Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Віталій Макар

ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА КАНАДИ: ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТОК, ПЕРСПЕКТИВИ ДИНАМІКИ

Монографія

Vitaliy Makar

BILATERAL RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND CANADA: SHAPING, EVOLUTION, DYNAMICS PROSPECTS

Чернівці
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
2020

УДК 327(477:71)
М 151

Друкується за ухвалою Вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 12 від 23 грудня 2019 року)

Науковий консультант:

Наталія Ротар, доктор політичних наук, професор, професор Кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Рецензенти:

Маркіян Мальський, доктор економічних наук, професор, декан Факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, Надзвичайний і Повноважний Посол України;

Ігор Цепенда, доктор політичних наук, професор, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Олександр Шевчук, доктор політичних наук, професор, декан Факультету політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Віталій Макар

М 151 Двосторонні відносини України та Канади : формування, розвиток, перспективи динаміки. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 496 с.

ISBN 978-966-423-610-9

Монографія присвячена розглядові двосторонніх взаємин в системі *Україна – Канада*, що відбуваються в умовах глобалізації, суттєво впливають на перетворення у політичній, економічній і соціальній сферах країн-суб'єктів даної взаємодії. Для України Канада є важливим партнером в ситуації плинної динаміки системи міжнародних відносин, тож особливої актуальності набуває проблема вироблення таких форм двосторонніх відносин, які матимуть стабільний формат та відтворюватимуться незалежно від змін у геополітичній ситуації.

УДК 327(477:71)

ISBN 978-966-423-610-9

© Макар В. Ю., 2020
© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ 5

ВСТУП 6

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА КАНАДИ 21

1.1. Методологічні принципи та теоретичні підходи до вивчення системи двосторонніх відноси 21
1.2. Концептуалізація двосторонніх міждержавних відносин у сучасній політичній науці 49

РОЗДІЛ 2. ДЖЕРЕЛА ТА ГЕНЕЗА МОДЕЛІ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І КАНАДИ 81

2.1. Формування та розвиток канадського концепту мультикультуралізму 81
2.2. Крос-темпоральні особливості формування та динаміки української діаспори в Канаді 131
2.3. Інструменти протом'якої сили канадської української діаспори 153

РОЗДІЛ 3. ФОРМАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ВІДНОСИН ПІСЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ 173

3.1. Інституціоналізація відносин України та Канади 173
3.2. Створення нормативно-правового каркасу двосторонніх відносин 201
3.3.Формування та розвиток системи інструментів двосторонніх відносин 227

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ВІДНОСИН.....259

4.1. Політична складова двосторонніх відносин в умовах гібридної війни в Україні.....259
4.2. Поглиблення безпекових аспектів політичного партнерства в умовах російської агресії в Україні.....283
4.3.Основні напрями та тенденції економічного співробітництва України і Канади.....304

РОЗДІЛ 5. ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ВІДНОСИН.....327

5.1.Канадські програми підтримки реформ в Україні: гуманітарний вектор.....327
5.2.Символічний простір двосторонніх гуманітарних відносин.....350
5.3.Роль української діаспори у поглибленні гуманітарної складової українсько-канадських відносин.....375

ВИСНОВКИ.....397

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....406

ДОДАТКИ.....476

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз
ЗСУ – Збройні Сили України
КІУС – Канадський інститут українських студій
КМУ – Кабінет міністрів України
КУДІ – Канадсько-Українська ділова ініціатива
КУК – Конгрес українців Канади (Комітет українців Канади)
МВФ – Міжнародний валютний фонд
МЕК – Українсько-Канадська Міжурядова комісія з питань економічного співробітництва
НАТО – Організація Північноатлантичного договору
ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОЕСР – Організація економічної співпраці і розвитку
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОУН – Організація українських націоналістів
РКУК – Репрезентаційний комітет українців Канади
СКУ – Світовий конгрес Українців (Світовий конгрес вільних Українців)
СОТ – Світова організація торгівлі
УПА – Українська повстанська армія
УЦКК – Український центральний комітет Канади
ЦВК – Центральна виборча комісія України
AFCCL – Автоматичний облік одиниць вогнепальної зброї
CAF – Збройні Сили Канади
CEDAW – Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
CIDA – Канадське агентство міжнародного розвитку
CSMARI – Програма підтримки громад, мультикультуралізму та антирасистських ініціатив
CUPFG – Парламентська канадсько-українська група дружби (Канада)
CUTIS – Канадсько-Український проєкт підтримки торгівлі та інвестицій
CUTIS − Investment Roadshow
DRAB – Консультативна рада з питань оборонної реформи в Україні
FTA – Угода про безмитну торгівлю
G-7 – Велика сімка
HREC – Консорціумом досліджень та освіти Голодомору
ІНА – Міжнародна програма гуманітарної допомоги
IPSC – Міжнародний центр миротворчості та безпеки
NAFTA – Північноамериканський договір про вільну торгівлю
NORAD – Командування повітряно-космічної оборони Північної Америки
PNP – Провінційні номінаційні програми
PSOP – Програма миру та стабілізації
RADARSAT-2 – Канадський супутник дистанційного зондування Землі
SEG – Програми розвитку сектору сталого економічного зростання
UNIFIER – Об'єднана цільова група Збройних Сил Канада – Україна
USAID – Агентство США з міжнародного розвитку

ВСТУП

Актуальність дослідження процесів формування, розвитку та динаміки двосторонніх відносин в умовах глобалізації, що змінили формат міжнародних відносин та функції суверенних держав як політичних акторів, визначається низкою чинників. По-перше, сучасні політичні процеси позначені перманентною турбулентністю, безпосередньо пов'язаною з формуванням постбіполярної системи міжнародних відносин. Відповідно, їх динаміка зорієнтована на пошук моделі розвитку, здатної забезпечувати збалансований характер міжнародних відносин в умовах сформованої складності і невизначеності глобальних, регіональних, національних та локальних змін політичного характеру.

По-друге, процеси глобалізації поставили під сумнів здатність національних держав діяти в системі міжнародних відносин в статусі ексклюзивних політичних акторів та розширили віяло останніх шляхом уможливлення залучення до простору міжнародних відносин недержавних суб'єктів політики. Таким чином відбувається розмивання суверенітету національних держав, яке провокує розширення набору правил, що регулюють сучасну систему міжнародних відносин. Її суперечливий характер стимулює національні держави до пошуку моделей політичної суб'єктивації, спроможних забезпечити непорушність пріоритетності статусу в просторі міжнародних відносин.

По-третє, попри еволюцію сутності державного суверенітету в умовах глобалізації та динаміку функцій держави, вона, як політичний інститут у якому відображені принципи політичної організації суспільства, відтворює свою об'єктивну необхідність для системи міжнародних відносин шляхом інтенсифікації взаємодії у формі двосторонніх відносин. Відповідно, проблема мотивації інтенсифікації двосторонніх відносин виходить з периферії наукового інтересу дослідників міжнародної політики.

По-четверте, сфера міжнародних відносин, яка завжди пов'язана з проблемами забезпечення миру та безпеки, залежить

переважно від зовнішньої політики конкретних держав та зовнішньополітичних дій у системі стратегічного партнерства, яке є результатом двосторонніх відносин. В умовах глобалізації та зростання впливу зовнішніх чинників на безпеку держав за одночасного звуження їх можливостей впливу на характеристики зовнішнього середовища, логіка та порядок денний двосторонніх відносин, мають бути зорієнтовані на вироблення здатності використовувати можливості та відповідати на виклики, згенеровані глобалізаційним середовищем.

По-п'яте, процеси глобалізації, трансформуючи засади світоустрою, змінюють парадигми вивчення усього розмаїття форм та характеристик міжнародних відносин. Повною мірою це стосується й проблеми двосторонніх відносин, яка вимагає наукового переосмислення. Попри появу нових концептів, якими оперує сучасна політична наука для пояснення змін в системі міжнародних відносин та сутності двостороннього партнерства (м'яка сила, керований хаос, дифузні процеси, гібридна війна), їх пояснювальний потенціал не убезпечує простір міжнародної політики від наростання невизначеності.

Обраний нами кейс двосторонніх відносин України та Канади дозволить проаналізувати формування, розвиток і динаміку відносин особливого партнерства та визначити перспективну функціональну модель взаємодії двох політичних акторів в умовах ризиків та невизначеності системи міжнародних відносин, що продукуються процесами глобалізації. Дослідження еволюції двосторонніх відносин України і Канади, аналіз їх сильних сторін та вразливих місць, осмислення чинників формування і позиціонування національних інтересів та зовнішньополітичних завдань, вивчення практик реалізації особливого партнерства є актуальним завданням сучасної політичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконувалася в рамках науково-дослідних робіт Кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Міжнародні відносини: глобальні виклики та регіональні виміри» (номер державної реєстрації 0117U004696).

Метою дослідження є виявлення особливостей процесу формування, розвитку та перспектив двосторонніх українсько-

канадських відносин в умовах трансформації сутності міжнародних відносин, що відбувається під впливом сучасних геополітичних викликів.

Для досягнення поставленої мети автор визначив перед собою наступні завдання:

- проаналізувати методологічні принципи, комплекс теоретичних підходів та концептів дослідження міждержавних двосторонніх відносин як таких;
- визначити джерела моделі двосторонніх відносин України з Канадою в контексті розвитку канадського концепту мультикультуралізму;
- розкрити сутність крос-темпоральних особливостей формування та динаміки української діаспори в Канаді як інструменту протом'якої сили у формуванні відносин з Україною;
- встановити особливості інституціоналізації двосторонніх відносин України і Канади та створення відповідного нормативно-правового каркасу їх динамічного розвитку;
- здійснити аналіз процесу формування й розвитку функціональних інструментів моделі українсько-канадських двосторонніх відносин;
- дослідити розвиток безпекових аспектів політичного партнерства в умовах російської агресії в Україні;
- визначити вплив процесів глобалізації та глокалізації на динаміку основних напрямів економічного співробітництва України з Канадою;
- визначити суб'єктів та предметне поле гуманітарних аспектів українсько-канадських відносин;
- охарактеризувати роль української діаспори для інкорпорації смислових маркерів українсько-канадського гуманітарного співробітництва в сучасний простір міжнародних відносин;
- визначити перспективи динаміки двосторонніх відносин України і Канади, а також коло рекомендацій для зацікавлених сторін щодо її розвитку.

Об'єктом свого дослідження автор обрав сучасну систему міжнародних відносин, яка перебуває в пошуках інструментів

динамічної рівноваги, викликаного інтенсифікацією процесів глобалізації.

Предметом дослідження відповідно став процес формування, розвитку та динаміки двосторонніх відносин України та Канади.

Гіпотези дослідження. Основною гіпотезою обраного дослідження є припущення, що в сучасній системі міжнародних відносин, в якій відбувається трансформація ролі національних держав під впливом глобалізаційних процесів, зростає значення двосторонніх відносин, що за своїм потенціалом можуть виконувати функцію збалансування системи міжнародних відносин та наділяти національні держави додатковими ресурсами у протистоянні ризикам процесів глобалізації. Це відбувається за умови, що на рівні двосторонніх відносин артикульована інтегральна характеристика, однаково значима для держав-партнерів.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження сформована сукупністю принципів і методів пізнання міжнародних систем та глобального розвитку. Для розуміння концептуальних засад формування, розвитку й динаміки двосторонніх відносин вагомим є насамперед *системний підхід*. Моделювання предмету дослідження як системи надало авторові можливість розкласти його на множину елементів та визначити характер усієї варіативності відносин між ними. Системний підхід методологічно забезпечив моделювання двосторонніх відносин України і Канади як підсистеми у системі міжнародних відносин. Застосування такого дослідницького підходу дозволило: по-перше, припустити відносну незалежність двосторонніх відносин та їх функціональну самодостатність як цілісності, якій характерні закони внутрішньої динаміки; по-друге, визначити набір значень параметрів двосторонніх відносин, що вказують на їх стан (ґенеза, розвиток, динаміка); по-третє, проаналізувати діяльність української діаспори Канади як однієї з базових характеристик українсько-канадських двосторонніх відносин, що забезпечує їх існування та відтворення упродовж тривалого часу і убезпечує від впливу руйнівних зовнішніх чинників.

Одним з основних інструментів дослідження став *структурно-функціональний підхід*, який уможливив вивчення підсистеми двосторонніх відносин у системі міжнародних відносин з позицій виконання нею своїх функцій. Застосування

принципів структурно-функціонального підходу до визначення особливостей реалізації двосторонніх українсько-канадських відносин дозволило встановити вектори зміни їх стану в умовах, коли метою функціонування системи міжнародних відносин є збереження стійкості характеристик якісної специфіки та орієнтацій на посилення адаптивного потенціалу в умовах геополітичних ризиків та невизначеності. Застосування структурно-функціонального підходу до вивчення моделі двосторонніх відносин України і Канади дозволило вивчати їх як цілісне явище в системі міжнародних відносин, якому характерні закономірні внутрішні зв'язки та взаємозалежності, що визначають поточний стан двосторонніх відносин та їх перспективи й формують сукупність політичних акторів, які здійснюють помітний вплив на динаміку українсько-канадських відносин.

Пізнавальний потенціал методології неоінституціоналізму автор застосував у частині дослідження розгортання двосторонніх відносин на інституціональному, організаційному та індивідуальному рівнях. Це дозволило визначити закономірності розвитку, динаміку, значимість і функціональні зміни інституціонального формату та нормативно-правового каркасу двосторонніх взаємин між обома країнами; встановити та проаналізувати вибір тих чи інших організаційних форм співробітництва залежно від характеру інституціонального середовища; визначити особливості діяльності тих політичних акторів, які забезпечили динаміку українсько-канадських двосторонніх відносин. Застосування методологічних принципів неоінституціоналізму сприяло визначенню характеру змін у функціонуванні національної держави в умовах розширення кола політичних акторів у системі міжнародних відносин та їх видового урізноманітнення; окреслити специфіку такої форми двосторонніх відносин як проєктна діяльність з позицій співвідношення реальних та задекларованих переваг держав – суб'єктів двосторонніх відносин; позиціонувати національні інтереси держави як вихідний аспект і політичний результат двосторонніх відносин.

Важливим методологічним підходом, використаним для дослідження процесу формування, розвитку та перспектив динаміки двосторонніх відносин України і Канади, став *конструктивізм*.

Зокрема, положення про те, що: (1) ідентичності держав та пов'язані з ними національні інтереси мають інтерсуб'єктивний характер й формуються внаслідок міждержавної взаємодії, автор застосував для визначення сутності особливого українсько-канадського партнерства; (2) соціальну природу відносин між структурами і агентами в міжнародних відносинах, які взаємно обумовлюють і трансформують один одного в процесі розвитку, автором використано для визначення сукупності аспектів тієї ролі, яку відіграє українська діаспора у формуванні контексту дій канадського уряду щодо України; (3) двосторонні відносини є продуктом людської діяльності з формування сукупності ідей та системи норм, в конкретний час та за певних умов застосовано для вивчення динаміки безпекової складової двосторонніх відносин України і Канади; (4) «м'яка сила», як дискурсивна за своєю природою, створює соціальну реальність, що визначає, які ресурси повинні використовуватися і як вони повинні розумітися при формуванні сутності двосторонніх відносин, стала основою для визначення маркерів співпраці України і Канади у безпековій та гуманітарній сферах.

Основні принципи *синергетичного підходу*, який концентрує дослідницьку увагу на процесах самоорганізації, стійкості та руйнування структур в системах, що рідко перебувають в стані рівноваги, автором застосовані для визначення таких важливих характеристик двосторонніх відносин як рівень автономності та форми самоорганізації. Рівень автономності двосторонніх відносин України з Канадою визначався через їх функціональні характеристики (геополітична та хронополітична локалізація; складність та варіативність форм взаємодії; здатність до самоорганізації; ресурсна база) та цілі існування і розвитку. Форми самоорганізації українсько-канадських відносин вивчалися автором з позицій означення даного явища як здатності системи до підтримки і відтворення сформованих інституційних структур та їх посилення. Зважаючи на те, що необхідною умовою самоорганізації є достатня множинність потенціальних аттракторів (структур, які забезпечують стійкий стан системи, її відтворення та нейтралізують негативні внутрішні та зовнішні впливи), модель двосторонніх відносин України і Канади вивчалася з позицій визначення аттракторів розвитку, до яких

належать нормативно-правовий каркас відносин, двостороння проєктна діяльність, безпекові аспекти двостороннього партнерства, інструменти економічної взаємодії та гуманітарна діяльність української діаспори Канади.

В процесі дослідження формування, розвитку та перспектив динаміки двосторонніх відносин України та Канади в умовах трансформації сутності міждержавних відносин в сучасних геополітичних умовах використано низку методів дослідження, яка забезпечила комплексне вивчення предмету дослідження: *історичний метод* дозволив виявити особливості основних етапів формування української діаспори в Канаді в контексті імміграційної політики та політики мультикультуралізму; *легально-формальний* дозволив дослідити процес створення нормативно-правового каркасу двосторонніх відносин обох держав; *логічний метод* забезпечив вивчення динаміки розвитку інструментів двосторонніх українсько-канадських відносин та обґрунтування інструментів протом'якої сили канадської української діаспори; *порівняльний метод* дозволив виявити асиметрію інструментів двосторонніх відносин, які застосовуються і Україною, і Канадою; *аналітичний метод* сприяв визначенню перспектив поглиблення безпекових аспектів українсько-канадського партнерства в умовах російської агресії в Україні; *метод аналізу та синтезу* дозволив проаналізувати основні напрями взаємного економічного співробітництва на національному та регіональному рівнях; *соціокультурний метод* використано з метою вивчення політики мультикультуралізму та імміграційної політики Канади, які визначили ґенезу формату її двосторонніх відносин з Україною; *біографічний метод* застосовано з метою встановлення української етнонаціональної ідентичності в середовищі канадського політикуму; *метод дискурс-аналізу* забезпечив визначення стратегій української діаспори для інкорпорації смислових маркерів українсько-канадського гуманітарного співробітництва в сучасний простір міжнародних відносин; *метод прогнозування* використаний автором для визначення перспектив динаміки відносин між обома країнами.

Синтез означених методологічних підходів та методів дослідження міжнародних систем дозволив авторові проаналізувати процес формування і розвитку двосторонніх українсько-канадських

відносин в сучасних геополітичних умовах та виокремити тенденції їх динаміки в умовах трансформації сутності міжнародних відносин.

Джерельна база дослідження еволюції двосторонніх відносин України та Канади сформована комплексом первинних джерел офіційного, статистичного, емпіричного характеру та сукупністю наукових досліджень, у яких відображена динаміка даного процесу. Методологічні принципи та теоретичні підходи до вивчення змін ролі та значення системи двосторонніх міждержавних відносин в умовах глобалізації найбільш повно визначені у наукових дослідженнях Р. Абрахамсона, А. Аддіса, Е. Адлера, Дж. Армстронга, Р. Арона, Р. Ешлі, Д. Болдуіна, С. Баркіна, С. Бермана, Д. Чандлера, Дж. Чеклела, Р. Дворкіна, Т. Хопфа, Р. Джексона, Д. В. Нексона, Г. Моргентау, Дж. Ная, К. Волтса, Дж. Васкеса, Ф. В. Веймена, П. Ф. Діла, А. Вендта, М. С. Вільямса, Г. Перепелиці, М. Рижкова, С. Шергіна, С. Даниленка, Н. Ротар, Б. Парахонського та Г. Яворської, О. Пархомчука, Н. Хоми та І. Вдовичина. Особливостям концептуалізації двосторонніх відносин в сучасній політичній науці, визначенню інструментарію та методів їх вивчення присвячені дослідження Г. Перепелиці, С. Галаки, В. Крушинського, О. Антохіва-Сколоздри, Д. Блека, Дж. Кларка, А. Чапніка, А. Ехтешамі, М. Харта, Дж. В. Холмса, Дж. П. Фама, С. Сміта, К. Бут, С. Йошіхіде.

Для визначення джерел та ґенези моделі двосторонніх відносин України та Канади були залучені результати наукових досліджень, у яких відображено процес формування та розвитку канадського концепту мультикультуралізму (М. Лупул, С. Тейлор, В. Кимліка, Дж. Манн, Б. Доерн та С. Стоуні, С. Сорока та С. Робертон, Л. Тонон та Т. Рейні, А. Г. Ганьон та Р. Яковіно, Дж. Гарсея, А. Кірова та Л. Вонг, Дж. П. Таддеус, Р. М. Макгрегор, М. Махтані, П. Райан, Р. Брубекер, Н. Глік-Шиллер, Л. Бах і К. Блан-Сзантон, Б. А. Грем, М. Койнова, Ф. Рагацці, В. Богатирець); крос-темпоральні особливості формування та динаміки української діаспори в Канаді (П. Юзик, М. Кокрейн, А.

Коен, П. Кормак, Н. С. Кроуфорд, А. Сінгх, В. Євтух, Ю. Макар, О. Козачук, І. Телегуз, А. Зубик, Н. Стецюк, А. Шваб, О. Дзира, В. Гавриш, С. Качараба, Дж. Балан); особливості формування сукупності інструментів протом'якої сили канадської української діаспори (Б. Кордан, Р. Коен, В. Сатжевіч, В. М. Ессес, Дж. Ф. Довідіо, Л. М. Джексон та Т. Л. Армстронг, Ф. Адамсон, А. Леві та А. Вайнґрод, К. Тельолян, Т. Лупул, Н. Бєлоусова, О. Мартинович, Р. Сіромський, В. Богданова, Ю. Балицька, М. Марунчак, С. Федуняк, Т. Цимбал, Г. Шеффер, В. Бертомієр, Р. Брубейкер, Л. Луцюк).

Дослідження формалізації моделі українсько-канадських відносин після відновлення незалежності України та визначення особливостей даного процесу здійснювалося із залученням наукових розвідок, у яких відображено сутність процесу інституціоналізації відносин України та Канади. Найбільше значення для нас мали праці Г. Перепелиці, Л. Чекаленко, Р. Калитчака, Л. Лук'яненка. Окремим аспектам створення нормативно-правового каркасу двосторонніх відносин України та Канади присвячені наукові дослідження Г. Перепелиці, Н. Хоми, Н. Середюка, Н. Конон та А. Скребнєвої. Формування та розвиток системи інструментів двосторонніх відносин України та Канади в контексті процесів глобалізації та європейської інтеграції найбільш комплексно та всебічно досліджують В. Копійка, Р. Калитчак, Дж. С. Баучер, Б. Боу, Д. Брикер, А. Чапнік, А. Купер, Д. Коупленд, Дж. Іббітсон, Дж. Кіртон, З. Вольфрейм, В. Манджола.

Для визначення специфіки політичних та економічних елементів моделі українсько-канадських відносин для нашого дослідження особливого значення набули праці Б. Кордана, В. Копійки, М. Дорошка, С. Андрущенка, О. Анісімової, І. Чепурди, В. Матвієнка, В. Коломієць, Н. Ржевської, у яких відображено передумови та процес трансформації політичної складової двосторонніх відносин в умовах гібридної війни в Україні. Поглиблення усієї варіативності безпекових аспектів політичного партнерства України та Канади в умовах російської

агресії в Україні предметно досліджували В. Балюк, Г. Перепелиця, Л. Чекаленко, Т. Бєлоусова, В. Копійка, О. Кучмій, Б. Парахонський, Г. Яворська, О. Резнікова, Т. Дацюк, І. Судак, В. Приймак, О. Майборода, О. Пучков, В. Савицький, Є. Мануйлов, Н. Середюк, Н. Хома. Основні напрями та тенденції економічного співробітництва України та Канади вивчали М. Сидоров, І. Макух-Федоркова, М. Рахман та А. Кравченко, З. Макогін та І. Фальковська.

Вивчення формування та еволюції гуманітарної складової українсько-канадських відносин здійснювалося із критичним залученням комплексу наукових досліджень, у яких відображено процес реалізації програм підтримки реформ в Україні, зокрема і й тих, що реалізуються за сприяння Уряду Канади (І. Піляєв, І. Руснак та Н. Ситник-Палагнюк, Ю. Кондрашевська, М. Клімов, Х. Шолота, Д. Евері). Символічний простір двосторонніх гуманітарних відносин України та Канади, предметним ядром якого є Голодомор 1932–1933 р., найбільш комплексно вивчали С. Кульчицький, Т. Марусик та О. Ковальчук, М. Лупул, А. Фудзівара, А. Гоббінс та Д. Бойєр, Г. Мокрушина, Ф. Сисин, Ч. Тернер. Комплексне дослідження ролі діаспор у поглибленні гуманітарної складової двосторонніх відносин в сучасній політичній науці здійснене Ф. Амічі, Дж. М. Брінкерхофф та Ф. Рагацці.

Залучення означеного комплексу джерел дозволило виявити особливості процесу формування, розвитку та перспектив двосторонніх українсько-канадських відносин в умовах трансформації сутності міжнародних відносин, що відбувається під впливом сучасних геополітичних викликів та отримати нові наукові результати.

Наукова новизна дослідження полягає у концептуалізації процесу формування, розвитку та динаміки двосторонніх відносин України і Канади в умовах, спричинених геополітичними та глобалізаційними викликами. Проведене дослідження автор завершив отриманням наукових результатів, що мають наукову новизну.

Уперше:

- запропоновано авторську модель двосторонніх українсько-канадських відносин, сутність якої визначається через функціональну взаємодією трьох базових елементів (інститути, через які здійснюються двосторонні відносини; динамічно оновлюваний нормативно-правовий каркас; система інструментів) та предметне поле двосторонніх відносин (безпекові питання, економічна співпраця, гуманітарні відносини). Інтегральною ознакою цієї моделі є українська діаспора Канади, яка функціонально присутня на рівні всіх елементів моделі. Особливість моделі українсько-канадських двосторонніх відносин дозволяє наділяти її характеристиками механізму забезпечення динамічної рівноваги сучасної системи міжнародних відносин;
- доведено, що всі механізми ствердження політичної суб'єктності української діаспори в Канаді можуть використовуватися як інструменти м'якої сили на двох рівнях – рівні внутрішньополітичних відносин в Канаді та рівні двосторонніх відносин в системі Канада – Україна;
- обґрунтовано, що діяльність канадських дипломатичних служб в Україні є відображенням змістовного контексту зовнішньої політики Канади, загальної характеристики геополітичної ситуації у світі та дипломатичної діяльності її стратегічних партнерів, до яких належить Україна. Ядром форм і технологій канадської дипломатії в Україні є історичні зв'язки, сформовані під час іммграційних хвиль українців до Канади та інституційно відображених в функціонуванні української діаспори. Саме вона стала джерелом, у якому ідеологічно та концептуально сформувалися посли Канади в Україні, здатні забезпечити розвиток двосторонніх відносин, відповідно до національних, геополітичних, геостратегічних та геоекономічних інтересів, які реалізуються за допомогою дипломатичних контактів;

- доведено, що сформований та функціонуючий нормативно-правовий каркас двосторонніх відносин України і Канади має два аспекти: (1) національний, який полягає в тому, що участь у двосторонніх відносинах, як відносинах взаємозалежності, мотивується необхідністю задоволення внутрішніх потреб соціально-економічного розвитку в кожній окремій державі; (2) міжнародний, що відображає усвідомлену необхідність забезпечення спільних інтересів, з якими пов'язані національні інтереси держав. Співвідношення двох означених аспектів відображається через взаємодію норм міжнародного та внутрішнього права держав, що формує принципи та порядок двосторонніх відносин і надає їм статусу соціально необхідних та політично значимих;
- охарактеризована роль української діаспори в інтенсифікації процесу інкорпорації смислових маркерів українсько-канадського гуманітарного співробітництва в сучасний простір міжнародних відносин.

Удосконалено:

- розуміння ролі української діаспори в Канаді як джерела формування системи двосторонніх відносин між Україною та Канадою, що забезпечило ґенезу моделі двосторонніх відносин, гарантувало їх тривалість, еволюцію й конструктивну динаміку в умовах практичної реалізації канадського концепту мультикультуралізму;
- визначення «м'якої сили» як дискурсивної соціальної реальності, що визначає ресурсний потенціал двосторонніх відносин та вказує на маркери співпраці обох держав у сфері безпеки та гуманітарній сфері;
- процедуру виявлення чинників асиметрії інструментів двосторонніх відносин, які застосовуються Україною і Канадою;
- положення про важливість дзеркального характеру механізмів міжпарламентської співпраці для розгортання двосторонніх міждержавних відносин;
- аналіз основних ознак та характеристик відносин особливого партнерства у системі двосторонніх відносин;

- визначення сутності системи інструментів двосторонніх відносин як складної структури взаємопов'язаних елементів, які забезпечують процес досягнення мети таких відносин та є їх регулятором;
- розуміння процесів глобалізації та глокалізації для оновлення принципів та напрямів економічного співробітництва України і Канади.

Набули подальшого розвитку:

- положення синергетичного підходу до визначення аттракторів розвитку двосторонніх відносин (нормативно-правовий каркас відносин, двостороння проєктна діяльність, безпекові аспекти двостороннього партнерства, інструменти економічної взаємодії та гуманітарна діяльність діаспори);
- трактування зв'язку між українськими імміграційними хвилями, інституціоналізацією української діаспори в Канаді та характером українсько-канадських двосторонніх відносин;
- підходи до двосторонніх відносин як цілісного явища, для якого характерні внутрішні зв'язки та взаємозалежності, що визначають поточний стан двосторонніх відносин та їх перспективи;
- ідеї про взаємозалежність між потенціалом впливу діаспори на вироблення політики від наявної в неї сукупності ресурсів, насамперед організаційного та унікального характеру, які сприяють відтворенню етнічної ідентичності в соціокультурному просторі іншої країни;
- положення про роль та значення міжнародно-правового визнання незалежності України як дії, підтвердженої формальним актом, що констатувала наслідки юридичного характеру в системі міжнародних відносин;
- напрями поглиблення безпекових аспектів особливого партнерства України та Канади в умовах російської агресії в Україні;
- принципи дослідження гуманітарної складової двосторонніх відносин, яка є відображенням спільних зовнішньополітичних цілей держав та раціонально вмотивованою зовнішньополітичною діяльністю держави.

Практичне значення отриманих результатів визначається актуальністю теми дослідження та основними положеннями його наукової новизни, які можуть бути використані з науково-дослідною, прикладною, аналітичною, прогностичною та навчальною цілями.

Концептуальні положення наукової новизни можуть стати основою для поглиблення вивчення ролі та динаміки двосторонніх відносин в умовах геополітичних ризиків та невизначеності. Теоретико-методологічні положення, сформульовані як результати дослідження можуть бути використані для подальшої розробки наукових засад моделювання двосторонніх відносин України з іншими державами відповідно до динаміки сучасної системи міжнародних відносин. Матеріали, висновки та рекомендації, сформульовані за результатами дослідження, можуть бути використані відповідними службами Офісу Президента України, Міністерства закордонних справ України, Верховної Ради України та інформаційно-аналітичними підрозділами органів державної влади та публічного управління усіх рівнів при розробці планів, програм і проєктів щодо зовнішньої політики, безпекових стратегій та моделюванні двосторонніх відносин України з іншими державами.

Теоретичні положення, фактичні матеріали, висновки публікації можуть бути використані у навчальному процесі вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітніми програмами, розробленими в рамках спеціальностей «291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» та «052 Політологія» за освітніми компонентами: міжнародні відносини, історія міжнародних відносин, зовнішня політика України, українська діаспора. Опубліковані матеріали можуть бути також використані під час підготовки силабусів, навчально-методичних комплексів, навчальних посібників та підручників, призначених для забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців з міжнародних відносин та політології.

Автор займається українсько-канадською проблематикою впродовж кількох десятиліть. Поштовхом до занять нею послужило укладення ще далекого 1977 р. Угоди про співпрацю Чернівецького університету з канадським Саскачеванським

університетом. За минулі роки склалася стійка система взаємодії ЧНУ й з іншими університетами Канади, зокрема з Альбертським, на базі якого діє Канадський інститут українських студій. В нашому ж Університеті контакти з канадськими вишами забезпечує Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина. Взаємодія в галузі наукових досліджень дозволила створити в Чернівцях доволі потужну документально-наукову базу для проведення досліджень в галузі міждержавних і міжлюдських українсько-канадських аспектів. Авторові доводиться відвідувати, крім двох названих, й інші університети – Торонтський, Манітобський, Університет Британської Колумбії у Ванкувері, а також бібліотеку та архіви Канади в Оттаві.

Для роботи над обраною темою автор мав можливість зібрати відповідно належну кількість документів і матеріалів, а також широко ознайомитися з доробком канадських колег, у тому й українського походження.

Автор хотів би щиро подякувати українським і канадським колегам за підтримку його наукових пошуків, насамперед доброзичливими порадами, сприянню у пошуках матеріалів. Також автор висловлює глибоку вдячність дирекції КІУСу Альбертського університету за фінансову підтримку видання.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА КАНАДИ

1.1. Методологічні принципи та теоретичні підходи до вивчення системи двосторонніх відносин

Проблеми, які виникають у процесі вивчення міжнародних відносин, свого часу влучно охарактеризував Г. Моргентау, звертаючи увагу дослідників на «неоднозначність матеріалу, з яким спостерігач має справу. Перший урок для того, хто вивчає міжнародну політику – це вчитися і ніколи не забувати про те, що складність міжнародних відносин унеможливлює прості рішення і достовірні прогнози. … Найкраще, що може зробити вчений, це прослідкувати різні тенденції, коли як потенційні можливості характерні для конкретної міжнародної ситуації»[1].

У системі теоретико-методологічного інструментарію дослідження системи міжнародних відносин, її суб'єктів та процесуальних характеристик потужну інтелектуальну традицію має реалізм. Нині це зрілий методологічний підхід у рамках якого сформувалася низка теоретичних напрямів. Водночас багато науковців наголошує, що реалізм − це не просто теорія, яка визначається певним набором припущень і постулатів. Швидше, він − певний вектор у дослідженні міжнародних відносин, «філософський настрій»[2], «набір нормативних акцентів, які формують теорію»[3]; «умонастрій»,

[1] Morgenthau H. J. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace, 2nd ed. New York: Knopf, 1954. P. 46. xxi, P. 35

[2] Gilpin R. G. The richness of the tradition of political realism. *International Organization*. 1984. Vol. 38. Is. 2. Spring 1984. P. 299.

[3] Ferguson Y. H., Mansbach R. W. The Elusive Quest: Theory and International Politics. Columbia: University of South Carolina Press, 1988. P. 79.

дуже «характерний і впізнаваний»[4]; «мобільний каркас»[5], «велика палатка, в якій є місце для різних теорій»[6], напешті традиція аналізу міжнародних відносин[7].

Ствердження реалізму в теоретизуванні міжнародних відносин відбулося під час дискусії з представниками ідеалістичного підходу до розуміння сутності міжнародних відносин, ініційованої Е. Карром у роботі «Двадцятирічна криза»[8] (1939). Формулюючи тезу про те, що «мораль може бути лише відносною, а не універсальною»[9], Е. Карр виступає проти позиції ідеалістів, яка позиціонує цінності миру та справедливість як загальнолюдські, вважаючи, що не існує ані загальнолюдських цінностей, ані загальнолюдських інтересів. Дослідник стверджує, що ті політичні гравці, які посилаються на загальнолюдські інтереси, насправді діють у власних інтересах[10] та вважають, що найкраще для них це найкраще для всіх, ототожнюючи, у такий спосіб, власні інтереси із загальнолюдськими. Е. Карр не заперечує важливість таких цінностей, як мир, соціальна справедливість, процвітання та міжнародний порядок, але на відміну від ідеалістів означає їх як статус-кво поняття, які об'єднують держави навколо уявлень про належні міжнародні відносини: «Подібно до того, як правлячий клас у суспільстві молиться за внутрішній мир, який гарантує власну безпеку та переваги, ... так і міжнародний мир стає особливим інтересом панівних держав»[11].

---

[4] Garnett J. C. Commonsense and the Theory of International Politics. London: Macmillan, 1984. P. 110.

[5] Ashley R. K. The poverty of neorealism. *Neorealism and its Critics*, ed. R. O. Keohane. New York: Columbia University Press, 1986. P. 255–300.

[6] Elman C. Horses for courses: why not neorealist theories of foreign policy? *Security Studies*. 1996. Vol. 6. P. 26.

[7] Jackson P., Nexon D. Constructivist realism or realist□constructivism? *International Studies Review*. 2004. Vol. 6. P. 337–341.

[8] Carr E. H. The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to Study International Relations. New York: Palgrave, 2001. 244 p.

[9] Carr E. H. Op. cit. P. 19.

[10] Carr E. H. Op. cit. P. 51.

[11] Carr E. H. Op. cit. P.76.

Для розуміння сутності сучасних двосторонніх відносин, на нашу думку, важлива ідея реальності конфлікту інтересів, яку Е. Карр протиставляє ідеалістичній концепції гармонії інтересів як джерела співпраці держав. У системі міжнародних відносин одночасно циркулює безліч інтересів різних держав та груп. Відповідно, у такому конфліктному середовищі міжнародний порядок може базуватися тільки на владі і аж ніяк не на моралі. Розуміючи мораль як продукт влади[12], Е. Карр розглядає її як продукт конкретної правової системи, яка забезпечується силою примусу. Тож моральні норми в міжнародних відносинах створюються домінантними націями або групами націй, які асоціюють себе з міжнародним співтовариством загалом. Розуміючи, що логіка «чистого реалізму не може запропонувати нічого, крім голої боротьби за владу, яка робить неможливою будь-яку міжнародну співпрацю»[13], Е. Карр пропонує побудувати реалістичний світовий порядок. Отже, він визнає, що люди потребують певних фундаментальних, загальновизнаних норм і цінностей та, певною мірою, суперечить власній позиції про неможливість універсальності будь-яких норм чи цінностей у системі міжнародних відносин.

Систематизація та теоретичне розгортання ідей реалізму здійснене Г. Моргентау в дослідженні «Політичні відносини між націями. Боротьба за владу та мир»[14], яке, за оцінками Дж. Ваксеса, стало «найважливішим засобом встановлення домінування реалістичної парадигми»[15] у вивченні міжнародних відносин завдяки чіткому визначенню шести принципів: (1) «політика, як і суспільство загалом, управляється об'єктивними законами, коріння яких сягає людської природи»[16]; (2) «основна перевага,

---

[12] Carr E. H. Op. cit. P. 61.

[13] Carr E. H. Op. cit. P. 87.

[14] Morgenthau H. J. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace, 2nd ed. New York: Knopf, 1954. xxi, 600 p.

[15] Vasquez J. A. The Power of Power Politics: A Critique. New Brunswick: Rutgers University Press, 1983. 303 p.

[16] Morgenthau H. J. Op. cit. P. 51.

яка допомагає політичному реалізму зорієнтуватися в ландшафті міжнародної політики − це поняття інтересу, визначене з позицій влади»[17]; (3) «влада та інтерес змінюються за змістом у просторі та часі»[18]; (4) «політичний реалізм визнає моральне значення політичної дії», але «універсальні моральні принципи незастосовні до державної діяльності у своєму абстрактному формулюванні та мають сенс у контексті конкретних обставин місця і часу»[19]; (5) «політичний реалізм заперечує тотожність моральних прагнень конкретної нації та універсальних моральних законів»[20]; (6) «для політичної сфери характерна своя специфіка … «політичний реаліст визнає існування та важливість неполітичних феноменів, але розглядає їх з позицій політики»[21]. Отже, для пояснення міжнародних відносин класичний реалізм використовує низку центральних понять – *влада, держава, інтерес*, які перетворюють політику на автономну галузь знань. Вона покликана пояснити, чому держави як раціональні суб'єкти політики переслідують насамперед свої національні інтереси, залишаючи осторонь питання моралі, релігійних переконань, мотивів чи ідеологічних уподобань окремих політичних лідерів. Проте Г. Моргентау, вказує, що політика не може бути підпорядкована етиці, остання має значення: «Людина, яка була б тільки «політичною людиною», була б звіром, оскільки їй повністю не вистачало б моральних обмежень. Людина, яка була тільки «моральною людиною», була б дурнем, оскільки їй повністю бракувало б розсудливості»[22]. Врахування цих двох вимірів людського життя – сили та моралі – вимагає від держав опанування політичного мистецтва.

Г. Моргентау визначає раціональність нормативним аспектом своєї теорії, а сутність раціональності – як процес розрахунку витрат

---

[17] Morgenthau H. J. Op. cit. P. 42.
[18] Morgenthau H. J. Op. cit. P. 44
[19] Morgenthau H. J. Op. cit. P. 45
[20] Morgenthau H. J. Op. cit. P. 46
[21] Morgenthau H. J. Op. cit. P. 46.
[22] Morgenthau H. J. The Intellectual and Political Functions of a Theory of International Relations. *Politics in the 20th Century*. Chicago: The University of Chicago Press, 1962. Vol. I. The Decline of Democratic Politics. P. 12.

і вигод усіх альтернативних політик з метою визначення їх відносної корисності, тобто здатності максимізувати владу (інтереси). Відповідно, тільки інтелектуальна слабкість політиків може призвести до зовнішньої політики, яка відхиляється від раціонального курсу, спрямованого на мінімізацію ризиків та максимізацію вигод. Г. Моргентау не бере до уваги суб'єктивні чинники міжнародних відносин, наголошуючи на тому, що тільки прагнення влади та раціональність є їх нормою. Отже, для нього раціональна зовнішня політика − це «добра зовнішня політика»[23], а бути класичним реалістом – сприймати політику як конфлікт інтересів та боротьбу за владу, прагнучи миру, визначати спільні інтереси та намагатися їх задовольнити, а не вдаватися до моралізаторства.

Для визначення суті двосторонніх відносин у парадигмі методології реалізму важлива позиція С. Шергіна, який, визначаючи суть поглядів Г. Моргентау, зазначає, що «цей видатний американський політолог вважав основними завданнями міжнародної політики забезпечення національно-державних цілей мирними засобами при збереженні готовності застосування сили»[24]. У цьому твердженні відображена основна суть підходу Г. Моргентау, який стверджував, що якщо держави переслідують лише власні раціональні інтереси, не визначаючи їх надто широко, вони потенційно мінімально конфліктуватимуть з іншими державами. У більшості випадків ці конфлікти можуть бути розв'язані засобами дипломатії. Однак тоді, коли держави відмовляються обмежуватися захистом власних раціональних інтересів, вони стають небезпечними, оскільки надто широке визначення інтересів спричиняє політику експансіонізму, проти якої починають вести боротьбу держави, інтереси яких порушуються. Це

[23] Morgenthau H. J. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace, 2nd ed. New York: Knopf, 1954. P. 71.

[24] Шергін С. О. Реалізм і модернізм в американській політології міжнародних відносин: еволюція «реалістичної» парадигми. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2012. Вип. 107. Ч. І. С. 14.

може призвести до війни. Коли ж держави ставлять національні інтереси у центр своєї політики, вони стають настільки моральними, наскільки це можливо.

Для нашого дослідження двосторонніх відносин України та Канади важлива теза Г. Моргентау про два типи національних інтересів: життєво важливі інтереси та вторинні інтереси[25]. Життєво важливі національні інтереси в двосторонніх відносинах визначити достатньо легко, адже вони пов'язані з безпекою для незалежності та суверенітету держави, необхідністю захисту інституцій, населення та основних суспільних цінностей. Вторинні інтереси в двосторонніх відносинах − джерело компромісу та пов'язані з функціонуванням національних держав. Обидва типи національних інтересів можуть бути конкретизовані як тимчасові та постійні інтереси національних держав[26], конкретні та загальні[27], взаємодоповнюючі та суперечливі[28]. Г. Моргентау зауважує, що дві держави, навіть ті, які перебувають у відносинах партнерства, рідко коли мають однакові національні інтереси, тому політичні лідери повинні обирати між конкуруючими інтересами. На нашу думку, найкращий варіант для двосторонніх відносин − взаємодоповнюючі інтереси, які часом означаються як спільні.

Отже, для Г. Моргентау реалізм − це спосіб осмислення міжнародних відносин та інструмент вироблення політики, в яких держава означається як ключовий суб'єкт та фактор міжнародної політики, а відносини між державами – як стрижень міжнародних відносин. Однак положення про те, що влада є лише засобом отримання бажаного в міжнародній політиці, на думку критиків реалізму Г. Моргентау, не дає змоги визначити природу

---

[25] Morgenthau H. J. Op. cit. P. 182.

[26] Morgenthau H. J. Another Great Debate: The National Interest of the United States. *American Political Science Review*. Vol. XLVI, 1952. P. 973.

[27] Morgenthau H. J. Alliances in Theory and Practice. *Alliance Policy in the Cold War*. A. Wolfers, ed. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1959. P. 191.

[28] Morgenthau H. J. The Restoration of American Politics. Chicago: University of Chicago Press, 1964. P. 203.

міжнародних відносин. Наприклад, Р. Арон ставить під сумнів тезу Г. Моргентау про можливість розуміння дій держав незалежно від мотивів та ідеологічних уподобань їх політичних лідерів: «Чи правда те, що держави, незалежно від їх режиму, проводять одну й ту саму зовнішню політику»[29], а зовнішня політика Наполеона чи Сталіна за суттю ідентична політиці Людовика XVI, Миколи II чи Гітлера? Міркуючи над відповіддю, Р. Арон наголошує, що марно визначати дії держав, апелюючи виключно до влади, безпеки чи національних інтересів та незалежно від широкого історичного та культурного контексту.

З розвитком неореалізму у 1980-х рр. дослідження реалістів міжвоєнного та раннього періоду холодної війни почали відносити до класичного реалізму[30], а всі наступні – до структурного реалізму (неореалізму), найяскравіший представник якого К. Волтс. Його праця «Теорія міжнародної політики»[31] (1979) упродовж двох десятиліть мала статус найвпливовішої теоретичної роботи в сфері міжнародних відносин та «центрального тексту сучасного неореалізму»[32]. Насамперед К. Волтс декларує, що він створив теорію міжнародної політики, аналогічну теорії макроекономіки, уникаючи при цьому будь-яких філософських дискусій про людську природу в міжнародних відносинах. Він стверджує, що держави в системі міжнародних відносин подібні на фірми в системі економічних відносин, оскільки мають однаковий інтерес – вижити.

На думку К. Волтса, традиційні ліберали та класичні реалісти припускаються однакових помилок, коли, аналізуючи міжнародні відносини, беруть до уваги окремі держави, ідеологічні, моральні та економічні проблеми. Такий підхід не дав їм змоги виробити

---

[29] Aron R. Peace and War: A Theory of International Relations. New York: Doubleday, 1966. P. 597.

[30] Ashley R. K. The poverty of neorealism. Neorealism and its Critics, ed. R. O. Keohane. New York: Columbia University Press, 1986. P. 255–300.

[31] Waltz K. Theory of International Politics. Boston, MA: McGraw-Hill, 1979. P. 54.

[32] Williams M. C. The Realist Tradition and the Limit of International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 67.

об'єктивне знання про міжнародну систему, яке можна абстрагувати від соціального та політичного контексту. Науковець визнає, що таке абстрагування спотворює реальність, опускає багато факторів та не дозволяє аналізувати розвиток зовнішньої політики конкретної держави, однак воно адекватне завданню вивчення системи міжнародних відносин, оскільки сприяє зрозумінню основних детермінант міжнародної політики[33].

Методологічною новацією К. Волтса стало припущення, що моделі дій держав у зовнішньополітичних відносинах визначаються структурою міжнародної системи, для якої важливі принципи: впорядкування (організації) системи, диференціації одиниць системи; розподіл можливостей системи між одиницями. Деталізуючи сутність цих принципів дослідник наголошує, що ядром принципу впорядкування системи міжнародних відносин є відсутність центру влади; принципу диференціації одиниць – належність до одиниць системи міжнародних відносин, навіть попри існування недержавних суб'єктів, виключно держав. Оскільки кожна держава повинна піклуватися про власні інтереси, серед них не виникає функціональна диференціація[34]. Суть принципу розподілу можливостей системи міжнародних відносин між державами полягає у динамічності та рухливості процесу розподілу за одночасної незмінності анархії як принципу впорядкування міжнародних відносин. Зрештою, означені принципи впливають на характер міждержавних відносин: анархічна за принципом організації система міжнародних відносин обмежує співпрацю держав, оскільки жодна з них не може бути впевнена у намірах інших, та припускає, що імовірна вигода від співпраці може бути сприятливішою для інших держав і, отже, призвести до залежності від інших[35]. Кожна держава у міжнародних відносинах зацікавлена у встановленні та відтворенні балансу системи[36].

---

[33] Waltz K. Op. cit. P. 98.
[34] Waltz K. Op. cit. P. 107.
[35] Waltz K. Op. cit. P. 88–99.
[36] Waltz K. Op. cit. P. 117.

Подібна позиція французького науковця Р. Арона, який наголошує, що «міжнародна система складається з політичних одиниць, які підтримують між собою регулярні відносини і можуть бути втягнутими у війну»[37]. Для дослідника єдиною політичною одиницею взаємодії в міжнародній системі були національні держави, тому він, застосовуючи принципи системного підходу, визначає три рівні вивчення міжнародних, а для нього фактично міждержавних, відносин: (1) рівень міждержавної системи, (2) рівень держави; (3) рівень могутності або рівень потенціалу держави[38]. В такій інтерпретації система двосторонніх відносин тотожна системі міжнародних відносин.

Структурний реалізм К. Волтс не заперечує, і навіть підкреслює важливість існування відмінностей між державами на рівні системи міжнародних відносин. Але дослідник намагався «абстрагуватися від усіх атрибутів держав, окрім їх можливостей»[39], щоб змоделювати як відбувається розподіл можливостей в анархічному порядку, який формує систему міжнародних відносин: «Можна поводитися так, як їй (державі – В. М.) подобається. Проте моделі (її – В.М.) діяльності випливають зі структурних обмежень системи»[40]. Згодом це положення неореалізму досить влучно інтерпретував автор версії «наступального реалізму» Дж. Міршеймер, який зауважив, що «зрештою, система змушує держави поводитися відповідно до диктату реалізму або продукує ризики для них»[41]. Навіть ті держави, які прагнуть тільки безпеки, діють агресивно, оскільки система міжнародних відносин змушує їх діяти саме так: «У великих держав, у яких немає причин «битися» одна з

---

[37] Aron R. Peace and War: A Theory of International Relations. New York: Doubleday, 1966. 597 p.

[38] Aron R. Op. cit. P. 39.

[39] Waltz K. Op. cit. P. 99.

[40] Waltz K. Op. cit. P. 92.

[41] Mearsheimer J. J. The Tragedy of Great Power Politics. New York: Norton, 2001. P. 91.

одною, які просто стурбовані власним виживанням, немає вибору, окрім як прагнути до влади і панування над іншими державами в системі міжнародних відносин»[42].

Отже, К. Волтс запропонував інше, ніж реаліст Г. Моргентау, розуміння влади і дій держави. Для Г. Моргентау влада була одночасно і засобом, і метою, а раціональна діяльність держави розумілася як спосіб дій, котрий забезпечує зростання її влади та сили в системі міжнародних відносин[43]. На відміну від нього, неореаліст К. Волтс та його послідовники[44], дотримуючись «методологічної чіткості та наукової концептуалізації»[45], наголошують, що фундаментальний інтерес кожної держави– безпека, і тому предметом уваги науковців має стати розподіл влади в системі міжнародних відносин. Завдяки своїй теоретико-методологічній чіткості неореалізм набув статусу впливового напряму в дослідженні міжнародних відносин та зазнав усебічного розвитку (таблиця 1.1.1).

---

[42] Mearsheimer J. J. Op. cit. P. 3.

[43] Pham J. P. What Is in the National Interest? Hans Morgenthau's Realist Vision and American Foreign Policy. *American Foreign Policy Interests*. 2015. Vol. 37. Is. 4. P. 187–193; The Perennial Relevance of Morgenthau's Political Realism. *American Foreign Policy Interests*. 2009. Vol. 31. Issue 4. P. 272-274; Cristol J. Morgenthau vs. Morgenthau? «The Six Principles of Political Realism» in Context. *American Foreign Policy Interests*. 2009. Vol. 31. Issue 4. P. 238-244; Vasquez J. A., Elman C. Realism and the balancing of power: A new debate. 2003. P. 86.

[44] Keohane R. O. Neorealism and Its Critics. New York: Columbia University Press, 1986. P. 164–165; Wayman F. W., Diehl P. F. Reconstructing Realpolitik. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994 P. 5; Mearsheimer J. J. Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War. *International Security*. 1990. P. 5–49.

[45] Guzzini S. Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold. London: Routledge. 1998. P. 127–128.

Таблиця 1.1.1

Основні ідеї неореалізму

Дослідник	Основні ідеї
Smith S., Booth K., Zalewski M.	• В міжнародній політиці єдиний важливий колективний актор – держава, яка не визнає влади над собою. • Влада повсюдна і неминуча. • Питання міжнародної політики можуть бути недооцінені.
Keohane R. O.	• Державо-орієнтоване припущення: держави є найважливіші гравці в світі політики. • Припущення про раціональність: світову політику можна аналізувати з позицій того, що держави є раціональними суб'єктами, які прагнуть максимізувати очікувану користь. • Припущення про владу: держави прагнуть влади і визначають свої інтереси відповідно до потужності.
Wayman F. W., Diehl P. F.	• Міжнародна система анархічна. • Національні держави переслідують власні національні інтереси, які визначаються з позицій влади. • Міжнародні закони, інститути та ідеали, не можуть подолати або замінити націоналізм. • Примат балансу сил в політиці.
Mearsheimer J. J.	• Міжнародна система анархічна. • Держави споконвіку мають військовий потенціал, що дає їм засоби для знищення одна одної. • Жодна держава не може бути впевнена в тому, що інша не буде використовувати наступальні військові можливості. • Основним рушійним мотивом є виживання. • Держави інструментально раціональні.
Gilpin R. G.	• Фундаментальна одиниця соціальних і політичних дій «конфліктна група». • Держави керуються насамперед своїми національними інтересами. • Відносини влади є фундаментальною рисою міжнародних відносин.

Frankel B.	• Світ анархічний, тому держави прагнуть максимізувати свою безпеку або владу. • Міжнародна система несе основну відповідальність за дії держави на міжнародній арені. • В своєму прагненні до влади або безпеки держави проводять інструментально раціональну політику. • Сила для держави корисна.
Schweller R. L.	• Міжнародні відносини відбуваються в умовах анархії. • Влада – фундаментальна риса міжнародної політики. • Природа міжнародної взаємодії за суттю конфліктна. • Політика не є функцією етики. • Необхідність і розум держави важливіші за мораль та етику.

Джерело: Складено за:[46]

Попри певну методологічну єдність принципів (нео)реалізму, відображену в даних таблиці 1.1.1, в його рамках не сформувалися спільні погляди щодо раціональної зовнішньої політики держави та раціональності міжнародних відносин. Зокрема, в теоретико-методологічних конструктах видатних

[46] Vasquez J. A. The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism. *Cambridge Studies in International Relations.* Cambridge University Press, 1999. P. 156; Smith S., Booth K., Zalewski M. International Theory: Positivism and Beyond. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 91; Keohane R. O. Neorealism and Its Critics. New York: Columbia University Press, 1986. P. 164–165; Wayman F. W., Diehl P. F. Reconstructing Realpolitik. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994 P. 5; Mearsheimer J. J. Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War. *International Security.* 1990. P. 5–49; Gilpin R. G. The richness of the tradition of political realism. *International Organization.* 1984. Vol. 38. Spring 1984. P. 299; Frankel B. Realism. Restatements and Renewal. 1992. 427 p.; Schweller R. L. Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing. *International Security*. 2004. Vol. 29. No. 2. P. 159–201.

(нео)реалістів Г. Моргентау та К. Волтса знаходимо різне ставлення до раціональної діяльності держави як актора системи міжнародних відносин. Обидва дослідники намагаються «віднайти універсальні правила міжнародних відносин»[47] та вважають, що пристосовуючись до них, держави будуть діяти раціонально. Проте Г. Моргентау визнає, що внутрішня політика та індивідуальні дії можуть впливати на форму зовнішньої політики держави, тож вважає, що вона ніколи не буде повністю передбачуваною[48]. Раціональність зовнішньої політики держави та міжнародних відносин має обмежений, контекстно-орієнтований характер і потенційно визначається певними внутрішніми атрибутами держав та характеристиками їх лідерів.

На відміну від Г. Моргентау, К. Волтс стверджує, що раціональність провокує подібність реакцій держав на системні обмеження їх зовнішньої політики. Сама ж раціональність тієї чи іншої держави визначається тільки місцем держави в ієрархії системи міжнародних відносин, що впливає на її зовнішню політику набагато більше, ніж абстрактні «закони політики» Г. Моргентау. К. Волтс пропонує власну модель раціональної міжнародної діяльності держав: «наскільки динаміка системи обмежує свободу її елементів, настільки ж передбачуваною стає їх діяльність та результати цієї діяльності»[49], обмежуючи чинники формування та реалізації зовнішньої політики держави тільки простором системи міжнародних відносин. Отже, неореалісти покладаються на пояснювальний потенціал принципів причинно-наслідкових зв'язків у системі міжнародних відносин та більшість міжнародних проблем пояснюють характером їх структури.

Із завершенням холодної війни, реалії міжнародних відносин ще більше ускладнили дискусію серед представників неореалізму щодо раціональності зовнішньополітичної діяльності держав.

---

[47] Buzan Barry. The timeless wisdom of realism? *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, and Marysia Zalewski. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 54–55.

[48] Morgenthau H. J. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace, 2nd ed. New York: Knopf, 1954. 600 p.

[49] Waltz K. Theory of International Politics. Reading: Addison-Wesley Publishing Company, 1979. P. 71–72.

Динаміка та складність міжнародних відносин вказали на помилковість очікувань того, що держави однаково «зчитуватимуть імпульси й обмеження міжнародної системи»[50] й ігноруватимуть при цьому внутрішньополітичні та суб'єктивні чинники політики. На нашу думку, саме вони допомагають пояснити варіативність стратегій зовнішньої політики національних держав у сучасних міжнародних процесах, зменшуючи очікування дослідника щодо раціональних дій.

Одним з наслідків послаблення парадигми холодної війни стало зростання значення міжнародних і неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, концептуальне осмислення якого здійснене на рівні плюралістичних теорій міжнародних відносин. Спираючись на базові принципи (нео)реалізму, Р. Кеохейн та Дж. Най запропонували для опису плюралістичної системи міжнародних відносин та глобальної політики концепцію складної взаємозалежності[51].

Р. Кеохейн та Дж. Най зауважують, що класична парадигма (неореалізм) пояснення процесу вироблення зовнішньої політики та функціонування системи міжнародних відносин зосереджує увагу тільки на державі й уряді як інструментах політичної взаємодії міждержавного рівня. Зважаючи на те, що уряди держав можуть вступати у відносини взаємодії через неурядові структури (наприклад діаспора) або через міжнародні організації, ці інструменти політичної взаємодії міждержавного рівня мають бути інтегровані до пояснюючих моделей міжнародних відносин (малюнок 1.1.1). Науковці наголошують, що взаємодія, яка здійснюється поза урядовими чи міжурядовими інструментами– це «транснаціональна взаємодія»[52], а інституції, які «можуть безпосередньо взаємодіяти з урядами іноземних держав або товариствами, минаючи власний уряд»[53] є транснаціональні.

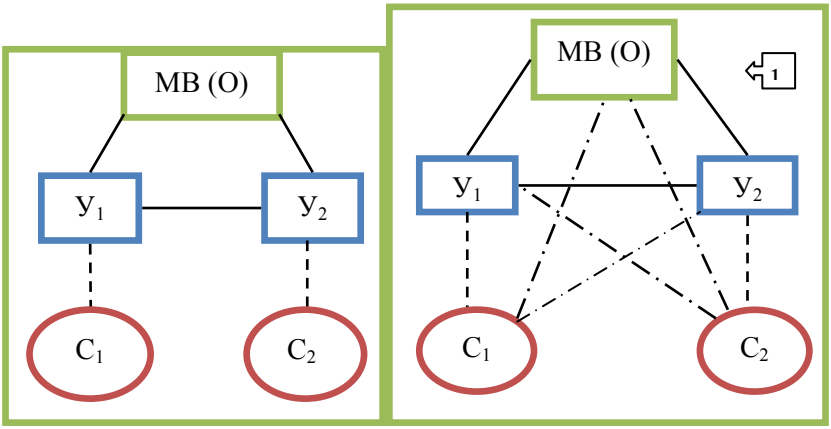
---

[50] Freyberg-Inan A., Harrison E., James P. What Way Forward for Contemporary Realism. *Rethinking Realism in International Relations*, ed. A. Freyberg-Inan, E. Harrison, P. James. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009. P. 6.

[51] Keohane R. O., Nye J. S. Transnational Relations and World Politics. Cambridge, Ma : Harvard University Press, 1972. P. IX–XXIX.

[52] Keohane R. O., Nye J. S. Op.cit. P. IX–XXIX.

[53] Keohane R. O., Nye J. S. Op. cit. P. IX–XXIX.

Малюнок 1.1.1. **Класична та транснаціональна моделі міждержавних відносин**

Примітки:

« » міждержавна політика; «----» внутрішня політика; «_._._» транснаціональна взаємодія; У – уряд; С – суспільство; МВ(О) – міжнародні відносини ((організація)[54]

Отже, права частина малюнка 1.1.1, яка відображає плюралістичне бачення міжнародних відносин, унаочнює тезу про те, що держави–це не єдині актори світової політики. Окремі види транснаціональної взаємодії, дійсно, повністю чи майже повністю ініціюються та підтримуються урядами держав суб'єктів міжнародних відносин. Така взаємодія означається Р. Кеохейном та Дж. Наєм як «міждержавна взаємодія, невіддільна від договірної дипломатичної діяльності»[55], ядром якої є міжнародні організації, здатні обмежити простір невизначеності, але не в змозі надати гарантій безпеки.

В системі міжнародних відносин є й такі види взаємодії, які припускають участь індивідів або громадських організацій як неурядових акторів та формують простір транснаціональної взаємодії, яка «може забезпечуватися урядами, але не може

[54] Keohane R. O., Nye J. S. Op. cit. P. IX–XXIX.
[55] Keohane R. O., Nye J. S. Op. cit. P. IX–XXIX.

здійснюватися тільки урядами: неурядові актори також повинні відігравати значну роль»[56]. Попри розширення кола суб'єктів міжнародних відносин за рахунок недержавних інституцій, плюралісти Р. Кеохейн та Дж. Най наголошували, що держава була і залишається найважливішим актором світової політики, яка може діяти як самостійно, так і через міжурядові (міжнародні) організації. Однак продуктивнішим для прогнозування міжнародних відносин є підхід, у якому увага акцентується і на відносинах, у яких «принаймні один із акторів свідомо використовує ресурси, як матеріальні, так і символічні, включаючи загрозу покарання або саме покарання, з метою спонукати інших акторів діяти не так, як вони діяли б в умовах відсутності цих ресурсів»[57]. Саме він допомагає визначати міжнародні відносини як всі види політичної взаємодії між усіма акторами цієї системи – державами, індивідами, інституціями (організаціями), які мають чи контролюють значимі для системи міжнародних відносин ресурси[58].

Плюралісти розрізняють низку варіантів впливу транснаціональної взаємодії на двосторонні відносини, по-перше, зміну відносин; по-друге, міжнародний плюралізм; по-третє, розвиток механізмів стримування через залежність і взаємозалежність держав; по-четверте, збільшення можливостей урядів одних держав впливати на уряди інших; по-п'яте, виникнення автономних акторів, які мають «автономну» зовнішню політику та здатні протистояти політиці держав. Їх принципова ознака те, що держави завжди намагаються використовувати транснаціональну взаємодію для досягнення політичних результатів.

Зміна характеру взаємодії в системі міжнародних відносин через зростання недержавних акторів відображена й в *парадоксі участі* М. Ніколсона. Науковець довів, що чим менша кількість

---

[56] Keohane R. O., Nye J. S. Op. cit. P. IX–XXIX.

[57] Keohane R. O., Nye J. S. Op. cit. P. IX–XXIX.

[58] Vasquez J. A. The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition. *The American Political Science Review.* 1997. Vol. 91. No. 4. P. 899–912.

акторів міжнародних відносин та ступінь їх різнорідності, тим упорядкованіша система міжнародних відносин, а дії політичних акторів та їх наслідки – передбачуваніші. Якщо в системі міжнародних відносин з'являються нові політичні актори, то прогнозування наслідків взаємодії між усіма акторами системи стає складнішим[59]. Отже, видається, що система двосторонніх відносин є більш прогнозованою, ніж система міжнародних відносин загалом. Але, на нашу думку, труднощі у їх прогнозуванні можуть бути більше варіативними, оскільки чинників, які опосередковують національні інтереси держав, значно більше.

Отже, до основних положень неореалізму належать: по-перше, світова політика має анархічний характер; по-друге, держави по своїй суті та діями є раціональні, вони прагнуть самозбереження через захист національних інтересів; по-третє, держави мають найпотужніший, порівняно з іншими політичними акторами, силовий потенціал; по-четверте, держави ніколи не можуть бути впевнені в характері намірів інших держав щодо них, тому змушені покладатися виключно на себе; по-п'яте, світова політика формується завдяки раціональним діям та егоїстичним рішенням політичних акторів, які прагнуть захистити власні інтереси, максимізуючи переваги та мінімізуючи витрати; по-шосте, безпека та матеріальні інтереси можуть бути забезпечені тільки з позиції сили.

В теоретичному дослідженні міжнародних відносин з кінця 1980-х рр. одним з головних напрямків стає конструктивізм. Американські науковці, які визнають свою належність до даного напряму, підкреслюють близькість до британської школи досліджень міжнародних відносин, представленої науковими розвідками М. Вайта та Х. Булла. «Анархічне суспільство: дослідження проблеми порядку в світовій політиці»[60] Х. Булла побачила світ у 1977 р., тобто майже тоді, коли була видана

[59] Book Review: Michael Nicholson. International Relations: A Concise Introduction. London: Macmillan, 1998. 212 p.

[60] Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. 2nd ed. N.Y.: Columbia University Press, 1995. 368 p.

«Теорія міжнародної політики»[61] К. Волтса (1979), яка знаменувала концептуальне оформлення неореалізму.

Х. Булл, як представник британської школи міжнародних відносин, наголошує, що невід'ємною «частиною історії міжнародних відносин і особливо тієї частини, в якій сучасні держави сформували і продовжують формувати не просто систему держав, а міжнародне співтовариство»[62] це порядок особливого роду, у котрому міжнародна політика не постає ані як конфлікт між державами, ані як повна ідентичність інтересів. Науковець, дискутуючи з (нео)реалістами підкреслював, що анархічна природа міжнародних відносин не може бути визначена як перешкода для розуміння їх у формі міжнародного співтовариства, або співтовариства держав. На його думку, анархічність міжнародних відносин не варто зводити до природного стану, оскільки в них представлені всі елементи імовірної взаємодії державних та недержавних акторів, як-от: боротьба за владу між державами, конфлікт, війна, транснаціональна солідарність, для яких характерні різні правила. Вивчення міжнародних відносин з позицій міжнародного співтовариства передбачає, що «держави беруть участь не просто в сутичці, подібно гладіаторам на арені, вони обмежені в своєму протиборстві загальними правилами та інститутами»[63] того співтовариства, яке вони формують за допомогою моральних імперативів, правових норм і правил.

Пропри визнання американськими конструктивістами концептуальної близькості з британською школою досліджень міжнародних відносин, ідеї М. Вайта та Х. Булла не отримали належної уваги в США у 1970-х рр. Причини цього досить точно визначив представник американського політичного неореалізму С. Хоффман в передмові до американського видання книги Х. Булла, наголошуючи, що ця концепція не вписувалася в тогочасні американські підходи: «Наголос на суспільстві (хоча й анархічному) видавався дивним для реалістів, які під керівництвом Г. Моргентау

[61] Waltz K. Op. cit. 256 p.
[62] Bull H. Op. cit. P. 22–23.
[63] Bull H. Op. cit. P. 24.

вивчали міжнародні відносини з позицій держав, які ведуть боротьбу та змагаються за владу, та неореалістів, які слідом за К. Волтсем фокусували свою увагу на наслідках розподілу влади в міжнародній системі»[64].

Британська школа досліджень міжнародних відносин стала джерелом формування конструктивізму в теорії міжнародних відносин, зумовлюючи їх звернення до дискурсів, відносин, взаємодій між людьми, розмаїття спільнот та діалогу як способів конструювання світу. Багато ідей, які за суттю належні до конструктивізму, сформульовані в роботах Р. Ешлі[65] (1987 р.), проте першість концептуалізації конструктивізму в теоретико-методологічному просторі міжнародних відносин визнається за Н. Онуфом[66] (1989 р.). Класикою американського конструктивізму в міжнародних відносинах є система поглядів А. Вендта.

Визначення місця конструктивізму в системі методологічних принципів та теоретичних підходів до вивчення системи двосторонніх відносин України та Канади потребує певних уточнень. А. Вендт зауважував, що конструктивізм не є теорією, а тільки інструмент аналізу[67], Е. Адлер позиціонував його як метатеорію, інтерес якої спрямований на природу теорії міжнародних відносин[68], Дж. С. Баркін, розглядав конструктивізм як кластер дослідницьких методів та аналітичних інструментів, «сукупність припущень про те, як вивчати світову політику», та «сукупність дослідницьких методів, а не парадигму в сенсі реалізму лібералізму чи марксизму»[69]. На нашу думку, конструктивізм – це методологія дослідження міжнародних відносин.

---

[64] Bull H. Op. cit. P. 26.

[65] Ashley R. The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Theory of International Relations. *Alternatives*. 1987. Vol. 12. No 4. P. 403–434.

[66] Onuf N. World of Our Making. Carolina: University of South Carolina Press, 1989. 341 p.

[67] Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 32.

[68] Adler E. Communitarian International Relations: The Epistemic foundations of International Relations. London: Routledge, 2005. P. 88.

[69] Barkin J. S. Realist Constructivism. *International Studies Review*. 2003. No. 5. P. 338.

В центрі методологічної моделі А. Вендта перебувають держави, які діють в анархічному середовищі. Проте науковець зміщує акценти зі структури та системних характеристик міжнародних відносин на їхній соціальний характер. Тому центром дослідницької уваги конструктивізму стають процеси взаємодії агентів (акторів), котрі створюють соціальну реальність. Міжнародна система створюється, відтворюється і може трансформуватися тільки через взаємодію агентів[70], що надає можливість означати агентів та структури як рівних за онтологічним статусом та взаємозумовлених в соціальному процесі[71]. Отже, структура міжнародної системи функціонує тільки через соціальну взаємодію: «Дуже важливо подивитися, з чого «зроблена» система. На мій погляд, вона є тим, що заперечує Волтс: соціальним, а не матеріальним феноменом. … Характер міжнародного життя визначається переконаннями та взаємними очікуваннями держав, і це визначається соціальними, а не матеріальними структурами»[72].

А. Вендт не заперечує значення сили й інтересів як матеріальних чинників міжнародних відносин, а ставить їх значення для агентів в залежність від соціальної структури системи. На противагу неореалістам, представники конструктивістського підходу виходять з того, що площина матеріального не може повністю детермінувати дії держав у системі міжнародних відносин, вона лишень накладає певні обмеження як на них, так і на соціальну структуру, вказуючи на їх взаємозалежність. Своєю чергою, соціальне розуміння структури міжнародної системи передбачає, що під час взаємодії актори «беруть один одного до уваги»[73], позиціонуючи розуміння своїх ролей і ролей інших, тож соціальні структури постають як розподіл ідей. Ідеї, які поділяються всіма акторами, постають як культура, яка

---

[70] Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 366.

[71] Wendt A. The Agent – Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization.* 1987. Summer Vol. 41. No. 3. P. 335–370.

[72] Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 20.

[73] Wendt A. Op. cit. P. 249.

є елементом соціальної структури, ґрунтованому на «структурі ролей». Ролі є атрибутами структури системи, а не її елементів (агентів), це «об'єктивні, спільно встановлювані позиції, які надають значення міжсуб'єктному розумінню та взаємним очікуванням»[74]. А. Вендт означає три ідеальні типи структури ролей – ворог, суперник, друг, та три відповідних їм культури анархії міжнародної системи – модель Гоббса, модель Локка та модель Канта. За такою логікою, анархія міжнародної системи є відображення того, що з нею роблять держави, тобто ступінь, в який анархія обмежує дії держав, залежить від того, як саме держави сприймають анархію, власну ідентичність та інтереси.

Конструктивістське розуміння міжнародних відносин як соціальних передбачає, що структура впливає на інтереси та ідентичності агентів (акторів), ендогенних для процесів взаємодії та конструйованих ними[75]. Поняття конструювання основне для конструктивістів: «фундаментальним принципом конструктивістської соціальної теорії є те, що люди діють стосовно об'єктів, включаючи інших акторів, на основі смислів, які ці об'єкти набувають для них»[76]. Тобто смисли в основі дії акторів міжнародних відносин ґрунтуються на поділюваних ними інтересах (наприклад співробітництво, двосторонні відносини, партнерство). Під структурою конструктивісти розуміють «інститути та колективні смисли, які створюють контекст міжнародних дій, а під агентами ... будь-яку одиницю, яка діє в цьому контексті»[77]. Будучи соціальним, а не матеріальним явищем, структура існує лише як результат взаємодій і взаємовпливів. На відміну від неореалістів, які розглядають структуру тільки як тип розподілу матеріальних потенціалів, конструктивісти додають до неї соціальні відносини. Зауважимо, що для А. Вендта навіть основне поняття реалістичної парадигми «політика з позиції сили» соціальне, а не природне явище, яке може бути трансформоване

---

[74] Wendt A. Op.cit. P. 259.
[75] Wendt A. Op. cit. P. 316.
[76] Wendt A. Op. cit. P. 394.
[77] Hurd J. Constructivism. *The Oxford Handbook of International Relations*. Ed. by Chrisitian ReusSmit and Duncan Snidal. Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 303.

за допомогою людської діяльності[78]. Науковець пояснює це тим, що військова сила та її розподіл серед держав не можуть автоматично сформувати заздалегідь визначену соціальну структуру.

Такий підхід до пояснення сили та матеріальних ресурсів в міжнародних відносинах уможливив використання конструктивістами низки концепцій сили. Спираючись на твердження, що сила формується через соціальні відносини, її наслідки можуть бути, по-перше, специфічними або дифузними; по-друге, прямими або непрямими. Тож дослідники вказують на можливість оперування чотирма концепціями сили: примусова, інституційна, структурна, продуктивна[79]. Соціальна природа сили в міжнародних відносинах уможливлює формування дискурсивної сили, заснованої на знаннях, ідеях, культурі, мові та ідеології, яка не менш важлива для формування світового порядку, ніж військова сила. Дискурсивна сила визначає, яке смислове наповнення мають матеріальна сила, міжнародна структура, державна ідентичність, двосторонні відносини. Вона відкриває простір для маніпулювання, нав'язування інтерпретацій та зловживання смислами.

Конструктивісти, на відміну від неореалістів, які визначають державу як незмінну одиницю міжнародної системи, вважають, що дії держав впливають на формування інститутів та норм міжнародного життя, які, в свою чергу, – на соціалізацію та діяльність держав. Тобто відбувається взаємовплив агентів і структури, який спричиняє особливу увагу дослідників до цілей, загроз, страхів, культури, ідентичностей та інших елементів соціальної реальності. Ідентичності, культурні та релігійні цінності, політичні погляди, політичні інститути створюються (конструюються) залежно від інтересів акторів, отже, міжнародна система не щось абстрактне та існуюче саме собою. Вона виникає (конструюється) тільки завдяки інтерсуб'єктивності інтересів людей,

[78] Wendt A. Op. cit. P. 284–286.

[79] Checkel J. Constructivism and Foreign Policy. *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases.* Ed. by Steve Smith, Amekia Hadfield and Tim Dunne. Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 75–76.

відображених в ідеях, а не в матеріальній силі. Фактично міжнародна система − це сукупність ідей і норм, створених людьми в певному місці в конкретний час[80]. Водночас для конструктивістів ідеї, які впливають на світову політику і міжнародні відносини, це більше, ніж просто індивідуальні погляди та переконання, за природою вони є інтерсуб'єктивні, тобто поділяються багатьма людьми, та інституціоналізовані, тобто набувають форми практик або ідентичностей, втілених у колективній пам'яті, системі освіти та дискурсі політиків.

Визначаючи ідентичність інших акторів, держава приймає рішення про те, з ким формувати відносини партнерства та проводити політику співробітництва, яка держава нейтральна, а яка становить загрозу. Ідентичність держав, у такий спосіб, може обмежувати невизначеність у системі міжнародних відносин, посилювати співпрацю між державами та сприяти прогнозуванню дій держав[81]. Колективна ідентичність держав підживлює процес створення інститутів співпраці заради певних цілей, однак це не означає, що норми таких інститутів будуть автоматично прийматися державами. Це залежить від внутрішньої політики держави, яка безпосередньо впливає на формування ідентичності держави в системі міжнародних відносин та визначає формат і характер дискурсивної взаємодії між внутрішньою політикою та інститутами міжнародної співпраці: прелокалізація (опір і перевірка норм), локальна ініціатива (підприємництво), адаптація (щеплення та спрощення), поширення, універсалізація[82].

Важлива для нашого дослідження частина концепту конструктивізму− визначення суті проблем безпеки. Конструктивісти протиставляють ідею співтовариства безпеки (довіра та співпраця у вирішенні конфліктів) неореалістичній дилемі безпеки (недовіра, очікування найгіршого, самодопомога),

---

[80] Checkel J. Op. cit. P. 81–83.

[81] Rotar N. Wymiar bezpeczenstwa w dyskursie oeuropejskiej tozsamosci Ukrainy. *Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne.* 2017. No 2. S. 83–84.

[82] Walt S. Alliance Formation and the the Balance of World Power. *International Security.* 1985. Spring. Vol. 9. No. 2. P. 43–46.

вважаючи, що створення колективної системи безпеки можливе[83]. Як правило, держави, які відчувають загрозу, розпочинають процес озброєння, проте у них є інша можливість дисбалансування загроз – прийняти концепцію колективної безпеки. А. Вендт наголошує, що оборона держави −це інститут, який залежить від інтерсуб'єктивного визначення суті очікувань безпеки, «які формують державну концепцію самого себе та інших»[84]. Такий підхід поставив під сумнів концепт неореалістів про баланс сил, адже, на думку конструктивістів, немає необхідності врівноважувати будь-яке нарощування сили тієї чи іншої з держав, а С. Волтс навіть порушив питання про те, що варто замінити концепцію балансу сил на концепцію балансу загроз, яка дає відповідь на запитання проте, чи становить держава загрозу чи ні, залежно від характеру та моделі її ідентичності[85]. В концепції балансу загроз міжнародні інститути та норми позиціонуються як такі, котрі виконують підтримуючу роль, завдяки чому роблять співробітництво між державами імовірнішим. Отже, війна та мир у світовій політиці завжди поруч.

Конструктивісти обґрунтовують, що в разі, якщо певна країна озброюється, вона рано чи пізно зіткнеться із дилемою безпеки, але якщо вона діє задля співпраці, то може увійти до творців товариства безпеки. Моделюючи простір безпеки, конструктивісти припускають: якщо держави в системі міжнародних відносин розколоті, то ймовірність подальшого розвитку в напрямку «війни всіх проти всіх», за Гоббсом, зростає; якщо ж вони через функціонуючі в соціальному просторі традиції довіряють одна одній, то можливість створення системи колективної безпеки значно зростає. Проте це лишень ймовірність, а результат взаємодії держав не довічно визначений. Х. Ройс-Сміт запропонувала принцип легітимного застосування сили в міжнародних відносинах (рівність суверенних держав),

[83] McDonald M. Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations.* 2008. Vol. 14. No. 4. P. 563–587.

[84] Walt S. Op. cit. P. 44.

[85] Walt S. Op. cit. P. 44–45.

яким виправдовує застосування сили лише необхідністю діяти в порядку самооборони для держави та необхідністю діяти колективно заради збереження миру і безпеки[86].

До середини 1990-х рр. чітко окреслилися дві течії конструктивізму – північноамериканська та європейська, які розрізняються за процедурою пояснення низки питань та за методами дослідження. Представники північноамериканського неореалізму (А. Вендт[87], Н. Онуф[88], П. Катценштайн[89]) наголошують на важливості соціальних норм та ідентичностей в конструюванні світової політики і необхідності визначення результатів зовнішньополітичної діяльності держави. Для методологічного каркасу північноамериканського неореалізму характерне домінування позитивізму та концентрація дослідницького інтересу на «розкритті дедуктивних механізмів «згори – вниз» та каузальних відносин між акторами, нормами, інтересами та ідентичностями»[90]. Представники європейської версії конструктивізму (Ф. Краточвілл[91] та Т. Хопф[92]) більше уваги приділяють ролі політичних, соціальних, лінгвістичних дискурсів в конструюванні соціальної реальності та відповідних дискурсам ідентичностей. Для європейського конструктивізму характерне звернення до принципів постпозитивістського та інтерпретативного підходів, дедуктивної та індуктивної стратегії досліджень. Попри такі відмінності, їх належність до конструктивізму визначається прихильністю до ідеї конструювання і соціального структурування світової політики та міжнародних відносин.

---

[86] Reus-Smit C. Liberal Hierarchy and the License to Use Force. *Review of International Studies.* 2005. December. No. 31. Suppl. S1. P. 71–92.

[87] Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 447 p.

[88] Onuf N. World of Our Making. Carolina: University of South Carolina Press, 1989. 341 p.

[89] Bridging the Gap: Towards a Realist-Constructivist Dialogue. Ed. by Patrick Thaddeus Jackson. *International Studies Review.* 2004. Vol. 6. No. 2. P. 337

[90] Checkel J. Op. cit. P. 73.

[91] Kratochwil F. Rules, Norms and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning. *International Relations and Domestic Affairs.* Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 328 p.

[92] Hopf T. Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Politics. Ithaca: Cornell University Press, 2002. 320 p.

Отже, відповідно до методології конструктивізму, міжнародна система належить до складних систем, у яких взаємодія між елементами здійснюється на основі ідентичності, сконструйованої в процесі комунікації. На рівні системи не існує заданих установок і цінностей, всі елементи системи набувають їх у процесі діяльності як її суб'єкти (актори). Методологія конструктивізму будується довкола таких основних положень: структури детермінуються швидше ідеями, які поділяються елементами системи, ніж матеріальними чинниками, та є інтерсуб'єктивними; ідентичність та інтереси акторів конструюються соціальними структурами (людьми, ідеями, внутрішньою політикою), а не задаються природою; держави залишаються основними одиницями аналізу міжнародних систем і відносин, однак вони не єдині політичні актори в цих системах.

В умовах розгортання процесів глобалізації, що супроводжується посиленням взаємозалежності, взаємопроникнення і взаємозв'язку суб'єктів міжнародних відносин в усіх потенційно можливих сферах та зміни співвідношення позицій держав, спричиненої нерівномірністю їх розвитку, набула актуальності проблема оновлення методологічних підходів до визначення суті та функціональних характеристик системи міжнародних відносин. Фактично постала потреба вивести міжнародні відносини за межі їх визначення як сукупності економічних, політичних, правових, дипломатичних, військових зв'язків і взаємовідносин між державами (системами держав), тобто за межі сумарного зв'язку різних видів міждержавних відносин. Водночас актуалізувалася потреба чітко означити тенденції еволюції двосторонніх відносин, які під впливом процесів глобалізації зазнали принципового змістовного оновлення. Загалом це спричинило активне звернення науковців-міжнародників до осмислення потенціалу синергетичного підходу, який має міждисциплінарний характер та зорієнтований на дослідження явищ в нелінійних, неврівноважених, нестаціонарних відкритих системах.

Один із базових аспектів синергетичного підходу до міжнародних відносин полягає в тому, що припускає можливість спонтанного виникнення порядку й організації з безладдя та хаосу в результаті процесу самоорганізації[93]. Таке припущення набуває статусу правила тільки для неврівноважених систем, для яких найважливіші

[93] Brown R. Commentary on: A synergistic approach to an accounting educator's primary responsibilities. *Accounting Education.* 2001. Vol. 10. Is. 3. P. 255–256.

нелінійні відносини. Такі системи надзвичайно чутливі до зовнішніх впливів, а формування нової системи пов'язане з втратою стійкості та переходом вихідної системи до нового стійкого стану. Процес переходу отримав назву біфуркації – «набуття нової якості через рух динамічної системи за умови незначної зміни її параметрів»[94].

Жоден інший методологічний підхід не виходить з того, що (1) розвиток системи в періоди біфуркації може відбуватися в різних, часом протилежних напрямах; (2) основний фактор наростання хаосу та напруги в стабільній системі стає другорядним. Застосовуючи синергетичний підхід для дослідження міжнародних відносин, можна прогнозувати варіанти розвитку системи та віднаходити способи впливу на ситуацію в періоди нестабільності. Він надає змогу спрямовувати розвиток системи в певному напрямі, оскільки в період біфуркації навіть незначний вплив фактору, який не мав жодного значення для стабільної системи, може спричинити радикальне переформатування всієї системи або визначити інший шлях її розвитку. В момент нестабільності системи міжнародних відносин у точках біфуркації виникають нові впорядковані структури, здатні привести міжнародну систему або до «війни світів» – непередбаченого хаотичного руху та потенційно можливе руйнування міжнародної системи[95], або навпаки «заморозити процес її змін у часі, зупинити динаміку розвитку і наче «замкнути» в непередбачуваному для неї стані»[96].

Втрата динамічної стійкості міжнародної системи під впливом внутрішніх флуктуацій або чинників зовнішнього середовища вказує, на думку прихильників синергетичного підходу, на те, що в ній накопичується ентропія та починаються деструктивні процеси, котрі призведуть до хаосу. Ентропія не постає як міра безладу в міжнародних відносинах, а позиціонується як функція, яка відображає стан міжнародної системи, коли її структури еволюціонують, а їх об'єднання зазнають переформатування[97].

---

[94] Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. М., 2003. С. 61.
[95] Judge C. Hegemony of the Heart. *Policy Review.* 2002. No. 110. P. 1.
[96] Пригожин И., Стенгерс И. Там же. С. 184.
[97] Пригожин И., Стенгерс И. Там же. С. 63.

Отже, на тлі наукової позиції про «смерть» великих теорій та епоху теоретичного еклектизму в методологічному обґрунтуванні міжнародних відносин[98], актуальності набуває необхідність започаткування та визначення предмета чергової «великої дискусії»[99], результатом якої буде оновлений теоретико-методологічний каркас дослідження міжнародних відносин загалом та двосторонніх відносин, зокрема, що допоможе вивчати та прогнозувати світові політичні процеси в умовах глобалізації.

Водночас здійснений аналіз методологічних принципів та теоретичних підходів до вивчення системи двосторонніх відносин дав змогу встановити, що в сучасній політичній науці сформувався консенсус щодо найважливіших ознак, які вказують на особливості розвитку системи міжнародних відносин на сучасному етапі її функціонування. По-перше, це ознаки структурного ряду, які вказують на кількісні та якісні зміни в сукупності політичних акторів; по-друге, це ознаки системного ряду, які вказують на співвідношення впорядкованості та хаотичності в системі міжнародних відносин; по-третє, це ознаки середовища, в якому відбувається функціонування системи міжнародних відносин, насамперед глобалізація, технологізація та інформатизація; по-четверте, це ознаки соціального ряду, відображені у тенденціях оновлення соціального простору (демографія, екологія, права людини). Дослідники сфери міжнародної політики, міжнародних відносин і міжнародних систем традиційно концентрували увагу на відносинах держав, які розглядаються як актор, котрий має мету та наділений владою, що робить його основним суб'єктом дії в системі міжнародних відносин.

---

[98] Smith S. The discipline of International Relations: Still an American Social Science? *British Journal of Politics and International Relations.* 2000. No. 3. P. 374–402.

[99] Lake D.A. Theory is dead, long live theory: The end of Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations. *European Journal of International Relations.* 2013. Vol. 19. No. 3. P. 567–587.

1.2. Концептуалізація двосторонніх міждержавних відносин у сучасній політичній науці

Концептуалізація проблеми двосторонніх відносин здійснюється відповідно до припущення, що багатосторонні відносини виробляють загальні для всіх принципи дій держави в системі міжнародних відносин, тоді як двосторонні відносини «ґрунтуються на апріорних партикулярних підставах та ситуативних вимогах»[100]. Попри це в сучасній політичній науці для пояснення формування, розвитку та динаміки двосторонніх відносин використовують низку теорій та концептів, сформованих для пояснення суті багатосторонніх відносин та відносин в міжнародній системі.

Однією з таких теорій є теорія м'якої сили. Поняття «м'яка сила» − результат дослідницької та публіцистичної діяльності двох послідовників школи американського неолібералізму Дж. Ная[101] та Р. Кеохейна[102]. Ставлячи під сумнів базові постулати школи політичного реалізму, зокрема про те, що: (1) політичні дії акторів міжнародних відносин можуть пояснюватися тільки через їх національні інтереси, збіг яких породжує співпрацю та інтеграцію, а перетин або накладання – конфлікт; (2) формат та особливості зовнішньої політики національних держав як акторів міждержавних відносин визначаються їх прагненням до підтримки балансу сил, сприятливого для них та їхніх національних пріоритетів, науковці обґрунтували незаперечний вплив ідеалів та цінностей на масову свідомість та свідомість окремих громадян. Такий вплив Дж. Най визначив як м'яку силу, здатну спрямовувати будь-який політичний інструментарій на виконання поставленого завдання без обов'язкового в таких випадках силового примусу. Сформульована дослідником концепція визначає м'яку силу як

---

[100] Ruggie J. G. Multilateralism: The Anatomy of an Institution. *International Organization.* 1992. Vol. 46. No. 3. P. 571.

[101] Nye Joseph S. Jr. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs Group. 2004. 191 p.; Nye Joseph S. Jr. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone. New York: Oxford University Press. 2002. 240 p.; Най-младший Дж. После Ирака: мощь и стратегия США. *Россия в глобальной политике.* 2003. № 3. С. 86-101.

[102] Keohane R. Power and Governance in a Partially Globalized World. London: Routledge, 2002. 312 p.; Keohane R., Joseph S. Nye Jr. Power and Interdependence: World Politics in Transition. Boston: Little, Brown, 1977. 300 p.

«здатність домагатися бажаного на основі добровільної участі союзників, а не за допомогою примусу або подачок»[103]. Такий вплив може здійснюватися за допомогою трьох основних компонентів: культури, ідеології та зовнішньої політики. Згодом до них почали відносити привабливі характеристики внутрішньої політики, економічні досягнення, спосіб життя та цінності[104].

На думку Б. Баді та М.-К. Смутса, поява концепту м'якої сили пов'язана з тим, що з 1990-х рр. світ «перебуває в пошуках нових відносин і нових суб'єктів. Закономірність національного інтересу втрачає своє колишнє значення. Багато елементів сили відходять від державного авторитету, залишаючи міжнародній системі дуже мало засобів ефективного впливу на процеси, які відбуваються, змушуючи її вдаватися до опосередкованих і завжди дорогих способів примусу»[105]. Тож м'яка сила як здатність керувати політичною свідомістю і поведінкою суперників, впливаючи на їхні системи цінностей, світогляд та культурно-цивілізаційні архетипи, почала позиціонуватися як набір спеціальних інструментів або технологій впливу на свідомість, здатних забезпечити «добровільне підкорення суспільства»[106].

Для дослідника м'яка сила на рівні міжнародних відносин є одночасно інструмент та ресурс політичного впливу. Її подвійний характер не випадковий, оскільки: м'яка сила розширює арсенал можливостей та засобів зовнішньополітичного впливу держави та водночас збільшує можливості держави впливати на різнорівневі світові процеси, починаючи від формування актуального глобального порядку денного до конфігурації системи двосторонніх відносин[107]. Зауважимо, що концепція м'якої сили

---

[103] Nye J. S. Jr. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs Group, 2004. 191 p.

[104] Nye J. S. Jr. Soft Power. *Foreign Policy.* 1990. Autumn. No. 80. P. 167.

[105] Nye J. Soft Power. The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs. 2004. P. 2.

[106] Bardos A. Public Diplomacy: An Old Art, A new Profession. *Virginia Quarterly Review.* 2001. Summer. URL: http://www.vgranline.org/articles/2001/summer/lardos_public?diplomacy

[107] Nye J. The Future of Power. New York: Public Affairs, 2010. 320 p.

видається багатьом дослідникам недостатньо чіткою та не настільки стрункою, наскільки повинна бути наукова теорія. Дж. Ная критикують за відсутність визначення м'якої сили, яке він мав би застосовувати в усіх своїх дослідженнях[108].

Отже, Дж. Най у визначенні м'якої сили покладається на її розуміння як можливості одного суб'єкта міжнародних відносин домогтися зміни дій іншого суб'єкта. Він вказує на привабливість як про відносини між суб'єктом і об'єктом застосування м'якої сили, характеризуючи національну культуру, цінності та зовнішню політику як ресурси, на яких ґрунтується привабливість відносин. Однак британський дослідник Е. Локк з цього приводу зазначає, що Дж. Най фокусується на агенті, який є суб'єктом застосування м'якої сили, та не визначає характеристики іншого суб'єкта відносини – об'єкта застосування м'якої сили[109].

На думку послідовників Дж. Ная, за допомогою «жорсткої сили» можна вирішити тільки окремі питання, пов'язані з примусом щодо конкретної держави або забезпеченням нетривалих у часі переваг в конфліктній ситуації, тоді як глобальні завдання вирішуються на рівні сприйняття чи несприйняття іншими акторами міжнародних відносин культурних (цивілізаційних) переваг держави, яка претендує на глобальне лідерство. Прямий наслідок такого роду визнання − об'єднання різних держав під верховенством одного лідера в рамках «вольових коаліцій»[110], скріплених спільними цінностями, ідеалами та ідеологічними аксіомами.

Нині концепція м'якої сили активно застосовується представниками парадигми просторового підходу, які позиціонують її як один зі способів формування транснаціональних політичних просторів, де статусом силового поля, до якого «притягуються» суб'єкти міжнародних відносин

---

[108] Fan Y. Soft power: power of attraction or confusion? *Place Branding and Public Diplomacy.* 2008. V. 4. No 2. P. 148.

[109] Lock E. Soft Power and Strategy: Developing a 'Strategic' Concept of Power. Soft Power and US Foreign Policy Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives. London: Routledge. 2010. P. 32–50.

[110] Bilgin P., Eliş B. Hard Power, Soft Power: Towards a More Realistic Power Analysis. *Insight Turkey.* 2008. No. 20 (2). P. 13.

(як державні, так і недержавні), наділяється привабливість м'якої сили[111]. Вивчення м'якої сили з позицій просторового підходу дає змогу сприймати її як сукупність процесів, що відбуваються на всіх рівнях міжнародних відносин: від індивідуальних ініціатив і комунікації на міжособистісному рівні до державних і навіть наднаціональних програм і стратегій; від конкретних інститутів і механізмів – до значимих смислів, цінностей, ідей і символів. Вивчення м'якої сили як одного зі способів створення та розширення транснаціональних політичних просторів допомагає по-новому осмислити трансформації світового порядку: збільшення впливу та здобуття лідерства несиловими способами, інтеграція до загального політичного простору нових колективних суб'єктів різного рівня, учасники яких поділяють спільні базові орієнтири та установки, мають подібні інтереси, дотримуються сформованих або встановлених правил і норм, що більше відповідає характеру сучасних міжнародних відносин та дає змоги спиратися не на військові, а на інформаційні, культурні й освітні можливості, котрі відіграють дедалі більшу роль[112]. Це не означає, що силові зіткнення держав, пов'язані з боротьбою за територію, відійшли в минуле (конфлікт на Сході України яскравий приклад), однак з розвитком суспільства територія стає лише одним із факторів життєдіяльності та її значення щораз більше визначається наявністю та рівнем розвитку економіки, науки, культури, інфраструктури та комунікацій. Адаптація концепції м'якої сили до парадигми просторового підходу вказує на її дослідницький потенціал у вивченні політичних відносин на національному, транснаціональному та наднаціональному рівнях.

Важливим аспектом дискурсу м'якої сили в сучасній політичній науці є дискусії щодо адекватності інструментарію м'якої сили статусу держав у системі міжнародних відносин. Оцінюючи доречність застосування м'якої сили сильними державами-лідерами або слабкими країнами світової периферії,

---

[111] Hall T. An Unclear Attraction: A Critical Examination of Soft Power as an Analytical Category. *The Chinese Journal of International Politics.* 2010. No. 3. P. 190.

[112] Ying F. Soft Power: Power of Attraction or Confusion? *Place Branding and Public Diplomacy.* 2008. Vol. 4. No. 2. P. 150.

дослідники виробили дві наукові позиції. В рамках першої, м'яка сила визначається як властива тільки сильним державам-лідерам, визнаним світовим гравцям, які «настільки сильні, що їх сукупна державна міць ідеалізується іншими учасниками міжнародних відносин та перетворюється ними на бренд»[113]. Тобто наявність м'якої сили в арсеналі інструментів зовнішньої політики держави може вважатися маркером її особливого статусу лідера в міжнародних відносинах. Представники протилежної думки вважають, що найбільшу користь м'яка сила дасть відносно слабким державам, які не в змозі забезпечити собі потужний військово-політичний потенціал та відповідний імідж військової сили в світовій політиці через брак коштів, військово-політичних та економічних ресурсів. Такі держави частково можуть компенсувати відсутність силових ресурсів своїм культурним впливом. Дійсно чимало відносно слабких у військовому відношенні держав мають культуру, яка динамічно розвивається, з високою проникною здатністю та відчутним впливом на масову свідомість.

У рамках дискурсу м'якої сили в сучасній політичній науці чітко окреслилися напрями її критики. Насамперед, дослідники ставлять під сумнів твердження Дж. Ная про те, що привабливість національної культури, зовнішньої політики, ідей та цінностей держави має значення з позицій досягнення нею зовнішньополітичних цілей: Г. Ходжсон вказує на те, що любов іноземців до макдональдса або американського баскетболу вигідна США, проте вплив цих соціокультурних феноменів потребує додаткового дослідження[114]; Н. Фергюсон вважає, що факти інтересу до кока-коли, біг-маку, Тома Круза та Брітні Спірс в ісламських країнах не означають автоматичної прихильності до США[115]. С. Хантінгтон з цього приводу зауважив, що «існує мало свідчень (або їх немає зовсім), що

[113] Mattern J. B. Why Soft Power Isn't So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics. *Millennium – Journal of International Studies*. 2005. Vol. 33. No. 1. P. 598.

[114] Hodgson G. Politics, democracy and social affairs. Book review. *International Affairs.* 2004. Vol. 80. No 5. P. 999–1000.

[115] Ferguson N. Power. *Foreign Policy.* 2003. No 134. P. 18–22, 24.

поява всеосяжного глобального зв'язку призводить до значного зближення поглядів і переконань»[116]. Дійсно, м'яка сила є досить широким поняттям, для якого важко окреслити чіткі межі, які відокремлять його від інших, близьких за значенням, термінів. Дії держав, відповідно до концепту м'якої сили, можуть охоплювати наукові і культурні програми, просування мови, сприяння міжнародному розвитку, освітні ініціативи, спортивні заходи, поширення присутності ЗМІ, просування цінностей тощо. Такі дії можуть чинитися як дипломатами, політиками, так і представниками бізнесу, неурядових організацій, культури, вченими, громадянами. Не заперечуючи цих можливостей, критики Дж. Ная наголошують на важливості визначення меж таких дій: «Якщо вона (концепція – В. М.) враховує все, від Б. Спірс до громадської думки в світі щодо окупації Іраку, чи є ця концепція значущою та послідовною?»[117].

З одного боку, м'яка сила може сприйматися як інструмент створення (покращення) іміджу держави з позицій маркетингу чи брендінгу, проте в ширшому значенні м'яка сила постає як зручний термін для осмислення політиками власної діяльності щодо іміджу держави. Посилення уваги до культурної дипломатії, публічної дипломатії, брендінгу, зв'язків з громадськістю та стратегічних комунікацій −відображення потенціалу м'якої сили і як явища у сфері політики, і як дослідницького інструменту[118].

Ще одним напрямом критики ідей Дж. Ная, який на нашу думку органічно пов'язаний із розглянутим вище, є фактичне виведення зі смислового ряду м'якої сили поняття «сила». Попри специфіку інструментів м'яка сила залишається силою, яка вказує

---

[116] Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon and Schuster, 2007. P. 129.

[117] Womack B. Dancing Alone: A Hard Look at Soft Power. *The Asia-Pacific Journal. Japan Focus.* 2005. Vol. 3 No 11. P. 3. URL: http://japanfocus.org/-Brantly-Womack/1975/article.pdf.

[118] Nye J. Public Diplomacy and Soft Power. *Annals of the American Academy of Political and Social Science.* 2008. Vol. 616. Public Diplomacy in a Changing World. P. 94–109; Gilboa E. Searching for a Theory of Public Diplomacy. *Annals of the American Academy of Political and Social Science.* 2008. Vol. 616. Public Diplomacy in a Changing World. P. 55–77.

на її спрямованість підпорядкувати інших своїй волі та належність до такого смислового ряду, до якого входять такі поняття як гегемонія, культурне домінування, інформаційна війна, пропаганда, котрі мають негативні конотації. На це звернули увагу британські дослідники, які в 2014 р. попереджали про ризики, пов'язані з концепцією м'якої сили. Вони наголосили, що зовнішній імідж держави не повинен бути важливішим за зміст її зовнішньої політики, яка безпосередньо впливає на життя людей. Захоплення м'якою силою стимулюватиме конкуренцію між державами у застосуванні даного ресурсу держави, та неминуче призведе до «гри з нульовою сумою». Зрештою це породжує відрив від реальності, захоплення ідеалізмом, перебільшення державою власної важливості та зверхності стосовно інших держав[119].

Критика концепції м'якої сили розгорталася й щодо проблеми оцінки ефективності м'якої сили. Дж. Най зазначав, що, на відміну від військової сили чи економічної політики, які, в разі успішної реалізації, допомагають отримати певні результати у певний період часу, визначення очікуваних результатів від м'якої сили достатньо проблематичне[120]. Це пов'язано з тим, що ключові ресурси м'якої сили можуть перебувати поза контролем держави, а ефект від її використання значно залежить від готовності аудиторії сприймати поширювані культурні імперативи або цінності. До того ж Дж. Най зазначив, що дії держави в парадигмі жорсткої сили, можуть суттєво впливати на сприйняття держави та нівелювати всі досягнення м'якої сили[121]. Дійсно, можна вимірювати зміни, які відбуваються у громадській думці, проте немає жодної можливості точно встановити, який

[119] British Academy. The art of attraction. Soft Power and the UK's role in the world. London. 2014. 57 p. URL: http://www.britac.ac.uk/sites/default/files/The%20Art%20of%20Attraction%20Full%20Report.pdf

[120] Nye J. When Hard Power Undermines Soft Power. *New Perspectives Quarterly.* 2004. Vol. 21. No. 3. P. 13.

[121] Nye J. Op. cit. P. 14–15.

саме фактор чи сукупність факторів спричинили ці зміни[122]. У даному контексті науковці звертають увагу на проблему часового періоду, необхідного для формування ефекту застосування м'якої сили. Дж. Най вказує на те, що потрібні роки, щоб досягти бажаних результатів, оскільки ресурси м'якої сили тільки створюють середовище для реалізації тієї чи іншої зовнішньої політики[123]. Намагаючись визначити часові перспективи, дослідники, найчастіше вказують на період близько двадцяти років[124].

Отже, Дж. Най розвинув[125] концепт м'якої сили як сили, заснованої на привабливості національної культури, цінностей та зовнішньої політики[126], а згодом для визначення поєднання м'якої та жорсткої сили запропонував застосовувати термін «розумна сила» (smart power)[127]. Розумна сила включає «стратегічне застосування дипломатії, переконання, розвитку компетенцій, проєктування влади та впливу економічно

---

[122] Leonard M. British Public Diplomacy in the Age of Schisms. London: Foreign Policy Centre, 2005. P. 90.

[123] Nye J. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. New York: Basic Books, 1990. P. 99.

[124] Persuasion and Power in the Modern World: House of Lords Paper 150 Session 2013–2014. S. l: Stationery Office, 2014. 105 p.

[125] Nye J. Think again: soft power. *Foreign policy* 23.02.2006. URL: http://foreignpolicy.com/2006/02/23/think-again-soft-power.

[126] Nye J. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. New York: Basic Books, 1990. 336 p.; Nye J. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone. New York: Oxford University Press, 2002. 240 p.;Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004. 191 p.; Nye J. The Future of Power. New York: Public Affairs, 2010. 320 p.; Nye J. The Information Revolution and American Soft Power. *Asia Pacific Review.* Spring. 2002. P. 60-76; Nye J. Soft Power and American Foreign Policy. *Political Science Quarterly.* 2004. V. 119. No 2. P. 255–270; Nye J. Notes for a Soft Power Research Agenda. *Power in World Politics*. eds. Berenskoetter F., Williams M. J. London: Routledge, 2007. P. 162–172; Nye J. Culture, Soft Power, and 'Americanization'. *Cultural Politics in a Global Age: Uncertainly, Solidarity and Innovation*. Held D., Moore H. eds. London: Oneworld Publications. 2007. P. 168–176; Nye J. Soft power: the origins and political progress of a concept. *Palgrave Communications.* URL: https://www.nature.com/articles/palcomms20178

[127] Nye J. Smart Power: in Search of the Balance between Hard and Soft Power. *Democracy: A Journal of Ideas.* Fall 2006. Is. 2. P. 102-107;

ефективними способами, які мають політичну та соціальну легітимність, – за суттю, застосування військової сили і всіх форм дипломатії»[128].

Оцінюючи дослідницький потенціал концепції м'якої сили, наголосимо, що вона не універсальна за характером, оскільки її ефективність багато залежить від конкретної політичної ситуації та поточної кон'юнктури, особливостей інформаційного середовища та моделей комунікації, від складу та характеру акторів міжнародних відносин, на яких цей інструментарій проєктується, нарешті від їх культурно-цивілізаційної належності, прихильності, цінностей, ідеалів та принципів. Застосування м'якої сили в геополітичному контексті та контексті двосторонніх відносин є прагнення держави, оминаючи конфронтаційний шлях, сформувати на основі механізмів культурного, гуманітарного, дипломатичного та економічного характеру інструменти впливу в системі міжнародних відносин.

Для дослідження двосторонніх відносин загалом, та відносин України та Канади, зокрема, важливе звернення до концепції держав середнього рівня. Початок її формування припадає на період 1940-х рр. та пов'язаний із обґрунтуванням Канадою та Австралією своїх прав на участь в повоєнному облаштуванні світу, виголошених на конференції зі створення ООН в Сан-Франциско 1945 р.[129] Науковці того часу визначали сутність держави середнього рівня як державу-націю з більшим впливом і ресурсами, ніж малі держави, але яка не відіграє такої ж ролі в системі міжнародних відносин, як велика держава або наддержава[130]. Середні держави розглядалися з позицій їх прагнення закріпити за собою особливий статус в міжнародних організаціях та їх опозиції щодо надмірного контролю великих держав у системі міжнародних відносин. На думку тогочасного очільника Міністерства закордонних справ Канади

---

[128] Nye J. Op. cit. P. 104.

[129] Chapnick A. The Middle Power. *Canadian Foreign Policy Journal.* 1999. Winter. Vol. 7. No. 2. P. 74.

[130] Holbraad C. Middle Powers in International Politics. London: Macmillan Press, 1984. P. 61.

Р. Дж. Ріддела, «середні держави – це країни, які через свій розмір, наявність матеріальних ресурсів, їх готовність і здатність брати на себе відповідальність мають вплив в міжнародних відносинах, подібний до впливу великих держав»[131] Політик підкреслював, що середні держави не володіють такими ж за обсягом та силою ресурсами сили, що і великі держави, але відносно великий розмір території, наявність економічних ресурсів та їх стратегічне значення ставили під загрозу їхню безпеку. Відповідно, для середніх держав найбільш ефективним способом підтримки власної безпеки є участь у різних міжнародних організаціях і стабільних системах двосторонніх відносин: «держави середнього рівня можуть відігравати більш значиму роль у діяльності міжнародних організацій, оскільки великі держави менше зацікавлені в їх діяльності і не схильні обмежувати себе їх рамками, а малі держави не володіють необхідними ресурсами»[132]. На розгортання цих ідей канадський науковець Дж. Глазербук у 1947 р. визначив параметри, за якими можна визначати належність до держав середнього рівня: (1) спроби обмежити переважний вплив великих держав на міжнародні відносини та світові політичні процеси; (2) прихильність до стратегії колективних дій; (3) прагнення до зміцнення позицій на світовій арені[133].

Попри політичну активність Канади й Австралії, їм не вдалося закріпити особливий статус держав середнього рівня в рамках ООН, що спричинено, за оцінками канадського науковця К. Холбрада, відсутністю спільної позиції Канади та Австралії та програми дій. До того ж відсутність внормованого загальноприйнятого визначення суті середніх країн не залишала шансів для їх визнання та надання права участі у переформатуванні світового порядку[134].

---

[131] Glazerbrook G.D. The Middle Powers in the United Nations System. *International Organization.* 1947. June. Vol. 1. No. 2. P. 68.

[132] Glazerbrook G.D. Op. cit. P. 68.

[133] Glazerbrook G.D. Op. cit. P. 308.

[134] Holbraad C. Op. cit. P. 64.

Відтоді термін «держава середнього рівня» («середня держава») увійшов до інструментарію політичної науки та набув поширення в 1960-х рр., коли розгорнулися процеси трансформації біполярної системи міжнародних відносин[135]. Зростання інтересу дослідників до проблеми держави середнього рівня пояснюється трансформацією міжнародного порядку, спричиненого Карибською кризою 1962 р. Як її результат, держави середнього рівня почали прагнути до проведення незалежнішої зовнішньої політики та розширення своїх можливостей, оскільки діюча система альянсів продемонструвала свою неефективність та не гарантувала безпеки[136]. Зауважимо, що в цей період до держав середнього рівня почали відносити, поряд з Австралією та Канадою, скандинавські та європейські країни, низку незахідних країн, які динамічно розвивалися.

У 1960-х рр. переважала тенденція до вироблення системи критеріїв для відмежування держав середнього рівня від великих і малих держав. Серед запропонованих дослідниками були такі, як рівень економічного розвитку, військовий потенціал, характер суб'єктності держави в міжнародних відносинах, її внесок у підтримку миру та стабільності, геополітичні та геоекономічні характеристики[137]. Найбільшого поширення набув економічний критерій у вимірі такого макроекономічного показника, як валовий національний продукт. Спроби виробити єдиний критерій для означення характеристик середніх держав призвели до ускладнення даної концепції та не сприяли комплексному аналізу ролі держав середнього рівня в світовій політиці.

Поширення набуло й твердження, що середні держави мають вплив тільки на регіональному рівні[138], однак не

---

[135] Soward F.H. On Becoming and being a Middle Power: The Canadian Experience. *Pacific Historical Review.* 1963. May. Vol. 32. No. 2. P. 111–136; Holbraad C. The Role of Middle Powers. *Cooperation and Conflict.* 1971. Vol. 6. No. 1. P. 77–90; Holmes J. W. Most Safely in the Middle. *International Journal.* 1984. Spring.Vol. 39. No. 2. P. 366–388.

[136] Holbraad C. Op. cit. P. 70.

[137] Patience A. Imagining Middle Powers. *Australian Journal of International Affairs.* 2014. Vol. 68. No. 2. P. 210–224.

[138] Patience A. Op. cit. P. 214.

відіграють жодної ролі на інших рівнях міжнародних відносин. Дослідники не враховували й того, що залежно від геополітичної ситуації країни можуть позиціонувати себе і як держави середнього рівня, і як малі держави. Це призвело до переважання вивчення зовнішньополітичної діяльності великих держав, а взаємодія середніх держав, їх зовнішня політика і їх відносини з великими державами не вивчалися. До того ж відсутність чіткого розмежування понять «регіональна держава» та «держава середнього рівня» ускладнювало структурування системи міжнародних відносин.

У період 1960–2020 рр. сформувалася низка моделей, які пояснювали природу, характеристики, функціональну специфіку та роль держав середнього рівня в системі міжнародних відносин. По-перше, це ієрархічна модель, яка допомагає визначити місце країни у світовій ієрархії, ґрунтуючись на сукупному критерії національної могутності держави. Сукупний критерій формується як набір кількісних ресурсно-орієнтованих показників, як то: ВВП, чисельність населення, розмір території, військовий потенціал. Відповідно до держав середньої сили належать «держави, з такою військовою силою, ресурсами і стратегічною позицією, яка в мирний час змушує великі держави шукати їх підтримки, а у воєнний час, поряд з тим, що середня держава не має шансів виграти війну проти великої, вона може завдати останній значної шкоди, неспівмірної з тією, яку велика держава розраховувала отримати, нападаючи на неї»[139].

Відповідно до даного підходу, у 1984 р. К. Холбрад визначив 18 середніх держав, між якими Японія, Велика Британія, Канада, Франція, Італія, Бразилія[140]. Водночас науковець окреслив ряд недоліків даного підходу, зокрема з урахуванням різних показників країни можуть посідати різні позиції. Приміром, держава, яка має високі показники ВВП, може мати низькі показники чисельності населення або не володіти великими за чисельністю збройними силами[141]. Застосовуючи ієрархічну

[139] Wight M. Power Polities. London: Macmillan Press, 1978. P. 72.
[140] Halbraad C. Op. cit. 248 p.
[141] Holbraad C. Op. cit. P. 75.

модель, ми отримуємо невизначену характеристику середньої держави як ані велика, ані мала, тому використання обраних критеріїв може бути тільки вихідним моментом дослідження. Задля удосконалення ієрархічної моделі, дослідник пропонував починати з розмежування середніх і малих держав на регіональному та субрегіональних рівнях. Після чого К. Холбрад запропонував порівнювати держави на різних регіональних рівнях, а згодом між собою.

По-друге, це нормативна модель, розробники якої, формулюючи сутність категорії середньої держави, звертають увагу на політичну культуру та нормативні аспекти дипломатії[142]. Дослідники комбінують об'єктивні кількісні показники з такими факторами, як стабільність інститутів держави, дипломатична майстерність та ступінь впливу в системі міжнародних відносин[143]. Один із важливих критеріїв, за яким виявляється належність до держави середнього рівня, визнається участь в гуманітарній міжнародній діяльності та організації міжнародної допомоги: «гуманітарний внесок середніх держав більший, ніж внесок більшості великих держав»[144]. За таким критерієм до держав середнього рівня О. Стокке вважав Канаду, Норвегію, Швецію, Голландію та Данію[145]. На рівні нормативної моделі вироблена низка суб'єктивних критеріїв, зокрема визнання середньої держави іншими акторами міжнародних відносин, економічна та політична значимість держави, повага до країни. На нашу думку, жоден із цих критеріїв ніколи не може бути оцінений однозначно, оскільки вони залежать від контексту.

---

[142] Carr A. Is Australia a Middle Power? A Systemic Impact Approach. *Australian Journal of International Affairs.* 2014. Vol. 68. No. 1. P. 78.

[143] Baldwin D. Interdependence and power: a conceptual analysis. *International Organization.* 1980. № 4. P. 471–596.

[144] Black D. R., Smith H. A. Notable exceptions? New and arrested directions in Canadian foreign policy literature. *Canadian Journal of Political Science.* 1993. № 4. P. 745–774.

[145] Stokke O. Western Middle Powers and Global Poverty. Uppsala: The Scandinavian Institute for African Studies (in cooperation with The Norwegian Institute of International Affairs), 1989. 355 p.

По-третє, це поведінкова модель, яка ґрунтується на необхідності визначення стратегії зовнішньополітичних дій держави в системі міжнародних відносин[146], «її прагнення дотримуватись методів багатосторонньої дипломатії при вирішенні міжнародних проблем, обирати компромісну позицію в суперечках, сповідувати принципи солідарності при проведенні своєї зовнішньої політики»[147]. Канадський дипломат Дж. Холмс, аналізуючи канадську зовнішню політику, використовує концепт «майстерність середньої держави», яку асоціює з обачністю і гнучкістю в уникненні конфронтації, які формуються не від прагнення альтруїзму, а від упевненості, що принципові національні інтереси середньої держави лежать в упорядкованому і передбачуваному розвитку світової системи, яке окреслюється певним обмеженням амбіцій і сфер впливу панівних держав[148].

Більшість прихильників даної моделі (Е. Купер, Р. Хіґготт і К. Р. Носсал[149]) наділяють дії держав середнього рівня в системі міжнародних відносин такими рисами, як посередництво, створення коаліцій, багатостороння дипломатія, які пов'язані з використанням специфічних тактичних механізмів, як-от: орієнтація на компроміс, представництво в міжнародних організаціях, вироблення консенсусу та підтримка міжнародного порядку[150]. Отже, зовнішньополітична діяльність середніх держав будується на базі двох політичних стратегій – стратегії балансування та стратегії приєднання. На відміну від традиційної стратегії приєднання, суть якої полягала в тимчасовому зближенні середніх держав із сильнішим гравцем, сучасна політика

---

[146] Carr A. Is Australia a Middle Power? A Systemic Impact Approach. *Australian Journal of International Affairs.* 2014. Vol. 68. No. 1. P. 78.

[147] Cooper A. F., Higgott R. A., Nossal K.R. Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order. Vancouver, 1993. P. 72–73.

[148] Holmes J. W. The Better Part of Valour: Essays on Canadian Diplomacy. Toronto, 1970. P. 82–86.

[149] Cooper A., Higgott R., Nossal K. R. Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order. Vancouver: UBC Press, 2004. P. 96.

[150] Chapnick A. The Canadian middle power myth. *International Journal.* 2000. No. 2. P. 188–206.

інтеграційного приєднання вмотивована не зовнішньою загрозою, а внутрішніми економічними інтересами держави[151]. Тобто держави середнього рівня тяжіють до одночасного застосування стратегії балансування та стратегії приєднання, оскільки, з одного боку вони є прихильники міжнародної інтеграції, а з іншого – зацікавлені в уникненні односторонньої залежності.

Е. Джордан, як прихильник поведінкової моделі, розрізняє структурні та поведінкові відмінності між традиційними державами середнього рівня (Австралія, Канада) та новими (Аргентина, Малайзія, Південна Африка). До групи структурних відмінностей він відносить рівень демократизації, хронологічні періоди формування держав середнього рівня, їх позиції в світовій економіці, внутрішній розподіл багатства та вплив на регіональному рівні. Поведінкові відмінності фіксуються на рівні: орієнтації держав на регіональне співробітництво; підходів до інтеграції; діяльності, спрямованої на зміни існуючого світового порядку відповідно до національних інтересів; самоідентифікації в системі міжнародних відносин. Отже, відповідно до класифікації Е. Джордана, традиційні держави середнього рівня – це «стабільні демократії, котрі обіймають центральні позиції в світовій економіці, з егалітарним суспільним устроєм та низьким рівнем впливу на регіональні процеси»[152], а нові − це молоді демократії, або мають інший, ніж демократичний, політичний лад. Нові держави середнього рівня почали проявляти активність на міжнародній арені в постбіполярний період та відрізняються високим рівнем нерівності розподілу багатств, вони є активними прихильниками регіональної інтеграції та беруть участь у динамічних регіональних процесах[153]. З. Онис та М. Кутла доповнили ідеї Е. Джордана, встановивши умови, за яких нові середні держави можуть відігравати активну роль на регіональному та глобальному рівнях: по-перше, це здатність бути зразком для наслідування завдяки

---

[151] Ehteshami A. Middle East Middle Powers: Regional Role, International Impact. *Uluslararasi Iliskiler.* 2014. August Vol. 11. No. 42. P. 29–49.

[152] Jordaan E. C. The Concept of a Middle Power in International Relations: Distinguishing Between Emerging and Traditional Middle Powers. *Politikon.* 2003. November. Vol. 30. No. 2. P. 167.

[153] Jordaan E. C. Op. cit. P. 168.

ефективному застосуванню м'якої сили; по-друге– здатність створювати коаліції як з традиційними, так і з іншими новими середніми державами; по-третє, управлінський потенціал в умовах обмеженого впливу; по-четверте, здатність ефективно виконувати окремі функції в системі регіонального та глобального управління[154].

Основний недолік поведінкової моделі був сформульований колишнім міністром закордонних справ Австралії Г. Евансом: «... якщо ми приймаємо поведінкову дефініцію як критерій для виявлення середніх держав, то як бути з державами такими, як Австралія, які загальновизнані як середні держави, але раптом припиняють поводитися як такі? Вони автоматично перестають вважатися такими?»[155]. Тобто поведінкові критерії, характерні для середніх держав, не повинні бути похідними від дій держав, які вже визнані такими.

Четвертою моделлю, яка пояснює природу, характеристики, функціональну специфіку та роль держав середнього рівня в системі міжнародних відносин – конструктивістська модель. Її вихідним моментом є те, що держави середнього рівня є лише конструкти, створені їх політичними лідерами[156]. Один із найвідоміших прихильників даного підходу Р. Кокс зауважує: «середня держава – це роль у пошуках актора»[157]. Такий підхід вказує на те, що не варто виділяти чіткі межі групи середніх держав, оскільки політичні лідери проголошують очолювані ними держави середніми державами та заявляють про їх особливу роль у

[154] Öniş Z., Kutlay M. The Dynamics of Emerging Middle-power Influence in Regional and Global Governance: the Paradoxical Case of Turkey. *Australian Journal of International Affairs.* 2017. Vol. 71. No. 2. P. 167.

[155] Evans G. Middle power diplomacy: Lecture. Santiago: Chile Pacific Foundation, 2011. P. 61.

[156] Beeson M. Can Australia Save the World? The Limits and Possibilities of Middle Power Diplomacy. *Australian Journal of International Affairs.* 2011. Vol. 65. No. 5. P. 563–577.

[157] Cox R.W. Middlepowermanship, Japan, and Future World Order. *International Journal.* 1989. Vol. 44. No. 4. P. 827.

системі міжнародних відносин[158]. Отже, дослідники констатують, що загальне розуміння самосприйняття та зовнішньополітичної діяльності середніх держав було сформоване саме через діалог між політиками та науковцями всередині самих середніх держав. Тобто держава середнього рівня є соціально сконструйованою ідентичністю. На відміну від поведінкового підходу, конструктивісти не визначають як необхідність дотримуватися загальних норм та прагнути тільки підтримки миру і загального процвітання. Конструктивістська модель середньої держави вказує на пріоритетність національних інтересів, багатовекторної політики та принципів консенсусу не тому, що держави до цього зобов'язують, а тому, що така зовнішньополітична діяльність відповідає довгостроковим інтересам держав.

Отже, в політичній науці немає загальноприйнятого тлумачення поняття «держава середнього рівня», оскільки для різних періодів розвитку міжнародних відносин були характерні різні системи критеріїв визначення належності до такої категорії країн. Для нашого дослідження українсько-канадських двосторонніх відносин теорія держави середнього рівня є важлива з огляду належності Канади до такої групи держав та потенційної належності України до неї.

Концептуалізація двосторонніх відносин у сучасній політичній науці здійснюється й через визначення теоретичного осмислення різних видів таких відносин. Для нашого дослідження особливої ваги набуває концептуалізація гуманітарного співробітництва як важливої складової двосторонніх відносин України та Канади. Гуманітарна складова двосторонніх відносин є їх раціонально вмотивованим аспектом зовнішньополітичної діяльності держав-суб'єктів таких відносин. Хоча первинно функцією гуманітарної складової були згладжування, компенсація чи уникнення негативних наслідків суперництва держав, нині вони відповідають контексту спільних зовнішньополітичних цілей держави та зазвичай підпорядковані їм.

---

[158] Ravenhill J. Cycles of middle power activism: Constraint and choice in Australian and Canadian foreign policies. *Australian Journal of International Affairs.* 1998. Vol. 52. No 3. P. 309–327.

Теоретико-методологічне забезпечення проблеми гуманітарного співробітництва в двосторонніх відносинах має клаптиковий характер, що пояснюється варіативністю інтерпретацій понять «гуманітарний»[159], «гуманітарна політика»[160] та «гуманітарна діяльність»[161], яка продукує безліч підходів. Насамперед варто розрізняти гуманітарну співпрацю та гуманітарну допомогу, дослідницька увага до якої зростає з 2000-х рр. Д. Кертіс трактує суть гуманітарної допомоги як діяльності, котра має чітко окреслений політичний характер[162], яка впливає на розвиток держав-реципієнтів відповідно до стратегічних розрахунків держав-донорів. Д. Кертіс вказує на мінливість гуманітарної допомоги, позначаючи цей процес терміном «новий гуманітаризм» (new humanitarianism)[163], що передбачає тіснішу інтеграцію гуманітарної складової до міжнародного порядку денного, особливо в умовах врегулювання конфліктів.

Ф. Террі обґрунтовує існування парадоксу сучасної гуманітарної діяльності держав – «приреченості на повторення»[164], яке має неминучий характер. Досліджуючи ризики політизації гуманітарної дії на рівні двосторонніх відносин, науковиця доходить висновку, що актори гуманітарного співробітництва повинні враховувати в своїх стратегіях ризики політизації гуманітарної дії, а також специфіку політичного та соціально-економічного контексту, в якому надається допомога. Отже, розуміння гуманітарної діяльності держави було доповнене поняттям «складні політичні

---

[159] Macrae J., Leader N. The Politics of Coherence: Humanitarianism and Foreign Policy in the Post-Cold War Era. HPG Briefing. No. 1. July 2000. 6 p.

[160] Brauman R. From Philanthropy to Humanitarianism: Remarks and an Interview. *South Atlantic Quarterly.* Vol.103. nos.2/3. Spring/Summer. 2004. P. 397–417.

[161] Sarvarian A. Humanitarian Intervention after Syria. *Legal Studies.* 2016. Vol. 36. No. 1. P. 20–47; Barnett M. Evolution without Progress? Humanitarianism in a World of Hurt. *International Organization*. 2009. Vol.63. No.4. P. 21–64.

[162] Curtis D. Politics and Humanitarian Aid: Debates, Dilemmas and Dissension. *HPG Report 10.* London: Overseas Development Institute. April 2001. 30 p.

[163] Terry F. Condemned to Repeat? The Paradox of Humanitarian Action. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002. 282 p.

[164] Terry F. Op. cit. 282 p.

надзвичайні ситуації»[165], які сформулювалися не тільки як виклик, котрий вимагає одночасно термінової, згуртованої і послідовної реакції, але і як довгострокова проблема глобального управлінського рівня.

Гуманітарна проблематика в контексті дискусії про становлення і розвиток інститутів гуманітарного співробітництва, вивчається в термінах підвищення ефективності заходів, спрямованих на сприяння розвитку. Наприклад, Р. Абраґамсон аналізує «партнерство розвитку»[166] як форму ліберального управління, яка дає змогу одержувачам допомоги навіть і у форматі двосторонніх відносин бути самостійнішими щодо витрачання виділених донорами коштів. З 2010-х рр. зростала увага науковців до ризиків гуманітарної діяльності, пов'язаних із делегітимацією гуманітарної комунікації внаслідок маніпулювання та політизації[167]. Одним із інструментів запобігання ризикам була визнана «постгуманітарна» форма фінансування гуманітарної діяльності, для якої характерний постгуманітарний стиль комунікації, позначений стриманістю та низьким рівнем емоційності[168].

Для дослідження гуманітарного співробітництва на рівні двосторонніх відносин особливу вагу мають теоретичні принципи М. Барнетта, який актуалізує та пропонує відповідь на запитання про те, як формується та трансформується гуманітарна складова в міжнародних відносинах, які фактори сприяють її розвитку або

---

[165] Macrae J., Leader N. Shifting Sands: the Search for 'Coherence' between Political and Humanitarian Responses to Complex Political Emergencies. *HPG Report.* London: Overseas Development Institute, 2000. No. 8. 81 p.; Kent R.C. International Humanitarian Crises: Two Decades Before and Two Decades Beyond. *International Affairs.* 2004. Vol. 80. No. 5. P. 851–869.

[166] Abrahamson R. The Power of Partnerships in Global Governance. *Third World Quarterly.* 2005. 26. No. 7. P. 1453–1467.

[167] Fassin D. Humanitarian Reason: A Moral History of the Present. Berkeley. CA: University of California Press, 2011. 352 p.

[168] Chouliaraki L. Post-humanitarianism: humanitarian communication beyond a politics of pity. *International journal of cultural studies.* 2010. Vol.13. No.2. P. 107–126.

викликають занепад[169]. Відправним аспектом наукового пошуку М. Барнетта є ідея про «міжнародне співтовариство»[170]. Тобто він не вивчає генезу розвитку зовнішньополітичної гуманітарної складової діяльності держави в системах двосторонніх відносин, а переносить концепцію спільноти на сферу міжнародних відносин. Ідея спільноти передбачає наявність взаємних зобов'язань та визнання суб'єктами двосторонніх відносин моральної відповідальності: «будь-яке осмислене уявлення про прогрес ... вимагає від членів «морального співтовариства» готовності допомагати тим, хто потребує допомоги»[171].

Розкриваючи природу гуманітарної зовнішньополітичної діяльності держав, М. Барнетт стверджує, що «діяльнісний гуманізм» містить елементи емансипації та домінування, а гуманітарна діяльність − це не тільки надання допомоги та звільнення від страждань, а й приховане встановлення влади над тими, кому допомагають. М. Барнетт зазначає, що гуманітарна діяльність однаково задовольняє потреби як тих, хто надає допомогу, так і тих, кому вона адресована. Потреби тих, хто ініціює гуманітарну співпрацю в двосторонніх відносинах, є відображенням потреби в підтримці уявлення про себе як про доброчесного партнера по взаємодії. Якщо ж мова йде про міжнародне співтовариство загалом, то гуманітарна діяльність, здійснювана від його імені, може бути «спробою врятувати власний образ як цивілізованого і гуманного суспільства»[172]. М. Барнетт робить висновок, що будь-яка гуманітарна складова міжнародних відносин може бути одночасно означена як нелінійний процес «гуманізації політики» та процес «політизації етики»[173]. Концептуалізації поняття «гуманітарна дипломатія» присвячене також дослідження П. Реньєра[174].

---

[169] Barnett M. Empire of Humanity. A History of Humanitarianism. Ithaca: Cornell University Press, 2011. 296 p.

[170] Barnett M. Op. cit. P. 13.

[171] Barnett M. Op. cit. P. 13.

[172] Barnett M. Op. cit. P. 21.

[173] Barnett M. Op. cit. P. 34.

[174] Contemporary States of Emergency: The Politics of Military and Humanitarian Interventions. Cambridge: MA: Zone Books, 2010. 408 p.

Отже, концептуально, дослідження гуманітарної складової двосторонніх відносин України та Канади здійснюватиметься відповідно до: розуміння значимості гуманітарної складової в зовнішній політиці держави та двосторонніх відносинах, яка має складну, часом переривчасту траєкторію розвитку; ідеї про визначальну роль характеру двосторонніх відносин у розвитку гуманітарної співпраці, який може актуалізувати внутрішні чинники (спадщина, ідентичність, мова) залежно від характеристик періоду та порядку денного; гуманітарний аспект двосторонніх відносин пов'язаний із проблемою суверенітету та консолідацією зусиль двох держав щодо його захисту та зміцнення в системі міжнародних відносин.

Гіпотеза нашого дослідження, в якій інтегральною характеристикою двосторонніх українсько-канадських відносин виступає українська діаспора в Канаді, спричинила визначення теоретичної моделі діаспори, яка буде застосовуватися. Перші дослідження діаспори, з'являються в комплексі наукового пізнання політичного на межі 1970– 1980-х рр. Методологічно вони мали історико-порівняльний характер та послуговувалися класичною моделлю діаспори. Наприклад, Х. Тололян[175] та У. Сафран[176] визначили низку характеристик діаспори, як-от: розмивання етнічної групи між державами; колективна пам'ять про країну-походження та її міфологізація; визначення свого статусу в приймаючому суспільстві як іншого; підтримка зв'язків з батьківщиною; групова єдність, що ґрунтується на почутті належності до однієї країни (за походженням).

Однак тоді ж визнано, що історико-порівняльний підхід до трактування сутності діаспори недостатньо продуктивний, оскільки він не враховував факту міграційних спільнот другого і третього покоління та низки економічних факторів, таких як зростання потреби в дешевій робочій силі, яка традиційно асоціювалася з діаспорою. Це спричинило поступове витіснення

[175] Tololyan K. Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment. *Diaspora.* 1996. Vol. 5. No 1. P. 3-36.

[176] Safran W. Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora.* 1991. Vol. 1. No 1. P. 148.

історико-порівняльного підходу історико-типологічним, у якому обґрунтована необхідність розрізняти нові та старі діаспори. Зокрема, Дж. Амстронг, враховуючи соціальну та політичну якість діаспор розрізняє їх як мобілізовані та пролетарські[177]; М. Бруно на основі соціокультурних критеріїв структурування діаспор запропонував виділяти торговий, релігійний, політичний, культурний та расовий типи діаспор; Р. Коена, керуючись чинниками послідовності історичних подій, поділяв діаспори-жертви, робочі діаспори, імперіалістичні, торговельні та культурні діаспори[178]. Зауважимо, що розпад Югославії та СРСР стали кейсом, який використав Р. Брубейкер для вдосконалення характеристик діаспор-жертв, які науковець означає як «діаспори катаклізмів», виниклі внаслідок зміни кордонів та є «випадково утвореними діаспорами»[179]. Їх поява пов'язана з дезінтеграцією і розпадом великих держав, що змінило політичні кордони світу, тобто не люди переміщувалися через кордони, а відбулося зміщення кордонів щодо тих чи інших груп населення. «Діаспори катаклізмів» формуються моментально, незалежно від бажання людей та є результатом трансформації політичного устрою. Для них не характерний тривалий процес формування, властивий для історичних або трудових діаспор, вони проживають компактно, для них не властиві широке розсіювання в просторі та слабке вкорінення в приймаючій країні.

Найваріативнішу типологію діаспор запропонував Г. Шеффер. Дослідник, опираючись на критерій наявності держави (країни-походження) розрізняє бездомні та етнонаціональні діаспори; за історичним критерієм – старі та молоді; за критерієм етапу

---

[177] Armstrong J. Mobilized and proletarian diasporas. *American Political Science Review*. 1976. Vol. 76. No 2. P. 393–408

[177] Bruneau M. Diasporas, transnational spaces and communities. *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods* / ed. by R. Baubeck, T. Faist. Amsterda : Amsterdam Univ. Press, 2010. P. 35–49.

[178] Berthomiere W. Diaspora: An Overview of a Concept at the Crossroad of Nation-State and Transnationalism. *Comparative European Research in Migration, Diversity and identities* / ed. by W. Bosswick, C. Husband. Bilbao: Univ. of Deusto, 2005. P. 25–34

[179] Брубейкер Р. «Диаспоры катаклизмов» в Центральной и Восточной Европе и их отношения с родинами. *Диаспоры*. 2000. № 3. С. 6–32.

становлення – діаспори, які формуються, та сплячі; за критерієм географічного поширення – компактні та розсіяні[180]. Г. Шеффер, визначаючи сутність діаспори, вказує на те, що процес її формування може мати як примусовий характер, так і добровільний, що пов'язує з мотивацією міграції етнічних спільнот за межі своїх історичних держав[181]. Дослідник підкреслює, що мотивація міграції не впливає на те, як живуть діаспори у приймаючих країнах, де вони завжди мають статус меншості, зберігають свою етнорелігійну або етнічну ідентичність та функціонують на принципах громадської солідарності. Для діаспори характерна внутрішня організація, яка одночасно відмінна від тієї, котра була на історичній батьківщині, і від тієї, що є в приймаючій державі. Саме потреба у створенні та відтворенні внутрішньої організації підтримується та розвивається ознаками колективної ідентичності в рамках діаспори[182].

Важливий доробок Г. Шеффера − означення діаспори як «транскордонної мережі», яка долає не тільки кордони національних держав, але й змінює характер політичного світового устрою[183]. Зауважимо, що більшість сучасних дослідників діаспори вважають за доцільне послуговуватися терміном «транснаціональні мережі»[184].

Прискорення процесів глобалізації, які актуалізували проблему двосторонніх відносин, спричинило оновлення підходу до вивчення феномена діаспори. Функціонування діаспор у нових умовах, сформованих глобалізаційними перетвореннями, оновило суть зв'язку діаспори та країни-походження за допомогою складних і протяжних мереж, котрі стали основою інструментів комунікації для вирішення соціальних, культурних, економічних, політичних та освітніх потреб представників діаспори[185]. Насамперед, діаспори починають вивчатися в контексті понять

---

[180] Sheffer G. Diaspora Politics: At Home Abroad. New York, 2003. P. 32.
[181] Sheffer G. Op. cit. P. 46.
[182] Sheffer G. Op. cit. P. 49.
[183] Sheffer G. Op. cit. P. 91.
[184] Sheffer G. Diaspora Politics: At Home Abroad. New York, 2003. P. 52.
[185] Cohen R. Global Diasporas. An introduction. Second ed. Routledge: Taylor & Francis Group, 2008. 219 p.

«транснаціональне співтовариство», «транснаціональний простір» та «відокремлення від держави», введеними в науковий обіг Л. Баш, Н. Шиллер та К Бланк[186]. На думку дослідниць, з початку 1990-х рр. діаспори абстрагуються від держави та формують новий простір для своєї діяльності в транснаціональних мережах. Спираючись на системний, структурно-функціональний та неоінституційний підходи, Л. Баш, Н. Шиллер та К Бланк визначають ключові функції діаспори в умовах розгалуженого транснаціонального простору, які пов'язують з необхідністю збереження стійкості етнічної та соціально-культурної ідентичності, об'єднання та підтримки зв'язків з історичною батьківщиною. Тобто на рівні діаспори формується два функціональні простори: внутрішній, зорієнтований у простір внутрішньої політики країни проживання, та зовнішній, зорієнтований на взаємодію з простором внутрішньої політики країни-походження на рівні двосторонніх відносин.

Дослідження діаспори як недержавного суб'єкта двосторонніх відносин охоплює широкий спектр підходів, від ідентичностей у межах певних етнічних груп– до ролі діаспорних спільнот у виробленні політики держави[187]. Зростаюче значення діаспор у всьому світі зумовило визнання позитивної ролі, яку вони виконують для материнської країни, та їх статусу глобальних і регіональних акторів.

Сучасне розуміння діаспори пов'язане з тим, що найчастіше до неї зараховують тих, хто народився за межами держави перебування або ідентифікує себе етнічно з батьківщиною предків. Визначальна характеристика діаспори − динамічні зв'язки з країною походження, які можуть охоплювати: політичне лобіювання; сприяння економічному розвитку, включаючи грошові перекази та інвестиції; підтримка та відтворення людських та культурних зв'язків. Уся сукупність динамічних зв'язків може відбуватися на індивідуальному або на інституційному рівнях.

---

[186] Basch L., Schiller N. G., Blanc C. Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States. Basel: Gordon and Breach, 1994. 356 p.

[187] Tölölyan K. Op. cit. P. 3–36.

Діаспори передбачають наявність транснаціональних та гнучких ідентичностей, які є містком між батьківщиною та приймаючою державою. Однак батьківщина − це не тільки фізичний стан, але й передбачає уявлення про певний час та простір, до яких фактичного повернення може не бути. Вивчення утворення діаспор як результату міграції та порушення стану рівноваги базується на припущеннях про бажання повернутися до місця походження, вони «йому належать»[188]. Водночас належність до діаспори має самоприписаний характер[189], а її звуження до етнічного походження або етнічної ідентичності надто спрощений підхід, який не дає змоги зрозуміти мотивацію активної участі у діяльності діаспорної спільноти[190].

На думку Ф. Рагаззі, визначення поняття «діаспора» впливає на розуміння дій цієї групи, тому усю їх варіативність варто означати з двох позицій: «діаспора як явище» та «діаспора як практика»[191]. Щодо визначення «діаспори як явища», функціональнішим буде її розуміння, яке «існує паралельно з академічним уявленням про діаспору як про «річ» – те, що існує там – або групу чи соціальну формацію, яка має специфічні характеристики»[192]. Одним з таких, щоправда також академічних визначень, є концептуалізація діаспори як «людей, які мають спільне походження, ... ідентифікують себе ... як частину національної спільноти батьківщини, і які залучаються до участі у справах, пов'язаних з батьківщиною»[193]. Тож Й. Шейн та А. Барт характеризують діаспори як суб'єктів міжнародної політики та артикулюють питання про способи позиціонування діаспор у межах міжнародної системи щодо їх

---

[188] Sinatti G., Horst C. Migrants as Agents of Development: Diaspora Engagement Discourse and Practice in Europe. *Ethnicities*. 2014. Vol. 15. No 1. P. 1–19.

[189] Vertovec S. *The Political Importance of Diasporas*. University of Oxford. Centre on Migration, Policy and Society. *Working Paper.* 2005. No. 5. 13 p.

[190] Sinatti G., Horst C. Op. cit. P. 1–19.

[191] Ragazzi F. Governing Diasporas. *International Political Sociology.* 2009. Vol. 3. No 4. P. 378–397.

[192] Ragazzi F. Op. cit. P. 378–397.

[193] Shain Y., Barth A. Diasporas and International Relations Theory. *International Organisation.* 2003. Vol. 57. No 3. P. 452.

батьківщини. Тут йдеться про три різні позиції: по-перше, науковці стверджують, що діаспори формують «третій рівень відносин» до внутрішніх та двосторонніх, на якому сприймаються як автономні агенти, котрі діють в інтересах двох держав[194]; по-друге, діаспора означається як реципієнт зусиль «батьківської держави» щодо здійснення транснаціональної взаємодії[195]; по-третє, діаспора сприймається як автономний актор: «незалежно від того, наскільки сильно батьківщина (країна походження – В.М.) прагне керувати своїм народом за кордоном, лідери діаспори, її організації та мережі мають відносну автономію щодо своєї батьківщини»[196].

Підхід до діаспори як до «практики», визначає її сутність через ідентифікацію, гомогенний характер та монополізацію представництва інтересів етнічної групи. Отже, діаспора є: «слабо організованою та динамічною мережею солідарності»[197], яка виконує роль обмеженого представництва; її потрібно розглядати як «ідіому, позицію та претензію»[198], безпосередньо пов'язану з формуванням ідентичності, що приписують собі особи в межах діаспорної групи або поза нею.

Розвиток та диференціація понятєвого інструментарію у вивченні діаспори спричинила конкуренцію понять, що використовують науковці для опису процесу взаємодії націй, культур і регіонів[199]. Однак незважаючи на численні напрацювання, недостатнім залишається рівень теоретичного обґрунтування транснаціонального досвіду діаспор, хоча діаспори щораз частіше трактуються як транснаціональне співтовариство[200].

---

[194] Shain Y., Barth A. Op. cit. P. 452.

[195] Ragazzi F. Op. cit. P. 378–397.

[196] Koinova M. Autonomy and Positionality in Diaspora Politics. *International Political Sociology.* 2012. Vol. 6. No 1. P. 101.

[197] Ragazzi F. Diaspora: The Politics of Its Meanings. *International Political Sociology.* 2012. Vol. 6. No 1. P. 109.

[198] Brubaker R. The 'Diaspora' Diaspora. *Ethnic and Racial Studies.* 2006. Vol. 28. No 1. P. 12.

[199] Clifford J. Diasporas. *Cultural Anthropology.* 1994. Vol. 9. No 3. P. 302–338.

[200] Kennedy P., Roudometof V. Communities across borders under globalizing conditions: New immigrants and transnational cultures. *Working Paper from Transnational Communities*. 2001. No.WPTC-01-17. 46 p.

Транснаціональна взаємодія має вузьке та широке визначення. Якщо учасники спільноти беруть участь в діяльності законних міжнародних структур, мають членство в громадських організаціях і політичних партіях, то в даному випадку у вузькому розумінні транснаціональна взаємодія є відносинами, які мають упорядкований і системний характер. У широкому значенні членам діаспори достатньо взяти участь в події, зорганізованій об'єднанням діаспори, тобто йдеться про епізодичне та хаотичне поєднання дій та інтересів[201].

Саме вузьке розуміння транснаціональної взаємодії допомагає охарактеризувати діаспору як недержавного актора двосторонніх відносин. Але таке пояснення має певні застереження. Наприклад, наявність політичної дорожньої карти двосторонніх відносин або підвищений рівень обізнаності щодо особливих проблем таких відносин не характерне для всієї діаспори. Межі діаспорної спільноти мобільні, їй властиве таке ж соціальне та майнове розшарування, як і для будь-якої великої соціальної спільноти, частина спільноти може мати недостатній рівень політичної компетентності чи зацікавленості в політичних подіях, пов'язаних із перебігом двосторонніх відносин[202].

На нашу думку, політологічний аналіз діаспор в контексті двосторонніх відносин має бути спрямований на визначення їх місця в системі політичних інститутів. Діаспори повинні не тільки усвідомлювати себе як частину народу, який проживає в іншій державі, а й мати власну стратегію взаємин, як з державою проживання, так і з історичною батьківщиною. Важливі тут інституціоналізації цих відносин через створення інституцій та об'єднань діаспори, які у своїй діяльності спрямовані на збереження і розвиток етнічної ідентичності. Отже, інституціоналізовані діаспори значно відрізняються від етнічної групи через одночасну наявність етнокультурних та етнополітичних характеристик. Тобто інституції об'єднання

---

[201] Ostergaard-Nielsen E. The Politics of Migrants' Transnational Political Practices. *International Migration Review.* 2003. Vol. 37. No 3. P 761.

[202] Sheffer G. Diaspora Politics: At Home Abroad. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. P. 80–81, 161–170.

діаспори, зорієнтовані на збереження і відтворення етнічної самоідентифікації та успішну соціалізацію в приймаючій країні, є базовою умовою суб'єктності діаспор у двосторонніх відносинах.

Визнання за діаспорою суб'єктності в двосторонніх відносинах порушує питання про характер їх впливу на світовий політичний процес. Ми погоджуємося зі Й. Шейном та А. Бартом у тому, що діаспори можуть це робити безпосередньо та опосередковано: діаспора агрегує невдоволення соціальним статусом у приймаючій країні; країна походження враховує інтереси своїх громадян, зокрема тих, хто проживає в інших державах під час визначення формату двосторонніх відносин; залежно від становища діаспори в країні перебування під впливом діаспори змінюються двосторонні відносини з країною походження; діаспора впливає на ухвалення політичних рішень в країнах перебування[203]. Доповнюючи ідеї Й. Шейна та А. Барта, М. Дж. Еман додає, що вплив діаспор на двосторонні та міжнародні відносини може здійснюватися через підтримку членами діаспор транснаціональних зв'язків; використання ресурсів діаспор у політичних та економічних цілях як країною-походження, так і приймаючою; протекції діаспори в країні перебування в умовах конфлікту з країною-походження; участі діаспори в усіх сферах життєдіяльності країни походження; належність представників діаспори до транснаціональних злочинних мереж, зокрема терористичних[204].

Характеризуючи діаспору як суб'єкта двосторонніх відносин, варте уваги й те, що діаспори зазвичай самопозиціонуються як самобутні суб'єкти політики в рамках моделі «країна походження – діаспора – країна перебування»[205]. Характер самобутності вказує на різноманітність і розгалуженість організаційних структур діаспори та визначає потенціал впливу у двосторонніх відносинах, який можна фіксувати через такі показники: відсоток членів діаспори в

---

[203] Shain Y., Barth A. Op. cit. P. 449–479.

[204] Esman M. J. Diasporas in the contemporary world. Cambridge, MA: Polity Press. P. 121–131.

[205] Sheffer G. Diaspora Politics: At Home Abroad. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. P. 192–199.

загальній чисельності держави проживання; концентрація членів діаспори в різних секторах економіки, системі державного управління та представницьких інститутах влади; характер локалізації діаспори у певному просторі (регіоні, місті, районі країни проживання); ступінь групової солідарності та консолідації в контексті можливостей політичної мобілізації; характер взаємодії з політичними інститутами країни походження[206]. Тут варто згадати про три моделі взаємодії в системі країна *походження – діаспора*, до яких відносять репатріаційну, патерналістську та прагматичну моделі, поєднання яких дає змогу діаспорам ефективніше відповідати на виклики часу[207].

Важливий аспект розуміння сутності ролі діаспори у двосторонніх відносинах − характеристики політики країни-проживання щодо діаспори. З цього приводу А. Гамлен зауважує, що вироблення «хорошої політики стосовно діаспори є важливою справою для тих, хто виробляє політику на національному, наднаціональному або глобальному рівнях»[208]. Для дослідника «хороша» політика є не швидше не політика у класичному розумінні, а узгоджена політика щодо залучення діаспори. Досліджуючи три основні аспекти політики щодо діаспори: зовнішньополітичні інтереси країни походження, зобов'язання між державами у форматі двосторонніх відносин та співпраця між державою та іммігрантами, А. Гамлен доводить, що «потрібна така політика стосовно діаспори, яка дозволить уникнути неефективності та несправедливості, що доволі часто характеризує відносини держава – діаспори»[209]. Ф. Рагацці, прагнучи зрозуміти внутрішню політику держав щодо діаспор, пропонує застосовувати пояснювальні рамки структурного функціоналізму, теорій етнічності та політичної економії. Дослідник вважає, що політика щодо діаспори пояснюється, насамперед,

---

[206] Varadarajan L. The Domestic Abroad: Diasporas in International Relations. New York: Oxford University Press, 2010. P. 22.

[207] Kunz R. The Discovery of the Diaspora. *International Political Sociology*. 2012. Vol. 6. No 1. P. 104.

[208] Gamlen Al. *Why Engage Diasporas? Working Paper 08-63, COMPAS.* University of Oxford, 2008. P. 4.

[209] Gamlen Al. Op. cit. P. 6.

політико-економічними реаліями та характером економічної політики держави.

Отже, здатність і готовність діаспор виступати агентами співпраці на рівні двосторонніх відносин ґрунтується на взаємозв'язку між діаспорою та їхньою батьківщиною[210] та визначається урядовою політикою щодо діаспор[211] й механізмами її залучення до сфери двосторонніх відносин[212]. В сучасній політичній науці проблема залучення діаспори до двосторонніх відносин розглядається в кількох контекстах: по-перше, визначаються методики оцінки внеску діаспори у розвиток країни-походження через усе розмаїття форм економічних інвестицій[213]; по-друге, природа внеску діаспори у розвиток двосторонніх відносин та країни-походження вивчається з позицій здатності діаспори до філантропії та благодійності[214]; по-третє, досліджується роль людського капіталу діаспори у сприянні розвитку країни-походження через тактики постійного або тимчасового повернення та передачі знань[215]; по-четверте, визначається значення сприяння діаспор «інституційній акультурації» для іммігрантів нових хвиль[216].

Функції діаспор у двосторонніх та міжнародних відносинах також визначаються неоднозначно. Зокрема, Й. Шейн заперечує загальноприйняте сприйняття діаспор як функціонально

---

[210] Ragazzi F. Governing Diasporas. *International Political Sociology*. 2009. Vol. 3. No 4. P. 378–397.

[211] Gamlen Al. Op. cit. P. 9.

[212] Brinkerhoff J. M. Diasporas and Conflict Societies: Conflict Entrepreneurs, Competing Interests or Contributors to Stability and Development? *Ethnopolitics*. 2011. Vol. 11. No 2. P. 115–143.

[213] Brinkerhoff J. M. Op. cit. P. 115–143.

[214] Brinkerhoff J. M. Diaspora Philanthropy in an At-Risk Society: The Case of Coptic Orphans in Egypt. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 2008. Vol. 37. P. 411–433.

[215] Ragab N., McGregor E., Siegel M. Diaspora Engagement in Development: An Analysis of the Engagement of the Tunisian Diaspora in Germany and the Potentials for Cooperation. Maastricht, Germany: Maastricht Graduate School of Governance, 2013. 53 p.

[216] Riddle L., Brinkerhoff J. M. Diaspora Entrepreneurs as Institutional Change Agents: The Case of Thamel.com. *International Business Review*. 2011. Vol. 20. No 6. P. 670–680.

негативного явища. На його думку, вплив діаспор на зовнішню політику держав не має негативної конотації, оскільки діаспори виконують функції «маркетингу таких цінностей, як демократія, права людини, вільна ринкова економіка, релігійний плюралізм, що … маргіналізує сили ізоляціонізму та сепаратизму»[217]. На думку багатьох дослідників, діаспори як транснаціональні спільноти можуть виконувати функцію просування цілей національної політики, причому як країни походження, так і країни проживання[218]. Отже, сформоване розуміння діаспор як простору, який характеризується перетином економічних, політичних, культурних та етнорелігійних процесів, спричиняє необхідність враховувати її політичну суб'єктність у двосторонніх відносинах.

Здійснений аналіз теоретико-методологічних принципів дослідження двосторонніх відносин, сформованих у сучасній політичній науці, доводить, що міжнародні відносини та система міжнародних відносин концептуалізуються як особливий тип соціальних відносин та соціальної системи, котра має особливі системоутворюючі чинники, які визначають їх характер та результати взаємодії між елементами. Домінантна більшість теорій міжнародних відносин ґрунтується на визначенні держави як основного (базового) елементу системи міжнародних відносин та орієнтує науковців на визначення сукупності факторів і чинників, котрі визначають дії, стратегії, тактику діяльності як акторів міжнародних відносин.

Встановлені відмінності між (нео)реалістичною, плюралістичною, конструктивістською та синергетичною парадигмами дослідження двосторонніх відносин дали змогу визначити міру використання методологічних принципів кожної з них. Тому дослідження двосторонніх відносин України та Канади здійснюватимемо з позицій: (1) максимальної інкорпорації національних інтересів до процесу підписання двосторонніх документів, якими вони

---

[217] Shain Y. Marketing the American Creed Abroad: Diasporas in the UN and Their Homelands. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999. P. 8.

[218] Lyons T., Mandaville P. Politics From Afar. Transnational Diasporas and Networks. Columbia: Hurst, 2012. 256 p.

регулюються; (2) впливу міжнародного середовища, який визначає поле для маневру для кожної зі сторін двосторонніх відносин та обмежує потенційно можливі дії держав як політичних акторів; (3) визначення потенціалу двосторонніх відносин щодо збалансування викликів міжнародного середовища через використання інструментів двосторонніх відносин; (4) виокремлення внутрішніх факторів розвитку України та Канади, які визначають характер сприйняття викликів міжнародного середовища та зусилля щодо їх нівелювання; (5) з'ясування ролі двостороннього співробітництва та його інститутів у контексті максимізації вигод для кожної зі сторін; (6) встановлення значимості ідентичності держав, сформованих в умовах «сконструйованого світу», для характеру та структури двосторонніх відносин; (7) визначення значення асиметричного статусу держав для розвитку двосторонніх відносин. Означені методологічні принципи в емпіричному просторі двосторонніх відносин України та Канади застосовуватимуться за допомогою дослідницьких інструментів теорії м'якої сили, концепту держави середнього рівня та теоретичних конструктів гуманітарного співробітництва та діаспори.

РОЗДІЛ 2
ДЖЕРЕЛА ТА ГЕНЕЗА МОДЕЛІ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І КАНАДИ

2.1. Формування та розвиток канадського концепту мультикультуралізму

У найширшому вигляді теоретики мультикультуралізму визначають його як сукупність ідей про важливість підтримки етнокультурного розмаїття засобами політики[219]. Сформована в політичній теорії варіативність визначень мультикультуралізму не дає чіткої та однозначної відповіді про природу, суть, функції, базові характеристики та суб'єкти політики мультикультуралізму. Водночас найбільш авторитетний дослідник проблем мультикультуралізму В. Кимліка наголошує, що незважаючи на багатоаспектність мультикультуралізму, яка продукує складність для визначення його суті, він упізнаваний феномен, насамперед за ознакою свідомого прагнення зберегти етнокультурне розмаїття в суспільстві, та відображає стійку тенденцію, характерну для сучасних ліберально-демократичних суспільств[220].

Наукові дослідження Р. Боубека[221], В. Ван Дейка[222], А. Едді́са[223], Д. Кармі[224], В. Кимліки[225], М. МакДональда[226],

---

[219] Barry B. Second Thoughts, Some First Thoughts Revived. *Multiculturalism reconsidered*. Ed. P. Kelly. Cambridge: Polity, 2002. P. 205/

[220] Kymlicka W. Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity. New York: Oxford University Press, 2009. P. 12–14.

[221] Baubock R. Transnational Citizenship: Members and Rights in Transnational Migration. Aldershot: Edward Elgar, 1994. P. 69

[222] Van Dyke V. Collective Rights and Moral Rights: Problems in Liberal-Democratic Thought. *Journal of Politics*. 1982. No. 44. P. 21–40.

[223] Addis A. Individualism, Communitarianism and the Rights of Ethnic Minorities. *Notre Dame Law Review*. 1992. Vol. 67. Is. 3. P. 615–676

[224] Karmis D. Cultures autochtones et liberalisme au Canada: les vertus mediatrices du communitarisme liberal de Charles Taylor. *Canadian Journal of Political Science*.1993. № 26 (1). P. 69–96.

Ф. Свенссона[227], Дж. Спіннера[228], Ч. Тейлора[229], Ю. Таміра[230], Дж. Раза[231], присвячені концептуалізації мультикультуралізму, належать до «першої хвилі сучасної теорії мультикультуралізму»[232], яка хронологічно припадає на 1970–1990-х рр. Для формування канадського концепту мультикультуралізму принципове значення мали ідеї Ч. Тейлора та В. Кимліки.

Ч. Тейлор, аналізуючи причини виникнення мультикультуралізму в сучасних суспільствах, звертається до проблеми рівності[233], яка в його інтерпретації дуже відмінна від ліберального означення, за якого людина розглядається як нейтральний індивід, виведений за рамки соціокультурного контексту[234]. Ч. Тейлор розвиває ідею про право людини на збереження ідентичності в умовах соціокультурно іншого суспільства, відповідно до якої сформулював «республіканську тезу» про нежиттєздатність нейтрального (процедурного) лібералізму через заперечення ним соціально підтримуваної концепції блага, яка стала основою доктрини мультикультуралізму. Принципам моделі ліберальної демократії Ч. Тейлор протиставляє демократію як республіку,

---

[225] Kymlicka W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. New York: Oxford University Press, 1995. P. 16.

[226] McDonald M. Should Communities Have Rights? Reflections on Liberal Individualism. *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*. 1991. Vol. 2. No. 1. P. 217 – 237

[227] Svensson, F. Liberal Democracy and Group Rights: The Legacy of Individualism and its Impact on Indian Tribes. *Political Studies.* 1979. Vol. 27. Is. 3. P. 421–439

[228] Spinner J. The Boundaries of Citizenship: Race, Ethnicity and Nationality in the Liberal State. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994. P. 72-73

[229] Taylor C. Multiculturalism and the Politics of Recognition. Princeton: Princeton University Press, 1992. P. 18

[230] Tamir Y. Liberal Nationalism. Princeton: Princeton University Press, 1993. P. 26

[231] Raz J. Multiculturalism: A Liberal Perspective. *Dissent.*1994. No. 4. P. 67–79

[232] Kymlicka W. Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity. New York: Oxford University Press, 2009. P. 51.

[233] Taylor C. Multiculturalism and the Politics of Recognition. Princeton: Princeton University Press, 1992. P. 3.

[234] Dworkin R. Liberalism. *Public and Private Morality*. Ed. Hampshire S. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1978. P. 113-143; Dworkin R. What Liberalism Isn't. *The New York Review of Books*.1983. Vol. 20. P. 47–50.

стверджену свободою та патріотизмом. Така демократія визнає, що вона є культурно опосередкована, екстраполюючи, у такий спосіб, проблеми ідентичності на сферу політики. Демократична держава, основана на розумінні важливості спільного для всіх громадян патріотизму (громадянської ідентичності), вимушена шукати механізми ефективного діалогу з усіма культурами. У цьому, власне, і полягає мультикультуралізм канадської держави[235].

Ч. Тейлор розкрив сутність мультикультуралізму через співвідношення «між конституційною демократією та політикою, яка визнає культурне розмаїття»[236]. Це є ідейною підставою політики в будь-якій сфері, яка враховує постулат рівноцінності культур і спрямована на підтримку культурного розмаїття та захисту ідентичності. Таким чином мультикультуралізм у Ч. Тейлора постав як універсальний принцип, який дозволяє мирно і продуктивно співіснувати людям і спільнотам, які мають відмінні цінності, віру та етнічні ідентичності. Суть даного універсального принципу полягає в наявності права у кожного члена суспільства вимагати інтеграції до соціокультурного середовища практик, характерних тільки для його окремих членів[237].

Ч. Тейлор також обґрунтовував можливість обмеження індивідуальних свобод заради досягнення спільної мети в умовах реалізації політики мультикультуралізму. Дослідник звертається до прикладу канадського Квебеку, де для захисту французької мови і культури вживаються обмежувальні заходи[238]. Проте умовою для обмежень є позиціонування та сприйняття політичної участі сутності свободи, коли громадяни ідентифікують себе з політичним універсамом загалом, а не тільки з окремими етнічними спільнотами, а політичні рішення мають консенсусний

---

[235] Taylor C. Multiculturalism and the Politics of Recognition. Princeton: Princeton University Press, 1992. P. 247–248.

[236] Taylor C. Op. cit. P. 1.

[237] Taylor C. Op. cit. P. 21.

[238] Тейлор Ч. Пересечение целей: спор между либералами и коммунитаристами. Современный либерализм: Ролз, Дворкин, Берлин, Кимлика, Сэндел, Уолдрон, Тейлор. Перевод с англ. Л.Б. Макеевой. М.: Дом интеллектуальной книги, Прогресс-Традиция, 1998. С. 221.

характер, а не є результатом маніпуляцій з боку інститутів влади. У державі, яка реалізує політику мультикультуралізму поступово формується система стабільних неперервних відносин між владою та суспільством, які створюють підґрунтя для консенсусу щодо індивідуальних обмежень. І хоча ця частина концепту мультикультуралізму Ч. Тейлора найчастіше зазнає критики, його посилання на концепт позитивної свободи І. Берліна[239] вказує на те, що дослідник не заперечує індивідуалістичного дискурсу в політиці мультикультуралізму.

Концепція мультикультуралізму В. Кимліки, основні постулати якої сформульовані у 1990-х рр., є ліберальною за своїми основними характеристиками. У центрі дослідницької уваги науковця перебувають етнокультурні групи, які є національними меншинами, сформованими внаслідок імміграційних процесів. В. Кимліка вважає, що поліетнічність суспільства не може бути проблемою для соціокультурного та політичного розвитку, однак вимагає комплексного підходу, зорієнтованого на створення відчуття взаємної ідентифікації у національних меншин та сприяння формування бажання до співіснування етнічних груп у спільному політичному просторі[240]. На відміну від Ч. Тейлора, В. Кимліка не намагався усвідомити проблему «людини з меншості», а сфокусувався на правах національних меншин.

Належність В. Кимліки до науковців ліберального сегменту тогочасної політичної науки, спричинила те, що він став прихильником ідеї наділяти додатковими правами етнокультурні групи: «всі індивіди зацікавлені в тому, щоб прожити хороше життя, і права у них на це однакові. Змушувати будь-кого до асиміляції (як це фактично пропонує класичний лібералізм) – насправді неправильно ані з позицій теорії (ліберальної), ані з позицій практики»[241]. Отже, теоретичною основою мультикультуралізму В. Кимліки є ліберальна концепція справедливості Дж. Ролза.

---

[239] Berlin I. Four Essays on Liberty. London: Oxford Univ. Press, 1969. P. 121–172.

[240] Kymlicka W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. New York: Oxford University Press, 1995. P. 191.

[241] Kymlicka W. Op. cit. P. 35.

На відміну від Ч. Тейлора, принцип визнання прав етнічних меншин у В. Кимліки, не універсальне за своїм характером, оскільки науковець чітко вказує на межі його застосування: (1) жодні культурні звичаї, обряди чи традиції не можуть виправдовувати порушення прав людини (наприклад гендерна нерівність або обмеження індивідуальних свобод)[242]; (2) нейтральність ліберальних урядів щодо етнічних меншин не означає нейтральності щодо релігійних спільнот; (3) права етнокультурних спільнот необхідно поділяти на категорії, які формують ієрархію групових прав, місце в якій визначається наявністю «соціетальної культури»[243] та моральним виправданням домагань на право відтворювати культурно опосередкований спосіб життя. Зауважимо, що саме останнє обмеження принципу визнання прав етнічних меншин використовується у формуванні та реалізації політики канадського мультикультуралізму.

Отже, концептуалізація мультикультуралізму, здійснена В. Кимліком, ґрунтується на ідеях та принципах лібералізму, натомість більшість робіт першої хвилі належать до комунітаризму. Водночас спільною рисою для них усіх є певний ідеалізм, спровокований необхідністю запропонувати нове, функціональніше бачення суті як проблеми полікультурності, так і способів її розв'язання. Залишаючи осторонь деталі, науковці зосередилися на встановленні основних принципів мультикультуралізму, а не перешкод, імовірних під час їх практичного втілення.

Друга хвиля теорій мультикультуралізму сформувалася після подій 11 вересня 2001 р. у США, які поклали край світовій ейфорії щодо мультикультуралізму[244]. Дослідження Б. Баррі[245], Дж. Каренса[246], В. Кимліки[247], Е. Мітніка[248], Т. Модуда[249],

---

[242] Kymlicka W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. New York: Oxford University Press, 1995. P. 36–37.

[243] Kymlicka W. Op. cit. P. 38.

[244] Modood T. Multiculturalism. A Civic Idea. Cambridge: Polity Press, 2007. P. 5.

[245] Barry B. Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism. Cambridge MA, 2001. 399 p.

[246] Carens J. Culture, Citizenship, and Community. A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness. New York: Oxford University Press Inc., 2000. 284 p.

Б. Парекха[250], Дж. Таллі[251], К. Н. Торбіско[252] концептуально виважені та теоретично зрілі, що забезпечується посиланнями на широке коло емпіричних досліджень.

Насамперед наголосимо, що в рамках другої хвилі розвитку теорій мультикультуралізму зазнали змін погляди В. Кимліки, які нині визначають мейнстрім в теорії мультикультуралізму. Залишаючись, як і раніше, ліберальними (на це вказує повсюдно застосовуваний термін «ліберальний мультикультуралізм»), вони змінилися на рівні означення політики мультикультуралізму, яка не має пріоритету перед правами людини та яка «не може застосовуватися з метою обмеження гарантованих міжнародним правом прав людини …, суперечити фундаментальним правам, визначеним національною правовою системою і визнаним на міжнародному рівні»[253]. Науковець наголошує, що він використовує термін *мультикультуралізм* як такий, котрий об'єднує ряд урядових та громадських ініціатив, спрямованих на здобуття публічного визнання, соціальної підтримки та інтеграції етнокультурних груп (іммігрантських спільнот, історично сформованих національних меншин та корінних народів)[254].

В. Кимліка протиставляє власне ліберальне бачення мультикультуралізму комунітаристському підходу, в рамках якого

---

[247] Kymlicka W. Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity. New York: Oxford University Press, 2009. 374 p.

[248] Mitnick E. Rights, Groups, and Self-Invention: Group-Differentiated Rights in Liberal Theory. Aldershot UK: Ashgate Publishing Ltd., 2006. 226 p.

[249] Modood T. Multiculturalism. A Civic Idea. Cambridge: Polity Press, 2007. 193 p.

[250] Parekh B. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory. New York: Palgrave Macmillan, 2006. 424 p.

[251] Tully J. Political Philosophy as a Critical Activity. *Political Theory.* 2002. Vol. 30 No. 4. P. 533–555.

[252] Torbisco Casals N. Group Rights as Human Rights. A Liberal Approach to Multiculturalism. Series: Law and Philosophy Library. Vol. 7. XVI. Dordrecht: Springer, 2006. 268 p.

[253] Kymlicka W. Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity. New York: Oxford University Press, 2009. P. 16.

[254] Kymlicka W. Op. cit. P. 16.

культура постає як традиційний спосіб життя[255], відповідно комунітаристська політика мультикультуралізму орієнтує на збереження традиційності в незмінному вигляді, консервацію культурних традицій. Політика ліберального мультикультуралізму – це насамперед політика захисту ідентичності: «визнання та прийняття культурного розмаїття повністю відповідає інтересам ліберальної демократії, оскільки сприяє поширенню свободи, зміцнює права людини, усуває етнічну і расову ієрархії в суспільстві»[256]. Таким чином, мультикультуралізм не обмежує лібералізацію, а є одним з її етапів, він «неминуче, навмисно та безумовно спрямований на трансформацію культурних традицій»[257], спонукає представників етнокультурних меншин добровільно відмовлятися від культурних установок, які не відповідають ліберальним принципам, мультикультуралізм вимагає вміння та готовності переорієнтуватися на нові типи суспільних відносин, бути відкритими для нових дискурсів та провадження нових політичних практик.

Він же запропонував класифікацію урядових програм, які вказують на характер політики мультикультуралізму. Науковець розрізняє: (1) «програми, що знаменують повну перемогу мультикультуралізму», до яких належить схвалення мультикультуралізму на конституційному, законодавчому або парламентському рівнях, інтеграцію ідеї мультикультуралізму до навчальних планів шкіл та обов'язкову наявність етнічних груп у системі засобів масової інформації; (2) програми, які «знімають правові обмеження, спрямовані проти етнічних груп», серед яких науковець розрізняє скасування дрескоду, зобов'язання закривати бізнес у неділю та дозвіл на подвійне громадянство; (3) програми, котрі надають «активну підтримку імміграційним спільнотам і їх окремим членам» передбачають фінансування етнічних товариств для підтримки їхніх культурних традицій, фінансування двомовного

---

[255] Глобальный доклад (отчет) за 2004 год. *Доклады о развитии человека Программы развития ООН. «Культурная свобода в современном многообразном мире».* URL: http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2004/chapters/russian/

[256] Kymlicka W. Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity. New York: Oxford University Press, 2009. P. 18.

[257] Kymlicka W. Op. cit. P. 99.

навчання або навчання рідної мови, спрямованих на допомогу незаможним та малозабезпеченим групам іммігрантів[258].

У сучасній політичній науці мультикультуралізм класифікують й відповідно до сфери застосування поняття, виокремлюючи: по-перше, описовий мультикультуралізм, коли саме поняття мультикультуралізму характеризує суспільство, яке має складну етнокультурну структуру; по-друге, нормативний (ідеологічний) мультикультуралізм відображає специфіку принципів політичного сприйняття на рівні окремих суб'єктів політичного процесу; по-третє, мультикультуралізм як система політичних заходів вказує на його функціонування у формі державної політики[259]. Для оцінки політики мультикультуралізму важлива ідея Б. Парекха про те, що етнічна гетерогенність суспільства автоматично не означає мультикультурного суспільства, воно стає таким тоді, коли етнічне розмаїття визнається суспільною цінністю та політично забезпечується впровадженням відповідної політики, принципів та механізмів публічного управління[260].

Наголосимо, що не йдеться про ідеалізацію політики мультикультуралізму. Варто згадати про наукові дослідження, в яких політика мультикультуралізму позиціонується як практика руйнування соціальної єдності. Зокрема, такої позиції дотримується А. Ейзенберг, наголошуючи, що політика мультикультуралізму, зорієнтована на досягнення рівності в суспільстві, основою якої є гарантії відсутності соціальної, політичної, економічних дискримінації етнічних меншин, надає особливі права або переваги таким меншинам. Нарешті, мультикультуралізм, підсилюючи етнічні спільноти та їхні товариства, руйнує соціальну єдність та розділює суспільство[261].

---

[258] Kymlicka W., Banting K. Immigration, multiculturalism and the welfare state. *Ethics and international affairs.* 2006. Vol. 20. No. 3. P. 281.

[259] Modood T. Multiculturalism. A Civic Idea. Cambridge: Polity Press, 2007. P. 10.

[260] Parekh B. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory. NewYork: Palgrave Macmillan, 2006. P. 5–6.

[261] Eisenberg A. Equality, trust and multuculturalism. *Trust for social diversity.* 2007. May. P. 69.

Отже, мультикультуралізм − це «важливий тренд, котрий нині змінює політичне життя довкола нас. Вимоги політики, яка враховує культурне розмаїття, не просто декларуються, але і часто схвалюються та набувають конкретного змісту»[262]. Проте цей процес за своєю суттю та наслідками не однозначний як для інституту держави, так і окремих етнічних груп всередині держави.

Канада відома як держава іммігрантів, одним з найважливіших символів якої є саме мультикультуралізм[263], початок формування якого пов'язаний із намаганням визначити суть та принципи взаємодії трьох соціокультурних складових канадського суспільства. Перша соціокультурна складова канадського мультикультуралізму представлена корінними жителями (індіанцями, метисами й інуїтами), яких Конституція[264] 1982 р. визначила як аборигенів. У 1991 р. 1002675 (3,7 % від усього населення) канадців заявили про автохтонність свого походження повністю або частково[265]. За результатами перепису 2016 р. їх частка зросла до 2,1 млн (6,2 % від усього населення), серед яких індіанці становили 1,5 млн осіб, метиси – 600 тис. осіб, інуїти – 79125 осіб[266].

---

[262] Kymlicka W. Cultural Responsive Policies. *United Nations Development Programme*. Human development report office. 2004. No 5. P. 21

[263] Environics Institute. FocusCanada – Spring 2015: Canadian Public Opinion about Immigration and Multiculturalism. 2015. URL: http://www.environicsinstitute.org/institute-projects/completed-projects/focus-canada-2015-immigration-and-multiculturalism

[264] Constitution Act, 1982. *A Consolidation of the Constitution Acts 1867 to 1982. Department of Justice Canada*. Consolidated as of January 1, 2013. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/CONST_E.pdf#page=69

[265] *Statistics Canada.* Census Datasets. 1991. Census of Population – Ethnic origin. URL: https://www12.statcan.gc.ca/datasets/Index-eng.cfm?Temporal=1991&Theme=104&VNAMEE=&GA=-1&S=0

[266] *Statistics Canada.* Analytical products, 2016 Census. Census in Brief. Ethnic and cultural origins of Canadians: Portrait of a rich heritage. URL: https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/as-sa/98-200-x/2016016/98-200-x2016016-eng.cfm

Друга соціокультурна складова канадського мультикультуралізму утворена «групами-засновницями канадського суспільства»[267] – британською та французькою громадами. На момент створення Конфедерації в структурі населення Канади британці становили 60 %, французи – 30%. Поступове зменшення народжуваності в цих етнічних групах та систематична неєвропейська імміграція до Канади спричинили зменшення чисельності британців у 1981 р. до 40 % та французів до 27 %[268]. Така тенденція зберігається дотепер. Зокрема, у 1991 р. серед загальної кількості населення Канади, яка на той час складала 26994045 осіб, 11252335 канадців (41,7 %) повідомили, що мають те або інше не британське / не французьке етнічне походження, а частка тих, хто в графі про походження вказав лише на британське, скоротилася до 28,6 % (33,6 % у 1986 р.), лише французів – до 22,9 % (24,4 % у 1986 р.)[269]. Згідно з результатами перепису 2016 р., на британське походження вказали 6,3 млн осіб (32,5 %), французьке – 4,7 млн (13,6 %)[270].

Третя соціокультурна складова канадського мультикультуралізму об'єднує всі інші етнічні громади, які утворилися переважно через міграційні процеси, але не належать до «груп-засновниць». Саме до даної складової належить українська етнічна група. Зважаючи на те, що в подальшому ми детально зупинимося на характеристиках процесу формування та розвитку української

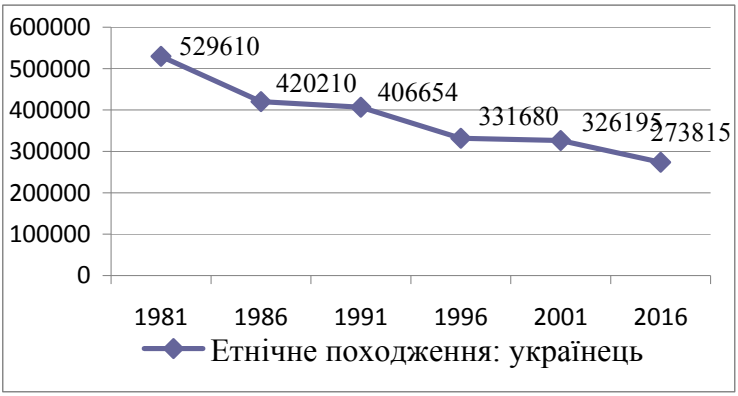
[267] Kallen E. Multiculturalism: Ideology, Policy and Reality. *Journal of Canadian Studies*. 1982. Vol. 17. No. 1. P. 51–63.

[268] *Statistics Canada.* Data tables, 1981 Census. Census Profile for Canada, Provinces and Territories, Census Divisions and Census Subdivisions, 1981 Census – Part A. URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census81/data/tables/Rp-eng.cfm?TABID=2&LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GK=0&GRP=1&PID=113751&PRID=0&PTYPE=113743&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=1986&THEME=134&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=

[269] *Statistics Canada.* Census Datasets. 1991. Census of Population – Ethnic origin. URL: https://www12.statcan.gc.ca/datasets/Index-eng.cfm?Temporal=1991&Theme=104&VNAMEE=&GA=-1&S=0

[270] *Statistics Canada.* Analytical products, 2016 Census. Census in Brief. Ethnic and cultural origins of Canadians: Portrait of a rich heritage. URL: https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/as-sa/98-200-x/2016016/98-200-x2016016-eng.cfm

діаспори в Канаді, тут наведемо лише статистичні дані, які вказують на присутність української етнічної спільноти в третій соціокультурній складовій канадського мультикультуралізму на сучасному етапі його розвитку: (1) визнання належності до української нації (самоідентифікація під час офіційних переписів населення Канади, малюнок 2.1.1[271] та малюнок 2.1.2[272]); (2) визнання української мови як рідної (мовна самоідентифікація, малюнок 2.1.3[273]); (3) кількість українських мігрантів (малюнок 2.1.4[274]).

Малюнок 2.1.1. **Етнічна самоідентифікація українців Канади (вказано моноетнічне походження), 1981–2016 рр.**

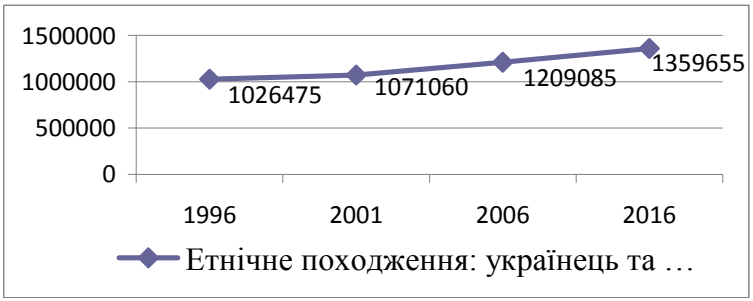
---

[271] Складено за: Statistics Canada: 1981 Census, 1986 Census, 1991 Census, 1996 Census, 2001 Census, 2016 Census. URL: https://www12.statcan.gc.ca/

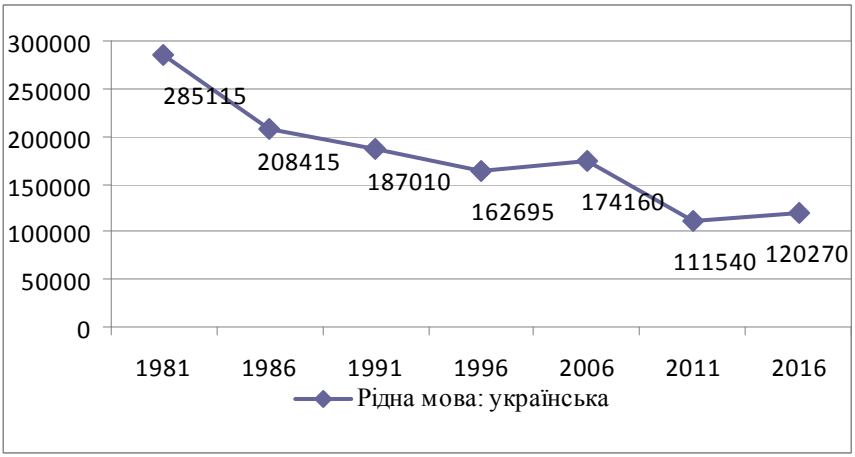
[272] Складено за: Statistics Canada: 1996 Census, 2001 Census, 2006 Census, 2016 Census. URL: https://www12.statcan.gc.ca/

[273] Складено за: Statistics Canada: 1981 Census, 1986 Census, 1991 Census, 1996 Census, 2006 Census, 2011 Census, 2016 Census. URL: https://www12.statcan.gc.ca/

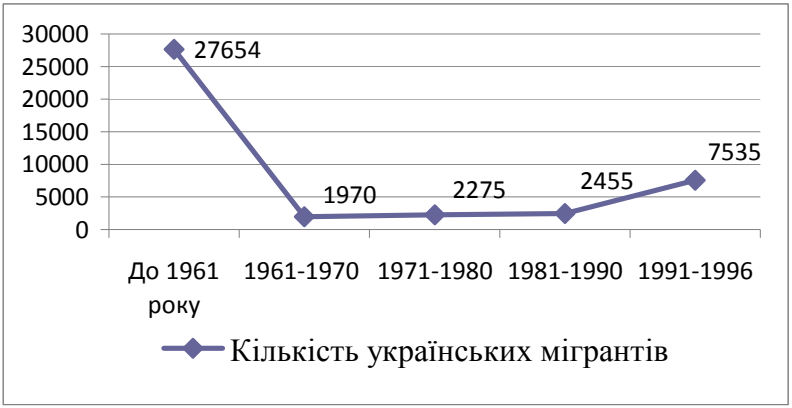
[274] *Statistics Canada.* Data tables, 1996 Census. Immigrant Population by Place of Birth (260A) and Sex (3), Showing Period of Immigration (6), for Canada, Provinces, Territories and Census Metropolitan Areas, 1996 Census (20 % Sample Data). URL: https://www12.statcan.gc.ca/

Малюнок 2.1.2. **Етнічна самоідентифікація українців Канади (вказано поліетнічне походження), 1996 – 2016 рр.**

Малюнок 2.1.3. **Українська мова як рідна мова, 1981–2016 рр.**

Малюнок 2.1.4. **Міграція українців до Канади**

Сучасне етнічне розмаїття в Канаді формувалося застосуванням специфічних інструментів міграційної політики, яка згодом набула статусу складової канадського концепту мультикультуралізму. Проаналізовані вище три базові соціокультурні складові канадського суспільства вказують на те, що від початку колоніального заселення Канада була постійно залежною від імміграції як основного засобу зростання чисельності населення.

Імміграційними справами у Канаді з 1868 р. займалося Міністерство сільського господарства, а з 14 березня 1892 р. їх перебрало на себе Міністерство внутрішніх справ, на рівні якого створений спеціальний відділ на чолі із заступником міністра, який займався розселенням іммігрантів у Західній Канаді. На важливість міграційної політики для федерального уряду вказує той факт, що прем'єр-міністр Канади У. Лор'є вже під час виборчої кампанії 1896 р. актуалізував необхідність здійснення енергійної та масштабної імміграційної політики[275]. Для залучення іммігрантів до Канади задля успішного освоєння

[275] Макар В. Українсько-польські взаємини в канадському багатокультурному суспільстві. *Політологічні та соціологічні студії.* Збірник наукових праць. Чернівці: Букрек; Вільнюс: ЄГУ, 2010. Т. VIII. С. 297.

просторів канадського Заходу на агітаційну кампанію не шкодували коштів і зусиль. Наприклад, навіть незважаючи на спротив австро-угорської влади, діяльність агентств з вербування іммігрантів (міграційних бюро) на початку XX ст. набула широких масштабів: кожен агент, який завербував сім'ю на переїзд до Канади, одержував по п'ять доларів за особу й по два долари за кожного члена його сім'ї[276]. Ідеологом та провідником активної імміграційної політики виступав тодішній Міністр внутрішніх справ Канади К. Сіфтон. Саме за його безпосередньою участю налагоджене функціонування дієвого управлінського апарату в сфері імміграційної політики, сформоване коло влучних меседжів агітаційної кампанії з вербування нових робочих рук, як-от: «останній найкращий Захід» та чітко означені контури майбутнього для іммігрантів – «створити блочні поселення та продовжити свої традиції на новій землі»[277]. К. Сіфтон ініціював внесення змін до Закону про землю від 1872 р., якими прискорювалася процедура отримання землі: всі переселенці віком від 21 року отримували у власність 64,7 га землі за умови, що вони заплатили мито в 10 доларів, прожили на цій землі 3 роки, побудували будинок та обробили 12,1 га землі[278].

Активна та масштабна імміграційна політика Канади кінця XIX – початку XX ст. дала свої результати, адже її наслідком стало те, що за 1896– 1907 рр. кількість іммігрантів зросла з 16835 до 141464 осіб, тільки у 1900 р. до Канади прибуло 41,7 тис. іммігрантів, що на той час становило 0,8 % населення країни[279]. Упродовж 1896−1907 рр. до Канади іммігрувало майже 500 тис. вихідців з Британських островів, 350 тис. – з континентальної Європи та близько 350 тис. зі Сполучених Штатів Америки[280], зусиллями яких забезпечене

---

[276] Євтух В., Ковальчук О. Українці в Канаді. К., 1993. С. 18.

[277] Francis R., Smith D. Readings in Canadian History: Post-Confederation. Canada,1982. P. 122.

[278] Francis R., Smith D. Op. cit. P. 123-124

[279] Facts and Figures 2007. Immigration Overview Permanent and Temporary Residents. *Citizenship and Immigration Canada*. Electronic data. 2008. P. 4-5. URL: http://www.cic.gc.ca/english/pdf/pub/facts2007.pdf.

[280] Saskatchewan Archives Board. Film 2.621 Vol. 98. File 12681–B. Part 4.

перетворення західних земель Канади на основний центр вирощування пшениці та виробництва сільськогосподарської продукції. Упродовж 1910–1914 рр., що передували Першій світовій війні, до Канади щороку прибувала така кількість іммігрантів, яка становила понад 4 % від загальної чисельності населення. Наприклад, у 1913 р. до країни в'їхало 400,1 тис. осіб, що становило 5,3 % населення Канади[281]. Щодо кількості українських мігрантів даного періоду, то їх кількість означена доволі варіативно. На нашу думку, це пов'язано з тим, що поселенців записували за ознакою держави чи місцевості, звідки вони прибули. Стосовно українців, то їх чиновники в пунктах прибуття до Канади реєстрували як австрійців, поляків, румунів, а поляків, приміром, могли реєструвати як австрійців, пруссаків або росіян[282].

Формування варіативного мультикультурного соціального простору потребувало створення політичних інституцій з відповідним предметом політичного управління. Масовий приплив іммігрантів спонукав уряд Канади до розробки та ухвалення спеціальних імміграційних законів: Закон про імміграцію та іммігрантів 1906 р.[283] та Закон про імміграцію 1910 р.[284], якими здійснювалося стримування потоків небажаних іммігрантів. Зокрема, Акт про імміграцію та іммігрантів 1906 р. запровадив жорсткішу імміграційну політику через збільшення категорій заборонених іммігрантів, формалізації процесу депортації та посилив урядові повноваження щодо ухвалення рішень про прийом іммігрантів. За законом, імміграція до Канади заборонялася для епілептиків, божевільних, осіб з вадами зору та слуху, хворим на інфекційні хвороби, знедоленим, збіднілим,

---

[281] Facts and Figures 2007. Immigration Overview Permanent and Temporary Residents. *Citizenship and Immigration Canada*. Electronic data. 2008. P. 4-5. URL: http://www.cic.gc.ca/english/pdf/pub/facts2007.pdf.

[282] Radecki H. A Member of a Distinguished Family. The Polish Group in Canada. Toronto, 1976. P. 3.

[283] An Act Respecting Immigration and Immigrants, 1906. Ottawa: SC 6 Edward VII, Chapter 19. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-1906

[284] An Act Respecting Immigration. Assented to 4th May, 1910. Ottawa: SC 9-10 Edward VII, Chapter 27. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-1910

засудженим за злочини[285]. Будь-яка особа, яка потрапляла до однієї із зазначених вище соціальних груп, упродовж двох років після прибуття до Канади, підлягала примусовій депортації[286]. Даний закон не містив спеціальних норм щодо обмеження імміграції на підставі культурної чи етнічної приналежності, проте уряд Канади міг заборонити імміграцію за будь-якою ознакою іммігранта, якщо вважав це за доцільне.

Відповідно до Закону про імміграцію 1910 р., федеральний уряд Канади міг ухвалювати розпорядження, якими регулювалася кількість, етнічний склад та професійний рівень потенційних мігрантів. Також він отримав дискретні повноваження щодо надання дозволу на імміграцію та рішення щодо депортації іммігрантів, а судам було заборонено переглядати або скасовувати будь-які рішення міністра, відповідального за імміграцію. Закон про імміграцію 1910 р. також встановив трирічний випробувальний термін для іммігрантів, упродовж якого скоєння злочину ставало підставою для депортації.

Згодом, у жовтні 1917 р. федеральний уряд ухвалив рішення про створення спеціальної державної інституції, яка здійснювала міграційну політику – Міністерство імміграції і колонізації. «Такі заходи, – на думку І. Руснака, – свідчили про те, що уряд Канади відводив імміграції важливу роль у вирішенні певних економічних і соціальних завдань, зокрема в освоєнні... прерій заходу країни та збільшенні кількості населення в державі і, відповідно, приросту робочої сили»[287]. Автор поділяє думки, висловлені С. Виджинським та Р. Вітакером, що для країни іммігрантів питання імміграційної політики одне з центральних, оскільки імміграція є важливим елементом демографічного та економічного розвитку країни,[288].

---

[285] Hollihan K. T. A brake upon the wheel': Frank Oliver and the Creation of the Immigration Act of 1906. *Past Imperfect*. 1992. Vol. 1. P. 96.

[286] Roberts B. Whence they Came: Deportation from Canada 1900–1935. Ottawa: University of Ottawa Press, 1998. P. 57-58.

[287] Руснак І. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX – XX століття). Чернівці. 2000. С. 18.

[288] Wydkzynski C. Canadian Immigration Law and Procedure. Ontario,1983. 511 p.; Whitaker R. Canadian Immigration Policy since Confederation. Ottawa,1991. 27 p.

Поправки 1919 р.[289], внесені до Закону про імміграцію 1910 р., відображали реакцію канадського федерального уряду на світові політичні процеси періоду Першої світової війни. Зокрема, поправки містили норми, за якими не дозволявся в'їзд до Канади жителів країн-противників Антанти та політичних опонентів канадської політичної еліти: комуністів, учасників протестних рухів, політичних дисидентів, носіїв антидержавних ідеологій, тих, хто виступав за незаконне захоплення чужого майна, шпигунів і зрадників. Остання заборона до певної міри пов'язана з подіями масштабного страйку у Вінніпезі (1919 р.). Його предметом був розмір заробітної плати[290], але в урядових колах виступ розцінили як інспірацію радикалів-іммігрантів, які ніби закликали до більшовицької революції. Дійсно, учать у страйку брали 30 тис робітників, зокрема і європейські іммігранти, проте майже всі лідери страйку за походженням були британцями[291]. Тоді ж провінційним урядом Манітоби створено слідчий комітет над чужинцями для визначення «лояльності приїжджих»[292], зокрема й іммігрантів українського походження.

Поправки 1919 р., внесені до Закону про імміграцію 1910 р., давали змогу забороняти імміграцію особам будь-якої національності, раси, роду занять та соціальної належності, якщо вони визнані непридатними до «кліматичних, промислових, соціальних та освітніх, трудових чи інших умов або вимог Канади»[293], через їх «особливі звичаї, звички, спосіб життя та

---

[289] An Act to Amend the Immigration Act, 1919. Ottawa: SC 9-10 George V, Chapter 25. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-amendment-1919

[290] Knowles V. Strangers at Our Gates: Canadian Immigration and Immigration Policy, 1540–1997. Toronto: Dundurn Press, 1997. P. 104.

[291] Kelley N., Trebilcock M. The Making of the Mosaic: A History of Canadian Immigration Policy. Toronto: University of Toronto Press, 1998. P. 180.

[292] Martynowych O.T., Kazymyra N. Political activity in Western Canada, 1896–1923. *A heritage in transition: essays in the history of Ukrainians in Canada*. Ed. by M. Lupul. Toronto: published by McClelland and Stewart, Ltd., 1982. P. 88.

[293] An Act to Amend the Immigration Act, 1919. Ottawa: SC 9-10 George V, Chapter 25. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-amendment-1919

методи утримання майна та через їхню імовірну нездатність»[294] асимілюватися. Отже, поправки до Закону про імміграцію, внесені у 1919 р., свідчили про зростання ролі етнічних, культурних та політичних чинників у виробленні норм та принципів імміграційної політики Канади. Економічні чинники, які мали принципове значення для імміграційного законодавства до Першої світової війни, стали менш значимими в умовах соціально-економічної та політичної нестабільності повоєнного періоду.

Вага економічних чинників імміграційної політики зросла у роки Великої депресії. Міністерство імміграції і колонізації у березні 1931 р. видало розпорядження щодо обмеження в'їзду до країни внаслідок економічної кризи[295]. Згідно з ним кваліфіковані робітники та працівники без кваліфікацій отримували статус небажаних для в'їзду до Канади осіб, однак преференції для фермерів, спроможних власним коштом вести господарство, найманих працівників у сфері сільського господарства та прислуги залишалися. Обмеження також не поширювалися на переселенців з Великої Британії та США, але тільки у разі повного самозабезпечення на час пошуку роботи. Жорсткі обмеження спричинили різке зменшення притоку іммігрантів. Їх кількість знизилася з 1166 тис. осіб у 1921–1931 рр. до 140 тис. осіб у 1931–1941 рр.[296] Скорочення кількості іммігрантів стало причиною змін у системі державного управління: у березні 1936 р. припинило свою діяльність Міністерство імміграції і колонізації, а питання імміграційної політики відійшли до компетенції Міністерства гірничодобувної промисловості та ресурсів (до 1949 р.).

Друга світова війна актуалізувала низку нових проблем імміграційної політики, які мала вирішувати Канада. На момент її закінчення, за різними підрахунками, лише в Європі

---

[294] Ibid.

[295] Макар В. Імміграційна політика Канади після Другої світової війни (1945–1952). *Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини.* Чернівці: Вид-во Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 2014. Вип. 702–703. С. 156.

[296] Там само.

нараховувалося близько 40 млн біженців[297]. Канада, яка стала членом ООН 9 листопада 1945 р.[298], активно включилася в обговорення проблеми біженців у контексті прав людини, серед яких право на притулок було декларовано ООН як найважливіше людське право. Водночас після Другої світової війни економіка Канади зростала настільки швидко, що для забезпечення її потреб в робочій силі уряд країни зняв низку імміграційних обмежень з метою залучення, насамперед з Європи, робітників та їхніх сімей.

В 1946 р. уряд Великої Британії зробив запит про можливість імміграції до Канади 4 тис. громадян Польщі через їхнє небажання бути репатрійованими на батьківщину[299]. Канада надала таку можливість. Частина з них кваліфікувалася як сільськогосподарські робітники, інші іммігрували в рамках програми возз'єднання сімей. Успіх польської моделі імміграції спричинив тиск бізнес- груп на інститути державної влади з вимогою збільшити квоти імміграції як умови для розвитку канадського господарства. У 1947 р. квота на прийом 5 тис. біженців була затверджена, наступного року вона зросла до 40 тис. осіб[300]. Проте така практика не означала, що всі бажаючі змогли іммігрувати до Канади.

На початку 1946 р. утворено спеціальний Комітет із вивчення питання повоєнної імміграції до Канади, який стимулював оновлення політичного дискурсу імміграційної політики країни. Оновлений імміграційний дискурс був концептуалізований у риториці прем'єр-міністра М. Кінга (1947) через три основні ідеї: (1) політика канадського уряду мала спрямовуватися на приріст населення за допомогою імміграції:

---

[297] Малиновська О. Кілька слів до Дня Біженця. *Форум націй. Газета Конгресу національних громад України.* 2006. №9/49. URL: http://forumn.kiev.ua/49-06-06/49-07-biz.html.

[298] Макар В. Імміграційна політика Канади після Другої світової війни (1945–1952). *Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини.* Чернівці: Вид-во Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 2014. Вип. 702–703. С. 155.

[299] Troper H. The Canadian Government and DPs, 1945-8. *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II.* Eds. Isajiw W., Boshyk Y., Senkus R. Edmonton: CIUS, 1992. P. 408.

[300] Troper H. Op. cit. P. 408.

«Нова політика визнає необхідність збільшення населення за рахунок селекційної імміграційної політики для забезпечення потреб економіки»[301]; (2) приїзд до Канади не характеризувався як «фундаментальне людське право», а лише як «привілей»[302]; (3) відбір поселенців мав здійснюватися на основі критерію корисності мігранта для розвитку національної економіки[303]. Ядром імміграційної політики стало поняття *абсорбційна здатність* – можливість прийняття та адаптації тієї кількості іммігрантів, яка відповідає поточній потребі у робочій силі, тобто «економічні цілі стали центральними в канадській імміграційній політиці»[304].

Оскільки перевага надавалася жителям Британії та Західної Європи, потреба в робочій силі була настільки значною, що поступово Канада відкрила двері й для інших європейців. На відміну від попередніх імміграційних хвиль, більшість іммігрантів 1940–1950-х рр., не оселялись на фермах, у віддалених шахтарських містах чи лісистій місцевості. Нові іммігранти, серед яких було чимало біженців з високим рівнем освіти та фахової підготовки, обирали великі міста. Реалізація імміграційної політики Канади була покладена на створене у 1950 р. Міністерство громадянства та імміграції.

Такі зміни у структурі, якості та мотивації повоєнної міграційної хвилі до Канади спричинили оновлення правового поля імміграційної політики. Оновлення імміграційного законодавства відбулося у 1952, 1976 та 2002 рр. Закон про імміграцію 1952 р.[305] не надто відрізнявся від Закону про імміграцію 1910 р. Його основною характеристикою стало посилення повноважень федерального

---

[301] Hawkins F. Canada and Immigration: Public Policy and Public Concern. McGill - Queen's University Press, 1972. P. 134.

[302] Pickersgill J.W., Foster D.F. The MacKenzie King Record. Vol.4. 1947-1948. University of Toronto Press, 1970. P. 35.

[303] Whitaker R. Canadian Immigration Policy since Confederation. Ottawa,1991. P. 14.

[304] Green A. G. Beyond Harmonization: How US Immigration Rules Would Have Worked in Canada. *Policy Matters*. 2004. Vol. 5. No. 4. P. 19.

[305] An Act Respecting Immigration, 1952. Ottawa: SC 1 Elizabeth II, Chapter 42. *URL:* https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-1952

уряду, тобто надання широких дискретних повноважень щодо дозволу на імміграцію та ухвалення рішення про депортацію. Незважаючи на те, що кількість категорій іммігрантів, для яких заборонялася імміграція до Канади, зросла через внесення до них гомосексуалістів, наркозалежних та наркоторговців, Закон про імміграцію 1952 р. надавав іммігрантам більшого шансу оскаржувати рішення про депортацію через створення комісій з імміграційних апеляцій. Апеляції подавалися на ім'я Міністра громадянства та імміграції, який потім міг спрямувати запит до апеляційної комісії[306].

На нашу думку, із запровадженням у 1962 р. нового імміграційного законодавства, Канада зробила перший крок до формування сучасної політики мультикультуралізму. У 1962 р. за ініціативою Міністра громадянства та імміграції Е. Ферклоу запроваджені нові імміграційні правила[307], які усунули правові норми імміграційного законодавства, що прямо чи опосередковано підтримували відкриту расову дискримінацію канадської імміграційної політики. Правовим підґрунтям нової імміграційної політики став ухвалений за ініціативою прем'єр-міністра Канади Дж. Діфенбейкера Білль про права (1960 р.), яким ліквідована будь-яка дискримінація за ознаками раси, кольору шкіри, національного походження, релігії чи статі. Тому продовження імміграційної політики, одним з принципів якої був вибір іммігрантів на основі етнічної належності та національного походження, стало неможливим.

Зауважимо, що уряд Е. Ферклоу мав намір розробити новий імміграційний закон, але пішов шляхом запровадження в управлінську практику певної сукупності нормативних актів. Такий

---

[306] Kelley N., Trebilcock M. The Making of the Mosaic: A History of Canadian Immigration Policy. Toronto: University of Toronto Press, 1998. P. 325–326.

[307] Immigration Act, Immigration Regulations, Part I, Amended. RG2-A-1-a, volume 2269, PC 1962-86, 18 January 1962. *URL:* https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-regulations-order-in-council-pc-1962-86-1962; Immigration Act, Immigration Regulations, Part II, Amended. RG2-A-1-a, volume 2269, PC 1962-86, 1 February 1962. *URL:* https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-regulations-order-in-council-pc-1962-86-1962

підхід, по-перше, уможливив швидке впровадження нових норм імміграційної політики, оминаючи процес тривалого проходження законопроекту у парламенті Канади; по-друге, запровадив ліберальнішу політику, ніж це могло бути досягнуто за допомогою ухвалення нового імміграційного закону.

Нові імміграційні правила визначали, що: (1) потенційні іммігранти оцінюватимуться на основі їхньої освіти, рівня кваліфікаційної підготовки та навичок, а не за расовою, етнічною чи національною ознакою; (2) буде обмежена кількість некваліфікованих робітників-іммігрантів; (3) заохочуватися імміграція робітників з технічними та професійними навичками; (4) всі громадяни Канади або постійні мешканці, незалежно від країни походження, могли спонсорувати батьків, бабусь і дідусів, чоловіка, дружину, наречену чи неодруженого сина/дочку віком до 21 року; (5) канадці могли виступати спонсорами лише для вихідців з визначених країн Європи, Америки та Близького Сходу було дозволено спонсорувати дітей старше 21 року, одружених дітей, що вказує на збереження окремих аспектів расової дискримінації.

Подальша лібералізація імміграційної політики на принципах мультикультуралізму пов'язана з діяльністю уряду Л. Б. Пірсона, який ініціював обговорення в канадському парламенті в 1966 р. Білої книги з питань імміграції[308], розробленої Міністерством трудових ресурсів та імміграції на чолі з Ж. Маршаном. Попри численну критику даного документа, на нашу думку, він має принципове значення для імміграційної політики як виду політики національної держави. У Білій книзі з питань імміграції проголошувалося, що метою канадської імміграційної політики є демографічне та економічне зростання, якого можна досягнути залученням іммігрантів з високим рівнем освіти, фахових навичок і професійних компетенцій та принципового обмеження імміграції некваліфікованої робочої сили. Одним із результатів дискусій з приводу положень Білої книги з питань імміграції, стало

[308] White Paper on Immigration. 1966. URL: https://biblio.uottawa.ca/omeka2/jmccutcheon/items/show/24

запровадження бальної системи відбору іммігрантів, яка почала діяти з 1967 р[309]. Відповідно до неї потенційні іммігранти отримували бали за дев'ятьма категоріями: освіта та навчання; особистісні характеристики; попит на професійні компетенції; професійна майстерність; вік; домовленість про працевлаштування; знання французької та англійської мов; наявність родичів у Канаді; можливості працевлаштування в районі призначення. Ті, хто отримували 50 і більше балів зі 100 можливих, набували статусу незалежних іммігрантів. Нова модель політики надавала дозвіл подавати документи на отримання статусу іммігранта, перебуваючи вже в Канаді. Якщо заявнику було відмовлено, він міг звернутися до Апеляційної імміграційної комісії – незалежного органу, непідконтрольного імміграційній службі.

У 1973 р. Міністр трудових ресурсів та імміграції Р. Андраш ініціював розробку Зеленої книги імміграційної політики. Цей процес стимулював розгортання продуктивного громадського діалогу по всій країні, результатом якого стали 65 рекомендацій щодо суті та структури імміграційної політики Канади. Майже всі рекомендації були внесені до Закону про імміграцію до Канади, прийнятого в 1976 р.[310] Це був перший імміграційний закон, в якому, по-перше, чітко окреслені цілі канадської імміграційної політики: сприяння економічному і демографічному зростанню, соціальному і культурному розвитку, виконання Канадою міжнародних зобов'язань щодо біженців, відповідно до Конвенції ООН 1951 р. та Протоколу 1967 р. відсутність дискримінації, співпраця всіх рівнів влади при розселенні іммігрантів; по-друге, визначені як окремий клас іммігрантів біженці; по-третє, на уряд покладена відповідальність за вироблення та реалізацію імміграційної політики.

---

[309] Immigration Act, Immigration Regulations, Part 1, Amended" RG2-A-1-a, volume 2380, PC1967-1616, August 16 1967. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-regulations-order-in-council-pc-1967-1616-1967

[310] An Act Respecting Immigration to Canada, 1976. Ottawa: SC 25-26 Elizabeth II, Chapter 52. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-1976

Законом про імміграцію до Канади 1976 р. встановлювалося три категорії іммігрантів:

- Члени сімей. Формально ця група претендентів на в'їзд не підлягає акредитації за професійно-фінансовими ознаками. Терміни видання права на постійне проживання визначаються медичними вимогами та можливостями імміграційних установ країни. До цієї категорії осіб належать також іммігранти за поручительством – далекі родичі канадських громадян. Останні, відповідно, повинні взяти на себе певні офіційно оформлені зобов'язання щодо опіки над прибулими строком до 10 років;
- Незалежні іммігранти. Поселенці, головним критерієм прийому яких є відповідність їх професійних якостей вимогам Канади, або ж наявність певного (достатнього) капіталу. Для цих незалежних іммігрантів діє бальна система, для того, щоб бути запрошеним на інтерв'ю з представником канадської імміграційної служби, необхідно набрати мінімум 60 балів. До підприємців та інвесторів, які теж належать до цієї групи іммігрантів, пред'являються інші вимоги. Особа повинна мати розроблений бізнес-план, а також підтвердження наявності достатньої суми для створення у Канаді підприємства, яке надає працевлаштування, принаймі одному канадському громадянину. Інвестори повинні мати капітал у сумі не менше 500 тис. доларів і упродовж перших трьох років перебування в країні використати половину засобів для інвестиції в акції корпорацій та державних цінних паперів;
- Іммігранти на гуманітарних засадах – біженці, відповідно до визначення Конвенції про статус біженців 1951 р. та вимушені переселенці і переміщені особи, визначені урядом Канади (додаток А, таблиця 1).

Категорії небажаних іммігрантів були узагальнені за параметрами охорони здоров'я, громадської безпеки, злочинності, схильності до насильства та шахрайства імміграційних заяв.

Важлива особливість імміграційного закону 1976 р. − вимога організації співпраці федерального міністра, відповідального за імміграцію, з провінціями з питань планування та управління імміграцією. Зауважимо, що питання співвідношення повноважень федерального уряду та урядів провінцій завжди було важливим аспектом формування та реалізації міграційної політики в Канаді. Відповідно до Конституції Канади 1867 р.[311] імміграція почала належати до проблем спільної федерально-провінційної юрисдикції, коли федеральний уряд мав повноваження регулювати імміграційні процеси на всій території Канади, а уряди провінцій – на відповідних територіях. У разі конфлікту між федеративними та провінційними нормами переваги мав федеральний закон. Упродовж першої половини XX ст. провінції не виявляли інтересу до здійснення своїх повноважень у сфері регулювання міграційних процесів, а федеральний уряд вважав участь провінцій у міграційній політиці «непотрібною»[312]. Тільки з 1960-х рр. уряд Квебеку почав впроваджувати політику подолання асиметричного імміграційного федералізму, основою якої стала ідея встановлення контролю провінцій над імміграцією як засобу збереження мультикультуралізму в Канаді. Уряд Квебеку задекларував надання переваг франкомовним мігрантам[313] та уклав з федеральним урядом угоди, за якими роль провінції у відборі, прийомі та інтеграції мігрантів у соціальний простір Квебеку значно зростала[314]. Невдовзі до подібної практики почали вдаватися й інші провінції,

---

[311] Constitution Act, 1867 30 & 31 Victoria, c. 3 (U.K.) An Act for the Union of Canada, Nova Scotia, and New Brunswick, and the Government thereof; and for Purposes connected therewith (29th March 1867). A Consolidation of the Constitution Acts 1867 to 1982 Department of Justice Canada. Consolidated as of January 1, 2013. URL : https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/CONST E.pdf#page=69

[312] Vineberg R. Federal-Provincial Relations in Canadian Immigration. *Canadian Public Administration.* 1987. № 30. P. 305–306.

[313] Rocher F., Labelle M., Field A. M., Icart J. C. Le Concept d'interculturalisme en contexte Québécois: Généalogie d'un néologisme. *Rapport de recherche Commission Bouchard-Taylor*. 2007. P. 34

[314] Quebec Immigration. *Canadian Immigration. Immigration Lawyers*. URL: https://www.canadianimmigration.com/immigration-to-canada/quebec-immigration

проте їхня мотивація формування активної суб'єктності у виробленні та реалізації міграційної політики була пов'язана не з субнаціональною політикою ідентичності, а з потребами економічного та демографічного характеру. Ухвалення Закону про імміграцію до Канади 1976 р. спонукало до розробки спеціальних провінційних програм (PNP) за якими Уряд Канади надавав провінціям право обирати тих мігрантів, які мають необхідні для розвитку економіки професійні навички, але можуть не мати необхідного рівня професійної кваліфікації.

Певні зміни у відновленні статусу провінцій щодо суб'єктності в міграційній політиці Канади пов'язані з переосмисленням явища канадського громадянства, зокрема пошуку балансу між нормативним розумінням громадянства як певного статусу та сутнісним визначенням громадянства як сукупності прав та обов'язків. Ми погоджуємося з Х. Габріель, що «концептуалізація громадянства, як правило, характеризується питаннями включення та виключення, прав та обов'язків, повноцінної участі. ... Характер кожного з цих питань є історично специфічним»[315] для кожної країни. Водночас, В. Кимліка та Н. Вейн наголошують, що «громадянство – це не лише певний статус, визначений сукупністю прав та обов'язків. Це також ідентичність, вираження членства в політичній спільноті»[316]. Дійсно, громадянство набагато більше, ніж визнання, передбачене паспортом, воно є можливістю громадянина використовувати «цілий ряд прав, … які захищають людей та групи від втручання держави; політичні права демократичної участі; соціальні та економічні права, які визнають відповідальність суспільства за всіх його членів»[317].

Після Другої світової війни англомовна Канада вважала себе невід'ємною частиною британського світу та носієм британської

---

[315] Gabriel Ch. Citizens and Citizenship. Critical Concepts: An introduction to politics. Ed. by J. Brodie and S.. Toronto: Pearson Prentice Hall, 2009. P. 122–134.

[316] Kymlicka W., Wayne N. Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory. *Ethics*. 1994. Vol. 104. P. 352–381.

[317] Jenson J. Citizenship Claims: Routes to Representation in a Federal System. *Rethinking Federalism: Citizens, Markets and Governments in a Changing World*. Ed. by K. Knop, R. Simeon and K. Swinton. Vancouver: UBC Press, 1995. P. 99–118.

ідентичності, що ускладнювало формування інституту канадського громадянства. Закон про громадянство Канади 1947 р. вперше визначив та закріпив поняття канадського громадянства, зберігаючи при цьому за громадянином Канади статус британського суб'єкта та надаючи британським підданим з інших частин Співдружності пільги у набутті посад[318]. Проте трансльована законом ідея про те, що громадянство є привілеєм, а не правом ставила під сумнів можливість збільшення кількості мігрантів, які не були англійцями. Тільки тоді, коли у 1977 р. громадянство Канади визнано правом у рамках нового правового підходу до громадянства почала формуватися недискримінаційна практика щодо аборигенів, французьких канадців та іммігрантів[319] (додаток А. таблиця 2, таблиця 3).

Чіткий прагматичний відбір іммігрантів допоміг уряду Канади налагодити справу так, що іммігранти мали, в середньому, вищий рівень освіти, кращий професійний статус ніж громадяни самої країни. Наприклад, у 1981 р. більшість іммігрантів мали високий освітній рівень: серед тих, хто прибув до Канади у період 1971–1981 рр., 15 % здобули університетський диплом, тоді як володарями таких дипломів були лише 8 % громадян Канади[320]. За результатами перепису 1996 р. на 34 % іммігрантів віком від 25 до 44 років, вищою освітою припадало тільки 19 % канадців такого ж вікового діапазону. Водночас застосування бальної системи, яка визначає спеціальність, кваліфікацію і відповідний спеціальності рівень мови, призвів до зростання частки іммігрантів з країн Азії. Зокрема, у період 1991–1996 рр. 10 % від усієї кількості іммігрантів прибули з Гонконгу, 8,5 % – з КНР, 6, 9 % – з Індії, 6,9 % –з Філіппін, 4,3 % – зі Шрі-Ланки, 3,6 % – з Польщі, 3,1 % – з Тайваню, 3, 1 % – з В'єтнаму, 2,8 % – зі США, 2,4 % – з Великої Британії[321].

---

[318] Johnston D. First Nations and Canadian Citizenship. *Belonging: The Meaning and Future of Canadian Citizenship.* Ed. by William Kaplan. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press, 1993. P. 349–367.

[319] Canada. Citizenship Act. R.S.C., 1985, c. C-29. Current to December 2, 2020. Last amended on July 12, 2019. URL: https://laws.justice.gc.ca/PDF/C-29.pdf

[320] Richmond A. Immigration and Ethnic Conflict. St. Marin's Press,1988. P. 133.

[321] *Statistics Canada.* Data tables, 1996 Census. Population by Ethnic Origin (188) and Sex (3), Showing Single and Multiple Responses (3), for Canada,

На початку 1990-х рр. перед урядом Канади постала необхідність вирішення низки проблем імміграційної політики. По-перше, вартість утримання федеральних служб і міністерств, які відповідали за імміграцію, зросла до 900 млн дол. на рік, а питаннями імміграції займалося аж 8 федеральних установ, що дезорганізувало загальну роботу та потребувало значних витрат. По-друге, складна процедура отримання дозволу на роботу для іммігрантів перешкоджала працедавцям швидко використовувати необхідну робочу силу на динамічному ринку праці, що знижувало економічну результативність імміграції. По-третє, зростання кількості біженців без необхідних документів спричиняло переобтяження бюрократичною роботою служби імміграції. По-четверте, значний наплив переселенців з країн, які розвиваються, потенційно посилював етнічно-расову напругу в канадському суспільстві. Основним засобом вирішення означених проблем імміграційної політики стало внесення правок до імміграційного законодавства у 1992 р., що мало набути «комплексного характеру»[322]: відбір іммігрантів за моделлю категорій, яка має реалізовуватися тільки в інтересах канадського суспільства.

Відповідно до внесених правок службові особи, відповідальні за імміграцію, отримали право визначати кількість заяв від іммігрантів, яких вони зможуть прийняти за один рік; залежно від змін кон'юнктури на ринку робочої сили пріоритет надавали найбільш бажаній на даний момент категорії іммігрантів, котра найкраще відповідала б потребам ринку праці; для рівномірного географічно-територіального розташування іммігрантів у країні, переселенець повинен дати згоду у письмовій формі на поселення у певному, визначеному імміграційною службою місці протягом кількох років; посилення відповідальності провінційних властей за дотримання чіткої процедури розгляду особистих документів потенційних іммігрантів, особливо біженців; впровадження багатоступеневої процедури відповідних вимог для надання статусу біженця.

Provinces, Territories and Census Metropolitan Areas, 1996 Census (20% Sample Data). URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census96/data/tables/Rp-eng.cfm?

[322] Dirks E. Controversy and Complexity. Canadian Immigration Policy during 1980 s. Montreal, 1995. P. 160.

Нині імміграційна політика Канади регулюється Законом про імміграцію та захист біженців, ухваленим у 2002 р. після терористичної атаки 11 вересня 2001 р. в США. Пріоритетним завданням канадської імміграційної системи стало забезпечення безпеки країни. Задля цього була збільшена кількість інституцій органів, які займаються питаннями імміграції, були розроблені правила депортації з країни небажаних осіб та сформована жорстка система контролю за нелегальною міграцією. Важливо, що серед цілей даного закону були визначені й безпосередньо пов'язані з політикою мультикультуралізму: «збагачувати та зміцнювати соціальну та культурну структуру канадського суспільства, поважаючи федеральний, двомовний та полікультурний характер Канади; підтримувати та сприяти розвитку офіційних мов та мов етнічних спільнот у Канаді; … сприяти успішній інтеграції постійних мешканців Канади, визнаючи, що інтеграція передбачає взаємні зобов'язання для нових іммігрантів та канадського суспільства»[323].

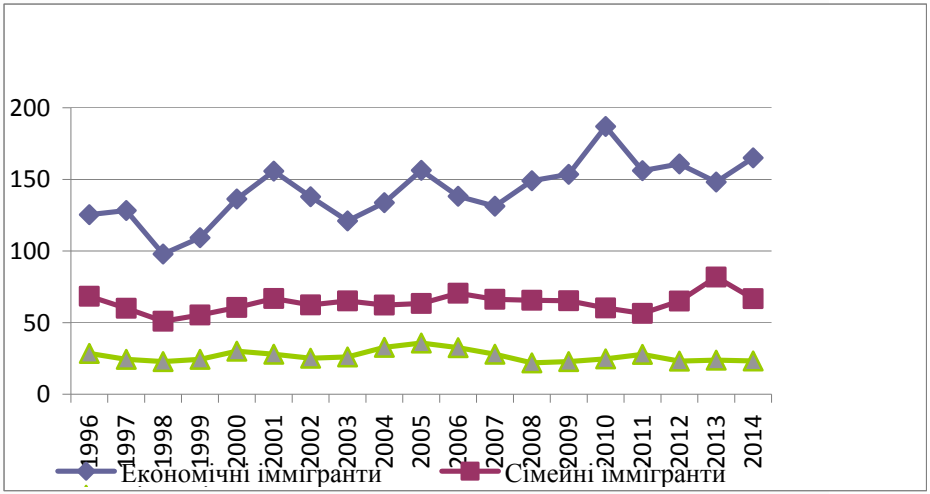
Реалізація імміграційної політики Канади значних змін зазнала з 2008 р. Більшість інновацій пов'язана з політичним курсом Консервативної партії на чолі з С. Гарпером. Упродовж 2008–2015 рр., спочатку як уряд меншості, а згодом і як уряд більшості, він означав себе як «спроможного розпорядника економікою Канади»[324], зростання якої пов'язував зі створенням «швидкої та гнучкої системи економічної імміграції»[325]. Потреба в робочій силі для піднесення економіки Канади стала ядром імміграційної політики Канади, орієнтуючись на вибір молодих мігрантів з високим потенціалом швидкої інтеграції на ринку праці та економічного ствердження (див. малюнок 2.1.5).

---

[323] Consolidation. Immigration and Refugee Protection Act. S.C. 2001, c. 27. Last amended on June 21, 2019. URL : https://laws.justice.gc.ca/PDF/I-2.5.pdf

[324] McKercher A., Sarson L. Dollars and Sense? The Harper Government, Economic Diplomacy, and Canadian Foreign Policy. *International Journal.* 2016. Vol. 71. No. 3. P. 353.

[325] Ipsos Reid. Majority (72%) of Canadians Disagree That Canada Should Admit More Immigrants Than Current Levels. 2012. URL: http://www.ipsos-na.com/news-polls/pressrelease.aspx?id=5686.

Малюнок 2.1.5. **Кількісна динаміка іммігрантів Канади, 1996–2014[326].**

Дані малюнка 2.1.5, по-перше, вказують на те, що загальна кількість іммігрантів упродовж 1996–2014 рр. коливалася в межах від 174,195 тис. у 1998 р. до 280,67 тис. у 2010 р., причому максимального показника досягнуто за рахунок економічних іммігрантів, кількість яких у 2010 р. також досягла максимального значення – 186,915 тис. Отже, урядовий дискурс кабінету С. Гарпера, асоціюючи імміграцію з функцією економічного зростання та процвітання Канади: Імміграція – «це про державотворення, адже в майбутньому наша країна залежить від адекватної економічної синергії, адекватної економічної політики, адекватного набору навичок нашої робочої сили»[327], та оцінюючи внесок іммігрантів здебільшого з

[326] IRCC. Facts and Figures, 2014. URL: http://www.cic.gc.ca/english/resources/statistics/facts2014/permanent/01.asp

[327] Kenney J. Speaking Notes for the Honourable Jason Kenney, P. C., M. P. Minister of Citizenship, Immigration and Multiculturalism Address to the Empire

позицій їх участі в економічному розвитку Канади, реалізував політику заохочення економічних мігрантів. По-друге −сімейні іммігранти позиціонувалися урядом С. Гарпера як обтяжливі та непродуктивні: «Люди похилого віку накладають набагато більше навантаження на пенсійну систему, систему охорони здоров'я, яка вже перебуває в кризі ... »[328], тому «нам потрібно обрати іммігрантів, а не просто чекати того, хто вирішить подати заявку»[329].

На думку Ф. Фарадей, імміграційна політика консервативного уряду спричинила зростання вразливості іммігрантів та підживлювала в канадському суспільстві негативні настрої проти них[330]. Однак вивчення результатів опитувань громадської думки свідчать про стабільну, хоча і з певними застереженнями, підтримку імміграції та мультикультуралізму[331]. З 2000 рр. громадська думка щодо імміграції стає позитивнішою, ніж у 1980-х та 1990-х рр.[332] Більшість громадян Канади вказують на те, що іммігранти корисні для економіки країни[333] і не

Club. May 25, 2012. URL: http://www.cic.gc.ca/english/department/media/speeches/2012/2012-05-25.asp.

[328] Kenney J. Speaking Notes for the Honourable Jason Kenney, PC., M. P. Minister of Citizenship, Immigration and Multiculturalism at a News Conference to Announce Proposed Changes to the Parent and Grandparent Program" May 10, 2013. URL: http://www.cic.gc.ca/english/department/media/speeches/2013/2013-05-10.asp.

[329] Alexander C. Speaking Notes for Chris Alexander, Minister of Citizenship and Immigration at the Skilled Migration National Employer Conference (October 18, 2013). URL: http://www.cic.gc.ca/english/department/media/speeches/2013/2013-10-18a.asp.

[330] Faraday F. Canada's Choice: Decent Work or Entrenched Exploitation for Canada's Migrant Workers? 2016. URL: http://metcalffoundation.com/wp-content/uploads/2016/06/Canadas-Choice-2.pdf.

[331] Stuart S., Roberton S. A Literature Review of Public Opinion Research on Canadian Attitudes Towards Multiculturalism and Immigration, 2006–2009, 2010. URL: http://www.cic.gc.ca/english/resources/research/por-multi-imm/summary.asp.

[332] Stuart S., Roberton S. Op. cit.

[333] Environics Institute. Focus Canada — Spring 2015: Canadian Public Opinion about Immigration and Multiculturalism. 2015. URL: http://www.environicsinstitute.org/institute-projects/completed-projects/focus-canada-2015-immigration-and-multiculturalism.

погоджуються з тим, що рівень імміграції надто високий[334]. Однак урядова риторика 2008–2015 рр. дещо змінила громадську думку, насамперед в частині ставлення до біженців та злочинності серед іммігрантів. У 2010 р. 59 % респондентів погодилися з тим, що більшість заяв про біженців незаконні[335], але до 2015 р. кількість респондентів, які дотримувалися такої думки, зменшилася до 47 %[336].

Прихід до влади у жовтні 2015 р. Ліберальної партії сприяв оновленню дискурсу про майбутнє імміграційної політики Канади ініціюванням парламентського вивчення проблеми тимчасових іноземних робітників та проблеми біженців. У листопаді – грудні 2015 р. ухвалене рішення про імміграцію 25 тис. сирійських біженців[337], тоді як попередній консервативний уряд Канади зобов'язався переселити лише 1300 сирійців[338]. Міністр імміграції, біженців та громадянства Канади Дж. МакКалум позиціонував цей крок як «гуманність, яка здавна вважається рисою національної ідентичності Канади»[339].

Реалізація імміграційної політики, у фокусі якої постали біженці, має певні наслідки для динаміки полікультурного канадського суспільства: По-перше, у 2016–2018 рр. частка

---

[334] Harris Decima. Public Opinion on Multiculturalism 2013. 2014. URL: www.caut.ca/docs/…/caut-harris-decima-public-opinion-poll-november-2013.pdf?…2

[335] Environics Institute. Focus Canada-2010, 2010. URL: www.queensu.ca/cora/ files/fc2010report.pdf.

[336] Environics Institute. Focus Canada — Spring 2015: Canadian Public Opinion about Immigration and Multiculturalism. 2015. URL: http://www.environicsinstitute.org/institute-projects/completed-projects/focus-canada-2015-immigration-and-multiculturalism

[337] Liew J., Galloway D. Immigration Law. Toronto: Irwin Law, 2015. P. 240–242.

[338] IRCC. Supplementary Information to the 2015 Immigration Levels Plan. 2014. URL: http://www.cic.gc.ca/english/department/media/notices/2014-11-06.asp?ct=t%28Newsletter+11_20_2014%29.

[339] McCallum J. Speech to Humanity First Donor Conference on Resettling Syrian Refugees. November 20, 2015. URL: https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/news/2015/11/speech-to-humanity-first-donor-conference-on-resettling-syrian-refugees.html

біженців в структурі нових іммігрантів зросла до 17 % (до цього часу – 8 %), натомість частка категорії економічних мігрантів зменшилася до 54 %[340]. Понад 80 % всіх прибулих до Канади – сирійські біженці, 8 % – ліванці, 5 % – йорданці. Тільки в провінції Онтаріо облаштувалося близько 38 % всіх іммігрантів (біженців) з Близького Сходу, Квебек прихистив 24 % біженців, Британська Колумбія – 11 %[341]. На тлі дефіциту державного бюджету і зниження обсягів ВВП ліберальна імміграційна політика доволі дорога для канадського суспільства. По-друге, відбулася зміна суті урядового імміграційного дискурсу. Зокрема, в одній із промов Міністр імміграції, біженців та громадянства Канади Дж. МакКалум вказав на необхідність подолання традиційної для канадської імміграційної політики дихотомії *економічні іммігранти – неекономічні іммігранти*. Він висловив аргумент-припущення, що будь-який «іммігрант є економічним іммігрантом»[342], оскільки всі, хто приїжджає до Канади як родичі чи біженці є потенційною робочою силою. Проте імміграційний курс ліберального уряду Канади викликав зростання податків, підвищення ставок по кредитах, урізання заробітної плати, скорочення соціальних програм[343]. Це не дає змоги говорити про економічну доцільність імміграційного курсу Дж. МакКалума та, до певної міри, забезпечення декларованої канадськими елітами безпекової імміграційної політики. По-третє, перенесення біженців у фокус імміграційної політики спровокувало зміни в громадській думці. Підтримуючи імміграцію як суспільне явище, канадці вказують на те, що оскільки імміграція є важким економічним тягарем

[340] McCallum J. Speaking Notes for the Honourable John McCallum, P.C., M.P., Minister of Immigration, Refugees and Citizenship at a Media Availability on the 2016 Immigration Levels Plan. March 8, 2016. P. 2.

[341] Ibid.

[342] McCallum J. Speaking Notes for John McCallum, Minister of Immigration, Refugees and Citizenship at a Luncheon Hosted by the Halifax Chamber of Commerce. March 15, 2016. URL: http://news.gc.ca/web/article-en.do?nid=1046249.

[343] Canada Choosing 'the Opposite Approach' on Refugees and Immigration: Hussen. *CBC News.* 2017. URL: http://www.cbc.ca/news/politics/ahmed-hussen-immigration-hussen-1.3966724

для держави, а іммігранти недостатньо інтегруються в соціокультурний простір Канади[344], збільшення їх кількості понад 250 тис. на рік вважають недоречним. Зауважимо, що за прогнозами для задоволення потреб ринку праці та підтримки економічного зростання Канада має збільшити щорічну кількість іммігрантів до 407 тис. у 2030 р.[345].

Пандемія COVID-19 також спричинила внесення уточнень в імміграційну політику Канади, насамперед в частині надання дозволів на навчання та стажування. Виступаючи на слуханнях парламентського Комітету з питань громадянства та імміграції в жовтні 2020 р., президент та віце-канцлер Університету Британської Колумбії доктор Санта Дж. Оно наголосив, що у 2018 р. іноземні студенти внесли 21,6 млрд дол. у валовий внутрішній продукт Канади, а у 2019 р. з 650 млн дол. доходів від навчання у бакалавраті понад 60 % принесли іноземні студенти. Того ж року Канада прийняла 572 тис. іноземних студентів, що вказує на зростання у 154 % за період 2010–2018 рр. Тож, якщо ринок освітніх послуг внаслідок імміграційних обмежень, пов'язаних із пандемією, зазнає краху, Канада втратить 10 млрд дол. (це становить 46,5 % зниження доходу) упродовж двох навчальних років, лише в 2020-2021 навчальному році збитки становитимуть 3,1 млрд дол.[346] На думку учасників дебатів, Канада має використати потенціал імміграційної політики для ствердження своїх геополітичних позицій: «Канадці вже давно зрозуміли, що наше відкрите, багатокультурне суспільство ‒головний конкурентний інструмент та чинник нашого довгострокового

[344] Ipsos Reid. Global Views on Immigration: Tracking 2011–2015. URL: www.ipsos-na.com/download/pr.aspx?id=14710.

[345] Conference Board of Canada. A Long-Term View of Canada's Demographics: Is Higher Migration Part of the Response to Canada's Aging Population?, 2016. URL: http://www.conferenceboard.ca/press/newsrelease/16-1006/immigration_will_help_alleviate_canada_s_aging_population_challenges_but_not_solve_them.aspx.

[346] Standing Committee on Citizenship and Immigration. Evidence of Meeting #3 For Citizenship And Immigration. In The 43rd Parliament, 2nd Session. Tuesday, October 27, 2020. URL: https://www.ourcommons.ca/DocumentViewer/en/43-2/CIMM/meeting-3/evidence

процвітання як нації. Поточний момент пропонує Канаді можливість бути конкурентоспроможнішою та заохотити кваліфікованих іммігрантів до Канади. … Важливо те, що багато іноземних студентів вирішили залишитися і зробити Канаду своїм домом, що особливо важливо для канадської економіки, коли ми виходимо з цієї пандемії»[347].

Отже, можна стверджувати, що в Канаді сформований сприятливий для мігрантів простір міграційної політики. Водночас Канада традиційно визначала бажаного економічного іммігранта як кваліфікованого працівника, тобто такого, який має рівень професійної підготовки, вищий за середню освіту. На нашу думку, можна виділити п'ять основних етапів імміграційної політики Канади: (1) доконфедераційний етап (1497–1867 рр.); (2) етап стимулювання (1867–1914 рр.); (3) етап дискретних повноважень (1914–1961 рр.); (4) антидискримінаційний етап (1962–2001 рр.); (5) постдискримінаційний (з 2002 р.). На кожному з цих етапів відбувалися такі зміни в імміграційному законодавстві, які позначалися на формуванні та реалізації політики канадського мультикультуралізму.

Подекуди дослідники пов'язують появу мультикультуралізму як фундаментального явища в житті канадського суспільства із ухваленням Закону про канадське громадянство (1947), Закону про права (1960) та Закону про офіційні мови (1969). Проте перетворенню принципу мультикультуралізму на державну політику мультикультуралізму, про що було офіційно заявлено у промові Прем'єр-міністра Канади П'єра Трюдо перед Палатою громад 8 жовтня 1971 р.[348], передували суспільні дебати та обговорення, активну участь у яких взяла українська діаспора. Аналізуючи канадський концепт мультикультуралізму та роль у його розвиткові української діаспори, необхідно брати до уваги низку взаємопов'язаних явищ.

---

[347] Ibid.

[348] Library and Archives Canada. Canada. Parliament. House of Commons. Debates, 28th Parliament, 3rd Session, Volume 8 (8 October 1971): 8545-8548, Appendix, 8580-8585.

По-перше, мультикультуралізм виражає демографічну дійсність Канади як взаємодію багатьох етнонаціональних груп на різних рівнях. Це мінлива етнокультурна мозаїка, котра охоплює великі (англоканадську та франкоканадську) спільноти та малі (німецьку, італійську, українську, польську, єврейську) групи. При цьому не варто забувати про native people та кількісно зростаючу активну китайську меншину. Розбіжності у сприйнятті мультикультуралізму як суспільного явища, сформувалися в процесі прогнозування спроможності малих етнічних груп зберігати етнічну ідентичність упродовж кількох поколінь та функціональність лінгвістично-культурних характеристик в умовах територіального розосередження, незворотності асиміляційних процесів та зростання частки змішаних шлюбів. Вище ми демонстрували на прикладі української етнічної групи в Канаді одночасне зменшення кількості тих, хто ідентифікує себе тільки як українців, з 529610 у 1981 р. до 283715 у 2016 р. та зростання числа тих, хто має подвійну етнічну ідентичність (поліетнічність) з 1026475 у 1996 р. до 1359655 у 2016 р. (див. малюнок 2.1.1 та малюнок 2.1.2). Підтвердженням наукової позиції канадського дослідника В. Кірконнела, що етнокультурні меншини Канади можна порівняти з дрейфуючими айсбергами, які швидко «тануть» і вливаються у теплу течію двох «основних рас»[349], є негативна динаміка визнання української мови як рідної серед української діаспори в Канаді. Зокрема, у період 1981–2016 рр. кількість українців, які визнавали українську мову як рідну зменшилася більше ніж вдвічі – з 285115 до 120270 (див. малюнок 2.1.3).

По-друге, мультикультуралізм відстоює своєрідну ідеологію відносної усталеності демографічної мозаїки Канади. За даними дослідників, етнокультурні меншини цієї країни можна розглядати як «неплавку», сталу соціальну структуру, а національна самобутність Канади та її культурний розвиток тільки матимуть користь від моральної та матеріальної підтримки етнокультурного плюралізму. Кристалізація мультикультуралізму як ідеології була посилена

[349] Цит за: Balan J. Salt and Braided Bread. Ukrainian Life in Canada. Toronto: Oxford University Press, 1984. P. 25.

дебатами про походження канадської самосвідомості і рівноправного розподілу влади між так званими етнокультурними більшостями – дебати, які генерували доволі поширені побоювання серед малих етнокультурних груп, що розподіл політичної влади між англоканадцями і франкоканадцями залишив би їх на становищі канадців другого або третього ґатунку.

Опоненти мультикультуралізму стверджували, що тільки повна асиміляція дасть малим етнічним групам можливість здобути реальну рівність шансів соціально-економічного розвитку серед інших канадців. Прихильники ідеології мультикультуралізму вважали, що таке пожертвування етнокультурною визначеністю заради економічного зростання стало б завеликою ціною, втратою для Канади унікальних духовних і культурних цінностей, привнесених до неї різноманітними етносами, що було б деструктивним для людської гідності, що таненням етносів у кінцевому рахунку скористаються лише англоканадці, залишивши франкоканадців на становищі меншини, не кажучи вже про представників інших етносів[350].

По-третє, мультикультуралізм означає найновішу федеральну та провінційну політику на основі програм, розроблених, з одного боку, для пом'якшення побоювань третіх груп, а з іншого − виробити стратегію реакції на зміни у разі проблемного політичного розподілу влади серед етнокультурних меншин в умовах суспільної підтримки розвитку культурно-лінгвістичних груп. Внесок сенатора П. Юзика в розвиток і урядове визнання концепції мультикультуралізму повинен був забезпечити, як він стверджував у своїй від промові 3 березня 1964 р., початок розвитку трьох вимірів мультикультуралізму та інсталювати це поняття в суспільну свідомість канадців, що включало б внесок англійців, французів та представників інших народів у створення канадської державності, формування мультикультурного суспільства[351].

---

[350] Богатирець В. Федеральна політика багатокультурності та українська спільнота Канади. *Історико-політичні проблеми сучасного світу.* Зб. наук. ст. Чернівці: Рута. 2002. Т. 9. С. 137–138.

[351] Yuzyk P. Canada: a Multicultural Nation. For a Better Canada. Toronto: Ukrainian National Association, Inc., 1973. P. 36–38.

Як менш численні ніж німці чи італійці, українці посіли чільне місце у випрацюванні та поширенні ідей і стратегій, які створили фундамент державної політики мультикультуралізму. Погляди, закладені в її основу, були популярними серед канадських українців, але тільки у 1960-х рр. вони набули тієї критичної маси, що призвела до якісних змін. Основним каталізатором процесу стали дискусії щодо суті канадського суспільства, англо-французьких взаємин у ньому та ролі третіх груп у розвиткові країни. Інституційний формат дискусії визначався створеною у липні 1963 р. Королівською комісією у справах двомовності та двокультурності[352]. Включення до складу Комісії спеціальних уповноважених, зокрема й українського походження, підтвердило визнання урядом важливої ролі етнокультурних меншин у дискурсі мультикультуралізму. Українців у комісії представляв видатний філолог Я. Рудницький[353]. Розробляючи принципи політики мультикультуралізму, Королівська комісія вивчала стан двомовності та двокультурності в Канаді, маючи на меті, насамперед, розвиток рівного партнерства між британськими та французькими націями-засновницями. Комісії було доручено врахувати культурний внесок усіх етнічних груп, однак згодом багато з них висловили занепокоєння ігноруванням цієї частини мандату. Комісія взяла до уваги ці занепокоєння та у четвертому й остаточному звітах, рекомендувала надавати етнічним меншинам більшої підтримки у збереженні своєї культури[354].

При обговоренні питань канадського мультикультуралізму не варто забувати, що обстоюючи свою мовно-культурну ідентифікацію, франкоканадці з нехіттю сприймали подібні прояви чогось подібного від інших етнічних груп, які населяють Канаду. Про такі епізоди згадує П. Саварин, вказуючи, що 8 квітня

---

[352] Wayland S. V. Immigration, Multiculturalism and National Identity in Canada. *International Journal of Group Rights.* 1997. Vol. 5. No. 1. P. 46–47.

[353] Саварин П. Спогади про багатокультурність, політику, КІУС. *Західньоканадський збірник.* Едмонтон, 1998. Ч. 3. С. 328.

[354] Temelini M. Multicultural Rights, Multicultural Virtues: A History Of Multiculturalism. *Canada Multiculturalism and the Canadian Constitution.* Ed S. Tierney. Vancouver: University of British Columbia Press, 2007. P. 43–60.

1964 р. в Едмонтоні в Інституті святого Івана між українцями і французами відбулася «цікава розмова про багатокультурність»[355]. Загалом у зустрічі взяло участь близько 20 осіб. З українського боку, крім П. Саварина, були присутні відомі вчені, правники: Б. Боцюрків, І. Дикур, М. Лупул, М. Лучкович. Українці прагнули знайти порозуміння, певний modus vivendi з французами. Відомий канадський політолог Б. Боцюрків, підсумовуючи українську позицію, заявив: «Ми не погоджуємося з принципом *двох культур* чи *двох націй-засновниць*, ми проти обох *плавильних казанів*»[356]. Французи ж наполягали: «Ми хочемо таких самих прав, які мають їх англійці у Квебеку, по всій Канаді: своє радіо, пресу, телебачення, французьку мову в школах, провінційних легіслятурах, судах»[357]. Тобто французи домагалися англо-французької Канади. Французи, згодом діставши дозвіл на відкриття в Едмонтоні своєї радіостанції, не погодилися виділити навіть одну годину для українського мовлення[358].

П. Саварин, оцінюючи процес формування канадського мультикультуралізму, зауважує, що здавалося, з ідеєю англоканадської двомовності та двокультурності «готова була погодитися англосаксонська політична еліта в Оттаві, але не на заході»[359]. За інформацією «Edmonton Journal» від 6 серпня 1963 р., прем'єр Е. Менінґ слушно ствердив, що не всі канадці поза Квебеком є британцями, і що «етнічні групи Канади завжди були й далі є двомовні і двокультурні»[360]. А колишній суддя з Манітоби Т. Торсон теж недвозначно висловився проти «впровадження французької мови на всі провінції Канади» та ідеї двох націй-засновниць», оскільки Канада «не складається тільки з двох – британської та французької націй». Він вважав, що там, де буде відповідна кількість етнічних дітей, які хочуть вчитися рідної мови, то вони повинні мати на те право[361].

---

[355]Саварин П. Спогади про багатокультурність, політику, КІУС. *Західньоканадський збірник.* Едмонтон, 1998. Ч. 3. С. 329.

[356] Там само.

[357] Там само.

[358] Саварин П. Вказ. праця. С. 329–330.

[359] Там само.

[360] Там само.

[361] Там само.

Сказане вище стосовно Альберти стосується й інших провінцій: Саскачевану, Манітоби, Онтаріо, в яких частка українського населення вагома. Зрештою, крім Квебеку, де переважають франкоканадці, в усіх інших провінціях проживає порівняно значний відсоток представників інших етносів. Отже, зростаючий націоналізм франкоканадців спонукав до актуалізації етнічної ідентичності інших етнічних груп, які населяють Канаду, зокрема й українців. Виступаючи одними з ініціаторів політики канадського мультикультуралізму, а не політики двокультурності, українці тяжіли до створення коаліції третьої сили, вимоги якої були такими:

- в об'єднаній і незалежній Канаді всі, хто її населяє, повинні бути рівноправними в політичному та соціально-економічному житті, незалежно від етнічного походження, віросповідання, рідної мови;
- усі етнічні групи, від англоканадської і франкоканадської до найменшої, сприяють розвиткові канадської культури, тому держава повинна надавати їм матеріальну та моральну підтримку;
- англійська мова повинна бути державною для всіх канадців, але вивчення рідної мови представниками національних меншин та її соціальна інтеграція має підтримуватися державним фінансуванням скрізь, де в цьому є необхідність;
- засоби масової інформації повинні виділяти належний час і ресурси для програм розвитку мови, культури та мистецтва національних меншин;
- державне управління на всіх рівнях мусить активно протидіяти дискримінації та упередженому ставленню до етнічних груп[362].

По-четверте, як зазначав М. МакҐвіган, конференція Блоків з питань культурних прав, скликана П. Юзиком і Комітетом з культурних прав, який він очолював, у грудні 1968 р. у Торонто,

[362] Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment. Edmonton: CIUS, 1978. 177 p.

за підтримки федерального і провінційного уряду Онтаріо і кількох міжетнічних організацій, «зробила значний внесок в опрацювання політики мультикультуралізму»[363]. Конференція рішуче відхилила поняття «двокультурність» як несумісне з ідеалами рівноправного суспільства та закликала уряд до офіційного визнання багатокультурного характеру Канади й відповідного фінансування громадських організацій. В конференції, окрім сенатора П. Юзика, брало участь ще кілька громадсько-політичних діячів українського походження, дев'ятнадцять представників інших етнокультурних організацій, чимало авторитетних представників від англоканадців та франкоканадців[364].

Наголосимо, що в ухваленні політики мультикультуралізму на федеральному рівні певну роль відіграла позиція провінційних урядів, яку вони обрали під впливом українських громадсько-політичних інституцій. Наприклад, українські лідери в Альберті уважно стежили за розвитком подій на федеральному рівні. 5–7 лютого 1968 р. федеральний прем'єр Л. Б. Пірсон зустрівся з провінційними прем'єрами, де були ухвалені два доленосні для мультикультуралізму рішення: по-перше, щодо надання французькій мові у всіх школах Канади і поза Квебеком таких самих прав, якими користується англійська мова; по-друге, оновити конституцію Канади.

15 жовтня 1970 р. Парламент створив у складі 20 осіб Об'єднаний комітет Сенату і Парламенту для виявлення, чи діюча Конституція Канади відповідає вимогам часу[365]. У відповідь на заклик Комітету вносити свої пропозиції, до нього почали надходити листи, з яких розпочалися бурхливі обговорення. Альбертські українці спочатку виробили свої вимоги до провінційного уряду, який, на їхню думку, повинен

---

[363] Canada. Report of the Special Joint Co.Mmrrte of The Senate And the House of Commons on the Constitution of Canada: Final Report, 28th Parliament, 4th Sess. Ottawa, 1972. https://primarydocuments.ca/sjc-1970-1972-final-report/

[364] Богатирець В. Федеральна політика багатокультурності та українська спільнота Канади. *Історико-політичні проблеми сучасного світу.* Зб. наук. ст. Чернівці: Рута, 2002. Т. 9. С. 141.

[365] Саварин П. Вказ. праця. С. 330.

був виборювати не лише право двокультурності, але й мультикультуралізму. Вимоги зводилися до того, щоб: «а) права етнічних груп були загартовані в державній конституції та у провінційних законах, б) представники Альбертського уряду на конференції прем'єр-міністрів з прем'єр-міністром (федеральним. – В. М.), яка має відбутися у червні (1971 р. – В.М.) у Вікторії (Британська Колумбія. – В. М.) ті етнічні права боронили, в) державні школи, коледжі та університети Альберти та всіх інших провінцій у своїх програмах відображали державна адміністрація та засоби інформації»[366].

Оскільки зусилля альбертських українців відчували протидію противників мультикультуралізму, які виступали лише за англо-французьку двокультурність, провінційний уряд Г.Строма 16–17 липня 1971 р. провів Альбертську конференцію багатокультурності, на яку зібралися представники 43 етнічних груп та підтримали запропоновану Г. Стромом нову культурну політику для провінції Альберти. Лідер українського літературного об'єднання Ю. Стефаник назвав її «великою хартією для альбертських меншин», центром якої є принцип єдності у розмаїтті», а метою – «зберегти й розвинути меншинні культури Альберти, зокрема зберегти мови альбертських меншин»[367].

Такі рішення підживлювали ідею мультикультуралізму та сприяли її перетворенню на політику федерального рівня. Однак, по-перше, франкоканадці не охоче підтримували етнічні меншини, до яких належали й українці. Вони дбали не про багатокультурність, а про двокультурінсть. По-друге, англоканадці, намагаючись стримувати запал франкоканадців у їхніх намаганнях зрівнятися на всіх рівнях і по всій Канаді з ними, системою багатокультурних заходів хотіли ніби підтримати інші етнічні групи, що до певної міри викликало невдоволення франкоканадців, які вбачали у цьому намагання зрівняти їх з усіма канадськими меншинами. Отже, кожна з трьох сторін, які брали участь у процесі формування політики канадського мультикультуралізму – англоканадці,

[366] Саварин П. Вказ. праця. С. 333.
[367] Саварин П. Вказ. праця. С. 338–339.

франкоканадці та національно-етнічні групи – ставили перед собою власну мету.

Суспільно-політичний дискурс сприяв перетворенню ідеї мультикультуралізму на державну політику мультикультуралізму, про що офіційно заявлено Прем'єр-міністром Канади П. Трюдо напередодні 8 жовтня 1971 р.[368]. У своєму виступі політик заявив, що жодна культура не може визначити особливості Канади, тому уряд визнає всі культурні спільноти важливими та здійснюватиме політику мультикультуралізму в двомовних рамках. Було заявлено, що політика мультикультуралізму як відображення існування інтересів та потреб культурних спільнот реалізовуватиметься з метою сприяння поваги до культурної мозаїки та надання етнічним групам права зберігати та розвивати власну культуру в канадському суспільстві. Підтримка мультикультуралізму мала здійснюватися у чотирьох основних формах: (1) допомога культурним групам у їхньому розвитку та зростанні; (2) допомога членам культурних груп у подоланні бар'єрів для участі у функціонуванні канадського суспільства; (3) сприяння творчому обміну між культурними колективами; (4) допомога іммігрантам у вивченні французької чи англійської мови[369]. Незважаючи на це, на нашу думку, мультикультуралізм до кінця 1980-х рр. залишався символічним визнанням культурного різноманіття та не набув усіх ознак державної політики, насамперед через відсутність спеціального законодавства та недостатню кількість ресурсів, які канадський уряд спрямовував на реалізацію багатокультурних ініціатив.

Така ситуація фіксується до ухвалення «Закону про збереження та посилення мультикультуралізму в Канаді»[370] (скорочена назва «Канадський закон про багатокультурність») у 1985 р. який зазнавав редагування у 1993 р., 2002 р. та 2014 р.

---

[368] Library and Archives Canada. Canada. Parliament. House of Commons. Debates, 28th Parliament, 3rd Session, Vol. 8. 8 October 1971: 8545-8548, Appendix, 8580-8585.

[369] Wayland S. V. Immigration, Multiculturalism and National Identity in Canada. *International Journal of Group Rights*. 1997. Vol. 5. No. 1. P. 46–47.

[370] Canada. Canadian Multiculturalism Act. R.S.C. 1985, c. 24 (4th Supp.). Current to December 2, 2020. Last amended on April 1, 2014 / Minister of Justice. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-18.7.pdf

Посилаючись на: (1) Конституцію Канади, ст. 27 якої визнає важливість збереження та зміцнення полікультурної спадщини канадців[371]; (2) «Закон про офіційні мови»[372], *яким* закріплюються офіційний статус англійської і французької мов та право користуватися будь-якими іншими мовами; (3) «Закон про громадянство»[373], який встановлює рівний статус, однакові права, повноваження та привілеї зобов'язання, обов'язки та відповідальність усіх канадців за народженням чи за самоідентифікацією; (4) «Закон про права людини»[374], за яким кожна людина отримує рівні можливості через заборону дискримінації, зокрема, й за ознакою раси, національного чи етнічного походження, кольору шкіри; (5) низку міжнародних зобов'язань *Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації*[375] та *Міжнародного пакту про громадянські та політичні права*[376], Уряд Канади визнає «відданість політиці мультикультуралізму, спрямованій на збереження та зміцнення полікультурної спадщини канадців в процесі діяльності з досягнення рівності всіх канадців в економічному, соціальному, культурному та політичному житті Канади»[377].

---

[371] Constitution Act, 1982. A Consolidation of the Constitution Acts 1867 to 1982. Department of Justice Canada. Consolidated as of January 1, 2013. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/CONST_E.pdf#page=69

[372] Canada. Official Languages Act. Codification. R.S.C. 1985, c. 31 (4th Supp.). Note [1988, c. 38, assented to 28th July, 1988]. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/O-3.01.pdf

[373] Canada. Citizenship Act. R.S.C., 1985, c. C-29. Current to December 2, 2020. Last amended on July 12, 2019. URL: https://laws.justice.gc.ca/PDF/C-29.pdf

[374] Canada. Canadian Human Rights Act. R.S.C., 1985, c. H-6. URL: https://laws.justice.gc.ca/PDF/H-6.pdf

[375] International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. Adopted and opened for signature and ratification by General Assembly resolution 2106 (XX) of 21 December 1965 entry into force 4 January 1969, in accordance with Article 19. URL: https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx

[376] International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976, in accordance with Article 49. URL: https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx

[377] Canada. Canadian Multiculturalism Act. R.S.C. 1985, c. 24 (4th Supp.). Current to December 2, 2020. Last amended on April 1, 2014 / Minister of Justice. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-18.7.pdf

Згідно із «Законом про збереження та посилення мультикультуралізму в Канаді»[378] зміст урядової політики мультикультуралізму полягає у визнанні та просуванні суті мультикультуралізму як культурного і расового різноманіття канадського суспільства, свободи всіх його членів зберігати, примножувати та ділитися своєю культурною спадщиною. Політика мультикультуралізму позиціонувалася як фундаментальна характеристика канадської спадщини і самобутності та надважливий ресурс у формуванні майбутнього Канади. Її важливими складовими визнані: по-перше, сприяння всебічній та рівноправній участі осіб і спільнот у постійній еволюції канадського суспільства; по-друге, сприяння розвитку громад, члени яких мають спільне походження та є історично значимими для формування і розвитку канадського суспільства; по-третє, заохочення соціальних, культурних, економічних і політичних інститутів Канади до врахування багатокультурного характеру канадського суспільства; по-четверте, сприяння розумінню та творчості, які виникають унаслідок взаємодії між людьми та громадами різного походження; по-п'яте, сприяння визнанню різноманітних культур в канадському суспільстві та сприяння їх самовираженню; по-шосте, збереження та розширення сфери використання мов, відмінних від англійської та французької, з одночасним посиленням статусу офіційних мов Канади; по-сьоме, розвиток мультикультуралізму на всій території Канади відповідно до національних зобов'язань щодо офіційних мов країни. Отже, реалізація політики мультикультуралізму зорієнтована на сприяння програмам і управлінським практикам, які підвищують здатність кожного громадянина й усіх етнічних громад сприяти неперервному розвитку Канади та поліпшують розуміння етнокультурного розмаїття канадського суспільства. Механізм реалізації політики мультикультуралізму передбачає можливість широкого залучення громадськості, насамперед у форматі Канадського консультативного комітету з мультикультуралізму,

[378] Canada. Canadian Multiculturalism Act. R.S.C. 1985, c. 24 (4th Supp.). Current to December 2, 2020. Last amended on April 1, 2014 / Minister of Justice. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-18.7.pdf

основним завданням якого є сприяння імплементації «Закону про збереження та посилення мультикультуралізму в Канаді»[379] та розв'язанню будь-яких проблем, які виникають у площині мультикультуралізму або впливають на її характеристики. На нашу думку, «Закон про збереження та посилення мультикультуралізму в Канаді»[380] містив те, що Х. Д. Хоффман-Новотний означив як «пафос прагнення до рівноправності різних культур, а також моделі їх рівноправного існування на противагу моделі гегемонії однієї культури»[381].

З ухваленням «Закону про збереження та посилення мультикультуралізму в Канаді»[382] розпочався процес інституціоналізації політики мультикультуралізму: у 1990 р. урядом Канади був оприлюднений перший щорічний звіт про імплементацію закону про мультикультуралізм; 21 квітня 1991 р. був створений новий Департамент мультикультуралізму та громадянства (перший міністр – Г. Вінер); у 1993 р. уряд роз'єднав політику мультикультуралізму та громадянства (програми мультикультуралізму були інтегровані в управлінські практики Департаменту спадщини Канади, а програми громадянства – Департаменту громадянства та імміграції); у 1994 р. уряд Канади відмовився від виплат компенсації сім'ям японських канадців та інших етнічних меншин, інтернованих під час Другої світової війни; у 1997 р.– Міністр з питань мультикультуралізму Х. Фрай оголосила про оновлення політики мультикультуралізму, пріоритетом якої стали:

- розробка стратегій, що сприяють повній та активній участі етнічних, расових, релігійних і культурних спільнот Канади;
- підтримка ініціатив колективних спільнот та реагування на етнічні, расові, релігійні та культурні конфлікти та мотивацію ненависті;

---

[379] Canada. Canadian Multiculturalism Act. R.S.C. 1985, c. 24 (4th Supp.). Current to December 2, 2020. Last amended on April 1, 2014 / Minister of Justice. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-18.7.pdf

[380] Ibid.

[381] Hoffman-Novotny H. J. Soziologicsh Aspekte der Multikulturalitaet. *Migration. Ethizitaet. Konflikt.* Osnabrueck, 1996. P. 113

[382] Canada. Canadian Multiculturalism Act. R.S.C. 1985, c. 24 (4th Supp.). Current to December 2, 2020. Last amended on April 1, 2014 / Minister of Justice. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-18.7.pdf

- поліпшення здатності інститутів державного управління реагувати на етнічне, расове, релігійне та культурне розмаїття;
- заохочення та допомога у виробленні інклюзивної політики, програм та практики у федеральних департаментах і відомствах;
- підвищення обізнаності, розуміння та громадський діалог щодо мультикультуралізму, расизму та культурного розмаїття в Канаді[383].

Незважаючи на дієву державну політику мультикультуралізму Канади, якою культурне й етнічне розмаїття позиціонується як один з найважливіших атрибутів соціального й економічного розвитку країни, та статистичні прогнози, відповідно до яких до 2036 р. 36 % населення буде належати до групи етнічних меншин, дискримінація продовжує впливати на іммігрантів, релігійні меншини, корінні народи та канадців з різними етнічним походженням. Тільки у 2018–2019 рр. з усіх скарг, які надійшли до Канадської комісії з прав людини, 25 % – це скарги на дискримінацію раси, кольору шкіри, національного чи етнічного походження та релігії, 43 % злочинів, скоєних у Канаді у 2017 р. мотивовані ненавистю до раси чи етнічної приналежності, 16 % злочинів, скоєних на ґрунті ненависті спрямовані проти чорношкірого населення, а канадські роботодавці за результатами співбесіди з претендентом на роботу, попри однакову освіту, навички та досвід, частіше на 40 % надають перевагу тому, хто має англійське ім'я[384]. У 2018 р. 8 % працівників системи державного та публічного управління Канади вказали на те, що вони стали жертвами дискримінації за статтю (29 %), віком (26 %) та етнічним і расовим походженням (25 %) з боку керівників

[383] Summerville T. Riding the Wave of Available Policy Options: Gordon Campbell and the Rhetoric of Neoliberalism. *The Campbell Revolution? Power, Politics, and Policy in British Columbia*, edited by J.R. Lacharite and Tracy Summerville. Montréal Québec; Kingston Ontario: McGill-Queen's University Press, 2017. P. 88–107.

[384] Annual Report on the Operation of the Canadian Multiculturalism Act Respecting Diversity and Improving Responsiveness / Her Majesty the Queen in Right of Canada, (2019).URL:https://www.canada.ca/content/dam/pch/documents/corporate/publications/plans-reports/annual-report-canadian-multiculturalism-act-2018-2019/annual-report-canadian-multiculturalism-2018-19.pdf

(77 %) або колег (36 %). Тільки 6 % з них подали офіційну скаргу, 49 % не вжили жодних заходів[385].

Подібні тенденції характеризують й громадську думку, яка дискримінаційний фокус спрямовує на арабів і мусульман Канади. Наприклад, за результатами опитування, проведеного Ipsos для Global News у 2019 р., 47 % респондентів визнали, що більше дозволяють собі расистські висловлювання, порівняно з минулими роками, хоча і не позиціонують себе расистами; 26 % опитаних вважають, що для канадського суспільства дискримінаційні вислови стали прийнятнішими, особливо, якщо йдеться про арабів і мусульман[386]. Це спонукає канадський федеральний уряд до реалізації більш варіативних за змістом та формами програм, орієнтованих на ствердження ідей та принципів політики мультикультуралізму. Зауважимо, що ще у 1991 р. члени Громадянського форуму з питань майбутнього Канади вказали на неоднозначне ставлення канадської громадськості до політики мультикультуралізму та розрив між переважно позитивною реакцією на зростаюче етнічне розмаїття Канади та офіційною політикою мультикультуралізму: «нагадування про наше різне походження менш корисне для побудови єдиної країни, ніж підкреслення спільних речей. ... Хоча канадці приймають і цінують культурне розмаїття Канади, вони не оцінюють позитивно мультикультурні програми федерального уряду. Вони розглядаються як дорогі та такі, що розділяють, оскільки нагадують канадцям про своє різне походження, а не про спільні символи та спільне суспільне майбутнє»[387].

---

[385] Annual Report on the Operation of the Canadian Multiculturalism Act Respecting Diversity and Improving Responsiveness / Her Majesty the Queen in Right of Canada, 2019.URL:https://www.canada.ca/content/dam/pch/documents/corporate/publications/plans-reports/annual-report-canadian-multiculturalism-act-2018-2019/annual-report-canadian-multiculturalism-2018-19.pdf

[386] Elliott J. K. Nearly 50% of Canadians think racist thoughts are normal: Ipsos poll. Posted May 21, 2019. URL: https://globalnews.ca/news/5262461/canadian-racism-ipsos-poll/

[387] Government of Canada. Canadian Multiculturalism. Prepared by: Marc Leman Political and Social Affairs Division. Revised 15 February 1999. URL:

Намагаючись ствердити функціональність принципів мультикультуралізму на рівні федеральних інститутів влади, уряд Канади ініціював запровадження управлінських посад, до сфери відповідальності яких належить повсякденне впровадження норм канадського законодавства про *мультикультуралізм.* Станом на кінець 2019 р. така посада була запроваджена у 87 % органів публічного управління федерального рівня. Ця ініціатива підживлюється та розвивається через систематичну співпрацю з незалежними експертами в сфері мультикультуралізму та усіма зацікавленими сторонами. Зокрема, взаємодія з ними у форматі партнерства була характерна для 75 % федеральних органів державного управління у 2019 р. (70 % – у 2018)[388].

Зазнала оновлення «Програма підтримки громад, мультикультуралізму та антирасистських ініціатив» (CSMARI) через включення до неї нових компонентів: (1) компонент «Події» забезпечує фінансування заходів, які сприяють розвитку міжкультурного та міжконфесійного взаєморозуміння, громадянської пам'яті та гордості на рівні громади; (2) компонент «Проєкти» забезпечує фінансування антирасистських ініціатив та проєктів залучення, які сприяють мультикультуралізму та інклюзії через вираження розмаїття етнічних ідентичностей в Канаді; (3) компонент розбудови спроможності громад забезпечує фінансування проєктів, котрі сприяють підвищенню ефективності управління, розробці комунікаційних стратегій та формування партнерських відносин у сфері багатокультурності[389]. Для реалізації «Програми підтримки

---

http://www.publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/CIR/936-e.htm#B.%20Multiculturalism

[388] Annual Report on the Operation of the Canadian Multiculturalism Act Respecting Diversity and Improving Responsiveness / Her Majesty the Queen in Right of Canada, 2019. URL: https://www.canada.ca/content/dam/pch/documents/corporate/publications/plans-reports/annual-report-canadian-multiculturalism-act-2018-2019/annual-report-canadian-multiculturalism-2018-19.pdf

[389] Government of Canada. Community Support, Multiculturalism, and Anti-Racism Initiatives Program. URL: https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/funding/community-multiculturalism-anti-racism.html

громад, мультикультуралізму та антирасистських ініціатив» федеральним бюджетом Канади у 2018 р. передбачено 23 млн дол., з яких 2 млн мали цільовим призначенням проведення міждержавних консультацій та залучення експертів, громадських організації, громадяни та лідерів етнічних громад задля, віднайдення нових шляхів протидії расизму, етнічній і конфесійній дискримінації. У 2018 р. за «Програмою підтримки громад, мультикультуралізму та антирасистських ініціатив» профінансовано 234 події федерального рівня (2,7 млн дол.), а у 2019 р. – 291 (4,7 млн дол.). До того ж у 2019 р. профінансована реалізація 51 проєкту, які сприяють різноманіттю та інклюзії, заохочуючи партнерську взаємодію між канадськими громадами різного етнічного походження[390]. Проаналізовані зміни в «Програмі підтримки громад, мультикультуралізму та антирасистських ініціатив» сприяють формуванню інтегрованого, соціально згуртованого канадського суспільства, адже забезпечують розширення залучення канадців до повсякденних практик політики мультикультуралізму.

На нашу думку, предметом управлінських практик реалізації політики мультикультуралізму в Канаді має стати й українська етнічна спільнота. Наприклад, у рамках ініціативи з поширення культурної спадщини етнічних громад, Парламент Канади у 2018 р. ухвалив дві нові парламентські ініціативи, пов'язані з внеском філіппінської та латиноамериканської спільнот у розвиток канадського суспільства: червень кожного календарного року був проголошений місяцем філіппінської спадщини, а жовтень – місяцем латиноамериканської спадщини. Упродовж тривалого часу в Канаді щороку лютий означений як Місяць чорної історії[391], а травень – Місяць азійської спадщини[392].

---

[390] Annual Report on the Operation of the Canadian Multiculturalism Act Respecting Diversity and Improving Responsiveness / Her Majesty the Queen in Right of Canada, 2019. URL: https://www.canada.ca/content/dam/pch/documents/corporate/publications/plans-reports/annual-report-canadian-multiculturalism-act-2018-2019/annual-report-canadian-multiculturalism-2018-19.pdf

[391] Government of Canada. Black History Month. URL: https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/campaigns/black-history-month.html

[392] Ibid.

Зважаючи на незаперечний внесок у соціально-економічний та політичний розвиток Канади, українська громада також повинна набути офіційно визнаної та нормативно закріпленої можливості поширювати власну культурну спадщину в рамках місяця української діаспори.

Отже, жоден аспект канадської політики мультикультуралізму не спрямований на заохочення відокремлення етнічних громад від соціокультурних та політичних процесів в суспільстві. Канадський уряд обрав шлях подолання упередженості щодо етнічних спільнот, який передбачає посилення взаємодії між ними, перетворення етнічної ідентичності на «прийнятну, навіть звичну частину життя суспільства, в якому переважає інша культура»[393] та ліквідацію перешкод для інтеграції в спільний соціальний простір. Здійснене дослідження доводить, канадська політика мультикультуралізму сприяє, але не забезпечує громадянську гомогенність етнічного гетерогенного суспільства. Основними складовими політики канадського мультикультуралізму є: по-перше, усвідомлення важливості, проте не абсолютизація, культурної складової для політичного та соціально-економічного розвитку суспільства та кожного його члена; по-друге, рівне забезпечення доступу до участі у визначенні змісту загального блага всіх етнічних груп; по-третє, орієнтація на необхідність добровільної трансформації ідентичностей задля досягнення політичного консенсусу щодо формату мультикультурного компромісу; по-четверте, позиціонування мультикультурного діалогу як найбільш ефективного та продуктивного способу досягнення легітимного мультикультурного компромісу. Результатом такої політики мультикультуралізму в Канаді став порівняно низький рівень сегрегації етнічних громад у бізнесі та освіті, що сприяло формуванню партнерських відносин Канади з країнами-донорами етнічних громад, зокрема і з Україною.

2.2. Крос-темпоральні особливості формування та динаміки української діаспори в Канаді

Процеси глобалізації, які поступово змінюють контури

---

[393] Barry B. Culture and equality: An egalitarian critique of multiculturalism. Cambridge: Polity Press, 2001. P. 123

класичної системи міжнародних відносин, сприяють зростанню ролі транснаціональних політичних акторів, до яких, на нашу думку, належать й діаспори. Діяльність української діаспори в Канаді має особливе значення для формування та динамічної еволюції двосторонніх українсько-канадських відносин, яке значно посилилося після проголошення незалежності України.

Поняття «діаспора» використовується в сучасному соціогуманітарному дискурсі достатньо варіативно, часом набуваючи настільки широкого трактування, що долучається до синонімічного ряду з поняттями «еміграція» чи «національна меншина». Традиційно під терміном «діаспора» розуміють етнокультурну спільноту, яка сформувалася та проживає за межами титульної нації / донорської держави, «стала сукупність людей спільного етнічного походження, котра проживає в іноетнічному оточенні за межами своєї історичної батьківщини (або поза ареалом розселення свого народу)»[394].

Діаспора як соціокультурне явище передбачає одночасну зацікавленість у збереженні власної ідентичності та інтеграції в нові соціокультурні умови: «збереження власної ідентичності стає ... нагальним, повсякденним завданням та роботою, постійним фактором рефлексії та принципового регулювання всередині громади»[395]. Збереження власної етнічної ідентичності в інокультурному середовищі формується лишень на ґрунті групової солідарності та системи відносин, маркером яких є ставлення до батьківщини.

Формування діаспори як соціального інституту починається з моменту входження іммігрантів до соціального простору приймаючого суспільства та безпосередньо пов'язується з виконанням функцій, викликаних потребами іммігрантської спільноти. З часом у відповідь на формування нового соціального інституту (діаспори) розпочинаються, на початках зазвичай, реактивні та несистематичні дії державних та соціальних

---

[394] Тощенко Ж., Чаптыкова Т. Диаспора как объект социологического исследования. *Социс.* 1996. № 12. С. 33.

[395] Дятлов В. И. Диаспора: попытка определиться в понятиях. *Диаспора.* 1999. № 1. С. 10–11.

інститутів різних рівнів. Поступово діаспора на онтологічному рівні фіксується як невід'ємний елемент соціальних відносин, предмета політики та суб'єкта політичних відносин.

Сьогодні розрізняють чотири хвилі української еміграції до Канади: перша хвиля хронологічно розпочинається у 1891 р. та триває до початку Першої світової війни, друга охоплює міжвоєнне двадцятиліття (1920–1939 рр.), третя – від закінчення Другої світової війни до середини 50-х рр., четверта хвиля, яка розпочалася від здобуття Україною незалежності у 1991 р., триває дотепер.

Початок першої хвилі української імміграції до Канади за офіційними даними припадає на вересень 1891 р., коли два галичанина – Іван Пилипів та Василь Єлиняк – мешканці с. Небилова, що в Галичині, дісталися до Канади пароплавом «Орегон»[396]. Дослідники припускають, що вихідці з українських земель могли потрапити до Канади й раніше, коли шукали вільних земель, придатних для занять сільським господарством, зокрема із сусідніх Сполучених Штатів Америки, початок української імміграції до яких припадав на 1870-ті рр. Ця гіпотеза пов'язується з можливостями, які надавала Канада для поселення вихідцям з інших країн, особливо з сільськогосподарською мотивацією імміграції. В США переселенці могли влаштуватися на роботу, здебільшого в містах, що не було пріоритетом прибулих західноукраїнських селян. Однак, враховуючи офіційні джерела, початком імміграції українців до Канади вважається саме 1891 р.

Можливість отримання землі з метою господарювання українські емігранти сприйняли з ентузіазмом, адже це давало їм змогу перебувати у середовищі, подібному до звичного: «…прив'язаність до землі не зробила з них рабів, котрі ненавидять джерела своєї залежності, але суверенних людей, які відчули в собі благословення родючої сили землі, прийняли її і здобули тим тверду моральну базу свого існування»[397]. Серед

[396] Макар В. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці: Прут, 2006. С. 62

[397] Вассиян Ю. Твори: Митець із землі зроджений. Торонто: Євшан-зілля, 1974. С. 39.

перших українських поселень слід назвати такі: в провінції Альберта – засновану 1894 р. колонію у долині річки Бівер Крік і закладені 1896 р. поселення в Брудергаймі та Ребіт Хіллі; у провінції Манітоба – поселення в Стюартбурні і Канорі, котрі з'явилися 1896 р.; у провінції Саскачеван перше українське поселення, засноване 1896 р. в околиці Гренфель. Воно, однак, швидко зникло, але натомість у 1897 р. з'явилися поселення в Дак Лейк, Фіш Крік, Крупед Лейк. Відомий канадський дослідник Д. Крейтон називає вихідців з України серед тих поселенців, прибуття котрих зумовило зміни етнічної структури населення Канади на початку XX ст.[398].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. виїзд до Північноамериканського континенту став дуже популярним у західноукраїнських землях. Позитивний досвід перших офіційних переселенців спонукав багатьох мешканців Галичини, Буковини та Закарпаття залишити свої домівки заради кращого життя. Перша еміграційна хвиля за своїм масштабом була найбільш масовою і, власне, саме вона стала основою формування інституту української діаспори Канади. У період 1891–1914 рр. до Канади прибуло близько 172 тис. осіб українського походження, або 5,23 % канадської імміграції того періоду[399]. Це були вихідці здебільшого із західноукраїнських земель, які перебували на той час у складі Австро-Угорщини, а місцем поселення в Канаді здебільшого обирали провінції Манітоба, Саскачеван та Альберта. Оцінюючи масштаби першої хвилі українських іммігрантів, вихідці з українських земель можуть бути названі серед тих переселенців, прибуття яких спричинило зміни в етнічній структурі населення Канади на початку XX ст.

У даному контексті доречно згадати про діяльність відомого на поч. XX ст. галицького економіста та громадського діяча О. Олеськіва, яка сприяла організації та спрямуванню західноукраїнського населення до Канади. Після відвідин Канади та переговорів з представниками канадського уряду він написав роботу

---

[398] Creighton D. Canada's First Century, 1867–1967. Toronto,1982. P. 108–109.

[399] A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada: 1891–1976. Ottawa, 1980. P. 501–502.

«О еміграції»[400], в якій детально роз'яснював умови імміграції та чітко вказав на перспективи для переселенців із західноукраїнських земель до Канади. Останні він пов'язував з можливістю українців створити блочні поселення та продовжувати свої традиції на новій землі. О. Олеськів намагався надати процесу переселення українців організованого характеру, підготувати їх до реалій та особливостей Канади, часом допомогти першим поселенцям матеріально витримати труднощі у новому для них середовищі та допомогти адаптації у новому для них середовищі[401]. Під час перебування в Канаді, а також у подальшому листуванні з представниками канадських властей О. Олеськів постійно з'ясовував позицію уряду Канади щодо умов прибуття українців, намагався вплинути на поліпшення умов їх перевезення через океан, оскільки транспортні компанії та їх агенти припускалися численних зловживань, опікувався фінансовим становищем українських іммігрантів, повідомляв їм позицію австро-угорських властей щодо еміграції.

Перебування українців в імміграційних розподільчих центрах, де упродовж різного часу доводилося жити переселенцям, чекаючи виїзду на гомстеди, були достатньо складними. В одному з документів канадської міграційної адміністрації за лютий 1900 р. зафіксована інформація про перебування галичан в імміграційному будинку у південній частині м. Едмонтона, який складався «з двох великих кімнат та кухні – навісу позаду будинку. Сам будинок без значних видатків на ремонт, які перевищують загальну вартість будівлі, не придатний для прийому англомовних сімей»[402]. У документах, датованих травнем 1914 р. вказувалося на відсутність відповідних санітарно-гігієнічних умов у приміщеннях, використовуваних для розташування новоприбулих в м. Едмонтоні[403]. Проте підтвердження, що всі поселенці-українці перебували саме у таких умовах на початку свого перебування в Канаді, немає. Закономірно, що коли країна приймає велику

[400] Олеськів О. О еміграції. Львів, 1895. 70 с.

[401] Лист О. Олеськіва від 14 квітня 1896 року. Центральний державний історичний архів України м. Львів. Ф. 309. Оп.1. Спр. 2559. арк. 6–7.

[402] Saskatchewan Archives Board. Film 2.621. Vol.98. File 12681-B. Part 4.

[403] Ibid.

кількість іммігрантів, вона не може відразу забезпечити їм усім належні умови. Імміграційне законодавство Канади, поряд з економічними критеріями, враховувало й етнічну належність іммігрантів. За ним право першочергового в'їзду до Канади надавалося вихідцям зі США та Британських островів, як, рівно ж, забезпечення належних умов проживання.

Українські переселенці були задіяні переважно в сільському господарстві, вони виявилися найбільш пристосованими до важкої праці на землях, які потребували корчування лісів та першочергового розчищення земель під ведення сільського господарства. За статистичним даними 1926 р., у трьох сільськогосподарських провінціях Канади на господарства українців першої еміграційної хвилі припадало 3,4 млн акрів землі вартістю 500 млн доларів, що становило 40 % цілинних земель Західної Канади[404]. Близько 85 % переселенців здійснювали господарювання у формі фермерських господарств, які за результатами діяльності були високорентабельними, а за методами – інноваційними. Свідченням цього – численні нагороди, отримувані українськими виробниками за виробництво високоякісної продукції. Наприклад М. Чорний та М. Лучишин на виставці у м. Вонда (1911 р.) були відзначені як найкращі виробники та підтвердили зафіксовані канадознавцями статуси «відмінних фермерів» та «ідеальних господарів»[405]. Водночас українці працювали у сфері тваринництва, у Манітобі та Альберті вирощували фрукти та овочеві культури, «забезпечили основну масу робочої сили на залізницях»[406], побудованих у західній Канаді на межі XIX–XX ст.

На початку першої міграційної хвилі офіційні власті Канади практично не звертали уваги на українців як етнічну групу та не покладали на неї особливих надій в освоєнні новостворених степових провінцій. Таке ставлення до них стало наслідком стереотипного сприйняття українця як нездібного селянина,

[404] Цимбал Т. Українська еміграція в західній Канаді: досвід філософської рефлексії. *Американська історія та політика.* 2016. № 2. С. 225.
[405] *Канадський русин.* 1911. 12 серпня.
[406] Hill D. The Opening of the Canadian West. London, 1967. P. 230.

придатного до важкої праці, сформованого в середовищі англосаксів та на рівні федеральних міграційних інститутів. З часом цей стереотип зазнав значних змін. Подекуди міністерство імміграції намагалося подолати стереотипні упередження щодо українців, вказуючи, що вони «добрий поселенський елемент, чесні в грошових справах», а за нетривалий час свого перебування в Канаді «вони зробили великий поступ»[407].

Відображенням динаміки ставлення до українських іммігрантів першої хвилі є полеміка, яка розгорнулася на сторінках періодичних видань Вінніпега у 1897–1905 рр. Зокрема, у друкованих ЗМІ «Манітоба Фрі Прес», «Вінніпег Триб'юн» та «Вінніпег Телегрем» було опубліковано 317 статей (відповідно 118, 30 та 169), в яких порушувалися питання асиміляційних перспектив українських поселенців, їхніх сільськогосподарських умінь, рис характеру, рівня здоров'я[408]. Газета «Вінніпег Телегрем» надавала своїм читачам інформацію про українців в основному негативного характеру, яка містилася у 95,3 % публікацій; у «Фрі Прес» переважали позитивні судження стосовно представників української іммиграційної спільноти (60,2 % публікацій) та нейтральні (35,6 %); «Вінніпег Триб'юн» подавала переважно інформацію негативного змісту щодо української імміграції (56,7 %), хоча її значна частина мала нейтральний характер (36 %) і незначна – позитивний (6,7 %). На нашу думку, оцінюючи дану інформацію, необхідно брати до уваги ціннісний та ідеологічний аспекти редакційних ліній. Наприклад, «Фрі Прес» дотримувалася ліберальної орієнтації, тож схвалювала інтереси іммиграційної політики уряду У. Лор'є та транслювала позитивний образ української іммиграційної групи. «Вінніпег Телегрем», навпаки, відстоювала консервативні позиції, тому всіляко намагалася зобразити українських переселенців за їхні «бандитські нахили» як «покидьків суспільства», котрі змусили австрійський уряд депортувати їх зі

[407] Марунчак М. Історія українців Канади. Вінніпег, 1968. Т.1. С. 51.

[408] Lehr J., Moodie D. The Polemics of Pioneer Settelment: Perspective on Ukrainian Immigration from the Winnipeg Press, 1896-1905. *Canadian Ethnic Studies*. 1980. Vol. XII. No 2. P. 88–101.

своєї країни[409]. Однак завдяки виснажливій праці, українська громада змогла здобути симпатії як урядових кіл, так і канадського суспільства в цілому та його окремих етнічних груп.

Можливість компактного проживання українців в Канаді вже під час першої імміграційної хвилі сприяла формуванню громадської ініціативи у формах спілок та товариств, які створювалися для надання практичної допомоги новим іммігрантам, культурно-просвітницького та релігійного гуртування чисельно зростаючого українського населення. Особливо важливим, на нашу думку, було усвідомлення необхідності просвітницької діяльності як основного механізму відтворення української національної ідентичності та інструмент підвищення рівня освіти, адже у 1921 р. 51 % українців Канади не вміли читати та писати жодною мовою.[410]

Шлях, який пройшли українські іммігранти першої хвилі, був складним і неоднозначним, сповненим пошуків свого місця в новому суспільстві. Після прибуття до Канади страждання й виснажлива праця українських іммігрантів фактично тільки починалися. Декого з переселенців відразу ж повертали додому, переважно через хвороби. Канада, звісно, потребувала здорових і міцних людей, та й канадська дійсність виявилася не такою, якою уявлялася. Дуже часто замість обіцяного численними агентами раю, українські іммігранти вже у перші дні перебування у Канаді потрапляли у скрутне становище. Вони зазнавали тут голоду, потрапляли у нестерпні житлові умови, відчували зневагу до себе, проте, зберігаючи етнічну ідентичність, мали достатньо високий рівень адаптації до нових соціально-економічних умов.

Друга хвиля імміграції до Канади припадає на період між двома світовими війнами. За мотивацією іммігрантів її можна означити як політичну та соціально-економічну. Нестабільна політична ситуація в Україні після Першої світової війни, ліквідація УНР, ЗУНР, розподіл українських земель між Польщею, Чехословаччиною, Румунією та Радянською Росією

---

[409] Lehr J., Moodie D. Op. cit. P. 93.

[410] Богатирець В. Канадські українці в умовах багатокультурності: проблема збереження ідентичності у розмаїтті. *Форум.* 2008. № 1 (6). С. 30. С. 28–32.

спричинили масову хвилю еміграції українців. Іммігранти другої хвилі були краще забезпечені матеріально, освіченіші та національно свідомі. Відповідно, вони часто мали із собою від 300 до 2000 дол., тож могли придбати кращі ферми, ніж іммігранти першої хвилі. Їх середня вартість становила від 200 до 7500 дол.[411].

Зауважимо, що офіційно агітація за еміграцію в Польщі була заборонена, тож власники агентств маскували свою діяльність, наприклад як О. Венклер, який тримав еміграційне товариство у Заліщицькому повіті, у формі меблевого складу[412]. Де факто, польський уряд не перешкоджав виїзду українців до Канади, маючи на меті зниження соціальної та міжетнічної напруги у Західній Україні, розв'язання проблеми малоземелля серед поляків та зміцнення їх становища. Опосередковано польський уряд активно сприяв та пропагував переселення українців до Канади через польські інформаційно-колонізаційні бюро. Одне з них, розташоване у Вінніпезі, поширило в Західній Україні листи із закликом «вербувати населення у значних кількостях на виїзд до Канади»[413], обіцяючи агентові за вербування кожних 50 емігрантів 150 американських доларів або безкоштовний проїзд до Канади та в зворотному напрямі.

У другій іммиграційній хвилі 1920–1939 рр. до Канади іммігрувало близько 67 тис. переселенців українського походження[414], з яких 48 тис. були вихідцями з Галичини, 6 тис. – із Закарпаття, 11 тис. – з Буковини[415]. Переважно вони оселялися у провінціях Онтаріо, Квебек, Нова Шкотія, Альберта, Саскачеван,

---

[411] Макар В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці: Прут, 2006. С. 93.

[412] Друга хвиля еміграції українців до Канади: причини, характер і склад. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* 2015. Вип. 24. С. 157–175.

[413] Качараба С.П. Еміграція з Західної України (1919–1939). Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. С. 71.

[414] A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada: 1891–1976. Ottawa, 1980. P. 501–502.

[415] Українська еміграція: від минувшини до сьогодення. Тернопіль: Чарівниця, 1999. С. 279.

але найбільша частка українців була зосереджена в провінції Манітоба, де проживало 30 % від 300-тисячної української діаспори[416]. Центром життя української громади в Канаді став Вінніпег, у якому станом на 1931 р. проживали 25 тис. українців. Українська діаспора активно гуртувалася в Торонто (5 тис. українців), Едмонтоні (5 тис. українців), Тандер Бей (4 тис. українців), Монреалі (4 тис. українців), Саскатуні (2 тис. українців), Віндзорі (2 тис. українців), Гамільтоні (1 тис. українців), Ріджайні (1 тис. українців) та Садбері (1 тис. українців). У цих містах пробувало 25,1 % всіх українців Канади міжвоєнного періоду[417].

Для формування української діаспори в Канаді, принципове значення мала частина українських іммігрантів, яка покинула українські землі за політичними мотивами: колишні вояки та старшини української армії (генерали В. Сікевич та М. Капустянський, полковники Є. Коновалець, Р. Сушко, А. Мельник), державні службовці УНР та ЗУНР, вчителі, науковці (професор І. Боберський), інтелігенція (О. Назарук, Н. Григоріїв, М. Шаповал, М. Мандрика, В. Коссар, О. Кисілевська), митці (бандурист В. Ємець, О. Кошиць з капелою, диригент і композитор Є. Турула, балетмейстер В. Авраменко), промисловці, великі і середні землевласники та члени їх родин, торговці, священнослужителі, підприємці[418]. За їх активною підтримкою відбулося становлення комплексу атрибутів інституту української діаспори в Канаді у формі освітніх, наукових, політичних, фінансових, громадських інституцій, організаційним центром для яких виступали українські греко-католицька і православна церкви.

Найбільш затребуваними стали інституції, які сприяли адаптації українських іммігрантів до нових соціокультурних, економічних, правових та господарських умов життя. Власник

---

[416] Євтух В. Б., Камінський Є. Є., Ковальчук О. О., Трощинський В. П. Зберігаючи українську самобутність: колективна монографія. Київ: ІНТЕЛ, 1992. С. 17.

[417] Макар В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці: Прут, 2006. С. 92.

[418] Пропам'ятна книга Українського народного дому у Вінніпегу. Матеріяли до цієї книги зібрав і написав Семен Ковбель; зредагував проф. Д. Дорошенко. Вінніпег: видано заходами і коштом Українського народного дому у Вінніпегу, Trident press limited, 1949. С. 112.

канадського імміграційного агентства В. Гавриш свого часу дав влучну характеристику причин і передумов створення низки інституцій українських іммігрантів: «іммігрантами, які приїздять до Канади, опікується більше чи менше дипломатичне представництво їх матерньої держави, яке урядує в Оттаві, чи консулати, котрі є по різних канадських містах… Нами ніхто не журився й ніхто не опікувався… Тут у Канаді нашими людьми опікувалися лиш різні агенти, які працюючи для тих подорожніх компаній, які заробляли гроші на іммігрантах, або агенти залізничних компаній чи будови шляхів, які також діставали комісове за знайдених робітників. А так наші люди були здані на самих себе, на наші парафіяльні та світські організації, що допомагали емігрантам у такий чи інший спосіб»[419]. Усвідомлення того, що український мігрант зустріне в Канаді своїх земляків (вже в портах Квебеку, Галіфаксу та Монреалю прибулих зустрічали представники громадських організацій українських та церковних парафій) формувало певне почуття їх безпеки.[420] Ми погоджуємося з М. Марунчаком, який зазначає, що «поселенці другої доби приїздили до Канади вже наче в гості»[421], де на них чекають.

В Саскатуні та Вінніпезі діяло Товариство опіки над українськими переселенцями імені святого Рафаїла (голови – професор Є. Турула, С. Савуля, К. Продан[422]), створене 1924 р. У його статуті визначені такі напрями роботи: «Товариство дає через своїх відпоручників всякі інформації листами і часописами, а також усно, про Канаду, про набування землі і спосіб господарювання, про заробітки і підприємства в Канаді…; товариство дає пояснення про найкращий спосіб відбування подорожі до Канади, щоби переселенці могли уникнути яких-небудь страт або прикростей в дорозі; товариство порозуміється з правительством домінії і провінцій в Канаді, а також відповідними

---

[419] Гавриш В. Моя Канада і я: спогади й розповіді про українських піонерів у Канаді. Едмонтон: Видано коштом автора, 1974. С. 89–90.

[420] Макар В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці: Прут, 2006. С. 92–93.

[421] Марунчак М.Г. Історія українців Канади: у 2-х т. Вінніпег: накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. Т. 2. С. 36.

[422] Марунчак М.Г. Вказ. праця. С. 29–31.

товариствами чи підприємствами, щоби під кожним зглядом улегшити українським поселенцям загосподарювання в Канаді …; товариство полагоджує всякі зажалення українських іммігрантів в справі страт або прикростей, які прийшлося потерпіти при виїзді з Рідного Краю. При переїзді, і при шуканні роботи або при осіданні на ріллі в Канаді, щоби поробити кроки до направлення заподіяної шкоди і до усунення заповіджених прикростей на будуче; товариство закладає доми для приїзжих українців, на час початкового побуту в Канаді; товариство видає свою часопись, брошури і книжки. Товариство запрошує на наради фахівців і знавців»[423].

У 1925 р. у Львові розпочало діяти Товариство допомоги українським емігрантам (голови – М. Заячківський, А. Говикович), яке допомагало українським емігрантам з питань виїзду до Канади та повернення до Львова, підтримувало зв'язки з осередками української імміграції в Канаді, захищало інтереси українських емігрантів перед польськими й закордонними властями, займалося вивченням та комплексним висвітленням питань, пов'язаних з еміграцією[424].

Діяльність інституцій, спрямованих на підтримку українських іммігрантів і емігрантів в Канаді та Західній Україні, що були згенеровані в недержавному просторі, заклала надзвичайно важливе підґрунтя збереження соціокультурних контактів та маркерів етнічної ідентифікації в системі *громада – громада* (українська громада Канади – українська громада в умовах відсутності української державності). Саме воно забезпечило неперервність контактів та відносин між українцями Канади й України періоду СРСР, а з відновленням української державності у 1991 р. – формат партнерських двосторонніх відносин між країнами.

Оцінюючи динаміку другої хвилі імміграції українців до

---

[423]Цит за: Марунчак М. Г. Студії до історії українців Канади: у 5 т. Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1973–1980. Т. 5: Розвідки та документи міжвоєнної доби. С. 165–168, 183.

[424] Серкіз Я. Львівське товариство опіки над українськими емігрантами (1925– 1939 рр.). *Українська еміграція. Історія і сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади*. Упоряд. Ю.Ю. Сливка. Львів: Каменяр, 1992. С. 334–335.

Канади зауважимо на такій її особливості, як реемігpаційні тенденції. Характер імміграційної політики Канади спричинив невизначеність становища етнічних українців у 1918–1922 рр., що й призвело до їх реемігpації. Зокрема, консульство Польщі у Монреалі за нетривалий період грудня 1919 р. – січня 1920 р. видало 1300 паспортів мігрантам, які мали наміри повернутися до Східної Галичини: 910 з них мали українське походження. У 1920 р. 7000 українських мігрантів заявили про наміри залишити Канаду, однак з'ясувавши, що на українських землях, які входили до складу Польщі, немає можливості придбати землю, багато з них відмовилися від реемігpації. Загалом у міжвоєнний період з Канади реемігрувало 4000 осіб[425].

Третя хвиля масової імміграції українців до Канади пов'язана з проблемою переміщених осіб та біженців, вона принципово відрізнялася від міграційних процесів двох попередніх періодів. Після Другої світової війни чимало українців опинилося в зонах окупації західних союзників і були розміщені в таборах для переміщених осіб на території Австрії та Німеччини. За даними канадських науковців, у 1947 р. в західних окупаційних зонах Німеччини перебувала така кількість українців: в англійській – 54580 осіб, американській – 104024 особи, французькій – 19026 осіб, у трьох західних окупаційних зонах Австрії – 21893 особи, у великому таборі під Ріміні (Італія) – 11 тис. осіб. За оцінками дослідників, близько 100 тис. українців обоснувалися в Німеччині, Австрії та Італії серед населення або ж переховувалися в лісах[426].

Частина з них була репатрійована до СРСР в перші ж місяці після закінчення війни, але близько 250 тис. українських біженців відмовилися від повернення до Радянського Союзу[427]. Саме політична мотивація відрізняла третю хвилю від попередніх емігрантських потоків до Канади. Згідно зі статистичними

---

[425] Качараба С. П. Вказ. праця. С. 176.

[426] Kaye V., Swyripa F. Settlement and Colonization. *A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada*. Ed. by Lupul M. Toronto,1982. P. 52-53.

[427] Luciuk L. Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada. *International Migration Review*. 1986. Vol.20. P. 469

матеріалами у 1947–1955 рр. близько 35–40 тис. українців приєдналися до своїх земляків у Канаді. Українських іммігрантів третьої хвилі в канадській науковій літературі називають недобровільною імміграцією[428]. Найчисельнішою групою серед них були колишні військовополонені, на яких, у разі повернення, чекало покарання за перебування у полоні. Вони не вірили оголошеній амністії та агітації представників радянського режиму у таборах для переміщених осіб. Факти переконливо свідчили, що незалежно від обставин полонення майже кожному загрожували репресії. Значну частку серед біженців становили українці, які добровільно виїхали до Європи через незгоду з політикою СРСР, та учасники незалежних військових формувань, насамперед УПА, які боролися проти радянської влади та проти німців. Частину переміщених осіб складали українці, яких під час війни примусово вивезли до Німеччини для виконання різноманітних робіт, які також не мали бажання повертатися на батьківщину.

Переселення з Польщі до УРСР упродовж 1944–1946 рр. півмільйона українців та здійснення акції «Вісла» 1947 р. призвели до того, що надії на відтворення Української соборної суверенної держави за допомогою західних країн не справджувалися. Частина активних діячів ОУН та воїнів УПА спробували повернутися з Польщі на терени тодішньої УРСР для подальшого ведення визвольних змагань, частина намагалася перебратися на «повернені землі», куди польські власті вивезли українців. Ще одна частина хотіла з боями прорватися через Чехословаччину до західних зон окупації Німеччини[429]. За оцінками генерала Л. Свободи, тодішнього чехословацького міністра оборони, навесні 1947 р. «кілька великих, організованих груп чисельністю від 400 до 600 осіб перейшли на територію Словаччини»[430]. Внаслідок воєнних дій

---

[428] Марунчак М. Історія українців Канади. Вінніпег, 1991. Т. 1 464 с.

[429] Макар В. Українське біженство з Закерзоння на Захід внаслідок акції «Вісла». *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини.* Збірник наук. праць. Чернівці: Рута, 2002. Вип. 123–124. С. 78-80.

[430] Anglo-American Perspectives on the Ukrainian Question 1938–1951. A Documentary Collection. Kingston: The Limestone Press, 1987. P. 206.

проти УПА на території Чехословаччини все-таки залишилося близько 200 українських партизанів[431]. На жаль, на сьогодні не встановлені достовірні дані про те, скільки вояків УПА дісталися до Західної Німеччини, проте не викликає сумніву, що їхньою метою було дістатися до американської зони окупації в Німеччині.

Про численні спроби відходу бійців УПА на Захід з метою подальшої імміграції знаходимо чимало підтверджень. Так, 10 червня 1947 р. сотня М. Дуди («Громенка») перетнула кордон Польщі з Чехословаччиною в районі Бальниці та дійшла до американської зони впливу в Німеччині. Боївка «Цока» у серпні 1947 р. теж перейшла на Захід. Є. Штендера («Прірва») перейшов восени 1947 р. разом із групою вояків УПА на Ольштинщину, а влітку наступного року перебрався до американської окупаційної зони в Німеччині. До Канади він виїхав у 1956 р., де був багаторічним редактором «Літопису УПА»[432].

Серед інших військових формувань, які потрапили до західних зон окупації, була дивізія «Галичина», відома як Перша Українська дивізія Української національної армії. З 9 тис. українців, які станом на 17 грудня 1946 р. перебували у Ріміні, з березня 1948 р. у Великій Британії опинилося понад 8 тис. українських дивізійників. Зазначимо, що статус «переміщених осіб» вони отримували до жовтня 1948 р., а після його здобуття легально іммігрували до Аргентини та США[433]. В Канаді точилися гострі дискусії щодо допуску до країни дивізійників, сутність яких ми проаналізуємо нижче.

4 липня 1947 р. в газеті «The Coast News» була опублікована стаття, присвячена виступу члена федерального Парламенту Канади Дж. Сінклера про важливість переміщених осіб для економіки країни. Дж. Сінклер коментував обурення жителів квебекского міста

---

[431] Ibid.

[432] Макар В. Українське біженство з Закерзоння на Захід внаслідок акції «Вісла». *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини.* Збірник наук. праць. Чернівці: Рута, 2002. Вип. 123–124. С. 79.

[433] Momryk M. Ukrainian DP Immigration and Government Policy in Canada, 1946-52. *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II.* Eds. Isajiw W., Boshyk Y., Senkus R. Edmonton: CIUS, 1992. P. 423.

Сен-Жорж з приводу того, що власники текстильних фабрик Dionne Mills звернулися до уряду з проханням про дозвіл на працевлаштування 200 дівчат із переміщених осіб, яке було задоволене. Канадський парламентар пояснював причини позитивного рішення тим, що країна потребує додаткової робочої сили, тому буде підтримувати імміграцію переміщених осіб, «рятуючи їх від радянського режиму»[434].

Масове переселення переміщених осіб та біженців до Канади розпочалося в середині 1947 р. під час закінчення діяльності Допомогової та Реабілітаційної адміністрації ООН й започаткування роботи Міжнародної організації для біженців. У статті «Ottawa Citizen» під назвою «Cheap Labour Charge Is Denied By Canada» («Канада відкидає звинувачення у використанні дешевої робочої сили») від 14 серпня 1947 р. Цікавими є дебати про долю переміщених осіб, які відбулися в ООН. Зокрема, представник СРСР в ООН О. Морозов звинуватив Канаду, Британію та США в тому, що ці країни наймають переміщених осіб тільки як дешеву робочу силу: «мета пропаганди проти повернення біженців і переміщених осіб на батьківщину полягає в тому, щоб створити ринок дешевої праці для зацікавлених урядів», але «єдиним вірним вирішенням проблеми переміщених осіб є репатріація»[435]. У відповідь представник Канади в ООН А. Сміт заявив, що уряд Канади заохочує добровільну репатріацію переміщених осіб до рідної країни, але при прийнятті конкретних рішень керується виключно правом на свободу вибору біженців та вірою в їх рівність з громадянами Канади. Проте на рівні саме імміграційної політики, доцільність імміграції з оцінювалася з позицій соціально-економічного розвитку країни.

Біженці та переміщені особи в перші повоєнні роки становили значну частку у загальному балансі канадської імміграції: у 1947–1953 рр. до Канади їх прибуло близько 180 тис.[436], серед яких

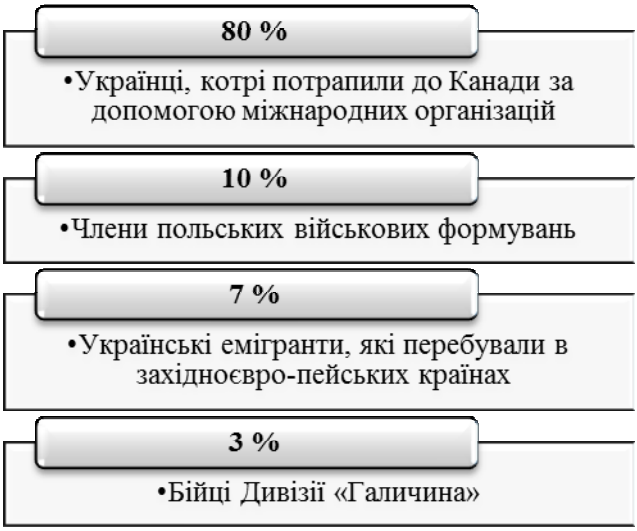
---

[434] The Coast News. Halfmoon Bay. July 4, 1947. URL: https://open.library.ubc.ca/collections/ bcnewspapers/xcoastnews/items/1.0172873

[435] Cheap Labour Charge is Denied by Canada // Ottawa Citizen. Aug 14, 1947. URL:https://news.google.com/newspapers?nid=2194&dat= 19470814&id=dQIvAAAAIBAJ&sjid=LtwFAAAAIBAJ&pg=6324,2891359&hl

[436] Фурсова Л. Н. Иммиграция и национальное развитие Канады 1946–1970 гг. М.: Наука, 1975. С. 136.

українців за різними оцінками − від 35 до 40 тис. осіб. Окремі дослідники, оцінюючи кількість прибулих до Канади українців по Другій світовій війні, вказують, що їх було близько 50 тис., яких поділяють на чотири категорії (малюнок 2.2.1[437]).

Малюнок 2.2.1. **Категорії українських іммігрантів, 1947–1953 рр.**

Приймаючи переміщених осіб і біженців, канадський уряд керувався не стільки прагненням надати гуманітарну допомогу, як доцільністю імміграції з позицій перспектив соціально-економічного розвитку країни. Вище ми згадували, що канадська імміграційна політика, зокрема і стосовно осіб українського походження, базувалася на принципах збільшення чисельності населення за рахунок імміграції задля задоволення потреб канадського сільськогосподарського та промислового комплексів. Загалом, у канадському політикумі сформувався стереотип

[437] Luciuk L. Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada. *International Migration Review.* 1986. Vol. 20. P. 472.

стосовно українців як фермерів та робітників, який зіграв на користь українців, які очікували на вирішення своєї долі у Європі: більша частина з них іммігрувала до Канади саме за умови працевлаштування в сільському господарстві або у промисловості.

Політика канадського уряду щодо українців та інших біженців і переміщених осіб у повоєнний період була доволі стриманою, проте формувалася за активною участю організацій етнічних спільнот, зокрема й Комітету українців Канади (КУК), члени якого брали активну участь у дебатах канадського Парламенту. Позиція КУК з питань масштабів повоєнної імміграції була принциповою, її ядром стала підтримка прагнення українських біженців та переміщених осіб в'їхати до Канади, оскільки їхня етнічна батьківщина була окупована російським комуністичним режимом.

Не заперечуючи проти прийняття біженців та переміщених осіб, Канада дотримувалася правила перевірки на причетність до військових злочинів, яку впродовж 1947–1952 рр. пройшли 164 тис. осіб, з яких 27 тис. були українцями[438]. У даному контексті вкрай складною виявилася проблема переселення до Канади бійців дивізії «Галичина». КУК доклав максимальних зусиль, щоб запевнити уряд Канади у непричетності дивізійників до військових злочинів проти людства. Принагідно нагадаємо, що Велика Британія надала притулок цим особам, попередньо вивчивши стан справ. Радянські намагання здійснити репатріацію дивізії з Італії до СРСР виявилися нереальними після того, як британське командування ухвалило рішення про переведення полонених на територію Східної Англії. Цьому активно сприяли представники української громадськості, які відвідували дивізійників. Зокрема, у березні 1946 р. їх відвідав президент КУК В. Кушнір, у липні того ж року – голова об'єднаних Українських Комітетів допомоги у США і Канаді В. Галан, а наступного року – А. Глинка, член канадського парламенту[439].

---

[438] Report of the Department of Citizenship and Immigration for the Fiscal Year Ended March 31, 1952. Ottawa, P. 52.

[439] Боляновський А. Дивізія «Г аличина». Історія. Львів, 2000. С. 374.

Імміграційні інтереси бійців дивізії «Галичина» активно лобіював Б. Панчук, канадець українського походження, який у 1940 р. вступив на військову службу до Канадських королівських повітряних сил і перебував на той час в Об'єднаному Королівстві. За його участю та під його керівництвом було створене Українське центральне бюро допомоги в Лондоні, яке займалося питаннями переселення постраждалих на Північноамериканський континент. До його заслуг належить активне листування з представниками канадського уряду у справі дивізійників, в якому він роз'яснював та підтримував можливість бійців іммігрувати до Канади, оскільки з 1948 р. вони перестали бути військовополоненими[440].

Процес ухвалення рішення щодо переселення до Канади бійців дивізії «Галичина» був складним для канадського уряду. Зокрема, з вимогами повного розслідування щодо можливої участі дивізійників у співпраці та каральних заходах СС виступив Конгрес євреїв Канади. Тож тільки після відповідних перевірок, під час яких 3 особи підпали під категорію небажаних іммігрантів, та відповідного рішення канадського уряду, починаючи з 5 січня 1951 р. бійці 1-ї Української дивізії отримали можливість іммігрувати до Канади[441]. Оцінюючи особливості третьої імміграційної хвилі українців до Канади, американський історик, іноземний член НАН України В. Маркусь влучно наголосив, що генерація, яка прибула на Захід після Другої світової війни, «залишила помітний слід на структурі, методах дії і концепції еміграції»[442]. Додамо, що саме вона стала ядром створення української діаспори в Канаді, а не просто ще однієї етнічної громади у мультикультурному канадському суспільстві.

Важливими особливостями третьої хвилі імміграції українців до Канади є те, що: по-перше, вона відбувалася в умовах зваженої, залежної від потреб системи економічних відносин, канадської імміграційної політики щодо біженців та переміщених осіб; по-

---

[440] Там само.

[441] Momryk M. Ukrainian DP Immigration and Government Policy in Canada, 1946-52. *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II.* Eds. Isajiw W., Boshyk Y., Senkus R. Edmonton: CIUS, 1992. P. 425.

[442] Маркусь В. Українська західна діаспора на порозі XXI-го століття. *Українська діаспора*. 1993. Ч. 3. С. 28.

друге, українська етнічна група Канади після Другої світової війни поповнилася біженцями та переміщеними особами українського походження, які суттєво посилили позиції українства у громадсько-політичному житті країни; по-третє, переселення українців відбувалося за різними міграційними схемами, але їх основою була прагматична мета канадського уряду заповнити сільськогосподарський та економічний вакуум через збільшення чисельності населення Канади, оминаючи небажані наслідки імміграції; по-четверте, Комітет українців Канади, зайняв активну лобістську позицію відстоювання прав та інтересів потенційних іммігрантів-українців, котрі мали статус біженців чи переміщених осіб.

Після 1991 р., коли Україна проголосила незалежність, імміграція українців до Канади, хоча і зберегла достатньо високі чисельні показники (у 1991–1996 рр. до Канади емігрували 7535 українців, тоді як у 1981–1990 рр. – 2455[443]), проте набула нових рис, що дає змогу означити її як четверту імміграційну хвилю у формуванні української діаспори. Упродовж перших трьох імміграційних хвиль українська діаспора набула тієї інституційної форми, котра допомагає полегшити адаптацію до нового соціокультурного середовища та вкорінення в ньому нових мігрантів. Українська діаспора Канади розвинула повний комплекс тих характеристик діаспори, які відрізняють її від етнічної групи: по-перше, сформувала інститути, які забезпечують організаційну взаємодію діаспори як з канадськими федеральними структурами, так і з Україною – історичною батьківщиною; по-друге, створила інституційні структури, спрямовані на збереження та розвиток української ідентичності. На нашу думку, цьому сприяло те, що українська діаспора мала достатню кількість членів, що дає змогу наділяти її характеристиками громади; українські іммігранти першої, другої та третьої хвиль підтримували перманентні та неперервні міжособистісні зв'язки, основою яких були спільні етнокультурні та етносоціальні цінності, а результатом – створення

[443] Statistics Canada. Data tables, 1996 Census. Immigrant Population by Place of Birth (260A) and Sex (3), Showing Period of Immigration (6), for Canada, Provinces, Territories and Census Metropolitan Areas, 1996 Census (20 % Sample Data). URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census96/data/tables/

функціонального ядра діаспори; українці першої та другої хвиль локалізувалися в іммігрантських поселеннях та менше розосереджувалися у великих містах, що позитивно вплинуло на згуртованість українських громад Канади в справі артикуляції інтересів; українська діаспора сприйняла увесь комплекс правових норм Канади, що вказує на високий рівень інтеграції та, відповідно, життєздатність діаспори.

За результатами перепису 2016 р. в Канаді проживало 1533270 українців, з яких 273815 ідентифікували себе тільки як українці, 1359655 вказували на множинну етнічну ідентичність, в структурі якої була й українська (поліетнічне походження)[444]. Канадські українці проживають у всіх провінціях країни, проте найбільша частка – у провінціях Альберта та Онтаріо (54,9 % від усієї кількості українців Канади), Британській Колумбії (16,3 %), Манітобі (14 %), Саскачевані (10,9 %) та Квебеку (2,6 %). Серед великих міст Канади найбільше українців у: Вінніпезі (13,4 % від кількості мешканців), Едмонтоні (12,3 %), Саскатуні (15 %)[445].

У четвертій імміграційній хвилі 90 % українських іммігрантів є «незалежними іммігрантами», 10 % були запрошені канадськими родичами; 50 % є вихідцями з Центральної та Східної України, 40 % – із Західної України, решта прибула з інших українських регіонів. Для цієї хвилі характерне зростання частки іммігрантів, які мають високий рівень науково-технічної та природничої освіти (системний аналіз, програмування, біологія, нові матеріали, комп'ютерні технології) та до еміграції проживали в Києві (26 % з четвертої хвилі)), Харкові, Дніпрі, Донецьку, Запоріжжі, Одесі. Експерти в галузі високих технологій, які проходять стажування чи працюють за контрактом, у разі бажання залишитись на постійне місце проживання, досить швидко

---

[444] *Statistics Canada.* Data tables, 2016 Census. Ethnic Origin (101), Age (15A), Sex (3) and Selected Demographic, Cultural, Labour Force, Educational and Income Characteristics (651) for the Population in Private Households of Canada, Provinces and Territories, Census Metropolitan Areas and Census Agglomerations, 2016 Census - 25% Sample Data. URL: https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/dp-pd/dt-td/

[445] Census Profile, 2016 Census. URL: http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016

отримують від імміграційних інституцій Канади статус постійного резидента. Зазвичай українська діаспора стимулює ці процеси, вбачаючи в них потенціал до розвитку та ствердження української діаспори в Канаді. Проте більшість іммігрантів четвертої хвилі не виявляє бажання до участі у житті української громади, ідентифікуючи себе як канадців. Це дало змогу відомому українському канадознавцю В. Євтуху визначити внутрішню структуру української діаспори, залежно від ступеня активності її членів: по-перше, українські канадці, які усвідомлюють українське походження та зберігають українську етнічну ідентичність через активну участь в інституціоналізованих формах функціонування діаспори; по-друге, це особи українського походження, які періодично беруть участь у діяльності українських організацій; в) канадці українського походження, які не мають зацікавленості щодо українського походження[446]. Більшість українських іммігрантів четвертої хвилі не виявляють активності в діяльності організацій старої діаспори. З них лише 9 % активно долучилися до такої діяльності, що пояснюється як генераційною дистанцією, так і тим, що значна частина іммігрантів четвертої хвилі походить зі зрусифікованих регіонів України. Водночас 82 % нових іммігрантів-українців читають українську пресу, яка виходить в Канаді, 67 % цікавляться внутрішньополітичним життям України, 93 % усвідомлюють необхідність виховування своїх дітей на основі українських традицій і культури, 50 % таких дітей відвідують українські школи[447].

Загалом, близько 30 тис. українців беруть участь в інституціоналізованих формах функціонування української діаспори Канади, серед яких 1000 українських громадських організацій, 70 культурно-інформаційних центрів, 99 суботніх та недільних шкіл і класів, 100 колективів художньої самодіяльності, 8 друкованих та електронних видань загальним накладом 22 тис. примірників, 100 бібліотек, 11 музеїв, 20 спортивних клубів, 3 аматорські театри,

[446] Євтух В. Б. Українці в Канаді. Київ: Будівельник, 1993. С. 18.

[447] Попик С. Українці в Канаді (спроба узагальнень та проміжних висновків). *Форум.* 2008. № 1 (6). С. 19. С. 17–22.

11 програм радіо та 3 телепрограми[448]. Українська мова та література, історія України викладаються в 10 канадських університетах, кафедри українських студій функціонують в університетах Торонто, Оттави, Манітоби, в університеті Альберти – Канадський інститут українських студій.

Отже, послуговуючись термінологією Дж. Армстронга, який розрізняє пролетарські діаспори – спільноти, які нездатні пристосуватися до життя в новій країні, та мобілізовані діаспори – діаспори, котрі пройшли тривалий період становлення та максимально інтегровані в соціально-політичне життя країни-реципієнта[449], українська діаспора Канади може бути визначена як мобілізована діаспора. Формуючись та функціонуючи в сприятливих умовах канадського мультикультуралізму, українська діаспора нині перебуває на етапі внутрішніх та організаційних змін, покликаних зміцнити її в системі сучасних викликів та загроз. Насамперед маємо на увазі те, що іммігранти перших трьох хвиль прагнули не загубитися в канадському суспільстві, задля чого створювали відповідну інфраструктуру, спрямовану на відтворення етнолінгвістичної групової солідарності українців та підживлення їх етнічної ідентичності. Така стратегія функціонування української діаспори в Канаді забезпечила: по-перше, неперервність процесу відтворення української етнічної ідентичності; по-друге, соціокультурну, економічну та політичну інтеграцію українських іммігрантів; по-третє, визнання впливовості української діаспори в просторі публічної політики Канади, що допомагає означати її як джерело протом'якої сили у системі двосторонніх відносин України та Канади.

2.3. Інструменти протом'якої сили канадської української діаспори

З посиленням політичної суб'єктності діаспор у сучасній системі міжнародних відносин, вони почали характеризуватися

---

[448] Верховна Рада України. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці. Жовтень, 2009. URL: http://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/32362.pdf

[449] Armstrong J. Mobilized and proletarian diasporas. *American Political Science Review*. 1976. Vol. 76. No. 2. P. 393–408.

як етнополітичний феномен, який впливає на прийняття внутрішньополітичних та зовнішньополітичних рішень в країні проживання та в країні походження. Формування діаспори завжди має транснаціональний характер, тож ствердження її політичної суб'єктності відбувається за моделлю транснаціонального (недержавного) суб'єкта міжнародних відносин, відповідно до якої недержавних суб'єктів характеризують: переконаність в можливості домогтися змін; твердість позицій; застосування досконалих політичних стратегій, основаних на принципах м'якої сили; утворення союзів і коаліцій з іншими політичними суб'єктами; творче застосування засобів комунікації як на рівні держави, так і на рівні міждержавних відносин; орієнтація на залучення професіоналів та моральних авторитетів[450]. Ми погоджуємося також з думкою К. Платта, який вказує на такі характеристики політичної суб'єктності власне діаспор, котрі дають їй змогу використовувати у двосторонніх відносинах інструменти м'якої сили, як: по-перше, наявність інституції, яка визнається на рівні державних структур; по-друге, сприяння розвитку системи політичних зв'язків із країною походження; по-третє, стратегічне бачення процесу формування відносин з інститутами приймаючої держави (держави проживання); по-четверте, формування дієвої мережі лобістських структур[451].

Найважливіша ознака політичної суб'єктності діаспори – це наявність варіативної сукупності організаційних форм існування етнічної спільноти, які передбачають різний рівень активності членів діаспорної спільноти. Однак спрямоване застосування інструментів протом'якої сили орієнтує діаспори на створення інститутів, які агрегують інтереси всіх членів конкретної діаспори та виробляють форми оптимальної збалансованої взаємодії з інститутами влади задля артикуляції її інтересів у просторі політики національного та міждержавного рівнів.

---

[450] Keck M. E., Sikkink K. Activist Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics. Cornell University Press, 1998. 229 p.

[451] Платт К. Гегемония без господства / диаспора без эмиграции: русская культура в ближнем зарубежье. URL: http://www.intelros.ru/tags/%CF%EB%E0%F2%F2+%CA%E5%E2%E8%ED/

Організації канадських українців стали каталізатором, котрий спричинив збереження національної свідомості та агрегування інтересів української спільноти. Чи не найважливіший елемент їх етнічного єднання, який допоміг зберегти ідентичність та інтегруватися у канадське суспільство, стала Церква – греко-католицька та православна. Перша організація українців релігійного спрямування виникла на території Канади в 1897 р. в поселенні Една Стар (провінція Альберта під назвою Руське Братство Св. Миколая[452].

Перші читальні «Просвіти» утворювалися в місцях компактного поселення української етнічної групи. Наприклад, українська читальня міського значення була заснована 1899 р. у Вінніпезі, де постійно перебувала чимала кількість українців-іммігрантів, які потім виїжджали до місць постійного поселення. Згодом на базі Вінніпезької читальні «Просвіти» виникло Наукове товариство ім. Т. Шевченка, в якому зосередилася уся культурно-освітня діяльність місцевих українців. Зокрема, тут проводилося навчання англійської та української мов, ставилися театральні вистави, відбувалися зустрічі, під час яких обговорювалися наболілі проблеми українських іммігрантів[453]. У повоєнні роки деякі організації занепали і припинили діяльність, відігравши свою історичну роль або втративши зв'язок із часом, натомість інші еволюціонували, свідомо намагаючись привабити до себе молодше покоління.

Починаючи з 1940 р. більшість українських політичних, громадських і культурних організацій, церков об'єднані в національну координаційну раду, відому за назвою Конгрес українців Канади (КУК), в минулому Комітет українців Канади зі

---

[452] Солонська Н. Усна історія українських переселенців до Канади: перша хвиля імміграції. *Українська діаспора: проблеми дослідження* : тези доповідей Міжнародної наукової конференції, 27–28 вересня 2016 р., м. Острог. Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. С. 46.

[453] Наукове Товариство Шевченка в Канаді. URL: http://www.ntsh.ca/ntsh-u-kanadi/pro-ntsh/

штаб-квартирою у Вінніпезі (провінція Манітоба). Заснований за ініціативою канадського уряду, КУК об'єднав практично всі громадські організації, за винятком Товариства об'єднаних українців Канади (ТОУК) і споріднених з ним груп. Станом на 1 січня 2020 р. до КУК входять 47 організацій-членів, з яких: 16 філій, які є окремими юридичними особами; 6 провінційних рад; 6 організацій, асоціацій та клубів, діяльність яких має загальноканадський характер категорії А (Українське католицьке братство Канади, Українська ліга незалежності Канади, Українська національна федерація Канади, Ліга канадців України, Українська канадська професійна та ділова федерація та Рада українських кредитних спілок Канади) та 19 українських організацій та асоціацій, діяльність яких також має загальноканадський характер і належать до категорії В[454].

Конгрес виступав від імені більшості українських канадців країни, представляючи їх у державних установах і засобах масової інформації. Раз на три роки представники організацій, які входять до КУК, скликають з'їзд, щоб визначити його політику на майбутню перспективу, заслухати звіти і провести вибори (додаток Б). Ці зібрання відіграють роль своєрідного українського парламенту. В них беруть участь сотні активістів української громади з більшості провінцій країни. КУК має місцеві та провінційні управи.

У своїй діяльності Конгрес українців Канади керується такими намірами: представляти інтереси українців Канади; координувати і посилювати участь української діаспори в культурному та соціальному житті країни, яка базується на демократичних принципах поваги до закону, свободи та незалежності; розвивати дружні та взаємовигідні відносини між Канадою та Україною[455]. Задля цього Президент і члени Президії КУК ініціюють та проводять щорічні зустрічі з федеральноими і

[454] Ukrainian Canadian Congress. Membership. URL: https://www.ucc.ca/about-ucc/membership/

[455] Ukrainian Canadian Congress. Who We Are. About Ukrainian Canadian Congress. URL: https://www.ucc.ca/about-ucc/

провінційними міністрами, депутатами Парламенту Канади, послами Канади в Україні та України в Канаді, під час яких порушуються питання стану і розвитку української діаспори, характеру відносин між Канадою і Україною.

Пріоритетними завданнями діяльності організацій української діаспори, яка розгортається під егідою КУК, належать: (1) посилення впливу на формування та реалізацію політики федерального уряду в різних галузях через просування вихідців з українського середовища до канадського політичного істеблішменту; (2) збереження самобутності громади шляхом активізації діяльності українських шкіл, церков та творчих колективів; (3) надання необхідної допомоги новим іммігрантам з України для їх інтеграції в громадське і культурне життя українських організацій Канади; (4) відновлення історичної справедливості щодо українців, депортованих та ув'язнених у 1914–1916 рр. через належність до воюючої в Першій світовій війні Австро-Угорщини.

Діяльність КУК зосереджена на дослідженні як спільноти канадських українців, так і канадської спільноти загалом, що забезпечується діяльністю відповідних комітетів в структурі організації, зокрема з українсько-канадських відносин, освіти, фінансів, імміграції та права, що надає можливість ефективно лобіювати інтереси української діаспори та Української держави. Яскравий приклад цього − одностайне схвалення 19 червня 2003 р. Сенатом Канади історичної резолюції про визнання Голодомору в Україні 1932–1933 рр. геноцидом та засудження будь-якого намагання заперечувати або спотворювати цю історичну правду. Проєкт резолюції був підготовлений сенатором Рейнел Андрейчук, українкою за походженням. Згодом, 29 травня 2008 р. відповідним законом Канада визнала Голодомор 1932–1933 рр. в Україні актом геноциду проти українського народу, на спомин якого четверта субота листопада визначається в Канаді як День пам'яті жертв Голодомору в Україні на державному рівні[456].

[456] Ukrainian Canadian Congress. Ottawa – Selkirk-Interlake MP James Bezan rose in the House of Commons yesterday and with the support of all parties

На інституційну спроможність української діаспори вказує й те, що наприклад, величезною як за обсягом, так і за своєю благодійницькою діяльністю є робота освітньої фундації Петра Яцика, яка розміщується в Торонто. Діяльність фундації спрямована, насамперед, на відродження української мови. Завдяки спонсорській програмі вдалося провести велику кількість конкурсів української мови в Україні та за її межами. Зважаючи на розміри та впливовість української діаспори в Канаді, саме м. Торонто є місцеперебуванням штаб-квартири Світового конгресу українців, що ставить за мету координацію дій української діаспори в усьому світі[457].

Вище ми вказували на те, що українська діаспора четвертої хвилі в Канаді помітно менш активна та більше тяжіє до асиміляції, що безпосередньо позначається на характері її громадської активності через мережу українських організацій Канади. Водночас варто наголосити, що у 2001 р. в середовищі української діаспори виникло перше громадське об'єднання четвертої хвилі «Львівське братство», засновником якого став колишній віце-мер м. Львова О. Мандюк. Метою громадського об'єднання є власне залучення нових іммігрантів-українців до активного громадського життя. Невдовзі в Торонто у 2004 р. розпочинає діяльність ще одна громадська організація українців Канади «Четверта хвиля»[458]. Однак, на відміну від об'єднань українців, створених упродовж перших трьох міграційних хвиль, громадські об'єднання четвертої хвилі не такі ж потужні через недосконалу організаційну структуру, фактичну відсутність потужної інформаційної інфраструктури. Тому їх потенціал щодо використання інструментів м'якої сили порівняно

---

successfully moved that his Private Members Bill. May 27, 2008. URL: https://www.ucc.ca/2008/05/27/historic-holodomor-bill-fast-tracked/

[457] Світовий Конгрес Українців. Збірник звітів. 2020. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2020/12/zbirnik-zvitiv_2020-24.11.2020.pdf

[458] «Fourth Wave» International Organization of Ukrainian Communities. URL: https://ucctoronto.ca/profiles/fourth-wave-international-organization-of-ukrainian-communities

менший, ніж об'єднань українців, які мають тривалішу історію діяльності. На нашу думку, до пріоритетних завдань діяльності організацій української діаспори Канади можна віднести: по-перше, посилення впливу на формування та реалізацію політики федерального уряду в різних суспільних сферах, зокрема й через сприяння інкорпорації етнічних українців, активних учасників інституціоналізованих форм функціонування діаспори, до канадської політичної еліти; по-друге, збереження культурної ідентичності громади через активізацію діяльності українських шкіл, церков, творчих колективів, а також стимулюванням приїзду до Канади нової хвилі імміграції з України; по-третє, надання необхідної допомоги новоприбулим з України для їх функціональної інтеграції до системи організацій української діаспори Канади.

Потенціал впливу діаспори залежить від наявності в неї сукупності ресурсів, до яких належать як проаналізовані вище організаційні, так і певні унікальні серед яких, насамперед, маємо на увазі ресурси, котрі сприяли відтворенню української ідентичності в соціокультурному просторі Канади. Політика канадського мультикультуралізму підживлювала такі унікальні ресурси української діаспори. Наприклад, у рамках архівної служби Канади було закладено систему етнічних архівів, у яких зосереджувалися матеріали з історії та культури різних етнічних груп. Коштом федерального уряду опубліковано понад 20 томів з історії прибуття до Канади представників різних етносів, які тут поселилися, і зробили вагомий внесок у її розвиток. Місцеві радіостанції, а за ними й телебачення розпочали трансляції мовами етнічних меншин, розраховані на окремі спільноти і групи населення. Водночас канадські експерти зауважували, що «збереження культурних форм може бути важливим джерелом емоційного задоволення. Але все ж успішне збереження мови та культури частиною населення із числа етнічних меншин може зашкодити соціальним змінам через відсторонення представників цих груп від набуття вмінь і навичок, необхідних для ефективної конкуренції в умовах промислової та технологічної революцій,

що відбулися»[459]. Подібну стурбованість висловив й знаний фахівець з етнічних проблем Канади Дж. Потер, який свого часу сформулював поняття «вертикальної мозаїки», маючи на увазі соціальну стратифікацію за етнічним поділом[460].

Одним із запобіжників відсторонення української етнічної групи від процесів соціокультурної динаміки стало створення центру українських студій у форматі Канадського інституту українських студій (КІУС) на базі Альбертського університету. Все розпочалося з того, що з проголошенням курсу Канади на політику мультикультуралізму у 1971 р. українці Альберти, як, до речі, й інших провінцій, де вони становили помітний відсоток населення, розгорнули активну діяльність щодо розвитку української мови у провінції. П. Саварин підготував за дорученням провінційного міністра праці А. Гоголя ґрунтовну аналітичну записку «Українська мова у провінційних школах Альберти» (1973), яка власне й започаткувала процедуру створення КІУС.

Щодо його місця перебування, серед українських діячів були різні думки – Торонто, Оттава, Вінніпеґ. Зрештою його засновано в Едмонтоні з філією у Торонтському університеті. Директором КІУС став канадський професор буковинського походження М. Лупул, а керівником Торонтської філії Ю. Луцький, онук С. Смаль-Стоцького. КІУС відкрито 1976 р. Його основним завданням було збереження і плекання української мови і культури в Канаді та збереження української національної спадщини в умовах мультикультурного суспільства[461].

Не менш важлива справа – видання багатотомної англомовної Енциклопедії України. Ідея її створення виникла у всесвітньо відомого українського вченого в діаспорі В. Кубійовича, який проживав під Парижем. За споминами П. Саварина, він разом із

---

[459] Herber R. Francophone Perspectives on Multiculturalism. *20 years of Multiculturalism: Successes and Failures*. Winnipeg, 1992. P. 59-72

[460] Porter J. The Vertical Mosaic. An Analysis of Social Class and Power in Canada. University of Toronto Press, 1965. 626 p.

[461] Макар В. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці: Прут, 2006. С. 121.

М. Лупулом, контактуючи з В. Кубійовичем, уперше порушили це питання з А. Гоголем у квітні 1975 р., який тоді вже був провінційним міністром освіти в Альберті. Відомо, що восени 1993 р. усі п'ять томів Енциклопедії презентувалися у різних містах Канади, а її редколегія й тепер продовжує діяти у Торонто[462].

Важливий зріз політичної суб'єктності діаспор в житті держави − представництво в системі органів влади різних рівнів, оскільки інтеграція до національної, в громадянському сенсі, політичної еліти − це показник зрілості діаспори та відображає її здатність мобілізувати матеріальні та людські ресурси для артикуляції та захисту інтересів діаспори й інтересів материнської держави[463].

Вже на початку 1920-х рр. українські поселенці обіймали провідні позиції у ряді муніципалітетів. В окремих локальних спільнотах вони працювали радниками чи керівниками органів влади. Зокрема, в Манітобі – у місцевостях Етелберт, Дафин, Брюкен Гед, Гімлі; у Саскачевані – Ростерн та Йорктон; в Альберті – Вегревіл, Мирнам. Першим українським головою муніципалітету обраний І. Сторощук у 1908 р. в поселенні Стюартбурн у Манітобі.

Важлива віха на шляху ствердження політичної суб'єктності української діаспори Канади − обрання у 1926 р. М. Лучковича до федерального парламенту за списком Об'єднання фермерів Альберти. М. Лучкович став відомим політиком у Канаді та Європі через так звану *пацифікацію* польською владою українських сіл у Галичині восени 1930 р. В пам'яті місцевих українців ще жили наслідки українсько-польської війни 10-річної давнини і обіцянки польської держави щодо широкої автономії для українців. Проте обіцянки не справджувалися, а українці протестували, тож їх «утихомирили» збройною силою із застосуванням не лише поліцейських підрозділів, але й регулярного

[462] Canadian Institute of Ukrainian Studies. Encyclopedia of Ukraine. URL: http://www.encyclopediaofukraine.com/

[463] Шеффер Г. Диаспоры в мировой политике. *Диаспоры*. 2003. № 1. С. 162–185.

війська. У своїй промові у Парламенті 8 травня 1931 р. М. Лучкович різко засудив цю розправу та вимагав її осуду на форумі Ліги Націй та перед світовою громадськістю[464].

Попередньо політик звернувся з цього приводу з листом до прем'єр-міністра Канади Р. Беннета, в якому детально описав насилля над західними українцями за роки після Першої світової війни. Зокрема зазначалося, що 8-мільйонна українська громада Польщі зазнала «найбільш диявольських» переслідувань. З майже 3000 українських шкіл, які діяли за австрійських часів, лише 400 продовжували діяльність, а з 17 вищих шкіл залишилися лише 3 і то як двомовні. На дев'яти сторінках листа його автор відтворив ту страхітливу картину насилля над східними галичанами, якого вони зазнали[465]. В іншому місці М. Лучкович навів факти із заяви 16 депутатів-українців польського Сейму, датованої 31 груднем 1930 р., про те, що польська «кіннота, поліція і жандармерія вчинила екзекуцію... в 304 селах Східної Галичини», зруйнувавши при цьому 105 українських кооперативів, 59 українських хат-читалень і 42 приватні будинки та наклавши грошову кару на 31 село. При цьому зазнала катувань 1221 особа, зокрема 82 кооператори, 5 керівників кооперативів. Серед побитих було також 8 сільських голів, 1 вчитель, 1 лікар, 1 депутат парламенту, 5 священиків та 17 жінок і неповнолітніх дівчат[466].

Упродовж травня 1931 р. М. Лучкович отримав сотні листів. Зокрема, 16 травня 1931 р. товариство «Просвіта» з Гамільтона, що у провінції Онтаріо, висловило палку підтримку виступу М. Лучковича у парламенті: «Мимо доказів прем'єра Беннета, що то є домашні справи Польщі, в які Канада не має права ані потреби вмішуватися, Канада як одна із Британських доміній є до певної міри відповідальна за віддання українських земель Польщі

[464] Ukrainians in Alberta. Vol.2. Eds. Goresky I., Hannochko F., Holubitsky N. Edmonton-Winnipeg: Trident Press, 1981. P. 97.

[465] UCAMA. *Ukrainian Canadian Archives and Museum of Alberta.* The Michael Luchkovich Collection. Vol. 2

[466] Ibid.

через підпис Британії (мається на увазі рішення Ради Антанти про передачу відновленій Польській державі західноукраїнських земель. – В.М.). З тої причини обов'язком Канади є тепер, бачачи наслідки того підпису, подати поміч покривдженим українцям. Якраз за обстоювання вище наведеного належиться Вам велике признання від канадійців українського походження, котрі будучи добрими канадійцями, відчувають горе своїх заморських братів, а ще може більше від українців, живучих на рідній землі, котрих безперечно підбодрить звістка про те, що канадійські посли обстоюють справедливість для українців»[467].

Вершиною парламентської кар'єри М. Лучковича стала його участь як представника Канади і Великої Британії в конгресі Міжпарламентської унії у Бухаресті, який відбувся 1–9 жовтня 1931 р. Тоді він відвідав Велику Британію, Швейцарію, Польщу, Румунію, побував на Буковині і в Галичині. Це була не просто поїздка з формальним виконанням представницької функції державного рівня, М. Лучкович на міжнародному рівні знову загострив українську проблему в Польщі, Румунії, Радянському Союзі. Він зустрічався з державними діячами і видомими дипломатами, обстоюючи інтереси поневолених українців. М. Лучкович мав численні зустрічі в Польщі, під час яких наполегливо домагався гарантій прав українців у цій державі.

У 1940–1949 рр., депутатом у федеральному парламенті Канади був журналіст А. Глинка, який народився в с. Денисів на Тернопільщині[468]. До середини 50-х рр. XX ст. українці не були представлені у канадському парламенті. Першим сенатором у 1955 р. став В. Вал (Волоханюк), за ним у 1959 р. – І. Гнатишин, у 1963 р. – один із творців канадської політики мультикультуралізму П. Юзик, у 1976 р. – І. Івасів. П. Юзик народився у 1913 р. в канадській провінції Саскачеван, у 1958 р. здобув докторат з історії в Міннесотському університеті (США), у 1982 р. йому надано титул почесного доктора

[467] Ibid.

[468] Марунчак М. Біографічний довідник до історії українців Канади. Вінніпеґ, 1986. С. 142.

Українського вільного університету, згодом працював професором в університетах Манітоби та Оттави[469]. Він − автор багатьох фундаментальних досліджень історичного, політологічного та соціологічного спрямувань, серед яких не втрачають актуальності «Українці в Манітобі: Соціальна історія»[470] (1953), «Українські канадці: Їх місце і роль у канадському житті»[471] (1967 р.), «До кращої Канади»[472] (1973), «Українська греко-православна церква Канади 1918–1951 рр.»[473] (1981).

З молодих років П. Юзик був активним членом української громади Канади, зокрема став співзасновником і президентом молодіжної організації «Молодь» Українського Національного Об'єднання, тривалий час належав до управи Комітету Українців Канади (тепер – Конгрес Українців Канади), був заступником директора Шевченківської фундації, а також президентом Канадської асоціації славістів, очолював Комісію людських прав Світового Конгресу Вільних Українців (тепер – Світовий Конгрес Вільних Українців). Загалом кажучи, Павло Юзик очолював протягом життя безліч українських етнічних та загальноканадських установ чи організацій[474].

Виборовши членство в канадському Сенаті у 1963 р. П. Юзик ніколи не забував про своє українське походження, віддаючи чимало сил та енергії, привертаючи увагу канадської та світової громадськості, правлячих кіл Канади та інших держав до проблеми української державності. Як сенатор, П. Юзик у складі парламентської делегації представляв Канаду на сесіях ООН у 1963, 1975 та 1979 рр.; долучився до святкування 1000-ліття Польської державності у 1966 р.; упродовж 1972–1985 рр. був незмінним

---

[469] Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т.10. Гол. ред. В.Кубійович. Париж – Нью-Йорк, 1984. С. 3935.

[470] Yuzyk P. The Ukrainians in Manitoba: A Social History. Toronto, 232 p.

[471] Yuzyk P. Ukrainian Canadians: Their Place and Role in Canadian Life. Toronto, 1967. 104 p.

[472] Yuzyk P. For a Better Canada. Toronto: Ukrainian Echo, 1973. 352 p.

[473] Yuzyk P. The Ukrainian Greek Orthodox Church of Canada. 1918-1951. Toronto, 1981. 210 p.

[474] Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т.10. Гол. ред. В.Кубійович. Париж-Нью-Йорк, 1984. С. 3935.

представником Канади на дев'яти сесіях Північноатлантичного пакту; приєднався до роботи Мадридської конференції по Гельсінській угоді у 1980−1981 рр. та багатьох інших міжнародних форумах. Кожного разу, беручи участь у важливих міжнародних зустрічах, Павло Юзик знаходив можливість звернути увагу на поневолення України у складі Радянського Союзу[475].

Як канадський сенатор П. Юзик передусім дбав про благо для своєї держави та її громадян, але як представник української діаспори, своєю діяльністю сприяв суспільно-культурному та соціально-економічному розвитку усіх етнічних груп Канади, зокрема й української. Наприклад, на ініційованих українською діаспорою 22 січня 1969 р. парламентських слуханнях, свою промову з назвою «День української незалежності» П. Юзик будує довкола ідеї про те, що «Радянська Україна не є ані вільною, ані суверенною державою»[476], адже з царських часів перебуває під владою Росії. Політик закликав політичну еліту Канади докласти зусиль, щоб допомогти Україні здобути суверенітет. У такий спосіб українська діаспора інформувала канадських парламентарів про політичне становище в підрадянській Україні та боротьбу українців за свою державність.

Не менш важливий приклад артикуляції інтересів української діаспори Канади в просторі публічної політики є доповідь П. Юзика у Сенаті Канади, виголошена 22 квітня 1970 р. з нагоди 100-річчя від дня народження Леніна. Ця доповідь зазнала засудження СРСР, особливо на теренах УРСР. Осуду радянської влади викликало те, що П. Юзик публічно артикулював проблему незалежності України та розкривав справжню суть «мудрої ленінської національної політики»[477]. Виступ П. Юзика про національну політику СРСР спричинив широкий резонанс і у самій Канаді, оскільки там проживали представники народів майже усіх республік СРСР та країн соціалістичного табору.

---

[475] Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т.10. Гол. ред. В.Кубійович. Париж-Нью-Йорк, 1984. С. 3935.

[476] Yuzyk P. For a Better Canada. Toronto: Ukrainian Echo, 1973. P. 208.

[477] Yuzyk P. For a Better Canada. Toronto: Ukrainian Echo, 1973. P. 214–216.

Будучи поміж ініціаторів політики мультикультуралізму П. Юзик виголосив важливу для української діаспори доповідь «Українці в Канаді» (Монреаль, 9–11 червня 1972 р.). Політик усебічно та переконливо охарактеризував процес прибуття, розселення, участі українців у суспільно-політичному та соціально-економічному розвиткові Канади, труднощі адаптації та роль, яку відігравали та продовжують відігравати українці у канадському суспільстві[478].

Українська діаспора Канади представлена на всіх рівнях політики та публічного управління. Чимало її представників–члени Ліберальної, Консервативної, Народно-демократичної партій, представляють інтереси громадян Канади в провінційних парламентах, обіймають посади міністрів в різних регіонах. Варто загадати про політичний успіх голови Канадської дорадчої ради багатокультурності, а згодом мера м. Едмонтон Л. Дікура, лейтенант-губернаторку провінції Саскачеван, науковицю С. Федорук, бізнесмена, мецената Міжнародного конкурсу знавців української мови П. Яцика, спікера провінційного парламенту, Міністра соціального розвитку Альберти, голову Дорадчої ради щодо зв'язків провінції з Україною Є. Звоздецького, одинадцятирічного члена Федерального парламенту Б. Вжеснєвського. У 2015–2019 рр. у канадському парламенті на різних посадах перебувало 15 українців, серед яких багаторічна сенаторка Рейнел Андрейчук, яка у 1993–2004 рр. обиралася до Палати громад від Консервативної партії Канади, а у 2004–2019 від Прогресивної консервативної партії[479]. За результатами останніх виборів 2019 р. до парламенту був обраний лише один українець – Іван Бейкер[480], котрий став «першим серед канадських політиків усіх рівнів, який закликав федеральний уряд до надання Україні

[478] Yuzyk P. For a Better Canada. – Toronto: Ukrainian Echo, 1973. P. 49–62.

[479] Parliament of Canada. The Hon. Raynell Andreychuk, Senator. URL: https://lop.parl.ca/sites/ParlInfo/default/en_CA/People/Profile?personId=300

[480] Parliament of Canada. Members of Parliament. Yvan Baker. URL: https://www.ourcommons.ca/Members/en/yvan-baker(105121)

оборонної зброї»[481].

Українська діаспора Канади пишається Христею Фріланд, Віце-прем'єр-міністром та очільницею Міністерства фінансів Канади, а до того тричі поспіль, починаючи з 2013 р. обиралася до канадського федерального парламенту від Ліберальної партії Канади, очолювала міністерство закордонних справ[482]. Українська діаспора Канади оцінює політичну діяльність Х. Фріленд як «велику перемогу для всієї української спільноти в Канаді й іще одне свідчення того, як багато ми досягли»[483].

Відображенням представництва членів української діаспори на найвищих щаблях системи влади в Канаді є перебування на посту генерал-губернатора у 1990–1995 рр. представника української етнічної групи Рамона Гнатишина[484]. Родина Р. Гнатишина походить з містечка Вашківці, що у Вижницькому районі Чернівецької області. Під час свого візиту до Чернівців у жовтні 1992 р. Р. Гнатишин так згадує свій родовід: «Як Вам відомо, моє родинне коріння, як і тисяч інших канадців, закопане якраз тут. Бо з Буковини виїхав до Канади Михайло Гнатишин, і звідси також через кілька місяців опісля поїхала його дружина Анна, несучи на руках двомісячного хлопчика, який пізніше став моїм батьком»[485]. Батько Р. Гнатишина Іван, завдяки власній наполегливості здобув освіту правника, проявляв глибоку зацікавленість політичним життям. До 1959 р. працював адвокатом у Саскатуні, а згодом обраний до Сенату[486].

---

[481] Олексюк М. Підтримуємо Івана Бейкера, нашого кандидата в депутати до парламенту Онтаріо – допомагаємо Україні у важкий для неї час. *Новий шлях.* 2019. 6 червня. URL: https://www.newpathway.ca/pidtrymuemo-ivana-beikera/

[482] Parliament of Canada. Parlinfo. The Hon. Chrystia Freeland, P.C., M.P. URL: https://lop.parl.ca/sites/ParlInfo/default/en_CA/People/Profile?personId=18214

[483] Levytsky, M. Looking Back at 2019 // New Pathway, 2020. 10 January. URL: https://www.newpathway.ca/looking-back-2019/

[484] Його ім'я носить наш Центр. Авт.-упор. Ю. Макар, В. Макар, М. Лучак, О. Козачук. Чернівці: Рута, 2005. С. 5.

[485] Гнатишин Р. Промова з нагоди візиту до Музею буковинської діаспори 1 жовтня 1992 року. *Поточний архів Музею буковинської діаспори*. С. 1.

[486] Там само.

Р. Гнатишин народився 16 березня 1934 р. у Саскатуні, найбільшому місті провінції Саскачеван, де провів перші тридцять років свого життя. До навчання приступив у початковій школі імені королеви Вікторії, продовжив–у середній школі «Нютана Коллиджіат», згодом – у Саскачеванському університеті, де у 1954 р. здобув ступінь бакалавра гуманітарних наук, а у 1956 р. – бакалавра права. Як допитливий юнак він не тільки успішно навчався, але й захоплювався спортом, музикою, авіацією, тож вступив до Резервної групи Королівських повітряних сил, у складі якої служив протягом 1951–1956 рр. в Кінгстоні (провінція Онтаріо), Ґімлі (провінція Манітоба), Мус Джей (провінція Саскачеван) і в Меці (Франція). Наступні кілька років (1956–1958) він провів у 23-й допоміжній військовій команді пілотів Королівських канадських повітряних сил у Саскатуні[487].

Правник Р. Гнатишин у 1957 р. став членом асоціації юристів Саскачевану, а 1986 р. – Онтаріо. Як професійний юрист займався комерційним та корпоративним правом, державним та торговельним правом, посередництвом. Певний час упродовж 1958–1960 рр. працював особистим секретарем і виконавчим помічником урядового лідера Сенату В. М. Асельтіна. Повернувшись у 1960 р. до Саскатуну, він очолив Північносаскачеванський відділ Всеканадської асоціації Об'єднаних Націй. Майже дев'ять років, з 1966 по 1974 рр., працював викладачем права у Саскачеванському університеті, поєднуючи викладацьку роботу з членством, в управлінні Правничого товариства Саскачевану, яке очолював у 1973–1974 рр. У 1973 р. його призначили на посаду Королівського радника провінції Саскачеван[488].

У сорокарічному віці Р. Гнатишин розпочав депутатську кар'єру. 1974 р. його обрано депутатом Палати громад від Прогресивно-консервативної партії в окрузі Саскатун-Біґар.

---

[487] Його ім'я носить наш Центр. Авт.-упор. Ю.Макар, В.Макар, М.Лучак, О.Козачук. Чернівці: Рута, 2005. С. 8.

[488] Гнатишин Р. Промова з нагоди візиту до Музею буковинської діаспори 1 жовтня 1992 року. *Поточний архів Музею буковинської діаспори*. С. 2–3.

Згодом ще тричі – у 1979, 1980 та 1984 рр. – його обирали депутатом федерального парламенту в окрузі Саскатун-Вест. У 1976 р. він обраний заступником лідера офіційної опозиційної партії у Палаті громад. А у червні 1979 р. став членом Королівської таємної ради, що відкрило йому шлях до міністерських посад. У 1979 р. він був міністром науки і технологій, у 1979–1980 рр. очолював міністерство енергетики, копалень і ресурсів. У 1986 р. Р. Гнатишин став міністром у справах координації, а у 1986–1988 рр. працював міністром юстиції і генеральним прокурором. Упродовж 1984–1986 рр. очолював фракцію правлячої партії у Палаті громад, у 1985–1986 рр. був президентом Королівської таємної ради[489].

Р. Гнатишин виконував чимало громадських функцій в урядових колах, фондах, політичних та громадських структурах. Зокрема, у першій половині 1980-х рр. він очолював передвиборчий комітет консерваторів з правових питань. Як депутат Палати громад у 1970-х та 1980-х рр. працював у кількох постійних парламентських комітетах, зокрема сільського господарства, транспорту, юстиції, фінансів. У 1960-х–1970-х рр. Р. Гнатишин був головою правління компанії «Юнайтед Вей», директором Об'єднаних громадських фондів, президентом Саскатунської галереї та Консервативної корпорації, заступником голови Християнського чоловічого об'єднання Саскатуну[490].

У 1988 р. Р. Гнатишина призначено Королівським радником Канади, а у 1989 р. він отримав почесне пожиттєве членство у Правничому товаристві Саскачевану. Того ж року його нагороджено медаллю Святого Володимира від Світового конгресу вільних українців (від 1993 р. – Світовий конгрес українців) як визнання визначних заслуг у царині захисту справедливості та громадянських свобод. Крім почесного

---

[489] Гнатишин Р. Промова з нагоди візиту до Музею буковинської діаспори 1 жовтня 1992 року. *Поточний архів Музею буковинської діаспори*. С. 4.

[490] Його ім'я носить наш Центр. Авт.-упор. Ю.Макар, В.Макар, М.Лучак, О.Козачук. Чернівці: Рута, 2005. С. 7.

докторату в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (1992 р.), який він, за його словами, цінував чи як не найвищу нагороду у своєму житті, політик удостоївся такого ж почесного звання у різні роки: від своєї Alma mater – Саскачеванського університету (1990 р.), від Університету Британської Колумбії (Ванкувер, 1991 р.), від Оттавського університету (1991 р.), від Квінс університету (Кінгстон, 1991 р.)[491].

Невтомна суспільно-політична діяльність Р. Гнатишина здобула широке визнання у Канаді, що привело його до найвищої державної посади – поста генерал-губернатора, другої особи в Канаді після короля Великої Британії (нині, вже багато років, королеви Єлизавети II). Рамон Джон Гнатишин став двадцять четвертим генерал-губернатором Канади у січні 1990 р. Канадське законодавство дозволяє обіймати цю посаду одній особі не більше п'яти років, але лише один раз. Обрання Р. Гнатишина генерал-губернатором українська спільнота Канади сприйняла як гідну оцінку свого внеску у розвиток країни. Посада генерал-губернатора не вимагає особливого втручання у державне управління, вона, швидше, пов'язана з виконанням представницьких функцій, але водночас потребує неперервної комунікації з канадським суспільством щодо його повсякденного життя. За своїм характером Р. Гнатишин був людиною комунікабельною і за свідченнями тих, хто його оточував, щирою і доброзичливою. Під час його правління генерал-губернаторський палац в Оттаві відкрив свої двері для звичайних відвідувачів. Вважають, що лише цей один вчинок вписав ім'я Р. Гнатишина в історію Канади. Р. Гнатишин започаткував на теренах резиденції відкриті літні концерти під своїм патронатом, встановив нагороди в галузях мистецтва, науки, освіти, став на захист аборигенів і метисів[492].

---

[491] Гнатишин Р. Промова з нагоди візиту до Музею буковинської діаспори 1 жовтня 1992 року. *Поточний архів Музею буковинської діаспори*. С. 4–5.

[492] Гнатишин Р. Промова з нагоди візиту до Музею буковинської діаспори 1 жовтня 1992 року. *Поточний архів Музею буковинської діаспори.* С. 14–15.

Перебуваючи на посаді генерал-губернатора Канади, Р. Гнатишин зазнавав критики франкоканадців за недостатнє володіння французькою мовою, і як наслідок – недостатні зусилля щодо захисту їхніх прав, та українців, які час від часу так само дорікали йому за незнання української мови і, відповідно, байдужість до проблем української діаспори Канади[493]. На нашу думку, перебування на посаді генерал-губернатора Канади етнічного українця, який позиціонував своє походження в просторі публічної політики Канади та на міжнародному рівні, сприяло ефективнішій мобілізації матеріальних та людських ресурсів українською діаспорою та захисту її інтересів.

Залишивши посаду генерал-губернатора у лютому 1995 р., Р. Гнатишин повернувся до правничої практики в Оттаві, ставши у серпні того року президентом Спілки незалежних адвокатів. З притаманною йому енергією він продовжував займатися громадською діяльністю, створив під своїм керівництвом Фонд на підтримку канадської культури. По смерті чоловіка Фонд очолила його дружина Ґерда Гнатишина. Політична, професійна та громадська діяльність Р. Гнатишина, це відображення загалом активної життєвої позиції української діаспори Канади, яка своєю, виснажливою на початках, невтомною працею домоглася загального визнання як повноправного суб'єкта поліетнічного канадського суспільства.

Отже, українська діаспора Канади, починаючи з 1920-х рр., має представництво в системі органів влади Канади всіх рівнів. Рівень і характер інтеграції представників української діаспори до політичної еліти вказують на її соціальну зрілість та відображають здатність до ствердження як суб'єкта міждержавних відносин. Отже, численна українська діаспора є як фактором двосторонніх відносин, засобом реалізації національних інтересів, так суб'єктом сучасної системи міжнародних відносин.

---

[493] Макар В. Канада: держава, люди, політика. *Історико-політичні проблеми сучасного світу.* Зб. наук. ст. Чернівці: Рута, 2007. Т. 15–16. С. 12.

Визначені та проаналізовані механізми ствердження політичної суб'єктності української діаспори в Канаді вказують на те, що всі вони мають потенціал до використання як інструментів м'якої сили на двох рівнях – рівні внутрішньополітичних відносин у Канаді та рівні двосторонніх відносин в системі Канаді – Україна. Дієва мережа організаційних структур української діаспори, інкорпорація її представників до політичної еліти Канади на регіональному та національному зрізах політики, розосередження в соціальній структурі канадського суспільства та здатність до збереження української етнічної ідентичності забезпечує політичну суб'єктність, для якої базовим інструментом політичної діяльності є м'яка сила. Українська діаспора в Канаді стала джерелом формування системи двосторонніх відносин між Україною та Канадою, що забезпечило генезу моделі двосторонніх відносин України і Канади та гарантувало їх тривалість, еволюцію й конструктивну динаміку в умовах практичної реалізації канадського концепту мультикультуралізму.

РОЗДІЛ 3
ФОРМАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ВІДНОСИН ПІСЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

3.1. Інституціоналізація відносин України та Канади

Традиційно система міжнародних відносин досліджується в парадигмі міждержавних відносини, які формуються та реалізуються на рівні інституціоналізованих дипломатичних відносин або у форматі силових дій чи примусу. І навіть попри те, що в сучасній політичній науці чітко оформилася тенденція до дослідження системи міжнародних відносин за низхідним принципом, коли їх вихідним моментом позиціонується діяльність суб'єктів глобального рівня, а не національних держав[494], міждержавні відносини і далі залишаються найважливішим типом міжнародних відносин, у якому відображена безліч економічних, соціальних, політичних, культурних і наукових зв'язків, котрі зазнають інституціоналізації задля систематизації та неперервності обміну досвідом, інформацією, матеріальними, культурними та іншими цінностями. Безперечно, в сучасному світі домінантна більшість таких зв'язків − об'єктивація впливу геополітичних чинників на внутрішньополітичні процеси в національних державах. Водночас Р. Аксельрод та Р. Кеохейн наголошують на тому, що діяльність суб'єктів двосторонніх відносин, яка відбувається відповідно до контексту динаміки системи міжнародних відносин, не обмежується впливом тільки геополітичних чинників, оскільки для розгортання двосторонніх відносин особливе значення мають детермінанти внутрішньополітичного ряду[495]. За своїм характером міждержавні відносини можуть набувати формату

[494] Brown C., Ainley K. Understanding International Relations. Third Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2005. P. 7.

[495] Axelrod R., Keohane R. O. Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions. Neo-realism and neo-liberalism, Baldwin D. A., ed. New York, 1993. P. 88–91.

змагальності, суперництва, конкуренції та партнерства. Основним принципом останніх є співпраця та взаємодія з метою досягнення спільного блага.

Найбільш комплексно в українській політичній науці характеристики відносин партнерства визначив Г. Перепелиця. Науковець наголошує, що такі відносини «характеризуються відсутністю значних протиріч між державами та наявністю обопільного зацікавлення у взаємовигідній співпраці в різних галузях національної безпеки й оборони. Партнерство передбачає наявність спільної проблеми та спільного підходу до її розв'язання. Воно також зумовлює бачення спільних шляхів реалізації національних інтересів країн-партнерів та узгодженість позицій і дій щодо розв'язання певних спільних проблем».[496] Відносини партнерства не передбачають жодних ознак залежності чи контролю, оскільки країна-партнер має право вести самостійну політику та обрати власну позицію, яка може відрізнятися від позиції її партнера за двосторонніми відносинами.

Перебуваючи у складі СРСР Україна формально володіла всіма атрибутами суверенності. Вона, як і кожна союзна республіка, мала свою конституцію, в якій значилося право вільного виходу зі складу Союзу. Нею ж гарантувалися права і свободи громадян. Більше того, Україна була членом-засновником ООН і мала своє Міністерство закордонних справ. Проте всім цим атрибутам властивий декларативний характер та не існувало прописаної в законодавстві процедури функціонального застосування.

Проблема державного суверенітету України та, відповідно, інституціоналізації двосторонніх відносин, у Канаді не раз артикулювалася представниками української діаспори, інкорпорованої до національної політичної еліти цієї країни. Особливу увагу привертають канадські парламентські дебати, ініційовані П. Юзиком та проведені 3 і 28 червня 1971 р. задля обговорення у Сенаті результатів візиту прем'єр-міністра Канади П. Трюдо до Москви у

[496] Перепелиця Г. Україна – Канада: Становлення та розвиток особливого партнерства. *Міжнародні Відносини*. 2019. Вип. 2 (50). С. 25–26.

травні того року[497]. Політичним результатом візиту стало підписання міждержавного Протоколу та публікація за наслідками візиту Комюніке[498]: «Усміхнений та з червоною квіткою на вилозі одягу, прем'єр Трюдо вже в перших днях відвідин виявив надію на початок нової ери відносин і співпраці між Канадою і СРСР, називаючи свої відвідини історичною оказією для Канади…», – так характеризував поведінку прем'єра український часопис у Канаді[499].

Сприйняття візиту П. Трюдо до СРСР у канадському суспільстві було неоднозначним та варіювалося від цілковитого схвалення до звинувачення у наданні «беззастережної моральної підтримки тоталітарній (радянській – В. М.) системі»[500]. Для борців за незалежність України візит урядової делегації Канади до СРСР і підписання там згаданих документів виявилися сприятливим моментом для чергового порушення українського питання у стінах федерального Парламенту. На початку своєї промови 3 червня 1971 р. сенатор П. Юзик звернув увагу колег на ту частину підписаного в Москві Протоколу, де йшлося про те, що «Радянський Союз та Канада намагатимуться розширити і поглибити співпрацю щодо важливих міжнародних проблем, які перебувають у сфері їх спільних інтересів, а також з питань двосторонніх відносин, через періодичні зустрічі»[501]. До предметного поля парламентської дискусії винесені питання про: еквівалентність обміну Канади з Радянським Союзом у галузях економіки, культури, науки; оцінку тодішньої політики Радянського Союзу; дотримання чи недотримання Радянським Союзом міжнародних обіцянок і зобов'язань; позицію канадського прем'єра щодо суверенітету України[502].

Під час дебатів того дня канадські парламентарі звернули

---

[497] Debates of the Senate. Official Report (Hansard). Volume II. (April 20, 1971 to February, 1972).

[498] Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т.8. *У змаганні за нову Канаду: початки офіційної двомовності й багатокультурності – 1970–1979.* Едмонтон: КІУС, 1992. С. 91, 93–95; На скрижалях історії. З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940-1980-ті роки. Київ, 2003. С. 453–460.

[499] *Канадійський фармер*. Вінніпеґ. 1971. 24 травня.

[500] *The Globe and Mail*. Toronto. 1971. June 1

[501] Yuzyk P. For a Better Canada. Toronto, 1973. P. 241.

[502] Yuzyk P. op. cit. P. 241–251.

увагу на нееквівалентність обміну в більшості сфер канадсько-радянських відносин. Сенатори сходилися на тому, що з усіх тих проблем користь Канаді приносила лише торгівля пшеницею, що «певною мірою сприяло нашій (канадській. – В. М.) економіці, однак значно допомогло підтримати хистку радянську економіку у сфері сільського господарства»[503]. Що ж до культурного обміну, то він виявився однобічним: «до Канади з Радянського Союзу часто приїжджали різні ансамблі, хори, цирки, яких супроводжували спецагенти, натомість канадські групи рідко відвідували СРСР»[504].

Не порушуючи питання про підтримку Канадою справи виходу України зі складу Союзу РСР, Комітет українців Канади (з 1993 р. – Конгрес українців Канади) устами сенатора П. Юзика в Парламенті і власними зусиллями намагався вплинути на федеральну владу, щоб та у своїх стосунках з правлячою верхівкою СРСР домагалася від неї дотримання прав усіх його народів, але передусім українців. Вище ми вже згадували про деякі виступи і промови П. Юзика. Розглядувані нами дебати у червні 1971 р. стали своєрідним підсумком зусиль української громади Канади за перше 25-ліття по війні стосовно українського питання в Україні, кінцевою метою якого мала б бути повна її незалежність[505].

Гостро дебатувалося питання оцінки радянської зовнішньої політики, починаючи від ленінської Декларації прав народів Росії з її широко відомими чотирма принципами. При цьому згадувалася заява радянського уряду Росії від 17 грудня 1917 р., в якій більшовицька Рада народних комісарів визнавала «Українську Народну Республіку та її право на відокремлення від Росії або укладення угоди з Російською Республікою на основі федеративних або інших зв'язків такого типу. Все, що стосується національних прав та національної незалежності українського народу, ми, Рада Народних Комісарів, приймаємо без будь-яких

[503] Yuzyk P. Op. cit. P. 241.
[504] Yuzyk P. Op. cit. P. 241.
[505] Lupul M. The Politics of Multiculturalism. A Ukrainian-Canadian Memoir. Edmonton-Toronto: CIUS Press, 2005. P. 73–93, 165.

обмежень чи застережень»[506]. Далі в дебатах йшлося про те, що зі створенням СРСР Україна втратила будь-який суверенітет. Як доказ нещирості радянської зовнішньої політики в дискусії наголошувалося на окупації у 1940 р. держав Балтії – Литви, Латвії, Естонії, суверенітет яких був визнаний ще після приходу до влади в Росії більшовиків[507]. Обговорення питання супроводжувалося критичним аналізом заяв радянських керівників і щодо права народів на самовизначення. Зокрема, йшлося про виступ радянського прем'єра О. Косигіна, опублікований у газеті «Правда» 20 червня 1967 р. і про проєкт резолюції про недопустимість «втручання у внутрішні чи зовнішні справи», внесені радянським міністром закордонних справ А. Громиком на сесію Генеральної Асамблеї ООН у грудні 1965 р.[508].

Під час дебатів була висловлена думка про те, що канадський прем'єр П. Трюдо, підписавши у Москві згадані документи, не хотів визнавати незалежності України і тим самим кидав тінь на репутацію Канади як справедливої демократичної держави. Після повернення з СРСР 30 травня 1971 р. П. Трюдо відповідав на запитання канадського радіо. Коли його спитали, як він ставиться до порушення прав людини в Україні, то у своїй відповіді, а потім у зверненні до Парламенту, він заявив, що оскільки він є противником канадського сепаратизму (йшлося про Квебекську проблему. – В.М.), то й «не підтримуватиме ідею незалежності будь-якої території, яка перебуває у складі будь-якої держави»[509]. Він, поза сумнівом, мав на увазі Україну, оскільки саме про неї питали прем'єр-міністра. У такій позиції немає нічого дивного, адже практично до розпаду СРСР так само поводили себе і лідери інших провідних держав світу. Маємо на увазі британську прем'єрку М. Тетчер, американського президента Дж. Буша-старшого. Джерелом такого ставлення до проблеми незалежності України була поширена в політичних колах провідних країн світу теза про те, що

---

[506] Yuzyk P. Op. cit. P. 244–245.
[507] Yuzyk P. Op. cit. P. 245–246.
[508] Yuzyk P. Op. cit. P. 246–247.
[509] Промова прем'єр-міністра П. Е. Трюдо. *Ми і світ*. Ніагара-Фолз, 1971. Ч. 162. С. 81–83.

краще мати справу з однією імперією зла, аніж з багатьма. До того ж, можлива незалежність України викликала занепокоєння через велику кількість ядерної зброї на її території.

На парламентських дебатах П. Трюдо нагадали, що перед поїздкою до СРСР він отримав збірку документів «Порушення прав людини в Україні», опубліковану Світовим Конгресом Вільних Українців, та опубліковані на Заході праці В. Чорновола «Лихо з розуму»[510], а також колишнього діяча Комуністичної партії Канади І. Коляски «Два роки в радянській Україні», який проходив навчання у Вищій партійній школі СРСР. До поїздки прем'єра і після неї, його резиденцію засипали тисячами заяв, протестів тощо[511].

Справа, пов'язана з візитом П. Трюдо до Москви, набула такого широкого розголосу тому, що під час обговорення на окремому засіданні Сенату 1 червня 1971 р. підписаного 19 травня 1971 р. Протоколу (за наслідками поїздки до СРСР) та на парламентських дебатах 3 червня викликало чимало гострих запитань до урядової делегації, і не лише від сенаторів. Тому дебати з обговорюваної справи продовжили ще 28 червня. Після дебатів 3 червня кілька впливових канадських газет, зокрема: «The Montreal Gazette»[512], «Toronto Star»[513], «The Globe and Mail»[514], звинуватили прем'єра П. Трюдо в тому, що він прирівняв ув'язнення українських дисидентів в СРСР за їх легальну боротьбу за права і свободу українців і незаконно та неконституційно засуджених у закритих судових засіданнях, з подібними переслідуваннями представників «Фронту визволення Квебеку» у самій Канаді. Подібне порівняння виявилося некоректним, оскільки українські дисиденти діяли в межах тодішньої конституції УРСР – зрештою, й СРСР.

---

[510] Чорновіл В. Лихо з розуму. Львів: Меморіал, 1991. 344 с.

[511] Поїздка Прем'єр-міністра Трюдо до СРСР і справа України. Десятий Конгрес українців Канади, Вінніпеґ (Манітоба) 8, 9, 10 і 11 жовтня 1971. Вінніпеґ, 1972. С. 66.

[512] *The Montreal Gazette.* 1971. May, 29.

[513] *The Toronto Star.* 1971. June 7.

[514] *The Globe and Mail.* 1971. June 9.

Оскільки канадський уряд не вчинив жодних кроків, щоб спростувати чи пом'якшити попередні висловлювання П. Трюдо, він, розуміючи всю складність ситуації, 7 червня запросив до себе лідерів Комітету українців Канади та координуючих органів понад 30 українських організацій, які представляли більшість громадян українського походження, понад 80 % з яких народилися вже у Канаді. Делегація КУК на чолі зі своїм головою В. Кушніром подала прем'єр-міністрові Меморандум, у якому закликала його «виправити негативне враження, яке склалося через його нещодавні заяви, серед членів української громади, які були глибоко ображені його відмовою визнати законними прагнення українського народу, і його порівняння українських патріотів, які ведуть боротьбу за здійснення конституційного права українського народу, з учасниками Фронту визволення Квебеку»[515].

У Меморандумі представники КУК висловили переконання, що уряд Канади, який підписав «Загальну декларацію прав людини», поважатиме «глибоке занепокоєння своїх громадян становищем прав народів у Радянському Союзі», і тому закликали його «використати всі мирні засоби, наявні в його розпорядженні», з метою:

- ✓ довести до відома ООН і уряду СРСР протест канадського народу проти подальшої ліквідації радянською владою конституційних прав українців та інших народів;
- ✓ припинити репресії та гоніння в СРСР та УРСР проти християн та євреїв, зокрема проти священнослужителів;
- ✓ протестувати проти постійних дій радянської влади звести нанівець вільний розвиток української мови і культури, а також мови і культури інших народів на тлі привілейованого становища російської мови та культури;
- ✓ домагатися зняття в Радянському Союзі обмежень на вільний доступ до інформації в усіх формах та усіма мовами, зокрема українською, між СРСР та Канадою;
- ✓ виступити проти обмежень на поїздки до СРСР та України, зокрема для канадців, які бажають відвідати родичів і друзів, чи проводити наукові дослідження для сприяння культурному розвиткові;

---

[515] Колянківський М. Моя подорож до України з прем'єром Канади. *Ми і світ*. Ніагара-Фолз, 1971. Ч. 162. С. 24–25.

- ✓ домагатися зняття обмежень від урядів СРСР та УРСР щодо еміграції своїх громадян, зокрема українців;
- ✓ проявити ініціативу, спрямовану на встановлення дипломатичних відносин з УРСР та відкриття канадського посольства у Києві і консульств у Львові, Одесі та Харкові[516].

Отже, саме актуалізовані в Меморандумі проблеми були предметом парламентських дебатів, які свідчили, що серед канадських законодавців поширені проукраїнські настрої. Зауважимо, що під час зустрічі з представниками КУК П. Трюдо вибачився перед українською громадою за некоректні порівняння. «Я сказав їм, вибачте, якщо я образив ваші почуття… Після того як я перевірив, як переклали мої слова, я зрозумів, що сказав не те, що думав сказати»[517], пояснив канадський прем'єр та пообіцяв артикулювати проблему стану дотримання прав людини в УРСР та ув'язнених українських дисидентів під час запланованого візиту радянської урядової делегації до Канади у жовтні того ж року.[518]. На нашу думку, зважаючи на формат міжнародних відносин та принципи геополітики, ані Канада, ані будь-яка інша провідна держава світу у 1970-х рр. ще не були готові до підтримки незалежницьких прагнень українців та інших народів Радянського Союзу. Цей час настав через два десятиліття, коли розвалилася світова соціалістична система та її провідник у постаті СРСР.

Інституціоналізація двосторонніх відносин України та Канади передбачала міжнародно-правове визнання України, тобто ухвалення органом Канади, наділеним певними повноваженнями і має відповідну компетенцію, добровільного акту, який свідчив би, що вона розцінює нову державу Україну як суб'єкт міжнародного права, як державу, з якою має намір встановити та підтримувати офіційні відносини. Отже, інституціоналізація українсько-канадських відносин на таких засадах розпочалася після 1 грудня 1991 р., коли в один день 2 грудня 1991 р. спеціальний посланник польського уряду в Києві Є. Козакевич офіційно повідомив МЗС

[516] Yuzyk P. For a Better Canada. Toronto, 1973. P. 256–257.
[517] *The Toronto Star.* 1971. July 7.
[518] Lupul M. Op. cit. P. 165.

України про визнання незалежності молодої Української держави Республікою Польща. Іншою державою, яка визнала незалежність України того ж дня, стала Канада. З огляду на географічне положення північноамериканського партнера, це було вкрай важливим для України.

Вже 27 січня 1992 р. у Києві підписана «Спільна Декларація про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою»[519], а Міністр закордонних справ Канади Б. МакДугал та Міністр закордонних справ України А. Зленко обмінялися відповідними нотами. Цим документом скріплювалися обопільні наміри розвивати і поглиблювати історичні зв'язки між народами двох країн у форматі відносин двостороннього співробітництва. Розвиток таких відносин мав здійснюватися на загальновизнаних нормах міжнародного права, принципах рівності держав, взаємної поваги та довіри, суверенітету та незалежності, права народів на самовизначення, територіальної цілісності, поваги до прав людини, невтручання у внутрішні справи. З цією метою між Канадою та Україною встановлювалися дипломатичні відносини у повному обсязі, набираючи чинності з моменту підписання Декларації. У квітні того ж року розпочало роботу Посольство Канади в Україні, а з листопада – Посольство України в Канаді.

Отже, Канада одна з перших здійснила міжнародно-правове визнання України – вчинила дію, підтверджену формальним актом, констатуючи наслідки юридичного характеру в системі міжнародних відносин. Міжнародне визнання, з одного боку,– це суб'єктивний елемент міжнародних відносин, оскільки відображає волю тієї держави, яка визнає (Канади), з іншого, – об'єктивний елемент, оскільки спрямовується на реально існуючий об'єкт, який потребує визнання (Україна). Важливо, що Канада декларативно визнала Україну, що передбачає визнання нової держави як нового актора міжнародної взаємодії та суб'єкта міжнародно-правових відносин. Така процедура полегшує подальший процес встановлення контактів з новою державою. При цьому

[519] Спільна Декларація про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою. 27 січня 1992 р. Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_005#Text

координаційна роль належала МЗС України, чому сприяла активна робота Посольства України в Канаді, зокрема щодо змістовного наповнення візитів вищого державного керівництва України до Канади та інформування українських компаній про економічні можливості між двома країнами і потреби канадського ринку.

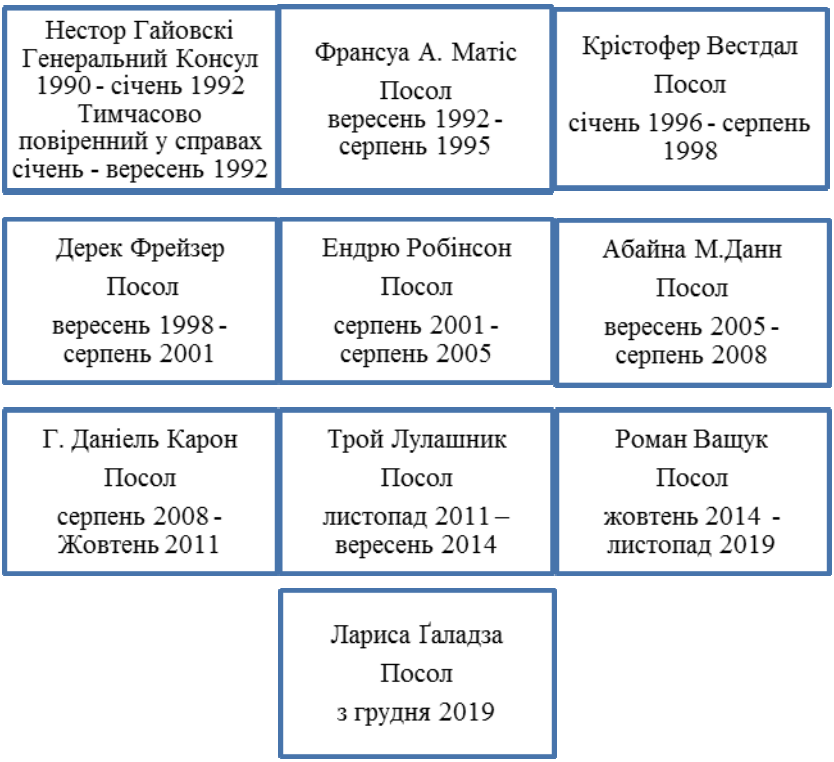
Інституціоналізація двосторонніх відносин, її перебіг та результати, визначаються тим, хто саме очолює посольство, адже посол − це єдиний представник держави, який, по-перше, має прямий офіційний доступ до інституцій усіх рівнів та їх керівників, котрі безпосередньо беруть участь у процесі ухвалення рішень в країні перебування; по-друге− може обговорити проблеми двосторонніх відносин у неформальній обстановці; по-третє, регулярно пояснювати політику власної держави в ЗМІ країни перебування; по-четверте, має можливість щодня сприяти створенню позитивного іміджу своєї країни в країні акредитації. Свого часу Дж. Кеннеді зауважив, що практика сучасної дипломатії «вимагає детального розуміння не лише урядів, але й народів, їх культур та інституцій»[520], тому дипломату варто мати час для подорожей за межами столиці в країні призначення, адже саме в такий спосіб встановлюються близькі особисті зв'язки, які виходять за межі офіційних дипломатичних кіл та створюють передумови для об'єктивного розуміння суспільства країни акредитації. Посол не може бути «неупередженою стороною, але він до певної міри є «чесним брокером» між двома країнами»[521], тобто має гідно представляти інтереси своєї країни за одночасного дотримання лояльності стосовно країни перебування. Такий підхід забезпечує достатній рівень довіри та ефективне виконання покладених на нього функцій. Рівень довіри та характер ефективності виконання функцій Надзвичайного і Повноважного Посла Канади в Україні часто залежить від етнічної належності канадських дипломатів найвищого рангу (малюнок 3.1.1[522]).

---

[520] Киссинджер Г. Дипломатия. М.: «Ладомир», 1997. С. 209.

[521] Сакун О. Дипломатическое ремесло. М.: Междунар. отношения, 2008. С. 165.

[522] Government of Canada. Canada's Ambassadors since Ukraine's Independence. URL: https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/offices-bureaux/ambassadors-ambassadeurs.aspx?lang=ukr; Government of Canada. Announcement of new

Малюнок 3.1.1. **Посли Канади в Україні**

Використання методу біографічного аналізу допомогло встановити, що з 10 призначених Тимчасово повірених у справах та Надзвичайних і Повноважних Послів Канади в Україні четверо за етнічним походженням українці: Нестор Гайовскі (Генеральний консул; Тимчасово повірений у справах), посли Трой Лулашник, Роман Ващук та Лариса Ґаладза. Тобто, з листопада 2011 р. функції Надзвичайного і Повноважного Посла Канади в Україні виконували тільки українці за походженням.

---

diplomatic appointments. URL: https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2019/11/announcement-of-new-diplomatic-appointments.html

Перший Президент України Л. Кравчук так описав передачу документів про визнання Канадою України: «… генконсул Канади Нестор Гайовскі приїхав уже ввечері. Він попросив про можливість вручити документ особисто новообраному Президентові. Вже був вечір – Зленко зателефонував мені, і я запросив їх у заміський будинок, в якому проживав. Коли канадієць приїхав до мене …, то офіціозом не обмежувалися – прийнявши документ про визнання, я запросив гостя до столу. Серед вагомих за посадою осіб був на цій зустрічі не тільки міністр закордонних справ Анатолій Зленко, а й голова комітету Верховної Ради у закордонних справах Дмитро Павличко. Настрій розмови був надзвичайно піднесений, усі тішилися й висловлювалися про майбутнє нової держави з великим оптимізмом»[523].

Призначення професійного дипломата Н. Гайовскі, колишнього представника міністерства закордонних справ у Фінляндії та Італії, а в 1981–1983 рр. комерційного радника та відповідального директора спеціальної групи у справах торгівлі в посольстві Канади в СРСР свідчило про належне ставлення до молодої незалежної держави України. Н. Гайовскі володів українською мовою, адже народився в українській родині в провінції Манітоба та й одружений з українкою. Найголовнішим було те, що він добре знався на ситуації в Україні, адже упродовж 1990–1991 рр. провів в Оттаві низку зустрічей з М. Горинем та В. Чорноволом, «тому відразу можна було очікувати, що він буде інформувати канадський уряд про українські справи об'єктивно і без упередження»[524]. Діяльність спочатку як Генерального консула, а згодом Тимчасово повіреного у справах Канади в Україні, зосередилася на організаційному забезпеченні процесу інституціоналізації двосторонніх відносин України та Канади, визначенні пріоритетів діяльності канадського посольства та апробації основних принципів міждержавної взаємодії в умовах виборювання та становлення незалежності України.

---

[523] Таємниці нашої незалежності. Наш день. 2018. 24 серпня. URL: https://nday.te.ua/tajemnytsi-nashoji-nezalezhnosti/

[524] Дворський С. Н. Ґайовський буде першим консулом Канади в Києві. *Свобода. Український щоденник.* 1990. 24 листопада. Vol. XCVII. №. 225.

Етнічний українець Т. Лулашник, призначений на посаду Надзвичайного і Повноважного Посла Канади в Україні у листопаді 2011 р., обіймав цю посаду до вересня 2014 р. Політично це був складний період: з одного боку, період президентства В. Януковича та певного затишшя у розгортанні двосторонніх відносин між Україною та Канадою, з іншого, – бурхливий період Революції гідності, яка акцентувала найважливіші аспекти двосторонніх відносин України та Канади.

До початку Революції гідності Т. Лулашник зосередив свою діяльність на поширенні цінностей демократії та загальнолюдських цінностях в українському суспільстві загалом та, зокрема, серед університетської молоді України. За патронатом Т. Лулашника в Україні реалізований проєкт Ради Європи «Впровадження європейських стандартів в українському медійному середовищі», профінансований Урядом Канади. Проєкт спрямований на забезпечення та підтримку: (1) наближення нормативно-правової бази медіа до європейських стандартів та експертну підтримку у створенні системи суспільного мовлення; (2) впровадження законодавства у сфері доступу до публічної інформації; (3) розвиток етичних стандартів у журналістиці через посилення системи саморегуляції медіа в Україні. Оцінюючи значення проєкту для розвитку українсько-канадських відносин, Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Україні, наголошував, що його роль зумовлюється тим, що: «свобода слова – це пріоритет у Канаді, який ми сповідуємо вже багато років. Метою нашого доступного фінансування є підтримка і зміцнення демократії, свободи, поваги до прав людини (в Україні – В. М.). І надзвичайно важливою складовою цих речей є свобода засобів масової інформації»[525]. Водночас Т. Лулашник підкреслив значення української діаспори у формуванні особливого сприятливого для двосторонніх відносин ставлення Канади до України. При цьому він наголошував, що «таке ставлення до України набагато

[525] Посол Канади в Україні Трой Лулашник: Свобода слова – це пріоритет у Канаді, який ми сповідуємо вже багато років (23 травня 2013). URL: https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/4012/2013-05-23-posol-kanady-v-ukraini-troy-lulashnyk-svoboda-slova-tse-priorytet-u-kanadi-yakyy-my-spoviduiemo-vzhe-bagato-rokiv/

ширше, ніж ставлення через діаспору. Україна займає особливе місце в серцях канадців. Україна є частиною нашої історії й культури»[526]. Позиціонування значення свободи слова для української демократії та реформ було підтверджене й у вступному слові Посла Канади в Україні під час урочистої церемонії відкриття Міжнародної конференції «Від державного до суспільного мовлення» в липні 2014 р.[527]

За час своєї каденції на посаді Посла Канади в Україні Т. Лулашник відвідав близько 20 вишів України. Під час своїх візитів він актуалізував необхідність розвитку двосторонніх відносин України та Канади у сферах гуманітарного спрямування, освіти і науки. По-перше, беручи участь у семінарі «Зміцнення українсько-канадського партнерства у сфері вищої освіти», який відбувся 11 лютого 2013 р. у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, та виступаючи перед представниками 11 канадських і 27 українських вишів, Посол Канади в Україні наголосив, що інтеграція української освіти до світового освітнього простору має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики України у сфері вищої освіти. Також Т. Лулашник привітав підписання Меморандуму про взаєморозуміння між Спілкою ректорів вищих навчальних закладів України та Канадським бюро міжнародної освіти, відповідно до якого розширювалися українсько-канадські двосторонні відносини у сфері вищої освіти та наукових досліджень[528].

По-друге, Надзвичайний та Повноважний посол Канади в Україні під час відвідин Українського католицького університету в Львові в лютому 2013 р. зауважив, що УКУ є «чудовим прикладом того, що в незалежній Україні можливо творити спільноту, де люди несуть відповідальність і спричиняються до розвитку демократичного

[526] Там само.

[527] Вступне слово Посла Канади в Україні Троя Лулашника під час урочистої церемонії відкриття Міжнародної конференції «Від державного до суспільного мовлення» (1 липня 2014). URL: https://tv.suspilne.media/video/8656/load

[528] Зміцнення українсько-канадського партнерства у сфері вищої освіти – нові можливості для студентів із України (14 лютого 2013). URL: https://eenu.edu.ua/uk/articles/zmicnennya-ukrayinsko-kanadskogo-partnerstva-u-sferi-vishchoyi-osviti-novi-mozhlivosti-dlya

відкритого суспільства»[529], а також наголосив на важливості інтеграції української вищої освіти до міжнародної спільноти.

По-третє, під час офіційного візиту до Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, обговорюючи з його керівництвом перспективи співпраці з канадськими вишами, Т. Лулашник ознайомився з діяльністю Центру канадських студій (директор – доц. В. Макар) та провів зустріч з викладачами та студентами, під час якої зауважив: «Я маю велику честь представляти свою державу у вашій країні як перший посол українського походження. І це схиляє мене до думки, що між нашими університетами має бути міжнародна співпраця, що сьогодні надзвичайно важливо. Чому так кажу? Знаю одне: мій рід походить із вашого краю або сусіднього. Батьки мені колись оповідали, що їх славні попередники жили десь неподалік Чернівців. До того ж і моя дружина генеалогічним корінням звідси. Ясна річ, це налаштовує і зобов'язує мене по-особливому налагодити зв'язки з вашим університетом»[530]. Також Т. Лулашник наголосив, що канадське суспільство прагне до укладання взаємовигідних угод і тісної співпраці у різних галузях і сферах, зокрема і міжнародних відносин. Свідченням зацікавлення Посла у поглибленні співпраці саме у гуманітарному напрямі став його наголос на тому, що маючи велике сподівання на саміт у Вільнюсі, «я дуже сподіваюся на співпрацю заради єдиного напрямку, зокрема і у розвитку гуманітарних наук, оскільки у вас накреслені чіткі обриси європейських зв'язків. Чому б не перекинути своєрідний міст через океан до Канади? Наша підтримка буде!»[531]. На жаль, тодішня влада в Україні, очолювана В. Януковичем, зірвала підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

---

[529] Поступ суспільства неможливий без доброї системи освіти, – посол Канади в Україні (17 лютого 2013). URL: https://ucu.edu.ua/news/postup-suspilstva-nemozhlyvyj-bez-dobroji-systemy-osvity-posol-kanady-v-ukrajini/

[530] До ЧНУ завітав Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Україні Трой Лулашник (8 жовтня 2013). URL: https://times.cv.ua/2013/10/08/chnu-zavitav-nadzvychajnyj-povnovazhnyj-posol-kanady-v-ukrajini-troj-lulashnyk/

[531] ЧНУ з робочим візитом відвідав Посол Канади в Україні Трой Лулашник. (8 жовтня 2013). URL: http://www.chnu.cv.ua/index.php/index.php?page=ua/news/archive&data[5013][news_id]=3059

По-четверте, за підтримки та участі Надзвичайного та Повноважного Посла Канади в Україні Т. Лулашника у червні 2013 р. були зорганізовані відвідини всесвітньо відомого професора університету Макгілла (Канада), почесного доктора Оксфордського університету Ч. Тейлора до НаУКМА[532], під час яких він виголосив публічну лекцію на тему «Розмаїття значень секуляризації на Заході», яка передувала презентації українського видання його книги «Секулярна доба»[533]. Розпочинаючи зустріч, Т. Лулашник підкреслив важливість гуманітарних обмінів ідеями, адже знайомство українського студентства з науковим доробком Ч. Тейлора, лідера сучасної світової філософської думки, автора робіт з політичної та соціальної філософії, знаного дослідника новочасної особистості, допомагає розвивати і поглиблювати двосторонні відносини між Україною та Канадою.

По-п'яте, у липні 2013 р. Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Україні Т. Лулашник прийняв у Посольстві Канади в Україні делегацію Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», очолювану проректором університету з міжнародного співробітництва членом-кореспондентом НАН України С. Сидоренком. Під час цієї зустрічі відбулося обговорення можливостей розгортання співпраці з університетами та науковими установами Канади в галузі сталого розвитку, енергетичної, ядерної та кібербезпеки, космічних технологій та технологій очищення води. Посол Канади висловив зацікавленість у спільній ініціативі КПІ та Університету Вінніпега про проведення в жовтні 2014 р. Форуму «Взаємодія університетів, влади і бізнесу для забезпечення сталого розвитку суспільства» та позитивно

[532] Публічна лекція проф. Чарльза Тейлора «Розмаїття значень секуляризації на Заході» та презентація його книги «Секулярна доба». URL: https://www.ukma.edu.ua/index.php/news/870-publichna-lektsiia-prof-charlza-teilora-rozmaittia-znachen-sekuliaryzatsii-na-zakhodi-ta-prezentatsiia-ioho-knyhy-sekuliarna-doba

[533] Тейлор Ч. Секулярна доба. К.: Дух і літера, 2013. Т. 1. 664 с.

відгукнувся про перші результати реалізації в Україні спільного проєкту «Сталий (зелений) кампус», основою якого є набутий у канадських вишах досвід впровадження принципів зелених технологій[534].

По-шосте, у лютому 2012 р. Т. Лулашик взяв участь у презентації книги «Українці Бразилії», яка відбулася у Львові та присвячувалася 120-річчю українських поселень в Бразилії та Канаді. Важливо, що керівником цього проєкту був колишній Надзвичайний Посол України в Канаді І. Осташ, адже саме в Канаді тривала робота над цією книгою, яка вийшла друком за підтримки українських товариств та громадських організацій Канади. Виступаючи на презентації книги, Т. Лулашник наголосив як на важливості даного проєкту для розбудови українсько-канадських відносин, так і для України як особливого партнера Канади у міжнародних відносинах. «Для всієї Канади, для нашої історії, для нашого розвитку Україна відіграла фундаментальну роль. І ми вважаємо, що надзвичайно важливо дізнаватись, вивчати, зберігати і сприяти процвітанню української культури на основі спільної історії»[535], – підсумував Посол.

Від самого початку внутрішньополітичної кризи в Україні позиція Т. Лулашника була однозначною – підтримка народу України в його боротьбі за демократію і реформи, українського суверенітету і територіальної цілісності[536], пошук можливостей надання допомоги Україні в умовах протистояння агресії Росії Посол від імені своєї держави заявив: «Ми чітко висловили своє засудження російським діям, ми розуміємо, що російська

---

[534] Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Зустріч з Послом Канади в Україні (9 липня 2013). URL: https://kpi.ua/ru/14-07-09

[535] У Львові презентували книгу про українців Бразилії (23 лютого 2012). URL: https://pressclub.lviv.ua/u-l-vovi-prezentuvaly-knyhu-pro-ukrai/

[536] Government of Canada. Canada's engagement in Ukraine. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/country-pays/ukraine/relations.aspx?lang=eng

агресія є проблемою, яку нам усім слід долати спільно. Наразі Канада розглядає різні можливості надання Україні економічної, політичної, технічної допомоги»[537].

Отже, наведені приклади діяльності Надзвичайного і Повноважного Посла Канади в Україні Т. Лулашника в гуманітарній сфері вказують, що дипломат чітко позиціонував основні аспекти двосторонніх відносин України та Канади, серед яких найважливіші розвиток свободи слова, створення незалежного та недержавного суспільного мовлення, розширення міжуніверситетських контактів щодо спільної підготовки здобувачів вищої освіти та інтеграція цінностей демократії в освітній процес. Головна особливість усіх зустрічей, проведених в Україні Т. Лулашником, − це артикуляція ролі української діаспори як одного з елементів позитивного зовнішньополітичного іміджу Канади та джерела демократичних змін в Україні.

Роман Ващук – Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Україні у жовтні 2014 – листопаді 2019 рр., який змінив Т. Лулашника, народився 1962 р. в м. Торонто в українській родині. Його батьки іммігрували до Канади після Другої світової війни: «Мої батьки, діди походять зі Західної України. Батькова родина – з Івано-Франківщини. Мамина родина – з Яворова на Львівщині. А тепер ми, в основному, з Торонто, що також рахується як таке майже українське місто»[538]. Як зазначає дипломат, саме історія його власної родини сприяла розумінню значення консенсусу серед українців щодо важливості існування Української держави.

Працюючи на дипломатичній роботі в Міністерстві закордонних справ з 1987 р., Р. Ващук до призначення Послом Канади в Україні у жовтні 2014 р., був радником у канадському посольстві в нашій державі (1994–1998 рр.). Оцінюючи зміни, які

---

[537] Канада вивчає, як допомогти Україні у протистоянні російській агресії (28 квітня 2014). URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/1655178-kanada_vivchae__yak_dopomogti_ukraiini_u_protistoyanni_rosiyskiy_agresiii_1933641.html

[538] Інтерв'ю з послом Канади в Сербії Романом Ващуком. *Рідне слово.* 2012. 29 лютого. № 80.

відбулися в Україні упродовж 1998–2014 рр., Посол наголосив, що в Україні «виросло покоління по-справжньому нових людей, із сучасною освітою, часто – із закордонним досвідом»[539]. Але найбільш значущим стало нове усвідомлення України як держави, яке відбулося у 2014 р. Посол заявив, що його «вразили передвиборні плакати Блоку Петра Порошенка, на яких кандидати поруч зі своїм ім'ям та фото писали: «Я пишаюся тим, що я – українець». Щось подібне неможливо було й уявити ще 10 років тому. По-перше, тому, що люди з плакатів тоді так не думали або не хотіли так говорити, по-друге, багато українців тоді їх із таким гаслом не сприйняли б. Гадаю, це переосмислення того, хто і як є українцем. Вважаю це також значною позитивною зміною»[540].

Під час п'ятирічного терміну на посаді очільника посольства Канади в Україні Р. Ващук у своїй діяльності виходив з того, що Україна належить до «природних союзників Канади»[541], адже майже 130-річна присутність українців у Канаді сприяє тому, що для урядових кіл Канади Україна близька та зрозуміла країна. Пріоритетом дипломатичної діяльності в Україні для Р. Ващука були проблеми військового співробітництва в рамках двосторонніх відносин.

У листопаді 2019 р. Надзвичайним і Повноважним Послом Канади в Україні була призначена Лариса Ґаладза, фаховий дипломат, етнічна українка та донька відомого греко-католицького священика з Канади Р. Ґаладзи, який іммігрував до Канади з батьками по Другій світовій війні з Тернопільщини. Вітаючи Л. Ґаладзу з призначенням на посаду посла Канади в Україні, президентка КУК О. Хичій привернула увагу до високого фахового рівня дипломатки та її зв'язку з канадськими українцями: «Її досвід і майстерність стануть надзвичайним

---

[539] Силіна Т. Посол Канади в Україні Роман Ващук: «У Канаді нікому не потрібно пояснювати, що таке Україна». URL: https://zn.ua/ukr/international/posol-kanadi-v-ukrayini-roman-vaschuk-u-kanadi-nikomu-ne-potribno-poyasnyuvati-scho-take-ukrayina-_.html

[540] Там само.

[541] Вечір з Миколою Княжицьким: Роман Ващук. Espreso TV. 2014. 15 листопада. URL: https://www.youtube.com/watch?v=uOEqVeVN64A

надбанням для Канади. … Українсько-канадська громада сподівається на тісну співпрацю з послом Ґаладзою та посольством Канади в Києві»[542].

Зважаючи на те, що свою кар'єру Л. Ґаладза розпочала у Міністерстві оборони Канади, а її останньою посадою до призначення послом була посада генерального директора Департаменту стабілізаційних та миротворчих операцій МЗС Канади, пріоритетом діяльності в Україні для неї стала саме безпекова політика в умовах російської агресії та пов'язані з цим питання гуманітарної сфери. Виступаючи на 8-му Київському Безпековому Форумі для молоді, організованому Фондом Арсенія Яценюка «Відкрий Україну», Посол Канади наголосила, що для досягнення мети зі вступу до міжнародних організацій, зокрема ЄС та НАТО, Україна має щодня наполегливо працювати. «Яким би не було майбутнє, якщо ми не працюватимемо кожного дня, щоб побудувати сильну демократію, з порядками, які базуються на правилах працюючої системи правосуддя, членство (у цих структурах – В. М.) завжди буде далеко»[543], – наголосила вона. Саме щоденна наполеглива праця, на її думку, надасть чіткі відповіді на питання про майбутнє Європи, перспективи досягнення суспільного консенсусу в Україні та збереже ідеали Революції гідності, яка дала необхідний поштовх для розвитку українського суспільства. Саме в контексті безпекових аспектів двосторонніх відносин України та Канади варто, на думку Посла розглядати перспективи лібералізації візового режиму для громадян України, молодіжних обмінів, взаємодії з українською діаспорою та розвитку договірно-правової бази двосторонніх відносин.

---

[542] UCC congratulates Larisa Galadza on appointment as Canada's Ambassador to Ukraine. November 4, 2019. URL: https://www.ucc.ca/2019/11/04/ucc-congratulates-larisa-galadza-on-appointment-as-canadas-ambassador-to-ukraine/

[543] Відкрий Україну: Фонд Арсенія Яценюка. Лариса Ґаладза: Україна має працювати щодня, щоб стати членом ЄС і НАТО (21 лютого 2020). URL: https://openukraine.org/ua/news/1700-larisa-aladza-ukrajina-maje-pracyuvati-shhodnya-shhob-stati-chlenom-jes-i-nato

Зауважимо, що безпекові аспекти двосторонніх відносин України та Канади були артикульовані канадською дипломатією ще у 1990-х рр. Зокрема, Посол Канади в Україні Д. Фрейзер, викладаючи позицію канадського уряду щодо підтримки Канадою України на її шляху політичних та економічних реформ, зауважив, що до уваги береться низка чинників. По-перше, канадці відчувають себе належними до європейської цивілізації і для них доволі важливо, які події відбуваються у Європі. По-друге, оскільки Канада – активний член ОБСЄ та одна з країн-засновниць НАТО, то для неї вкрай необхідна стабільна політична ситуація в центральноєвропейському регіоні. По-третє, оскільки Канада об'єднала, окрім інших національностей, значну кількість українців, то вона солідарна із утвердженням Української держави[544].

Отже, діяльність канадських дипломатичних служб в Україні стала відображенням змістовного контексту зовнішньої політики Канади, загальної характеристики геополітичної ситуації в світі та дипломатичної діяльності її стратегічних партнерів, до яких належить і Україна. Ядром форм і технологій канадської дипломатії стали історичні зв'язки, сформовані під час імміграційних хвиль українців до Канади та інституційно відображених у функціонуванні української діаспори. Саме вона стала джерелом, у якому ідеологічно та концептуально сформувалися посли Канади в Україні, здатні забезпечити розвиток двосторонніх відносин, відповідно до національних, геополітичних, геостратегічних та геоекономічних інтересів, які реалізуються за допомогою різних дипломатичних каналів.

Своєю чергою, стратегія активної дипломатії як одна з технологій формування іміджу держави в системі міжнародних відносин, була використана посольством України в Канаді. Це стало можливим завдяки тому, що інтереси України представляли фахові дипломати (малюнок 3.1.2[545]).

---

[544] *День.* 1998. Київ. 24 листопада. URL: https://day.kyiv.ua/uk/arhiv/no225-1998

[545] Складено за: Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004.Т. 1.760 с.; Українська

Малюнок 3.1.2. **Посли України в Канаді**

З усіх послів та тимчасово повірених у справах, найбільш символічними для українсько-канадських двосторонніх відносин є постаті Надзвичайних і Повноважних Послів України в Канаді Левка Лук'яненка та Андрія Шевченка. Відомий український дисидент та борець за незалежність України Л. Лук'яненко став першим Надзвичайним і Повноважним Послом України в Канаді[546].

дипломатична енциклопедія: у 2-х т. редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.; Посольство України в Канаді. https://canada.mfa.gov.ua/

[546] Про призначення Надзвичайного і Повноважного Посла України в Канаді. Указ Президент України від 14 травня 1992 р. № 294. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294/92#Text

Саме за його активною участю, ініціативою та впізнаваністю серед української діаспори, в умовах фактичної відсутності фінансування він зміг забезпечити інституціоналізацію української дипломатичної служби в Канаді.

Українське посольство розпочало свою діяльність у травні 1992 р. в складі 5 штатних одиниць. Проте вже у грудні того ж року їх кількість зросла до 13 осіб[547]. Не будучи професійним дипломатом та не маючи теоретичної підготовки, Л. Лук'яненко зміг заснувати дипломатичне представництво молодої незалежної держави, розуміючи його як інституційне підґрунтя зовнішньополітичної діяльності України. У своїй дипломатичній діяльності Л. Лук'яненко використав стратегію залучення української діаспори як активного творця незалежності до організації діяльності посольства та його змістовної діяльності. Увесь цей час з травня до грудня 1992 р. українські дипломати працювали у приміщенні Українського Інформаційного Бюро КУК, що прискорило рішення про необхідність пошуку та придбання приміщення, придатного для організації роботи Посольства України в Канаді.

Для втілення даного рішення КУК ініціював створення спеціального комітету зі збору коштів, визначених на придбання будинку для посольства. Вже 17 листопада 1992 р. Л. Лук'яненко переїхав до будинку резиденції посла України, а 1 грудня 1992 р. було урочисто освячене приміщення Посольства України[548], придбане за 675 тис. канадських доларів. бізнесменом українського походження Е. Гуцуляком[549], який передав їх в оренду з річною оплатою в 1 канадський долар. Згодом обидва будинки перейшли у власність Посольства України у Канаді. Наголосимо, що КУК

---

[547] Лук'яненко Л. Шлях до відродження. На землі кленового листка. Спогади й роздуми посла. К.: ТОВ «Юрка Любченка», 2014. Т. 3. С. 293.

[548] Пуля І. М., Лук'янов О. І. Документально-речові матеріали виставки «Левко Лук'яненко. З вірою в незалежність» у національному музеї історії України. *Науковий вісник Національного музею історії України*. Число 6. С. 297.

[549] Богдалов А. Г. Заснування та діяльність посольства України в Канаді на початку 90-х рр. XX ст. (на матеріалах Національного музею історії України). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.* 2019. Вип. 52. Том 2. С. 125–126.

перебрав на себе значну частину фінансових витрат з організації перебування Л. Лук'яненка в Канаді, бо на облаштування посольства Міністерство закордонних справ України змогло виділити тільки 20 тис. доларів. Зокрема, КУК сплачував за проживання українського посла (82 долари за добу) в готелі «Мінто Плейс».

Зі сприянням української діаспори Канади був заснований друкований орган посольства України. Активну участь у створенні журналу «Канада –Україна. Trade and Policy Monitor»[550] брали представники української діаспори А. Глуховецький та подружжя Дубасів – Ніни та Орест, які розмістили у своєму будинку редакцію видання. Фінансування журналу в різні періоди здійснювалося коштом посольства України та Міністерства зовнішніх справ Канади[551]. Реалізація ініціативи Л. Лук'яненка виявилася надзвичайно важливою для ствердження української державності та вироблення формату двосторонніх відносин. Адже наявність періодичного видання у Посольства України давала змогу поширювати суспільно-політичну інформацію про події в Україні, користуючись першоджерелами, а не через кореспондентів, акредитованих у Москві.

Л. Лук'яненко став ініціатором передачі повноважень від останнього Президента УНР в екзилі М. Плав'юка, першому Президентові України Л. Кравчукові 22 серпня 1991 р. та відзначення в Канаді першої річниці підписання Акта про незалежність України у серпні 1992 р. За його активного сприяння відбулося не тільки розгортання міжінституційного діалогу України і Канади, але й започатковані прямі зв'язки областей України з канадськими провінціями: «Ми радше вітали активний розвиток українсько-канадського співробітництва в сучасній науці, медицині, вищій освіті, бо Україна скоріше потребує добре вишколених і освічених людей, аніж просто гуманітарної допомоги»[552], – написав він у своїх спогадах. Вже у

[550] Національний музей історії України. Фонди. Колекційний опис № 528/1а. *Матеріали Левка Лук'яненка*. ЛД – 6319; Л – 6032; Л-6031.

[551] Лук'яненко Л. Шлях до відродження. На землі кленового листка. Спогади й роздуми посла. К.: ТОВ «Юрка Любченка», 2014. Т. 3. С. 365.

[552] Лук'яненко Л. На землі кленового листка: спогади і роздуми посла. Вид. друге, поновл. і доповн. К.: Гарт, 2002. С. 45.

травні 1993 р. нашу державу відвідала урядова делегація провінції Квебек, яка спеціалізувалася на високих технологіях, телекомунікаціях, машинобудуванні та є єдиною провінцією Канади, котра має власне Міністерство міжнародних відносин[553].

У вересні 1993 р. перший Посол в Канаді Л. Лук'яненко дипломатичною поштою надіслав заяву про відставку: «З огляду на надзвичайність історичної ситуації я, по-перше, не можу залишатися в Канаді і їду в Україну, по-друге, незалежно від характеру взаємин між проводами УРП, КНДС і РУХу закличу піти на створення спільної передвиборчої коаліції, щоб об'єднати зусилля для перемоги спільних кандидатів над відпоручниками номенклатури...»[554], – так він мотивував своє рішення. Свій крок дипломат пояснював незгодою з політикою уряду України, адже саме тоді було ухвалене рішення про поділ Чорноморського флоту, відмову України від ядерної зброї, була розпущена Верховна Рада України: «Ми домоглися того, що в 1991 році Україна стала незалежною, однак вона не стала українською. Тепер треба боротися за українську Україну»[555], – був глибоко переконаний патріот. Відставка Л. Лук'яненка була з полегшенням прийнята, адже він поряд із беззаперечним дотриманням інтересів України, часом ігнорував «настанови та розпорядження свого безпосереднього керівництва із Міністерства закордонних справ, а то й діяв усупереч цим настановам (якщо вважав їх невигідними для України)»[556].

Теперішній Надзвичайний і Повноважний Посол України в Канаді А. Шевченко[557] також має давні професійні зв'язки з українською діаспорою, адже у 1993–1997 рр. працював київським

---

[553] Україна: утвердження незалежної держави (1991− 2001). Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. С. 615.

[554] Лук'яненко Л. Не дам згинуть Україні. К.: Софія, 1994.

[555] Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля. К.: МАУП, 2003. С. 29.

[556] Кривдіна І. Б. Ідеологічна спрямованість дипломатичної діяльності Левка Лук'яненка (1992−1993 рр.). *Інтелігенція і влада*. 2014. Вип. 30. С. 281. С. 278–283.

[557] Про призначення А. Шевченка Надзвичайним і Повноважним Послом України в Канаді. Указ Президента України від 22 вересня 2015 року №552/2015. URL: https://www.president.gov.ua/documents/5522015-19441

кореспондентом едмонтонської газети «Українські новини». Дипломатична кар'єра А. Шевченка розпочалася у вересні 2015 р., однак до цього часу він був лідером журналістського руху проти цензури в Україні, першим головою Київської незалежної спілки медіа, обличчям Помаранчевої революції для телевізійної аудиторії та тричі (2006, 2007, 2012 рр.) обирався депутатом Верховної Ради України, обіймав посаду голови Комітету з питань свободи слова та першого заступника голови Комітету з прав людини. Безпосередньо напередодні призначення Послом України у Канаді А. Шевченко обіймав посаду керівника Програми RADA, яка фінансується USAID.[558] Вибір МЗС України на користь некар'єрного дипломата вказує на відхід української дипломатії від усталених традицій призначення та був позитивно сприйнятий канадською стороною через патріотизм та професійність акредитованого очільника дипломатичної установи України в Канаді.

До найважливіших успіхів Посольства України в Канаді А. Шевченко зараховує вказані далі:

– Збереження та розвиток двосторонніх відносин України та Канади як близьких партнерів, які діють синхронно: «ми маємо надпартійну підтримку, незважаючи на те, хто при владі».

– Розширення українсько-канадського військового партнерства: «в Україні зараз є 200 канадських військових, які щоденно тренують наших солдатів та офіцерів. Починаючи з 2015 року через цю програму підготовки пройшло уже більше 14 000 українських військових. … Важливо, що й канадці дуже багато вивчають від наших військових, які мають практичний досвід боротьби з однією з найбільш потужних армій світу».

– Україна увійшла до переліку країн, куди дозволено продавати зброю з Канади: «До нас уже надійшла перша партія канадських снайперських гвинтівок з міста Вінніпег.

[558] Shevchenko Andriy. Ambassador. Biography. URL: https://canada.mfa.gov.ua/en/governance/andriy-shevchenko

Це дуже якісна зброя. Це питання збереження життів наших військових, хоча ми хотіли б менше думати про зброю».

– Створення та розвиток зони вільної торгівлі через відкриття канадського ринку послуг для українців: «ми почали більше продавати в Канаду. Несподівано було, що Канада зацікавилася українським яблучним соком, а Україна натомість в топ-5 країн, які закуповують канадську рибу та морепродукти».

– Ствердження України як бажаного партнера двосторонніх відносин: «Ми не повинні підтримку Канади брати як гарантовану. Ми хочемо, щоб Канада хотіла працювати з Україною, не тільки через громаду, а тому що вони будуть бачити свою вигоду від партнерства з нами, в торгівлі, військовій та культурній співпраці»[559].

Надзвичайний і Повноважний Посол України в Канаді А. Шевченко, так, як і його попередники, вказує на важливість співпраці з українською громадою Канади. За його означенням, посольство і діаспора як дві легені, які дихають разом, або як два крила[560]. Попри те, що канадські українці дуже різні люди, більшість з них чутливо реагує на новини про події, котрі відбуваються в Україні. І в цьому, на думку А. Шевченка, величезна заслуга КУК, з яким Посольство України продовжує співпрацювати, по-перше, на політичному, переважно парламентському рівні; по-друге, у безпекових питаннях, пояснюючи, що коронавірус не припинив війни на Донбасі; по-третє, в гуманітарній сфері, допомагаючи українським школам у Канаді українськими підручниками, запрошенням спікерів, презентаціями, фільмами; по-четверте, у молодіжному секторі, насамперед з двома наймогутнішими молодіжними організаціями – Пластом та Спілкою української молоді; по-п’яте, у сфері

[559] Посол України в Канаді Андрій Шевченко: «Ми маємо підтримку Канади, незважаючи на те, хто при владі» (5 березня. 2020 р.). URL: http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=92886

[560] Андрій Шевченко: «Канада і надалі залишається партнером України» (16 вересня 2020 р.). URL: https://ukrnews.ca/diaspora/andriy-shevchenko-kanada-i-nadali-zalyshaiet-sia-partnerom-ukrainy/

фінансової підтримки потужних культурних та іміджевих проєктів, як-от: Дні українського кіно в рамках Міжнародного кінофестивалю в Торонто (TIFF) у 2019 р. та книжковий ярмарок у Монреалі (Salon du livre de Montréal) –найбільшим франкомовним форумом Західної півкулі, де Україна виступила почесним партнером та відкривала його[561]. На нашу думку, з призначенням Надзвичайним і Повноважним Послом України в Канаді А. Шевченко зовнішня політика України щодо Канади набула ознак проактивної.

Відповідпльною частиною процесу інституціоналізації двосторонніх відносин України та Канади стало відкриття двох Генеральних консульств України. В березні 1993 р.– Генеральне консульство України в м. Торонто[562], згодом, друге, 8 вересня 2018 р. – у м. Едмонтон[563]. Названі інституції здійснюють поточну консульську роботу, згідно з угодами між Україною та Канадою.

Отже, процес інституціоналізації двосторонніх відносин України та Канади від часу проголошення незалежності України відбувався достатньо динамічно. Його основні чинники, які зумовили особливості та суть динаміки, такі. По-перше, це діяльність української діаспори, котра доклала зусиль до формування позитивного іміджу України в канадському політикумі та підготувала ґрунт для швидкого та беззастережного визнання незалежності України, а упродовж періоду незалежності є надійним джерелом підтримки двосторонніх відносин між Україною та Канадою на офіційному рівні. По-друге, це система дипломатичних представництв та консульств, які забезпечують оптимальне співвідношення формалізованих та неформальних контактів між урядовими особами та інститутами громадянського суспільства, які можна вважати базовим елементом інституційної матриці двосторонніх відносин України та Канади. По-третє, це стратегії діяльності послів Канади в Україні та України у Канаді, зорієнтованих на використання усього комплексу джерел

[561] Там само.

[562] Генеральне консульство України у м. Торонто. URL: https://toronto.mfa.gov.ua/

[563] Генеральне консульство України у м. Едмонтон. URL: https://edmonton.mfa.gov.ua/generalne-konsulstvo

двосторонніх відносин, з яких основним є українська діаспора Канади. Процес інституціоналізації двосторонніх відносин України та Канади супроводжувався створенням їх нормативно-правового каркасу, основні характеристики якого будуть проаналізовані у наступному підрозділі.

3.2. Створення нормативно-правового каркасу двосторонніх відносин

Правовим змістом двосторонніх відносин є узгодження волі або позиції держав методом компромісу. Процес узгодження відображає суть і реальність системи міжнародних відносин та внутрішньополітичних процесів на рівні окремих держав, а його результат зобов'язує учасників двосторонніх відносин визнати силу досягнутих домовленостей. Держави як суб'єкти міжнародних відносин укладають договори одна з одною для спільного розв'язання геополітичних проблем, управління торговими потоками, впорядкування міграційних процесів, протидії злочинності, запобігання екологічним катастрофам, сприяння освітній та культурній взаємодії[564]. Саме держави через свій суверенітет та суб'єктність у міжнародних відносинах є безпосередніми учасниками творення або санкціонування норм національного та міжнародного права.

Формування нормативно-правового каркасу двосторонніх відносин України та Канади розпочалося після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. Під час візиту до Канади у вересні 1991 р., українська делегація, очолювана Головою Верховної Ради України Л. Кравчуком, провела переговори між Міністром закордонних справ України А. Зленком та Державним Секретарем закордонних справ Канади Б. МакДугал. Результатом було підписання 22 вересня 1991 р. «Декларації про відносини між Україно та Канадою»[565]. Символічно, що перший міжнародний документ у системі українсько-канадських відносин

---

[564] Brown C., Ainley K. Understanding International Relations. Third Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2005. P. 5.

[565] Декларація про відносини між Україно та Канадою. 22 вересня 1991 р. URL: Оттава. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_028#Text

був підписаний в Оттаві та містив посилання на історичні зв'язки між народами України і Канади. У Декларації зазначено, що сторони, «бажаючи розвивати і поглиблювати контакти на всіх рівнях і заохочувати обміни в галузях політики, науки, техніки, освіти і спорту, а також у інших сферах, проголошують, що у визначенні характеру і форми майбутніх відносин між Україною і Канадою вони поважатимуть вільно та демократично висловлений вибір народу України і керуватимуться принципами міжнародного права»[566]. Декларація започаткувала розгортання двосторонніх відносин через систему законодавчих та нормативних актів, якими вони регулюються дотепер. Одним з перших таких актів став «Меморандум про взаєморозуміння щодо консультацій між Урядом України і Урядом Канади» [567], підписаний в Нью-Йорку 23 вересня 1992 р.

Меморандум декларував прагнення до формування та розвитку гармонійних відносин та взаємовигідного співробітництва між державами і народами, спрямованого на зміцнення взаємної довіри і зміцнення демократичного партнерства України з Канадою як рівноправних суб'єктів міжнародних відносин. Інструментом розвитку гармонійних відносин та взаємовигідного співробітництва визначалися двосторонні консультації з міжнародних, європейських та регіональних проблем та з питань розвитку двосторонніх відносин на рівні міністрів, їх заступників, керівників підрозділів інших рівнів. Зустрічі Міністра закордонних справ України та Державного Секретаря у закордонних справах Канади, або їх повноважних представників, мали відбуватися щонайменше один раз на рік. Важливо, що «Меморандум про взаєморозуміння щодо консультацій між Урядом України і Урядом Канади» визнавав та закріплював доречність створення робочих груп експертів, узгодження позицій двох держав у форматі робочих консультацій

[566] Там само.

[567] Меморандум про взаєморозуміння щодо консультацій між Урядом України і Урядом Канади. Дата підписання: 23.09.1992. Дата набуття чинності: 23.09.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_007#Text

напередодні сесій Генеральної Асамблеї ООН, міжнародних конференцій та нарад з європейських проблем та підтримування тісних зв'язків в дусі конструктивного співробітництва між делегаціями та дипломатичними представниками України і Канади в ООН, інших міжнародних організаціях і форумах.

Характер двосторонніх відносин між Україною та Канадою зафіксований у «Спільній Декларації про особливе партнерство між Україною та Канадою»[568], підписаній у м. Києві 31 березня 1994 р., доречно погодитися з українським дослідником Г. Перепелицею, який вбачає значення даного документа в тому, що «в ній визначались засади особливого партнерства як більш високого рівня взаємовідносин, ніж звичайне співробітництво»[569]. Спільною Декларацією про особливе партнерство Україна та Канада прагнули «створити надійні підвалини для розбудови двосторонніх відносин на принципах взаємної довіри та поваги»[570]. На нашу думку, особливо важливе те, що: по-перше, безпечне існування та територіальна цілісність вільної, незалежної, процвітаючої і суверенної України позиціонувалися в документі як відповідність визначальним інтересам Канади; по-друге, визнавалася відданість молодої незалежної держави України принципам демократії і ринкової економіки та її зусилля до творення суспільства, заснованого на верховенстві закону, повазі прав людини та основоположних свобод демократії; по-третє, через визнання внеску у розвиток справедливого і мирного світу, прагнення зміцнити безпеку в Європі, особливо в регіоні ЦСЄ, стверджувалася міжнародна суб'єктність України; по-четверте, означення розуміння Україною необхідності зміцнення систем співробітництва та уникнення односторонніх дій,

---

[568] Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною та Канадою. Дата підписання: 31.03.1994. Дата набуття чинності: 31.03.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_002/conv#Text

[569] Перепелиця Г. Україна – Канада: становлення та розвиток особливого партнерства. *Міжнародні відносини.* 2019. Вип. 2(50). С. 25–30.

[570] Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною та Канадою. Дата підписання: 31.03.1994. Дата набуття чинності: 31.03.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_002/conv#Text

збагачення особливих зв'язків, які історично склалися, сприяння розвиткові двостороннього співробітництва в усіх галузях і сферах стверджувало нашу державу як надійного партнера у системах двосторонніх, багатосторонніх та, загалом, міжнародних відносин. Закріплені документом характеристики України як партнера у двосторонніх відносинах сприяло визначенню її як дружньої до Канади держави, а партнерства – як особливого.

«Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною та Канадою» заклала фундамент особливого партнерства та визначила його найосновніші характеристики, а саме: проведення двосторонніх та багатосторонніх консультацій з найважливіших питань міжнародних відносин; розвиток тісних двосторонніх відносин на основі принципів взаємної вигоди у галузях політики, економіки, безпеки, культури, науки, охорони навколишнього середовища; створення та практична реалізація ефективної договірно-правової бази для розширення двосторонніх відносин; співпраця в галузі превентивної дипломатії в рамках діяльності ООН, програми НАТО «Партнерство заради миру» та інших міжнародних організацій; підтримка міжнародних зусиль у сфері озброєнь та ядерного роззброєння; розвиток співробітництва в галузі захисту та поліпшення екології, зокрема й щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи; розвиток взаємовигідного економічного співробітництва на засадах рівності, недискримінації та взаємної вигоди; сприяння розвиткові прямих контактів між громадянами та інститутами громадянського суспільства, адже справжнє партнерство не існує без свободи народів розвивати такі контакти; заохочення співробітництва та партнерських відносин на регіональному рівні між областями України та провінціями Канади; активна співпраця з поширення інформації про національні досягнення у галузях культури, науки й освіти[571].

[571] Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною та Канадою. Дата підписання: 31.03.1994. Дата набуття чинності: 31.03.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_002/conv#Text

Вирішальним аспектом Декларації стало й те, що суть особливого партнерства України та Канади розкривалася через надання Україні гарантій забезпечення національної безпеки, проте із певним застереженням – як без'ядерної держави та як такій, котра утримується від надання допомоги третій стороні, яка бере участь у конфлікті з учасницею Декларації. Загалом, із найбільш актуальних проблем міжнародної та національної безпеки були визначені чотири пріоритетні напрями двосторонніх відносин між Україною та Канадою в рамках парадигми особливого партнерства, зокрема: підтримка миру та стабільності в Європі без традиційного поділу на сфери впливу; скорочення озброєнь та ядерне роззброєння України; подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та підвищення рівня безпеки ядерних реакторів в Україні; захист природного середовища та покращення стану екологічної безпеки.

Основоположним моментом Декларації є орієнтація на підтримання політичного діалогу, що знайшло відображення у візиті (1994 р.) Президента Л. Кучми до Канади. Під час своєї поїздки Глава української держави підписав низку угод, якими закріплювалися позитивні результати, які відіграли значну стимулюючу роль у розвиткові українсько-канадських відносин. Зокрема, керуючись «Спільною Декларацією про особливе партнерство між Україною та Канадою», 24 жовтня 1994 р. в м. Оттаві була підписана «Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою»[572], ратифікована Україною в лютому 1995 р.[573] Угода відображала наміри сторін «закласти політичні підвалини для довгострокового, конструктивного і динамічного

[572] Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою. *Підписано* 24 жовтня 1994 р. Оттава. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001/conv#Text

[573] Про ратифікацію Угоди про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою. Закон України від 15 лютого 1995 р. № 66/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України. 1995. № 7. Ст. 48.*

партнерства, як на двосторонній, так і багатосторонній основі»[574] та фактично розгортала зміст особливого партнерства України з Канадою через такі його характеристики як довгострокове, конструктивне та динамічне партнерство, основане на взаємній довірі, повазі, солідарності, співробітництві. Ціннісним підґрунтям особливого партнерства визначалися спільна відданість демократії та економічній свободі, а його метою – утвердження прав людини, демократичних цінностей, соціальної справедливості та процвітання, утримування від взаємного використання сили проти територіальної цілісності або політичної незалежності.

Окрім того, що в «Угоді про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою» були деталізовані та конкретизовані положення «Спільної Декларації про особливе партнерство між Україною та Канадою», в ній чітко фіксувалися інструменти особливого партнерства, до яких належали: (1) регулярний діалог на найвищому політичному рівні з принципових питань двосторонніх відносин, розвитку країн та міжнародних процесів; (2) консультації між міністрами закордонних справ, законодавчими та виконавчими органами влади, громадськими діячами й організаціями з метою розширення і поглиблення двосторонніх відносин, координації їх позицій з міжнародних питань; (3) конструктивні переговори з двосторонніх питань; (4) змішані Комісії або інші постійні чи спеціальні органи, які створюватимуться в разі потреби.

Привертає увагу той факт, що попри активну участь української діаспори в процесах інституціоналізації двосторонніх відносин України та Канади, в Угоді вона прямо не зазначалася як суб'єкт цих відносин. Тільки опосередковано, у ст. 13 та ст. 14 Угоди йдеться про роль української діаспори Канади. «Визнаючи важливість культурних та спортивних обмінів для взаєморозуміння між народами, Високі Договірні Сторони продовжать двостороннє співробітництво в галузях культури і спорту. Сторони сприятимуть також розвиткові безпосереднього співробітництва між освітніми,

[574] Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою. *Підписано* 24 жовтня 1994 р. Оттава. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001/conv#Text

архівними, культурними, творчими та спортивними організаціями двох країн, а також між асоціаціями і товариствами в цих галузях», – зазначено у першій із названих статей. «Високі Договірні Сторони робитимуть все можливе для створення умов для розширення прямих контактів між громадянами, установами та організаціями. Сторони сприятимуть розширенню контактів між політичними партіями, профспілками, фондами, школами та вищими учбовими закладами, організаціями по захисту прав людини, релігійними, жіночими та молодіжними організаціями, екологічними та іншими асоціаціями …», – наголошено в іншій.

Одночасно з «Угодою про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою», 24 жовтня 1994 р. в м. Оттаві підписано цілий пакет двосторонніх договорів, серед яких особливо значущим був «Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Канади стосовно канадської програми співробітництва» з підтримки переходу до ринкової економіки й демократичного розвитку України та активізації торгових та інвестиційних відносин. Канадська програма співробітництва охоплює «програми і проєкти в рамках загальних категорій політичного й економічного співробітництва, освіти і навчання, технічного співробітництва, співробітництва в галузі соціального розвитку, гуманітарної допомоги і співробітництва в галузі ядерної безпеки, але не обмежуватиметься ними»[575].

Канадська програма співробітництва включала такі компоненти: призначення канадських радників та експертів в Україні для місій і проєктів співробітництва; надання стипендій громадянам України для навчання та професійної підготовки; постачання обладнання, матеріалів, товарів і послуг для виконання проєктів співробітництва в Україні; розвиток та сприяння діловим відносинам між корпораціями, установами й окремими особами; направлення місій в Україну для аналізу і оцінки проєктів співробітництва. Важливо, що всі зазначені

[575] Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Канади стосовно канадської програми співробітництва. *Підписано* 24 жовтня 1994 р. Оттава. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_033/conv#Text

компоненти Канадської програми співробітництва можуть здійснюватися на двосторонніх, багатосторонніх та регіональних засадах. Координаторами реалізації Канадської програми співробітництва з канадського боку визначене Бюро допомоги країнам Центральної та Східної Європи при Міністерстві закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади, з українського – Агентство міжнародного співробітництва та інвестицій, які наділялися правом переглядати програму співробітництва щороку або у разі потреби.

Отже, у період становлення незалежної України відбулося підписання визначених декларацій, угод та меморандумів, якими були закладені формат, принципи та основні характеристики двосторонніх відносин України та Канади за типом особливого партнерства. Розвиток таких відносин з 2001 р. підтверджений у «Спільній Декларації про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Канадою», підписаній Міністром закордонних справ України А. Зленком та Міністром закордонних справ Канади Д. Менлі 5 грудня 2001 р. у м. Києві[576]. В документі підтверджувалися норми та принципи двосторонніх відносин, закладені «Спільною Декларацією про відносини особливого партнерства між Україною і Канадою» від 31 березня 1994 р., відіграли надзвичайно важливу позитивну роль, тому продовжують залишатися чинними та діючими.

Підтверджуючи, що безпечне існування та територіальна цілісність незалежної України належать до спектра фундаментальних інтересів Канади, сторони визнали важливість геополітичних кроків, здійснених Україною упродовж 1994 − 2001 рр., зокрема, вона ратифікувала Договір СНО-1, Договір про заборону випробувань ядерної зброї та як без'ядерна держава приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, 15 грудня 2000 р. закрила Чорнобильську атомну електростанцію.

«Спільна Декларація про подальший розвиток відносин

[576] Спільна Декларація про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Канадою. м. Київ, 5 грудня 2001 р. URL: http://www.infoukes.com/ukremb/jointdeclar-u.shtml.

особливого партнерства між Україною і Канадою» позначена певними особливостями. По-перше, українська діаспора визнавалася як суб'єкт публічної дипломатії та особливий чинник, який уможливив існування формату особливого партнерства у відносинах між Україною та Канадою. Її діяльність сприяла розширенню особливих зв'язків, «які історично встановилися між двома країнами, внаслідок важливої ролі, яку відіграли канадці українського походження у розвитку Канади»[577]. На нашу думку, українська діаспора надала можливість урядовим структурам Канади зрозуміти проблеми українців в Україні періоду СРСР та вибудувати відносини з ними, маючи на меті створення сприятливих умов, які повною мірою сформувалися після здобуття Україною незалежності, для досягнення спільних політичних та економічних цілей. Тож визнання доробку української діаспори на офіційному рівні двосторонніх відносин стало важливим кроком, який відображає специфіку особливого партнерства України та Канади.

По-друге, процес поглиблення співробітництва на основі відносин особливого партнерства набув чіткої структури, яка відображалася у сферах співробітництва:

- У сфері політичних відносин передбачалося здійснення регулярного політичного діалогу між двома країнами на найвищому рівні, започаткування процесу співробітництва між Міністерством закордонних справ України й Міністерством закордонних справ та міжнародної торгівлі Канади у форматі проведення щорічних консультацій, результатом яких мав бути річний план дій з основних пріоритетних питань двосторонніх відносин;
- У сфері міжнародної безпеки передбачалося: (1) започаткування регулярних консультацій з питань міжнародної безпеки між Міністерством закордонних справ України й Міністерством закордонних справ та міжнародної торгівлі Канади; (2) імплементація 12 конвенцій і протоколів ООН, якими регулюються питання боротьби з тероризмом; (3) посилення координації зусиль у протидії міжнародному

[577] Там само.

тероризмові на всіх рівнях міжнародних відносин; (4) співробітництво як на двосторонньому, так і багатосторонньому рівнях щодо ініціатив, спрямованих на боротьбу з міжнародною злочинністю, відмиванням доходів, незаконним обігом наркотиків, отриманих злочинним способом, незаконною торгівлею зброєю, переміщенням ядерних, хімічних, біологічних та інших небезпечних матеріалів; (5) продовження активного співробітництва щодо знищення протипіхотних мін в Україні; (6) продовження співробітництва у сфері миротворчої діяльності та превентивної дипломатії в рамках, визначених ООН, ОБСЄ, Хартією про особливе партнерство між Україною і НАТО, програмою «Партнерство заради миру»;

- У сфері економічних відносин сторони наголосили на продовженні співпраці щодо створення постійно діючого механізму українсько-канадської Міжурядової Комісії з питань економічного співробітництва та у сфері виконання Україною зобов'язань, пов'язаних із вступом до СОТ.

Як інші сфери співробітництва визначалися українсько-канадське співробітництво на міжрегіональному рівні, технічна допомога Україні у проєктах з поглиблення ринкових реформ, сприяння демократичному розвиткові та підвищенню ефективності управління, підтримка реформ в аграрному секторі та охороні навколишнього природного середовища; прямі контакти між громадянами та інститутами громадянського суспільства[578].

Отже, пріоритетними сферами особливого партнерства у двосторонніх відносинах України та Канади визнані: політична сфера, сфери міжнародної безпеки, економічних відносин, міжрегіонального співробітництва, поглиблення ринкових реформ в Україні, демократичного розвитку та публічного управління, екологічної безпеки, громадянського суспільства.

Подальша кодифікація взаємного бажання України та

[578] Спільна Декларація про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Канадою. м. Київ, 5 грудня 2001 р. URL: http://www.infoukes.com/ukremb/jointdeclar-u.shtml.

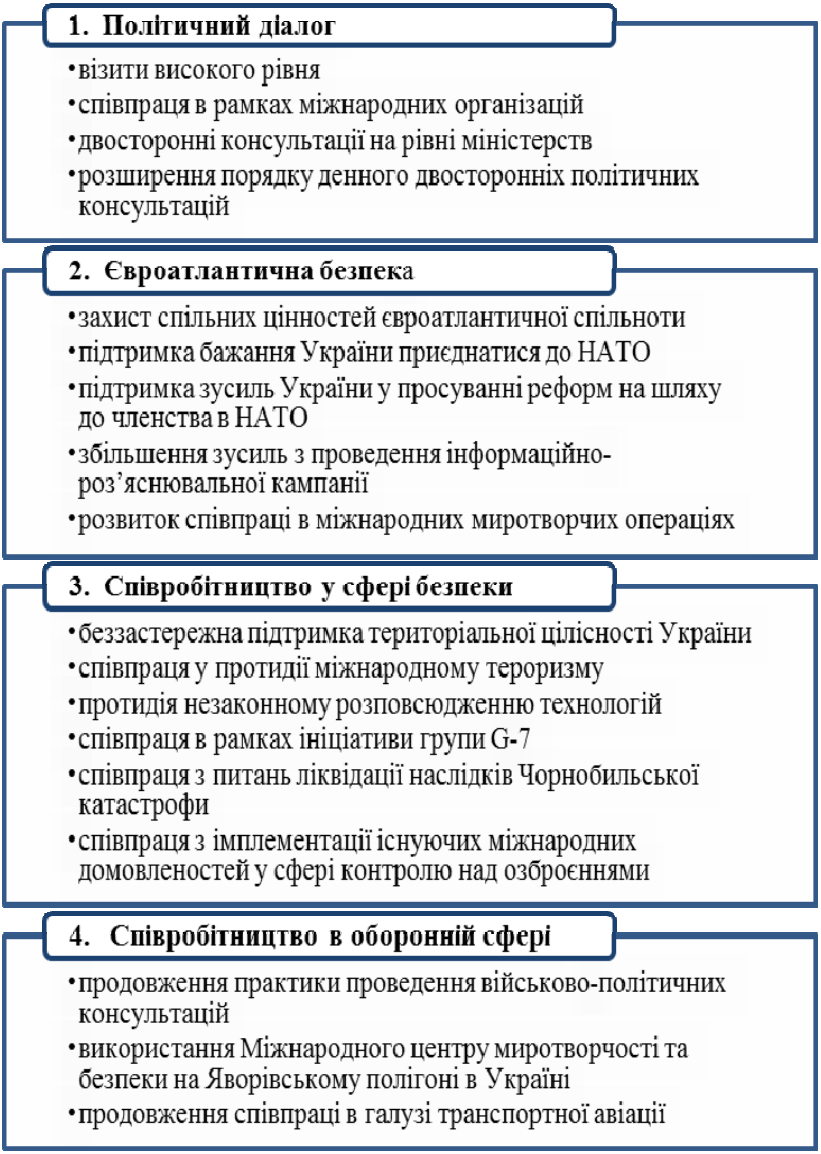
Канади поглибити двосторонні відносини через оновлення пріоритетів у сферах економіки, політики, безпеки, гуманітарних справ і культури була здійснена 24 вересня 2009 р., коли міністри закордонних справ двох країн В. Хандогій та Л. Кеннон уклали «Дорожню карту українсько-канадських відносин»[579]. Двосторонні відносини між Україною та Канадою позиціонувалися як динамічні відносини друзів і надійних партнерів, «які ґрунтуються на особливих історичних та культурних зв'язках, збагачених та скріплених наявністю у Канаді понад мільйонної громади канадців українського походження»[580] і будуть розвиватися на основі спільних цінностей та інтересів, серед яких найважливіші – це поширення демократії, економічних свобод, гарантування територіальної цілісності та безпеки, верховенство права, захист прав людини, підтримка інновацій і технологічного розвитку.

«Дорожня карта українсько-канадських відносин» чітко визначила принципи розгортання співробітництва між Україною та Канадою, серед яких взаємне розуміння та визнання демократії як головної гарантії безпеки, процвітання, свободи, яка спирається на верховенство права та підтримується належним урядуванням; співробітництво у сфері оборони та безпеки як відповідь на сучасні геополітичні виклики; взаємна підтримка суверенітету, незалежності і територіальної цілісності, як основа двосторонніх відносин; всебічна співпраця як чинник процвітання, добробуту та безпеки євроатлантичної спільноти. Дотримання цих принципів двосторонніх відносин розгортається у 6 площинах – (1) політичний діалог, (2) євроатлантична безпека, (3) співробітництво у сфері безпеки, (4) співробітництво в оборонній сфері, (5) співробітництво в економічній, торговельній та енергетичній сферах, (6) міжособистісні контакти та культурні обміни, 4 з яких належать до спектра безпеки (2 та 3) та інструментів її забезпечення (1 та 4). Їх змістовне наповнення наведене у (малюнку 3.2.1)

---

[579] Пріоритети українсько-канадських відносин (Дорожня карта). URL: https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=ukr

[580] Там само.

Малюнок 3.2.1. **Дорожня карта українсько-канадських відносин: безпекові аспекти**

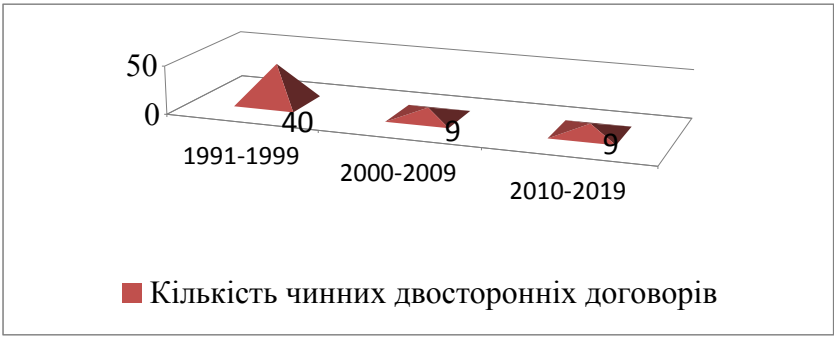
Співробітництво в економічній, торговельній та енергетичній сферах між Україною та Канадою традиційно визначалося як зорієнтоване на створення робочих місць, економічне зростання, підтримку реформ, лібералізацію економіки, розвиток сприятливого бізнес-клімату, забезпечення взаємного доступу на ринки товарів і послуг. Натомість міжособистісні контакти та культурні обміни як структурний елемент дорожньої карти українсько-канадських відносин вийшов за рамки традиційних маркерів двосторонніх відносин. Зберігаючи орієнтацію на розвиток міжособистісних зв'язків через двосторонні культурні, освітні та професійні обміни, Україна і Канада домовилися про їхні пріоритети, до яких внесено молодіжні обміни та прямі контакти між громадськими організаціями. Також у «Дорожній карті українсько-канадських відносин» зафіксовано, що Україна високо цінує визнання Голодомору 1932–1933 рр. в Україні актом геноциду українського народу та співпрацю щодо сприяння вшануванню і підвищенню рівня обізнаності з актом Голодомору та його причинами в рамках міжнародних організацій[581].

Отже, відповідно до базових декларацій, меморандумів та угод, особливе партнерство України та Канади ґрунтується на прагненні до розвитку гармонійних відносин і взаємовигідного співробітництва на інституційному (держави, інститути громадянського суспільства) та неінституційному (народи) рівнях та спрямоване на зміцнення взаємної довіри як рівноправних суб'єктів міжнародних відносин.

Розвиток двосторонніх відносин в основних сферах і галузях двостороннього співробітництва регулюється низкою міжурядових і міжвідомчих документів (додаток В, таблиця 1). Дані додатка свідчать, що найбільш динамічно створення нормативно-правового каркасу двосторонніх відносин відбувалося упродовж 1991–1999 рр. (малюнок 3.2.2)

---

[581] 2009: The Year in Review. *The Ukrainian Weekly*. 2010. Vol. LXXVIII. No.3. January 17. P. 5–35.

Малюнок 3.2.2. **Кількісна динаміка формування нормативно-правової бази двосторонніх відносин України та Канади**

На нашу думку, це пов'язано з тим, що саме у період 1990–1999 рр. укладені договори, які визначили суть особливого партнерства між Україною та Канадою на рівні правових зобов'язань, а у наступні два десятиліття відбувалося їх розгортання на рівні нормативної деталізації у сферах, котрі визначалися як предмет договірних відносин. Наголосимо на тому, що принцип демократії у двосторонніх відносинах, який фіксується у преамбулі кожного двостороннього акта, для Канади надзвичайно важливий. Підтвердження цього – те, що у період президентства В. Януковича не було підписано жодного меморандуму, угоди чи договору між Канадою та Україною. Кількісно в структурі нормативно-правової бази двосторонніх відносин України і Канади (додаток В, малюнок 1) переважають документи про розвиток економічних відносин та регіонального співробітництва (28 %) та мають безпековий характер (21 %), третю за чисельністю групу утворюють договори, предметом яких є питання екології, охорони навколишнього середовища, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та регіонального співробітництва (16 %).

Принципи двосторонніх економічних відносин зафіксовані у «Декларації про економічне співробітництво між Україною і

Канадою»[582], прийняті 7 липня 1992 р, згідно з якою до 1 січня 1993 р. Україна та Канада мали розпочати переговори про підготовку двосторонньої «Угоди про економічне співробітництво», яка мала замінити «Довгострокову Угоду між урядом Канади та урядом Союзу Радянських Соціалістичних Республік про розвиток економічного, промислового та науково-технічного співробітництва» (1976 р.)[583]. Важливими принципами проєктованих економічних двосторонніх відносин визначалися: визнання ефективності ринкової економіки; орієнтація на лібералізовану систему ринкових відносин, яка підвищує ефективність національної економіки; необхідність укріплення, розвитку та урізноманітнення економічного співробітництва в умовах захисту іноземних інвестицій; доречність поширення та диверсифікації зв'язків між діловими колами та оптимізації контактів між урядовими структурами, інститутами громадянського суспільства, підприємствами й асоціаціями; визнання громадських ініціатив як визначального джерела розширення бізнесу; необхідності взаємного інформування про зміни в національному законодавстві та нормативних актах, якими регулюються економічні відносини.

Дотримання цих принципів економічних відносин у пріоритетних секторах господарства (малюнок 3.2.3) мало забезпечуватися через встановлення механізму неофіційних і періодичних консультацій із питань економічного співробітництва між Міністерством зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України та Міністерством закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади за участю зацікавлених сторін, які представляють ділові кола, наукових і технічних експертів. Особливе місце відводилося розвиткові системи професійної та технічної освіти, зорієнтованої на створення сприятливої ділової атмосфери та культури виробництва.

---

[582] Декларація про економічне співробітництво між Україною і Канадою. Підписана 27 січня 1992 року, Київ. Прийнята 7 липня 1992 року, м. Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_006/conv#Text

[583] Долгосрочное соглашение между Правительством Союза Советских Социалистических Республик и Правительством Канады о содействии экономическому, промышленному и научно-техническому сотрудничеству. *Оттава, 14 июля 1976 года.* URL: *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_024#Text*

Малюнок 3.2.3. **Пріоритетні сектори господарства у двосторонніх економічних відносинах України та Канади**

Визнана «Декларацією про економічне співробітництво між Україною і Канадою»[584] як необхідна, «Угода між Урядом України та Урядом Канади про економічне співробітництво»[585] була

[584] Декларація про економічне співробітництво між Україною і Канадою. Підписана 27 січня 1992 року, Київ. Прийнята 7 липня 1992 року, м. Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_006/conv#Text

[585] Угода між Урядом України та Урядом Канади про економічне співробітництво. Дата підписання: 24.10.1994. Дата ратифікації: 20.06.1995. Дата набрання чинності: 08.08.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_009/conv#Text

підписана 24 жовтня 1994 р., ратифікована 20 червня 1995 р. та набрала чинності 8 серпня 1995 р. Оцінюючи маркери, які вказують на характер міждержавних відносин, наголосимо, що в даній угоді двосторонні відносини особливого партнерства між Україною та Канадою маркуються як «традиційні зв'язки теплої дружби й сердечні відносини»[586].

Метою «Угоди між Урядом України та Урядом Канади про економічне співробітництво»[587] визначалося сприяння економічному співробітництву, торгівлі й інвестиціям, фінансовому, промисловому та науково-технічному співробітництву на рівні компаній, підприємств, урядових агентств та інших зацікавлених суб'єктів економічних відносин. Також в ній чітко вказувалися способи досягнення означених цілей економічного співробітництва України та Канади, зокрема розширення двосторонньої торгівлі, сприяння взаємному доступу на ринки країн, виявлення взаємовигідних торговельних та інвестиційних можливостей. Принципи та форми співробітництва відповідали «Декларації про економічне співробітництво між Україною і Канадою»[588], а сектори співробітництва зазнали конкретизації (наприклад, сектор енергетики був конкретизований через розвиток нафтогазодобування та безпеку виробництва атомної енергії) та незначного доповнення (наприклад, конверсія української оборонної промисловості на цивільні цілі; телекомунікації та комп'ютерні технології).

Інституційною формою реалізації Угоди обрана Міжурядова Комісія з питань економічного співробітництва на рівні міністрів чи призначених ними осіб, на яку покладалися функції: контролю впровадження Угоди; контролю роботи комітетів і робочих груп, створених у рамках Угоди; розгляду питань, які можуть впливати на дію Угоди. Додатково, Міжурядова Комісія з питань економічного співробітництва отримала повноваження щодо

---

[586] Там само.

[587] Там само.

[588] Декларація про економічне співробітництво між Україною і Канадою. Підписана 27 січня 1992 року, Київ. Прийнята 7 липня 1992 року, м. Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_006/conv#Text

заснування та делегування повноважень комітетам (тимчасовим чи постійним), робочим та експертним групам; запрошення підприємців до участь в її діяльності; розгляду питань, пов'язаних з Угодою про торговельні та комерційні відносини; узгодження інших заходів у процесі виконання своїх функцій. Важливо, що дія Угоди чинна доти, доки одна зі Сторін не припинить її дію, але вона може бути переглянута повністю або частково за взаємною домовленістю.

Деталізація норм і принципів «Угоди між Урядом України та Урядом Канади про економічне співробітництво»[589] деталізована в одночасно підписаних «Угоді між Урядом України та Урядом Канади про сприяння та захист інвестицій»[590] (набрала чинності 24 липня 1995 р.) та «Угоді між Урядом України і Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини[591] (набрала чинності 8 серпня 1995 р.).

На шляху до підписання «Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Канадою»[592] (2016), в рамках особливого партнерства підписані та ратифіковані «Конвенція між Україною і Канадою про уникнення подвійного оподаткування та попередження ухилень від сплати податків стосовно доходів і майна»[593] (1996), «Меморандуму про створення міжурядової українсько-канадської Комісії з питань економічного

---

[589] Угода між Урядом України та Урядом Канади про економічне співробітництво. Дата підписання: 24.10.1994. Дата ратифікації: 20.06.1995. Дата набрання чинності: 08.08.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_009/conv#Text

[590] Угода між Урядом України та Урядом Канади про сприяння та захист інвестицій. Дата підписання: 24.10.1994. Дата ратифікації: 02.06.1995. Дата набрання чинності: 24.07.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_008#Text

[591] Угода між Урядом України і Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини. Дата підписання: 31.03.1994. Дата ратифікації: 20.06.1995. Дата набрання чинності: 08.08.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_004#Text

[592] Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. Укладено 11 липня 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16#Text

[593] Конвенція між Україною і Канадою про уникнення подвійного оподаткування та попередження ухилень від сплати податків стосовно доходів і майна. Дата підписання: 04.03.1996. Дата набрання чинності для України: 22.08.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_674#Text

співробітництва»[594] (1996), «Меморандуму про умови надання і використання цільової безповерненої фінансової допомоги (гранту)»[595] (1997), «Протоколу між Кабінетом міністрів України та Корпорацією розвитку експорту, установою Канади з фінансового співробітництва»[596] (1998).

У сучасній системі міжнародних відносин угоди про зону вільної торгівлі − це потужний інструмент торговельної політики національних держав. Угода про вільну торгівлю −договір, який укладається між двома чи більшою кількістю країн (групами країн), які мають на меті створення особливого правового режиму, за якого в торгівлі товарами та послугами між суб'єктами договірних відносин скасовуються/зменшуються митні тарифи, імпортні квоти, преференції, експортні обмеження та інші торговельні бар'єри. Укладення таких угод у рамках двосторонніх відносин створює сприятливіші умови двосторонньої торгівлі, додаткові можливості для збуту продукції, збільшення обсягу зовнішньої торгівлі між державами-членами, позитивного впливу на стабілізацію торгової політики та її прогнозованість. До того ж, такі договори дають змогу відкривати основні ринки послуг, інвестицій, здійснювати регулювання питань державних закупівель та прав інтелектуальної власності на взаємовигідному підґрунті.

Відповідно до класифікації, запропонованої Європейською комісією, всі угоди у сфері торгівлі, залежно від форми економічної інтеграції, можуть бути: (1) угодами про митний союз; (2) угодами про асоціацію, угодами про стабілізацію,

---

[594] Меморандум про створення міжурядової українсько-канадської Комісії з питань економічного співробітництва. Дата підписання: 24.10.1996. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/117-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju

[595] Меморандум про умови надання і використання цільової безповерненої фінансової допомоги (гранту). Дата підписання: 27.11.1997. Дата набрання чинності для України: 27.11.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_049#Text

[596] Протокол між Кабінетом Міністрів України та Корпорацією розвитку експорту, урядовою установою Канади, про фінансове співробітництво. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 грудня 1998 р. № 983. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=124_010#Text

угодами про зону вільної торгівлі, угодами про всеосяжне економічне і торговельне партнерство (співробітництво); (3) угодами про партнерство та співробітництво, які визначають загальні рамки для двостороннього економічного співробітництва[597]. «Угода про зону вільної торгівлі між Україною та Канадою»[598], укладена в Києві 11 липня 2016 р., належить до другої групи угод у сфері торгівлі та спрямована на зміцнення особливих дружніх зв'язків та співробітництва між народами України та Канади. Принципи її укладання та функціонування повністю відповідають ст. 24 «Генеральної угоди з тарифів і торгівлі», відповідно до якої «зона вільної торгівлі означає групу з двох або кількох митних територій, в яких митні збори та інші торгові бар'єри скасовуються щодо майже всіх видів торгівлі між інтегрованими територіями стосовно товарів, вироблених в таких територіях»[599]. Отже, укладання «Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Канадою»[600] перенесло нормативно-правову базу регулювання двосторонніх економічних відносин у нову площину та спростило товарообмін між двома країнами.

В умовах інтеграції світової економіки посилюється тенденція універсалізації та уніфікації норм права, що знаходить вираження і на рівні правового регулювання двосторонніх відносин, коли в національній правовій системі зазнає функціонального наповнення набір абстрактних норм міжнародного права. У даному контексті «Угода про зону вільної торгівлі між Україною та Канадою»[601] сформувала правові основи режиму вільної торгівлі з однією з найбільших у світі демократичною, економічно розвиненою країною, яка є членом Великої сімки, Організації економічного співробітництва та розвитку, учасницею Північноамериканської угоди про вільну торгівлю. Для України підписання цієї Угоди стало

---

[597] European Commission. URL: http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions

[598] Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. Укладено 11 липня 2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16#Text

[599] Генеральное соглашение по тарифам и торговле (ГАТТ) от 15 апреля 1994 г.

[600] Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. Укладено 11 липня 2016 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16#Text

[601] Там само.

черговим кроком інтеграції, після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, у світові економічні відносини, відкрило нові можливості для українського бізнесу, допомогло в короткостроковій перспективі диверсифікувати торговельні потоки з України.

Деталізація безпекових аспектів двосторонніх відносин України та Канади, здійснена через підписання низки угод, меморандумів, домовленостей. Першою стала «Угода між Урядом України і Урядом Канади про військові відносини»[602] (1994), у якій сторони домовилися здійснювати співпрацю у сфері безпеки, ґрунтуючись на принципах Статуту ООН, зокрема про розвиток дружніх відносин між націями, суверенітет, непорушність кордонів, територіальну цілісність, невтручання у внутрішні справи, повагу до принципу рівноправності, заохочення поваги до прав людини та особистої свободи, міжнародної співпраці, утримання від застосування сили або погрози силою у двосторонніх та багатосторонніх відносинах та «Заключного акта наради з безпеки та співробітництва в Європі»[603] щодо заохочення взаємної довіри через більшу відкритість у військових справах. Сторони спільно розробляють щорічну Програму двосторонніх військових відносин, умови впровадження якої забезпечується Міністерством оборони України та Департаментом національної оборони Канади.

Одночасно підписаний «Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків»[604], яким чітко визначалися функції та зобов'язання направляючої організації (міністерство, управління чи вид

---

[602] Угода між Урядом України і Урядом Канади про військові відносини Дата підписання: 24.10.1994. Дата набуття чинності: 24.10.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_040/conv#Text

[603] Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе *(Хельсинки, 1 августа 1975 года).* Дата підписання: 01.08.1975. Дата набуття чинності: 01.08.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

[604] Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків. Дата підписання: 24.11.1994. Дата набуття чинності для України: 24.11.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_041/conv#Text

збройних сил), приймаючої організації (міністерство, управління чи вид збройних сил країни, у якій здійснюється візит за Програмою двосторонніх військових відносин), делегуючої країни та приймаючої країни. Характер та періодичність двосторонніх військових заходів щороку встановлюються Україною та Канадою через дипломатичні канали.

Згодом Україна та Канада підписали «Декларацію щодо миротворчої діяльності між Урядом України та Урядом Канади»[605] (1997) та «Меморандум про взаємовигідне співробітництво між Урядом України та Урядом Канади у напрямку ліквідації запасів протипіхотних наземних мін, що знаходяться на зберіганні в Збройних Силах України»[606] (1999), «Домовленість про оборонне співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади і Збройними Силами Канади»[607] (2017), «Технічну Угоду між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством національної оборони Канади і Канадськими Збройними Силами про проведення заходів військової підготовки, нарощування потенціалу та надання підтримки державі, що приймає»[608] (2018). Їх метою було співробітництво у сферах оборонних досліджень, розробки та виробництва; матеріального забезпечення галузі

[605] Декларація щодо миротворчої діяльності між Урядом України та Урядом Канади. Дата підписання: 06.03.1996. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/117-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju

[606] Меморандум про взаємовигідне співробітництво між Урядом України та Урядом Канади у напрямку ліквідації запасів протипіхотних наземних мін, що знаходяться на зберіганні в Збройних Силах України. Дата підписання: 28.01.1999. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/117-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju

[607] Домовленість про оборонне співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади і Збройними Силами Канади. Дата підписання: 03.04.2017. Дата набрання чинності для України: 03.04.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_053-17#Text

[608] Технічна Угода між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством національної оборони Канади і Канадськими Збройними Силами про проведення заходів військової підготовки, нарощування потенціалу та надання підтримки державі, що приймає. Дата підписання: 18.05.2018. Дата набрання чинності для України: 18.05.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001-18#Text

оборони; оборонної логістики; оборонної політики і політики безпеки; військової освіти та підготовки кадрів та будь-яких інших питань у галузі оборони. Співробітництво у сфері безпеки та оборони нині передбачає зустрічі уповноважених посадових осіб, наукових експертів, навчальні заходи та тренування, конференції, практикуми та семінари[609].

Важливою частиною нормативно-правового каркасу двосторонніх відносин України та Канади є та частина спеціальної законодавчої бази України, якою регламентується взаємодія Української держави із закордонними українцями. Станом на 1 січня 2020 р. кількісно вона становила понад 30 документів. Серед найважливіших, на нашу думку, Закон України «Про закордонних українців» [610] (назва з 2012 р., у 2004–2012 – «Про правовий статус закордонних українців»[611]), «Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року»[612], «Державна програма співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки»[613] та «Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року»[614].

---

[609] Домовленість про оборонне співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади і Збройними Силами Канади. Дата підписання: 03.04.2017. Дата набрання чинності для України: 03.04.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_053-17#Text

[610] Про закордонних українців. Закон України від 4 березня 2004 року № 1582-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text; Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус закордонних українців». Закон України від 9 лютого 2012 р. № 4381-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 39. Ст. 473.

[611] Про правовий статус закордонних українців. Закон України від 04.03.2004 № 1582–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 343.

[612] Про схвалення Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року. Розпорядження Кабінету міністрів України від 22 червня 2011 р. N 572-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2011-%D1%80#Text

[613] Державна програма співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 428-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2017-%D1%80#Text

[614] Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року. Постанова Кабінету міністрів України від 10 травня 2018 р. № 344. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344-2018-%D0%BF#Text

Відповідно до Закону України «Про закордонних українців», «закордонний українець – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України», відповідно «українське етнічне походження – це належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження»[615].

Основними засадами співпраці із закордонними українцями українська держава визначила розв'язання проблем становлення та консолідації української нації; обов'язковий характер задоволення національно-культурних та мовних потреб закордонних українців; взаємозбагачення надбаннями духовної та матеріальної культури; взаємодію з іншими державами щодо забезпечення прав і свобод закордонних українців на засадах обов'язкового дотримання загальновизнаних принципів і норм міжнародного права; паритетність у забезпеченні іншими державами та Україною прав і потреб закордонних українців і національних меншин України. Реалізувати державну політику України у сфері співпраці із закордонними українцями зобов'язано центральний орган виконавчої влади, яким тоді став Державний комітет України у справах національностей та міграції[616], та Національну комісію з питань закордонних українців.

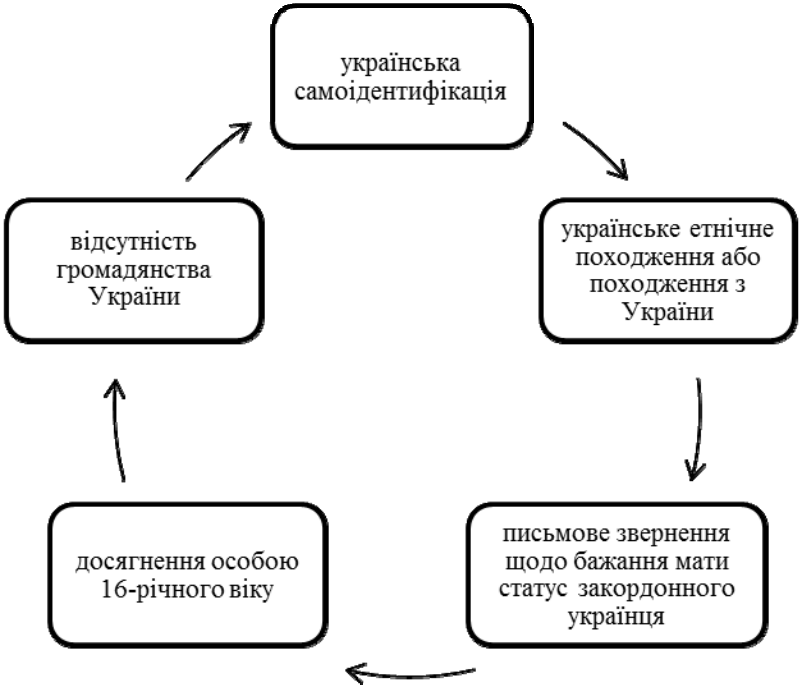
Важливою частиною українського законодавства щодо закордонних українців є визначення умов надання статусу закордонного українця (малюнок 3.2.4), серед яких основним є підтвердження українського етнічного походження або походження з України відповідними документами, свідченнями громадян України, закордонних українців чи громадських організацій закордонних українців. Порядок надання статусу закордонного українця сформульований спеціальною Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку

---

[615] Про закордонних українців. Закон України від 4 березня 2004 року № 1582-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text

[616] Про Положення про Державний комітет України у справах національностей та міграції. Указ Президента України від 19 березня 2002 року N 269/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269/2002/sp:max100#Text

оформлення і видачі посвідчення закордонного українця»[617], відповідно до якого особа, яка бажає набути такого статусу, на території України подає письмову заяву до Міністерства закордонних справ України, за кордоном – до дипломатичних установ України. На статус закордонного українця вказує посвідчення закордонного українця, яке видається на 10 років з можливістю подальшої його перереєстрації, містить інформацію про прізвище та ім'я (імена), дату та місце народження, громадянство чи наявність статусу особи без громадянства, країну постійного проживання.

Малюнок 3.2.4. **Умови надання статусу закордонного українця**

[617] Про затвердження Порядку оформлення і видачі посвідчення закордонного українця. Постанова Кабінету Міністрів України. від 17 листопада 2004 р. № 1531. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2004-%D0%BF/sp:max100#Text

Закордонний українець, який перебуває в Україні, користується такими самими правами та свободами та отримує такі самі обов'язки, як громадянин України, має право працювати на підприємствах, в установах і організаціях, провадити іншу трудову діяльність в порядку, встановленому для громадян України. Водночас невід'ємна складова зовнішньополітичної діяльності України − це її діяльність щодо задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців, захист їх прав як національних меншин в інших державах.

Мета, завдання та принципи «Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки» умотивовані відповідно до сучасних тенденцій глобального розвитку, які прискорюють соціально-культурну інтеграцію закордонних українців, коли представники другого і третього поколінь втрачають свою етнічну та національну ідентичність, зв'язки з Україною, внаслідок чого зменшується чисельність та знижується активність громадських організацій закордонних українців, звужується сфера використання української мови. Тому перед українською державою постало завдання «поглиблення співпраці із закордонними українцями через підвищення ефективності роботи органів виконавчої влади із закордонними українцями та їх громадськими об'єднаннями, спрямованої на збереження національної самобутності та сприяння задоволенню національно-культурних і мовних потреб закордонних українців, використання потенціалу української діаспори для формування позитивного іміджу України у світі, просування економічних інтересів нашої держави, утворення груп, які допомагають реалізації інтересів нашої держави за кордоном, популяризації української мови та культури, досягнень українських спортсменів, забезпечення всебічної практичної підтримки органами влади країн проживання закордонних українців, подальшої інтеграції України до європейської спільноти»[618].

На нашу думку, з найголовніших для розвитку двосторонніх відносин України та Канади очікуваних результатів виконання

[618] Державна програма співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 428-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2017-%D1%80#Text

державної програми є забезпечення постійної потужної підтримки нашої держави у відстоюванні інтересів України у світі, поглиблення взаємовигідної співпраці України з урядами держав, у яких проживають закордонні українці, утвердження позитивного іміджу України у світі та утворення груп, які підтримуватимуть реалізацію інтересів України у країнах проживання закордонних українців, сприяння збереженню та розвитку української мови.

Отже, сформований та функціонуючий правовий каркас двосторонніх відносин України та Канади має два аспекти, по-перше, національний, який полягає в тому, що участь у двосторонніх відносинах, як відносинах взаємозалежності, мотивується необхідністю задоволення внутрішніх потреб соціально-економічного розвитку в кожній окремій державі; по-друге, міжнародний, який відображає усвідомлення необхідності забезпечення спільних інтересів, з якими пов'язані національні інтереси держав. Співвідношення двох вказаних аспектів відображається через взаємодію норм міжнародного та внутрішнього права держав, що формує принципи та порядок двосторонніх відносин і надає їм статусу соціально необхідних та політично значущих. Перспективи його розвитку полягають у актуалізації та функціональному розгортанні маркерів стратегічного партнерства України та Канади, яке було визначене лише у Спільній декларації про особливе партнерство 1994 р.

3.3. Формування та розвиток системи інструментів двосторонніх відносин

Інституціоналізація двосторонніх відносин України і Канади та створення дієвого нормативно-правового каркасу, який забезпечує їх функціональну спроможність, потребували формування відповідної системи інструментів, логіка використання яких буде зрозумілою та прийнятною для партнерів за двосторонньою взаємодією. Будь-яка система інструментів, формування якої спричинено простором міжнародних відносин, є складною структурою взаємопов'язаних елементів, що забезпечують процес досягнення мети двосторонніх відносин та є їх регулятором. Таке запропоноване нами визначення суті системи інструментів двосторонніх відносин вказує на її структурно-функціональні характеристики, тобто певний набір інструментів (двосторонні зустрічі, міжурядові комісії, парламентські

групи та комітети, міжвідомчі об'єднання національного рівня, проєкти, публічна дипломатія), в якому кожен з них виконує чітко встановлені функції. Водночас складна система інструментів двосторонніх відносин національних держав – це елемент моделі таких відносин, які забезпечують її формування та функціонування.

Одним з найбільш потужних інструментів двосторонніх відносин є двосторонні зустрічі на найвищому рівні. До початку російської агресії в Україні двосторонні зустрічі відбувалися відповідно до класичної моделі двосторонніх відносин (малюнок 3.3.1).

До Канади	В Україну
•1991 р. – Голова Верховної Ради України Л. Кравчук •1994 р. – Президент України Л. Кучма •1997 р. – Прем'єр-міністр України П. Лазаренко •2007 р. – Міністр закордонних справ України А. Яценюк •2008 р. – Президент України В. Ющенко	•1992 р. – Генерал-губернатор Канади Р. Гнатишина •1996 р. – Спікер Сенату Парламенту Канади Дж. Молгата •1999 р. – Прем'єр-міністр Канади Ж. Крет'єн •2007 р. – Міністр закордонних справ Канади П. МакКей •2009 р. – Генерал-губернатор Канади М. Жан •2010 р. – Прем'єр-міністр Канади С. Гарпер

Малюнок 3.3.1. Двосторонні зустрічі Україна – Канада на найвищому рівні (1991–2013 рр.)

Дані малюнка 3.3.1 вказують на те, що на рівні двосторонніх зустрічей на найвищому рівні був збережений паритет посад і статусів, для них характерна певна періодичність, а результати оцінюються за кількістю підписаних угод, меморандумів та договорів, що відображено у логіці формування нормативно-правового каркасу двосторонніх відносин України та Канади. Як приклад, наведемо результати візиту до України Прем'єр-міністра Канади Ж. Крет'єна у 1999 р. Під час візиту до України тодішній прем'єр-міністр зазначив, що Канада надає важливого значення двостороннім відносинам і буде всебічно підтримувати політичні, економічні та соціальні реформи в Україні[619]. Під час цього візиту відбулося підписання п'яти міждержавних угод, а також проголошено про початок реалізації ряду проєктів технічної допомоги. Як наслідок, у вересні 2000 р. міністр міжнародної співпраці Канади М. Мінна заявила, що уряд Канади виділяє 2,7 млн доларів на трирічний канадсько-український законодавчий та міжурядовий проєкт[620]. Його головна мета полягала у допомозі Канади у формуванні сприятливої політики для проведення ефективних демократичних реформ в Україні. Партнерами даної ініціативи виступили: Парламент Канади, провінційні уряди Альберти, Манітоби, Онтаріо, Саскачевану, Верховна Рада України та КМУ.

Після подій Революції гідності в Україні двосторонні зустрічі на найвищому рівні почали відбуватися щороку. Розпочатий у 2014 р. діалог значно активізувався у 2015 р.: у червні Україну втретє за 2014–2015 рр. відвідав прем'єр-міністр Канади С. Гарпер[621]; у липні з візитом у Канаді перебував прем'єр-міністр України А. Яценюк[622]; у рамках 21 Конференції ООН з питань зміни клімату в Парижі відбулася перша зустріч президента України П. Порошенка та Прем'єр-міністра Канади

---

[619] *День.* 1999. Київ. 28 січня. URL: https://day.kyiv.ua/uk/arhiv/no13-2021

[620] VIII Світовий Конгрес Українців. Звіти 1998−2003. Київ, 2003. С. 210.

[621] Стівен Гарпер відвідав Україну. Міст. Тижневик для українців всього світу. URL: http://meest-online.com/world/canada/stiven-harper-vidvidav-ukrajinu-2/

[622] 14 липня ц. р. відбувся робочий візит Прем'єр-міністра України А. Яценюка до Канади. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/38196-14-lipnya-cr-vidbuvsya-robochij-vizit-premer-ministra-ukrajini-ajacenyuka-do-kanadi

Дж. Трюдо[623]; у лютому з робочим візитом в Канаді перебував перший заступник Голови Верховної Ради України А. Парубій[624]; у червні Прем'єр-міністр України А. Яценюк провів зустріч із міністром оборони Канади Дж. Кенні[625]; у жовтні секретар РНБО О. Турчинов зустрівся з радниками прем'єр-міністра Канади з питань національної безпеки Р. Фадденом та з питань зовнішньої та оборонної політики Дж. Хеннефордом[626].

Така активність на рівні двосторонніх зустрічей на найвищому рівні пов'язана з тим, що до складу нового канадського уряду увійшли 2 міністри українського походження (Міністр міжнародної торгівлі Канади Х. Фріланд, Міністр зайнятості, розвитку трудових ресурсів і праці М.-Е. Мігичук), а також за результатами парламентських виборів до Парламенту пройшли 10 депутатів українського походження. Діяльність етнічних українців в канадському уряді та Парламенті активно підтримується українською діаспорою Канади, яка надає систематичну гуманітарну, фінансову та матеріальну допомогу Україні для протидії російській агресії.

Наступного, 2016 р. практика зустрічей на найвищому рівні збереглася, але обмежилася лише офіційним візитом до України Прем'єр-міністра Канади Дж. Трюдо в липні та його телефонною розмовою з Президентом України П. Порошенком в жовтні[627].

---

[623] Відбулась зустріч Президента України та Прем'єр-міністра Канади. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/42689-vidbulasy-zustrich-prezidenta-ukrajini-ta-premjer-ministr-kanadi

[624] Перший заступник Голови Верховної Ради України А. В. Парубій перебував з робочим візитом у Канаді з 21 по 23 лютого ц. р. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/33807-pershij-zastupnik-golovi-verkhovnoji-radi-ukrajini-avparubij-perebuvav-z-robochim-vizitom-u-kanadi-z-21-po-23-lyutogo-cr

[625] Прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк провів зустріч із Міністром оборони і з питань багатокультурності Канади Джейсоном Кенні. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/37745-premjer-ministr-ukrajini-arsenij-jacenyuk-proviv-zustrich-iz-ministrom-oboroni-i-z-pitany-bagatokulyturnosti-kanadi-dzhejsonom-kenni

[626] Українська призма: Зовнішня політика 2015. Аналітичне дослідження. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2016/03/A5-prizma-finish.pdf

[627] Президент України Петро Порошенко зустрівся в Києві з Прем'єр-міністром Канади Джастіном Трюдо. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/49158-prezident-ukrajini-petro-poroshenko-zustrivsya-v-kijevi-z-premjer-ministrom-kanadi-dzhastinom-tryudo

На міжурядовому рівні двосторонні зустрічі спрямовувалися на підготовку і підписання «Угоди про зону вільної торгівлі» з Канадою та на реалізацію проєктів двосторонньої горизонтальної співпраці на рівні окремих міністерств. Наприклад, був підписаний «Меморандум про співпрацю у сфері геології та надр між Україною та Канадою»[628]; підготовлена Угода про співробітництво між міністерствами оборони України і Канади; відбулася зустріч делегацій, очолюваних Першим віце-прем'єр-міністром України С. Кубівим та Прем'єр-міністром Канади Дж. Трюдо на Канадсько-українському бізнес-форумі у м. Торонто (червень 2016)[629]. Основним політичним результатом зустрічей на найвищому рівні стало підписання у липні 2016 р. Угоди про зону вільної торгівлі. На початку 2016 р. також відбувся візит на той час Першого заступника Голови Верховної Ради України А. Парубія до Канади, під час якої український політик приділив особливу увагу поглибленню та розширенню контактів з українською діаспорою в Канаді.

Наступного, 2017 р. активність на рівні двосторонніх зустрічей на найвищому рівні зазнала ще більшої інтенсифікації. У Канаді з візитами перебували: Президент України П. Порошенко (вересень)[630], Прем'єр-міністр В. Гройсман (жовтень)[631], віце-прем'єр-міністр І. Климпуш-Цинцадзе (жовтень)[632], Міністр закордонних справ

---

[628] Відбулась телефонна розмова між Президентом України П.Порошенком та Прем'єр-міністром Канади Дж.Трюдо. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/51573-vidbulasy-telefonna-rozmova-mizh-prezidentom-ukrajini-pporoshenkom-ta-premjer-ministrom-kanadi-dzhtryudo

[629] Українська призма: Зовнішня політика 2016. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2017. С. 31.

[630] Підсумки візиту Президента України П. Порошенка в Канаду. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/60063-pidsumki-vizitu-prezidenta-ukrajini-pporoshenka-v-kanadu

[631] В Канаді з візитом перебувала Віце-прем'єр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Івання Климпуш-Цинцадзе. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/60203-v-kanadi-z-vizitom-perebuvala-vice-premjer-z-pitany-jevropejsykoji-ta-jevroatlantichnoji-integraciji-ukrajini-ivanna-klimpush-cincadze

[632] Підсумки візиту Прем'єр-міністра України В. Гройсмана до Канади. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/60850-pidsumki-vizitu-premjer-ministra-ukrajini-vgrojsmana-do-kanadi

П. Клімкін (листопад)[633], Міністр оборони С. Полторак (квітень, листопад)[634], Міністр культури Є. Нищук (лютий)[635]. З візитами до України приїздили: Міністр оборони Х. Седжан (вересень) та Міністр закордонних справ Канади Х. Фріланд (грудень)[636]. Під час візиту Х. Фріланд до України у грудні 2017 р. був визначений внесок Канади у здійснення реформ в Україні, її зусилля з деокупації Криму та розвиток двостороннього військово-технічного співробітництва[637]. Відображенням політичного інтересу України до Канади є актуалізація пріоритетів двосторонніх відносин особливого партнерства у щорічному Посланні Президента до Верховної Ради України[638], виступі Президента на Щорічній зустрічі з іноземними послами[639], Плані дій Уряду до 2020 р.[640]. Зокрема, в Аналітичній доповіді до Послання Президента зазначено, що Канада є «стратегічним партнером України за

---

[633] Українська призма: Зовнішня політика 2017. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2018. С. 36.

[634] Розпочався офіційний робочий візит Міністра оборони України до Канади. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2017/04/03/rozpochavsya-oficzijnij-robochij-vizit-ministra-oboroni-ukraini-do-kanadi/

[635] 27 лютого – 2 березня Міністр культури України Є. Нищук відвідав Канаду. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/55249-27-lyutogo-2-bereznyaministr-kulyutri-ukrajini-jenishhuk-vidvidav-kanadu

[636] Українська призма: Зовнішня політика 2017. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2018. С. 35, 36.

[637] Підсумки візиту Міністра закордонних справ Канади Христі Фріланд в Україну. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/62171-pidsumki-vizitu-ministra-zakordonnih-sprav-kanadi-khristi-friland-v-ukrajinu

[638] Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році. Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2017/09/07/poslannya-prezidenta-ukraini-do-verhovnoi-radi-ukraini-pro-vnutrishne-ta-zovnishne-stanovishhe-ukraini-v-2017-roczi/

[639] Українська призма: Зовнішня політика 2017. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2018. С. 35.

[640] Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/249935442

океаном»[641], вона згадується у контексті економічної співпраці, міжнародної протидії російській агресії та відносин України з НАТО.

Графік двосторонніх зустрічей на найвищому рівні у 2018 р. виявився не менш насиченим. Перший візит Генерал-губернаторки Канади Ж. Пайєтт в Україну (січень)[642] та робочий візит Президента П. Порошенка до Канади (лютий)[643] концентрувалися на політичному діалозі щодо механізмів протидії російській агресії в Україні, канадській військовій підтримці та технічній допомозі Україні за проєктом «Support to Judicial Reform in Ukraine»[644]. Напередодні Саміту G7 (8–9 червня) Президент України та Прем'єр-міністр Канади скоординували свої позиції з питань безпеки та оборони, а Міністр закордонних справ України був запрошений до участі у спеціальному засіданні в рамках зустрічі міністрів закордонних справ G7, на якому обговорювалася ситуація в Україні (квітень, Торонто) та міжнародному форумі з питань безпеки й оборони (листопад, Галіфакс)[645].

Особливо інтенсивними у 2018 р. стали контакти міністрів оборони України та Канади, що пов'язано з намаганнями України вступити до НАТО та активною участю канадської сторони у процесі реформування та зміцнення української армії в рамках місії UNIFIER та очільників спеціальних служб з питань гібридних

---

[641] Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». К. : НІСД, 2017. С. 40.

[642] Генерал-губернатор Канади Ж. Пайєтт відвідала Україну. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/62470-general-gubernator-kanadi-zhpajjett-vidvidala-ukrajinu

[643] Українська призма: Зовнішня політика 2018. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2019. С. 41-42.

[644] Canadian-Ukrainian Project "Support to Judicial Reform (SJRP)". URL: https://vkksu.gov.ua/en/international-cooperation/canadian-ukrainian-project-support-to-judicial-reform-sjrp/

[645] Україна та G7 уперше спільно обговорили російську агресію. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/64433-ukrajina-ta-g7-upershe-spilyno-obgovorili-rosijsyku-agresiju; Делегація з України бере участь у Міжнародному форумі з питань безпеки в Галіфаксі. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/76056-delegacija-z-ukrajini-bere-uchasty-u-mizhnarodnomu-forumi-z-pitany-bezpeki-v-galifaksi

загроз та кібератак на об'єкти критичної інфраструктури. Зокрема, у липні відбувся шестиденний візит Міністра міжнародного розвитку Канади М.-К. Бібо в Україну, відповідальної за надання технічної допомоги Україні, під час якого член Уряду Канади вперше перебував на лінії фронту на Донбасі. Під час візиту обговорювалися питання залучення канадських інвестицій та бізнесу, який вже працює в енергетичній, видобувній, сільськогосподарській і переробній сферах у контексті Угоди про вільну торгівлю. Ці питання стали основними і під час візитів до Канади Міністра закордонних справ П. Клімкіна у вересні та Першого віце-прем'єр-міністра – міністра економічного розвитку і торгівлі С. Кубіва у жовтні 2018 р.[646]. У рамках імплементації Угоди про вільну торгівлю відбулося перше засідання Спільної комісії з адміністрування Угоди, за підсумками якого підписаний Регламент Спільної комісії із визначенням ключових принципів подальшої роботи, а в м. Торонто проведено перший канадсько-український інвестиційний форум CUTIS Investment Roadshow[647].

Упродовж 2019 р. відбувалася чергова низка контактів вищого рівня у форматах двостороннього та багатостороннього співробітництва, серед яких особливо важливий візит Міністра закордонних справ Канади Х. Фріланд до України (травень), під час якого обговорювалися питання канадських інвестицій в економіку України і підготовку Конференції з питань реформ в Україні.[648]

---

[646] Завершився візит Міністра закордонних справ України до Канади. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/67091-zavershivsya-vizit-ministra-zakordonnih-sprav-ukrajini-do-kanadi; Підсумки візиту до Канади урядової делегації на чолі зі С. Кубівим. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/68063-pidsumi-vizitu-do-kanadi-uryadovoji-delegaciji-na-choli-zi-s-kubivim

[647] In Toronto, Ukrainian delegation to present investment projects within the framework of the first Canadian-Ukrainian investment forum CUTIS Investment Roadshow. Government portal. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/u-toronto-ukrayinska-delegaciya-predstavit-investicijni-proekti-u-ramkah-pershogo-kanadsko-ukrayinskogo-investicijnogo-forumu-cutis-investment-roadshow

[648] Міністр закордонних справ Канади здійснила візит в Україну. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/72445-ministr-zakordonnih-sprav-kanadi-zdijsnila-vizit-v-ukrajinu

Президент України В. Зеленський відвідав Канаду з офіційним візитом 1–3 липня 2019 р., під час якого зустрівся з Прем'єр-міністром Канади Дж. Трюдо, Міністром закордонних справ Х. Фріланд і спеціальним представником США К. Волкером та взяв участь у третій Міжнародній конференції з підтримки реформ в Україні. В. Зеленський підтвердив незмінність курсу України на повноправне членство в ЄС і НАТО та висловив сподівання на розгортання відносин з Канадою з питань євроатлантичної інтеграції. Важливою частиною офіційного візиту стало обговорення важливості зміцнення міжнародної коаліції для протидії російській агресії в Україні. На підсумковій спільній прес-конференції Дж. Трюдо та В. Зеленського оголошено про наміри підписання угоди про співпрацю в оборонній сфері, частиною якої має стати домовленість про постачання військової техніки та зброї в Україну[649].

Практика застосування такого інструменту двосторонніх відносин як міжурядові комісії, була характерна для 1990-х рр. Міжурядова українсько-канадська Комісія з питань економічного співробітництва (МЕК) створена відповідно до ст. 5 «Угоди між Урядом України та Урядом Канади про економічне співробітництво»[650] (1994 р.). Відповідний Меморандум уряди України та Канади підписали 24 жовтня 1996 р., відтоді, упродовж 1996–1998 рр. відбувалися її регулярні щорічні спільні засідання. Головою Української частини Українсько-Канадської Міжурядової комісії з питань економічного співробітництва був призначений тодішній віце-прем'єр-міністр України В. Пинзеник[651].

---

[649] Президент України. офіційне інтернет-представництво. Візит Президента України до Канади. 2 липня 2019 рокуhttps://www.president.gov.ua/photos/vizit-prezidenta-ukrayini-do-kanadi-2993

[650] Угода між Урядом України та Урядом Канади про економічне співробітництво. Дата підписання: 24.10.1994. Дата набрання чинності для України: 08.08.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_009#Text

[651] Про призначення Пинзеника В.М. Головою Української частини Українсько-Канадської Міжурядової комісії з питань економічного

Перша сесія МЕК пройшла під час візиту в Україну Міністра закордонних справ Канади Л. Ексворті у листопаді 1996 р. Він, разом із канадською делегацією, яка складалась з 70 представників ділових кіл Канади, взяв участь у роботі Першої сесії МЕК у статусі співголови з канадського боку. Як результат, між українською та канадською сторонами підписано низку домовленостей на суму 600 млн дол. США та офіційно проголошено Канадсько-Українську Ділову Ініціативу (КУДІ).[652] Друге засідання МЕК відбулося 15 червня 1997 р. вже у м. Калгарі, коли українська офіційна делегація на чолі з Прем'єр-міністром України здійснила візит до Канади. З українського боку на засіданні МЕК співголовував віце-прем'єр України М. Зубець, з канадського – Міністр закордонних справ Канади Л. Ексворті. 20 жовтня 1998 р. у м. Києві відбулося третє засідання МЕК, на якому головували Перший заступник Міністра зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України А. Гончарук та генеральний директор Бюро з питань Центральної, Східної і Південної Європи Міністерства закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади і Дж. Р. Райт. Останнє, четверте засідання МЕК, пройшло у 1–6 жовтня 2001 р. в м. Оттаві та м. Торонто під співголовуванням віце-прем'єр-міністра України В. Рогового та Міністра міжнародної торгівлі Канади П. Петтігрю[653]. Дата проведення наступних засідань Комісії не раз відкладалася.

На засіданнях трьох робочих груп Комісії з питань сільського господарства, будівництва та енергетики були досягнуті ключові домовленості щодо сприяння вирішенню спірних питань інвесторів; посилення співпраці у промисловості та сільському господарстві; зміцненні спроможності України з

співробітництва. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 1996 р. N 1163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-96-%D0%BF#Text

[652] Діяльність Міжурядової українсько-канадської Комісії з питань економічного співробітництва (МЕК). URL: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/mk_info/?country=can

[653] Щодо четвертого засідання Міжурядової комісії з питань економічного співробітництва (МЕК). 4 жовтня 2001 року. № 40. URL: http://www.infoukes.com/ukremb/pr011004-40u.shtml

виконання зобов'язань, пов'язаних зі вступом до СОТ та щодо спрощення процедур взаємної сертифікації продукції. У рамках Комісії також підписані Протокол про співробітництво в галузі технічної допомоги та Угода про співробітництво між Українським союзом промисловців і підприємців та Асоціацією виробників і експортерів Канади[654]. Також за результатами останнього засідання підписана Спільна заява української та канадської сторін, у якій зафіксовано домовленості щодо необхідності створення постійно діючого механізму функціонування Комісії у період між її пленарними засіданнями.

Питання подальшої діяльності МЕК порушувалося українською стороною під час проведення Канадських торговельних днів (Київ, 6–12 грудня 2006 р.). На одній із зустрічей в Мінекономіки України, яка відбулася 8 грудня, канадська сторона запропонувала відмовитися від традиційних засідань МЕК та запровадити практику щорічного обміну візитами керівництва торговельно-економічних відомств України та Канади під час бізнес-форумів на території обох держав, двосторонніх робочих переговорів-консультацій із питань економічного розвитку, спеціалізованих виставок та бізнес-самітів відповідно до пріоритетних напрямків українсько-канадського економічного співробітництва, а саме: нафтогазовий сектор, енергетика, сільське господарство та будівництво. Отже, з одного боку, поки що немає документального підтвердження готовності канадської сторони до проведення спільного засідання МЕК та пропозицій щодо документування зміни його формату, уряд України не має офіційних підстав для ініціювання підготовки двосторонніх зустрічей за допомогою даного інституційного механізму. З іншого боку, зважаючи на те, що ані Україна, ані Канада офіційно не заявили про припинення діяльності Міжурядової українсько-канадської Комісії з питань

[654] Довідка щодо діяльності Міжурядової українсько-канадської Комісії з питань економічного співробітництва. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5f6266c0-0c72-4953-91d7-354fe3b0a169&title=Kanada&isSpecial=true

економічного співробітництва або про односторонній вихід з цієї ініціативи, її діяльність може бути відновлена у будь-який момент. На нашу думку, формат даного інституційного механізму двосторонніх відносин відповідав принципам міжнародних відносин та міждержавної взаємодії другої половини 1990-х рр., тож шансів його реанімації фактично немає.

Дієвим інструментом двосторонніх відносин є парламентські групи, які створюються в національних парламентах України та Канади для підтримки міжпарламентських зв'язків. В Україні перша Група народних депутатів України з міжпарламентських зв'язків з Канадою на чолі з народним депутатом П. Мовчаном у складі 20 осіб створена в жовтні 1995 р., проте її активність виявилася недостатньо високою. До депутатської групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Канадою, утвореної згодом, відповідно до Положення «Про депутатські групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з іноземними державами»[655], увійшло вже 72 народні депутати України VIII скликання (2014–2019 рр.). Саме її представники у період 9–14 червня 2018 р. здійснили перший в історії двосторонніх відносин візит парламентської делегації України до Канади. Очолювали групу народних депутатів Перша заступниця Голови Верховної ради України І. Геращенко та співголова групи з міжпарламентських зв'язків І. Крулько. Програма візиту була надзвичайно насиченою та передбачала проведення низки зустрічей з керівництвом КУК і керівниками українських громадських організацій у м. Торонто (9–10 червня) та участь у засіданнях головних парламентських комітетів і проведення двосторонніх зустрічей у м. Оттава (11–13 червня). Їх повний перелік та предметне поле наведені у таблиці 3.3.1.

---

[655] Положення «Про депутатські групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з іноземними державами». Розпорядження Голови Верховної Ради України №322 від 29.02.2008 року, в редакції, затвердженій Розпорядженням Голови ВРУ №1780 від 24.12.2014 року зі змінами, затвердженими розпорядженнями Голови ВРУ №541 від 23.12.2016, №409 від 10.10.2017 та №223 від 22.06.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780/14-%D1%80%D0%B3#Text

Таблиця 3.3.1

Зустрічі Депутатської групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Канадою під час офіційного візиту до Канади, 9–14 червня 2018 р.

	Предмет зустірчі
Зустріч з П. Ґродом (КУК) та лідерами інших неурядових організацій і спілок української діаспори	▪ санкції проти Російської Федерації; ▪ допомога українським військовим у розмінуванні постраждалих територій та збільшення навчальних і реабілітаційних програм; ▪ розвиток туризму; ▪ пожвавлення в сфері економіки і торгівлі; ▪ реформи в Україні.
Зустріч з членами комітетів у закордонних справах Палати громад (за участю голови комітету Р. Нолта) та Сенату (за участю голови комітету Р. Андрейчук)	▪ миротворча місії на Донбасі; ▪ підтримка України на шляху до членства в НАТО; ▪ лібералізації візового режиму з Канадою.
Зустріч з членами комітету національної оборони Палати громад за участі голови комітету С. Фюра	▪ активізація співпраці в оборонній сфері; ▪ продовження співробітництва за програмою UNIFIER; ▪ розширення можливостей військової освіти та підготовки українських військовослужбовців.
Зустріч з Віце-спікером палати громад Б. Стентоном	▪ лібералізація візового режиму; ▪ збільшення обсягів програм стажування для українських інтернів в канадському парламенті; ▪ робоча зустріч парламентських груп дружби України та Канади.
Зустріч Співголови депутатської групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків із Канадою І. Крулька з головою канадської парламентської групи дружби з Україною Б. Вжесневським	Підписання спільної декларації про співпрацю, у якій йдеться про: ▪ зміцнення двосторонніх відносин між країнами в усіх можливих сферах, зважаючи на особливі та стратегічні взаємини між Україною та Канадою; ▪ посилення та активізація міжпарламентського діалогу; підтримка України в досягненні миру, процвітання та євроатлантичної інтеграції.

Зустріч з міністром національної оборони Канади Х. Саджаном	▪ збільшення оборонної допомоги Україні; ▪ розмінування звільнених територій; ▪ продовження та розширення навчальних програм військовослужбовців, їх вибухотехнічної та медичної підготовки, модернізація логістики програм з медичної і психологічної реабілітації військових.
Зустріч з Головою Комітету з питань промисловості, науки та технологій Д. Руймі	▪ перспективи розвитку технологій та науки; ▪ залучення інвестицій; ▪ функціонування цифрової медицини; ▪ видобування сланцевого газу.
Зустріч з парламентським секретарем Міністра закордонних справ Канади М. ДеКорсі	▪ обговорили перспективи безвізового режиму між Канадою та Україною за моделлю безвізового режиму України з ЄС; ▪ визнали необхідність розробки «дорожньої карти» з конкретними індикаторами; ▪ визнали доцільність проведення спільного моніторингу виконання «дорожньої карти».

Джерело: Складено за:[656]

Вітаючи делегацію українських парламентарів, депутат, представник української діаспори у канадському парламенті Б. Вжеснєвський наголосив, що вона перебуває у Країні кленового листка «для просування особливих стратегічних відносин між Канадою та Україною, базованих на історичних зв'язках, існуючих протягом 125 років, і становить 1,4 мільйона української канадської громади»[657].

[656] Верховна рада України. Департамент інформації Секретаріату Верховної Ради України. Україна-Канада: Парламентський міст дружби. URL: https://iportal.rada.gov.ua/en/news/News/159493.html

[657] Borys Wrzesnewskyj on Canada-Ukraine Friendship Group. In the House of Commons on June 11th, 2018. URL: https://openparliament.ca/debates/2018/6/11/borys-wrzesnewskyj-1/only/

Найважливішими для двосторонніх відносин канадський політик визначив проблеми впровадження в практику економічних відносин одностайно прийнятої Угоди про вільну торгівлю між Канадою та Україною, оборонне співробітництво і військову допомогу, яка надається в рамках операції «Уніфікатор», та атлантичну інтеграцію України.

Під час зустрічі делегації українських парламентарів з Міністром національної оборони Х. Саджаном, останній наголосив, що Канада завжди стояла пліч-о-пліч з Україною та підкреслив важливість допомоги Україні у її довгостроковому нарощуванні військово-оборонного потенціалу та інтеграції до НАТО. Під час зустрічі з Ахмедом Д. Гуссеном, Міністром імміграції, біженців та громадянства, була підтверджена непохитна підтримка уряду України та його прагнення співпрацювати з урядом Канади задля підписання нової Угоди про мобільність молоді[658].

Протягом офіційного візиту Депутатської групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Канадою відбувся також прем'єрний показ кінострічки «Кіборги» (Оттава) для членів канадського парламенту, представників Міністерства оборони та канадських інструкторів, які тренували українських військових у рамках місії UNIFIER, а також спільна акція з канадськими депутатами і сенаторами на підтримку О. Сенцова й інших політв'язнів Кремля (О. Кольченка, С. Клиха, М. Карплюка, Р. Сущенка). За результатами візиту підписана Спільна декларація між групами дружби в парламентах України та Канади, у якій визначалися перспективи двосторонніх відносин у контексті розвитку міжпарламентського діалогу між Україною та Канадою. Під час усіх зустрічей канадська сторона декларувала послідовну підтримку України щодо територіальної цілісності, суверенітету, надання гуманітарної та технічної допомоги.

В Україні народні депутати, які є членами Депутатської групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків із Канадою, також беруть активну участь у комунікативних заходах за участю канадських політиків. Як-от: зустріч з Міністром з

[658] Ukraine-Canada Parliamentary Friendship Group Visits Ottawa Jul 4. 2018. URL: https://www.newpathway.ca/ukraine-canada-parliamentary-friendship-group-visits-ottawa/

питань міжнародного розвитку Канади Марі-Клод Бібо (19 липня 2018 р.), під час якої обговорювалися питання виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» та подальші плани зі співпраці із Посольством Канади та проєктом ПРОМІС[659]; зустріч з членом Парламенту Канади, Парламентським секретарем Міністерства спадщини Канади А. Вірані (23 серпня 2018 р.), на якій акцентувалася увага на необхідності поглиблення співробітництва в економічній та енергетичній сферах і пріоритетах під час головування Канади в G-7[660]; зустріч з директором департаменту Східної Європи та Євразії Міністерства закордонних справ Канади Елісон Ґрант (13 листопада 2018 р.), під час якої сторони обговорили питання економічних і політичних реформ в Україні та можливості залучення іноземних інвестицій в економіку України[661].

Саме за результатами таких візитів та зустрічей визначаються пріоритетні напрями двосторонніх відносин України та Канади, які можуть зазнати розвитку за допомогою використання міжпарламентських зв'язків як інституційного механізму двосторонніх відносин. На нашу думку, систематичний обмін візитами делегацій міжпарламентських груп дружби Україна – Канада сприятиме підвищенню ефективності дипломатичних зв'язків між країнами, розвиткові регіонального співробітництва, зміцненню торговельно-економічного та гуманітарного співробітництва, обмінові досвідом та інформацією з питань поточної законодавчої

---

[659] Українська призма: Зовнішня політика 2018. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2019. С. 43.

[660] Голова Комітету у закордонних справах Ганна Гопко взяла участь у зустрічі з членом Парламенту Канади, Парламентським секретарем Міністра (міністерства) канадської спадщини Аріфом Вірані. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/161418.html

[661] З керівником департаменту щодо справ Європи і Азії в МЗС Канади Андрій Садовий обговорив економічні та політичні реформи в Україні. URL: https://city-adm.lviv.ua/news/city/lviv-international/257765-z-kerivnykom-departamentu-shchodo-sprav-yevropy-i-azii-v-mzs-kanady-andrii-sadovyi-obhovoryv-ekonomichni-ta-politychni-reformy-v-ukraini

діяльності парламентів України та Канади, поглибленню офіційної взаємодії з українською діаспорою Канади, залученню до України канадських парламентарів як міжнародних спостерігачів та експертів.

Важливо для розгортання двосторонніх відносин України та Канади те, що механізм міжпарламентської співпраці має дзеркальний характер, оскільки в канадському парламенті також функціонує Парламентська канадсько-українська група дружби (CUPFG). Її особливість у тому, що вона завжди очолюється парламентарем, який має українське етнічне походження та є активним провідником ідей української діаспори в парламенті. Проте її кількісне зростання та активна діяльність розпочалася тільки після Помаранчевої революції в Україні, що пов'язане з діяльністю канадського депутата українського походження Б. Вжеснєвського. CUPFG фактично відновила свою діяльність у парламенті Канади у березні 2005 р., коли близько сорока членів парламенту та сенаторів від усіх партій зібралися, щоб обрати нового голову Парламентської групи дружби. Ним став депутат канадського парламенту, етнічний українець Б. Вжеснєвський, який одразу після обрання зазначив: «Приємно бачити, як приблизно сорок парламентарів від усіх партій, які представляють усі регіони країни, об'єднуються в інтересах сприяння відносинам між Канадою та Україною»[662]. Оновлена група дружби поставила завдання сприяти подальшому розвиткові відносин між Канадою та Україною, які будуть «ще міцніші завдяки рішучій підтримці Канадою виборів після помаранчевої революції в Україні»[663] і перетворити особливі відносини між Україною та Канадою на стратегічні відносини. У даному контексті варто згадати про важливу роль Б. Вжеснєвського у розгортанні ідей Помаранчевої революції в Україні, саме за його ініціативи на переголосування другого туру президентських виборів 2004 р. було спрямовано 500 спостерігачів від Канади. На нашу думку,

---

[662] Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group elects new executive. *Press release.* Mar 25. 2005. URL: http://www.brama.com/news/press/2005/03/050325canada-ukraine.html

[663] Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group elects new executive. *Press release.* Mar 25. 2005. URL: http://www.brama.com/news/press/2005/03/050325canada-ukraine.html

особисті відносини з президентом України В. Ющенком та прем'єр-міністеркою Ю. Тимошенко дали йому змогу розраховувати на тісну співпрацю з членами нової виконавчої влади в Україні щодо розгортання та поглиблення двосторонніх відносин.

Відновлення діяльності CUPFG було схвально сприйняте Посольством України у Канаді. Під час зустрічі М. Меймескула з Б. Вжеснєвським Посол України висловив сподівання, що ефективна робота цієї неформальної парламентської асоціації сприятиме не лише поглибленню співпраці на рівні законодавчих органів обох країн, але й сприятиме фактичній реалізації курсу на розвиток особливих партнерських відносин між обома країнами.[664] Разом з тим обговорені шляхи активізації контактів між українськими та канадськими парламентарями, зокрема двосторонніми парламентськими групами дружби, шляхи співпраці між Україною та Канадою з ширшого кола питань, зокрема торгівля, та низки аспектів внутрішньополітичних процесів як в Україні, так і в Канаді.[665]

У 2013 р. CUPFG очолив Т. Опіц, конкурент Б. Вжеснєвського. За оцінками Ліги українських канадців та Ліги українсько-канадських жінок, обрання Т. Опіца головою CUPFG є визнанням його відданості подальшому розвитку відносин між Канадою та Україною, бо упродовж свого першого терміну на посаді депутата політик був провідним адвокатом українського народу у його зусиллях зі зміцнення та просування важко завойованої свободи та національної незалежності у Палаті громад Канади[666]. Т. Опіц

---

[664] Canada-Ukraine Friendship Group renews its activities in Canadian Parliament. 31.03.2005. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/publish/article?art_id=14708972

[665] Ambassador of Ukraine to Canada Vadym Prystaiko met with the Conservative Member of Parliament, newly elected Chair of Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group Ted Opitz. 21 March 2013. URL: https://canada.mfa.gov.ua/en/news/11107-posol-ukrajini-v-kanadi-vadim-pristajko-proviv-zustrich-z-deputatom-konservativnoji-partiji-novoobranim-kerivnikom-kanadsyko-ukrajinsykoji-grupi-druzhbi-u-parlamenti-kanadi-tedom-opicem

[666] MP Ted Opitz elected as Chairman of the Canada Ukraine Parliamentary Friendship Group. League of Ukrainian Canadians. *Media Release.* March 6. 2013. URL: https://ukrainianvancouver.com/mp-ted-opitz-elexted-as-chairman-of-the-canada-ukraine-parliamentary-friendship-group/

відомий як лобіст низки ініціатив, започаткованих Канадською конференцією на підтримку України, Лігою українських канадців, Лігою українських канадських жінок, Союзом української молоді Канади та Товариством ветеранів УПА. Найбільш значимою серед них стала ініціатива про парламентські слухання щодо стану справ в Україні в березні 2012 р. та їх підсумковий звіт, опублікований Постійною комісією з закордонних справ та схвалений урядом Канади у червні 2012 р. Свої основні зусилля як голова CUPFG Т. Опіц спрямував на допомогу Україні в розбудові нації, яка поділяла б канадські цінності демократії, справедливості, вільної ринкової економіки та можливостей для всіх її громадян.

12 квітня 2016 р. на щорічних загальних зборах CUPFG, до складу якої увійшло 85 парламентарів, головою знову був обраний депутат канадського Парламенту Б. Вжеснєвський. Оцінюючи потенціал та важливість CUPFG, депутат парламенту, який був обраний заступником голови CUPFG, Дж. Безан зауважив: «Я пишаюся тим, що працюю заступником голови міжпарламентської Групи дружби Канади та України. Ця Група дружби демонструє солідарність Канади з Україною, особливо в цей важливий час, коли українці борються проти російської агресії, захищаючи суверенітет, демократію та європейські прагнення України»[667]. Присутній на зборах Посол України в Канаді А. Шевченко також наголосив, що CUPFG сприяє поглибленню двосторонніх відносин на парламентському рівні між двома країнами та висловив сподівання на збереження тієї великої підтримки канадського Парламенту, яка існувала на той момент. На нашу думку, Б. Вжеснєвський відновив характерну для нього активну модель підтримки двосторонніх відносин України та Канади на парламентському рівні.

Теперішнім активним головою CUPFG є І. Бейкер, обраний 9 березня 2020 р. На той момент CUPFG була однією з найбільш чисельних (понад 100 членів) та найактивніших парламентських груп дружби, в якій представлені усі політичні партії канадського

[667] Bezan J. Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group April 14. 2016. URL: https://jamesbezan.com/canada-ukraine-parliamentary-friendship-group/

парламенту[668]. І. Бейкер чітко означив, що діяльність CUPFG ґрунтується на особливих та стратегічних двосторонніх відносинах Канади та України, джерелом яких є зв'язки, «побудовані між 1,4 мільйонами канадців та їх батьківщиною», і спрямована на підтримку позицій України «як оплоту проти російської агресії та викликів ліберальним демократіям»[669]. Звертаючись до присутніх, І. Бейкер наголосив: «Я маю велику честь, що мене обрали і довірили виконувати роль голови цієї асоціації в цей вирішальний час. Канада стояла на передньому краї міжнародної підтримки демократичних, економічних та оборонних реформ в Україні, а також її суверенітету та територіальної цілісності. Я з нетерпінням чекаю співпраці зі своїми колегами, щоб продовжувати підтримувати процвітання, суверенітет та територіальну цілісність України»[670]. Одним із результатів діяльності CUPFG у 2020 р. стало проведення спільних заходів з Посольством України та КУК у вшануванні пам'яті жертв Голодомору, Дня Вишиванки та Дня України. Співпраця CUPFG з КУК, на думку президента КУК О. Хичій, здатна зміцнити канадсько-українські відносини та посилити підтримку Канадою України в умовах російської агресії. Такої ж позиції дотримується й голова Верховної Ради України Д. Разумков, який під час зустрічі з Надзвичайним і Повноважним Послом Канади в Україні Ларисою Ґаладзою високо оцінив роботу CUPFG, висловив сподівання, що вона є тим інструментом у механізмі двосторонніх відносин, який допоможе розв'язати проблеми, з якими сьогодні стикаються обидві країни, та подякував канадській владі за послідовність і рішучість у підтримці на міжнародній арені територіальної цілісності та суверенітету України[671].

---

[668] Friendship Groups. URL: https://www.parl.ca/diplomacy/en/friendship-groups

[669] MP Yvan Baker elected to chair Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group. *The Ukrainian Weekly.* March 13. 2020. URL: http://www.ukrweekly.com/uwwp/mp-yvan-baker-elected-to-chair-canada-ukraine-parliamentary-friendship-group/

[670] MP Yvan Baker elected to chair Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group. *The Ukrainian Weekly.* March 13. 2020. URL : http://www.ukrweekly.com/uwwp/mp-yvan-baker-elected-to-chair-canada-ukraine-parliamentary-friendship-group/

[671] Дмитро Разумков. «Позитивна тенденція у відносинах з Канадою збережеться». *Голос України.* 2020. 11 лютого. URL: http://www.golos.com.ua/article/327498

Прикладом міжвідомчого об'єднання національного рівня було створення 23 вересня 1996 р. Постановою Кабінету Міністрів України Міжвідомчої координаційної ради з питань співробітництва з українською діаспорою[672]. Її основним завданням стала координація діяльності центральних органів виконавчої влади, залучення наукових установ і творчих організацій, громадських об'єднань до співробітництва з українською діаспорою та виконання Державної програми «Українська діаспора на період до 2000 року».

22 червня 1999 р. Постановою Кабінету Міністрів України в Ніжинському державному педагогічному університеті імені Миколи Гоголя створений Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою[673], підпорядкований Міністерству освіти та науки України. основним завданням якого визначалася підтримка реалізації державної політики щодо української діаспори, надання їй практичної допомоги в гуманітарній сфері, співпраця в освітній, науковій і культурній галузях з науковцями, діячами культури, громадськістю, освітніми, науковими установами та фондами, товариствами української діаспори[674].

Важливим інструментом двосторонніх відносин України з Канадою є Національна комісія з питань закордонних українців, створена при Кабінеті Міністрів України як постійно діючий орган[675]. До її складу належать представники центральних органів виконавчої влади, народні депутати України, представники Офісу Президента України та громадських організацій, які опікуються проблемами закордонних українців (з правом дорадчого голосу). Основним завданням Національної комісії з питань закордонних українців є розгляд запитів, пов'язаних із наданням, відмовою або припиненням дії статусу закордонного українця.

---

[672] Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань співробітництва з українською діаспорою. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 1996 р. № 1160. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-96-%D0%BF#Text

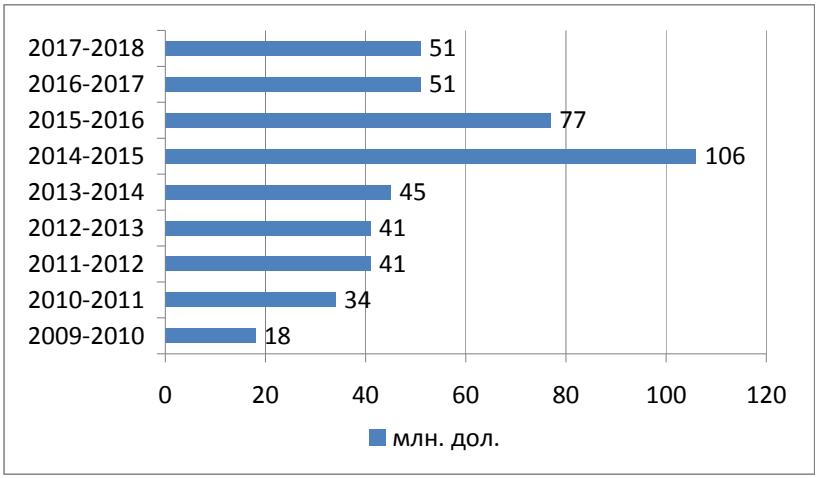
[673] Про утворення Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 р. № 1100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-99-%D0%BF#Text

[674] Про затвердження Положення про Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою. Наказ Міністерства освіти України від 13 грудня 1999 р. № 417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0417281-99#Text

[675] Про утворення Національної комісії з питань закордонних українців. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. № 1024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2004-%D0%BF/sp:max100#Text

Особливий інструмент двосторонніх відносин − спільні з міжнародними організаціями проєкти та проєкти допомоги. Програма допомоги Україні урядом Канади була започаткована в 1991 р. з метою підтримки зусиль нашої держави, спрямованих на розбудову демократичного суспільства та ринкової економіки, розв'язання соціальних та екологічних проблем, поглиблення існуючих політичних та економічних зв'язків між Канадою та Україною. Відповідно до прийнятої в Канаді класифікації, канадська програма співробітництва з Україною реалізується в рамках п'яти основних типів проєктів: технічна допомога, регіональні ініціативи, гуманітарна допомога, комерційні кредити, багатостороння допомога.

Від 2005 р. Україна входить до складу групи з 25 країн, на яких фокусуються програми канадської технічної допомоги. За увесь період співробітництва Уряд Канади виділив понад 400 млн кан. дол. на двосторонні програми з Україною[676] (малюнок 3.3.2[677]).

Малюнок 3.3.2. **Допомога Уряду Канади Україні, у млн. канадських дол.**

[676] Загальний аналіз реалізації проєктів міжнародної технічної допомоги. 11 березня 2020 р. URL: https://mof.gov.ua/uk/monitoring_of_international_technical_assistance_projects-422

[677] Evaluation of Canadian International Assistance Programming in Ukraine, 2009/2010 to 2017/2018. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/evaluation/2019/evaluation-ukraine.aspx?lang=eng#a1

Дані малюнка 3.3.2 вказують на те, що у 2014–2015 рр. Україна отримала найбільшу допомогу від уряду Канади розміром 106 млн канадських доларів. Загалом, упродовж 2009–2017 рр. Україна отримала 5,6 млрд дол. США офіційної допомоги на розвиток, з яких 12 % всієї суми надала Канада, ставши четвертим найбільшим донором для України після ЄС, США та Німеччини[678]. Міжнародна допомога Канади Україні багатогранна. Вона охоплює допомогу для розвитку, допомогу в галузі миру та стабілізації і гуманітарну допомогу. Динаміка співвідношення секторів міжнародної допомоги Канади Україні зображена у додатку В (додаток В, малюнки 2 – 3).

Аналізуючи дані, наведені у малюнку 3.3.2 та, відповідно, у додатку В, наголосимо на наступному. По-перше, підтримка Програми розвитку сектора сталого економічного зростання **(**SEG**)** сприяла зміцненню української економіки, відображене досягненнями в банківському секторі, диверсифікацією торгових каналів та поліпшенням ділового середовища. Програмування у секторі SEG узгоджене з потребами та пріоритетами України. Даному процесу сприяло адаптивне проєктування за активною участю бенефіціарів та залучення посольством Канади українських органів державної влади до систематичної співпраці між канадськими партнерами-виконавцями та українськими проєктними командами. Наприклад, проєкт «Зміцнення Національного банку» став важливим досягненням Програми розвитку, яка сприяла розширенню економічної стабільності в Україні, особливо після кризи 2014 р.[679]. Канада та Міжнародний валютний фонд спільно працювали над цим проєктом для посилення спроможності Національного банку України щодо підтримки стабільності цін, зниження інфляції та покращення здатності України адаптуватися до несприятливих зовнішньоекономічних впливів. Це сприяло відновленню системи державних фінансів та стабілізації банківського сектора. Згодом сфера проєкту поширювалася на розвиток потенціалу небанківських фінансових установ.

---

[678] Ibid.
[679] Ibid.

Важливим результатом SEG стало підписання Угоди про вільну торгівлю[680], яка відкриває нові можливості для розвитку програм в цьому секторі та реалізація Проєкту розвитку торгівлі та інвестицій для технічної підтримки малих і середніх підприємств. Його результат– зростання життєздатності українських підприємств, а реалізовані в рамках проєкту кампанії «Вона експортує»[681] на підтримку «Жінок у бізнесі» надала жінкам-підприємицям нові можливості для торгівлі завдяки тісній співпраці з Українським бюро сприяння експортові.

По-друге, Програмою розвитку сектора сталого економічного зростання сільського господарства підтримана значна кількість малих сільських домогосподарств, малих та середніх підприємств та дрібних землевласників у молочному і садівничому секторах. Це сприяло збільшенню виробництва та продуктивності праці фермерів молочного і садівничого господарства та слугувало визнанню ефективності сімейних ферм урядом України. Проєкт садівничого розвитку надав підтримку майже 7000 дрібних фермерів та сільським домогосподарствам, зокрема бідних і вразливих. Його другий етап був розроблений із урахуванням результатів першого етапу та зорієнтований на консолідацію ринку та створення кластерів[682].

Проєкт «Поліпшення конкурентоспроможності молочного сектора» допоміг понад 3000 молочних фермерів отримати доступ до кращих технологій переробки і зберігання продукції та формуванню маркетингових навичок. Близько 40 % цільових молочних фермерів стали членами 20 кооперативів, створених у

---

[680] Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/94-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju/ugoda-pro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukrayinoyu-ta-kanadoyu

[681] Statistical Reports on International Assistance. 2009/10 to 2017/18.2009. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/sria-rsai.aspx?lang=eng

[682] Kirieieva E. A., Pryshliak N. V., Shamanska O. I., Salkova I. Yu., Kucher A. V. Strategic priorities and financial support of Ukrainian agricultural sector development. *International Journal of Ecological Economics & Statistics.* 2019. Vol. 40. No. 2. P. 26.

рамках проєкту; 200 жінок та представників молоді взяло участь у навчанні кооперативних та адміністративних навичок[683]. Другий проєкт цієї сфери «Підтримка розвитку молочного бізнесу», який спирався на досягнення першого, станом на 2018 р. підтримав 12 кооперативів, які об'єднали 1000 членів. Підтримка сімейних ферм вплинула на перерозподіл гендерних ролей, завдяки чому чоловіки почали брати участь у діяльності молочних ферм, які традиційно вважали жіночою сферою діяльності. Водночас жінки отримали доступ до фінансів, здобули нові знання та сформували мережу нових соціальних контактів.

Ефективність деяких сільськогосподарських проєктів виявилася менш очевидною. Втім, проєкт «Кооператив із зберігання та збуту зерна»[684] допоміг розробці закону про сільськогосподарські кооперативи та розробив навчальну програму щодо кооперативів для вищих навчальних закладів. У даного проєкту виявилося не так багато можливостей через високі капітальні витрати на інфраструктуру.

По-третє, проєктна діяльність з просування демократії продемонструвала вагомі результати у програмах верховенства права та підтримки виборів. Загальне програмування на підтримку демократії було розосереджене по різноманітних тематичних сферах без інтеграції чітких стратегій. Програма розвитку фінансувала реформи у провідних сферах управління: верховенство права, демократія та вибори, участь громадянського суспільства та громадськості, інституційний розвиток. Зауважимо, що просування малих ініціатив не мало стабільного взаємозв'язку з іншими проєктами або секторами, такими як підтримка громадянського суспільства та розслідування, а політична нестабільність вплинула на процес запланованих результатів проєкту. Попри складний контекст, багато проєктів продемонстрували вагомі результати, а найбільших результатів

[683] Kirieieva E. A., Pryshliak N. V., Shamanska O. I., Salkova I. Yu., Kucher A. V. Op. cit. P. 27.
[684] Ibid.

досягли ті з них, які пов'язані з розвитком верховенства права. Зокрема, Проєкт «Якісна та доступна правова допомога»[685] допоміг розширити загальнодержавну систему безоплатної правової допомоги, щоб забезпечити доступ українців, зокрема соціально незахищене населення, до правової допомоги. Більше 300000 бенефіціарів отримують допомогу щороку. Два проєкти підтримки системи правосуддя, профінансовані у 2012 та 2015 рр., забезпечили збільшення організаційних і технічних можливостей основних судових установ України: Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та асоційованої з нею установи Національної школи суддів України[686]. Важливі результати були досягнуті в удосконаленні судових процедур та запровадженні в Україні орієнтованої на громадянина судової адміністрації. Крім того, проєкт реформи ювенальної юстиції був зосереджений на вдосконаленні системи ювенальної юстиції – ніші, в якій не допомагають інші донори. Зокрема, проєкт допоміг вдосконалити правові та політичні рамки, розробити такі інструменти як досудові звіти, визначити ризики та спроєктувати систему реабілітації через створення 11 центрів для молоді[687].

По-четверте, Програма розвитку слугувала зміцненню українських державних установ, таких як: Міністерства фінансів і економічного розвитку та торгівлі, Центральна виборча комісія, Центри надання адміністративних послуг, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції. Проєкти позитивно вплинули на покращення спроможності систем та процедур, допомагали приймати закони та розробляти нові політики. Зазначимо, що проєкт «Розгортання експертів з питань управління та

---

[685] The Quality and Accessible Legal Aid UR : https://cbie.ca/what-we-do/current-programs/legal-aid-ukraine/

[686] Statistical Reports on International Assistance. 2009/10 to 2017/18.2009. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/sria-rsai.aspx?lang=eng

[687] The Quality and Accessible Legal Aid. URL: https://cbie.ca/what-we-do/current-programs/legal-aid-ukraine/

економічного зростання»[688] надав цільову допомогу 16 державним установам для розробки та впровадження перехідного та довгострокового управління та економічних реформ, які мали всеохоплий та прозоріший для суспільства характер.

По-п'яте, Програма миру та стабілізації сприяла зменшенню напруженості та зміцненню спроможності державних установ, громадянського суспільства та місцевого населення долати конфлікти. Її найбільшим досягненням стала підтримка реформи поліції[689]. Хоча канадське фінансування було меншим, порівняно з іншими донорами, Канада надавала поради, технічну допомогу й обладнання для реформування поліції, гуманітарної протимінної діяльності та соціальної згуртованості. Канадська поліцейська місія в Україні та Проєкт поліцейської підготовки відіграли важливу роль у створенні Патрульної поліції в 2015 р., Поліцейської академії в 2018 р., медіа-центру патрульної поліції та підрозділу велосипедної поліції[690]. Ці ініціативи помітно еволюціонували з часом, адаптуючись до нових підходів і потреб. Відповідно до Угоди, Канада підтримала реформу української поліції через двосторонню поліцейську місію та Консультативну місію Європейського Союзу з реформування сектора цивільної безпеки. У 2019 р., після оновленого зобов'язання Канади підтримати програму реформ в Україні, двостороння канадська поліцейська місія складається з 45 канадських поліцейських. Цей процес триватиме до 2021 р.

По-шосте, Програми миру та стабілізації досягли обнадійливих результатів у підтримці гуманітарних протимінних дій та соціальної згуртованості, пов'язаних із подіями на Донбасі. Програми PSOP забезпечували політичну підтримку, технічну допомогу та відповідне обладнання для розмінування для

---

[688] The Expert Deployment for Governance and Economic Growth (EDGE). URL: https://edge.in.ua/plan.html

[689] Peace and Stabilization Operations Program. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/response_conflict-reponse_conflits/psop_news-nouvelles.aspx?lang=eng

[690] Ibid.

Міністерства оборони України та Державної служби з надзвичайних ситуацій. Проєкт «Розбудова спроможності гуманітарного розмінування в Україні»[691] допоміг українському урядові: розробити політику, моделювати практику та створювати інституції для навчання; створити функціональну цифрову карту, яка відображає небезпечні та чисті території; придбати сучасне обладнання для розмінування.

Проєкт «Зменшення загроз та знешкодження мін у районах Східної України, що постраждали від конфлікту» забезпечив просвітницьку діяльність з питань ризиків та обстеження, проведення операцій маркування та очищення від небезпеки, розбудову спроможності Українського національного управління з питань протимінної діяльності та окремих груп зі знешкодження та вибухонебезпечних речовин. Зауважимо, що Канада була першою країною, яка фінансувала проєкт у секторі гуманітарної допомоги та допомоги в галузі розвитку упродовж 2015 р. на Сході України. Присутність в Україні офіцера з питань миру та стабілізації у 2017–2019 рр. слугувала посиленню взаємодії та координації між військовими відомствами обох країн.

Підтримка мирного процесу на Сході України посилила розуміння і контроль за динамікою конфліктів та сприяла формуванню почуття безпеки та впевненості в громадах. Важливі заходи передбачали режим припинення вогню та моніторинг прав людини, посилення контрольно-пропускних пунктів у підконтрольних та непідконтрольних уряду України районах та наданні 34 моніторів Спеціальним моніторинговим місіям ОБСЄ[692].

Цілеспрямована підтримка миру та стабілізації основним міжнародним партнером України з питань протимінної діяльності підтримала нарощування спроможності Міністерства оборони

---

[691] Ibid.

[692] Evaluation of Canadian International Assistance Programming in Ukraine, 2009/2010 to 2017/2018. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/evaluation/2019/evaluation-ukraine.aspx?lang=eng

України та інших зацікавлених сторін, які беруть участь у реалізації національної програми протимінної діяльності. Передаючи обладнання та надаючи стратегічні поради, Канада допомогла зміцнити довіру та посилити взаємодію з важливими українськими партнерами. Стабільність зусиль Канади щодо сприяння миру та стабілізації залежить від характеру програмування допомоги у цій сфері, яка поки що є сукупністю окремих проєктів без цілісного довгострокового бачення.

По-сьоме, від 2014 р. Канада стала третім донором за розмірами гуманітарної допомоги Україні. Впорядковані процеси Міжнародної програми гуманітарної допомоги (ІНА) дали змогу Канаді швидко і гнучко фінансувати партнерів та адаптуватися до зміни контекстів. Програма ІНА забезпечувала 75 % фінансування в Україні багатостороннім агентствам та 25 % – неурядовим організаціям. Фінансування було спрямоване на діяльність партнерів відповідно до цілей щорічних планів гуманітарного реагування ООН на події в Україні. Хоча внесок Канади у сфері гуманітарної допомоги Україні зменшився у 2015–2018 рр., з 2016 р. він залишається на рівні 2 % від загальної суми звернень про допомогу. Таке зменшення подібне до того, що зробили інші донори, які надавали гуманітарну підтримку Україні.

Канадська гуманітарна допомога на Донбасі здійснювалася уздовж лінії розмежування та передбачала надання основних продуктів харчування та послуг, пов'язаних із доступом до води, електроенергії, освіти й охорони здоров'я. До 2016 р. канадські партнери здійснювали проєкти, пов'язані з наданням фінансової підтримки для проживання та оздоровлення уздовж лінії розмежування, наприклад, через отримання доходу, грошових переказів або грантів на мікропідприємства. Однак унаслідок зменшення гуманітарних внесків донорів, ця діяльність була в основному припинена. Надання гуманітарної допомоги на непідконтрольних урядові України територіях виявився складним з політичних причин. Загалом гуманітарна допомога Канади на Сході України охоплювала контексти, які спричинювали різні набори потреб: (1) підконтрольні уряду України території; (2) непідконтрольні уряду України території; (3) контактна лінія

завдовжки 457 км, де гуманітарні потреби залишаються стабільно високими від початку конфлікту.

По-восьме, ще у 2011 р. уряд Канади оголосив про виділення більш ніж 36 млн дол. на підтримку шести проєктів, котрі відповідають пріоритетам розвитку нашої держави та пов'язані з реформуванням державного управління та державної служби: проєкт «Зміцнення потенціалу Державної митної служби», спрямований на підвищення потенціалу митної служби щодо виконання своїх функцій; проєкт «Децентралізація управління професійним навчанням» надав допомогу професійно-технічним училищам у розробці та впровадженні курсів професійної підготовки; проєкт «Підтримка економічного зростання та розвитку місцевих муніципалітетів» зосередив увагу на забезпеченні практичних аспектів вдосконалення щодо планування економічного розвитку; проєкт «Вдосконалення процесу планування економічного розвитку регіонів» надав інструменти для економічно обґрунтованого аналітичного планування; проєкт «Регіональне врядування та розвиток», допоміг у впровадженні на національному рівні моделі стратегічного планування; проєкт «Реформування системи ювенальної юстиції» здійснив формування системи державних установ для впровадження ефективної системи ювенальної юстиції.[693]

По-дев'яте, Канада розглядається як основний захисник гендерної рівності в Україні. Канадська допомога у сфері гендерної політики (2017) позитивно вплинула на адвокацію та посилила програмування гендерної рівності в Україні. На рівні Посольства Канади в Україні призначений координатор та місцевий радник із питань гендерної рівності, який тісно співпрацював з гендерними радниками в Канаді. Гендерна рівність була інтегрована у програмування розвитку, що дало змогу отримати проєктовані результати. Наприклад, проєкт

[693] Evaluation of Canadian International Assistance Programming in Ukraine, 2009/2010 to 2017/2018. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/evaluation/2019/evaluation-ukraine.aspx?lang=eng

«Поліпшення конкурентоспроможності молочного сектора»[694] допоміг започаткувати нові форми малого та середнього агробізнесу та сімейних ферм, в яких як власники реєструвалися жінки або молоді пари в рівних частках. Обрані ферми були забезпечені сучасним обладнанням, що збільшило доходи та надало жінкам більшу роль в управлінні фермами, тоді як їхні чоловіки піклувалися про діяльність ферми. Окрім того, канадсько-український проєкт з питань підтримки торгівлі та інвестицій охоплював сесії, присвячені гендерній проблематиці, що стосуються різноманітності та дискримінації, їх впливу на експортну діяльність.

Підтримка Канадою реформи поліції сприяла досягненню гендерної рівності через збільшення участі та лідерства жінок. Важливим прикладом стало заснування Української асоціації жінок у правоохоронних органах у 2018 р.[695]. Поліцейські сили також посилили свою увагу до гендерного насильства та внесли цю тему до своїх навчальних програм для поліцейських. Канада також надала підтримку віце-прем'єр-міністру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, який відповідав за координацію політики гендерної рівності в Україні. Сюди входила допомога у зміцненні національних рамок імплементації Україною Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), ратифікованої Україною в 1981 р.[696].

Отже, Програми міжнародної допомоги Канади в Україні чітко узгоджувались із потребами країни та національними пріоритетами. Реагування та гнучкість Уряду Канади щодо

---

[694] Kirieieva E. A., Pryshliak N. V., Shamanska O. I., Salkova I. Yu., Kucher A. V. Strategic priorities and financial support of Ukrainian agricultural sector development. *International Journal of Ecological Economics & Statistics.* 2019. Vol. 40. No. 2. P. 28.

[695] Українська асоціація представниць правоохоронних органів: Поодинці ми сильні, разом ми могутні. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/21380_Ukrainska_asociaciya_predstavnic_pravoohoronnih_organiv_Poodinci_mi_silni_razom_mi_mogutni.htm

[696] Evaluation of Canadian International Assistance Programming in Ukraine, 2009/2010 to 2017/2018. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/evaluation/2019/evaluation-ukraine.aspx?lang=eng

гуманітарних та стабілізаційних програм була особливо важливою одразу після Революції гідності 2014 р. та розгортання конфлікту на Сході України. Зросла частка проєктів та програм щодо нагальної політичної та економічної стабілізації, гуманітарної допомоги та потреб управління. Поглиблення кризи в Україні та недостатня узгодженість між потоком міжнародних програм виявляли втрачені можливості для її подолання. Оскільки в програмах визначалася велика кількість пріоритетів, а міжсекторальна узгодженість була незначною, міжнародна допомога Канади Україні не зможе бути визначена через співвідношення витрат та результатів. Водночас, незважаючи на недостатню узгодженість планування та передачі результатів, програми міжнародної допомоги Канади в Україні дали змогу отримати якісні результати у реформуванні поліції, просуванні гендерної рівності та ювенальної юстиції, а політичне керівництво України підтримало позитивний імідж міжнародної допомоги Канади.

Здійснений аналіз формалізації українсько-канадських відносин після відновлення незалежності України дозволяє стверджувати, що на сьогодні цей процес набув формату доволі чіткої моделі, сутність якої визначається через функціональну взаємодією трьох базових елементів: інститути, через які здійснюються двосторонні відносини; динамічно оновлюваний нормативно-правовий каркас двосторонніх відносин; система інструментів двосторонніх відносин. Інтегральною характеристикою моделі українсько-канадських відносин після відновлення незалежності України є українська діаспора в Канаді.

РОЗДІЛ 4
РОЗВИТОК ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ВІДНОСИН

4.1. Політична складова двосторонніх відносин в умовах гібридної війни в Україні

Політична складова двосторонніх відносин визначається концептом зовнішньої політики партнерів таких відносин, формування якої відбувається під впливом різних факторів та обставин. Зовнішня політика держави як складне і комплексне явище, різновид політичного впливу, ґрунтується на необхідності дотримання певної сукупності принципів, що робить її результативною. Найуніверсальнішими та значимі для двосторонніх відносин є принципи: (1) суб'єктності, відповідно до якого кожна держава суверенна та самостійно виробляє зовнішню політику; (2) реалістичності, згідно з яким держава не може ставити перед собою нездійсненних завдань; (3) прагматизму, відповідно до якого забезпечення національних інтересів держави не може здійснюватися без урахуванням національних інтересів партнера по двосторонніх відносинах[697]. Інтерпретація принципів зовнішньополітичної діяльності держави відображена в концептуальних засадах зовнішньої політики.

Концепт зовнішньої політики Канади тривалий час розгортався довкола ідеї держави середньої сили. Оскільки позиціонування Канади як держави середньої сили видавалося повоєнному прем'єр-міністру В. Кінгу дещо принизливим, в системі міжнародних відносин такий статус надавав значних дивідендів. Перебуваючи між великими і малими державами, Канада, з одного боку, дистанціювалася від численних малих держав, які не мали впливу на вироблення світової політики, з іншого – не брала на себе зобов'язань, великих держав,

[697] Wight M. Power Politics. London: Continuum, 2002. P. 42–46.

насамперед членів Ради Безпеки ООН. Належність до держав середньої сили маркувала зовнішню політику Канади як держави, не зацікавленої в прямому втручанні в міждержавні конфлікти, зорієнтованої на виконання посередницьких функцій у системі міжнародних відносин та пошук компромісів, прийнятних для різних сторін у складних конфліктних та потенційно конфліктних ситуаціях на рівні системи міжнародних відносин[698].

Закінчення холодної війни та посилення процесів глобалізації, які одночасно формували нові системи залежностей в міжнародних відносинах, актуалізували необхідність концептуального оновлення зовнішньої політики Канади з метою спроможності відповідати на нові виклики і загрози. На межі XX–XXI ст. міжнародні позиції Канади за багатьма напрямами втрачалися, вона менш активно залучалася до надання допомоги міжнародному розвитку, згортала участь у миротворчих операціях, які тривалий час позиціонувалися як головний напрям діяльності Канади на міжнародній арені[699]. Це спричинило розгортання широкої дискусії щодо місця і ролі Канади в сучасному світі[700]. Дискурс зовнішньополітичних установок Канади чітко вказував на необхідність переорієнтації моделі захисту цінностей на модель захисту національних інтересів[701] та супроводжувався збільшенням витрат з канадського бюджету на збройні сили, вказуючи на важливість і жорсткої сили в захисті свого суверенітету[702].

Концепт зовнішньої політики Канади нині багатоаспектний, у якому не переважає той чи інший підхід, що визначає місце і роль держави в системі міжнародних відносин. Відхід, але не

---

[698] Holmes J. W. Most Safely in the Middle. *Readings in Canadian Foreign Policy: Classic Debates and New Ideas.* Ed. by D. Bratt, Ch. Kukucha. Canada: Oxford University Press, 2007. P. 337-357.

[699] Chapnick A. The Canadian Middle Power Myth. *International Journal.* 2000. Vol. 55. No. 2. P. 188–820; Nossal K. Canada Fading Power or Future Power. *Behind the Headlines*. 2002. Vol 59. No. 3. P 9–16.

[700] Stairs D Trends in Canadian Foreign Policy Past, Present, and Future. *Behind the Headlines.* 2002. Vol. 59. No. 3. P. 2-7.

[701] Cohen A. While Canada Slept How We Lost Our Place in the World. McClelland & Steward Ltd. 2003, 220 p.

[702] Hart M. From Pride to Influence Towards a New Canadian Foreign Policy. UBC Press the University of British Columbia. 2008, 436 p.

заперечення, від ідеї м'якої безпеки та максимальної диверсифікації міжнародних зв'язків (мультилатералізм[703]), що відповідало суті держави середньої сили[704], інтеграція принципів жорсткої сили під час захисту свого суверенітету та концентрація на певних регіонах[705] і двосторонніх відносинах — ядро сучасної зовнішньої політики Канади. Попри зміну ліберального та консервативного урядів Канади, які привносять своє бачення у зміст зовнішньополітичного курсу та стратегії його реалізації, розуміння суті національних інтересів держави залишається незмінним[706]. На нашу думку, оновлення концепту зовнішньої політики Канади через інтеграцію до нього принципів неореалізму[707], які фокусують її зовнішньополітичну діяльність на «глобальному залученні»[708], тобто постійній присутності на рівні основних міжнародних організацій та в більшості регіонів світу, визначило зміст політичної складової двосторонніх українсько-канадських відносин в умовах гібридної війни в Україні.

Визначальними для політичної складової двосторонніх українсько-канадських відносин в умовах гібридної війни в Україні є суть національної безпеки та оборонної політики як атрибутів

---

[703] Keating T. Canada and World Order. The Multilateralist Tradition in Canadian Foreign Policy. Toronto: McClelland and Stewart Inc, 1993. P. 9; Canada in the World. Government Statement, 1995. *Department of Foreign Affairs and International Trade Canada*. Ottawa. 1995. URL: https://gac.canadiana.ca/view/ooe.b2644952E

[704] Cooper A. F. Beyond the middle power model: Canada in a reshaping global order. *South African Journal of International Affairs*. 2015. Vol. 22. Is. 2: Alliances beyond BRICS: South Africa's role in global economic governance. P. 185–201.

[705] A Role of Pride and Influence in the World Canada's. International Policy Statement 2005. Department of Foreign Affairs and International Trade. Canada – Ottawa. 2005. URL: http://aix1.uottawa.ca/~rparis/IPS_2005.pdf

[706] Brewster M. The Strange Voyage: Stephen Harper on Defence. *The Harper Factor*. Eds. Jennifer Ditchburn, Graham Fox. Montreal – Kingston – London – Chicago : McGill-Queen's University Pressm, 2016. P. 117–133.

[707] Haglund D. G., Onea T. Sympathy for the Devil: Myths of Neoclassical Realism in Canadian Foreign Policy. *Canadian Foreign Policy Journal. 2008.* Vol. 14. No. 2. P. 53-66.

[708] Brown S. The Instrumentalization of Foreign Aid under the Harper Government. *Studies in Political Economy: A Socialist Review*. 2016. Vol. 97. No. 1. P. 18-36.

зовнішньої політики Канади. Канадський «Закон про національну безпеку»[709] (2017 р.) модернізував та посилив нормативно-правове регулювання простору безпеки, надаючи відповідним відомствам чітку конституційну та правову основу, необхідну для ефективної діяльності із захисту прав і свобод канадців.

Канада як відповідальний міжнародний гравець, який підтримує загальнолюдські цінності, сприяє побудові миру та через двосторонні відносини сприяє зміцненню загальної спроможності та стійкості. Вона рідко діє самостійно, швидше як частина альянсів та коаліцій, наприклад NORAD, НАТО, ООН. Визнаючи, що стратегічні інтереси Канади по-різному проявляються в різних регіонах світу, її оборона політика ґрунтується на гнучкому індивідуальному підході до двосторонніх відносин[710]. Окрім поглиблення взаємодії з традиційними державами-союзницями, оборонна політика Канади зорієнтована на формування та підтримку стабільних відносин з іншими країнами, зокрема й з тими, які стикаються з нестабільністю. Активна взаємодія зі збройними силами країн-партнерів та їхніми міністерствами оборони визначається як можливість побудови взаєморозуміння, підвищення прозорості, консолідації ресурсів, демонстрації лідерства та просування канадських цінностей та означається як оборонна дипломатія. Оборонна дипломатія Канади, яка реалізується й на рівні двосторонніх відносин, зорієнтована на формування оперативної поінформованості за допомогою співпраці у розвідці; підвищення сумісності та оперативної ефективності; розширення спектра дипломатичних домовленостей; посилення потенціалу партнерів; сприяння співробітництву у галузі оборонного експорту; обмін

[709] House of Commons Of Canada. An Act Respecting National Security Matters. BILL C-59. First reading, June 20, 2017. URL: https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/42-1/bill/C-59/first-reading

[710] Strong, Secure, Engaged: Canada's Defence Policy. URL: https://www.canada.ca/content/dam/dnd-mdn/documents/reports/2018/strong-secure-engaged/canada-defence-policy-report.pdf

передовими практиками[711]. Найважливіше, що ці характеристики партнерства у сфері оборони вказують на прагнення Канади співпрацювати з союзниками, партнерами та міжнародним співтовариством для вирішення загальних викликів безпеці та сприяти глобальній безпеці та стабільності.

Для Канади основою оборонних відносин з країнами Європи є НАТО та низка стабільних двосторонніх відносин з країнами регіону, які сформовані на основі спільних інтересів та цінностей. Позиціонуючи двосторонні відносини зі Сполученим Королівством та Францією як найважливіші для Канади, двосторонні відносини з Україною також мають статус стратегічних та особливого партнерства[712]. Для української сторони особливе значення має те, що Канада була державою-засновницею НАТО в 1949 р. Відтоді Альянс є центром євроатлантичної оборони та наріжним каменем канадської політики оборони та безпеки. Під час створення НАТО, делегація Канади ініціювала обговорення ст. 2 Північноатлантичного договору, відомої як «канадська стаття». Стаття містила положення про необхідність розвитку гуманітарної співпраці – «відносин миру і дружби, зміцнюючи свої незалежні інститути, досягнення більшого розуміння принципів» – та економічних зв'язків між членами Альянсу. Крім того, що вона домоглася включення статті до Північноатлантичного договору, неодноразові спроби Канади активізувати невійськові напрями співпраці в рамках НАТО не були результативними.

Формування зовнішньої політики України як партнера двосторонніх відносин з Канадою відбувалося за інших умов та за іншими принципами. Після здобуття незалежності, першорядним завданням України було створення нормативно-правової бази її зовнішньополітичної діяльності. Зовнішня політика України першої

---

[711] Strong, Secure, Engaged: Canada's Defence Policy. URL: https://www.canada.ca/content/dam/dnd-mdn/documents/reports/2018/strong-secure-engaged/canada-defence-policy-report.pdf

[712] Government of Canada. Canada and the North Atlantic Treaty Organization. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/nato-otan/index.aspx?lang=eng

половини 1990-х рр. характеризується багатовекторністю, що швидше було не канадською моделлю диверсифікації міжнародних зв'язків (мультилатералізм), а невизначеністю і маневруванням. В «Основних напрямах зовнішньої політики України»[713] (1993 р.) головними зовнішньополітичними пріоритетами були вказані розвиток економічних, політичних і культурних зв'язків з європейськими країнами, міжнародне співробітництво в сфері захисту прав людини і широкомасштабні добросусідські відносини, насамперед із Росією. Відносини з Росією мали особливе місце в зовнішній політиці України, адже створювали найбільше викликів. Саме Росія стала ініціатором «втягування» України як частини зруйновного СРСР, до нових інтеграційних проєктів на пострадянському просторі, зокрема СНД. Україна ніколи не була повноправним членом цього об'єднання, але набула статусу асоційованого члена Економічного Союзу СНД, а у 1999 р. увійшла до складу Міжпарламентської асамблеї СНД.

Вибудовуючи свої відносини з європейськими та північноамериканськими країнами, Україна стала членом ОБСЄ (1992 р.), Ради Європи (1995 р.), а у 1994 р. підписала угоду з НАТО «Партнерство заради миру»[714], у 1997 р. – «Хартію про особливе партнерство»[715], якими визначалися єдність позицій в утвердженні демократичних цінностей в Центрально-Східній Європі та необхідність тіснішого контакту між Україною і НАТО. Значними кроками зі зближення між Україною і НАТО стали зустрічі спільної комісії Україна-НАТО на регулярній основі[716].

---

[713] Про Основні напрями зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. № 3360-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text

[714] Партнерство заради миру. Рамковий документ. Дата підписання: 10.01.1994. Дата підписання Україною: 08.02.1994. Дата набрання чинності для України: 08.02.1994. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU94354

[715] Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Дата підписання: 09.07.1997. Дата набрання чинності для України: 09.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text

[716] Комісія Україна-НАТО. URL: https://www.ukrinform.ua/tag-komissia-ukrainanato

Визначення зовнішньополітичних пріоритетів України на рубежі XX–XXI ст. відбувалося під впливом розгортання процесів євроатлантичної та європейської інтеграції та політики Росії, спрямованої на утримання України в сфері свого впливу. У зовнішній політиці України це проявлялося як невизначеність та балансування між західним і східним векторами цивілізаційного розвитку. Кардинальні зміни під час президентства В. Ющенка, який запропонував українському суспільству чіткіші зовнішньополітичні пріоритети – європейську та євроатлантичну інтеграцію України як курс на зміцнення національної безпеки, оновлення економічного розвитку, утвердження демократичних цінностей, прав і свобод людини; розвиток стратегічного партнерства зі США, Росією і Польщею; зміцнення добросусідських відносин і розвиток економічних зв'язків з іншими країнами; розвиток регіональної політики, насамперед у Чорноморському регіоні; вступ України до Світової організації торгівлі[717]. Результатом зовнішньополітичної активності України в 2005–2010 рр. стали вступ до СОТ (2008 р.), підписання Плану дій Україна – ЄС (2005 р.), початок переговорів щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2007 р.); інтенсифікація діалогу Україна – НАТО.

З обранням Президентом України В. Януковича (2010 р.), зовнішня політика України формувалася відповідно до позаблокового статусу України, закріпленого Законом «Про основи внутрішньої і зовнішньої політики»[718]. Цей крок означав відмову від євроатлантичної інтеграції, а Харківські угоди (2010 р.), повертали Україну до сфери зовнішньополітичного впливу Російської Федерації. Водночас інтеграція в Європейський Союз залишилася серед зовнішньополітичних пріоритетів України, що уможливлювало продовження переговорів про асоціацію між Україною та ЄС. Імітуючи рух у бік демократичної розвиненої європейської держави, кланово-олігархічна система української

[717] Кармазіна М. Пріоритети й орієнтири Президента України Віктора Ющенка. Аналіз документів (23 січня 2005 р. – 24 лютого 2010 р.). *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 59–60.

[718] Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text

влади часів В. Януковича, яка повністю залежала від рішень, прийнятих у Москві, не могла прийняти Угоду про асоціацію, яка була фактично інструментом саморуйнування. Основними рисами зовнішньої політики України були «позаблоковість, ізоляціонізм, прагматизм та інтеграційна амбівалентність, об'єктність. Остання риса означала втрату Україною своєї міжнародної суб'єктності і підпорядкованість її зовнішнім геополітичним гравцям та внутрішнім корпоративним інтересам панівних кланів»[719].

Отже, упродовж усього періоду міжнародної суб'єктності України, Росія розглядала її як частину сфери свого впливу. Від часу здобуття незалежності Україною в 1991 р., Росія не раз висловлювала своє невдоволення та нетерпимість до будь-яких зусиль українського уряду, спрямованих на віддалення України від її впливу. Упродовж тривалого часу Росія перешкоджала налагодженню зв'язків України з ЄС та наполягаючи на приєднанні до Євразійського економічного союзу, в якому домінувала. За оцінками Т. Кузьо, Росія схильна розглядати Україну як оборонну буферну зону між нею та рештою Європи, зокрема державами НАТО, та засобом впливу та контролю над Чорноморським регіоном[720], позиціонуючи її як належну до власної сфери національних інтересів. Подібних позицій дотримується й професор політології Королівського військового коледжу Канади Л. Луцюк, маркуючи дії Росії як «триваючу агресивну війну проти України»[721].

Відмова від підписання знакової угоди про асоціацію з Європейським Союзом у листопаді 2013 р. спричинила потужні

---

[719] Перепелиця Г. М., Потєхін О. В. Зовнішня політика України – 2014: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. К.: ВД «Стилос», 2015. С. 104.

[720] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 16 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9158000/NDDNEV61-E.PDF

[721] Submission to the House of Commons Standing Committee on National Defence: Canada and the Ukraine Crisis. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Brief/BR10597194/br-external/LuciukLubomyr-e.pdf

акції протесту в Україні та повалення режиму В. Януковича. Вже у березні 2014 р. російські війська окупували АР Крим, а після неконституційного референдуму 16 березня 2014 р. В. Путін підписав договір про включення Криму до складу Російської Федерації. Вже в березні 2014 р. Канада разом із міжнародним співтовариством засудила незаконну анексію Криму Росією[722].

За підтримки Росії, після незаконної анексії Криму, терористичні угруповання швидко отримали контроль над значною територією Донецької та Луганської областей Сходу України, проголосивши створення так званих Донецької народної республіки та Луганської народної республіки[723]. Неправові за природою та наслідками «референдуми про незалежність», ініційовані проросійськими сепаратистами, були проведені в ДНР та ЛНР 11 травня 2014 р. Вони не здобули міжнародного визнання, тож військова агресія, підтримувана Росією, спричинила відкриті зіткнення з українськими збройними силами.

Однією з реакцій міжнародного співтовариства на російську агресію до України стало ініціювання мирного переговорного процесу. Мирні домовленості були досягнуті під час переговорів, які відбулися у білоруському Мінську у вересні 2014 р. та в лютому 2015 р. Пакет заходів, вироблений у лютому, містив 13 зобов'язань, серед яких: негайне та повне припинення вогню в Донецькій та Луганській областях України; повне відведення важкої зброї обома сторонами; повний обмін полоненими; діалог про порядок проведення місцевих виборів у Донецькій та Луганській областях відповідно до українського законодавства; амністія сепаратистів; конституційна реформа, включаючи децентралізацію та особливий статус окремих районів Донецької та Луганської областей; відновлення Україною контролю над

---

[722] Annexation of Crimea breaches international law : Statement. July 28. 2018. Ottawa, Ontario. Global Affairs Canada. URL: https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2018/07/annexation-of-crimea-breaches-international-law.html

[723] Martin Auger, Katherine Simonds, Natalie Mychajlyszyn, Erin Shaw and Alexandra Smith. Background Paper on the Ukraine Crisis, General Distribution Paper, Parliamentary Information and Research Service. *Library of Parliament*. Ottawa. 19 October 2017. P. 1–8.

своїм кордоном з Росією[724]. Канада підтримує Мінський мирний процес і вважає, що це єдиний можливий шлях до довготривалого і мирного вирішення конфлікту в Україні[725], тому закликає сторони виконувати свої зобов'язання, зокрема і за Мінськими угодами, у повному обсязі. Проте не заперечує можливість зміни формату, в разі, якщо мінські домовленості не сприятимуть мирному процесу.

Вторгнення Росії на територію України та незаконна окупація українського Криму в березні 2014 р. стало початком жорсткого та складного конфлікту виснаження між збройними силами України та проросійськими сепаратистськими угрупованнями в Донецькій та Луганській областях, які систематично підсилюються Російською Федерацією. Конфлікт характеризується регулярними епізодами ескалації насильства, коли досягається припинення вогню, а згодом неодмінно та неодноразово порушується. За попередніми оцінками у 2014–2017 рр. в зоні конфлікту вбито понад 10000 людей і майже втричі більше поранено[726].

Військова агресія Росії прискорила зміну зовнішньополітичних пріоритетів України в напрямі європейської і євроатлантичної інтеграції України та тісної співпраці з країнами ЄС і НАТО, закріплені в Конституції України у 2019 р. Однак, головною зовнішньополітичною метою України, яка визначає роль двосторонніх відносин України та Канади, є відновлення територіальної цілісності України та зміцнення безпеки країни. Безпосередня військова участь Росії в Україні та порушення суверенітету і територіальної цілісності України продовжують викликати значне занепокоєння міжнародної спільноти. Попри систематичні дипломатичні зусилля щодо вирішення конфлікту, ситуація на Сході України залишається напруженою, постійно

---

[724] Комплекс заходів з виконання Мінських угод. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2015/02/12/7058327/

[725] Government of Canada. Canadian Sanctions Related to Ukraine. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/ukraine.aspx?lang=eng#a1

[726] Morelli V. L. Ukraine: Current Issues and U.S. Policy. *U.S. Congressional Research Service.* 3 January 2017. p. 25. URL: https://fas.org/sgp/crs/row/RL33460.pdf

порушується режим припинення вогню та здійснюються обстріли українських військ по лінії зіткнення. Росія продовжує відігравати дестабілізуючу роль в Україні та системі міжнародних відносин, заперечуючи, що вона відповідальна за розв'язання та продовження конфлікту. Ця позиція має складні наслідки для реалізації низки мінських протоколів, спрямованих на забезпечення безпеки та суверенітету України, як і постійна підтримка Росією сепаратистів, які діють в Донецькій, Луганській областях та Криму.

Характеристики політичної складової українсько-канадських двосторонніх відносин в умовах гібридної війни в Україні визначаються концептами зовнішньої політики України та Канади, які вказують на можливості кожної зі сторін використовувати інструменти впливу для врегулювання конфлікту на Сході України. Один із таких інструментів – санкції, які канадська сторона, як особливий партнер України, активно застосовує задля тиску на Російську Федерацію.

Перш ніж проаналізувати канадську політику санкцій, необхідно встановити суть військового конфлікту, яким послуговувалися канадські політики під час вироблення стратегії підтримки України в рамках парадигми особливого партнерства. Російська агресія Росії в Україні однозначно характеризувалася як гібридна війна, яка за визначенням президента Globe Risk International Inc. А. Белла, є «військовою стратегією, яка одночасно поєднує звичайну війну, нерегулярну війну та кібервійну для досягнення успіху»[727]. Росія використала концепцію нелінійного конфлікту, яка застосовувалася під час вторгнення до Криму та його анексії, та продовжує застосовуватися під час збройного конфлікту на Донбасі. Нелінійна війна ведеться засобами «незвичних, звичайних та нерегулярних військ у поєднанні з психологічними, економічними, політичними та кібернетичними нападами. Гібридну війну можна описати як використання гнучкої та складної динаміки

[727] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 25 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9191403/NDDNEV65-E.PDF

бойового простору, що вимагає високо адаптованої, добре навченої та стійкої реакції .... Плутанина та безладдя виникають, коли інформація як зброя посилює відчуття незахищеності в населення та ставить під сумнів політичну, соціальну та культурну ідентичність»[728]. Саме маркери ідентифікації та ідентичності найважливіша характеристика гібридної війни. Аналізуючи стратегію російського агресора в Криму, А. Белл підкреслив, що «російський прапор підняли жителі Криму, а не російські солдати. Російські сили не мали жодних ідентифікаційних маркерів або знаків відмінності»[729]. І хоча світове співтовариство чітко розуміло, що Росія відповідальна за порушення суверенітету України, результатом стала «плутанина, породжена дезінформаційними кампаніями, кібератаками, невстановленими марками російських спецназівців та, згодом, діями на Сході України»[730], що призвело до вагань серед західних партнерів України та дало змогу росіянам закріпити результати анексії Криму. Інструментом актуалізації маркерів ідентифікації та ідентичності стала російська дезінформація, яка поширюється через телебачення, соціальні медіа та інші типи джерел засобів масової інформації та є надзвичайно складною, тож не повинна сприйматися як спрощена пропаганда. В таких умовах гібридної війни протистояти Україна може російському агресору тільки за допомогою підтримки міжнародного співтовариства та партнерів по двосторонніх відносинах. Одним з інструментів такої допомоги, як зазначалося вище, є санкції, які не піддаються дезінформаційному впливу гібридної війни.

Початком комплексу санаційної політики Канади проти Росії можна вважати вимогу Уряду Канади до 6 російських військовослужбовців, які вивчали англійську і французьку мови в Сен-Жані (Квебек), 2 російських військовослужбовців, які брали участь у навчальній програмі на базі CFB Gagetown та 1 військовослужбовця, який навчав канадських солдатів російської

[728] Ibid.
[729] Ibid.
[730] Ibid.

мови в Гатіно (Квебек)[731] покинути територію країни упродовж 24 годин. Такі вимоги були виголошені зразу після початку російського вторгнення в Крим.

Невдовзі, зважаючи на незаконну анексію Росією Криму та триваючу російську окупацію частини Східної України, Канада запровадила санкції проти Росії, її фізичних та юридичних осіб. Санкції були введені в дію «Положенням про спеціальні економічні заходи (Росія)»[732] з метою реагування на порушення конституції, суверенітету та територіальної цілісності України та набули чинності 17 березня 2014 р. До даного положення внесені зміни 19 березня, 21 березня, 28 квітня, 4 травня, 12 травня, 21 червня, 24 липня, 6 серпня, 16 вересня, 19 грудня 2014 р., 17 лютого та 29 червня 2015 р., 18 березня 2016 р. та 4 та 15 березня 2019 р.

«Положенням про спеціальні економічні заходи (Росія)»[733] накладалися заборони на активи та здійснення угод щодо визначених канадським урядом осіб, до яких належать як фізичні, так і юридичні особи. Усім громадянам Канади заборонялося здійснювати торгові операції, укладати або сприяти укладанню угод, надавати фінансові або супутні послуги. Положення також встановило обмеження щодо певних секторів, таких як фінансовий та енергетичний. За окремими винятками, ці обмеження забороняли канадцям та будь-якій особі в Канаді брати або надавати боргові зобов'язання, строк погашення яких становить більш ніж 30 днів (для суб'єктів зі Списку 2, до якого внесено 7 суб'єктів господарської діяльності), або 90 днів (для осіб зі Списку 3, до якого внесено 8 суб'єктів господарської діяльності). Також заборонялося торгувати цінними паперами. До основного списку (Список 1) потрапили 118 фізичних осіб, громадян Росії та 69 суб'єктів господарської діяльності[734].

---

[731] Канада дала російським військовим добу, щоб покинути країну. URL: http://www.ukrinform.ua/rubric tourism/1629251 kanada_dala_rosiys kim_viyskovim_dobu_shchob_pokinuti_kraiinu_1915816.html.

[732] Government of Canada. Special Economic Measures (Russia) Regulations (SOR/2014-58). URL: https://laws.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-58.pdf

[733] Ibid.

[734] Ibid

Положенням встановлювався чіткий перелік товарів, на які накладалася заборона вивозити, продавати, постачати чи доправляти до Росії, якщо вони можуть бути використані для видобування нафти на морських платформах (глибина більше 500 м), сланцевої нафти або здійснення розвідки та видобутку арктичної нафти. Сюди ж була віднесена заборона на надання будь-яких фінансових, технічних чи інших послуг, пов'язаних із товарами, на які поширюється ця заборона. Винятки поширювалися на угоди, укладені до 17 березня 2014 р., пенсійні виплати громадянам Канади; операції щодо рахунків у фінансових установах, розміщених у дипломатичних місіях, за умови, що операція потрібна для того, щоб місія виконувала свої дипломатичні функції відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні відносини; угод міжнародних організацій з дипломатичним статусом, установ ООН, Міжнародного Червоного Хреста та Червоного Півмісяця або канадських неурядових організацій, які уклали угоду з Міністерством закордонних справ, торгівлі та розвитку Канади; фінансові послуги, необхідні для отримання юридичних послуг у Канаді щодо застосування санкцій; погашення позик за угодами, укладених до набрання чинності даного Закону[735].

Отже, введення санкцій проти Росії було обґрунтованою політикою Канади, яка «передбачала фінансові санкції проти Росії та тих, хто підтримує агресію Путіна у всьому світі»,[736] та мало економічне спрямування. Однак у публічному дискурсі означалися й застереження щодо санкцій Канади проти Росії. Наприклад, доктор С. Дж. Мехарг, ад'юнкт Королівського військового коледжу Канади, припустила, що санкції завдають шкоди російському народові більше, аніж Президентові Росії В. Путіну та його оточенню: «Я ніколи не була шанувальником економічних санкцій, тому що люди, які постраждали від санкцій, – це жінки, діти та чоловіки. Коли ми дивимося на

[735] Ibid.

[736] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 23 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9191403/NDDNEV65-E.PDF

Росію, то бачимо, що більше, ніж керівництво, страждають люди, оскільки російські лідери можуть обійти заборони»[737].

На користь санкцій свідчило те, що упродовж усього періоду їх дії, Росія продовжувала відігравати дестабілізуючу роль в Україні, заперечуючи свою відповідальність за конфлікт. Крім того, з 2014 р. Росія послідовно вживала заходів для зміцнення контролю над незаконно анексованим Кримським півостровом через будівництво мосту над Керченською протокою, накладення адміністративних та технічних санкцій на українські та міжнародні судна, що проходять через Керченську протоку до українських портів Маріуполя та Бердянська, що є основними експортними терміналами для України. 25 листопада 2018 р. Росія таранила, обстрілювала та захопила кілька українських суден з членами екіпажів. Беручи все це до уваги, Канада 15 березня 2019 р. внесла зміни до «Положення про спеціальні економічні заходи (Росія)»[738], включивши до списку 25 фізичних осіб та 14 суб'єктів господарювання, що свідчить про продовження засудження Канадою дій Росії в Україні. Згодом, організація та проведення Росією незаконних виборів в Криму у вересні 2019 р., які не були визнані Канадою, спричинили посилення канадських санкцій проти Росії.

Російська агресія в Україні чітко пов'язується Канадою з діями режиму В. Януковича, що стало причино запровадження Канадою санкцій проти фізичних і юридичних осіб України. Санкції введені в дію «Положенням про спеціальні економічні заходи (Україна)»[739] з метою реагування на порушення конституції, суверенітету та територіальної цілісності України та набули чинності 17 березня 2014 р. Зміни до даного закону

---

[737] Standing Committee on National Defence. Number 070. 1st Session. 42nd Parliament. Monday, November 20, 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9257929/NDDNEV70-E.PDF

[738] Government of Canada. Special Economic Measures (Russia) Regulations (SOR/2014-58). URL: https://laws.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-58.pdf

[739] Government of Canada. Special Economic Measures (Ukraine) Regulations. SOR/2014-60. Registration 2014-03-17. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-60.pdf

вносилися 19 березня, 12 квітня, 12 травня, 21 червня, 11 липня, 24 липня, 6 серпня та 19 грудня 2014 р.; 17 лютого та 29 червня 2015 р.; 18 березня та 28 листопада 2016 р.; 4 березня, 15 березня та 25 червня 2019 р.; 29 січня 2020 р.[740]

«Положенням про спеціальні економічні заходи (Україна)»[741] заморожувалися активи та вводилася заборона на здійснення угод щодо фізичних та юридичних осіб, причетних до незаконної анексії Криму та російської частини Східної України. До фізичних осіб було віднесено: (1) осіб, які займається діяльністю, що прямо чи опосередковано сприяє, підтримує, забезпечує фінансування або сприяє порушенню / спробі порушення суверенітету чи територіальної цілісності України, перешкоджає роботі міжнародних організацій в Україні; (2) найманих працівників або члени сімей осіб, визначених у 1 пункті; (3) суб'єктів господарювання, які належать або контролюються особою, зазначеною в пункті 1, або діють від її імені; (4) суб'єктів господарювання, право власності чи контролю яких змінено особою, яка порушила або намагалася порушити суверенітет або територіальну цілісність України; (5) суб'єктів господарювання в Україні, які прямо чи опосередковано підтримують, забезпечують фінансування або сприяють порушенню суверенітету чи територіальної цілісності України, перешкоджають роботі міжнародних організацій в Україні[742]. Станом на 29 січня 2020 р. до переліку фізичних осіб та суб'єктів господарювання, на які Уряд Канади накладав санкції, віднесено, відповідно 202 особи та 40 суб'єктів господарювання[743]. Громадянам Канади, які перебували як на території країни, так і за її межами заборонялося: вступати у торговельні відносини та укладати угоди щодо будь-якого майна, де б воно не розміщувалося, якщо воно перебувало у власності осіб, на яких

[740] Ibid.
[741] Ibid.
[742] Ibid.
[743] Government of Canada. Special Economic Measures (Ukraine) Regulations. SOR/2014-60. Registration 2014-03-17. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-60.pdf

поширюються санкції; укладати, прямо чи опосередковано сприяти будь-якій операції, пов'язаній з такою угодою; надавати будь-які фінансові або супутні послуги щодо такої угоди; відкривати доступ до товарів для визначених осіб. Зауважимо, що Законом передбачався механізм вилучення зі списку осіб та суб'єктів господарювання в разі, якщо буде подана відповідна заява, а за результатами її розгляду буде отримано позитивний висновок.

«Положення про спеціальні економічні заходи (Україна)»[744] оперує поняттям «Кримський регіон України» (далі Крим – В. М.), яке «означає Автономну Республіку Крим та місто Севастополь та територіально включає сушу та море»[745]. Відповідно, громадянам Канади, які перебували як на території країни, так і за її межами заборонялося: інвестувати в Крим, якщо ця інвестиція передбачає торгівлю будь-яким майном, яке розміщене там, є власністю особи, суб'єкта господарювання чи територіальної громади; надавати або отримувати фінансові чи інші послуги з метою здійснення інвестицій; імпортувати, купувати, відвантажувати або в інший спосіб торгувати товарами, технічними даними та послугами, фінансовими послугами, пов'язаними з туризмом; реєструвати круїзне судно в Криму, якщо воно ліцензоване та має ідентифікаційний номер відповідно до законодавства Канади[746].

На основі «Закону про заморожування активів корумпованих іноземних посадових осіб»[747] в «Положенні про заморожування активів корумпованих іноземних посадових осіб (Україна)»[748] (FACFOA) вироблені й ухвалені спеціальні норми, якими створювалися правові підстави для обмеження торгівлі, укладання угод, фінансових операцій для представників українського політикуму та членів їх сімей. Ці норми визначалися як такі, котрі відповідають «інтересам міжнародних

---

[744] Ibid.
[745] Ibid.
[746] Ibid.
[747] Freezing Assets of Corrupt Foreign Officials Act. Assented to 2011-03-23. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/F-31.6.pdf
[748] Government of Canada. Freezing Assets of Corrupt Foreign Officials (Ukraine) Regulations (SOR/2014-44). Regulations are current to 2021-01-28 and last amended on 2019-03-04. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-44.pdf

відносин»[749]. Прем'єр-міністр Канади С. Харпер заявляючи 12 травня 2014 р. про те, що Канада ввела додаткові економічні санкції та заборони на поїздки для 12 осіб, які мають українське (6 осіб) та російське (6 осіб) громадянство та які сприяли порушенню Росією українського суверенітету та територіальної цілісності, наголосив, що «російська протиправна окупація України та її провокаційна військова діяльність викликають значне занепокоєння міжнародної спільноти»[750], оскільки вона є серйозним порушенням міжнародного миру та безпеки та вказує на те, що агресія режиму Путіна не має залишиться без відповіді.

Станом на 1 жовтня 2020 р. статус викритих корумпованих посадовців України налічував 16 осіб (додаток Ж). Зауважимо, що максимально він складався з 18 осіб[751], однак у 2019 р. санкції були зняті з колишнього радника колишнього Президента України В. Януковича І. Калініна та сина В. Януковича, колишнього депутата Верховної Ради України В. Януковича[752]. Зважаючи на те, що безпосередня військова присутність Росії в Україні та порушення суверенітету і територіальної цілісності України тривають, 3 квітня 2019 р. Канада ухвалила рішення про продовження дії «Положення про заморожування активів корумпованих іноземних посадових осіб (Україна)»[753] на п'ять років, починаючи з 6 березня 2019 р.[754] Загалом від 2014 р.

---

[749] Government of Canada. Special Economic Measures (Ukraine) Regulations. SOR/2014-44. Registration 2014-03-05. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-44.pdf

[750] Statement by the Prime Minister of Canada announcing additional sanctions. Ottawa, Ontario - 12 May 2014. URL: https://www.canada.ca/en/news/archive/2014/05/statement-prime-minister-canada-announcing-additional-sanctions.html

[751] Freezing Assets of Corrupt Foreign Officials (Ukraine) Regulations. SCHEDULE. (Section 1). Politically Exposed Foreign Persons (Ukraine). URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2014-44/section-sched810745-20140305.html

[752] Ibid.

[753] Government of Canada. Freezing Assets of Corrupt Foreign Officials (Ukraine) Regulations (SOR/2014-44). Regulations are current to 2021-01-28 and last amended on 2019-03-04. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-44.pdf

[754] Order Extending the Application of the Freezing Assets of Corrupt Foreign Officials (Ukraine) Regulations. SOR/2019-69. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2019-69.pdf

Канада встановила санкції щодо 435 фізичних і юридичних осіб, багато з яких кореспондувалися з санкціями з боку США та ЄС.[755]

Для визначення канадських санкцій проти Росії як інструменту впливу на процес урегулювання конфлікту на Сході України, важливого значення набуває суспільна дискусія щодо його потенціалу та доречності. На нашу думку, її структура та основні фрейми формувалися під впливом позиції постійного комітету Палати громад з питань національної оборони, представники якого у період 23–26 вересня та 16–25 жовтня 2017 р. відвідали Україну з метою кращого зрозуміння ситуації на місцях та оцінки розмірів і форм канадської допомоги Україні як особливому партнеру по двосторонніх відносинах[756]. Під час численних зустрічей з українськими урядовцями та військовими, експертами з питань оборони та науковцями, відвідин Міжнародного центру миротворчості та безпеки в Яворові вироблена консолідована позиція щодо ролі та значення канадських санкцій для протистояння України російському агресору.

Важливість і необхідність санкцій як інструменту впливу на агресора та механізму підтримки партнера по двосторонній взаємодії підкріплювалася низкою позицій, які транслювалися канадським політикумом у внутрішньополітичному середовищі та на міжнародній арені. По-перше, на необхідність застосування санкцій до Росії вказувало те, що найближчим часом збройний конфлікт не буде врегульований мирними засобами: «війна Росії в геополітичному центрі Європи триває вже четвертий рік і жодних реальних ознак, що вона скоро закінчиться, немає»[757]. По-друге,

---

[755] Canada imposes new sanctions in response to Russia's aggressive actions. News release. Ottawa, Ontario. March 15, 2019. URL: https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2019/03/canada-imposes-new-sanctions-in-response-to-russias-aggressive-actions.html

[756] Санкції проти Росії : Нинішній стан, перспективи, успіхи та прогалини багатостороннього міжнародного санкційного режиму проти Російської Федерації. К.: МЦПД, 2019. С. 12.

[757] House of Commons Standing Committee on National Defence.Evidence, 1stSession, 42ndParliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

завершення конфлікту має надто віддалену перспективу, оскільки його зміст визначається здебільшого проблемами національної ідентичності українців та росіян. Ми підтримуємо з цього приводу позицію Т. Кузьо, «що цей конфлікт дуже глибокий і, отже, довгостроковий, тому що в кожному регіональному середовищі, де у вас є питання національної ідентичності, їх потрібно довго змінювати»[758]. Росіяни та українці мають різні погляди один на одного та своє майбутнє. Тоді як багато українців маркують Росію та її президента В. Путіна як агресорів, що вирішили втримати Україну під сферою впливу Росії, росіяни важко сприймають те, що українці є окремим народом, тож розглядають прагнення України вестернізуватися, набути членства в ЄС та НАТО як загрозу власній безпеці. Відповідно, західні партнери України застосовують інструменти обмеження позиції Росії як світової держави. По-третє, застосування санкцій проти Росії – це виправданий крок, оскільки військове втручання Росії в Криму та на Донбасі є спробою дестабілізувати та розділити Україну і може означатися як «геополітичне перетягування каната»[759] між заходом та Росією. Відповідно, агресія Росії в Україні – загроза не лише для української держави, а й для всього західного світу, для яких вона стає екзистенційною загрозою. По-четверте, санкції як інструмент підтримки України є інвестицією Канади у власну безпеку, адже «Україна залишається єдиною реальною силою, яка стоїть між російськими загарбниками та безпекою і стабільністю Європи»[760].

Важливим елементом дискурсу канадських санкцій проти Росії стали виступи українських політиків перед канадськими парламентарями. Так, під час свого візиту до Канади 17 вересня 2014 р. Президент України П. Порошенко наголосив, що відтоді, як

---

[758] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 16 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9158000/NDDNEV61-E.PDF

[759] Ibid.

[760] House of Commons Standing Committee on National Defence.Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

Канада визнала незалежність України у грудні 1991 р., «наші країни поєднані дружніми та партнерськими відносинами. Незважаючи на відстань, ми завжди відчуваємо, що Канада поряд з нами, пліч-о-пліч в питаннях реформування та захисту суверенітету, територіальної цілісності і незалежності нашої держави»[761].

Виступаючи 24 жовтня 2017 р. перед Постійною комісією Палати громад із питань національної оборони, віце-прем'єр-міністерка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України І. Климпуш-Цинцадзе наголосила, що збройний конфлікт негативно впливає на Україну: «ті три роки війни, яку ми ведемо на власній території проти Російської Федерації, призвели до вбивства 10000 мирних жителів і військовослужбовців та поранення понад 25000, [та] понад 1,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб»[762]. Вона додала, що 7 % території України окуповано ворожими силами, в результаті чого Україна втратила близько 20 % свого економічного та промислового потенціалу. Збройний конфлікт спричинив масові руйнування сотень будинків, шкіл, закладів охорони здоров'я, культурних пам'яток, електромереж, мереж водопостачання, доріг та залізничних колій, які утворювали інфраструктуру окупованих територій. Вартість збитків, завданих збройним конфліктом на Сході України, була оцінена політикинею близько 50 млрд дол.[763].

У своєму виступі перед канадськими парламентарями І. Климпуш-Цинцадзе особливо наголосила на порушеннях прав людини російськими агресорами на окупованих територіях України. Окупаційний режим підтримує нетерпимість до інакомислення, встановлює незаконні правила для уможливлення

---

[761] Міністерство оборони України. Канада стоїть пліч-о-пліч з Україною у проведенні реформ та захисті своєї територіальної цілісності» – зустріч Президента та Прем'єр-міністра Канади. 11 липня 2016 р. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2016/07/11/kanada-stoit-plich-o-plich-z-ukrainoyu-u-provedenni-reform-ta-zahisti-svoei-teritorialnoi-czilisnosti-zustrich-prezidenta-ta-premer-ministra-kanadi--/

[762] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence. 1st Session, 42nd Parliament, 24 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9187252/NDDNEV64-E.PDF

[763] Ibid.

тиску, переслідування, затримки та викрадення незгодних з окупацією. Росія як окупаційна держава вдалася на території України до масштабної націоналізації приватної, комунальної та державної власності. Найскладніша проблема, яка потребує міжнародного втручання та зусиль Канади як особливого партнера України, – це проблема зміни етнічного складу Криму через примусове запровадження російського громадянства[764]. Фактично Росія проводила кампанію «дуже суворої деукраїнізації»[765] в Криму, переслідуючи кримськотатарський народ, етнічних українців та всіх, хто виступає проти російської окупації Криму.

Увага канадського політикуму була привернута й до гуманітарних аспектів безпеки на Донбасі. І. Климпуш-Цинцадзе поінформувала Постійну комісію Палати громад із питань національної оборони, що в Україні, станом на жовтень 2017 р. було 405 осіб, які зникли безвісти на територіях, які не перебувають під контролем України, а Росія не виявила намірів чи бажання допомогти українцям знайти зниклих осіб. Росія фактично «продовжує блокувати процес звільнення заручників та незаконно затриманих осіб», навіть попри зобов'язання в Мінську II[766].

Не менш важливої уваги потребують дезінформаційні кампанії та кібератаки російського агресора: «Україна стикається з бурею дезінформації та фейковими новинами, котрі мають на меті ізолювати її від партнерів та союзників у міжнародному співтоваристві та подати неправдиву картину світу, наполягаючи на тому, що це внутрішня громадянська війна на противагу реальній агресії Російської Федерації на нашій території»[767].

Канадські санкції стали найефективнішими політичними інструментами протидії російському агресору, адже вони були чітко пов'язані з конкретними цілями – деокупацією Криму, деокупацією Донбасу, відновленням територіальної цілісності

[764] Ibid.
[765] Ibid.
[766] Ibid.
[767] Ibid.

України та реінтеграцією територій України в одній державі. Санкції – це такий інструмент зовнішньополітичного впливу, який можна «налаштовувати» відповідно до зміни ситуації, поступово збільшувати, якщо не спостерігається прогресу та не скасовувати, поки цілі не будуть досягнуті. Санкції сигналізують агресору, що дестабілізація зовнішньої політики, порушення міжнародного права та міжнародних правил і процедур неприйнятні для системи міжнародних відносин.

Оцінюючи роль української діаспори Канади у лобіюванні запровадження та підтримки санкцій проти Росії, зауважимо, що зразу після ухвалення антидемократичних законів 16 січня 2014 р. КУК, засуджуючи політику В. Януковича через підписання скандальних законів, які «обмежують свободу слова, зібрань, право на належне проведення правосуддя і свободу асоціацій, значно скорочують політичні права й свободи громадян в Україні»[768], закликав уряд Канади, США та ЄС негайно запровадити візові обмеження та індивідуальні фінансові санкції проти осіб, відповідальних за порушення прав і свобод людини в Україні. Вже 27 січня 2014 р. депутат від Ліберальної партії Р. Гудель, запитуючи уряд Канади про ситуацію в Україні, закликав його перейти від загальних заяв до конкретних дій, включаючи відправку офіційних спостерігачів, прискорення процедури надання віз для тих, хто повинен виїхати з України задля власної безпеки, та встановлення санкцій для фізичних осіб, зокрема заборону на в'їзд та заморожування активів з метою змусити український політикум припинити антидемократичну діяльність[769].

Після запровадження санкцій, КУК у своїх заявах постійно вітав політику канадського уряду щодо їх продовження[770].

---

[768] Україна – жертва нових репресивних законів, – кажуть українські канадці. Заклик до введення санкцій та візових обмежень. 18 січня 2014. URL: https://www.ucc.ca/2014/01/18/ukraine-a-victim-of-repressive-laws/

[769] Ralph Goodale. Published on Jan 27, 2014. URL: https://www.youtube.com/user/RalphGoodale?feature=watch

[770] UCC. 29 November, 2016. OTTAWA. The Ukrainian Canadian Congress (UCC) applauds yesterday's announcement by Canada's Department of Global Affairs. URL: https://www.ucc.ca/2016/11/29/ucc-applauds-additional-canadian-

Президент Конгресу українців Канади О. Хичій наголошувала з цього приводу: «Канада розуміє, що послаблення санкцій не досягне тих результатів, яких очікує світ, а саме зупинення агресії проти України. … Поки в Україні триває війна й Крим залишається окупованим, міжнародній спільноті варто посилювати санкційний тиск».[771] Українська діаспора Канади, маючи варіативні інструменти впливу на міжнародну політику, використала найдієвішу стратегію досягнення власних цілей – вплив на державу перебування. Як самодостатня інституція, українська діаспора Канади наділена соціальними, політичними та гуманітарними джерелами впливу, які ствердили її як суб'єкта міжнародної політики. Її позиція стала вагомим чинником постійного продовження та розширення санкцій Канади проти Росії, яка здійснює агресивну політику в Україні.

Важливий інструмент розгортання політичної складової українсько-канадських двосторонніх відносин в умовах гібридної війни в Україні – це канадська підтримка членства України в НАТО. Канада офіційно висловилася за набуття Україною членства в Альянсі[772], а згодом не раз висловлювалася за їх поглиблення та посилення діалогу. Однак перспективи членства України в НАТО виходять за межі власне двосторонніх відносин, тож позиція та політика тільки двох держав не може забезпечити статусу члена цієї безпекової структури. Зважаючи на те, що саме безпекова співпраця набуває особливої актуальності для України в умовах російської агресії, вона стала відповідальною частиною українсько-канадських двосторонніх відносин.

---

sanctions-for-russias-illegal-occupation-of-crimea/; UCC. 15 March, 2019. OTTAWA. The Ukrainian Canadian Congress (UCC) applauds today's announcement by Canada's Department of Global Affairs. URL: https://www.ucc.ca/2019/03/15/ucc-applauds-new-canadian-sanctions-on-russia/

[771] Канада розуміє, що послаблення санкцій не досягне тих результатів, яких очікує світ, а саме зупинення агресії проти України. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/prezident-kongresu-ukrayinciv-kanadi-oleksandra-hi/

[772] Посол Канади в Україні Роман Ващук: «У Канаді нікому не потрібно пояснювати, що таке Україна». URL: http://gazeta.dt.ua/international/posol kanadi v ukrayini roman vaschuk u kanadi nikomu ne potribno poyasnyu vati scho take ukrayina _.html.

4.2. Поглиблення безпекових аспектів політичного партнерства в умовах російської агресії в Україні

Російська агресія в Україні актуалізувала необхідність реформування Збройних Сил України та Міністерства оборони України з метою досягнення повної військової сумісності з членами НАТО. Канада стала одним з кількох міжнародних партнерів, які активно й успішно беруть участь у наданні допомоги Україні у цій сфері. Збройні Сили України напередодні подій 2014 р. були навмисно знищені та насичені російським впливом, тож потребувала відродження та термінової реконструкції вся система обороноздатності України. Від початку російської агресії Україна інвестувала значні кошти у розвиток ЗСУ, що сприяло їх кількісному збільшенню, модернізації запасів зброї та техніки. Зокрема, у 2014–2017 рр. чисельність збройних сил України зросла з 129950 військовиків до понад 204000[773], але нагальною залишалася потреба здійснення системної військової реформи.

Одним із механізмів її реалізації стало залучення Україною партнерів по двосторонніх відносинах до участі у Консультативній раді з питань оборонної реформи в Україні (DRAB), яка була створена за ініціативою українського міністра оборони С. Полторака у 2016 р. для організації допомоги Україні у реалізації програми військових реформ. Її основним завдання було визнано забезпечення висококваліфікованими знаннями та рекомендаціями вищого українського політичного та військового керівництва України щодо інституційних реформ збройних сил[774]. С. Полторак звернувся з ініціативою до урядів шести країн (Канада, Німеччина, Литва, Польща, Велика Британія, США) щодо призначення експертів високого рівня, які б сприяли впровадженню реформ та досягненню євроатлантичних стандартів в ЗСУ.

---

[773] Воєнна історія. *Міністерство оборони України.* URL: https://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html

[774] Department of National Defence. Canadian Appointed to Serve on Ukrainian Defence Reform Advisory Board. News release, 31 January 2017. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2017/01/canadian-appointed-serve-ukrainian-defence-reform-advisory-board.html?=undefined&wbdisable=true

Канада була однією з перших країн, яка сприйняла таку ініціативу. У січні 2017 р. на запрошення українського уряду вона призначила представника Міністерства національної оборони Канади Д. Сінклер, яка вважаючи, що для здійснення всіх реформ в сфері безпеки України потрібен чималий час, закликала Канаду та міжнародне співтовариство мати «стратегічне терпіння»[775], адже «реформа – це тривалий і складний процес, особливо в обороні і особливо в розпал конфлікту ... на Сході. Це основна частина контексту сучасних викликів, які стоять перед Україною. Це фон, на якому вона реалізує свою програму реформ. Попри те, що існує багато викликів і що потрібно багато що зробити, Україна багато в чому прогресує»[776]. Відзначаючи, що питання реформ є центром уваги DRAB, Д. Сінклер чітко окреслила пріоритети канадського уряду, до яких були віднесені розробка дорожньої карти реформ у секторі безпеки та оборони і впровадження «Стратегічного оборонного бюлетню України»[777] – всеосяжного за обсягом та масштабами документа, яким передбачені зміни, починаючи від планування, бюджету та управління персоналом, завершуючи призначенням на посаду цивільного міністра оборони та створенням системи цивільного контролю над збройними силами[778].

Зауважимо, що «Стратегічний оборонний бюлетень України»[779], введений в дію Указом Президента України

---

[775]House of Commons Standing Committee on National Defence.Evidence, 1stSession, 42ndParliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

[776] Ibid.

[777] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України». Указ президента України. від 6 червня 2016 року №240/2016. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137

[778] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

[779] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України». Указ президента

П. Порошенком 6 червня 2016 р. чітко визначав спектр проблем, на які має бути спрямована реформа оборонного сектора, зокрема: відсутність чіткого розподілу відповідальності за формування та застосування сил оборони; відсутність об'єднаного керівництва силами оборони відповідно до принципів і стандартів НАТО; надмірність нормативно-правової бази у сфері оборони; корупція в системі забезпечення війська; низька ефективність системи оперативного управління, зв'язку, розвідки та спостереження; неспроможність ефективно реагувати на кібератаки та протистояти кіберзлочинності; недосконаліть процедур оборонного планування; невідповідність виробництва потребам оборонного замовлення, недостатні оперативні спроможності сил оборони; відсутність ефективної об'єднаної системи логістики; низький рівень оперативних запасів матеріально-технічних засобів; відсутність автоматизованої системи управління; низька ефективність системи медичного забезпечення сил оборони; невідповідність військової інфраструктури експлуатаційним вимогам; проблеми комплектування сил оборони особовим складом під час часткової мобілізації; незавершеність переходу на контрактний принцип комплектування з дотриманням принципів кадрової політики за стандартами НАТО[780]. Цим документом визначено, що Україна має наміри призначити першого цивільного Міністра оборони до кінця 2018 р. та домогтися повного цивільного контролю та нагляду над своїми збройними силами до 2020 р.

«Стратегічним оборонним бюлетенем України»[781] було визначено 162 цілі, структурованих у п'ять основних напрямів. За оцінками канадської сторони, попри створення українським урядом комітету реформ, який мав би оцінювати прогрес, досягнутий за кожною з цих цілей, упродовж перших двох років після введення в дію «Стратегічного оборонного бюлетеню

України. від 6 червня 2016 року №240/2016. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137

[780] Там само.

[781] Там само.

України»[782], «міжнародні партнери все ще намагалися встановити маркери кількісних та якісних характеристик змін»[783]. Водночас присутність представників Канади в DRAB сприяла усвідомленню необхідності зміни принципів оборонної політики та управління в цій сфері відповідно до безпекового контексту, породжуваного геополітичною реальністю. Одним із найпотужніших викликів для успіху військової реформи, була означена «боротьба з внутрішньою корупцією та закріпленими в колишньому Радянському Союзі способами ведення збройних сил»[784], які перешкоджають здійсненню в Україні радикальніших військових реформ.

За оцінками представника Міністерства національної оборони Канади в DRAB Д. Сінклер, найбільшої уваги як з боку політичного керівництва в Україні, так і міжнародних партнерів потребувало вироблення рішення щодо командної верхівки ЗСУ. Політичне рішення, безумовно, мав ухвалювати Президент України, надаючи вищим військовим офіцерам України вибір: прийняти військові реформи, запропоновані українським урядом, і залишатися в складі ЗСУ, чи піти у відставку. Канадська представниця в DRAB артикулювала питання реформування військової сфери в контексті проблеми оновлення принципів взаємодії між ЗСУ та Верховною Радою України, які «на даний момент не працюють як слід»[785]. Насамперед, має бути посилений контроль українського парламенту за діяльністю Міністерства оборони України, який сприятиме розбудові спроможності українського війська в умовах російської агресії в Україні.

---

[782] Там само.

[783] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

[784] Ibid.

[785] Statistical Report on International Assistance 2016-2017. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/sria-rsai-2016-17.aspx?lang=eng; Statistical Report on International Assistance 2017–2018. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/sria-rsai-2017-18.aspx?lang=eng

Оцінюючи двосторонню безпекову взаємодію України та Канади в рамках DRAB, вебінару «Українська конференція з питань реформ, успіхи і складнощі, роль Канади рік потому» (Оттава, червень 2020 р.), який відбувся за участю представників КУС, Світового конгресу українців, та представників Посольства України в Канаді, канадська представниця у DRAB Дж. Сінклер зауважила, що стан реформування української оборонної сфери достатньо близький до позитивного. Відображенням позитивних змін є рішення НАТО щодо надання Україні статусу партнера у Програмі розширених можливостей та окремі напрями діяльності Міністерства оборони України: реформування системи управління ЗСУ, котрі наближають оборонну сферу України до цінностей європейського суспільства; модернізація фінансової системи оборонного сектора; зміни у підходах до професійної військової освіти, спрямовані на розвиток людського потенціалу ЗСУ. Особливого схвалення зазнала цивільно-військова співпраця, яку канадська сторона завжди визначала як маркер процесів демократизації у безпековій сфері[786].

Важливим напрямом поглиблення двостороннього партнерства України та Канади в умовах російської агресії стала канадська військова допомога Україні та її збройним силам, яка здійснюється за програмою UNIFIER[787], започаткованої у квітні 2015 р. та розрахованої до березня 2022 р. (додаток Г). На нашу думку, важлива мотивація участі канадської сторони щодо організації допомоги Україні у безпековій сфері, окреслена професором кафедри політології Королівського військового коледжу Канади К. Лепрехтом: «Що нам потрібно зробити в Україні, так це спробувати перетворити військових, які раніше були зорієнтовані на захист інтересів еліти і режиму, на військових, які захищають

---

[786] Міністерство оборони України. Представниця DRAB від Канади Джилл Сінклер дала позитивну оцінку діяльності оборонного відомства України. 30 червня 2020 р. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2020/06/30/predstavniczya-drab-vid-kanadi-dzhill-sinkler-dala-pozitivnu-oczinku-diyalnosti-oboronnogo-vidomstva-ukraini/

[787] Department of National Defence. Operation UNIFIER. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-unifier.html

інтереси людей. Для цього потрібна трансформація офіцерського корпусу»[788].

Підготовка, яку проводили військові Збройних Сил Канади (CAF) в рамках UNIFIER, стала одним із аспектів підтримки Україні в сферах розвитку, безпеки, демократії та гуманітарної допомоги. Із січня 2014 р. уряд Канади виділив Україні додаткову допомогу на суму понад 700 млн дол. на посилення безпеки, сприяння економічній стабільності та зростанню, просуванню демократії, прав людини та верховенства закону, розвиток громадянського суспільства[789]. Допомога Канади передбачає постачання несмертельного військового оснащення для Збройних Сил України. Це постійний процес, який передбачає таке обладнання, зокрема систем зв'язку, які використовуються для польових операцій, пересувних польових лікарень, обладнання для визначення вибухонебезпечних речовин, медичні набори, які використовуються для операцій у воєнно-польових умовах, окуляри нічного бачення тощо. Таке обладнання допомагає підвищити дієздатність Збройних Сил України. Тільки у 2014–2015 рр. Канада відправила в Україну чотири партії товарів. Зокрема, одяг для холодної погоди був надісланий у листопаді 2014 р. Королівськими канадськими ВПС CC–177 Globemaster; несмертельне військове оснащення – двічі у січні 2015 р.; обладнання для утилізації вибухових речовин на суму близько 3 млн дол. – у листопаді 2015 р.[790].

Навчальна місія UNIFIER підпадала під мандат DRAB та зосереджувала діяльність на тактичній підготовці невеликих військових команд солдатів за індивідуальною програмою

---

[788] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

[789] Department of National Defence. Canada-Ukraine Relationship: Minister Tells Ukrainian Canadian Congress Canada's Support is Unwavering. News release, 21 June 2017. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2017/06/canadaukraine_relationshipministertellsukrainiancanadiancongres.html

[790] Department of National Defence. Operation UNIFIER. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-unifier.html

вдосконалення майстерності поводження зі зброєю, стрільби, пересування в зонах потенційного конфлікту, розпізнавання вибухонебезпечної загрози, виживання в бою, етики та спілкування при переміщенні та управління військами. Програма підготовки передбачала підготовку розвідувальних та інженерних, медичних груп, опанування лідерських та інженерних навичок[791]. Більша частина тренінгів проводилася в Міжнародному центрі миротворчості та безпеки (IPSC) в Яворові, частина – в Центрі розмінування Міністерства оборони України в Кам'янці-Подільському та в інших місцях на заході України.

За програмою UNIFIER в Україні щопівроку перебувало по 200 військових особового складу Збройних сил Канади, які забезпечували підвищення рівня підготовки та боєздатності Збройних Сил України. [792] З початком пандемії COVID-19 в квітні 2020 р. до України було відправлено скорочений контингент з 60 канадських військових, але вже у червні 2020 р. контингент UNIFIER був збільшений до 150 членів, а у вересні повернувся до повного складу з 200 військових. Зауважимо, що Збройні сили Канади координували свої зусилля зі США, Литвою, Польщею, Україною, Великою Британією, Данією та Швецією, які спільно підтримують Україну у протистоянні російській агресії в рамках Багатонаціонального об'єднаного координаційного комітету[793]. Станом на 1 вересня 2020 р. в рамках проведених 475 тренінгів підготовку пройшли 5580 українських солдатів та 1377 представників Національної гвардії України[794].

---

[791] Department of National Defence. Operation UNIFIER: JTF-U Brief to Standing Committee on National Defence. Document Distributed to NDDN members for their Visit of Joint Task Force-Ukraine (JTF-U), Yavoriv, Ukraine, 23 September 2017. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-unifier.html

[792] Department of National Defence. Operation UNIFIER. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-unifier.html

[793] Проектний офіс реформ. Міністерство оборони України. Міжнародна співпраця. URL: https://defense-reforms.in.ua/partnership

[794] Department of National Defence. Operation UNIFIER: JTF-U Brief to Standing Committee on National Defence. Document Distributed to NDDN members

Від середини 2017 р. за програмою UNIFIER розпочався новий етап підготовки українських військовиків-інструкторів, який був надзвичайно важливим для посилення безпеки України в умовах російської агресії. Зауважимо, що навчальні місії США та Великої Британії в Україні не здійснювали такої підготовки, тоді як канадська сторона наголошувала на важливості перепідготовки командного складу ЗСУ: «Канада … переходить із більш простих форм підготовки до підготовки за програмою наставницьких та дорадчих ролей. ... Ми свідомо рухаємося вгору по ланцюжку компетентностей в рамках нашого навчання»[795].

Ініціювання та підтримка підготовки інструкторів для ЗСУ сприяє формуванню потужного корпусу середньої ланки, який унаслідок централізованої структури управління, основою якої був офіцерський корпус, обмежував роль інструкторів (сержантів). Отже, запропонований канадською стороною в рамках програми UNIFIER підхід започаткував формування в ЗСУ потужної середньої управлінської ланки, чим наблизив їх до стандартів НАТО, та заклав основи відповідної організаційної культури. За оцінками офіцера запасу CAF І. Козака, який з початком агресії Росії проти України був одним із радників офісу прем'єр-міністра Канади С. Гарпера з питань канадської військової допомоги Україні, зміст останньої не зводиться лишень до навчання українських солдат та офіцерів, вона сприяє реформуванню структури українського війська, що важливо для зменшення корупції та підвищення підзвітності та прозорості[796].

Значний аспект двосторонніх відносин України та Канади в оборонній сфері, яка є важливою частиною національної безпеки для кожного партнера в таких відносинах, – це вивчення

---

for their Visit of Joint Task Force-Ukraine (JTF-U), Yavoriv, Ukraine, 23 September 2017. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-unifier.html

[795] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

[796] Ibid.

спільного досвіду й уроків, отриманих канадськими інструкторами в результаті роботи з особовим складом ЗСУ. Працюючи з ветеранами, які мають досвід бойових дій проти російських військ на Донбасі, канадські військові отримали можливість вивчення нової російської зброї та тактик, які застосовуються агресором у воєнному конфлікті, котрий розгортається в умовах гібридної війни.

Канада намагається віднайти мирні шляхи вирішення військового конфлікту в Україні. З цією метою вона бере активну участь у реалізації низки ініціатив, з яких як найважливіші визначає моніторингову місію ОБСЄ на лінії зіткнення та обговоренні пропозицій щодо можливого розгортання миротворчої місії ООН в Україні.

Україна подала Раді Безпеки ООН пропозиції щодо розгортання миротворчих сил ООН на Донбасі навесні 2015 р., якими передбачалося розміщення миротворчих сил на непідконтрольній Україні території Донбасу та вздовж російсько-українського кордону. Делегації України в ООН не раз зверталися з проханням, щоб спочатку до України була спрямована оціночна місія для вивчення ситуації на місцях, за результатами якої був би підготовлений звіт для Ради Безпеки ООН[797]. Росія, як одна з п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН активно виступає проти пропозицій України та заявляє, що це суперечить Мінським угодам. У вересні 2017 р. Росія подала власні пропозиції щодо миротворчої місії ООН, які передбачали розміщення миротворчих сил вздовж лінії зіткнення між українськими та проросійськими сепаратистськими силами в районі Донбасу, по суті для захисту моніторингової місії ОБСЄ. Росія наполягала також на участі російських військових у цій миротворчій місії. Зважаючи на те, що така пропозиція не відповідає безпековій політиці України, вона виступила проти російських ініціатив: «Проєкт, запропонований Росією, не може стати основою для попереднього обговорення в Раді Безпеки. Основними елементами української позиції є такі. Майбутня

[797] Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. *Аналітична доповідь*. К : Центр Разумкова, 2019. С. 78-79.

місія ООН повинна бути розгорнута на всій тимчасово окупованій території, зокрема неконтрольній ділянці українсько-російського державного кордону. Введення місії ООН має негайно привести до стійкого припинення вогню, а також до повного виведення з території України всіх іноземних військ, бронетанкових формувань та особового складу, а також їх озброєння та техніку. Місія ООН повинна дотримуватися керівних принципів здійснення миротворчих операцій ООН, які виключають участь представників країни-агресора або інших учасників конфлікту»[798]. Отже, позиція України щодо миротворчої місії ООН передбачала її розміщення на всій окупованій території та здатність контролювати кордон між Україною та Російською Федерацією, а не перебувати там тільки для захисту спеціальної моніторингової місії ОБСЄ.

Канада, як особливий партнер України, підтримала українські пропозиції щодо миротворчої місії ООН на окупованих територіях та ініціювала обговорення перспективи участі CAF у цій операції у керівному статусі: «Канада ... сформувала саму концепцію миротворчості і з 1950-х років брала участь у більшості миротворчих місій, більше, ніж будь-яка інша країна. Тож наша країна має унікальний потенціал для керівництва миротворчою місією на Донбасі»[799]. Участь канадських миротворців у миротворчій місії ООН, в разі її створення позиціонувалася як запобіжник подальшому вторгненню російських збройних сил на територію України та російській допомозі кримінальним та терористичним елементам на підконтрольній Україні території Донецької та Луганської областей.

Подібної позиції дотримувався й КУК, який у заяві, поданій 23 жовтня 2017 р. до Постійного комітету Палати громад з питань національної оборони, наголосив на тому, що Канада має

---

[798] Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. *Аналітична доповідь*. К : Центр Разумкова, 2019. С. 81.

[799] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

«відігравати провідну роль у створенні миротворчої місії ООН на кордоні між Україною і Росією та окупованими Росією територіях Донецька та Луганська»[800]. Для стримування подальшої російської агресії та повернення миру в Україну, українська діаспора Канади пропонувала канадському парламенту інтегрувати до простору політики шість рекомендацій: (1) додати Україну до переліку країн, до яких дозволено постачання вогнепальної зброї; (2) забезпечити Україну оборонною зброєю, насамперед протитанковими, протиартилерійськими системами та системами спостереження; (3) підтвердити провідну роль Канади у миротворчій місії ООН; (4) посилити галузеві та індивідуальні санкції проти Росії та російських чиновників, зокрема виведення Росії з міжнародної платіжної системи SWIFT; (5) підтримувати реформування Збройних Сил України через цільові фонди НАТО та Консультативну раду з питань оборонної реформи; (6) зміцнювати ЗСУ через інструменти операції UNIFIER, які сприяють посиленню спроможності українських військових захищати громадян від російської агресії[801].

Зауважимо, що в просторі публічної політики Канади звучали й інші позиції щодо участі канадських миротворців у миротворчій місії ООН. Наприклад, П. Мейсон з Інституту Рідо заявляла, що участь Канади у миротворчій місії ООН в Україні неможлива через її «військову роль в Україні як потенційної частини НАТО, оскільки це порушує вимогу неупередженості»[802], а на думку професора К. Лепрехта,

---

[800] UCC Briefing Note House of Commons Standing Committee on National Defence. October 23, 2017. URL: https://ucc.ca/wp-content/uploads/2017/10/October23.2017-UCC-Brief-to-Standing-Committee-on-National-Defence-.pdf

[801] UCC Briefing Note House of Commons Standing Committee on National Defence. October 23, 2017. URL: https://ucc.ca/wp-content/uploads/2017/10/October23.2017-UCC-Brief-to-Standing-Committee-on-National-Defence-.pdf

[802] House of Commons Standing Committee on National Defence, Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 16 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9158000/NDDNEV61-E.PDF

недоречно міркувати про розміщення миротворчої місії ООН в Україні: «створення миротворчої місії потребує низки кроків. Давайте зараз просто працювати в існуючому режимі моніторингу та з тим, що ми можемо зробити, щоб підтримати ОБСЄ та її режим моніторингу»[803].

У вересні 2017 р. Президент України Петро Порошенко звернувся до Канади з проханням підтримати Україну та взяти участь у миротворчій операції ООН[804]. Така миротворча місія «стане переломною для сучасної історії Європи. Якби Канада та партнери з НАТО могли відіграти життєво важливу роль у цій майбутній місії, це врятувало б ситуацію»[805]. Тут варто наголосити, що «операції з підтримання миру» (в перекладі російською, як офіційною мовою ООН, – миротворчі операції) розгортаються тоді, коли збройний конфлікт завершений і необхідно переходити до мирного стану, консолідувати хиткий мир та перетворити його на стійкий. Інколи місії ООН починали розгортатися в процесі переговорів про перемир'я, або під час припинення вогню, непідкріпленого мирною угодою. Peace-making як дипломатичні зусилля для припинення існуючого конфлікту наразі є сферою Нормандського формату та Тристоронньої контактної групи, до яких Канада не належить. Отже, для того, щоб отримати відповідну резолюцію (мандат Ради безпеки ООН) на Донбасі необхідно припинити гарячу фазу збройного конфлікту, адже операції ООН з підтримання миру здійснюють свій мандат виключно в постконфліктній ситуації. За словами радника української делегації в Тристоронній контактній

---

[803] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

[804] Президент України Петро Порошенко провів телефонну розмову з Прем'єр-міністром Канади Джастіном Трюдо. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/57537-prezident-ukrajini-petro-poroshenko-proviv-telefonnu-rozmovu-z-premjer-ministrom-kanadi-dzhastinom-tryudo

[805] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 25 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9191403/NDDNEV65-E.PDF

групі О. Арестовича «запасний план щодо завершення війни на Донбасі обговорюють у кулуарах, і від плану п'ятого президента України Петра Порошенка він «нічим не відрізняється». … І ключове слово там «миротворці»[806]. Утім, для цього Україні доведеться пройти тривалий час консультацій, технічної оцінки, голосування, формування бюджету, визначення кількості контингенту, логістики процесу. Вже на етапі консультацій можуть виникати значні проблеми: консультації про можливість розгортання миротворчої місії проводять з усіма сторонами конфлікту, які повинні дати згоду. У разі конфлікту на українському Донбасі виникає питання ідентифікації другої сторони конфлікту. Відомо, що Росія наполягає та тому, що стороною конфлікту є самопроголошені республіки, тоді як Україна категорично заперечує такий їх статус. Завданням України є довести, що саме Росія є стороною конфлікту, країною-окупантом. На етапі технічної оцінки. представники ООН виїжджають у зону конфлікту і оцінюють спектр питань, з якими зіштовхнеться місія – військова складова, політична, релігійна, соціально-економічна. Таку характеристику представники ООН можуть надати лише за умови гарантій їхньої безпеки. Проте, якщо бойовики таких гарантій не дадуть, то місія ООН не буде розгортатися.

Попри активний дискурс розгортання місії ООН в Україні та підтримку Канадою ідеї лідерства в ній, серед канадських політиків сформувалося розуміння того, що миротворчі місії ніколи не вирішували конфліктів, а лишень заморожували їх. Водночас для Канади, як держави середньої сили, характерна підтримка міжнародного порядку через створення коаліцій, посередництва у врегулюванні конфліктів та здійснення управління з урегулювання конфліктів в складі місій ООН[807]. Тож, підтримуючи розгортання

---

[806] Снигєрьов Д. Український план «Б», або Чи дійдуть миротворці до Донбасу? URL: https://galinfo.com.ua/news/ukrainskyy_plan_b_abo_chy_diydut_myrotvortsi_do_donbasu_355733.html

[807] Patrick J. Mark J. K. Canadian studies in the new millennium. University of Toronto Press, 2008. 265 p.

місії ООН в Україні, канадська сторона розглядає це як шанс продемонструвати свою майстерність ведення переговорів[808], позиціонувати себе в статусі «морального суб'єкта» [809] в системі міжнародних відносин та транснаціональної взаємодії.

Зважаючи на те, що ініціативи щодо врегулювання конфлікту на Сході України не сприяли його завершенню, офіційна Канада визнала необхідність продовження підтримки та допомоги Україні у протистоянні російській агресії. В канадському політикумі тривали обговорення проблеми постачання летальної зброї та оборонної військової техніки, включення України до переліку країн, до яких дозволено постачання вогнепальної зброї, обмін інформацією між розвідками та супутниковими знімками, посилення співпраці між Канадою та Україною в сфері оборонної промисловості та надання допомоги в кібербезпеці[810]. Розглянемо їх більш детально.

По-перше, була сформульована пропозиція про постачання Канадою летальної зброї та оборонної військової техніки в Україну. З 2014 р. Канада постачала Збройним Силам України дозволену військову техніку та додаткове обладнання[811], проте Уряд України не раз звертався з пропозиціями розширення спектра такої допомоги. Зокрема, під час двосторонніх зустрічей віце-прем'єр-міністерка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України І. Климпуш-Цинцадзе пояснила позицію України з цього питання так: «Попри те, що ми відбудували свої збройні сили з нуля, незважаючи на той факт, що зараз ми маємо другу за величиною постійну армію в Європі, наш персонал все ще потребує обладнання, навчання та сучасних процедур управління та зв'язку, а також консультативної підтримки щодо

---

[808] Fox A. B. The Politics of Attraction: Four Middle Powers and the United States. Columbia University Press, 1977. P.123

[809] Yoshihide S. Middle Power Diplomacy. *East Asia Forum. Economics, Politics and Public Policy in East Asia and the Pacific.* 2012. November 12. URL: https://www.eastasiaforum.org/2012/11/22/japanese-middle-power-diplomacy/

[810] Українська призма: Зовнішня політика 2017. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2018. С. 34-36.

[811] Department of National Defence. Canada-Ukraine Relationship: Minister Tells Ukrainian Canadian Congress Canada's Support is Unwavering. *News release.* 21 June 2017.

зміни нашої армії відповідно до стандартів НАТО і, нарешті, летальної зброї. Для нас це справа більшої здатності захищатися і забезпечувати зменшення кількості жертв, яких ми зазнаємо через постійні… порушення режиму припинення вогню зі сторони непідконтрольних територій»[812]. Отже, летальна зброя та оборонна військова техніка з Канади потенційно підвищуватимуть обороноздатність українських військовиків та унеможливлять просування Росії по лінії фронту. Наприклад, кількість жертв мінометного вогню в Україні значно зменшилася після того, як США забезпечили ЗСУ протизарядними радарами середньої дальності.

На користь надання летальної зброї для України, канадські політики наводили такі аргументи: по-перше, Україна має право захищатися, для чого потрібні передові високотехнологічні летальні системи озброєння та оборонна військова техніка, а також новітні військові технології; по-друге, маючи відповідне озброєння Україна буде в змозі зупинити повномасштабний наступ Росії на Донбасі, який може розпочатися у будь-який час; по-третє, летальна зброя для України сьогодні є оборонною зброєю для протидії наступальній зброї, яку Російська Федерація вже застосувала проти неї; по-четверте, надання оборонної зброї сприятиме вирішенню конфлікту, оскільки Росія, яка підтримує дестабілізований порядок та орієнтується на заморожений конфлікт, вимушує Україну балансувати між стабільністю та нестабільністю; по-четверте, в умовах, коли перспектива миру невизначена, а ідея миротворчої місії ООН не є предметом міжнародних переговорів, існує нагальна потреба в летальній зброї та оборонній військовій техніці для захисту території України та населення від російської агресії; по-п’яте, такий крок стане маркером, за яким Росія визначатиме рівень та характер підтримки України західними демократіями; по-шосте, модернізація озброєння ЗСУ допоможе віддалити її від

[812] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence. 1stSession, 42ndParliament, 24 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9187252/NDDNEV64-E.PDF

російського сегмента зброї та наблизить до стандартів членства в НАТО[813]. Застереження щодо постачання Канадою летальної зброї в Україну розгорталися довкола імовірності посилення кризи процесу мирного врегулювання, оскільки використання летальної зброї та оборонної військової техніки з боку України могло сприйматись як військова загроза з боку проросійських сепаратистських сил, які відповідатимуть використанням нових та смертоносніших систем озброєння, тим самим посилюючи кризу[814].

Другою стала пропозиція про включення України до переліку держав, до яких дозволено експорт зброї. Відповідно до канадського законодавства, федеральний уряд контролює експорт озброєння та оборонної продукції до інших країн[815], відповідно має повноваження «встановлювати Експортний контрольний список»[816] з метою контролю, поміж іншого, експорту військових і стратегічних товарів і технологій, зокрема «зброї, боєприпасів, знарядь або боєприпасів стратегічного характеру чи цінності, використання яких може завдати шкоди безпеці Канади»[817]. Він вимагає від усіх канадських підприємств або приватних осіб, які бажають експортувати з Канади будь-що зі Списку експортного контролю, отримати перед відправкою дозвіл на експорт».

---

[813] House of Commons Standing Committee on National Defence, Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 16 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9158000/NDDNEV61-E.PDF

House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

[814] House of Commons Standing Committee on National Defence, Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 16 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9158000/NDDNEV61-E.PDF

[815] Export and Import Permits Act. Registration. R.S.C. 1985. P. E-19. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/E-19.pdf

[816] Global Affairs Canada. Export Control List. SOR/89-202. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-89-202.pdf

[817] Global Affairs Canada. Export Control List. SOR/89-202. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-89-202.pdf

Канада також здійснює автоматичний облік одиниць вогнепальної зброї (AFCCL), у якому перераховані країни, з якими Канада має міжурядові угоди в сфері оборони, досліджень, розробок і виробництва. Станом на 1 жовтня 2020 р. до нього входило 88 країн[818].

Щодо включення України до переліку держав, до яких дозволено експорт зброї з Канади, поряд із загальною підтримкою («ця акція, яка коштує (Канаді В.М.) дуже мало, але важлива для допомоги Україні в захисті від російської агресії»[819]), були артикульовані певні застереження, пов'язані з означенням України як держави, на території якої відбувається незаконне розповсюдження зброї від початку воєнних дій у 2014 р. Проте такі застереження не набули сили аргументів, оскільки, по-перше, канадська сторона високо оцінила регулярну та систематичну діяльність України з вилучення стрілецької та вогнепальної зброї та звітування перед міжнародною спільнотою щодо свого законного експорту зброї до інших країн; по-друге, було запропоновано використовувати практики США у сфері контролю за зброєю після її доставки до України, коли обліковуються та систематично перевіряються всі серійні номери ракет земля – повітря.

Внаслідок тривалих консультацій на двосторонньому рівні та лобіювання інтересів України в Парламенті Канади представниками української діаспори Україна потрапила до нього у 2017 р.[820] Особливу роль у позитивному вирішенні питання про включення України до переліку країн, яким Канада може постачати зброю, відіграла українська діаспора, яка ініціювала подання 21 квітня 2017 р. до Палати громад відповідної петиції,

---

[818] Automatic Firearms Country Control List. SOR/91-575. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-91-575.pdf

[819] House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF

[820] Automatic Firearms Country Control List. SOR/91-575. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-91-575.pdf

яка зібрала 592 підписи[821]. І хоча петиція більше мала символічний характер, вона артикулювала безпекову проблему, вирішення якої передувало у площині двосторонніх відносин.

Третя пропозиція стосувалася надання українській стороні розвідувальних та супутникових зображень в рамках обміну розвідувальних даних. За оцінками канадських науковців Т. Кузьо та Л. Луцюка, які були залучені Парламентом Канади до обговорення перспектив надання військової допомоги Україні, обмін розвідданими та інформацією між двома країнами означався як «гарна ідея»[822], оскільки Канада, як партнер по особливих двосторонніх відносинах, продовжуючи ділитися з Україною інформацією військової розвідки, може посилювати власну стратегію протидій Російській Федерації та сприяти створенню стратегічної військової розвідки в Україні.

Приклад надання українській стороні розвідувальних та супутникових даних – супутникові знімки RADARSAT-2, які були надані Канадою українським військовим у період з березня 2015 р. по травень 2016 р. для посилення реагування на загрози суверенітету та територіальній цілісності України в регіоні Донбасу. Цей обмін розвідувальними даними здійснювався в оборонних цілях, а не з метою посилення сторони конфлікту в наступальних операціях[823]. Важливу роль для відновлення надання розвідувальних та супутникових даних українській стороні відіграв КУК, який, беручи участь у процесі консультацій з громадськістю, проведеного в рамках перегляду оборонної політики Канади у 2016 р., чітко сформулював вимогу про те, що спроможність канадських

---

[821] Petition. e-968 (Ukraine). Initiated by Yuri Shymko from Toronto, Ontario. URL: https://petitions.ourcommons.ca/en/Petition/Details?Petition=e-968

[822] House of Commons Standing Committee on National Defence, Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 16 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9158000/NDDNEV61-E.PDF

[823] Department of National Defence. Canada's Operation UNIFIER," briefing note distributed to the House of Commons Standing Committee on National Defence for its trip to Belgium, Latvia and Ukraine. September 2017. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2017/09/canada-ukraine_relationshipministertellsukrainiancanadiancongres.html

розвідницьких служб має бути «використана для підтримки здатності України реформувати свою службу збору розвідданих та покращити обмін розвідданими між державами НАТО та Україною»[824]. Під час свого візиту до Канади у вересні 2017 р. президент України П. Порошенко також попросив уряд Канади «відновити програму, яка забезпечує українські військові супутниковими знімками для моніторингу рухів військ повстанських військ та сепаратистів»[825].

Супутникові знімки RADARSAT-2, які мають високу роздільну здатність, здатні забезпечити вищий рівень безпеки України в умовах російської агресії, адже вони допомагають зрозуміти, що відбувається на тимчасово непідконтрольній території України та вздовж тимчасово неконтрольованого кордону між Росією та Україною задовжки близько 400 кілометрів, встановити та зафіксувати переміщення російських військ, зброї, боєприпасів, палива для терористичних утворень на території непідконтрольного Україні Донбасу.

Четверта пропозиція стосувалася посилення співпраці Канади та України в галузі оборонної промисловості. Канада та Україна мають відносно потужний оборонний промисловий сектор та відповідні можливості для ширшої співпраці між двома країнами у військово-промислових аспектах. Тривалий час розвиток зв'язків між канадським та українським оборонними промисловими секторами гальмувалося історичною взаємозалежністю України з військовим потенціалом Росії. Наприклад, найбільша компанія аерокосмічного сектора України «Антонов», яка виробляє цілий ряд стратегічних та тактичних транспортних літаків, традиційно використовувала різні компоненти та системи російського виробництва. Однак з початком російської агресії Україна невідступно прагнула

[824] UCC. Canada's Defence Policy Review Public Consultation 2016. Position Paper, June 2016. URL: https://www.ucc.ca/wp-content/uploads/2016/06/UCC-Submission-Canadas-Defence-Policy-Review-JUNE-2016.pdf

[825] Ukraine Asks Canada for Access to Satellite Images to Monitor Russian, Rebel Troop Movements. *CBC News*. 25 September 2017. URL: https://www.cbc.ca/news/politics/ukraine-canada-satellite-access-1.4306406

зменшити свою військово-промислову залежність від Росії та посилити оборонну промислову співпрацю із західними компаніями Європи, Північної Америки та інших регіонів. Як результат, українські компанії налагоджують відносини із західними аерокосмічними компаніями та замінюють російські технології західними. Зокрема, один із літаків компанії «Антонов» – двомоторний транспортний засіб Ан-132 та транспортний засіб спеціальної канадської місії, який здійснив свій перший політ 31 березня 2017 р. – оснащені низкою західних систем і працюють на турбогвинтових двигунах Pratt&Whitney Canada PW150A, вироблених в Канаді[826].

Попри те, що Україна має потужну оборонну промисловість, вона потребує зовнішньої допомоги. Перспективи розгортання двосторонніх відносин із Канадою у цій сфері розгортаються щодо, по-перше, обговорюваного проєкту створення канадського заводу боєприпасів, обладнання для якого купуватиметься у Канаді. По-друге, обмірковувалася можлива співпраця у суднобудівному секторі. Військово-морські сили України (ВМС України) значно зменшилися як чисельно, так і у можливостях внаслідок вторгнення Росії та анексії Криму в 2014 р., багато військових кораблів було втрачено. Нині ВМС України по суті обмежується проведенням прибережних оборонних операцій у Чорному морі та патрулюванням річкової системи України. Україна має намір відбудувати свій флот і розпочала побудову флоту невеликих броньованих річкових катерів на внутрішньому ринку. Однак ВМС України також потребує корветів та фрегатів, що відкриває можливості для співпраці з суднобудівним сектором Канади, навіть попри те, що Україна може будувати ці військові кораблі в Україні. Враховуючи прагнення України вступити до НАТО та досягти стандартів збройних сил Альянсу до 2020 р., українським військовим інженерам потрібно покладатися на західні, а не російські військово-морські технології, що відкриває можливості експорту для канадських компаній.

---

[826] Antonov's AN 132 Makes Maiden Flight. *Jane's 360*. 3 April 2017. URL: https://www.janes.com/defence-news/

Відповідно до канадського звіту «Готовність військово-морських сил Канади»[827] (червень 2017 р.) суднобудівний сектор Канади має потужні можливості для виробництва морських кораблів, корабельних систем, морських суднових конструкцій та компонентів, застосовує відповідні технології моделювання та технічного обслуговування, здійснює ремонт і капітальний ремонт морських кораблів. Зважаючи на те, що кілька канадських компаній мають всесвітню репутацію успішного продажу морських систем, деталей, комплектуючих та військово-морських технологій, українська сторона висловила готовність купувати їх для інтеграції у військові кораблі, побудовані для ВМС України та зміцнювати оборонно-промислові відносини в частині спільного промислового співробітництва в оборонному секторі.

Головним контекстом співпраці в оборонній сфері стала «Угода про оборонне співробітництво між Канадою та Україною», підписана у квітні 2017 р., Угодою визначалися такі напрямки взаємної співпраці, як оборонні дослідження, розробка та виробництво зброї; матеріальне забезпечення в галузі оборони; оборонна логістика; оборонна політика та політика безпеки; військова освіта та підготовка кадрів; будь-які інші питання у галузі оборони, які можуть бути вирішені спільно. Підписання угоди було значним кроком не тільки для української сторони, яка потребувала допомоги та інвестицій в оборонний сектор, але й для канадської. За оцінками Міністра оборони Канади Х. С. Саджана, «підписання Угоди про оборонне співробітництво свідчить про стійку прихильність Канади до України та українського народу. Це зміцнює зв'язки між нашими двома країнами та допомагає нам продовжувати розвивати наші багаті взаємовигідні відносини. Канада залишається повністю відданою справі надання допомоги Україні, сприянню збереженню та захисту її суверенітету за допомогою операції UNIFIER та підтримки впровадження ключових реформ»[828] у сфері оборони.

---

[827] NDDN. The Readiness of Canada's Naval Forces. Report of the Standing Committee on National Defence. June 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Reports/RP9031883/nddnrp06/nddnrp06-e.pdf

[828] National Defence. Canadian Armed Forces. Government of Canada Signs Defence Cooperation Arrangement With Ukraine. April 3. 2017. Ottawa. URL:

Отже, поглиблення безпекових аспектів політичного партнерства в умовах російської агресії в Україні було вигідним і для України, і для Канади. Україна здобула підтримку в рамках низки численних проєктів та змогла перенести у площину публічного дискурсу проблеми постачання летальної зброї та оборонної військової техніки, включення України до переліку країн, до яких дозволено постачання вогнепальної зброї, обміну інформацією між розвідками та супутниковими знімками, необхідності посилення співпраці між Канадою та Україною в сфері оборонної промисловості та кібербезпеки. Канада, як держава-партнер, яка просуває українські інтереси в системі міжнародних відносин, отримала можливість геополітичного ствердження: перетворюючи збройний конфлікт в Україні на основну тему, Канада претендує на роль очільника міжнародного діалогу, метою якого є мирне розв'язання збройного конфлікту в Україні, ініційованого та здійснюваного Російською Федерацією. З початку воєнних дій у 2014 р. Канада стала рішучим прихильником України в її боротьбі з російською агресією. Разом зі своїми союзниками по НАТО та партнерами з ЄС Канада рішуче засудила незаконну анексію Криму Росією та її агресивні дії проти України. У відповідь на кризу в Україні Канада не лише запровадила дипломатичні й економічні санкції проти Росії, але й надавала пряму підтримку українському уряду та військовим за різними напрямами.

4.3. Основні напрями та тенденції економічного співробітництва України і Канади

Формування та динаміка моделі українсько-канадських двосторонніх відносин неможливі без економічного співробітництва, основою якого є взаємовигідна торгівля як процес обміну товарами

---

https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2017/04/government_of_canadasignsdefencecooperationarrangementwithukrain.html

та послугами між господарюючими суб'єктами держав-партнерів по двосторонніх відносинах. Економічне співробітництво ґрунтується на виробленні адекватної сукупності інструментів і механізмів розширення товарообігу, вдосконалення експортно-імпортної структури, прогнозування та оцінки товарних ринків, здійснення валютно-фінансових операцій і контролю. Зважаючи на те, що двосторонні економічні відносини регулюються договорами, угодами, актами, нормами міжнародного права, вони не можуть розгортатися осторонь від зовнішньої та внутрішньої політики держав як суб'єктів міжнародних відносин. Під впливом глобалізаційних процесів, з одного боку, відбувається «накладання» національних економічних систем та посилюється їх взаємозалежність у суцільній світовій системі, з іншого – поглиблюється розрив між найрозвиненішими та найбіднішими державами, що не може не позначатися на двосторонніх відносинах.

Канада, на відміну від України, має достатньо розвинену ринкову економіку з дещо більшим урядовим регулюванням, ніж, наприклад, сусідні США, але набагато меншим, ніж у європейських країнах. Канада є членом Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР) та Великої сімки (G7). Канада – одна з небагатьох держав світу, які можуть дозволити собі експортувати енергоносії. Вона має великі поклади природного газу на східному узбережжі, а також нафти в Альберті. Великі поклади нафтових пісків Атабаски – друге найбільше родовище нафти у світі після Саудівської Аравії. У Квебеці, Британській Колумбії, Ньюфаундленді і Лабрадорі, Онтаріо, Манітобі гідроелектроенергія – найпоширеніше і найдешевше джерело енергії[829].

Ще одна особливість економіки Канади те, що вона – один з найбільших у світі виробників сільськогосподарської продукції. Канадські прерії, освоєні значною мірою завдяки кількох хвиль української еміграції, а це провінції зі сходу на захід: Манітоба,

[829] WTO Trade Policy Review of Canada. 2015. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s314_e.pdf

Саскачеван, Альберта, – одні з найбільших постачальників пшениці та інших зернових культур. Канада найбільший виробник цинку й урану. Вона має великі родовища інших природних ресурсів, зокрема золота, нікелю, алюмінію, свинцю. В країні ритмічно працює високорозвинена переробна промисловість, передусім на півдні Онтаріо і Квебеці. Тут діють автобудівні заводи, філії багатьох американських та японських автомобільних компаній[830].

Економіка Канади глибоко інтегрована у світову економіку, що робить її до деякої міри залежною від міжнародної торгівлі. Таке явище характеризує економіку будь-якої розвиненої країни – адже світ вступив в епоху глобалізації. Насамперед господарське життя Канади тісно пов'язане зі США і, відповідно, залежне від тих контактів. Ще у 1989 р. вона уклала зі США Угоду про безмитну торгівлю (FTA). А у 1994 р. з тими ж США та Мексикою Канада уклала тристоронній Північноамериканський договір про вільну торгівлю (NAFTA)[831]. Вільна торгівля неабияк пожвавила економічну співпрацю між учасниками договору. Найбільше експорту, а це близько 75 % припадає на США.

Для економіки України періоду незалежності характерними стали процеси модернізації принципів функціонування, які орієнтували на західні динамічні ринкові держави, в яких приватна підприємницька ініціатива поєднувалася з високими стандартами життя. Проте проведення ринкових реформ відбувалося фактично через: (1) ліквідацію діючої економічної системи, а не трансформацією економічних інститутів та пристосування їх до нових ринкових умов господарювання; (2) монетизацію статусу в

---

[830] WTO. Trade Policy Review: Canada. 17 April 2019. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s389_e.pdf

[831] Практичний посібник з експорту до Канади для українських малих та середніх підприємств. URL: http://www.consumer.gov.ua/Pictures/Files/Editor/document/%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD/%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%20%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0/I-CAN-Export-guide-CUTIS-final.pdf

бюрократичній ієрархії на майно і капітал; (3) нелінійність процесів накопичення, коли бюрократична система перешкоджала відкритості українських ринків для іноземного капіталу та сприяла перерозподілу власності відповідно до зміни політичних регіональних і локальних еліт. Результатом такого характеру економічних реформ стало формування олігархічної системи господарювання, що в умовах недосконалого антимонопольного законодавства та нерозвинутого громадського суспільства перетворилося на гальмівний чинник будь-яких реформ та ведення прозорого бізнесу. Українські підприємства, позбавлені надійних інвестиційних джерел, виробляли продукцію з високим ступенем доданої вартості, тож були неконкурентними на світових ринках та у двосторонніх економічних відносинах. Паралельно відбувався процес транснаціоналізації українських сировинних монополій, які мали експортний потенціал.

Процеси інтеграції України у світове господарство, яке функціонує за неоліберальною парадигмою та відповідно до встановлених і прийнятих міжнародних правил. У 1992 р. Україна набула членства в Міжнародному валютному фонді (МВФ), а з вересня 1996 р. взяла на себе зобов'язання щодо конвертованості національної валюти за поточними операціями. Також значущі зобов'язання були взяті Україною відповідно до угоди, яка була погоджена 14 червня 1994 р. Україна погодила «Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами»[832], яка стала чинною з березня 1998 р. Відповідно до цієї угоди, сторони надавали одна одній режим найбільшого сприяння у торгівлі згідно з «Генеральною угодою з тарифів і торгівлі»[833]. Дія цієї угоди була продовжена Світовою організацією торгівлі, членом якої Україна стала у 2008 р.

---

[832] Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами. URL: https://www.zakon.rada.gov.ua/go/998_012.

[833] Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947). URL: https://www.zakon.rada.gov.ua/show/995_264

Метою усіх інтеграційних економічних проєктів України було здійснення комплексу реформ, які забезпечують перехід від планової до ринкової моделі економічних відносин, зміну системи державного управління у податковій та митній службах, системи пенсійного забезпечення, правосуддя, регулювання енергетичного та сільськогосподарського секторів. Однак поки що Україна не використала усіх можливостей для забезпечення економічного зростання. Одним із аспектів такого потенціалу є двосторонні економічні відносини, зокрема і з Канадою.

Канада у 1992 р. стала першою країною, яка через Корпорацію експортного розвитку відкрила кредитні лінії для України розміром 50 млн дол. США, а вже у жовтні 1994 р. вона збільшила їх на 20 млн. дол. США [834]. За визнанням представників КУК одним з найпродуктивніших в українсько-канадських відносинах став 1994 р., коли було докладено особливих зусиль у поліпшенні двосторонніх відносин та наданні канадської економічної підтримки Україні. У березні 1994 р. делегація КУК, очолювана президентом КУК О. Романівим, зустрілася з міністром закордонних справ А. Уелетом в м. Оттаві, де вони представили бріф із пропозиціями української громади щодо зміцнення українсько-канадських відносин. Цей документ закликав канадський уряд надати економічну допомогу Україні та розгорнути інтегративну зовнішньополітичну стратегію. КУК запропонував цілу низку рекомендацій, серед яких найвагоміші такі: по-перше, Канада має закликати союзників НАТО виготовити спеціальну безпекову систему, яка б гарантувала недоторканість кордонів України в обмін на її без'ядерний статус та отримання допомоги; по-друге, Канада мала б поглибити свої взаємозв'язки з Україною у сферах політики, торгівлі, оборони, науки, технологій, освіти, спорту та розширити

[834] Statistics Canada: Canada's national statistical agency. URL: http://www.statcan.gc.ca/start-debut-eng.html

програми культурних обмінів[835]. Важливість цих заходів підкріплена рядом ініціатив федерального уряду, започаткованих у тому ж році: (1) міністр закордонних справ А. Уелет оголосив, що Канада надасть 26,5 млн дол. для вирішення проблем, пов'язаних із атомною енергетикою України, якістю води в Дніпрі та у формі гуманітарної і медичної допомоги; (2) прем'єр-міністр Канади Ж. Кретьєн оголосив про проведення в Канаді спеціальної конференції Країн Великої Сімки з проблем економічного розвитку України; (3) почалося втілення Програми канадсько-українського партнерства[836].

Однак проривним у двосторонніх економічних відносинах між Україною та Канадою можна вважати 2004 р., коли товарообіг між Україною і Канадою збільшився майже у два рази та сягнув 83 млн доларів США, а український експорт до Канади зріс за один рік на 170 %[837]. Тоді уперше за багато років валова продукція сільського господарства зросла на 7,6 %, а в рослинництві – на 18 %[838]. Завдяки ринковим механізмам в аграрній галузі України збитки зменшилися в 10 разів. Тож для зміцнення галузі важливо було запозичити досвід Канади зі створення кредитних спілок для підтримки селянських і фермерських господарств, системи довгострокового іпотечного кредитування, розвитку інфраструктури на ринку землі. Ринковим перетворенням в сільському господарстві України сприяло здійснення спільного українсько-канадського проєкту розвитку м'ясного скотарства та кормовиробництва (СТЕП)[839].

---

[835] Вісімнадцятий Конгрес українців Канади. Вінніпег: Накладом Централі КУК, 1995. С. 65 – 66.

[836] Вісімнадцятий Конгрес українців Канади. Вінніпег: накладом Централі КУК, 1995. С. 65 – 66.

[837] Дойчик М. Стосунки України та Канади в 1991–1996 рр.: патронат чи співробітництво. *Нова політика*.1998. № 4. С. 9–12.

[838] Стан та перспективи українсько-канадських відносин. URL: http://www.ukrexport. gov.ua/ukr/torg_econ_vidn/can/1368.html

[839] Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами за 2011 рік. *Державна служба статистики України.* URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

Підвищення цін на сировинні ресурси та продукцію чорної металургії після світової фінансової кризи 2008 р. призвело до збільшення вартісних обсягів товарного експорту України до Канади та відновленню позитивної динаміки експортно-імпортних операцій. За даними Держкомстату України, у 2011 р. загальний обсяг взаємної торгівлі товарами та послугами збільшився, порівняно з 2010 р. на 35,8 % та становив 507,9 млн дол. США. Імпорт до України збільшився на 23,6 % та становив 245,7 млн дол. США, експорт до Канади збільшився на 49,7 % та склав 262,2 млн дол. США.[840]. Тоді ж розпочався переговорний процес про підписання двосторонньої угоди про вільну торгівлю між Україно та Канадою, про що оголошено під час візиту до України Міністра міжнародної торгівлі та азіатсько-тихоокеанського транспортного коридору Канади (вересень 2009 р.). Однак згодом він припинений через непрозорий характер економічних відносин: «для того, щоб канадські інвестиції прийшли в Україну і почали працювати, необхідно провести зміни. Зважаючи на специфіку канадського бізнесу, його консерватизм та прагнення до зниження ризиків, канадські інвестори прийдуть в Україну тільки тоді, коли будуть упевнені, що їхні інвестиції збережені, мають захист і будуть повернені безперешкодною оплатою кредитів, дивідендів тощо», – наголосив виконавчий директор Канадсько-Української Торгової Палати Е. Турос[841].

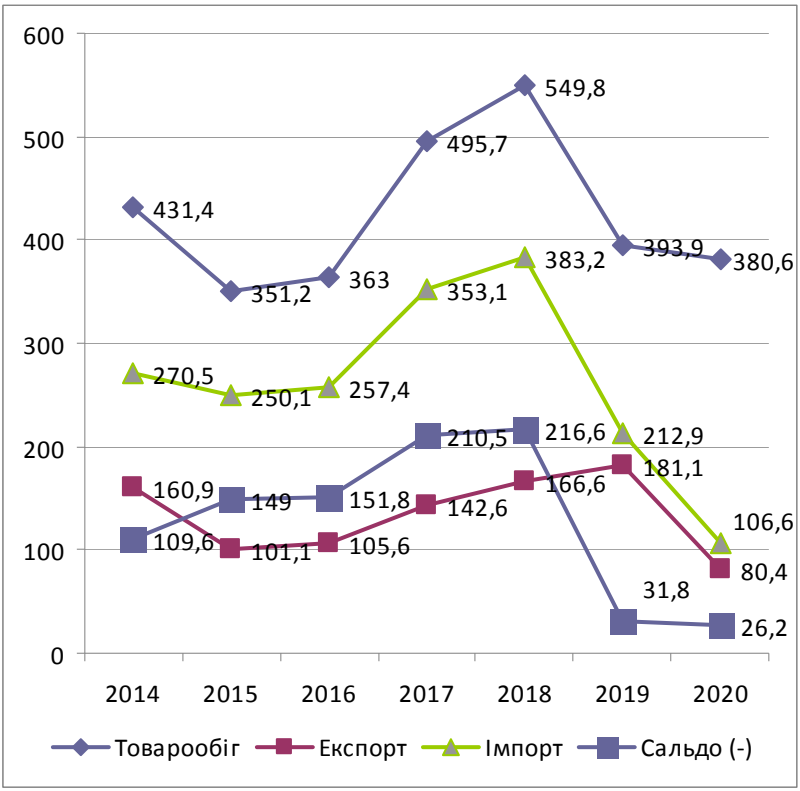
Розгортання в Україні російської агресії в Україні загалом негативно позначилося на динаміці торговельних операцій між країнами (малюнок 4.3.1[842]).

---

[840] Черник П. Україна–Канада: стан та перспективи сучасних міждержавних взаємин. *Гілея.* Вип. 82. С. 454.

[841] Канада зупинила переговори про вільну торгівлю з Україною через мита. Угода про асоціацію з ЄС: читаємо між рядків. URL: http://www.vgolos.com.ua /news/kanada_zupynyla_peregovory_pro_vilnu_torgivlyu_z_ukrainoy u_cherez_myta_121074.html

[842] Canada-Ukraine Chamber of Commerce. URL: https://www.cucc.ca/?lang=uk

Малюнок 4.3.1. **Торговельно-економічні відносини між Україною та Канадою в період російської агресії**

Дані малюнка 4.3.1 дають змогу зробити низку висновків, які вказують на вплив російської агресії на динаміку двосторонніх економічних відносин між Україною та Канадою. По-перше, за підсумками 2019 р. товарообіг між Україною та Канадою склав 393,9 млн дол., що вказує на його зменшення на 28,3 % (155,5 млн дол.), порівняно з 2018 р. Із 2020 р. він поступово почав зростати, зокрема за результатами перших шести місяців – на 4,2 % (190,3 млн дол.).

По-друге, експорт українських товарів до Канади, попри поступове зростання у 2015–2019 рр., у 2020 р. зменшився на 25,6 %. Основні групи експорту товарів залишилися незмінними:

органічні хімічні сполуки (20 % від загального обсягу); дубильні екстракти (15 % від загального обсягу); мідь та вироби з неї (14 % від загального обсягу); зернові культури (8 %; від загального обсягу); чорні метали (6% від загального обсягу). В структурі українського експорту у 2020 р. товари з високою доданою вартістю становили 14 %; металургійна продукція – 20 %; продукція сільськогосподарського сектора та харчової промисловості – 21 %, фармацевтична продукція – 36 %[843]. Структура українського експорту до Канади характеризується низькою доданою вартістю, а отже і прибутковістю, та демонструє залежність від кількох галузей, що робить його чутливим до кон'юнктури світових ринків. Враховуючи потенціал Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою, можна очікувати збільшення взаємного товарообороту. Експортною стратегією України на 2017–2021 рр.[844] Канаду віднесено до ринків, на яких українські виробники мають значний потенціал для експорту продукції.

По-третє, імпорт канадських товарів, від 2018 р. також демонструє негативну динаміку. Основними групами канадського імпорту товарів є засоби наземного транспорту, крім залізничного (30 %); риба та ракоподібні (17 %); фармацевтична продукція (12 %), ядерні реактори, котли, машини (8 %)[845]. Канадський імпорт, на відміну від українського експорту, є диверсифікованим, а його значна частина – це продукція з високою доданою вартістю.

Загальний обсяг канадських прямих інвестицій в економіці України станом на 31 березня 2020 р. склав 31,1 млн дол. США, що

---

[843] Statistics Canada: Canada's national statistical agency. URL: http://www.statcan.gc.ca/start-debut-eng.html

[844] Про схвалення Експортної стратегії України ("дорожньої карти" стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 № 1017-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80#Text

[845] Практичний посібник з експорту до Канади для українських малих та середніх підприємств. URL: http://www.consumer.gov.ua/Pictures/Files/Editor/document/%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD/%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%20%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0/I-CAN-Export-guide-CUTIS-final.pdf

менше, ніж у попередньому році (38,1 млн дол. США)[846]. На вересень 2020 р. в Україні реалізовувалося 35 канадських проєктів, адміністрування 19 з них здійснювалося Міністерством міжнародного розвитку, 13 – Програмою миротворчих і стабілізаційних операцій МЗС Канади, ще 3 стосувалися гуманітарної допомоги населенню, постраждалому внаслідок російської збройної агресії[847]. Ключовими напрямами техдопомоги є підтримка економічного розвитку з наголосом на розвитку сільського господарства, верховенства права, насамперед судова реформа, демократичного розвитку та обороноздатності України.

Зважаючи на те, що економічний обмін між Україною та Канадою позначений негативними тенденціями, варто звернутися до порівняння умов розвитку торгівлі та її конкурентоспроможності за допомогою міжнародних глобальних індексів, яким є The Global Enabling[848]. The Global Enabling як дослідницький інструмент допомагає визначити ефективність і дієвість державної політики та центральних органів виконавчої влади у сфері ведення міжнародної торгівлі та розвитку двостороннього економічного співробітництва. Основа рейтингу – показники відкритості національних економік для міжнародної торгівлі, які визначають характер доступу до ринків, економічне адміністрування кордону, транспортну та комунікаційну інфраструктури, діловий клімат. В сукупності ці показники вказують на те, як країни усувають бар'єри на шляху розширення економічного співробітництва та вказують на його здатність стимулювати розвиток торговельних відносин, означають проблеми, які потребують системного вирішення. У 2016 р. Україна посіла 95 місце в рейтингу (у 2014 р. – 86 місце), Канада – 24 місце серед 136 країн (малюнок 4.3.2)[849].

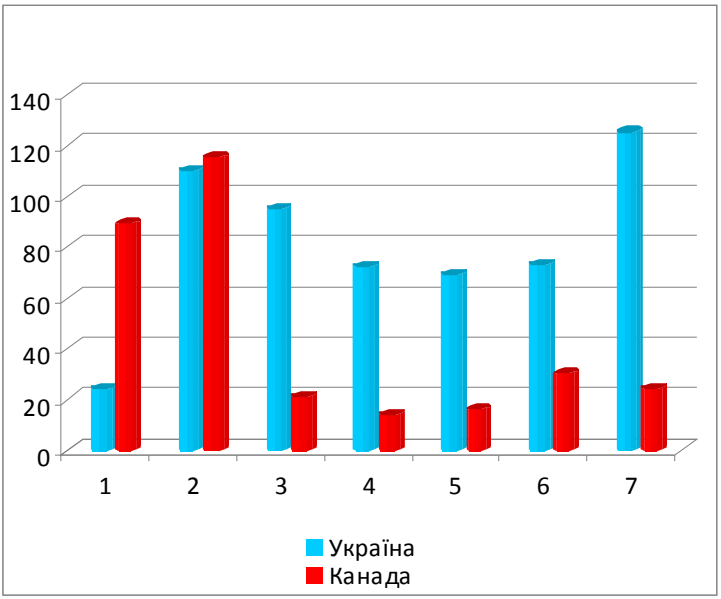
---

[846] Statistics Canada: Canada's national statistical agency. URL: http://www.statcan.gc.ca/start-debut-eng.html

[847] Співробітництво Україна – Канада. URL: https://ucci.org.ua/press-center/ucci-news/spivrobitnitstvo-ukrayina-kanada

[848] The Global Alliance for Trade Facilitation.The Global Enabling Trade Report 2016. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2016_report.pdf

[849] Складено за: The Global Alliance for Trade Facilitation.The Global Enabling Trade Report 2016. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2016_report.pdf

Малюнок 4.3.2 **Порівняння рейтингів сприяння торгівлі України та Канади (за складовими рейтингу), 2016 (місце в рейтингу)**

Примітки: 1 – доступ до внутрішнього ринку; 2 – доступ на зовнішні ринки; 3 – ефективність та прозорість митної адміністрації; 4 – доступність та якість транспортної інфраструктури; 5 – доступність та якість транспортного сервісу; 6 – наявність і використання інформаційно-комунікаційних технологій; 7 – діловий клімат

Дані малюнка 4.3.2 вказують на принципові відмінності в політиці сприяння торгівлі, які сформувалися між Україною та Канадою. Подібні позиції в рейтингу обидві країни займають за критерієм «доступу на зовнішні ринки». За п'ятьма складовими Україна значно поступається Канаді, маючи перевагу над її позицією за критерієм «доступ до внутрішнього ринку». Українська політика сприяння торгівлі гальмується: (1) низькою ефективністю роботи митниці (95 місце); (2) часовими рамками, упродовж яких суб'єкт господарювання оформлятиме імпорт (116 місце), що вказує на непередбачуваність процедури; (3) незаконними платежами, які можуть стягуватися під час експортно-імпортних операцій (120 місце);

якістю доріг та логістикою сполучення (132 місце); принципами захисту майнових прав (127 місце); нормами захисту інтелектуальних прав (112 місце). Канада, попри складну структуру тарифів, оцінюється як країна з досить відкритою економікою для промислових товарів. Канада сприяє полегшенню торгівлі (24 сукупне місце) та позитивно оцінюється з позицій ефективності митних процесів (21 місце). Особливістю її торговельної політики є високі витрати на документальне оформлення імпорту та експорту (30 місце). Однак рівень розвитку інфраструктури (16 місце) компенсує цей недолік. Найбільше розвитку економічного двостороннього та багатостороннього співробітництва слугують розвиток повітряного транспорту та якості доріг (16 місце). Зауважимо, що для Канади взагалі не характерне таке явище, як корупція на кордоні, або під час митного оформлення товарів і послуг.

Потенціал українсько-канадської інвестиційної співпраці до даного часу повністю не розкритий та стримується, насамперед, оцінками ризиків для канадського бізнесу в Україні, котрі здійснюються Export Development Canada, її дочірньою структурою Development Finance Institute та EDC – інституцією, яка надає фінансові гарантії канадським інвесторам за результатом оцінки надійності економіки, до якої планується спрямувати інвестиції[850]. Українське посольство в Канаді систематично приділяє увагу інформаційній роботі з EDC та канадським бізнесом щодо розвитку економіки України, результативності проведених реформ, покращення інвестиційного та бізнес - клімату. Проте EDC доволі консервативна інституція, яка повільно ухвалює рішення щодо зміни рейтингів, відповідно до яких нині Україна має статус відкритої для канадського бізнесу з певними обмеженнями. Ці обмеження визначаються: обмеженнями Уряду Канади, політичними ризиками (порушення прав людини та корупція) та низкою інших факторів, серед яких розмір економіки, диверсифікація економіки та ризики стихійних лих[851].

---

[850] Export Development Canada (EDC). URL: https://www.edc.ca/
Development Finance Institute (FinDev Canada). URL: https://www.findevcanada.ca/en

[851] EDC. Evaluating the market in Ukraine. URL: https://www.edc.ca/en/country-info/country/ukraine.html

Дієвим фактором, котрий впливає на українсько-канадську двосторонню торговельну та інвестиційну співпрацю, є конкуренція на світовому ринку за канадський капітал, де Україна конкурує з ринками азійських країн. Ринки Азії не лише швидко розвиваються, але й гнучкіші. До негативних чинників, які стримують канадських інвесторів, можна віднести надто регульований характер економіки України, недосконаліть судової системи та існуюче нормативно-правове регулювання механізмів завезення до України коштів та їх подальше повернення у вигляді прибутку. Тож якісний ривок у економічному співробітництві України та Канади можливий за рахунок поліпшення бізнес - клімату в Україні та зміни структури українського експорту, оскільки українські компанії – прямі конкуренти канадських виробників. Українські компанії мають здійснювати пошук канадських партнерів у тих нішах економічних відносин, у яких вони можуть доповнювати один одного.

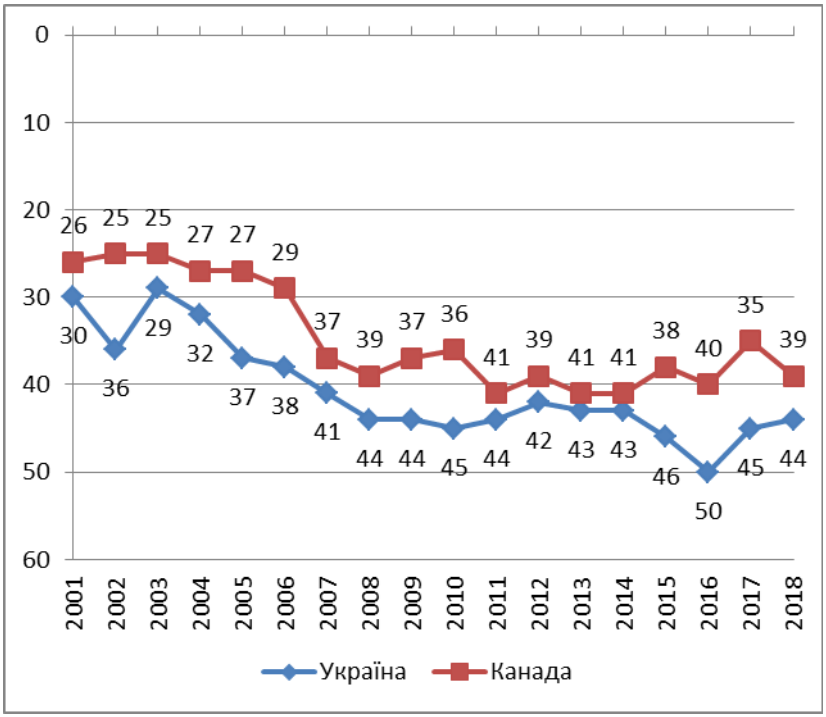
Оцінюючи перспективи українсько-канадських двосторонніх відносин, ми погоджуємося з З. Макогін, що за розрахунком індексу комплементарності українсько-канадських торговельних відносин, економічні структури двох країн швидше комплементарні, аніж антагоністичні[852]. Співпраця з Канадою сприяє зростанню української економіки, тож такі економічні відносини необхідно розвивати та підтримувати.

Перспективи двосторонніх економічних відносин України та Канади відображені і в Індексі економічної складності (Economic Complexity Index), який вказує на сутність глибинних процесів в національних економічних системах. Його основа – позитивна залежність між запасом знань та складністю виробничих процесів і продукції, яку може запропонувати країна у двосторонній торгівлі. Фактично, Індекс економічної складності відображає якість технологічного рівня країни (малюнок 4.3.3[853]).

---

[852] Макогін З. Я., Фальковська І. Р. Динаміка та оцінка ефективності зовнішньоторговельних відносини України та Канади. *Економіка і організація управління.* 2020. № 1 (37). С. 76.

[853] Складено за: The Atlas of Economic Complexity. Country & Product Complexity Rankings. URL: https://atlas.cid.harvard.edu/rankings

Малюнок 4.3.3. **Порівняння рейтингових позицій України та Канади за індексом економічної складності, 2001–2018**

Дані малюнка 4.3.3 вказують, що упродовж останніх двох десятиліть позиції і України, і Канади у рейтингу економічної складності погіршувалися. Одним із парадоксів, щодо насамперед України є те, що російська військова агресія Росії дала поштовх до збільшення державних капіталовкладень у виробництво продукції військового призначення, що є складним виробничим процесом. У рейтингу це відображено у набутті Україною вищих позицій та переміщення з 50 сходинки рейтингу (2016 р.) на 44 (2018 р.). Зважаючи на те, що обидві країни належать до групи країн із високим рівнем економічної складності, обіймаючи у 2018 р. 44 позицію (Україна) та 39 позицію (Канада), перспективи двосторонніх економічних відносин можуть бути охарактеризовані

як конструктивні. Проте на заваді цього постають особливості України як країни з низьким Індексом економічної свободи. Індекс економічної свободи вираховується як сукупний показник оцінки 12 факторів, згрупованих, відповідно до сфери прояву: по-перше, верховенство права (права власності; ефективність судочинства; цілісність уряду); по-друге, рівень втручання уряду (податковий тягар; державні витрати; фіскальне здоров'я); по-третє, ефективність регулювання (свобода бізнесу; свобода праці; монетарна свобода); по-четверте, відкритість ринку (свобода торгівлі; свобода інвестування; фінансова свобода)[854].

Дані вказують на те, що від 1995 р. за Індексом економічної свободи позиції Канади неухильно зростали. З максимально можливих 100 балів у 2020 р. країна набрала 78,2 бала, тоді як найнижчий показник був зафіксований у перший рік оцінювання. Для позиції України за Індексом економічної свободи характерні коливання. Починаючи з надто низьких оцінок (39,9 бали у 1995 р.), максимального значення у 55,8 бали вона змогла досягнути за наслідками Помаранчевої революції. Нині найбільшими проблемами України в контексті забезпечення економічної свободи, яка відображає створення державою умов для конкурентних економічних відносин є забезпечення верховенства права, зокрема захисту прав власності, ефективності судочинства, формату правових відносин на ринку праці, формування відкритості ринку для інвестування.

Попри такий неоднозначний контекст українсько-канадських двосторонніх економічних відносин, між країнами була підписана у червні 2016 р. «Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою»[855], яка набула чинності з 1 серпня 2017 р. Вона стала першою для України після підписання Угоди про асоціації з ЄС,

---

[854] Ranking the World By Economic Freedom. URL: https://www.heritage.org/index/visualize

[855] Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/94-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju/ugoda-pro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukrayinoyu-ta-kanadoyu

угодою, яка охоплює ринок такого масштабу та 12 угодою такого типу для Канади. Угода відкрила нові експортні можливості для українського бізнесу на короткострокову і довгострокову перспективу, дала змогу диверсифікувати торгові потоки з України. Виступаючи перед членами Постійного комітету Сенату із закордонних справ та міжнародної торгівлі на засіданні 17 травня 2017 р. (головуюча – сенатор Р. Андрейчук), депутатка парламенту, П. Голдсміт-Джонс наголосила, що канадсько-українська угода про вільну торгівлю є значним кроком у зміцненні економічних зв'язків та сприятиме економічному зростанню обох країн: «Переговори розпочались у 2010 р. та завершились лише після шести раундів, у липні 2015 р. Потім угода була підписана в Києві 11 липня 2016 р. Угода про вільну торгівлю між Канадою та Україною вигідна для Канади з ряду причин, зокрема тому, що вона забезпечить канадським компаніям полегшений доступ на ринок України; це зрівняє умови для гри в Україні з конкурентами з ЄС; і це забезпечить перевагу над більшістю решти країн світу, які не мають угоди про вільну торгівлю з Україною»[856].

Угода відкрила для українських виробників у Канаді безмитний доступ до 98 % ринків, а експорт поповнився на 154 нові товарні позиції. Водночас експорт окремих товарів, зокрема це стосується аграрної продукції (пшениця, ячмінь, яйця, м'ясо птиці, яловичина, свинина) буде безмитним тільки в межах встановлених квот. Україна зобов'язалася скасувати митні тарифи на 72 % канадських товарів (риба і морепродукти, зернові, арахіс, соки, мінеральна вода). На нашу думку, умови Угоди мають дещо асиметричний, на користь України, характер, адже, якщо для України більшість видів мита скасовувалася одразу після ратифікації, то для Канади процес лібералізації

[856] Senate of Canada. Proceedings of the Standing Senate Committee on Foreign Affairs and International Trade. Issue No 25. Evidence. Meeting of May 17, 2017. URL: https://sencanada.ca/en/Content/SEN/Committee/421/AEFA/25ev-53338-e

доступу до українського ринку відбуватиметься поетапно. Український бізнес отримав час для підготовки до конкуренції з канадськими товарами. На частину товарів з Канади мито скасовувалося не одночасно, а в рамках перехідних періодів в 3,5 та 7 років (для легкових автомобілів). Зауважимо, що українська сторона виключила з режиму вільної торгівлі цукор.

«Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою»[857] формує простір для розвитку та поглиблення двосторонніх економічних відносин між Україною та Канадою:

– Вигоду від Угоди з Канадою в короткостроковій перспективі отримають українські виробники соняшникової олії, кондитерських виробів, алкогольних напоїв та пива, соків, фруктових та овочевих консервів, кераміки, одягу, металургійного та хімічного секторів. Для українського експорту найперспективнішими на канадському ринку є п'ять напрямів: ІТ-індустрія (у 2017 р. експорт ІТ-послуг з України до Канади складав 55,5 млн дол. США, що становило 61 % від загального обсягу експорту послуг[858]), виробництво одягу, взуття, меблів та кондитерська галузь.

– Подоланню сертифікаційних бар'єрів для українських товарів сприятиме сертифікація товарів в ЄС, оскільки після набрання чинності Угоди про зону вільної торгівлі Канади та ЄС, стандарти якості та безпеки товарів, їх маркування, упаковка, яких вимагає від України ЄС будуть визнаватися і в Канаді.

– Угода формує мотивацію для українських перевізників виступати з пропозиціями щодо оптимізації і поліпшення умов поставок між двома країнами. Нині

---

[857] Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/94-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju/ugoda-pro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukrayinoyu-ta-kanadoyu

[858] Перспективи співробітництва Україна – Канада. Огляд ринку Канада. URL: http://www.cci.neocm.com/uaca.pdf

складна і дорога логістика просування українських товарів на канадському ринку, яка збільшує їх вартість у два або навіть три рази, є значною перешкодою для розвитку двосторонніх економічних відносин.

– Недорога, однак кваліфікована робоча сила в Україні потенційно стимулюватиме канадські інвестиції як у створення нових робочих місць, так і в уже існуючі бізнеси.

– Угода сприятиме лібералізації торгівлі з іншими країнами і стратегічними партнерами України, які мають подібний статус і у двосторонніх відносинах з Канадою. Укладання Канадою Угоди про зону вільної торгівлі з Україною стало сигналом для інших країн про перспективність та потенціал економічної співпраці з українською державою.

Одночасно з діяльністю щодо підписання «Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою»[859] в Україні розгортався канадсько-український проєкт підтримки торгівлі та інвестицій (CUTIS), розпочатий 2 лютого 2016 р. та розрахований на період до 31 грудня 2020 р. Він був спрямований на збільшення обсягів торгівлі та інвестицій між Канадою та Україною, організацію допомоги українським компаніям, особливо малим та середнім підприємствам, у набутті відповідності канадським стандартам та забезпеченню їм доступу на канадський і світовий ринки[860]. Важлива складова проєкту – допомога у формуванні спроможності українського уряду запроваджувати нові системи та інноваційні процеси, які сприяють кількісному збільшенню торгових та інвестиційних потоків між Канадою та Україною.

---

[859] Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/94-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju/ugoda-pro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukrayinoyu-ta-kanadoyu

[860] Project profile — Canada-Ukraine Trade and Investment Support. URL: https://w05.international.gc.ca/projectbrowser-banqueprojets/project-projet/details/d002636001

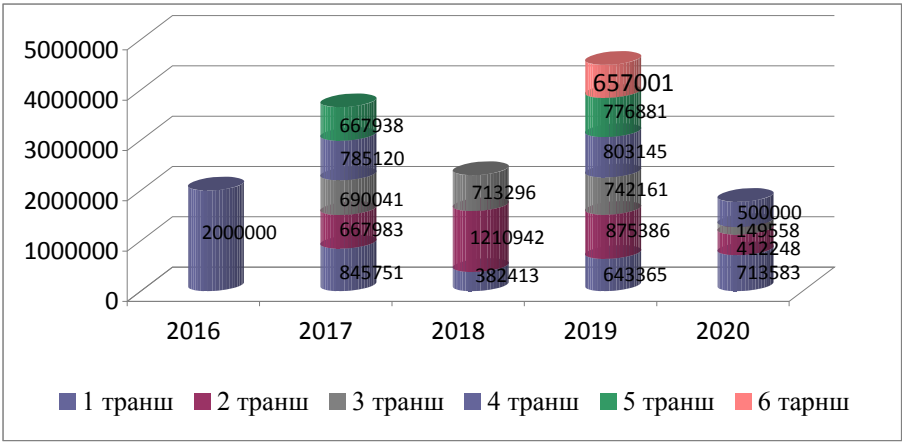
Створюючи торговельні та інвестиційні можливості для значної кількості українських малих та середніх підприємств, цей проєкт сприяв посиленню їх економічної спроможності, що є чинником стійкого економічного зростання України. Основними напрямами CUTIS були визначені: по-перше, забезпечення навчання українських малих та середніх підприємств з питань бізнес-планування та методів дослідження ринку; по-друге, сприяння обміну між українським та канадським бізнесом через заходи з просування торгівлі; по-третє, надання канадському та українському приватному сектору інформації про можливості торгівлі та інвестицій через спеціальні веб-портали та інформаційні заходи; по-четверте, проведення аналізу ринку для виявлення пріоритетних галузей, які мають найбільший потенціал для експорту до Канади; по-п'яте, забезпечення навчання співробітників відповідних міністерств України для забезпечення досліджень ринку та розробки стратегій залучення інвестицій; по-шосте, надання допомоги українським державним та приватним суб'єктам господарської діяльності у розумінні та використанні можливостей, передбачених Канадо-українською угодою про вільну торгівлю[861].

Для досягнення очікуваних результатів проєкту, зокрема збільшення двосторонніх можливостей торгівлі та інвестицій між Україною та Канадою, особливо для малих і середніх підприємств та покращення використання науково-обґрунтованого аналізу торгівлі та інвестицій державними та приватними суб'єктами господарської діяльності в Україні для здійснення регуляторних реформ, канадська сторона надавала необхідне фінансове забезпечення (малюнок 4.3.4[862]).

---

[861] Project profile — Canada-Ukraine Trade and Investment Support. URL: https://w05.international.gc.ca/projectbrowser-banqueprojets/project-projet/details/d002636001

[862] Складено за: Project profile — Canada-Ukraine Trade and Investment Support. Financials. URL: https://w05.international.gc.ca/projectbrowser-banqueprojets/project-projet/details/d002636001

Малюнок 4.3.4. **Кростемпоральна структура фінансування Канадсько-Українського проєкту підтримки торгівлі та інвестицій, дол. США**

За результатами проєкту, по-перше, 34 українські компанії, які відвідували заходи, організовані CUTIS, а також місії зі сприяння торгівлі сукупно експортували до Канади товари на суму 3019550 канадських доларів, при чому експорт компаній, керованих жінками, становив 36 % від сукупного експорту.

По-друге, проєкт підтримав 35 торгових місій або місій імпортерів, у рамках яких понад 600 (з них 33 % – жінки) українських власників малого бізнесу провели 1100 зустрічей з канадськими компаніями, зокрема імпортерів та вистриб'юторів. Серед тих, хто брав участь у торгових місіях або місіях імпортерів, 81 % повідомляли про поліпшення ділових зв'язків з канадськими компаніями (з них 84 % – жінки)[863].

По-третє, 24 червня 2019 р. запущений веб-портал для українських експортерів, зацікавлених у пошуку канадських партнерів та для канадських імпортерів, зацікавлених у продажу

[863] Project profile — Canada-Ukraine Trade and Investment Support. URL: https://w05.international.gc.ca/projectbrowser-banqueprojets/project-projet/details/d002636001

української продукції на своїх ринках «Канадсько-український торговельно-інвестиційний шлюз»[864]. На ньому розміщені 76 профілів українських компаній у розділі торгівлі та 27 профілів в розділі інвестицій.

По-четверте, гендерний аналіз за результатами CUTIS був оприлюднений 28 травня 2019 р. на заході в м. Києві. Участь у ньому взяли 72 учасники (з них 56 жінок), зокрема представники малих та середніх підприємств, очолюваних жінками, представники українського уряду, бізнес-асоціацій та громадських організацій, засобів масової інформації та донорської спільноти. Звіт узагальнив дворічні кількісні та якісні дослідження бар'єрів на шляху українського експорту до Канади та проблем, з якими стикаються жінки-власники та топ-менеджери малих та середніх підприємств в Україні, займаючись міжнародною торгівлею. Звіт також містив 25 рекомендацій для державних та приватних зацікавлених сторін щодо того, як зменшити ґендерні бар'єри у торгівлі для ММСП, якими володіють жінки та керовані жінками[865]. Зокрема, серед рекомендацій для Центральних органів виконавчої влади в Україні йшлося про необхідність запровадження заходів та ініціатив, спрямованих на заохочення стартапів, очолюваних жінками, та збільшення частки жінок серед власників підприємств. Серед конкретних заходів стимулювання як найперспективніші були названі фінансування бізнес-інкубаторів, які підвищують спроможність жінок-підприємниць, розширення сфери діяльності жіночих бізнес-асоціацій на регіональному та галузевому рівнях, переведення на професійну основу існуючих асоціацій, а також фінансування галузевих або регіональних мереж жінок-підприємниць[866].

---

[864] Canada-Ukraine Trade and Investment Gateway. URL: http://ukraine-trade-and-investment-portal.com/cgi-sys/suspendedpage.cgi

[865] Видимі та невидимі бар'єри: Гендерний аналіз викликів у експортній діяльності для українських мікро-, малих та середніх підприємств (ММСП). URL: https://kievvlast.com.ua/project/resources/attachments/3PDtba9Q.pdf

[866] Видимі та невидимі бар'єри: Ґендерний аналіз викликів у експортній діяльності для українських мікро-, малих та середніх підприємств (ММСП). URL: https://kievvlast.com.ua/project/resources/attachments/3PDtba9Q.pdf

По-п’яте, проєкт стимулював залучення окремих регіонів України до розгортання двосторонніх економічних відносин. Наприклад, тільки у січні–жовтні 2018 р. зовнішньоторговельний оборот Харківської обл. з Канадою досяг рівня 4,1 млн дол. США та зріс, порівняно з аналогічним періодом 2017 р. на 124,4 % (+0,8 млн дол. США). Попри те, що сальдо зовнішньої торгівлі товарами Харківської обл. з підприємствами Канади за підсумками 10 місяців 2018 р. залишалося від’ємним та дорівнювало 0,7 млн дол. США, порівняно з аналогічним періодом 2017 р. означилася тенденція до зменшення цього показника. Найбільшими групами експорту з Харківської обл. до Канади були і залишаються: котли, машини, апарати і механічні пристрої; плавучі засоби морські або річкові; продукція борошномельно-круп’яної промисловості; керамічні вироби; продукти із зернових культур.

Перспективи українсько-канадського економічного співробітництва визначаються розширенням дії положень Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою на сферу послуг та інвестицій. Технічні консультації між МЕРТ та МЗС Канади з цього приводу завершено та триває робота над підготовкою директив на проведення переговорів. Успішна реалізація діючих інвестиційних проєктів, зокрема проєкту компанії «Black Iron» з будівництва гірничозбагачувального комбінату у м. Кривий Ріг та спільного проєкту ДП «КБ «Південне», «Південний машинобудівний завод» та «MLS» (Канада) з проєктування стартового комплексу для космічних запусків у провінції Нова Скошіа є практичним стимулом до залучення нових канадських інвестицій[867].

З метою розгортання українсько-канадського двостороннього економічного співробітництва, у 2019 р. Україна підготувала та надіслала до Канади письмові запити, у яких порушувалися проблеми діяльності органів, відповідальних за спрощення процедур торгівлі; запровадження заборони на використання азбесту; тарифної політики; торговельної політики в аграрній сфері та програм державної підтримки сільського господарства; санітарних та фіто-

[867] Canada Ukraine Chamber of Commerce. URL: http://ukraine-trade-and-investment-portal.com/

санітарних заходів; змін законодавства Канади про захист прав інтелектуальної власності; електронної комерції; особливостей функціонування сектора фінансових послуг та інших напрямів діяльності СОТ[868]. Робота над ними триває.

Отже, розгортання двосторонніх економічних відносин між Україною та Канадою відбувалося в умовах наростання темпів технологічного відставання України як від світових лідерів, так і від країн Центрально-Східного регіону, які мали однакові стартові умови економічних трансформацій. Недостатня інституційна спроможність, корупція, негативна економічна динаміка погано впливають на розвиток економічних відносин між державами-партнерами. Економічна співпраця України та Канади ґрунтується на координації дій, які визначаються двосторонніми торговельними угодами, спрямованими на вироблення моделі економічної взаємодії через реалізацію спільних проєктів, адаптацію національних економік до вимог та тенденцій світової господарської системи. Попри те, що двосторонні економічні відносини стають менш важливим важелем розвитку національної економіки, у випадку України та Канади вони є тим інструментом двостороннього особливого партнерства, який здатен посилити геополітичний статус Канади як середньої держави та вивести Україну з перманентної економічної турбулентності та невизначеності.

[868] WTO. Trade Policy Review: Canada. 17 April 2019. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s389_e.pdf

РОЗДІЛ 5
ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ВІДНОСИН

5.1. Канадські програми підтримки реформ в Україні: гуманітарний вектор

В сучасній політичній науці гуманітарна складова двосторонніх відносин вивчається в концептуальних рамках гуманітарного співробітництва, суть якого визначається достатньо варіативно. По-перше, воно розглядається як певний вид соціально-політичної взаємодії, яка відбувається в умовах міжнародної невизначеності, що трактується як сфера свободи вибору і свободи дії, та глобальних ризиків, які не можуть бути усунені[869]. Тому, гуманітарна складова двосторонніх відносин визначається як результативний обмін трансакціями, в яких основну цінність має розвиток людського капіталу.

По-друге, гуманітарне співробітництво вивчається як процес, пов'язаний із реалізацією позицій влади певного типу або як інструмент вирішення гуманітарних проблем, котрі мають комплексний та системний характер[870]. У даному разі гуманітарна складова двосторонніх відносин інтерпретується в межах (нео)інституціональної парадигми: (1) як засіб забезпечення ефективної безпеки і стійкості системи міжнародних відносин; (2) як інструмент відповідальності за керованість, можливість регулювання та передбачуваність системи міжнародних відносин та її інституціональної структури.

По-третє, суть гуманітарного співробітництва формулюється як взаємодія, котра забезпечує необхідний і достатній для суб'єктів двосторонніх відносин рівень адаптивності до простору міжнародних

---

[869] Chandler D. G. The Road to Military Humanitarianism: How the Human Rights NGOs Shaped a New Humanitarian Agenda. *Human Rights Quarterly*. Vol. 23. No. 3. 2001. P. 678–700.

[870] Cassese A. The Human Dimension of International Law. Oxford: Oxford University Press, 2008. 700 p.

відносин та геополітичних викликів через вироблення та підтримку оптимального режиму їх реалізації[871]. Тут гуманітарна складова двосторонніх досліджується через категорію мультикультурної взаємодії, яка реалізується завдяки подібності ціннісного сприйняття системи міжнародних відносин, геополітичних та цивілізаційних ідентичностей держав та режиму міжкультурної комунікації, який на інституціональному рівні забезпечується діаспорами як суб'єктами двосторонніх відносин. Гуманітарна складова двосторонніх відносин наділяється потенціалом вирівнювання розвитку суб'єктів таких відносин.

По-четверте, гуманітарне співробітництво означається як взаємодія, орієнтована на вироблення та відтворення балансу в системі міжнародних відносин за допомогою гуманітарних технологій, котрі убезпечують двосторонні відносини від конфліктів. Тож, гуманітарна складова двосторонніх відносин зорієнтована: (1) на формування гомогенного за характером світоглядного бачення системи міжнародних та двосторонніх відносин; (2) використання технологій нівелювання протиріч та трансляції певного образу і стилю життя як актуального.

По-п'яте, гуманітарна співпраця наділяється характеристиками інструменту поширення певних типів управлінських практик та символічних інтерпретацій, котрі відтворюють та поширюють актуалізовані двосторонніми відносинами ідеали, норми і цінності міжнародних відносин[872]. Функціонально гуманітарна складова має забезпечувати баланс макро-, мезо- та мікро- рівнів двосторонніх відносин у ситуації об'єктивації політичного домінування в системі міжнародних відносин.

По-шосте, гуманітарне співробітництво досліджується як ефективний засіб досягнення самоорганізації системи міжнародних відносин через формування гнучких, комбінованих та відкритих структур, які оптимізують простір двосторонніх відносин[873]. Така

---

[871] Best G. Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflicts. L.: Methuen, 1983. 416 p.

[872] Chandler D. G. Op. cit. P. 678–700.

[873] Crawford N. Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization, and Humanitarian Intervention. NY: Cambridge University Press, 2002. 490 p.

інтерпретація гуманітарного співробітництва наділяє двосторонні відносини здатністю забезпечити оновлення характеру взаємодії між структурами та функціями системи міжнародних відносин.

По-сьоме, гуманітарне співробітництво характеризують як міжкультурна комунікація двостороннього рівня, спрямована на результативний обмін смислами, цілями, знаннями, цінностями, ідеями в комунікаційному просторі міжнародних відносин[874]. Тож, гуманітарна складова двосторонніх відносин – ефективний регулятор культурних взаємовпливів та інструмент підвищення комплексу соціокультурних компетентностей.

На нашу думку, усі вказані вище підходи до дослідження природи і сутності гуманітарної складової двосторонніх відносин передбачають виокремлення їх домінанти, через яку формується розуміння природи та механізмів функціонування як двосторонніх, так і міжнародних відносин. Для кейсу українсько-канадських відносин такою домінантою є українська діаспора Канади, яка набуває статусу цілісного, системного явища та інтегральної характеристики двосторонніх відносин. Діаспора є джерелом дискурсивної дипломатії в системі двосторонніх відносин України та Канади, потенціал якої може набувати різних організаційних форм і за межами офіційного зрізу двосторонніх відносин.

Від здобуття Україною незалежності Канада схвалювала демократичні реформи через підтримку вільних і чесних виборів, зміцнення громадянського суспільства та засобів масової інформації, надання гуманітарної допомоги українцям, які постраждали внаслідок агресивної війни Росії. Від 1993 р. Канадське агентство міжнародного розвитку фінансувало в Україні проєкти, спрямовані на розвиток системи інфраструктури державної адміністрації та реформування державної служби. Вони відіграли вирішальну роль у створенні системи підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. Гуманітарне співробітництво України з Урядом Канади потребувало нормативно-правового врегулювання. Правовою основою такого співробітництва став «Меморандум про взаєморозуміння між

[874] Berman P. Power and the Idealists. NY: W. W. Norton & Company, 2007. 352 p.

Урядом України і Урядом Канади стосовно канадської програми співробітництва»[875] (1994), у якому, відповідно до прийнятої в Канаді класифікації, гуманітарна допомога є одним із напрямів розвитку двосторонніх відносин.

У другій половині 1990-х рр. Україна ще потребувала створення центральних управлінських структур, які б відповідали вимогам сучасної державної служби, зорієнтованої на ефективність та результативність. Для цього Указом Президента України Л. Кучми[876] Комісія з адміністративної реформи отримала повноваження розробити конкретні рекомендації про зміни структури українського Уряду. Для виконання поставленого завдання та з метою сприяння розвитку демократії в Україні у лютому 1998 р. організована поїздка членів Державної комісії з адміністративної реформи до Канади для вивчення досвіду. Під час роботи місії українська делегація озвучила пропозицію про залучення до співпраці працівників Міжнародного відділу департаменту підготовки та розвитку Комісії державної служби Канади. Результатом ініціативи української делегації стало підписання «Протоколу намірів між Головдержслужбою України та Міжнародним відділом департаменту підготовки та розвитку Комісії державної служби Канади»[877], яким визначалися напрями співпраці: (1) обмін групами для вивчення досвіду та навчальними місіями; (2) планування, організація та проведення семінарів з питань державного управління в Україні та розвитку державної служби; (3) здійснення досліджень з актуальних проблем державного управління; (4) обмін публікаціями та матеріалами з питань державної служби, державного управління та управління кадрами; (5) підготовка проєктів робочих планів.

---

[875] Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Канади стосовно канадської програми співробітництва. 24 жовтня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_033#Text

[876] Про Державну комісію з проведення в Україні адміністративної реформи. Указ Президента України від 7 липня 1997 р. № 620/97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620/97#Text

[877] Протокол намірів між Головдержслужбою України та міжнародним відділом департаменту підготовки та розвитку Комісії державної служби Канади. Дата підписання: 02.03.1998. Дата набуття чинності: 02.03.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_035#Text

Отже, простір реформи системи державного управління в Україні визначався необхідністю поглиблення демократичних перетворень, що могло бути забезпечене через зміну принципів управління кадрами, розробку та ухвалення нового закону про державну службу, яким забезпечується її позапартійний характер, концептуалізацію та проведення реформи державної служби, оновлення програм підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців в частині стратегування. Протоколом, підписаним начальником Головдержслужби України Г. Леліковим та Директором міжнародного відділу департаменту навчання та підготовки Комісії державної служби Канади А. Мішелем скріплена домовленість про те, що означені національні інституції виступатимуть координуючими агентствами, які проводитимуть зустрічі в Україні та Канаді для обговорення конкретних завдань, обов'язків та практичних домовленостей у сфері реформування державної служби в Україні. На нашу думку, заходи, реалізовані відповідно до «Протоколу намірів між Головдержслужбою України та Міжнародним відділом департаменту підготовки та розвитку Комісії державної служби Канади»[878], більшою мірою сформували розуміння та вектори перетворень у системі державного управління та державної служби. Практичний аспект реформ ще залишався недостатньо помітним для українського суспільства.

Наступний «Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Канади щодо проєкту реформування управління персоналом у системі державної служби України»[879] був підписаний 26 травня 2008 р. Проєкт спрямовувався на сприяння посилення прозорості та відповідальності системи державного управління в Україні через реформування системи управління персоналом в ЦОВВ України відповідно до показників SIGMA/OECD. Проєкт мав чотири основні цілі: (1) допомога українській стороні у виробленні стратегії

[878] Там само.

[879] Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Канади щодо проєкту реформування управління персоналом у системі державної служби України. Дата підписання: 26.05.2008 р. Дата набрання чинності для України: 26.05.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_046#Text

реформування національного законодавства, державної політики та відповідних процедур; (2) підтримка інтеграції цілісних та ефективних процедур управління персоналом, які базуватимуться на принципах політичної нейтральності, прозорості, оцінки за результатами та рівності; (3) підвищення спроможності Головдержслужби України та кадрових підрозділів ЦОВВ до запровадження оновлених процесів і процедур управління персоналом; (4) інституціоналізація програми навчальних тренінгів та обміну досвідом з питань управління персоналом.

У Меморандумі був чітко окреслений внесок Канади, який передбачав: технічну допомогу системі управління персоналом, зокрема й допомогу з боку канадського радника з управління персоналом Головдержслужбі України на етапі розробки проєкту; незалежний моніторинг або оцінку реалізації проєкту; загальну суму внеску у розмірі 4,8 млн канадських доларів. Внесок України полягав у забезпеченні фінансування процесу створення, підтримки та розвитку мережі груп аналізу політики на рівні кадрових служб ЦОВВ, які матимуть статус інституційної основи для інтеграції канадської технічної допомоги та виконуватимуть функції посередника з метою реалізації заходів з виконання проєкту у Головдержслужбі та ЦОВВ України. Була досягнута домовленість, що загальна сума внеску України не буде перевищувати 0,9 млн канадських доларів (20 %) від внеску Канади.[880] Фінансування проєкту «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні» здійснювалося Канадським Агентством з міжнародного розвитку (CIDA) та впроваджувалося Канадським бюро міжнародної освіти (CBIE) у партнерстві з Головдержслужбою, яка в процесі дії Меморандуму отримала нову назву – Національне агентство України з питань державної служби.

Проєкт ґрунтувався на розробленій «Стратегічній рамці щодо системи управління персоналом на державній службі в Україні»[881], яка містила положення, котрі знайшли відображення

[880] Там само.

[881] Реформа управління персоналом на державній службі в Україні. URL: http://www.ucs-hrm.org.ua/

у «Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 роки»[882], ухваленої Указом Президента України в лютому 2012 р. Стратегічна рамка, яка об'єднала 42 рекомендації щодо поліпшення управління людськими ресурсами в системі державної служби в Україні, стала основою для визначення основних пріоритетних напрямів Проєкту (малюнок 5.1.1).

Малюнок 5.1.1. **Пріоритетні напрями українсько-канадського проєкту реформування управління персоналом у системі державної служби України**

Дані малюнка 5.1.1 дають змогу стверджувати, що Проєкт був зорієнтований на підтримку розвитку прозорого та підзвітного врядування в Україні через проведення цілеспрямованих реформ системи управління людськими ресурсами в ЦОВВ відповідно до європейських стандартів SIGMA/OECD). Нацдержслужба України отримувала допомогу канадської сторони у формуванні корпусу лідерів на державній службі впровадженням розроблених профілів компетентностей лідерства, оцінювання потреб у професійному навчанні державних службовців та застосування програм із менеджменту та розвитку лідерства. Також проєктом передбачалося підвищення спроможності Нацдержслужби України та кадрових служб ЦОВВ до здійснення реформи системи управління

[882] Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки. Указ Президента України від 1 лютого 2012 р. № 45/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45/2012#Text

людськими ресурсами через розвиток системи адміністрування реформи та вироблення стратегії інформування громадськості.

Проєкт здійснювався за два етапи: етап розробки (2007 р. – листопад 2008 р.) та етап реалізації (листопад 2008 р. – листопад 2011 р.)[883]. Упродовж чотирьох років було проведено 206 публічних заходів за участю 2400 державних службовців України. На рівні Проєкту вироблені рекомендації щодо концептуальних та нормативних актів у сфері управління персоналом, зокрема до проєктів: Закону України «Про державну службу» (нова редакція)[884]; Положення про Президентський кадровий резерв «Нова еліта нації»[885]; «Концепції Державної цільової програми розвитку державної служби на 2012–2016 роки»[886]; «Типового положення про кадрову службу»[887]; «Концепції формування та розвитку вищого корпусу державної служби»[888]. В процесі розробки усіх документів аналізувалася поточна практика та зорганізовувалися консультації із залученням представників кадрових служб. Наприклад, при розробці Дорожньої карти та Методичних рекомендацій щодо механізмів оцінювання під час добору державних службовців уперше в системі державної служби в Україні були проведені 4 фокус-групи за участю 30 державних службовців з 11 ЦОВВ, під час розробки профілів компетентностей лідерства – 4 фокус-групи за

---

[883] Реформа управління персоналом на державній службі України. Діяльність Проєкту. URL: http://www.ucs-hrm.org.ua/proekt/diyalnist-proektu/diyalnist-proektu.html

[884] Про державну службу. Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

[885] Про Президентський кадровий резерв «Нова еліта нації». Указ Президента України від 5 квітня 2012 р. № 246/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246/2012#Text

[886] Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку державної служби на період до 2016 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 2012 р. № 411-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2012-%D1%80#Text

[887] Про затвердження Типового положення про кадрову службу органу виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 1996 р. № 912. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-96-%D0%BF#Text

[888] Про схвалення Концепції формування та розвитку вищого корпусу державної служби. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2010 р. № 2113-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/243824414

участю 33 осіб з 13 ЦОВВ, для розробки Програми розвитку лідерства – 7 фокус-груп, у яких взяли участь 54 державні службовці з 27 ЦОВВ[889].

Результати двосторонніх гуманітарних відносин у сфері демократизації формату системи державного управління в Україні мали принципово практичний характер та були впроваджені в управлінську практику. По-перше, розроблені нові процедури управління людськими ресурсами на державній службі. Найважливіша серед таких процедур – процедура комплексного оцінювання кандидатів на посади державних службовців через оцінювання рівня професійної компетентності кандидатів. Уперше в Україні запроваджувалася система тестування з перевірки знань кандидатів, інтерв'ювання та перевірки рекомендацій з попередніх місць роботи кандидатів. У співпраці зі Школою вищого корпусу державної служби здійснена апробація методики оцінювання, зокрема проведено 16 інтерв'ю з кандидатами на посади, а за результатами комплексної оцінки заповнені 5 вакантних посад у Школі вищого корпусу[890].

Вагомими результатами проєкту в частині оновлення процедури управління людськими ресурсами на державній службі стало: (1) вироблення нових підходів до класифікації посад на державній службі, узагальнених у матриці «Компоненти порівняльного аналізу систем класифікації посад державних службовців 15-ти країн»[891] та апробованих на 2 тренінгах для групи аналізу політики у складі представників Нацдержслужби України та інших ЦОВВ; (2) створення Дорожньої карти для розробки нової системи інформаційної підтримки управління

---

[889] Реформа управління персоналом на державній службі України. Діяльність Проєкту. URL: http://www.ucs-hrm.org.ua/proekt/diyalnist-proektu/diyalnist-proektu.html

[890] Досвід діяльності Канадсько-Українського проєкту «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні». URL: http://olevsk-vlada.gov.ua/images/%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE.pdf

[891] Гонціаж Я., Гнидюк Н. Посібник з класифікації посад. К.: Проєкт «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні». 2012. С. 13.

людськими ресурсами, яка заклала підвалини вдосконалення збору й аналізу інформації з метою поліпшення планування та моніторингу людських ресурсів. Отже, вироблені рекомендації до формування нової системи інформаційної підтримки управління людськими ресурсами сформулювали її як систему, котра вдосконалює реалізацію функцій управління людськими ресурсами та уможливлює автоматизацію низки процесів з метою посилення їх ефективності та стандартизації.

По-друге, Проєктом забезпечувався процес розвитку лідерства на державній службі в Україні. Принциповим стало поширення маркерів лідерства не як одноосібного лідерства (за моделлю політичного лідерства), а як сукупності компетентностей, певного стандарту, відповідно до якого здійснюється добір на державну службу та відбувається просування по кар'єрній драбині, характеристик, які можна розвивати та сповідуваних принципів. В управлінський простір України інкорпорувалося розуміння лідерства як управлінської моделі, яку прагнуть наслідувати, та практики, яку мають реалізовувати керівники усіх рівнів.

Уперше в Україні за допомогою канадських партнерів були визначені основні групи компетентностей лідерства для керівників на державній службі: управління людськими ресурсами, ефективна комунікація, орієнтація на результат, аналітичне мислення, які були зафіксовані у відповідних профілях. Важливо, що ці компетентності стали не автоматичним перенесенням канадського досвіду в площину управлінського простору України, а синтезом міжнародного досвіду, актуалізованих потреб та прогнозованих викликів, неминучі в процесі адаптації державної служби України до європейських стандартів[892].

Проблеми формування лідерства на державній службі в Україні визначалися анкетуванням (545 державних службовців з 55 ЦОВВ), фокус-групових опитуваннями та обговоренням на міжнародній конференції донорів у Школі вищого корпусу державної служби (2009 р.). Відповідно до вивчених потреб у

[892]Бізо Л., Ібрагімова І., Кікоть О., Барань Є., Федорів Т. Розвиток лідерства. К.: Проєкт «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні». 2012. С. 304–317.

співпраці з Канадською школою державної служби розроблена тренінгова «Програма розвитку лідерства 2011»[893], участь у пілотному варіанті якої у 2011 р. взяли 100 осіб. Впровадження «Програми розвитку лідерства 2011»[894], зорієнтованої на потреби учасників, мала системний характер та продуману логіку, якісний експертний супровід, передбачала можливості для індивідуальних консультацій, була збалансованою між теорією та практикою, визначила доцільність та ефективність таких форм гуманітарного співробітництва України та Канади в сфері реформування системи державної служби в Україні.

По-третє, результатом Проєкту стало моделювання розвитку інституційної спроможності Нацдержслужби України в частині управління персоналом на державній службі. З урахуванням того, що спроможні кадрові служби відіграють стратегічну роль у ЦОВВ та функціонально є основними радниками з питань ефективного управління людськими ресурсами, було запропоноване нове типове положення про кадрову службу ЦОВВ, принципи якого обговорювалися на інформаційних сесіях та тренінгах для кадровиків кадрових служб. За результатами ознайомлення з канадським досвідом у 2009 р. була створена Рада керівників кадрових служб ЦОВВ, члени якої стали базовою аудиторією в обговоренні усіх проєктів документів, над якими спільно працювали українська та канадська сторони. Формування інституційної спроможності Нацдержслужби України відбувалося і через такий важливий інструмент як навчальні візити. Зокрема, для представників Нацдержслужби України зорганізовано 4 такі візити до Канади, 1 – до США, участь у 3 міжнародних річних конференціях Мережі Шкіл та Інститутів державного управління у ЦСЄ та 3 семінарах Європейського інституту державного управління[895].

---

[893] Програма розвитку лідерства 2011. Школа вищого корпусу державної служби. URL: http://www.ucs-hrm.org.ua/download-document/291-programa-rozvitku-liderstva-2011-ukr.html

[894] Звіт про реалізацію програми розвитку лідерства 2011. URL: http://www.ucs-hrm.org.ua/download-document/340-ldp-2011-report.html

[895] Досвід діяльності Канадсько-Українського проекту «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні». URL: http://olevsk-vlada.gov.ua/images/%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%20

За підтримки Проєкту вперше в Україні проведена міжнародна конференція «Політична нейтральність на державній службі: від теорії до практики» (2009 р.), в якій взяли участь керівники ЦОВВ, які відповідають за здійснення державної політики та управління державною службою з 14 країн світу. Важливо, що цей захід був четвертою глобальною конференцією серії конференцій «Професія у перспективі», попередні відбулись у Нідерландах (2005 р.), Фінляндії (2006 р.), Канаді (2008 р.).

Отже, Проєкт управління персоналом у системі державної служби України став результатом двосторонніх відносин України та Канади у гуманітарній сфері та забезпечив не тільки модернізацію системи державної служби України відповідно до демократичних принципів та європейських стандартів, але й сприяв активній інтеграції державних службовців України в професійний управлінський простір розвинених країн. Саме такий підхід здатен забезпечити остаточну та незворотну трансформацію системи державного управління, відповідно до парадигми публічного управління.

Усі інші проєкти, які були виконані в рамках двостороннього гуманітарного партнерства України та Канади, стосувалися адміністративної реформи[896], експертної підтримки урядування[897], гендерної політики[898] та концептуально були підпорядковані більш

%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE.pdf

[896] Партнерство для розвитку міст (Проєкт ПРОМІС). URL: http://pleddg.org.ua/ua/

[897] Експертна підтримка врядування та економічного розвитку (EDGE). URL: https://edge.in.ua/

[898] Голос жінок і лідерство – Україна. URL: https://www.uwf.org.ua/project_activities/womensvoice; Просування прав людини та гендерної рівності за допомогою мобілізації громад задля розширення можливостей. URL: https://www.uwf.org.ua/project_activities/cme2; Академія жіночого лідерства. URL: https://www.uwf.org.ua/project_activities/academy%20: Йдеш у політику не одна. URL: https://neodna.org.ua/; Гендерний аудит міського простору. URL: https://www.genderculturecentre.org/misto-druzhne-do-lyudini-vistavka/; Жінки України: залучені, спроможні, незламні. URL: https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/2019-06/women%20of%20ukraine_ukr.pdf

глобальній ідеї – реформі державного управління та місцевого самоврядування. Реалізовані до подій Революції гідності, вони були спрямовані на м'які та поступові зміни в Україні у напрямі ціннісного забезпечення розвитку демократії в Україні.

Процес реалізації проєктів у гуманітарній сфері забезпечувався Канадським агентством міжнародного розвитку (CIDA), яке, як офіційна урядова інституція Канади, сприяло країнам, які розвиваються, у прагненні досягти сталого економічного та соціального розвитку відповідно до артикульованих потреб через двосторонню співпрацю у проведенні заходів, спрямованих на розвиток, надання гуманітарної допомоги, поширенню соціальної справедливості, міжнародної стабільності та довготривалих відносин, що відповідає політичним та економічним інтересам Канади[899]. У 2013 р. за ініціативою Прем'єр-міністра Канади С. Гарпера, CIDA було приєднано до Міністерства закордонних справ Канади.

Канадський фонд підтримки місцевих ініціатив здійснював фінансування малих проєктів допомоги в країнах, котрі розвиваються, через програми підтримки ініціатив, які реалізуються місцевими громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, кооперативами та жіночими групами. Пріоритетами діяльності були потреби місцевих громад, зокрема створення можливостей для дітей і молоді, розвиток локальної демократії, заохочення до участі меншин та уразливих груп населення. Канадський фонд підтримки місцевих ініціатив схвалив місцеві громадські ініціативи з надання гуманітарної допомоги під час ліквідації наслідків стихійних лих та надзвичайних ситуацій, сталого розвитку навколишнього середовища в громадах та ґендерної рівності. Канадський уряд йшов назустріч проєктам, з формування потенціалу, поступу та розширенню можливостей громад[900].

---

[899] Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA). URL: http://www.international.gc.ca/development-developpement/countries-pays/ukraine.aspx?lang=eng

[900] Гендерні ініціативи міст і громад України. Федерація канадських муніципалітетів / Проєкт міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст». 2019. 44 с.; Канадський фонд підтримки місцевих ініціатив.

З початком військової агресії Росії в Україні канадські проєкти реформ більше реалізуються в рамках міжнародної технічної допомоги, яка передбачає консолідацію зусиль зарубіжних донорів у підтримці реформ та забезпеченні демократичної спроможності України. Для нашої країни активна участь Канади в підтримці та просуванні демократичних реформ після Революції гідності особливо важлива. На початок 2020 р. Канада була 4, після США, ЄС та Німеччини, в рейтингу донорів міжнародної технічної допомоги Україні. Наприклад, у 2016–2018 рр. міжнародна технічна допомога Канади становила відповідно 25,56 млн дол. США, 45,68 млн дол. США та 46,87 млн дол. США. А в першому півріччі 2019 р. Канада виділила 141 млн дол. США на здійснення реформ в Україні[901]. В частині гуманітарної співпраці можна виокремити низку напрямів, які стали пріоритетними для Уряду Канади як донора проєктів міжнародної технічної допомоги.

Насамперед, це підтримка реформи децентралізації влади, яка вкладається в парадигму реформування системи державного управління, що системно підтримувалася канадською стороною з 1993 р. За напрямом «Децентралізація, сприяння регіональному розвитку, підтримка муніципалітетів», в якому впроваджувалося 43 проєкти, Канада забезпечувала реалізацію 1 проєкту «Партнерство для розвитку міст» на суму 16760000 дол. США (термін реалізації: 27 березня 2015 р. – 30 червня 2021 р.). Оцінюючи результати проєкту, станом на 1 жовтня 2020 р., наголосимо, що ще до завершення проєкту для 16 міст-партнерів чотирьох областей України були: запроваджені інструменти відкритого врядування; запроваджено практику щоквартальних засідань Дорадчих комітетів з ефективного врядування та розвитку; перетворено на функціонуючу модель громадського бюджетування;

URL: http://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/highlights-faits/2013/canada_fund-fonds_canadien.aspx?lang=ukr#n2

[901] Інформація щодо міжнародної технічної допомоги, що надається Україні за результатами проведеного Міністерством економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України моніторингу проєктів у першому півріччі 2019 року. *Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.* URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk

завершена процедура ухвалення Стратегій розвитку міст-партнерів; проведено конкурсний відбір проєктів у рамках Фонду підтримки ініціатив відкритого урядування та розвитку[902]. Тобто канадська сторона надає комплексну підтримку органам місцевого самоврядування України у її прагненні набути функціональну спроможність в умовах децентралізаційних процесів.

У рамках міжнародної технічної допомоги, Канада бере участь у забезпеченні реалізації напряму «Реформа державного управління (держфінанси, податкова реформа, інвестиції, управління державними підприємствами/корпоратизація, адміністративна реформа, е-урядування, цифровізація, фінансово-банківський сектор)»[903]. У цій сфері Канада реалізує 2 проєкти на загальну суму 27766000 дол. США, з яких один (7115000 дол. США), що стосується сектора «Судочинство» позиціонує як дотичний до гуманітарного співробітництва.

Бенефіціарами проєкту «Підтримка судової реформи» (термін реалізації – 28 березня 2016 р. – 31 грудня 2020 р.) стали Верховний Суд України, Вища рада правосуддя України, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України. В рамках проєкту надані рекомендації щодо спрощення процесу розгляду звернень, які надходять до ДСА, проведено 29 тренінгів, в яких взяло участь 732 представники системи судочинства та підготовлено 29 тренерів, проведено 10 робочих зустрічей щодо поліпшення інституційного потенціалу Державної судової адміністрації[904]. Важливою частиною проєкту стало зорганізування загальнонаціональних форумів «Суди і ЗМІ»[905] та «Незалежні суди та вільні ЗМІ: висвітлення

---

[902] Партнерство для розвитку міст (Проєкт ПРОМІС). URL: http://pleddg.org.ua/ua/

[903] Експертна підтримка врядування та економічного розвитку (EDGE). URL: https://edge.in.ua/; Канадсько-український проєкт підтримки торгівлі та інвестицій (CUTIS). URL: https://www.cutisproject.org/

[904] Підтримка судової реформи. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/pokazniki-diyalnosti/234/iujdf

[905] Відбувся форум «Незалежні суди та вільні ЗМІ: протидія дезінформації». URL: https://hcj.gov.ua/news/vidbuvsya-forum-nezalezhni-sudy-ta-vilni-zmi-protydiya-dezinformaciyi

кримінальних процесів»[906], низки заходів, спрямованих на формування постійно діючого діалогу судової влади з медіа та громадянським суспільством. Проєктом забезпечувалося запровадження гендерно-чутливого підходу у застосуванні права та підвищення прозорості, об'єктивності і доброчесності процесу відбору на посади суддів.

Зауважимо, що ґендерні аспекти реформ в Україні – окремий напрям допомоги Уряду Канади, за підтримки якого, після Революції гідності в Україні впроваджується 1 проєкт «Голос жінок і лідерство – Україна» загальною кошторисною вартістю 4,085 млн дол. США (термін реалізації проєкту: 01 березня 2019 р. – 31 травня 2024 р.)[907]. Він спрямований на підтримку розвитку можливостей та діяльності локальних та регіональних жіночих організацій і рухів, які слугують поступу потенціалу жінок і дівчат, захисту їх прав та досягненню гендерної рівності. Бенефіціар даного проєкту не визначений, тож потенційно ним є все українське суспільство. Реалізація проекту відбувається через Міжнародний благодійний фонд «Український жіночий фонд»[908], Міжнародний фонд «Відродження»[909], Громадську організацію «Ла Страда-Україна»[910].

За напрямом міжнародної технічної допомоги «Розвиток соціальної інфраструктури, соціальних послуг» Канада фінансувала 1 проєкт «Доступна та якісна правова допомога в Україні»[911] на суму 8179 млн дол. США (термін реалізації: 11 лютого 2014 р. – 30 грудня 2019 р.). основною метою проєкту було поліпшення рівного доступу до правосуддя для населення України через впровадження систем безоплатної правової допомоги та підвищення рівня обізнаності населення щодо прав на її

---

[906] Форум «Незалежні суди та вільні ЗМІ: висвітлення кримінальних процесів». URL: http://www.vru.gov.ua/mass_media/1192

[907] Голос жінок і лідерство – Україна. URL: https://www.uwf.org.ua/project_activities/womensvoice

[908] Міжнародний благодійний фонд «Український жіночий фонд». URL: https://www.uwf.org.ua/

[909] Міжнародний фонд «Відродження». URL: https://www.irf.ua/

[910] Ла Страда – Україна. URL: https://la-strada.org.ua/

[911] Проєкт «Доступна та якісна правова допомога в Україні». URL: http://qala.org.ua/uk/about-project/

отримання. Гуманітарна складова даного проєкту визначалася тим, що в умовах реалізації сучасних реформ ключова роль в управлінні соціальною сферою територіальних громад перейшла до місцевих органів влади. Саме вони координують діяльність усіх господарських структур, об'єктів соціальної інфраструктури, беруть участь у розробці та реалізації соціальних проєктів, вирішують питання розподілу коштів. Надання підтримки ОТГ для посилення їх спроможності у забезпеченні мешканців якісними соціальними послугами, поліпшення охоплення послугами вразливих груп населення стало важливими та пріоритетними напрямками роботи в рамках децентралізації.

Окремо наголосимо на важливості підтримки в Україні демократичних стандартів виборів. 6 грудня 2018 р. Уряд Канади оголосив про виділення 24 млн дол. США на реалізацію проєктів, що підтримують чесні, прозорі та законні демократичні вибори в Україні, які є частиною зобов'язань Канади на суму до 50 млн. дол. США на рік, які спрямовуються на підтримку соціально-економічних програм з формування міцної та підзвітної демократії, сприяння миру та безпеці в Україні. Структура цих коштів була визначена так:

– Двостороння допомога розвитку: підтримка місій із питань спостереження за виборами Президента та Парламенту в Україні у 2019 р. (11 млн дол. США). Проєкт реалізований CANADEM[912] в координації з місією ОБСЄ.

– Підтримка довгострокових, стійких виборчих реформ в Україні (6,2 млн дол. США). Проєкт реалізований Міжнародним фондом виборчих систем та зорієнтований на фінансування інститутів громадянського суспільства, законотворчості, ЗМІ, урядових і наукових установ у проведенні структурних реформ для допомоги інклюзивному врядуванню, гендерній інклюзії і рівності та розширенню можливостей жінок і дівчат в Україні.

---

[912] CANADEM's Deployments to the OSCE Special Monitoring Mission in Ukraine. URL: https://www.canadem.ca/osce-ukraine

– Підтримка участі жінок у виборах (4,8 млн дол. США). Проєкт реалізований Національним демократичним інститутом та зорієнтований на сприяння участі жінок у виборах через протегування жінок-кандидаток, які балотуються до органів влади та органів місцевого самоврядування.

– Чесність та прозорість виборчих процесів (0,78 млн дол. США). Проєкт реалізований через інструменти Програми розвитку ООН. Канада – основний учасник Програми розвитку ООН, спрямованої на визначення обмежень цілісності демократичного процесу та виборчої системи в Україні.

– Протидія дезінформації (2,5 млн дол. США). Якщо перші чотири напрями підтримки демократії в Україні були вже традиційними для канадської сторони, то протидія дезінформації стала новим вектором гуманітарного співробітництва. Російська гібридна війна в Україні передбачала поширення дезінформації з метою впливу на результати президентських та парламентських виборів 2019 р., порушення стабільності української держави, формування сумнівів у легітимності демократії серед громадян України. Для запобігання негативним впливам російської дезінформації Канада надавала пакет підтримки уряду України, інститутам громадянського суспільства та незалежним ЗМІ у виробленні інструментів протидії російській дезінформаційній діяльності на виборах 2019 р. Частково ця підтримка була спрямована на непідконтрольні українському уряду райони для заохочення жителів цих районів реалізувати своє демократичне право голосу[913].

[913] Global Affairs Canada. Backgrounder – Canada announces up to $24 million to support elections, democracy and inclusive governance in Ukraine. URL: https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2018/12/backgrounder--canada-announces-up-to-24-million-to-support-elections-democracy-and-inclusive-governance-in-ukraine.html

Певні підсумки щодо результатів міжнародної підтримки реформ в Україні, зокрема і канадських програм, котрі мали гуманітарний вектор, були підбиті 2–4 липня 2019 р. в Торонто, де відбулася третя Конференція з питань реформ в Україні (у 2017 р. така конференція зорганізовувалась у Лондоні, у 2018 р. – в Копенгагені). Основними темами програми Конференції, в обговоренні яких брали участь іноземні та українські державні посадовці, представники країн ЄС, НАТО, G7, бізнесмени топ-рівня та лідери громадянського суспільства (загалом понад 800 друзів та партнерів України з 37 країн світу та 9 міжнародних організацій[914]), були визначені проблеми незворотності українських реформ: можливості, ефективність, та результати реформи децентралізації, перспективи вступу України до Євроатлантичної спільноти, інновації та інвестиції в Україні[915].

Відкриваючи Конференцію, Міністр закордонних справ Канади Х. Фріланд наголосила на прогресі України у впровадженні реформ: «Україна досягла більшого прогресу у реформах за останні п'ять років, ніж за попередні двадцять» [916]. Такий прогрес зумовив заяву, яку зробив Уряд Канади на початку роботи Конференції, про те, що він надасть допомогу Україні розміром понад 45 млн дол. США, з яких 25 млн дол. США передбачені виключно на підтримку впровадження інклюзивних та гендерно-орієнтованих реформ в Україні[917]. За словами

---

[914] Христя Фріланд: Україна за останні 5 років досягла більшого прогресу у реформах, ніж за попередні 20. 02.07.2019. URL: https://rdo.in.ua/news/hrystya-friland-ukrayina-za-ostanni-5-rokiv-dosyagla-bilshogo-progresu-u-reformah-nizh-za

[915] Третя міжнародна конференція з питань реформ в Україні. 14.05.2019. URL: https://rdo.in.ua/announce/tretya-mizhnarodna-konferenciya-z-pytan-reform-v-ukrayini

[916] Христя Фріланд: Україна за останні 5 років досягла більшого прогресу у реформах, ніж за попередні 20. 02.07.2019. URL: https://rdo.in.ua/news/hrystya-friland-ukrayina-za-ostanni-5-rokiv-dosyagla-bilshogo-progresu-u-reformah-nizh-za

[917] Канада посилює свою підтримку України. 2 липня 2019 року – Торонто, Онтаріо – Міністерство міжнародних справ Канади. URL: https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/highlights-faits/2019/2019-07-02-strengthens_commitment-

Міністра міжнародного розвитку та Міністра у справах жінок і ґендерної рівності М. Монсеф «Канада лишається довгостроковим партнером України. Завдяки тривалому співробітництву в секторі державного врядування та підтримці посилення ґендерної рівності, ми допомагаємо українцям будувати кращу та більш інклюзивну країну»[918]. Так була ще раз означена важливість гуманітарного співробітництва між Україною та Канадою.

На Конференції Уряди Канади та України як співголови Конференції підтвердили партнерство на підтримку суверенітету України, її безпеки і процвітання та прагнення євроатлантичного майбутнього. Президент України, який брав участь у Конференції, презентував своє бачення пріоритетів результатів реформ, зокрема забезпечення добробуту громадян, підтримка політичного курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, зміцнення верховенства права та демократії, боротьба з корупцією та успішне функціонування ринкової економіки[919].

Відображенням відданості українців шляху до демократичного майбутнього стала презентація представниками громадянського суспільства «Принципів Торонто», які визначають спільні принципи та пріоритети реформ та принципи спільної відповідальності уряду та громадян. Ці принципи стали для канадської сторони важливим орієнтиром у визначенні гуманітарної складової двосторонніх відносин та мотивом продовжувати й поглиблювати партнерство у процесі реформ в Україні між громадянським суспільством, приватним сектором та урядом[920].

Під час Конференції співголови дійшли спільної позиції, що найбільший прогрес реформ в Україні пов'язаний саме з гуманітарними сферами, узгодженими з процесами державного

---

renforce_engagement.aspx?lang=ukr&fbclid=IwAR2n14JlP0CRQSxNjzYpDBtKaH808uxuEeWf_qpawqS-qAPcBlenM-9msPk

[918] Канада виділила понад $45 млн на реформи в Україні. 04.07.2019. URL: https://rdo.in.ua/news/kanada-vydilyla-ponad-45-mln-na-reformy-v-ukrayini

[919] Конференція з питань реформ в Україні у Торонто. Заява співголів. 10.07.2019. URL: https://rdo.in.ua/announce/konferenciya-z-pytan-reform-v-ukrayini-u-toronto-zayava-spivgoliv

[920] Там само.

управління: «Ми відзначали значний прогрес у сфері децентралізації, в реформі державного управління, охорони здоров'я, освіти та пенсійної реформи, завдяки яким покращилась ефективність надання державних послуг людям, які їх потребують»[921]. Водночас визначалося, що населення України, яке проживає на незаконно окупованих територіях Криму і Донбасу та ті, хто вимушено полишили свої домівки і родини, потребують особливої уваги, тож цей напрям двостороннього гуманітарного співробітництва був охарактеризований як перспективний. На нашу думку, успіх реформ, пов'язаних зі зміною управлінських моделей, зумовлений тривалістю двосторонніх українсько-канадських відносин у гуманітарній сфері та сукупною кількістю тих проєктів Канади, які були реалізовані від 1993 р. Завдяки орієнтації канадської сторони на моделювання в Україні ефективного врядування через впровадження реформи державного управління створило основу, яка має бути використана Україною для зміцнення довіри суспільства. Саме підзвітні та прозорі державні інституції, професійна державна служба, віддана служінню людям та зорієнтована на задоволення потреб усіх українців, культура управління, орієнтована на громадян нині основа для демократичного майбутнього України.

У спільній Заяві співголів, яка була зроблена за результатами Конференції наголошено, що сторони «запропонували бачення інновацій, можливостей та демократії в Україні. … ми відчували неймовірне партнерство та відданість, залученість та повагу, енергійність та ентузіазм, стійкість та рішучість скористатися досягненнями та реалізувати це майбутнє бачення разом[922]. Попри таку піднесену характеристику прогресу реформ в Україні, варто звернути увагу й на публічно виголошені оцінки колишнього посла Канади в Україні Р. Ващука, за словами якого можна виокремити топ-10 помилок західних партнерів щодо

[921] Там само.
[922] Там само.

України у реалізації реформ у 2014–2019 рр. Джерело цих помилок – нехтування тим, що Україна дуже складна країна, «яка ледве сама себе розуміє**.** … Навіть найближчі вороги не повністю розуміють Україну, а віддалені приятелі – і поготів. … Стосується це і діаспори, яка вирішила: «Ага, нарешті ті повністю сприйняли нашу модель ідентичності. Ура, все це вже «залізобетонно». Виявляється, що і це не зовсім так»[923]. Колишній посол Канади в Україні Р. Ващук розрізняє такі помилки партнерів України:

– По-перше, «Реформ-більшовизм. Якщо не досягнуто все на 105 % – то зрада»[924], яка є майже мемом українського життя, так само, як і перемога, ганьба та інші емоції.

– По-друге, «Дві рівнозначні війни. Росія ≠ корупція»[925], тоді як насправді найважливіша війна для України – це зовнішня війна.

– По-третє, «Антикорупція понад усе! Радше, ніж верховенство права»[926]. Проте при слабких інституціях в Україні, особисті горизонтальні і вертикальні зв'язки є звичним шляхом для вирішення питань: «Проголошуючи хрестовий похід проти корупції, ви йдете майже проти всього політичного класу цієї країни»[927].

– По-четверте, «Манівці на маргінесах. Забуті середньостатистичні українці». Всі західні проєкти зорієнтовані на порятунок маргіналізованих груп чи меншин, «для них всіх ми мали програми, проєкти, ми працювали і ставили

---

[923] Що було не так із західною підтримкою реформ в Україні – експосол Канади Роман Ващук. 20.09.2020. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3139771-so-bulo-ne-tak-iz-zahidnou-pidtrimkou-reform-v-ukraini-eksposol-kanadi-roman-vasuk.html

[924] Ващук Р. Вибачайте, якщо щось було не так: Західня підтримка реформ в Україні, 2014–2019. URL: https://www.youtube.com/watch?v=wQvmNak7GVA&feature=emb_logo

[925] Там само.

[926] Там само.

[927] Там само.

галочки у своїх звітах, що обслуговували всі «наші» маргіналізовані групи, однак при цьому забували про більшість населення Україні»[928], яке не підпадало під жодну з категорій, на які зорієнтовувалися проєкти підтримки.

– По-п'яте, «Інфографіка без живої душі. Комунікація без серця, але з жовчю», тобто не було створено позитивного реформаторського наративу, в якому відображалось би те, що ми робимо, чому і що з цього матимемо, «ми колективно не зуміли допомогти урядові України такий наратив створити»[929].

– По-шосте, «Лавина іноземних вимог і візитів. Перевантаження підзвітністю»[930], коли українському уряду доводиться наймати спеціальні штаби, щоб заповнювати всі звіти донорів, щоб і надалі отримувати допомогу, «ця дилема є всюди, але в Україні вона стала дуже очевидною за тих 5 років»[931].

– По-сьоме, «Обережно, але не швидко. Хто вчасно дає, дає удвічі більше»[932], оскільки вікна можливостей, зумовлені радикальними політичними змінами, не залишаються відкритими довічно.

– По-восьме, «Надскладні управлінські експерименти. Країна – лабораторний кролик». Проте Україна є країною, для якої необхідно обирати належну управлінську технологію, котра відповідатиме завданням реформ, а не майданчиком для випробування чогось нового й ускладненого.

– По-дев'яте, «Міражі деліверології. Проєкти не доходять до політичного адресата»[933], коли дуже багато конкретних позитивних змін на місцях не асоціювалися громадянами із загальнодержавною політикою.

---

[928] Там само.
[929] Там само.
[930] Там само.
[931] Там само.
[932] Там само.
[933] Там само.

– По-десяте, «Зацикленість на другорядних ризиках. МВФ, мораль, і як ціна на газ спалила уряд»[934], коли те, що виглядало логічним у розрахунках, було вбивчим у політичних реаліях України.

Отже, гуманітарний вектор канадських програм підтримки реформ в Україні ґрунтується на демократичних принципах і стандартах, які детермінують як основне завдання, необхідність завершення модернізації системи державного управління та інституту державної служби. Саме цей вектор позиціонується канадською стороною як джерело імпульсів інноваційного оновлення всієї системи суспільних відносин в Україні. На важливість та адекватність саме такого підходу до системних реформ в Україні вказує сформоване в канадському політикумі розуміння неефективності експорту реформ без урахування соціокультурного та гуманітарного контекстів українського соціуму. Перманентний характер застосування проєктного підходу в двосторонніх гуманітарних відносинах, мета якого – реформа системи державного управління, допоміг синхронізувати дії України та Канади у їх символічному наповненні.

5.2. Символічний простір двосторонніх гуманітарних відносин

Паралельно з процесом підтримки демократичних реформ в Україні відбувалося символічне наповнення простору українсько-канадського гуманітарного співробітництва. У цьому процесі знаковою стала проблема Голодомору в Україні 1932–1933 рр. та її означення як геноциду проти українського народу. Відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН, ухваленої 11 грудня 1946 р., «геноцид є злочином, який засуджує цивілізований світ і за здійснення якого головні винуватці мають бути піддані покаранню»[935].

---

[934] Там само.

[935] Resolution № 96 (I) the Crime of Genocide. *Resolutions Adopted by the General Assembly during its First Session.* 1946. 1 December. URL: http://www.un.org/documents/ga/res/1/ares1.htm

Уперше Голодомор був названий геноцидом у 1986 р. завдяки результатам діяльності комісії Конгресу США на чолі з Дж. Мейсом, створеної зусиллями американської української діаспори. Згодом з ініціативи Світового конгресу вільних українців під керівництвом шведського професора Я. Сандберга була створена Міжнародна комісія з розслідування голоду 1932–1933 рр. в Україні[936], яка також кваліфікувала голодомор в Україні як геноцид. Проте до канадського суспільно-політичного дискурсу ця проблема була інкорпорована набагато раніше зусиллями КУК, який перебрав на себе місію поширення правдивих фактів про голод в радянській Україні.

Під час цього процесу українські канадці виробили та закріпили в публічному просторі означення радянського режиму як опозиційного ідеї незалежності України та Іншого для культурного ландшафту української діаспори Канади. Тому історична проблема Голодомору в Україні 1932–1933 рр. та його визнання стали, по-перше, гуманітарним ядром формування групової солідарності українців, незалежно від місця проживання, спрямованої на пошук підтримки міжнародної спільноти у пошуках правди та справедливості в оцінках трагедії українського народу; по-друге, домінантним наративом для української діаспори в Канаді, який є результатом перетворення соціально-політичної травми на базовий елемент ідентичностей української етнічної групи, довкола якого актуалізуються ширші політичні та національні ідентичності; по-третє, інструментом консолідації на рівні двосторонніх відносин України та Канади. Отже, в дискурсі української діаспори Голодомор набув ознак домінантної теми у 1970-х рр., коли символічні спогади («кількість тих, хто пережив Голодомор у Канаді, мабуть, менше

[936] Кульчицький С. В. Міжнародна комісія з розслідування Голоду в Україні 1932 – 1933 років. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. Думка, 2009. Т. 6. С. 704.

50 осіб»[937]) стали чинником мобілізації українців у протидії радянській державності на українських землях.

Основним організаційним інструментом української діаспори у просуванні визнання Голодомору геноцидом українського народу був КУК, який послідовно дотримувався розробленої стратегії дій, котра передбачала: по-перше, щорічне проведення масових демонстрацій, відкриття меморіалів та музеїв на знак ушанування пам'яті загиблих в роки Голодомору; по-друге, включення проблеми Голодомору в Україні 1932–1933 рр. до підручників історії в Канаді; по-третє, домогтися надання належної оцінки причин і наслідків Голодомору в Україні та визнання його геноцидом радянської влади проти українського народу через вплив на політичні інститути Канади[938]. З 1957 р., коли представники КУК влаштували на вулицях м. Торонто 10-тисячну маніфестацію на знак пам'яті про 25-ту річницю Голодомору в Україні, українські канадці, маючи розгалужену організаційну структуру, розпочали активну діяльність в цьому напрямі на місцевому та федеральному рівнях. Учасники Торонтської акції надіслали до урядових інститутів Канади та ООН, «протестні резолюції»[939], якими засуджували радянське керівництво за геноцид українського народу.[940]

Напередодні відзначення 50-х роковин трагедії української нації у 1982 р. КУК ініціював створення Громадського комітету,

---

[937] Берковський В., Григорчук Н., Петрук О. Голодомор 1932–1933 років очима українців діаспори (документи з фондів ЦДАВО України). *Голодомор 1932-1933 років – геноцид українського народу* / Український інститут національної пам'яті. К., 2008. С. 47.

[938] Калакура Я. С. Новітня історіографія Голодомору 1932-1933 рр. як геноциду українського народу : надбання та прорахунки. *Персонал*. 2008. № 1. С. 108.

[939] Нарис історії Конгресу українців Канади в Торонті: У Тисячоліття Християнства в Україні, Століття поселення українців в Канаді, П'ятдесятиріччя відділу КУК в Торонті / ред. В. Дідюк. Торонто: КУК в Торонті,1991. С. 108.

[940] Там само.

котрий координував маніфестації перед урядовими та парламентськими інституціями, привертаючи увагу до необхідності визнання Голодомору геноцидом на державному та міжнародному рівнях[941]. Громадський комітет зібрав у архівах країн світу документи та свідчення українських емігрантів, які стали основою документального фільму «Жнива розпачу»[942], котрий демонструвався трьома мовами – англійською, французькою та українською. Побудований на реальних фактах та доказах, фільм отримав 10 кінонагород в категорії документального кіно. Згодом, Громадський комітет продовжив діяльність як Центр дослідження Голоду та Українсько-канадський дослідно-документаційний центр та зосередив увагу на формуванні фактичної та документальної бази про Голодомор в Україні 1932–1933 рр. для Парламенту Канади[943]. Одночасно відбувалося, по-перше, ствердження проблеми Голодомору в символічному просторі тих міст Канади, в яких українська громада була достатньо чисельною. Перший пам'ятник Голодомору, встановлений у Канаді, відкрито у 1983 р., у 50-ту річницю Голодомору перед мерією м. Едмонтон. Наступного року так само навпроти мерії був відкритий пам'ятник у м. Вінніпегу[944]. Українська діаспора Канади, обираючи місцем розташування центральні райони міст, які були урядовими та культурними просторами, застосовували інструменти м'якої сили. Адже візуалізація Голодомору в Україні 1932–1933 рр. сприяла постійній наявності даної проблеми у провінційному та федеральному офіційному дискурсі.

---

[941] Там само.. С. 152.

[942] Документальний фільм «Жнива розпачу». URL: https://www.youtube.com/watch?v=TgsjmgIuqWw

[943] Вінницька І. Найцінніші свідчення пересічних людей. Наше слово. 2004. № 12. URL: http://nslowo.free.ngo.pl/rozmova/najcinniszi_swidczenia.htm

[944] Holodomor Monuments in Canada / The Holodomor Research and Education Consortium. URL: https://education.holodomor.ca/introduction/holodomor-monuments/

По-друге, відбувалася інкорпорація проблеми Голодомору до політичного дискурсу Канади та міжнародного дискурсу. Зокрема, в грудні 1983 р. на четвертій конференції Всесвітнього конгресу вільних українців була створена Міжнародна слідча комісія з питань Голоду 1932–1933 років. Комісія у складі Дж. Сопінки, П. Чумака, С Розсохи, Я. Сундберга та Дж. П. Хамфрі та очолювана І. Білінським розпочала роботу в 1988 р., а її звіт, опублікований у 1990 р., привернув широку увагу міжнародної спільноти, проте не став основою для ухвалення будь-яких рішень[945].

Після проголошення незалежності України тема Голодомору набула символічного значення для українсько-канадських двосторонніх відносин тільки у 1998 р., коли українці вшановували 65-ту річницю пам'яті Голодомору 1932– 1933 рр. До цього часу в Україні відбувалися несистемні заходи відзначення пам'яті жертв Голодомору, проте цей процес не супроводжувався створенням відповідного символічного означення цієї трагедії українського народу. У 1991– 1997 рр. Розпорядженням КМУ Українському фонду культури виділений 1 млн крб. для будівництва комплексу «Дзвони світу» у Меморіалі «Голодомор-33» у м. Лубни Полтавської області (1992 р.)[946]; на ушанування світлої пам'яті безневинних жертв голодомору в Україні у 1932–1933 рр., відповідно до Указу Президента України, у вересні 1993 р. були проведені Дні Скорботи і Пам'яті жертв Голодомору в Україні[947]. Тоді вперше на вшанування

---

[945] Nikolko M. Political Narratives of Victimisation in the Ukrainian-Canadian Diaspora. *Migration, Diasporas and Citizenship. Global and Local Perspectives*. Eds. D. Carment, A. Sadjed. Palgrave Macmillan. 2017. P. 141–142.

[946] Про виділення Українському фонду культури на 1992 рік 1 млн крб. для будівництва комплексу «Дзвони світу» Меморіалу «Голодомор-33» у м. Лубни Полтавської області. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 серпня 1992 р. N 542- р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542-92-%D1%80#Text

[947] Про заходи у зв'язку з 60-ми роковинами голодомору в Україні. Указ Президента України від 19 лютого 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/38/93#Text

пам'яті жертв Голодомору в Україні на всій території держави приспустили державні прапори з 15 години 10 вересня до 19 години 12 вересня 1993 р.[948] І тільки у 1998 р. Указом Президента України Л. Кучми кожна четверта субота листопада була оголошена Національним днем пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр.[949]

Це був дуже важливий крок для гуманітарної складової українсько-канадських відносин, оскільки вперше задекларованe однакове розуміння такого важливого аспекту предметного поля гуманітарного співробітництва. У відповідь КУК запропонував федеральному уряду та Парламенту країни створити Канадський музей геноциду як маркер готовності засудити геноцид як явище, що не повинно повторитися в світовій історії. Під письмовим зверненням українських канадців до федерального уряду в м. Монреалі було зібрано 700 підписів. У зверненні зазначалося: «Жертви українського Голодомору 1932–33 рр. заслуговують на належне місце в історії і в нашій пам'яті. Канада стала притулком для багатьох уцілілих від цієї трагедії... саме тому їй слід увіковічнити пам'ять про своїх громадян у Канадському музеї геноциду… У такий спосіб КУК наголошував на необхідності започаткування в Канаді музею, який би став належною шаною жертв несправедливого геноциду»[950].

На двадцятому з'їзді КУК (7 жовтня 2001 р.) ухвалена резолюція, якою вирішено домагатися визнання Канадою Голодомору в Україні у 1932 –1933 рр., як геноциду та злочину

---

[948] Про вшанування пам'яті жертв голодомору в Україні у 1932 - 1933 роках. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 1993 р. № 718. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/718-93-%D0%BF#Text

[949] Про встановлення Дня пам'яті жертв голодоморів. Указ Президента України від 26 листопада 1998 р. № 1310/98. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1310/98#Text

[950] Canadian Museum of Genocide. *Ukrainian Canadian Congress: Position Paper*. 1999. 2 November. URL: http://www.ucc.ca/Section_5/museum_of_genocide/

проти людства. Разом з тим, зважаючи на необізнаність більшості громадян Канади про цей складний період історії українського народу, КУК запропонував запровадити навчальні програми, відповідно до яких здійснюватиметься висвітлення цієї теми у шкільних підручниках.[951]. У наступні роки проводилися переговори та консультації з представниками канадських та українських урядів щодо необхідності визнання Канадою Голодомору в Україні 1932–1933 рр. актом геноциду. Зокрема, тодішній президент КУК Є.Чолій провів дві зустрічі (3 вересня та 23 грудня 2002 р.) з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Канаді Ю. Щербаком, на яких обговорювався план спільних дій. Зусиллями Посольства України в Канаді та КУК 26 березня 2003 р. в будинку Національних архівів в Оттаві розпочалося відзначення 70-ої річниці Голодомору. Під час заходів були представлені доповіді члена Парламенту Канади В. Товза, генерального директора Національних архівів М. Сент-Марі та сенаторки Р. Андрейчук, яка мала українське походження[952]. Саме вона 19 червня 2003 р. внесла на розгляд Сенату Канади проєкт пропозицій, який став основою Резолюції стосовно українського Голодомору 1932–1933 рр. Цією резолюцією, яка мала одноголосну підтримку, Парламент Канади закликав канадський Уряд:

– визнати Голодомор 1932–1933 рр. в Україні геноцидом та засудити намагання заперечувати його або спотворювати цю історичну правду;

– визначити кожну четверту суботу листопада в Канаді як день пам'яті українців, які стали жертвами Українського Голодомору/Геноциду 1932–1933;

---

[951] Резолюції XX Конгресу українців Канадців. Вінніпеґ. 2001. С. 2.

[952] Річний звіт Конгресу українців Канади. *Бюлетень Конгресу українців Канади*. 2003. Вип. 49. № 3. Жовтень. С. 5.

– закликати канадських істориків, педагогів та парламентарів включити правдиві факти про український Голодомор/Геноцид 1932–1933 рр. до освітніх програм та створити спеціальні архівні фонди[953].

Оцінюючи результати голосування за резолюцію, сенаторка Р. Андрейчук зазначила: «Я не в змозі перечислити всіх українців в Канаді, Україні і в цілому світі, хто вдячний Вам за таке рішення. Я ж хочу висловити глибоку шану Конґресові українців Канади та їх соратникам у цій справі за віддану працю і підтримку, яка дала змогу запевнити свідків тих трагічних подій, що вони не забуті»[954]. Вже 19 червня 2003 р. Канадська етнокультурна рада підтвердила важливість та підтримала резолюцію Сенату, закликаючи уряд Канади винести своє позитивне рішення у цій справі[955].

Важливо, що тоді ж, у лютому 2003 р. в Україні відбулися перші парламентські слухання щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років. У Резолюції, ухваленій за результатами парламентського дискурсу, йшлося, що причини, штучний характер, механізм організації і масштаби голоду в Україні ретельно приховувалися від світової громадськості та кількох поколінь наших співвітчизників. Для символічного простору двосторонніх українсько-канадських відносин важливим було те, що учасники парламентських слухань послуговувалися тими ж символічними маркерами, які характерні для канадського дискурсу Голодомору: Голодомор – це акт геноциду українського народу,

---

[953] Senate of Canada adopts motion calling on government of Canada to recognize the 1932-33 Ukrainian Famine/Genocide. The Honourable Senator David Tkachuk. URL: http://sen.parl.gc.ca/dtkachuk/Ukrainian.html

[954] Ibid.

[955] Канадська етнокультурна рада підтримує Резолюцію Сенату Канади відносно українського Голодомору/Геноциду 1932–33 рр. *Пресове повідомлення*. 2003. 18 липня. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2003-07-18_1/index_ua.html

якому Верховна Рада України не давала належної політико-правової оцінки[956].

Після ухвалення парламентом Канади Резолюції стосовно українського Голодомору 1932–1933 рр. у 2003 р., шлях законодавчого закріплення Голодомору як геноциду українського народу був ще достатньо тривалим. Крокуючи ним, українська діаспора Канади: (1) створила Комісію Голодомору/Геноциду (голова М. Шкамбара)[957], (2) щорічно зорагнізовувала та проводила Дні пам'яті жертв Голодомору; (3) зверталася до канадських провінційних та територіальних міністрів освіти з проханням про включення теми українського Голодомору/Геноциду до підручників з історії[958]; (4) надсилала листи до міністра закордонних справ Канади із закликом підтримати в ООН резолюцію України щодо визнання українського Голодомору злочином проти людства[959]; (5) лобіювала звернення прем'єр-міністра Канади С. Гарпера (2007 р.), у якому під час промови на знак 75-ліття трагедії політик назвав Голодомор в Україні актом геноциду проти українського народу та закликав світову спільноту підтримати українців[960]. Вагомими здобутком КУК стало схвалення 10 червня 2004 р. Манітобською законодавчою Палатою «Резолюції про визнання українського Голодомору/Геноциду

---

[956] Про Рекомендації парламентських слухань щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років. Постанова Верховної Ради України від 6 березня 2003 р. № 607-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-15#Text

[957] Ukrainian Canadians mark tragic anniversary. *Ukrainian Canadian Congress Bulletin*. 2003. Vol. 49. № 3. P. 2.

[958] КУК порушив справу українського Голодомору/Геноциду з провінційними міністрами освіти. *Пресове повідомлення.* 2003. 8 грудня. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2003-12-08_1/index_ua.htm

[959] 70-річчя українського Голодомору/Геноциду 1932–33 рр. *Бюлетень Конгресу Українців Канади*. 2004. Вип. 50. № 2. С. 2.

[960] Prime Minister Harper Commemorates Ukrainian Famine. Media Releases. 2007. 28 November. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2007-11-28-2/index.htm

1932–33 рр.»[961], а 22 листопада 2007 р. – спільної декларації, якою визначили Голодомор актом Геноциду проти українського народу та оголосили Днем пам'яті жертв українського Голодомору/Геноциду кожну четверту суботу листопада[962].

Безпосередньому закріпленню в правовому полі Канади Голодомору як геноциду українського народу слугували й дії української влади. 28 листопада 2006 р. В. Ющенко підписав Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні»[963], яким вшановувалася пам'ять мільйонів співвітчизників, котрі стали жертвами Голодомору 1932–1933 років та його наслідків та усвідомлювався моральний обов'язок перед минулими та наступними поколіннями українців щодо утвердження в українському суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства. Закон закріплював те, що Україна високо цінує солідарність і підтримку міжнародної спільноти у засудженні Голодомору, що відображено в актах парламентів 11 країн світу, між якими була названа і Канада, та офіційному документі 58-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН з нагоди 70-х роковин Голодомору. Закон однозначно маркував Голодомор 1932–1933 рр. в Україні як геноцид українського народу. Публічне заперечення Голодомору визнавалося «наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу»[964] та протиправним за наслідками. На органи державної влади та органи місцевого самоврядування покладалися повноваження

---

[961] Recognition of the Ukrainian Famine/Genocide of 1932–33. *Ukrainian Canadian Congress. Briefing Note*. 2004. September. URL: http://www.ucc.ca/genocide/recognition.htm

[962] Manitoba to recognize Ukrainian Famine: Bill would set aside November Saturday. *CBC News.* 2007. 23 November. URL: http://www.cbc.ca/canada/manitoba/story/2007/11/23/ukrainian-famine.html

[963] Про Голодомор 1932–1933 років в Україні. Закон України від 28 листопада 2006 р. № 376-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text

[964] Там само.

брати участь у формуванні і реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті; сприяти поширенню інформації про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні та забезпечувати вивчення трагедії Голодомору в навчальних закладах України; ініціювати заходи щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору; забезпечувати доступ установ і організацій, учених, окремих громадян, які досліджують проблеми Голодомору та його наслідки, до архівних та інших матеріалів. Для ствердження теми Голодомору як трагедії українського народу в символічному просторі Києва було вирішено за участю Київської міської державної адміністрації спорудити до 75-х роковин Голодомору Меморіал пам'яті жертв голодоморів в Україні[965]. Наступного року, 24 листопада 2007 р. Президент України В. Ющенко оголосив в Україні та скрізь, де живуть українці, цілорічне відзначення 75-ої річниці українського Голодомору/Геноциду 1932–1933 рр.[966]

В Канаді правом законодавчої ініціативи для ухвалення «Закону про встановлення Дня пам'яті українського голодомору та геноциду («Голодомору») та визнання українського голоду 1932–33 років актом геноциду»[967] (коротка назва «Закон про день пам'яті голодомору та геноциду») скористався депутат канадського парламенту від Консервативної партії Дж. Безан[968]. Цей проукраїнський політик упродовж 2004–2011 рр. чотири рази поспіль обирався до Палати громад, де обіймав посади голови постійних комісій з питань сільського господарства (2006–2008),

---

[965] Там само.

[966] Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні. Указ Президента України від 28 березня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250/2007#Text

[967] Ukrainian Famine and Genocide ("Holodomor") Memorial Day Act. S.C. 2008. c. 19. Assented to 2008-05-29. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/U-0.4.pdf

[968] Members of Parliament. James Bezan. URL: https://www.ourcommons.ca/Members/en/james-bezan(25475)#roles

навколишнього середовища та сталого розвитку (2008–2011), національної оборони (2011–2013). У 2008 р. Дж. Безан отримав одну з найвищих нагород в Україні (Орден князя Ярослава Мудрого) за ініціювання та лобіювання Закону Канади, яким Голодомор визнавався актом геноциду проти українського народу. Після початку російської агресії в Україні, на Дж. Безана були покладені російські санкції, які політик назвав знаком пошани до його критики незаконного військового вторгнення та окупації Криму Російською Федерацією та рішучої підтримки народу України[969].

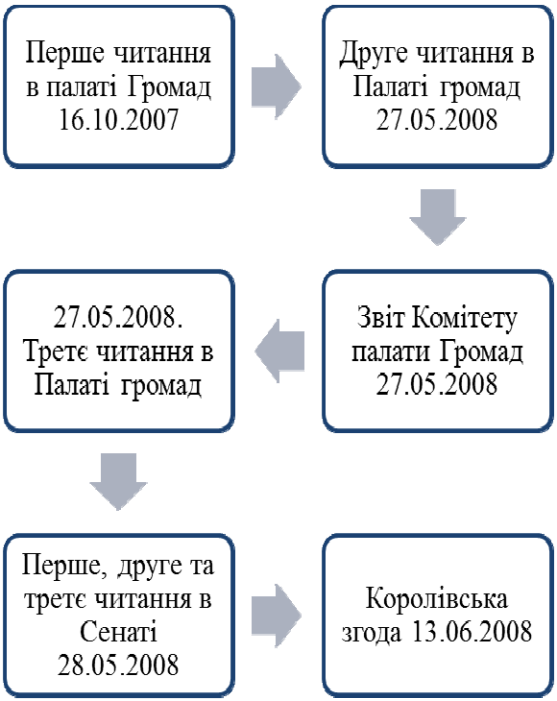
Презентуючи законопроєкт в Парламенті Канади (малюнок 5.2.1[970]), Дж. Безан зауважив, що коли він працював над законопроєктом, то єдиним словом, довкола якого вибудовувалася його логіка, було «слово Голодомор, яке є українським словом, і я є належним до української громади. У Канаді ми часто називаємо це українським голодом, і я безумовно хотів використати слово «геноцид» у законопроєкті. … Хоча голодомор – це українське слово, яке визнає голод 1932–33 років, воно ґрунтується на двох українських словах «голод», що означає голод чи холод та «морити», що означає викликати страждання, вбивати, помирати. Ці два слова разом визначають суть голодомору»[971].

---

[969] Kyiv Security Forum. BEZAN J. Parliamentary Secretary to the Minister of National Defence, Canada. URL: https://ksf.openukraine.org/en/ksf/2015/speakers/105-speaker

[970] Складено за: C–459. An Act to establish a Ukrainian Famine and Genocide (“Holodomor”) Memorial Day and to recognize the Ukrainian Famine of 1932-33 as an act of genocide. URL: https://www.parl.ca/LegisInfo/BillDetails.aspx?Language=E&billId=3073389&View=0

[971] 39th Parliament, 2nd Session. Edited Hansard. Number 084. Contents. Tuesday. April 29. 2008. URL: https://www.ourcommons.ca/DocumentViewer/en/39-2/house/sitting-84/hansard#2441350

Малюнок 5.2.1. **Цикл публічної політики (парламентський етап) щодо ухвалення «Закону про день пам'яті голодомору та геноциду»**

Ухвалення «Закону про день пам'яті голодомору та геноциду»[972] стало результатом «успішної, наполегливої інформаційної кампанії, яку українська громада Канади впродовж десятиліть веде в Канаді та на міжнародному рівні»[973].

---

[972] Ukrainian Famine and Genocide ("Holodomor") Memorial Day Act. S.C. 2008. c. 19. URL: Assented to 2008-05-29. https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/U-0.4.pdf

[973] Mokrushyna H. *Ukrainian Sentiments and Canadian Sustenance. Remembrance of the 1932-1933 Great Famine (the Holodomor)*. Ottawa: MA Thesis, University of Ottawa, 2010. P. 77.

Зусиллями української діаспори документи про Голодомор, які були підготовлені українськими академічними та просвітницькими інституціями, поширювалися в Парламенті, тому кожен депутат міг послуговуватися у формуванні своєї позиції систематизованими фактами.

Затвердження четвертої суботи листопада як «Дня пам'яті українського голоду та геноциду («Голодомору»)» стало надзвичайно важливим для гуманітарних двосторонніх відносин України та Канади. Однак особливе значення мають маркери, закладені у преамбулі законодавчого акта: по-перше, Голод та Геноцид 1932–1933 рр. був навмисно спланований та здійснений радянським режимом за часів Й. Сталіна для систематичного знищення прагнень українського народу до вільної та незалежної України; по-друге, інформація про Голодомор була закритою, спотвореною або знищеною радянською владою; по-третє, українці, які пережили Голодомор та іммігрували до Канади, зробили вагомий внесок у розвиток канадського суспільства[974]. Отже, Канада офіційно визначала унеможливлення радянською владою державності України та систематичність заходів, спрямованих на придушення ідеї незалежності. Попри те, що відзначення пам'ятних днів було визначене як «неофіційне свято», включення Дня пам'яті про Голодомор та геноцид українського народу до політичного календаря Канади вказує на спільність ціннісних сегментів гуманітарної складової двосторонніх відносин.

Після ухвалення «Закону про день пам'яті голодомору та геноциду»[975], кожної четвертої суботи листопада, коли відзначається День пам'яті українського голоду та геноциду («Голодомору»)», Прем'єр-міністр цієї країни публікує заяву, у якій підтверджує солідарність з пам'яттю української діаспори Канади та народу України. Наприклад, Дж. Трюдо у 2019 р. у день пам'яті мільйонів невинних жертв в Україні, які

[974] Ukrainian Famine and Genocide ("Holodomor") Memorial Day Act. S.C. 2008. c. 19. URL: Assented to 2008-05-29. https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/U-0.4.pdf

[975] Ibid.

постраждали та загинули під час Голодомору, провів аналогію із подіями, від яких потерпає український народ від початку російської агресії: «У цю урочисту річницю я закликаю всіх канадців вшанувати пам'ять жертв Голодомору та пригадати як українсько-канадська громада сприяє розвитку нашої країни. … Сьогодні і щодня Канада непохитно засвідчує нашу підтримку народу та Уряду України – їх суверенітету та територіальній цілісності»[976].

Одразу після набуття чинності «Закону про день пам'яті голодомору та геноциду»[977], слідом за Манітобою, ще у трьох провінціях (30 жовтня 2008 р. в Альберті, 25 листопада 2009 р. в Квебеку та Британській Колумбії) були ухвалені відповідні закони про визнання Голодомору геноцидом українського народу та вшанування Дня пам'яті жертв Голодомору відповідно до національного календаря пам'ятних дат. У Саскачевані тема Голодомору була внесена до шкільного курсу історії (для 7–12 класів) в розділі щодо тоталітарного режиму Й. Сталіна. Голодомор означається відповідно до канадського законодавства як терор, розв'язаний радянською державою проти українських селян з метою знищення української нації як джерела української державності. Тема Голодомору включена до освітньої складової у Манітобі та Онтаріо[978].

---

[976] Statement by the Prime Minister of Canada on Holodomor Memorial Day. November 23. 2019. Ottawa, Ontario. URL: https://pm.gc.ca/en/news/statements/2019/11/23/statement-prime-minister-canada-holodomor-memorial-day

[977] Ukrainian Famine and Genocide ("Holodomor") Memorial Day Act. S.C. 2008. c. 19. URL: Assented to 2008-05-29. https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/U-0.4.pdf

[978] Ковальчук О. О. Голодомор 1932–1933 рр. В УРСР і українська діаспора Північної Америки : інформативні аспекти. URL: http://history.org.ua/JournALL/xxx/14/24.pdf; Ковальчук О., Марусик Т. Голодомор 1932 – 1933 рр. в УРСР і українська діаспора Північної Америки / НАН України. Інститут історії України; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2010. 224 с.

Імплементація положень «Закону про день пам'яті голодомору та геноциду»[979] супроводжувалася формуванням відповідних смислових маркерів символічного ряду. Зокрема, у жовтні 2018 р. до 85-тої річниці Голодомору був відкритий Меморіал жертв Голодомору в Торонто. Візуально він є бронзовим пам'ятником українського скульптора П. Дроздовського «Гірка пам'ять дитинства», встановленого на бруківці, що має вигляд традиційної української вишивки. Дівчинка тримає три колоски, які символізують пам'ять, стійкість та відродження. Меморіал жертв Голодомору є простором пам'яті та поваги до трагічних періодів української історії, він акумулює всі політичні концепти: гуманізму, толерантності, демократії, громадянського суспільства та захисту прав людини, якими послуговується канадське суспільство. Тут щороку в четверту суботу листопада проводяться меморіальні церемонії[980].

Такий самий пам'ятник «Гірка пам'ять дитинства» встановлено в Києві. 4 березня 2020 р. Федеральний міністр закордонних справ Канади Ф.-Ф. Шампань відвідав меморіальну частину Національного музею Голодомору та поклав квіти для вшанування пам'яті жертв Голодомору[981].

Наукове вивчення Голодомору здійснюється Консорціумом досліджень та освіти Голодомору (HREC), сприяє дослідженню, вивченню та розумінню Голодомору в Україні 1932–1933 рр. він був створений в 2013 р. за підтримки Фонду Темерті як проєкт Канадського інституту українознавства (КІУС) Університету Альберти (виконавчий директор – М. Базюк)[982]. HREC проводить

---

[979] Ukrainian Famine and Genocide ("Holodomor") Memorial Day Act. S.C. 2008. c. 19. URL: Assented to 2008-05-29. https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/U-0.4.pdf

[980] Holodomor Monuments in Canada / The Holodomor Research and Education Consortium. URL: https://education.holodomor.ca/introduction/holodomor-monuments/

[981] Візит Міністра закордонних справ Канади до Музею Голодомору. 4 березня 2020. URL: https://holodomormuseum.org.ua/news-museji/vizyt-ministra-zakordonnykh-sprav-kanady-do-muzeiu-holodomoru/

[982] The Holodomor Research and Education Consortium. URL: https://holodomor.ca/

та підтримує дослідження щодо Голодомору та привертає дослідницьку увагу науковців до цієї проблеми через проведення конференцій та інформаційних заходів, організації конкурсів, надання стипендій. Діяльність HREC має вагому освітню складову, яка розгортається в шести напрямах: розвиток ресурсів, просвітні навчальні семінари, презентації, інформаційний, просування та консультування. HREC допомагає внесенню Голодомору до навчальних програм завдяки міждисциплінарного підходу, який заохочує розвиток навичок критичного та історичного мислення у канадської молоді. Ця інституція розробляє навчальні матеріали та здійснює підготовку викладачів у Канаді, США та Україні найкращим практикам викладання Голодомору та співпрацює з міністерствами освіти, шкільними радами, адміністраторами та керівниками навчальних програм з історії та соціальних досліджень по всій Канаді[983].

Щороку відбувається конкурс дослідницьких грантів HREC для підтримки академічних досліджень Голодомору, публікації результатів досліджень, збереження матеріалів, організації та участі в академічних комунікаційних заходах (таблиця 5.2.1).

Таблиця 5.2.1

Матриця грантових проєктів HREC, 2014–2020

Рік	Кількість індивідуальних проєктів	Фінансування
2014	11	Від 993 до 5000
2015	9	Від 1000 до 5000
2016	17	Від 1043 до 6000
2017	17	Від 750 до 5300
2018	13	Від 980 до 6000
2019	24	Від 700 до 4000
2020	14	Від 1300 до 5000

Джерело:[984] Складено за: HREC. Grants & Opportunities. URL: https://holodomor.ca/grants-opportunities/research-grants/2020-year/

[983] Ibid.

[984] Складено за: HREC. Grants & Opportunities. URL: https://holodomor.ca/grants-opportunities/research-grants/2020-year/

Важливим напрямом діяльності HREC є співпраця з Українським інститутом національної пам'яті (м. Київ). Спільними зусиллями канадських та українських дослідників здійснювалася меморіалізація Голодомору в публічному просторі України та Канади. Зокрема, на основі інформації, зібраної старшим науковим співробітником Українського інституту національної пам'яті В. Огієнком, була створена база даних пам'яток Голодомору в Україні, яка містить 457 фотографій пам'яток із 17 областей України[985]. Вивчення їх свідчить, що встановлення пам'ятників для вшанування пам'яті жертв Голодомору здебільшого мало стихійний характер та здійснювалося з ініціативи та за рахунок місцевих громад (переважно це дерев'яні хрести з написами «В пам'ять жертв односельчан, які загинули від голодомору 1932–1933 рр.»). У даному контексті спільна реалізація програм меморіалізації зусиллями HREC та Українського інституту національної пам'яті має дуже важливе значення, по-перше, для закріплення статусу Голодомору як геноциду українців у символічному просторі українсько-канадських двосторонніх відносин, по-друге, вказує на необхідність розширення інституційної складової академічного та дослідницького спрямування, яка спроможна відтворювати маркери символічного простору двосторонніх гуманітарних відносин в Україні та Канаді.

В Канаді такою академічною інституцією від 1975 р. є Канадський інститут українознавства (КІУС), який став другим, після Гарвардського українського науково-дослідного інституту, академічним закладом на Заході, котрий повністю спеціалізувався на вивченні історії України, культури та сучасних подій. Едмонтон як центр українознавчих студій став переможцем завдяки унікальному поєднанню західноканадського регіоналізму, мультикультуралізму, чисельності та потужності місцевої української громади. Організаційна модель КІУС унікальна, оскільки вона зорієнтована на широкий, міждисциплінарний принцип здійснення досліджень[986].

---

[985] Пам'ятники жертвам Голодомору в Україні. URL: https://www.holodomor-monuments.org/

[986] Kravchenko V. The Canadian Institute of Ukrainian Studies: Foundations. *East/West: Journal of Ukrainian Studies.* 2019. Vol 6. No 1. P. 9–49.

З проголошенням незалежності України діяльність КІУС як провідної світової дослідницької інституції, котра займається відкриттям, збереженням та поширенням знань про Україну та українців, була спрямована на інтеграцію українознавства до північноамериканської та світової науки. Підтримуючи дослідження, публікуючи наукові та навчальні матеріали, організовуючи семінари, лекції та конференції, сприяючи поширенню курсів з українознавства в коледжах та університетах, надаючи стипендії, КІУС сприяв поширенню знань і розумінню України в академічному, політичному, дипломатичному, військовому та бізнесовому середовищах Канади та за кордоном[987].

Канадські студії – ознака академічного середовища низки українських університетів, серед яких Львівський національний університет імені Івана Франка, Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка, Києво-Могилянська та Острозька академії. Але першим українським університетом, у якому відбулося формування канадознавства, як наукової школи, є Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Її формування розпочалося у червні 1977 р., коли на запрошення Товариства «Україна», яке підтримувало культурні зв'язки із закордонними українцями, до м. Києва прибув ректор Саскачеванського університету, доктор Р. Бегг. Він заявив, що Саскачеванський університет має наміри розпочати співпрацю з одним із західноукраїнських університетів. За рішенням Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР було вирішено, що суб'єктом такої співпраці стане Чернівецький університет. Для переговорів до Києва терміново відряджений професор, декан історичного факультету Ю. Макар. Під час зустрічі було визначено, що співробітництво розпочнеться з української культури[988].

---

[987] Kohut Z. E. Two Decades of Scholarship and Service: Report on the Canadian Institute of Ukrainian Studies (1992–2012). *East/West: Journal of Ukrainian Studies.* 2018. Vol 5. No 1. P. 9–37.

[988] Макар Ю. Канадознавство в Чернівецькому університеті. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: збірник наукових статей. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2020. Т. 41. С. 19–28.

Після повернення до м. Чернівців професор Ю. Макар, спільно з доктором Р. Бегґом розпочали підготовку проєкту Угоди, обговорюючи всі деталі майбутньої співпраці. Тоді ж на пошану гостей вперше в історії Університету 1 липня влаштували святкування Дня Канади. Вже 5 липня 1977 р. в урочистій атмосфері (див. фото обкладинки), в присутності широкої аудиторії ректори Чернівецького та Саскачеванського університетів – професор К. Червінський та доктор Р. Бегґ, підписали Угоду про співпрацю, яка пройшла випробування часом і залишається дієвим інструментом двостороннього гуманітарного співробітництва дотепер[989]. Важливо, що, по-перше, ця Угода укладалася на засадах співпраці саме в галузі гуманітарно-суспільствознавчих сфер наукового пізнання: української мови, української культури та історії України[990]; по-друге, попри специфіку часів ідеологічного протистояння в системі міжнародних відносин, Угода базувалася на гуманітарних принципах та засадах. Угодою передбачалося становлення систематичної взаємодії канадського та українського університетів у навчальній, науковій та культурній сферах. Умовою канадської сторони була вимога щодо обміну студентами, тим більше, що серед студентів Саскачеванського університету було чимало канадських українців, які були нащадками українських іммігрантів, які в різні часи залишили рідний край[991].

Відразу після підписання розпочалася реалізація основних положень Угоди. Вже у 1978 р. до Чернівців під керівництвом завідувачки кафедри української мови Саскачеванського університету Р. Франко прибули 10 канадських студентів, що відображало наміри української діаспори Канади використати такий формат гуманітарного співробітництва для збереження етнонаціональної ідентичності серед молоді та відновити контакти українців обабіч океану. Натомість з боку Чернівецького університету до Канади для підвищення фахового рівня

[989] Макар Ю. Університети мого життя. Спогади. Чернівці: Технодрук. 2019. С .263–269.

[990] Там само.

[991] Макар Ю. «Розвиток канадознавства в Чернівецькому університеті», *Матеріали Першої міжнародної конференції з канадознавства 26–28 лютого 2010 року.* Чернівці: Чернівецький національний університет. 2011. С. 12–13.

відряджали лишень викладачів англійської та французької мов. Це значно змінювало запланований Угодою характер обмінів, хоча і створювало можливість для фахового зростання буковинських викладачів. До складу викладацьких груп в статусі індивідуальних стажистів залучалися українські філологи, історики, математики, фізики, економісти[992]. І тільки з початком перебудовчих процесів в СРСР з'явилася можливість відряджати до Канади студентів та аспірантів.

За Угодою, українська та канадська сторони мали віднайти спільну тематику для наукових досліджень у гуманітарних напрямах, визначення та узгодження предметного поля ідеологічними обмеженнями, які накладалися на науковців Чернівецького університету радянським режимом. Професор Ю. Макар так описує цей процес: «Мені потрібно було відлітати навесні 1983 року на тримісячне стажування до Саскачеванського університету. До того часу слід було мати тему, яка була б сприйнятною для канадської сторони і, само собою, ми могли б нею займатися. Виручив нас, у прямому розумінні слова, академік *Арнольд Шлепаков,* відомий на той час дослідник робітничого руху у США і Канаді, з великим запасом довіри з боку радянського керівництва. Він то й порадив мені тему «Роль національно-етнічних груп в освоєнні західних земель Канади», хоч цілком зрозуміло, що при її обговоренні ми обидва чітко розуміли, що йтиметься насамперед про українців у цьому важливому процесі для канадської державності – йдеться про освоєння величезних територій для розвитку землеробства, тваринництва, про будівництво шляхів сполучення, насамперед залізниць, ведення лісового господарства, видобутку корисних копалин тощо»[993], а не про спільну етнонаціональну ідентичність та перспективи української державності.

Результатом першого науково-дослідницького стажування Ю. Макара до Саскачеванського університету стало зібрання

---

[992] Там само.

[993] Макар Ю. Канадознавство в Чернівецькому університеті. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: збірник наукових статей. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2020. Т. 41. С. 23.

матеріалів у форматі діафільмів та на паперових носіях, сформовані у Публічному (Національному) архіві Канади в м. Оттава, в архіві провінцій Альберта, Манітоба, Саскачеван. Відтоді документально-дослідницька база з канадознавства у Чернівецькому університеті постійно поповнювалася та тепер є однією з найпотужніших в Україні. Саме привезені документи та матеріали сформували джерельну базу для підготовки кандидатських та докторських дисертації, першими серед яких стали роботи: О. Сича «Слов'янська еміграція Австро-Угорщини в заселенні та освоєнні канадського Заходу (кінець XIX – початок XX ст.)» та О. Макара «Немарксистська історіографія українського поселення в Канаді»[994].

Гуманітарна співпраця між науковцями Чернівецького та Саскачеванського університетів відбувалася у 1980-х рр. і у форматі наукових конференцій. Вже у 1984 р. в рамках всесоюзної сесії за підсумками наукових досліджень, які відбувалися раз на два роки в одному з міст СРСР, до Чернівецького університету для участі в роботі спеціальної секції «Етнічні та етнокультурні процеси в зарубіжних країнах», прибули *Ю. Фотій* та *Л. Беррон* зі Саскачеванського університету, Б. Медвідський з Альбертського університету та Л. Беррон, який представляв канадських індіанських науковців[995]. Наступна за темою спільних досліджень конференція «Рання українська еміграція до Канади: погляд з обох боків океану» проведена вже в Саскачеванському університеті у травні 1985 р. Ця конференція була крайньою напередодні підготовки до столітнього ювілею поселення українців в Канаді, пік святкування якого припав на 1990–1991 рр., коли відбувався процес відновлення та проголошення незалежності України.

Наймасштабнішою подією відзначення ювілею поселення українців в Канаді стала конференція, яка відбулася у жовтні

---

[994] Наукові праці, захищені під керівництвом професора Юрія Макара. *Історико-політичні проблеми сучасного світу.* Збірник наукових праць. 2015. Т. 29–30. Чернівці. С. 82.

[995] Макар Ю. Університети мого життя. Спогади. Чернівці: Технодрук: 2019. С. 366.

1990 р. в м. Чернівцях. Її проведення відповідало підписаному 18 липня «Меморандуму про наукове і культурне співробітництво між Міністерством культури УРСР, Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського Академії наук УРСР та Міністерством культури і багатокультурності провінції Альберта»[996], яким було визначено, що спільно з «Історичним факультетом Чернівецького державного університету та музеями під відкритим небом Львова і Чернівців підготують і проведуть музейно-етнографічну конференцію, присвячену еміграції українців до Північної Америки наприкінці 19-го сторіччя»[997]. Така конференція за назвою «Еміграція населення західноукраїнських земель до Північної Америки на рубежі XIX–XX століть. Її роль в освоєнні канадського Заходу» проведена у Чернівецькому університеті 23–25 жовтня 1990 р. У її роботі взяли участь науковці з України, Канади та Бразилії. Канадську сторону представила делегація, очолювана міністром культури та мультикультуралізму Альберти Д. Мейном, що вказує на генерування двосторонніх гуманітарних відносин. Уряд провінції Альберта ініціював та зорганізував 17–20 травня 1991 р. конференції «Міграція українців до Західної Канади після 1891 року: ювілейна конференція» в Едмонтоні. Спільними зусиллями науковців з Києва, Львова, Чернівців, Едмонтона, Оттави, Торонто, Вінніпега, Саскатуну проведені 13 сесій, на яких обговорили широке коло питань української історії та історії української діаспори, тепер вже не оглядаючись на ідеологічні перешкоди.

З проголошенням незалежності України стали можливими обміни між студентами, здобувачами наукових ступенів та викладачами. Академічна співпраця в сфері канадознавчих студій у Чернівецькому університеті, поряд з збереженням співпраці з науковцями Саскачеванського університету набувала нових форм. Першою з них є відносини з Канадським інститутом українських студій Альбертського університету, у розпорядженні якого є

---

[996] Макар О., Білаш Р. Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. *Матеріали спільних конференцій*. Едмонтон. 2002. С. 371–374.

[997] Там само.

меморіальні Фонди Ірини та Миколи Суховерських, Теодоти та Івана Климів. За рахунок цих фондів покриваються видатки на навчання та здійснення наукової діяльності у Чернівецькому університеті, а з Фонду Петра Малофія виплачуються заохочувальні стипендії для студентів зі Снятинського району Івано-Франківської області, які навчаються на гуманітарних факультетах Чернівецького університету.

Другою організаційною формою гуманітарної співпраці є Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина, відкритий у 2005 р.[998] Створення Центру допомогло поєднати навчальну та наукову роботу з канадознавства в інституції, яка має потужну бібліотеку, сформовану книжковими надходженнями зі Саскачеванського університету, КІУСу, Українсько-канадського архіву-музею Альберти, провінційних відділень КУК та комплексом архівних матеріалів, віднайдених у сховищах Канади та України. Розгортання наукових контактів як складової гуманітарних двосторонніх відносин України та Канади, сприяло зростанню визнання наукових здобутків чернівецьких канадознавців, до яких увійшли С. Федуняк[999], С. Рудик[1000], П. Катеринчук[1001], І. Макух-Федоркова[1002], В. Богатирець[1003], Ю. Мартинюк[1004], Т. Лупул,[1005]

---

[998] Макар Ю. Розвиток канадознавства в Чернівецькому університеті: *матеріали Першої міжнародної конференції з канадознавства 26–28 лютого 2010 року*. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2011. С. 17.

[999] Федуняк С. Релігійні конфесії і громадсько-політичні організації українців Канади (1891–1914). *Автореф. дис... канд. іст. наук.* Чернівці. 1994. 20 с.

[1000] Рудик С. Процес переселення українських біженців і переміщених осіб до США і Канади після Другої світової війни (1945-1953 рр.). *Автореф. дис... канд. іст. наук.* Київ. 2003. 20 с.

[1001] Катеринчук П. Еволюція канадського федералізму та проблема Квебека (80-ті – 90-ті рр. XX ст.). *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2003. 22 с.

[1002] Макух-Федоркова І. Становлення та утвердження соціальної держави в Канаді (30-і – 60-і рр. XX ст.). *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2005. 22 с.

[1003] Богатирець В. Канадська багатокультурність: політичний досвід і суспільна практика (національний і глобальний виміри). *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2007. 17 с.

О. Козачук,[1006] Ю. Балицька[1007], І. Патарак[1008], В. Запаранюк[1009], А. Ноголь[1010]. Результати досліджень, спільно з канадськими колегами, формують предметний дослідницький простір наукових конференцій, зорганізованих Центром у 2010 та 2019 рр.[1011]. Отже, процес інституціоналізації канадознавчих досліджень, проаналізований на прикладі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, вказує на те, що гуманітарна складова двосторонніх відносин має перспективи в разі консолідації зусиль обох сторін.

Вивчення смислового (Голодомор) та інституційного (академічні інституції) наповнення процесу формування символічного простору двосторонніх гуманітарних відносин України та Канади вказує на те, що мережі української діаспори Канади, зорієнтовані на поглиблення двосторонніх відносин від кінця 1970-х рр. концентрували достатньо ресурсів для мобілізації національних політичних еліт на пошук рішень у сфері гуманітарної співпраці. Це дає змогу українську діаспору

[1004] Мартинюк Ю. Українська західна діаспора: основні напрями суспільно-політичної діяльності (на прикладі США і Канади). *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2011. 19 с.

[1005] Лупул Т. Політизація етнічності як інституційний фактор сучасного процесу канадського націєтворення: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. 456 с.

[1006] Козачук О. Національне питання у внутрішній політиці США та Канади: порівняльний аналіз: монографія. Чернівці: Технодрук, 2018. 367 с.

[1007] Балицька Ю. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади. *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2009. 20 с.

[1008] Патарак І. Суспільно-церковні відносини в українській громаді Канади. *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2010. 20 с.

[1009] Запаранюк В. Партійно-політична система сучасної Канади. *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2009. 20 с.

[1010] Ноголь А. Участь Канади в миротворчій діяльності ООН. *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2017. 19 с.

[1011] Канадознавство. *Матеріали Першої міжнародної конференції з канадознавства, 26–28 лютого 2010 року.* Чернівці: Чернівецький національний університет. 2011. 279 с.; Конференція «Канада-Україна: минуле, сучасне, майбутнє». *Університетський вісник*. 2019. Вип. 2. С. 11.

Канади як м'яку силу в міждержавних відносинах, яка поєднує ознаки неформального суб'єкта міжнародних відносин, який, з одного боку, може не вимагати або не користуватися чіткими нормами та правилами двосторонніх відносин, з іншого – спонукати еліти до синхронізації дій та транснаціональних суб'єктів, які претендують на вплив на міжнародну політику та визначення формату двостороннього співробітництва.

5.3. Роль української діаспори у поглибленні гуманітарної складової українсько-канадських відносин

Найповніше роль української діаспори у поглибленні гуманітарної складової двосторонніх відносин України та Канади відображена у діяльності Конгресу українців Канади (КУК), який інституціоналізованою формою суспільно-політичної консолідації української громади у мультикультурній Канаді. Створення цього представницького органу, уповноваженого захищати інтереси українців Канади та зорієнтованого та встановлення діалогу з Україною було складним процесом, наповненим дискусіями, протиріччями та ідеологічним самовизначенням. Важливість створення інституціоналізованих форм діяльності етнічних українців, які б вийшли за рамки розрізнених інституцій та набули ознак інституту, спроможного комунікувати з урядовими структурами Канади та виступати в статусі суб'єкта міжнародних відносин, влучно охарактеризована проф. О. Бочковським: «Українці повинні зійтися на круглому столі. В Канаді вони мають специфічне призначення. Перед співгромадянами вони повинні виступати як українці, а не як члени поодиноких угруповань. Вони мають особливу увагу звертати на пропагування української справи між канадійцями»[1012].

Оминаючи увагою тривалий процес досягнення домовленостей між розрізненими організаціями українців Канади, зупинимося на його завершальній фазі, яка припала на 6–7 листопада 1940 р. Тоді у правничому бюро В. Свистуна у Вінніпегу, 6 листопада

[1012] *Канадійський Фармер.* 1906. 26 липня.

відбулася зустріч двох центральних Комітетів – РКУК і УЦКК, а наступного дня до представників Комітетів приєдналися посередники переговорного процесу, які представляли канадський уряд, Дж. Симпсон, В. Кірконелл та Т. Філіпс. Їх присутність та активна участь в засіданнях вказувала на важливість справи української єдності для федеральної влади. Результатом чотирьох зустрічей представників УЦКК (Я. Арсенич, Т. Кобзей, Н. Бачинський, Т. Фарлей, Ю. Стечишин, Т. Дацьків, А. Захаричук, П. Барицький, М. Стечишин, М. Мандрик) та РКУК (В. Кушнір, В. Коссар, Т. Павличенко, В. Свистун, О. Семчук, Є. Василишин, В. Топольницький)[1013], стало визнання нагальної необхідності консолідації зусиль задля допомоги українській справі у Європі та підтримки канадських воєнних зусиль. 7 листопада 1940 р. створений Комітет українців Канади – інституція, яка виступатиме від імені усіх українців Канади, а не тільки від членів організацій українців[1014]. Наступного дня КУК оприлюднив комюніке про об'єднання українських громадських організацій, що схвально сприйняте українською громадою. Погоджено, що КУК буде координаційною надорганізацією (*umbrella*) тимчасового (*ad hoc*) характеру, яка функціонуватиме до завершення Другої світової війни[1015]. Саме війна визначила перші завдання інституціоналізованої української діаспори: консолідація української думки та координація діяльності українців Канади задля допомогти Канаді та Великої Британії перемогти у війні[1016] та сприяння у боротьбі за незалежність України українцям Європи[1017].

[1013] Kondra P.A. Ukrainian Canadian Committee. Ukrainian Canadian Congress: A Review of Half a Century of Community Leadership. Winnipeg: UCC, 1993. P. 8.

[1014] Ґерус О. Консолідація української спільноти в Канаді. *Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії.* Вінніпег: УВАН, 1994. С. 148 – 149.

[1015] Luciuk L. Searching for Place. Ukrainian Displaced Persons, Canada, and the Migration of Memory. Toronto: University of Toronto Press, 2000. P. 47.

[1016] Luciuk L. Ukrainians in the Making: their Kingston Story. Kingston: The Limestone Press, 1980. P. 69.

[1017] Potrebenko H. No Streets of Gold. A social history of Ukrainians in Alberta. Vancouver: New Stars Books, 1977. P. 272.

Однак по завершенні Другої світової війни, зважаючи на інституційну та організаційну спроможність, КУК продовжив свою діяльність щодо агрегації та представництва інтересів етнічних українців Канади перед канадським урядом. Але із проголошенням незалежності України відбулася редакція цілей і напрямків діяльності КУК, якими він керується у забезпеченні гуманітарної складової двосторонніх відносин України та Канади. Нині основними завданнями діяльності КУК є: (1) надійно представляти інтереси українців Канади перед урядом та населенням країни; координувати та посилювати участь української етнічної групи в соціальному та культурному житті Канади, покладаючись при цьому на демократичні принципи закону, свободи, незалежності; (2) пропагувати розвиток дружніх та взаємовигідних відносин між Україною та Канадою; (3) підтримати суверенну Україну на шляху демократичних змін; (4) сприяти розвитку духу єдності в усіх його аспектах серед українців Канади[1018].

Забезпечення гуманітарної складової двосторонніх відносин України та Канади забезпечується організаційною структурою КУК, утвореної мережею українських громадських організацій. Їх типологія наведена у таблиці 5.3.1.

Таблиця 5.3.1

№	Напрям діяльності	Організації
1.	Патріотичні	• Канадсько-українська фундація • Канадське товариство приятелів України • Товариство колишніх вояків Української повстанської армії УПА • Канадський фонд дітей Чорнобиля
2.	Суспільно-політичні	• Ліга українців Канади • Братство колишніх вояків 1-ої української дивізії Української національної армії

[1018] Ukrainian Canadian Congress Constitution. URL: http://www.ucc.ca/Section_1/Constitution.html

		• Українське національне об'єднання • Союз українців самостійників
3.	Культурно-освітні	• Канадська асоціація лемків • Інститут дослідів Волині (м. Вінніпег) • Наукове товариство ім. Шевченка • Українська академія мистецтв та наук в Канаді • Українсько-канадська фундація імені Тараса Шевченка
4.	Релігійні	• Національна рада українських організацій Патріархату Української Греко-католицької церкви • Братство українців католиків Канади
5.	Соціальні	• Канадсько-українська іммиграційна служба • Суспільна служба українців Канади.
6.	Молодіжні	• СУМК – Союз української молоді Канади • ПЛАСТ – Українське молодіжне об'єднання Канади • СУМ – Спілка української молоді • Союз українського студентства Канади.
7.	Жіночі	• Комітет українок Канади • Ліга українських католицьких жінок Канади • Союз українок Канади • Ліга українок Канади
8.	Підприєм-ницькі	• Українська кооперативна рада Канади • Товариство українських канадських професіоналістів і підприємців • Братський союз українців Канади • Українська асоціація взаємовигоди (взаємодопомоги) імені Св. Миколая • Українська національна спілка

Джерело: Складено за: [1019]

[1019] Ukrainian Canadian Congress URL: http://www.ucc.ca/about-ucc/membership/

Дані таблиці 5.3.1 вказують не те, що мета діяльності більшості організацій, об'єднаних довкола КУК, визначається прагненням до: (1) проєктування та координації програм допомоги Україні у провадженні демократичних реформ; (2) всебічної допомоги українській державі в політичній, економічній, гуманітарній, культурній та екологічній сферах; (3) поліпшення українсько-канадських стратегічних відносин; (4) вирішення проблем української діаспори Канади; (5) сприяння збереженню та відродженню національної ідентичності канадського та світового українства; (6) збереження української самобутності в іноетнічному середовищі; (7) розвиток і збагачення релігійного та духовного життя українців; (8) інтеграція нових іммігрантів до канадського соціокультурного простору за одночасного збереження української ідентичності; (9) залучення молоді до системи КУК заради збереження моделі української ідентичності; (10) спільні проєкти з жіночими організаціями в Україні та гуманітарна допомога жінкам в Україні; (11) здобуття українською громадою належного місця в канадському суспільстві.

На думку представників КУК, на етапі становлення українсько-канадських двосторонніх відносин вони мали виконувати роль «моста спілкування між малознайомими суспільствами»[1020], який функціонує, насамперед, за принципами гуманітарного співробітництва, зорієнтованими на формування демократичного українського суспільства.

У 1995 р. за ініціативою КУК розпочалася спеціальна програма сприяння демократичним перетворенням в Україні, за якою планувалося спрямувати 160 канадських добровольців для впровадження проєктів розбудови демократії в Україні та для 40 добровольців з України забезпечити короткотермінове

[1020] Multiculturalism and Ukrainian Canadians: Identity, Homeland Ties, and the Community's Future. S. Hryniuk, L. Luciuk eds. Ontario: University of Toronto Press Incorporated, 1993. P. 73.

навчання в Канаді. Результатом впровадження програми дана програма принесла бажані результати – 128 канадських проєктів розглянуті в Україні, а понад 50 інституцій в Україні відправили добровольців до Канади,[1021].

Під час перебування на посту Міністра закордонних справ Л. Ексворті за ініціативою КУК у 1996 р. створена Канадсько-українська дорадча рада (КУДР), основне завдання якої вироблення рекомендацій для канадського уряду щодо українсько-канадських двосторонніх відносин. Разом із представниками КУК до КУДР увійшли урядовці Департаменту закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади[1022]. Наприклад, на засіданні 9 грудня 1998 р. відбулося обговорення пропозицій щодо офіційного візиту в Україну прем'єр-міністра Канади Ж. Кретьєна. КУК запропонував посилити двостороннє співробітництво в частині політичного діалогу та гуманітарної (культурної) співпраці.

Під час першого офіційного візиту прем'єр-міністра Канади до України 27–28 січня 1999 р., на запрошення канадського уряду до складу делегації увійшли представники КУК, які перенесли в площину реальної політики пропозиції щодо поглиблення двосторонніх відносин: під час візиту підписані 5 міжурядових угод, низка комерційних угод та меморандумів про взаєморозуміння, Канада оголосила про започаткування ряду проєктів технічної допомоги Україні. Особливого значення для розгортання маркерів гуманітарного співробітництва стало вшанування прем'єр-міністром Канади пам'яті жертв Голодомору/Геноциду 1932–1933 рр. в Україні та покладання квітів біля пам'ятного знака жертвам Голодомору в Києві[1023].

[1021] Вісімнадцятий Конгрес українців Канади. Вінніпег: Накладом Централі КУК, 1995. С. 71–72.

[1022] Макар В. Президентські перегони в Україні: позиція офіційної Канади. *Форум: Свобода: український вибір.* 2005. № 1. С. 46.

[1023] Звіт Ради Директорів XX Трирічного з'їзду Конгресу українців Канади. Вінніпег, 2001. С. 13–15.

Ефективна участь КУК в ініціюванні та підтримці міжурядових проєктів, покликаних динамічно розвивати українсько-канадське особливе партнерство. Так, у вересні 2000 р., після численних переговорів та консультацій з представниками КУК, федеральний уряд виділив 2,7 млн дол. на реалізацію трирічного канадсько-українського законодавчого та міжурядового проєктів. Місяцем пізніше для допомоги в підготовці проєкту, основна мета якого полягала в допомозі Україні розробити дієву політику та модернізувати законодавство, КУК підписав угоду з КІУС[1024].

Особливо важлива роль КУК у підтримці демократичного розвитку України як необхідної складової конструктивних українсько-канадських двосторонніх відносин. Ще 2001 р. КУК висловив значне занепокоєння щодо висловленого 26 квітня 2001 р. Верховною Радою України вотуму недовіри КМУ, очолюваного В. Ющенком, який від грудня 1999 р. впровадив важливі реформи в Україні[1025]. Закликаючи канадський уряд підтримати ті програми, які б сприяли розвиткові громадського суспільства, КУК запропонував офіційним колам Канади забезпечити участь своїх спостерігачів на виборах до Верховної Ради України 2002 р. Канада відрядила на ці вибори 16 осіб, які приєдналися до делегації спостерігачів ОБСЄ[1026].

Згодом КУК активно долучився до захисту демократії під час Помаранчевої революції. З початком виборчої кампанії з виборів Президента України 2004 р., з метою обговорення ролі українсько-канадської громади у підтримці справедливого, прозорого й демократичного виборчого процесу в Україні, КУК 5 грудня 2003 р. провів всеканадську зустріч української діаспори. Під час цієї зустрічі, на якій головувала голова Комісії

[1024] Канадсько-Український Законодавчий і Міжурядовий Проєкт. *Бюлетень Конгресу українців Канади.* Випуск 49. 2003. № 3. С. 8

[1025] VIII Світовий Конгрес Українців. Звіти 1998–2003. Київ, 2003. С. 212.

[1026] Макар В. Президентські перегони в Україні: позиція офіційної Канади. *Форум: Свобода: український вибір*. 2005. № 1. С. 46.

зв'язків Канади з Україною при КУК І. Мицак, брали участь 18 громадських активістів з різних регіонів Канади. За результатами зустрічі ухвалене рішення про те, що КУК має: (1) сприяти канадським добровольцям участі в статусі міжнародно-акредитованих спостерігачів на президентських виборах процесу 2004 р. в Україну; (2) привертати увагу західних ЗМІ на важливість цих президентських виборів в Україні з позицій забезпечення майбутнього розвитку демократії; (3) забезпечувати громадянам України, які перебувають у Канаді, можливість голосувати на президентських виборах 2004 р.; (4) підтримувати заходи, які сприяють справедливому, прозорому та демократичному виборчому процесу в Україні[1027].

Представники КУК, які зголосилися бути спостерігачами на президентських виборах в Україні, внесені до делегації від Світового Конґресу українців, яка налічувала 250 міжнародних спостерігачів. У прес-релізі від 22 листопада 2004 р., підписаному у Києві президентом Світового Конґресу Українців А. Лозинським, секретарем СКУ В. Педенком, президентом Українського Конгресового Комітету Америки М. Савківом та екзекутивним директором Конґресу Українців Канади О. Скрипником, зазначалося, що на офіційні результати першого туру виборів вплинули численні порушення закону, здійснені на користь кандидата В. Януковича, тому останнього не можна вважати обраним всенародно. У переліку порушень вказано на підкуп, залякування і затримання виборців, а також втручання у вибори інших держав з недемократичним устроєм, як-от Росія. Висновки СКУ базувалися на фактах, зафіксованих міжнародними спостерігачами, акредитованими у ЦВК від Світового Конґресу Українців[1028].

[1027] Всеканадська зустріч КУК відносно президентських виборів в Україні. *Пресове повідомлення.* URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2003-12-05_1/index_ua.htm

[1028] Заява української діаспори з приводу президентських виборів. *Пресове повідомлення*. URL: http://www.ucc.ca

Реагуючи на події в Україні, вже 27 листопада 2004 р. Рада директорів КУК скликала позачергову сесію у м. Вінніпегу задля обговорення поточної політичної ситуації. Учасники засідання завершили нараду укладенням звернення до уряду Канади від імені КУК, в якому наполягали: визнати В. Ющенка президентом України; закликати Росію зупинити втручання у внутрішні справи України; підтримати український народ у його боротьбі за демократію, активно стежити за розвитком подій в Україні та запропонувати свою допомогу для розв'язання виборчої кризи, спричиненої масштабними фальсифікаціями; закликати українське політичне керівництво не вживати сили проти свого населення[1029]. Разом з тим, КУК звернувся і до канадців, яких заохочував продовжувати маніфестації по всій Канаді, підтримуючи український народ. Зазначимо, що у заявах КУК наголошувалося на тому, що його представники не підтримують жодного з кандидатів, а прагнуть підтримати український народ у змаганні за демократичну справедливість.

З ініціативи КУК по всій Канаді відбувалися акції проти фальсифікацій результатів виборів в Україні. Зокрема, в м. Монреалі на площі Вікторії зібралося понад 200 осіб, які прийшли з жовто-блакитними та помаранчевими прапорами. До учасників маніфестації та представників ЗМІ звернулися Голова монреальського відділу КУК І. Куташ, історик професор Р.Сербин, віце-президент Світового Конґресу Українців Є. Чолій, який зачитав трьома мовами відкритого листа до канадського уряду, підписаного згодом усіма присутніми[1030].

Проведені українцями акції та зусилля КУК не залишилися без уваги Уряду Канади, який не визнав оголошені ЦВК

[1029] Конґрес Українців Канади закликає канадський уряд підтримувати демократичні сили в Україні. *Пресове повідомлення.* 27 листопада 2004 р. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2004-11-27_1/index_ua.htm

[1030] Акція проти фальсифікації виборів в Україні. *Український інформаційний портал провінції Квебек*. Канада. 2004, листопад. URL: quebec-ukraine.com

результати виборів в Україні. Тож Канада обрала ту ж позицію, що й США та інші демократичні країни, які стали на захист українського народу, шляхом невизнання антидемократичних процесів в Україні. У заяві федерального уряду зазначалося: «беручи до уваги повідомлення міжнародних і канадських спостерігачів про серйозні і значні зловживання протягом виборів, уряд Канади не може погодитись, що оголошені Центральною виборчою комісією результати віддзеркалюють правдивий демократичний вибір народу України»[1031].

Конгресівці зважили на масштабність події та її важливість для української демократії, саме тому на переголосуванні другого туру, який відбувся 26 грудня 2004 р., у ЦВК було зареєстровано 500 спостерігачів від КУК[1032], які здійснювали свою місію власним коштом та за рахунок урядових дотацій, спрямованих на підтримку демократичних реформ в Україні[1033].

Одночасно в Парламенті Канади зусиллями Канадського товариства приятелів України проведено Акцію помаранчевих стрічок, під час якої канадським парламентарям на знак солідарності з демократичними прагнення українського народу причепили помаранчеві стрічки. Акція, під час якої лунали заяви на підтримку прозорих і чесних виборів в Україні, була підтримана одностайно[1034]. Небайдужість канадського політикуму до долі української нації засвідчила позитивне та прихильне ставлення до України як гідного партнера у двосторонніх

[1031] Canada joins world governments in condemning Ukraine election results. *CBC News*. 2004. 25 November. URL: http://www.cbc.ca/world/story/2004/11/24/Ukrainereax_041124.html

[1032] Supporting Democratic Freedom in Ukraine: Ukrainian Canadian Congress Observer Mission for the Ukrainian Presidential Elections 2004 / Delivered by Paul Grod; Prepared by Brent Bezo and Larissa Lozowchuk. Winnipeg, 2005. P. 2

[1033] Конгрес українців Канади вітає заяви прем'єр-міністра про підтримку України. *Пресове повідомлення.* 1 грудня 2004 р. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2004-12-01_1/index_ua.html

[1034] Orange ribbon campaign. *Canadian Friends of Ukraine*. 2004. URL:http://www.canadianfriendsofukraine.com/election_projects/orange_ribbon_campaign/

відносинах. КУК виконав місію представника української спільноти Канади, небайдужого до політичної долі України та зацікавленого в демократичних перетвореннях. Учасники КУК, як громадяни Канади, які не мають права втручатися у внутрішню політику України, обрали шлях мобілізації небайдужих канадських українців на акціях солідарності та підтримки української держави. Такі акції сприяли формуванню іміджу України як демократичної країни, яка функціонує в комунікації з громадянським суспільством.

У 2005 р. спільними зусиллями КУК та Канадсько-української фундації для підтримки демократизації та розвитку громадянського суспільства в Україні започатковано Фонд допомоги демократичній Україні, в якому було зібрано 1,6 млн дол., призначених тільки для потреб, пов'язаних із демократичними реформами в Україні[1035]. Кошти Фонду допомоги демократичній Україні були використані для продовження практики участі представників української діаспори у місіях спостереження за виборами в Україні напередодні та під час парламентських виборів в Україні у 2006 р.[1036] Цього разу представництво КУК налічувало 150 спостерігачів з різним терміном перебування в Україні. Завданням місії КУК було оцінити відповідність виборчого процесу національному законодавству та демократичним стандартам. Її підготовка здійснювалась у співпраці з міжнародними та національними групами спостерігачів[1037]. Напередодні виїзду до України, КУК провів спеціальні навчання, під час яких спостерігачі були ознайомлені з виборчим правом України та особливостями його застосування.

[1035] Звіт Конгресу українців Канади (серпень 2005 р. – липень 2006 р.). Вінніпег, 2006. С. 2.

[1036] Там само.

[1037] Місія спостереження за парламентськими виборами в Україні: Попередній звіт Конгресу українців Канади. Звіт представили: П. Грод, М. Швець. Вінніпег, 2006. С. 1–4.

Підсумки роботи КУК викладені в доповіді федеральному уряду Канади, у якій йшлося, що за поодинокими випадками, парламентські вибори та вибори до органів місцевого самоврядування були чесними, прозорими. КУК схвально висловився щодо організації виборчого процесу в Україні та заявив про свою готовність і надалі допомагати владі та громадянському суспільству України в утвердженні демократичних виборчих стандартів, дотриманні основних прав та свобод людини[1038], підтримці розвитку України як ліберально-демократичної і ринкової держави[1039].

По завершенні місії спостереження КУК ініціював проведення круглого столу з питань розгортання демократії в Україні, участь у якому, окрім членів КУК, взяли українські громадські організації, Канадсько-Український дорадчий комітет, Міністерство закордонних справ та Надзвичайний і Повноважний Посол Канади в Україні А. Данн. Надзвичайно важливим результатом круглого столу стало планування спільного для КУК та CIDA створення інформаційних центрів у містах України, які б: забезпечували функціонування канадських організацій, які працюють в Україні; сприяли розвитку громадського суспільства в Україні; запобігали тематичному повторенню канадських програм та проєктів; заохочували до партнерства з інституціями в Україні; координували канадські організацій щодо програм в Україні[1040]. Розгортаючи цю ідею перенесенням її в площину двосторонніх відносин у листопаді 2006 р. КУК подав Міністру закордонних справ Канади П. Маккею меморандум, яким закликав канадський уряд: переконати Росію не використовувати енергетичну залежність України як засіб шантажу в політиці та припинити втручання у її внутрішні справи; запевнити українське

[1038] Там само.

[1039] Ставлення Конгресу українців Канади щодо політичної ситуації в Україні не змінилося. *РБК-Україна.* 2006. 14 серпня. URL: http://www.rbc.ua/ukr/newsline/2006/08/14/116098.shtml

[1040] Звіт Конгресу українців Канади (серпень 2005 р. – липень 2006 р.) Вінніпег, 2006. С. 2–3.

політичне керівництво в подальшій підтримці демократичних перетворень запровадженням нових програм та проєктів; розширити економічну співпрацю з Україною через торгово-економічні місії та обміни, які б примножили питому вагу канадських інвестицій в Україні; збільшити дотації на програми обміну між країнами у рамках культурного розвитку[1041]. Разом з тим для унаочнення ролі і значення діяльності української громади в Канаді та у розвитку української держави КУК ініціював проведення міжнародної конференції «Канадці в Україні»[1042]. Одним із важливих питань стало обговорення основних принципів українсько-канадських двосторонніх відносин, які повинні спрямовуватися на: (1) підтримку незалежної та суверенної України, готової до співпраці з міжнародними партнерами й організаціями, що відповідає інтересам Канади; (2) розвиток двосторонніх відносин на демократичних та вільних ринкових засадах; (3) інтенсифікацію міждержавного діалогу за моделлю особливого партнерства; (4) зміцнення ролі української діаспори Канади у розгортанні двосторонніх відносин[1043]. КУК також окреслив форми підтримки Канадою стабілізації внутрішнього та зовнішнього становища України. До них віднесені заохочення європейської та євроатлантичної інтеграції України через прийняття європейських практик, норм і цінностей; застереження від енергетичного шантажу Росії; підтримка розвитку громадянського суспільства в Україні через працю з CIDA; інтенсифікація двосторонньої торгівлі створенням торгового представництва в Канадському посольстві у Києві[1044].

[1041] Briefing Note on Canada Ukraine Relations Presented to the Hon. Peter MacKay Minister of Foreign Affairs. *Офіційний сайт КУК*. 2006. 10 November. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2006-11-10/index.htm

[1042] Ukrainian Canadian Congress meets with Foreign Minister. *Media Releases*. 2006. 14 November. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2006-11-14/UCC-Meets-with-Min-MacKay.pdf

[1043] Ukrainian Canadian Congress: Policy Positions. Winnipeg: UCC, 2006. P. 8.

[1044] Заява Конгресу Українців Канади про сучасний стан в Україні. *Media Releases*. 2006. 23 August. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2006-08-23/UCC_Statement_on_current_Ukraine-ukr.pdf

Україна високо оцінила стратегічно оформлену діяльність КУК з лобіювання та просування інтересів України на рівні двосторонніх відносин. 6 грудня 2006 р. Президент України В. Ющенко за визначну особисту роль у визнанні Канадою незалежності України та вагомий внесок у розвиток українсько-канадських відносин нагородив колишнього Прем'єр-міністра Канади Б. Малруні орденом Князя Ярослава Мудрого, що є найвищою державною нагородою України, яка може бути вручена іноземному громадянинові.[1045] Одночасно, за вагомий особистий внесок у розвиток українсько-канадських відносин В. Ющенко нагородив тоді Першого віце-президента СКУ Є. Чолія Орденом за заслуги[1046]. Б. Малруні був удостоєний Шевченківської медалі – найвищої нагороди КУК.

Характер діяльності КУК, методи та форми впливу на зміст українсько-канадських двосторонніх відносин вказують на те, що ця інституція української діаспори Канади набула всіх ознак суб'єкта міжнародних відносин після Помаранчевої революції. Ідентифікуючи та самопозиціонуючи себе саме так, КУК у 2007 р. зорганізував симпозіум, на якому представники владних інститутів Канади та громадськості обговорили здобутки українсько-канадських відносин, головно проєкти їх поглиблення в сфері демократичного розвитку[1047].

Після обрання В. Януковича президентом України та прийняття урядом кількох неоднозначних рішень (зокрема Харківських угод), КУК висловив занепокоєння щодо збереження суверенітету України та перспектив її демократичного розвитку.

[1045] Про нагородження Б. Малруні орденом князя Ярослава Мудрого. Указ Президента України від 4 грудня 2006 р. № 1027/2006. URL: https://www.president.gov.ua/documents/10272006-5147

[1046] Про нагородження Є. Чолія орденом «За заслуги». Указ Президента України від 4 грудня 2006 р. № 1028/2006. URL: https://www.president.gov.ua/documents/10282006-5145

[1047] Ottawa Conference to Review Canadian Assistance to Ukraine. *Media Releases*. 2007. 26 September. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2007-09-26-1/index.htm

Попри такі застереження, КУК прийняв однозначну позицію щодо реалізації політики підтримки України спільно з урядом Канади про продовження демократичного розвитку та зміцнення громадянського суспільства та національної ідентичності[1048].

Оприлюднена стратегія КУК, запропонована на розгляд канадському уряду, закликала до таких кроків: (1) дії Уряду Канади не повинні призвести до ізоляції України, оскільки так Україна потрапить під вплив Росії та позбудеться свого суверенітету; (2) підтримка України має здійснюватися через тиск канадського уряду на уряд України та сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні; (3) пріоритети канадсько-українських відносинах мають бути оновлені та посилені через увагу до гуманітарних аспектів двосторонніх відносин; (4) Програма міжнародного розвитку, яка реалізується Канадою повинна посилити увагу до підтримки українських неурядових організацій, які засновують та зміцнюють громадські організації в Україні, забезпечують спостереження за виборами та сприяють залученню громадян за контролем відкритості та підзвітності уряду[1049].

Виконавчий директор КУК Т. Залуцький 20 жовтня 2011 р. виступив перед парламентським Постійним комітетом з питань міжнародних відносин, де висловив занепокоєння політичною ситуацію в Україні, насамперед згортанням реформ та демократичних змін. На думку української громади Канади, ситуація в Україні потребувала використання багатостороннього підходу, який би об'єднав дипломатичні втручання, зміну напрямів роботи Міністерства міжнародної співпраці Канади та питання захисту прав людини будь-якою тематикою переговорів між Україною і Канадою[1050].

[1048] Звіт конгресу українців Канади. 1 липня 2013. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2020/10/ucc.pdf

[1049] Там само.

[1050] Там само.

Отже, для КУК гуманітарна складова українсько-канадських двосторонніх відносин у 2010–2013 рр. означалася в рамках парадигми порушення прав людини, що було найбільш значущим маркером згортання процесів реформ та демократії. Своє занепокоєння представники КУК виголошували не раз, як в Україні, так і в Канаді. Зокрема, під час офіційного візиту в Україну Міністра закордонних справ в квітні 2012 р., під час якого Канада знову наголосила на важливості чесних та справедливих парламентських виборів і закликала український уряд покращити правові норми, представники КУК разом з Українсько-канадською фундацією та Лігою українських канадців відвідали слухання щодо порушення прав людини в Україні, які проходили в Києві, Харкові та Львові. За їх результатами постійний парламентський комітет опублікував у Канаді вичерпний звіт про стан демократії та прав людини в Україні, представлений на розгляд Парламенту та Прем'єр-міністра Канади.[1051]

У партнерстві з Українсько-канадською фундацією та кількома іншими організаціями, у березні 2012 р. в м. Оттава КУК зорганізував історичну конференцію «Україна на роздоріжжі» (Crossroads Conference)[1052], присвячену канадсько-українським проблемам. На конференції розглядались такі питання, як демократична влада, права людини, рівність перед законом та свобода слова, тобто усі нагальні проблеми періоду президентства В. Януковича. Українська економіка, проблеми з корупцією, зміни виборчої системи та Конституції України обговорювалися міжнародними експертами зі США, Канади та країн Європи. Канадські, українські та польські політики, які взяли участь у роботі конференції, підтримали висновок

[1051] Україна – Канада: сучасні наукові студії: кол. моногр.: у 3-х кн. Кн. 1 = Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies: Collective Monograph: in three books. Book 1. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. С. 18.

[1052] Ukraine at the Crossroads. URL: https://www.ucc.ca/2012/03/21/ukraine-at-the-crossroads-a-conference-overview/

високопоставленого представника Міністерства міжнародних відносин Канади Т. Меліа, який означив ситуацію в Україні як таку, що швидко змінюється та відходить від поглиблення реформаторського курсу В. Ющенка.[1053]

Розуміючи важливість для України передування в зоні європейських цінностей, після 24-го Конгресу, який відбувся 8–10 листопада 2013 р., КУК розпочав кампанію заохочення Президента України В. Януковича до підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, до якої країна готувалася від 2008 р. Спостерігаючи, як Україна швидко поверталася у своє авторитарне минуле, КУК звернувся до уряду Канади з ініціативою офіційної підтримки євроінтеграційного курсу України. Президент КУК П. Ґрод був включений до складу делегації, яка супроводжувала тодішнього міністра закордонних справ Канади Дж. Берда на засіданні Ради міністрів ОБСЄ у Києві 3–8 грудня 2013 р. Місія відбувалася вже на тлі придушення режимом В. Януковича масових акцій протесту проти його рішення про зупинення переговорів з ЄС. Ці жорсткі дії викликали велике занепокоєння не лише в Канаді, але й серед демократій у всьому світі. Канадська делегація зустрілася з представниками української влади для виголошення осуду їхніх дій, які не відповідають демократичним стандартам, яких прагне та на які заслуговує український народ. Вони також зустрічалися з лідерами опозиції та представниками громадянського суспільства, щоб продемонструвати їм підтримку Канади. П. Ґрод та Дж. Берд брали участь у акціях на Майдані Незалежності[1054].

У найкривавіший період протестів українського народу проти злочинів недемократичного режиму у січні – лютому 2014 р., КУК підтримав численні дії уряду Канади, зокрема слухання та парламентські дебати, спрямовані на підтримку

[1053] Ukraine at the Crossroads. URL: https://www.ucc.ca/2012/03/21/ukraine-at-the-crossroads-a-conference-overview/

[1054] Звіт конгресу українців Канади. 1 липня 2013. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2020/10/ucc.pdf

демократії в Україні. Задля продемонстрації підтримки українському народові, Конґрес об'єднав усіх прихильників демократії в Україні в систематичних масових акціях по всій Канаді. Українська громада збирала кошти для надання гуманітарної підтримки мирним протестам на Майдані по всій країні, зокрема Східної та Південної України. З 26 лютого по 3 березня 2014 р. П. Ґрод та Дж. Берд знову перебували з офіційним візитом в Україні, метою якого була підтримка нового українського уряду А. Яценюка, обраного 27 лютого.

Представники КУК були залучені й до численних наступних візитів офіційних канадських делегацій до України: 20–25 березня 2014 р. П. Ґрод супроводжував Прем'єр-міністра С. Гарпера, який демонстрував підтримку новому українському уряду та був частиною участі в саміті з ядерної безпеки та зустрічі G7 в Гаазі, де канадська делегація ініціювала виведення Росії з G8[1055]; 7 червня 2014 р. П. Ґрод та президент СКУ Є. Чолій у складі офіційної делегації Канади відвідали інавгурацію Президента України П. Порошенка, а вже наступного дня, на знак поваги до міжнародної підтримки, яку зорганізувала українська діаспора Канади, спільна делегація КУК та СКУ стала першою неурядовою делегацією, яка зустрілася з новим Президентом України[1056].

Уряд Канади, визнаючи політичну суб'єктність КУК у українсько-канадських двосторонніх відносинах, залучав його делегації до підписання багатосторонніх угод. Наприклад, 18 вересня 2014 р. Президенти КУК та СКУ були присутні під час

[1055] Спільна заява країн Великої сімки із Гааги. 24 березня 2014 р. https://www.gov.uk/government/news/joint-g7-statement-from-the-hague.uk

[1056] Урочисте засідання Верховної Ради України, присвячене складанню присяги новообраним Президентом України Петром Порошенком. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України Опубліковано 07 червня 2014. https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/94013.html

виголошення звернення Президента України П. Порошенка до Конгресу США у Вашингтоні та взяли участь у підписанні угоди про партнерство між НАТО та СКУ.

Отже, під час Революції гідності КУК остаточно ствердила себе як інституція української діаспори Канади, яка має організаційну здатність та є структурно спроможною впливати на канадський уряд для посилення підтримки демократії в Україні. Саме це визначило характер суб'єктності української діаспори у її інституціоналізованих формах, в процесі поглиблення українсько-канадських двосторонніх відносин на етапі протидії російській агресії в Україні.

Від 2014 р. основну увагу КУК приділяв забезпеченню перебування України серед пріоритетів зовнішньої політики Уряду Канади, ствердженню за Канадою статусу найпотужнішого міжнародного союзника України та сприянню збільшенню міжнародної допомоги Канади для розвитку української держави. Важливим для КУК було збереження та посилення двосторонніх відносин між Канадою та Україною як відносин взаємної довіри, які ґрунтуються на спільних інтересах та принципах міжнародного порядку, зорієнтованих на забезпечення та підтримку миру. Тобто Канада, зокрема й завдяки активній діяльності КУК, є рішучим прихильником територіальної цілісності та суверенітету України. Від часу вторгнення та незаконної окупації українського Криму в лютому – березні 2014 р. та подальшого вторгнення й окупації Донецької та Луганської областей України Росією, Канада разом з іншими країнами G7 та ЄС не раз засуджувала країну-агресора за порушення міжнародного права. Адже суверенна, незалежна і стабільна Україна, твердо віддана демократії та верховенству права, є ключовою для євроатлантичної безпеки. Задля цього КУК продовжує тісно співпрацювати з урядом Канади, насамперед у сфері гуманітарних відносин, відносин у галузі оборони та безпеки для повернення контролю українського уряду над окупованими територіями

та наближення України до заявлених цілей інтеграції до ЄС та НАТО.[1057]

КУК систематично спрямовує до Уряду Канади пропозиції щодо посилення контролю за дотриманням прав на окупованих територіях. Він не раз звертався до уряду Канади з пропозицією активніше застосовувати закони Магнітського щодо російських чиновників, які відповідають за порушення прав людини проти українців, ув'язнених, які незаконно утримуються в Росії, та запровадити санкції щодо виконавців релігійних і культурних переслідувань кримських татар. КУК також закликав Парламент подати резолюцію з вимогою звільнення майже 100 українських політв'язнів у Росії, подібно до резолюції, прийнятої Парламентом ЄС у 2018 р. про звільнення режисера О. Сенцова. КУК закликає Канаду відігравати ключову роль у створенні міжнародної миротворчої місії ООН, яка спрямована на окуповану територію Донецької та Луганської областей.[1058]

Особливістю гуманітарної складової в стратегії діяльності КУК як організаційної форми української діаспори в Канаді є організація акцій, якими привертається увага до пам'ятних дат в історії українського народу. Така практика позиціонування політичної суб'єктності використовується українською діаспорою від початку 1970-х рр. Відтак під керівництвом КУК відбуваються відзначення Дня Соборності України в Канаді, під час яких конґресівці поширюють інформацію про велич та багатство історії України. Щороку вшановуються Дні пам'яті українських воїнів, зазвичай приурочені до Дня ветеранів, що є державним святом Канади. У ці дні відзначають усіх, хто воював на фронтах кровопролитних війн, боровся проти окупантів та поневолювачів і героїчно загинув за ідеали справедливості і

[1057] UCC. Policy Recommendations on Security Relations. Policy Brief. URL: https://www.ucc.ca/wp-content/uploads/2020/07/Defence-policy-FINAL-DONE-JUNE-2019.pdf

[1058] Ibid.

рівності, свободу та незалежність України. Частиною урочистостей є марш канадських українських ветеранів, спільна панахида українських священиків різних конфесій та покладення вінків до Пам'ятника українським воїнам[1059]. КУК щороку проводить Дні пам'яті постраждалих від Чорнобильської аварії у супроводі церковних панахид та відправ, що свідчить про духовне багатство та солідарність української нації[1060]. КУК не раз підтверджував свої наміри продовжити започатковані спільно з федеральним урядом Канади заходи з допомоги в реабілітації через міжнародні проєкти в сфері охорони здоров'я, навколишнього середовища, в економічній і соціальній сферах, спрямованих на нейтралізацію наслідків аварії[1061]. Нині найактуальнішою ініціативою КУК є запуск проєкту створення меморіалу жертвам комунізму (Tribute to Liberty) перед Верховним судом Канади в м. Оттаві.[1062]

Отже, роль української діаспори у поглибленні гуманітарної складової українсько-канадських відносин визначається стратегією суспільно-політичної діяльності КУК, яка розгортається через: створення позитивного іміджу України як демократичної держави та надійного партнера в міжнародних відносинах; сприяння Україні у розбудові незалежної демократичної держави в умовах російської агресії; підтримку символічного наповнення двосторонніх відносин, відповідних українській національній моделі соціокультурних ідентичностей; підтримку провадження проєктів, метою яких є відновлення історичної справедливості та збереження колективної пам'яті українців.

[1059] Відзначення Дня пам'яті українських воїнів. *Український інформаційний портал провінції Квебек.* Канада. 2007. листопад. URL: quebec-ukraine.com

[1060] Шістнадцятий Конгрес Українців Канади. Вінніпег: Накладом КУК, 1989. С. 51.

[1061] До 22-ої річниці Чорнобильської трагедії. *Media Releases.* 2008. 26 квітня. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2008-04-26/index-ukr.htm

[1062] UKRAINIAN CANADIAN CONGRESS 2013 3 YEAR REPORT. URL: https://www.ucc.ca/wp-content/uploads/2020/03/Annual-Report-2013-min.pdf

Українська діаспора в Канаді вийшла за межі вузького розуміння гуманітарної діяльності, відповідно до якого гуманітарна допомога є захистом прав людини та зорієнтована на культурне і наукове співробітництво та послуговується її широким трактуванням як формування гуманітарних цінностей, насамперед демократичних, на рівнях двосторонніх та міжнародних відносин. Такий підхід, реалізований у площині реальної політики дає змогу означати організаційну модель української діаспори Канади (КУК) як необхідну умову розвитку та поглиблення українсько-канадських двосторонніх відносин.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження особливостей процесу формування, розвитку та перспектив двосторонніх українсько-канадських відносин в умовах нинішньої трансформації міжнародних процесів під впливом сучасних геополітичних викликів, автор зробив наступні висновки:

1. Вивчення методологічних принципів, комплексу теоретичних підходів та концептів дослідження двосторонніх відносин, якими оперує сучасна політична наука дозволило встановити, що дослідники сфери міжнародної політики, міжнародних відносин та міжнародних систем традиційно концентрували увагу на відносинах держав, що розглядаються ними як політичні актори, які мають мету та наділені владою, що робить їх основними суб'єктами політичної дії в системі міжнародних відносин. Серед дослідників двосторонніх відносин сформувався консенсус щодо їх найважливіших ознак, які визначають вектори розвитку системи міжнародних відносин: ознаки *структурного ряду*, які вказують на кількісні та якісні зміни в сукупності політичних акторів; ознаки *системного ряду*, які вказують на співвідношення впорядкованості та хаотичності в системі міжнародних відносин; *ознаки середовища*, в якому відбувається функціонування системи міжнародних відносин (глобалізація, технологізація та інформатизація); ознаки *соціального ряду*, відображені у тенденціях оновлення соціального простору (демографія, екологія, права людини).

Порівняння методологічних принципів *(нео)реалістичної*, *плюралістичної*, *конструктивістської* та *синергетичної* парадигм дослідження міжнародних відносин дозволило визначити їх співвідношення у вивченні двосторонніх відносин України і Канади, яке автор здійснював з позицій: встановлення рівня інкорпорації національних інтересів до процесу підписання двосторонніх документів; визначення характеру впливу міжнародного середовища, яке потенційно обмежує можливі дії

держав як політичних акторів системи двосторонніх відносин; конкретизація потенціалу двосторонніх відносин у збалансуванні викликів міжнародного середовища; виокремлення внутрішньополітичних факторів розвитку партнерів двосторонніх відносин, які визначають характер сприйняття викликів міжнародного середовища та координацію зусиль щодо їх нівелювання; встановлення значимості ідентичності держав, сформованих в умовах «сконструйованого світу», для характеру та структури двосторонніх відносин; визначення ролі асиметричного статусу держав для розвитку двосторонніх відносин. В емпіричному просторі двосторонніх відносин України і Канади означені методологічні принципи застосовані за допомогою дослідницьких інструментів теорії м'якої сили, концепту держави середнього рівня, теоретичних конструктів гуманітарного співробітництва та діаспори.

2. Визначення джерел моделі двосторонніх відносин України й Канади в контексті розвитку *канадського концепту мультикультуралізму*, який є неоднозначним за своєю суттю та наслідками як для інституту держави, так і окремих етнічних груп всередині держави, вказує на те, що українська етнічна група Канади належить до однієї з трьох соціокультурних складових канадського мультикультуралізму, яка об'єднала ті етнічні громади, що утворилися шляхом міграційних процесів. Інституціоналізація української діаспори Канади в умовах канадської політики мультикультуралізму, спрямованого на залучення етнічних громад до соціокультурних та політичних процесів в суспільстві, стала основою її політичної суб'єктивації в системі двосторонніх відносин обох держав після здобуття Україною незалежності. Низький рівень сегрегації етнічних громад у сферах освіти та бізнесу, як результат канадської моделі політики мультикультуралізму, сприяв формуванню партнерських (паритетних, особливих, стратегічних) відносин Канади з країнами-донорами етнічних громад (Україною) та висхідній соціальній мобільності представників української діаспори.

3. Визначення *крос-темпоральних* особливостей формування та динаміки української діаспори в Канаді як інструменту протом'якої сили у формуванні відносин з Україною вказує на те, що кожна з чотирьох імміграційних хвиль має свою специфіку,

відображену в характері інкорпорації до інституційно оформлених видів діяльності діаспори. Будучи сформованою та функціонуючою в сприятливих умовах канадського мультикультуралізму, українська діаспора сьогодні перебуває на етапі внутрішніх та організаційних змін, покликаних зміцнити її в системі сучасних викликів та загроз. Насамперед, маємо на увазі те, що іммігранти перших трьох хвиль прагнули не загубитися в канадському суспільстві, задля чого створювали відповідну інфраструктуру, спрямовану на відтворення етнолінгвістичної групової солідарності українців та підживлення їх етнічної ідентичності. Така стратегія функціонування української діаспори в Канаді забезпечила: неперервність процесу відтворення української етнічної ідентичності; соціокультурну, економічну та політичну інтеграцію українських іммігрантів; визнання впливовості української діаспори в просторі публічної політики Канади, що дозволяє означати її як протом'яку силу у системі двосторонніх відносин України і Канади.

Означення української діаспори Канади як протом'якої сили уможливлено політичною суб'єктністю діаспор в сучасній системі міжнародних відносин, які впливають на прийняття внутрішньополітичних та зовнішньополітичних рішень в країні проживання та в країні походження. Потенціал впливу діаспори залежить від наявності в неї сукупності ресурсів, до яких належать організаційні ресурси та унікальні ресурси, серед яких, найбільш важливими є ті, що сприяють відтворенню української ідентичності в соціокультурному просторі Канади.

Дієва мережа організаційних структур української діаспори, інкорпорація її представників до політичної еліти Канади на регіональному та федеральному зрізах політики, розосередження в соціальній структурі канадського суспільства та здатність до збереження української етнічної ідентичності забезпечують політичну суб'єктність, для якої базовим інструментом політичної діяльності є м'яка сила. Механізми ствердження політичної суб'єктності української діаспори в Канаді вказують на те, що всі вони мають потенціал до використання їх як інструменти м'якої сили на рівні внутрішньополітичних відносин в Канаді та рівні двосторонніх відносин в системі Канада – Україна.

4. Встановлені особливості *інституціоналізації* двосторонніх відносин України та Канади дозволили обґрунтувати положення про те, що зміст та характер процесу інституціоналізації двосторонніх відносин між державами, відбувався через діяльність української діаспори, яка сприяла формуванню позитивного іміджу України в канадському політикумі та створила базу для швидкого визнання незалежності України. Упродовж усього періоду незалежності України, українська діаспора Канади стала надійним джерелом підтримки українсько-канадських двосторонніх відносин на офіційному рівні.

Система дипломатичних представництв та консульств, які забезпечують оптимальне співвідношення формалізованих та неформальних контактів між урядовими особами та інститутами громадянського суспільства, можуть бути означені як базовий елемент інституційної матриці двосторонніх відносин України і Канади. Формування та діяльність дипломатичних служб Канади в Україні є відображенням змістовного контексту національних інтересів та зовнішньої політики Канади, дипломатичних стратегій її партнерів, загальної характеристики геополітичних процесів. Основою форм і технологій канадської дипломатії в Україні є історичні зв'язки, сформовані під час чотирьох імміграційних хвиль українців до Канади та відображені у функціонуванні організаційно спроможної української діаспори. Українська діаспора Канади є джерелом, соціокультурним середовищем, у якому ідеологічно та концептуально сформувалися посли Канади в Україні, зорієнтовані на забезпечення динаміки двосторонніх відносин відповідно до національних інтересів, які реалізуються за допомогою дипломатичних контактів.

Процес інституціоналізації двосторонніх українсько-канадських відносин супроводжувався створенням їх *нормативно-правового* каркасу, який має два виміри: по-перше, національний, який відображає нормативний характер двосторонніх відносин як відносин взаємозалежності, що мотивуються необхідністю задоволення внутрішніх потреб соціально-економічного розвитку кожної держави-партнера; по-друге, міжнародний, що відображає усвідомлену необхідності забезпечення правовими нормами спільних інтересів, з якими пов'язані національні інтереси держав. Формування нормативно-

правового каркасу двосторонніх відносин є відображенням статусу національних держав як безпосередніх учасників творення / санкціонування норм національного та міжнародного права.

5. Аналіз процесу формування та розвитку функціональних інструментів *моделі українсько-канадських двосторонніх відносин* доводить, що будь-яка система інструментів, формування якої спричинено простором міжнародних відносин, є складною структурою взаємопов'язаних елементів, які забезпечують процес досягнення мети двосторонніх відносин та є їх регулятором. Таке визначення сутності системи інструментів двосторонніх відносин вказує на її структурно-функціональні характеристики, тобто формує певний набір інструментів (двосторонні зустрічі, міжурядові комісії, парламентські групи та комітети, міжвідомчі об'єднання національного рівня, проєкти, публічна дипломатія), в якій кожен інструмент виконує чітко означені функції. Складна система інструментів двосторонніх відносин національних держав є елементом моделі таких відносин, який забезпечує її формування та функціонування.

Найбільш потужним інструментом українсько-канадських двосторонніх відносин є спільні проєкти та програми допомоги Україні з боку уряду Канади, започатковані в 1991 р. з метою підтримки зусиль нашої держави, спрямованих на розбудову демократичного суспільства і ринкової економіки, вирішення соціальних та екологічних проблем, поглиблення існуючих політичних та економічних зв'язків між обома державами. Канадська програма співробітництва з Україною реалізується в рамках *п'яти основних типів проєктів*: технічна допомога, регіональні ініціативи, гуманітарна допомога, комерційні кредити, багатостороння допомога.

6. Дослідження безпекових аспектів українсько-канадського політичного партнерства в умовах російської агресії щодо України, здійснене на позиціонуванні політичної складової двосторонніх відносин як похідної від концепту зовнішньої політики держави-партнера, дозволило обгрунтувати положення про те, що найбільш універсальними та значущими для двосторонніх відносин є принципи: *суб'єктності*, відповідно до якого кожна держава є суверенною та самостійно виробляє

зовнішню політику; *реалістичності*, відповідно до якого держава не може ставити перед собою нездійсненних завдань; *прагматизму*, відповідно до якого забезпечення національних інтересів держави не може здійснюватися без урахуванням національних інтересів партнера з двосторонніх відносин. Інтерпретація принципів зовнішньополітичної діяльності держави відображена в концептуальних засадах її зовнішньої політики. Для Канади таким концептом тривалий час був *концепт держави середньої сили*. Поступовий відхід від нього, але не заперечення вказує на те, що зовнішньополітична діяльність Канади передбачає поєднання ідеї м'якої безпеки та максимальної диверсифікації міжнародних зв'язків з принципами жорсткої сили під час захисту свого суверенітету з одночасною концентрацією на певних регіонах та двосторонніх відносинах. Формування концепту зовнішньої політики України, як партнера у двосторонніх відносин з Канадою, відбувалося за інших умов (входження до зони сфери геополітичних інтересів Росії) та за іншими принципами (багатовекторність, але не диверсифікація). Тільки початок російської агресії в Україні прискорив остаточне визначення смислових маркерів зовнішньої політики України (європейська та євроатлантична інтеграція), які ще не стали маркерами концепту.

Необхідність захисту територіальної цілісності України в умовах російської агресії в спричинила поглиблення безпекових аспектів політичного партнерства України та Канади. Україна отримала підтримку в рамках низки численних проєктів та змогла перенести у площину публічного дискурсу проблеми постачання летальної зброї та оборонної військової техніки, включення України до переліку країн, до яких дозволено постачання вогнепальної зброї, обміну інформацією між розвідками та супутниковими знімками, необхідності посилення співпраці між обома державами у сфері оборонної промисловості та кібербезпеки. Канада, як держава-партнер, що просуває українські інтереси в системі міжнародних відносин, отримала можливість геополітичного ствердження: перетворюючи збройний конфлікт в Україні на ключову тему, Канада претендує на роль лідера міжнародного діалогу щодо мирного вирішення збройного конфлікту в нашій державі, ініційованого та здійснюваного Російською Федерацією.

7. Економічне співробітництво України і Канади, яке ґрунтується на виробленні адекватної сукупності інструментів та механізмів розширення товарообігу, вдосконалення експортно-імпортної структури, прогнозування та оцінки товарних ринків, здійснення валютно-фінансових операцій, відбувається під впливом процесів глобалізації. Останні спричиняють накладання національних економічних систем та посилюють їх взаємозалежність, одночасно поглиблюючи розрив між державами, що відбивається на характері двосторонніх відносинах.

Порівняння рейтингів України і Канади за *Індексом сприяння торгівлі*, *Індексом економічної складності* та *Індексом економічної свободи* дозволило встановити та обґрунтувати, що між Україною та Канадою існують принципові відмінності в політиці сприяння торгівлі та економічній свободі. Україна, що перебуває в стані війни, не створила умови для конкурентних економічних відносин шляхом забезпечення верховенства права, зокрема захисту прав власності, ефективності судочинства, формату правових відносин на ринку праці, формування відкритості ринку для інвестування. Водночас, упродовж останніх двох десятиліть позиції і України, і Канади у рейтингу економічної складності погіршувалися. Одним із парадоксів, що стосується, насамперед України, є те, що російська військова агресія Росії надала поштовх до збільшення державних капіталовкладень у виробництво продукції військового призначення, що є складним виробничим процесом, який піднімає позицію нашої країни за Індексом економічної складності. Неоднозначний контекст українсько-канадських двосторонніх економічних відносин не став перешкодою для підписання *Угоди* про вільну торгівлю між Україною та Канадою, яка набула чинності 1 серпня 2017 р.

8. Природа та сутність *гуманітарної* складової двосторонніх відносин передбачає виокремлення їх домінанти, через яку формується розуміння природи та механізмів функціонування як двосторонніх, так і міжнародних відносин. Для кейсу українсько-канадських відносин такою домінантою є українська діаспора Канади, що набуває статусу цілісного, системного явища та інтегральної характеристики двосторонніх відносин. Діаспора є

джерелом дискурсивної дипломатії, потенціал якої набуває різних організаційних форм і на рівні офіційного зрізу двосторонніх відносин.

Гуманітарний вектор канадських програм підтримки реформ в Україні ґрунтується на демократичних принципах і стандартах, що детермінують, як основне завдання, необхідність завершення модернізації системи державного управління та інституту державної служби. Саме цей вектор позиціонується канадською стороною як джерело імпульсів інноваційного оновлення всієї системи суспільних відносин в Україні. На важливість та адекватність саме такого підходу до системних реформ в Україні вказує сформоване в канадському політикумі розуміння неефективності експорту реформ без врахування соціокультурного та гуманітарного контекстів українського соціуму.

9. Перманентний характер застосування *проєктного підходу* в двосторонніх гуманітарних відносинах забезпечив синхронізацію дій України і Канади у їх символічному наповненні. Базовим маркером цього процесу стала проблема *Голодомору* в Україні 1932–1933 рр. та її означення як *геноциду* українського народу. Комплекс застосованих механізмів ствердження політичної суб'єктності української діаспори в Канаді належить до простору інструментів м'якої сили на двох рівнях – рівні внутрішньополітичних відносин в Канаді та рівні двосторонніх відносин в системі Канаді – Україна.

Українська діаспора в Канаді вийшла за межі вузького розуміння гуманітарної діяльності, відповідно до якого гуманітарна допомога є захистом прав людини та зорієнтована на культурне і наукове співробітництво, та послуговується її широким трактуванням як формування гуманітарних цінностей, насамперед демократичних, на рівнях двосторонніх та міжнародних відносин. Такий підхід, реалізований в площині реальної політики дозволяє означати організаційну модель української діаспори Канади (КУК) як необхідну умову розвитку та поглиблення українсько-канадських двосторонніх відносин.

10. Перспективи динаміки моделі двосторонніх відносин України та Канади визначаються трансформацією ролі національних держав під впливом глобалізаційних процесів, яка посилює значення двосторонніх відносин, що за своїм

потенціалом виконували функцію збалансування системи міжнародних відносин та наділяти національні держави додатковими ресурсами у протистоянні ризикам процесів глобалізації. Чинником посилення значення українсько-канадських двосторонніх відносин для держав-партнерів стала артикульована *інтегральна характеристика* цих відносин (українська діаспора Канади), однаково значима і для Канади, і для України. Саме вона є функціональним ядром моделі українсько-канадських відносин, сутність якої визначається через взаємодією трьох базових елементів (інститути, через які здійснюються двосторонні відносини; динамічно оновлюваний нормативно-правовий каркас; система інструментів) та предметне поле двосторонніх відносин (безпекові питання, економічна співпраця, гуманітарні відносини). Інтегральною ознакою цієї моделі є українська діаспора Канади, яка функціонально присутня на рівні всіх елементів моделі. Особливість моделі українсько-канадських двосторонніх відносин дозволяє наділяти її характеристиками механізму забезпечення динамічної рівноваги сучасної системи міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академія жіночого лідерства. URL: https://www.uwf.org.ua/project_activities/academy%20
2. Акція проти фальсифікації виборів в Україні. *Український інформаційний портал провінції Квебек*. Канада. 2004. листопад. URL: quebec-ukraine.com
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». К. : НІСД, 2017. 928 с.
4. Андрій Шевченко: «Канада і надалі залишається партнером України» (16 вересня 2020 р.). URL: https://ukrnews.ca/diaspora/andriy-shevchenko-kanada-i-nadali-zalyshaiet-sia-partnerom-ukrainy/
5. Антохів-Сколоздра О. М. Особливості становлення відносин Канади з Європейськими Співтовариствами. *Гілея : науковий вісник*. Київ, 2015. Вип. 93 (№ 2). С. 393–397.
6. Балицька Ю. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади. *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2009. 20 с.
7. Берковський В., Григорчук Н., Петрук О. Голодомор 1932–1933 років очима українців діаспори (документи з фондів ЦДАВО України). *Голодомор 1932-1933 років – геноцид українського народу* / Український інститут національної пам'яті. К., 2008. С. 44–55.
8. Бєлоусова Н. Б. «М'яка» сила як потенціал зовнішньополітичного впливу держави. *Actual Problems of International Relations.* 2012. Том 1. №. 107. С. 148–151.
9. Бєлоусова Н. Б. Віртуальна дипломатія як знаряддя формування позитивного іміджу держави. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. Випуск 90. С. 139–143.
10. Бєлоусова Н. Б. Глобальні міста як джерело м'якої сили в XXI столітті. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія.* 2018. Випуск 21. С. 85–89.
11. Бєлоусова Н. Б., Головченко В. І., Доброжанська О. Л., Копійка В. В., Кучмій О. П. Регіональні стратегії США і Європи: зовнішньополітичний і безпековий вимір: монографія; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Центр вільної преси, 2016. 527 с.

12. Бізо Л., Ібрагімова І., Кікоть О., Барань Є., Федорів Т. Розвиток лідерства. К.: Проект «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні». 2012. 400 с.
13. Боблієнко О. П. Канадський етнічний мультикультуралізм в Західній цивілізації. *Гілея : науковий вісник*. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО УАН, Вид-во "Гілея". 2016. Вип. 107 (№ 4). С. 283–286.
14. Богатирець В. Канадська багатокультурність: політичний досвід і суспільна практика (національний і глобальний виміри). *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2007. 17 с.
15. Богатирець В. Канадські українці в умовах багатокультурності: проблема збереження ідентичності у розмаїтті. *Форум.* 2008. № 1 (6). С. 30. С. 28–32.
16. Богатирець В. Федеральна політика багатокультурності та українська спільнота Канади. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Зб. наук. ст. Чернівці: Рута. 2002. Т. 9. С. 137–145.
17. Богдалов А. Г. Заснування та діяльність посольства України в Канаді на початку 90-х рр. XX ст. (на матеріалах Національного музею історії України). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.* 2019. Вип. 52. Том 2. С. 124–128.
18. Богданова В. Принцип особливого партнерства і роль діаспори в українсько-канадському співробітництві. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2003. № 9. С. 74–85.
19. Бодруг А. Феномен козацтва як націєзберігаючий чинник культури української діаспори Канади (середина XX – початок XXI ст.). *Чорноморська минувшина*. НДІ козацтва Ін-ту історії України НАН України, Від. історії козацтва на Півдні України, Іст. ф-т Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2017. Вип. 12. С. 119–132.
20. Боляновський А. Дивізія «Г аличина». Історія. Львів, 2000. 523 с.
21. Брубейкер Р. «Диаспоры катаклизмов» в Центральной и Восточной Европе и их отношения с родинами. *Диаспоры.* 2000. № 3. С. 6–32.
22. Бурцева М. Інформативні можливості вивчення імміграційної політики Канади на сучасному етапі. *Київські історичні студії: наук. журн.* Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 2016. № 2. С. 81–88.
23. В Канаді з візитом перебувала Віце-прем'єр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Іванна Климпуш-Цинцадзе. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/60203-v-kanadi-z-vizitom-perebuvala-vice-premjer-z-pitany-jevropejsykoji-ta-jevroatlantichnoji-integraciji-ukrajini-ivanna-klimpush-cincadze

24. Вассиян Ю. Твори: Митець із землі зроджений. Торонто: Євшан-зілля, 1974. 127 с.
25. Ващук Р. Вибачайте, якщо щось було не так: Західня підтримка реформ в Україні, 2014–2019. URL: https://www.youtube.com/watch?v=wQvmNak7GVA&feature=emb_logo
26. Верховна Рада Україна. Депутатська група Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з Канадою. 15 жовтня 2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/organizations.dep_group_members?grp=27
27. Верховна рада України. Департамент інформації Секретаріату Верховної Ради України. Україна-Канада: Парламентський міст дружби. URL: https://iportal.rada.gov.ua/en/news/News/159493.html
28. Верховна Рада України. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці. Жовтень, 2009. URL: http://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/32362.pdf
29. Вечір з Миколою Княжицьким: Роман Ващук. Espreso TV. 2014. 15 листопада. URL: https://www.youtube.com/watch?v=uOEqVeVN64A
30. Видимі та невидимі бар'єри: Гендерний аналіз викликів у експортній діяльності для українських мікро-, малих та середніх підприємств (ММСП). URL: https://kievvlast.com.ua/project/resources/attachments/3PDtba9Q.pdf
31. Відбувся форум «Незалежні суди та вільні ЗМІ: протидія дезінформації». URL: https://hcj.gov.ua/news/vidbuvsya-forum-nezalezhni-sudy-ta-vilni-zmi-protydiya-dezinformaciyi
32. Відбулась зустріч Президента України та Прем'єр-міністра Канади. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/42689-vidbulasy-zustrich-prezidenta-ukrajini-ta-premjer-ministr-kanadi
33. Відбулась телефонна розмова між Президентом України П. Порошенком та Прем'єр-міністром Канади Дж. Трюдо. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/51573-vidbulasy-telefonna-rozmova-mizh-prezidentom-ukrajini-pporoshenkom-ta-premjer-ministrom-kanadi-dzhtryudo
34. Відзначення Дня пам'яті українських воїнів. *Український інформаційний портал провінції Квебек.* Канада. 2007. листопад. URL: https://quebec-ukraine.com
35. Відкрий Україну: Фонд Арсенія Яценюка. Лариса Ґаладза: Україна має працювати щодня, щоб стати членом ЄС і НАТО (21 лютого 2020). URL: https://openukraine.org/ua/news/1700-larisa-aladza-ukrajina-maje-pracyuvati-shhodnya-shhob-stati-chlenom-jes-i-nato

36. Візит Міністра закордонних справ Канади до Музею Голодомору. 4 березня 2020. URL: https://holodomormuseum.org.ua/news-museji/vizyt-ministra-zakordonnykh-sprav-kanady-do-muzeiu-holodomoru/
37. Візит Президента України до Канади. 2 липня 2019 року. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво.* URL: https://www.president.gov.ua/photos/vizit-prezidenta-ukrayini-do-kanadi-2993
38. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. *Аналітична доповідь*. К : Центр Разумкова, 2019. 145 с.
39. Вінницька І. Найцінніші свідчення пересічних людей. Наше слово. 2004. № 12. URL: http://nslowo.free.ngo.pl/rozmova/najcinniszi_swidczenia.htm
40. Вісімнадцятий Конґрес українців Канади. Вінніпег: Накладом Централі КУК, 1995. 257 с.
41. Воєнна історія. *Міністерство оборони України.* URL: https://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html
42. Войценко О. Літопис українського життя в Канаді. Т.8. *У змаганні за нову Канаду: початки офіційної двомовності й багатокультурності – 1970–1979.* Едмонтон: КІУС, 1992. 596 с.
43. Всеканадська зустріч КУК відносно президентських виборів в Україні. *Пресове повідомлення.* URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2003-12-05_1/index_ua.htm
44. Вступне слово Посла Канади в Україні Троя Лулашника під час урочистої церемонії відкриття Міжнародної конференції «Від державного до суспільного мовлення» (1 липня 2014). URL: https://tv.suspilne.media/video/8656/load
45. Гавриш В. Моя Канада і я: спогади й розповіді про українських піонерів у Канаді. Едмонтон: Видано коштом автора, 1974. 349 с.
46. Галака С. П. Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах : Моногр.; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2002. 278 с.
47. Гендерний аудит міського простору. URL: https://www.genderculturecentre.org/misto-druzhne-do-lyudini-vistavka/
48. Гендерні ініціативи міст і громад України. Федерація канадських муніципалітетів / Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст». 2019. 44 с.
49. Генерал-губернатор Канади Ж. Пайєтт відвідала Україну. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/62470-general-gubernator-kanadi-zhpajjett-vidvidala-ukrajinu

50. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947). URL: https://www.zakon.rada.gov.ua/show/995_264
51. Генеральне консульство України у м. Едмонтон. URL: https://edmonton.mfa.gov.ua/generalne-konsulstvo
52. Генеральне консульство України у м. Торонто. URL: https://toronto.mfa.gov.ua/
53. Генеральное соглашение по тарифам и торговле (ГАТТ) от 15 апреля 1994 г. URL: http://docs.cntd.ru/document/902339370
54. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами за 2011 рік. *Державна служба статистики України.* URL: http://www.ukrstat.gov.ua/
55. Глобальный доклад (отчет) за 2004 год. *Доклады о развитии человека Программы развития ООН. «Культурная свобода в современном многообразном мире».* URL: http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2004/chapters/russian/
56. Гнатишин Р.Д. Промова з нагоди візиту до Музею буковинської діаспори 1 жовтня 1992 року. *Поточний архів Музею буковинської діаспори*. 12 с.
57. Голова Комітету у закордонних справах Ганна Гопко взяла участь у зустрічі з членом Парламенту Канади, Парламентським секретарем Міністра (міністерства) канадської спадщини Аріфом Вірані. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/161418.html
58. Голос жінок і лідерство – Україна. URL: https://www.uwf.org.ua/project_activities/womensvoice
59. Гонціаж Я., Гнидюк Н. Посібник з класифікації посад. К.: Проект «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні». 2012. 188 с.
60. Ґерус О. Консолідація української спільноти в Канаді. *Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії.* Вінніпег: УВАН, 1994. С. 115–152.
61. Даниленко С. І. Актуальні аспекти міжнародного співробітництва країн Центральної Азії у рамках ШОС. *International relations, part "Political sciences".* 2016. № 12. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2959/2649
62. Дацюк Т. К. Національна безпека України в умовах російської агресії. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Дніпро, 15 берез. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 180-181.
63. Дворський С. Н. Ґайовський буде першим консулом Канади в Києві. *Свобода. Український щоденник.* 1990. 24 листопада. Vol. XCVII. №. 225.

64. Декларація про відносини між Україно та Канадою. 22 вересня 1991 р. URL: Оттава. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_028#Text
65. Декларація про економічне співробітництво між Україною і Канадою. Підписана 27 січня 1992 року, Київ. Прийнята 7 липня 1992 року, м. Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_006/conv#Text
66. Декларація щодо миротворчої діяльності між Урядом України та Урядом Канади. Дата підписання: 06.03.1996. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/117-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju
67. Делегація з України бере участь у Міжнародному форумі з питань безпеки в Галіфаксі. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/76056-delegacija-z-ukrajini-bere-uchasty-u-mizhnarodnomu-forumi-z-pitany-bezpeki-v-galifaksi
68. *День.* 1998. Київ. 24 листопада. URL: https://day.kyiv.ua/uk/arhiv/no225-1998
69. *День.* 1999. Київ. 28 січня. URL: https://day.kyiv.ua/uk/arhiv/no13-2021
70. Державна програма співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 428-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2017-%D1%80#Text
71. Дзира О. Друга хвиля еміграції українців до Канади: причини, характер і склад. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвідом. зб. наук. пр.* Київ: Ін-т історії України НАН України. 2015. Вип. 24. С. 157–175.
72. Діяльність Міжурядової українсько-канадської Комісії з питань економічного співробітництва (МЕК). URL: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/mk_info/?country=can
73. Дмитро Разумков. «Позитивна тенденція у відносинах з Канадою збереждеться». *Голос України.* 2020. 11 лютого. URL: http://www.golos.com.ua/article/327498
74. До 22-ої річниці Чорнобильської трагедії. *Media Releases.* 2008. 26 квітня. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2008-04-26/index-ukr.htm
75. До ЧНУ завітав Надзвичайний і повноважний Посол Канади в Україні Трой Лулашник (8 жовтня 2013). URL: https://times.cv.ua/2013/10/08/chnu-zavitav-nadzvychajnyj-povnovazhnyj-posol-kanady-v-ukrajini-troj-lulashnyk/

76. Довідка щодо діяльності Міжурядової українсько-канадської Комісії з питань економічного співробітництва. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5f6266c0-0c72-4953-91d7-354fe3b0a169&title=Kanada&isSpecial=true
77. Дойчик М. Стосунки України та Канади в 1991–1996 рр.: патронат чи співробітництво. *Нова політика*. 1998. № 4. С. 9–12.
78. Документальний фільм «Жнива розпачу». URL: https://www.youtube.com/watch?v=TgsjmgIuqWw
79. Долгосрочное соглашение между Правительством Союза Советских Социалистических Республик и Правительством Канады о содействии экономическому, промышленному и научно-техническому сотрудничеству. Оттава, 14 июля 1976 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_024#Text
80. Домовленість про оборонне співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади і Збройними Силами Канади. Дата підписання: 03.04.2017. Дата набрання чинності для України: 03.04.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_053-17#Text
81. Дорошко М. Історико-політичні передумови виникнення проблеми Криму в українсько-російських відносинах. *Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne.* Krakow-Przemyśl. 2014 (2). S. 17–27
82. Дорошко М. С. Геополітичні інтереси та зовнішня політика держав пострадянського простору : навч. посіб. К. : Ніка-Центр, 2011. 226 с.
83. Досвід діяльності Канадсько-Українського проекту «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні». URL: http://olevsk-vlada.gov.ua/images/%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE.pdf
84. Друга хвиля еміграції українців до Канади: причини, характер і склад. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки.* 2015. Вип. 24. С. 157–175.
85. Дятлов В. И. Диаспора: попытка определиться в понятиях. *Диаспора.* 1999. № 1. С. 10–11.
86. Експертна підтримка врядування та економічного розвитку (EDGE). URL: https://edge.in.ua/
87. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т. 10. Гол. ред. В.Кубійович. Париж – Нью-Йорк, 1984. 488 с.
88. Євтух В. Б. Українці в Канаді. Київ: Будівельник, 1993. 143 с.

89. Євтух В. Б., Камінський Є. Є., Ковальчук О. О., Трощинський В. П. Зберігаючи українську самобутність: колективна монографія. Київ: ІНТЕЛ, 1992. 100 с.
90. Євтух Володимир Борисович. Бібліографічне видання. Київ: АСитник-Академвидав. 2010. 99 с.
91. Жінки України: залучені, спроможні, незламні. URL: https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/2019-06/women%20of%20ukraine_ukr.pdf
92. З керівником департаменту щодо справ Європи і Азії в МЗС Канади Андрій Садовий обговорив економічні та політичні реформи в Україні. URL: https://city-adm.lviv.ua/news/city/lviv-international/257765-z-kerivnykom-departamentu-shchodo-sprav-yevropy-i-azii-v-mzs-kanady-andrii-sadovyi-obhovoryv-ekonomichni-ta-politychni-reformy-v-ukraini
93. Завершився візит Міністра закордонних справ України до Канади. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/67091-zavershivsya-vizit-ministra-zakordonnih-sprav-ukrajini-do-kanadi
94. Загальний аналіз реалізації проєктів міжнародної технічної допомоги. 11 березня 2020 р. URL: https://mof.gov.ua/uk/monitoring_of_international_technical_assistance_projects-422
95. Загрійчук І. Д. Мультикультуралізм: світові тенденції та український контекст. *Філософія в сучасному світі* : 16–17 листоп. 2018 р. Харків, 2018. С. 176–179.
96. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975 года). Дата підписання: 01.08.1975. Дата набуття чинності: 01.08.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text
97. Запаранюк В. Партійно-політична система сучасної Канади. *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2009. 20 с.
98. Заява Конгресу Українців Канади про сучасний стан в Україні. *Media Releases.* 2006. 23 August. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2006-08-23/UCC_Statement_on_current_Ukraine-ukr.pdf
99. Заява української діаспори з приводу президентських виборів. *Пресове повідомлення*. URL: http://www.ucc.ca
100. Звіт конгресу українців канади. 1 липня 2013. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2020/10/ucc.pdf
101. Звіт Конгресу українців Канади (серпень 2005 р. – липень 2006 р.). Вінніпег, 2006. 16 с.

102. Звіт про реалізацію програми розвитку лідерства 2011. URL: http://www.ucs-hrm.org.ua/download-document/340-ldp-2011-report.html
103. Звіт Ради Директорів XX Трирічного з'їзду Конґресу українців Канади. Вінніпег, 2001. 20 с.
104. Зміцнення українсько-канадського партнерства у сфері вищої освіти – нові можливості для студентів із України (14 лютого 2013). URL: https://eenu.edu.ua/uk/articles/zmicnennya-ukrayinsko-kanadskogo-partnerstva-u-sferi-vishchoyi-osviti-novi-mozhlivosti-dlya
105. Зубик А. Сучасна українська діаспора в Канаді та США. *Вісник Львівського університету.* Серія географічна. 2018. Вип. 52. С. 113.
106. Зубик А. Сучасна українська діаспора в Канаді та США. *Вісник Львівського університету. Серія географічна : зб. наук. пр.* Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. 2018. Вип. 52. С. 110–123.
107. Інтерв'ю з послом Канади в Сербії Романом Ващуком. *Рідне слово.* 2012. 29 лютого. № 80.
108. Інформація щодо міжнародної технічної допомоги, що надається Україні за результатами проведеного Міністерством економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України моніторингу проектів у першому півріччі 2019 року. *Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.* URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f5b9bbfd-cd9f-40a3-abeb-bc0a30bb72a3&title=InformatsiiaSchodoMizhnarodnoiTekhnichnoiDopomogi-SchoNadatsiaUkrainiZaRezultatamiProvedenogoMinisterstvomRozvitkuEkonomiki-TorgivliTaSilskogoGospodarstvaUkrainiMonitoringuProektivUPershomuPivrichchi2019-Roku
109. Йдеш у політику не одна. URL: https://neodna.org.ua/
110. Його ім'я носить наш Центр. Авт.-упор. Ю. Макар, В. Макар, М. Лучак, О. Козачук. Чернівці: Рута, 2005. 50 с.
111. Калакура Я. С. Новітня історіографія Голодомору 1932-1933 рр. як геноциду українського народу : надбання та прорахунки. *Персонал*. 2008. № 1. С.105–113.
112. Калитчак Р. Г. Субнаціональний чинник у відносинах ЄС з третіми країнами: досвід Канади. *Гілея : науковий вісник.* Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО УАН. 2017. Вип. 126. № 11. С. 501–504.
113. Калитчак Р. Г. Теоретичні аспекти позиціювання Канади на міжнародній арені. *Гілея: науковий вісник.* Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО УАН. 2015. Вип. 101. № 10. С. 519–523.

114. Канада вивчає, як допомогти Україні у протистоянні російській агресії (28 квітня 2014). URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/1655178-kanada_vivchae__yak_dopomogti_ukraiini_u_protistoyanni_rosiyskiy_agresiii_1933641.html
115. Канада виділила понад $45 млн на реформи в Україні. 04.07.2019. URL: https://rdo.in.ua/news/kanada-vydilyla-ponad-45-mln-na-reformy-v-ukrayini
116. Канада дала російським військовим добу, щоб покинути країну. URL: http://www.ukrinform.ua/rubric tourism/1629251 kanada_dala_rosiyskim_viyskovim_dobu_shchob_pokinuti_kraiinu_1915816.html.
117. Канада зупинила переговори про вільну торгівлю з Україною через мита. Угода про асоціацію з ЄС: читаємо між рядків. URL: http://www.vgolos.com.ua /news/kanada_zupynyla_peregovory_pro_vilnu_torgivlyu_z_ukrainoyu_cherez_myta_121074.html
118. Канада посилює свою підтримку Україні. 2 липня 2019 року – Торонто, Онтаріо – Міністерство міжнародних справ Канади. URL: https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/highlights-faits/2019/2019-07-02-strengthens_commitment-renforce_engagement.aspx?lang=ukr&fbclid=IwAR2n14JlP0CRQSxNjzYpDBtKaH808uxuEeWf_qpawqS-qAPcBlenM-9msPk
119. Канада розуміє, що послаблення санкцій не досягне тих результатів, яких очікує світ, а саме зупинення агресії проти України. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/prezident-kongresu-ukrayinciv-kanadi-oleksandra-hi/
120. *Канадійський фармер.* Вінніпеґ.1906. 26 липня.
121. *Канадійський фармер*. Вінніпеґ. 1971. 24 травня.
122. Канадознавство. *Матеріали Першої міжнародної конференції з Канадознавства, 26-28 лютого 2010 року.* Чернівці: Чернівецький національний університет. 2011. 279 с.
123. Канадська етнокультурна рада підтримує Резолюцію Сенату Канади відносно українського Голодомору/Геноциду 1932 – 33 рр. *Пресове повідомлення*. 2003. 18 липня. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2003-07-18_1/index_ua.html
124. Канадська програма зміцнення Кредитних спілок в Україні. URL: http://www.cuukr.org.ua/info.htm
125. Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA). URL: http://www.international.gc.ca/development-developpement/countries-pays/ukraine.aspx?lang=eng

126. *Канадійський русин.* 1911. 12 серпня.
127. Канадський фонд підтримки місцевих ініціатив. URL: http://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/highlights-faits/2013/canada_fund-fonds_canadien.aspx?lang=ukr#n2
128. Канадсько-українська імміграційна служба. URL: http://www.cuias.org/
129. Канадсько-Український Законодавчий і Міжурядовий Проект. *Бюлетень Конгресу українців Канади.* Випуск 49. 2003. № 3. С. 8
130. Канадсько-український проект підтримки торгівлі та інвестицій (CUTIS). URL: https://www.cutisproject.org/
131. Кармазіна М. Пріоритети й орієнтири Президента України Віктора Ющенка. Аналіз документів (23 січня 2005 р. – 24 лютого 2010 р.). *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 50–67.
132. Катеринчук П. Еволюція канадського федералізму та проблема Квебека (80-ті - 90-ті рр. XX ст.). *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2003. 22 с.
133. Качараба С.П. Еміграція з Західної України (1919–1939). Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. 416 с.
134. Киссинджер Г. Дипломатия. М.: «Ладомир», 1997. 850 с.
135. Клімов М. Канадсько-українське співробітництво в інноваційній сфері: історія та сучасність. *Гілея : науковий вісник.* К., 2013. Вип. 75. № 8. С. 133–135.
136. Клімов М. Міста-побратими у канадсько-українських відносинах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія.* Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2013. Вип. 1. № 114. С. 29–30.
137. Ковальчук О. О. Голодомор 1932-1933 рр. в УРСР і українська діаспора Північної Америки: інформативні аспекти. URL: http://history.org.ua/JournALL/xxx/14/24.pdf
138. Ковальчук О., Марусик Т. Голодомор 1932 – 1933 рр. в УРСР і українська діаспора Північної Америки. НАН України. Інститут історії України; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2010. 224 с.
139. Козачук О. Національне питання у внутрішній політиці США та Канади: порівняльний аналіз: монографія. Чернівці: Технодрук, 2018. 367 с.
140. Козачук О. О. Особливості імміграційної політики щодо висококваліфікованої робочої сили в США та Канаді. *Гілея : науковий вісник.* Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО УАН. 2018. Вип. 131. № 4. С. 470–474.

141. Козачук О. О. Проблема періодизації імміграції до США та Канади. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: зб. наук. ст.* Чернівці: Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2017. Т. 35–36. С. 42–50.
142. Колісник Р., Бабій Л. Ювілейний альманах Братства колишніх вояків 1-ої української дивізії Української національної армії. Торонто: Друкарня о. Василіян, 2001. 400 с.
143. Коломієць В. Геополітичні пріоритети України в зовнішній політиці Канади. Виборча кампанія-2015 Канади. *Сучасна Україна: конфлікт – трансформація – інтеграція*: І Укр.-пол. наук. форум, Olsztyn-Львів, 18-19.12.2015 р. Львів. 2016. С. 213–217.
144. Колянківський М. Моя подорож до України з прем'єром Канади. *Ми і світ*. Ніагара-Фолз, 1971. Ч. 162. С. 24–25.
145. Комісія Україна-НАТО. URL: https://www.ukrinform.ua/tag-komissia-ukrainanato
146. Комплекс заходів з виконання Мінських угод. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2015/02/12/7058327/
147. Конвенція між Україною і Канадою про уникнення подвійного оподаткування та попередження ухилень від сплати податків стосовно доходів і майна. Дата підписання: 04.03.1996. Дата набрання чинності для України: 22.08.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_674#Text
148. Конгрес українців Канади вітає заяви прем'єр-міністра про підтримку України. *Пресове повідомлення.* 1 грудня 2004 р. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2004-12-01_1/index_ua.html
149. Конгрес Українців Канади закликає канадський уряд підтримувати демократичні сили в Україні. *Пресове повідомлення.* 27 листопада 2004 р. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2004-11-27_1/index_ua.htm
150. Кондрашевська Ю. П. Українські громадсько-політичні організації Канади в контексті боротьби за незалежність України (1960-1980 рр.). *Гілея : науковий вісник.* Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО УАН. 2015. Вип. 96. № 5. С. 120-123.
151. Конон Н., Скребнєва А. Українсько-канадські відносини: сучасний стан та перспективи розвитку. *Грані.* Політологія. 2016. № 2 (130). С. 27–32.
152. Консульська служба України. Становлення та розвиток; за ред. Г. М. Перепелиці. Київ: Логос, 2018. 439 с.
153. Конференція «Канада-Україна: минуле, сучасне, майбутнє». *Університетський вісник*. 2019. Вип. 2. 20 с.

154. Конференція з питань реформ в Україні у Торонто. Заява співголів. 10.07.2019. URL: https://rdo.in.ua/announce/konferenciya-z-pytan-reform-v-ukrayini-u-toronto-zayava-spivgoliv
155. Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна : Моногр. К. : Юрид. думка, 2005. 445 с.
156. Копійка В. В. Розширення Європейського Союзу та Україна: Моногр. К.: Логос, 2008. 183 с.
157. Копійка В. В., Дорошко М. С., Головченко В. І., Андрущенко С. В., Анісімова О. Ю. Україна в міжнародних інтеграційних процесах: монографія.; ред.: В. В. Копійка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Київ. ун-т, 2015. 575 с.
158. Копійка В. Зовнішньополітичні стратегії США у глобальному світі: інформаційно-комунікативний вимір. *International relations, part "Political sciences"*. 2017. № 17. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3312/2992
159. Кривдіна І. Б. Ідеологічна спрямованість дипломатичної діяльності Левка Лук'яненка (1992-1993 рр.). *Інтелігенція і влада*. 2014. Вип. 30. С. 281. С. 278–283.
160. Крушинський В. Ю. Гарячі дні «холодної війни». Несуб'єктивні нотатки. Київ : Академвидав, 2019. 205 с.
161. Крушинський В. Ю. Зовнішня політика Великої Британії (1997–2007) : монографія ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Київ. ун-т, 2015. 175 с.
162. КУК порушив справу українського Голодомору/Геноциду з провінційними міністрами освіти. *Пресове повідомлення.* 2003. 8 грудня. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2003-12-08_1/index_ua.htm
163. Кульчицький С. В. Міжнародна комісія з розслідування Голоду в Україні 1932 – 1933 років. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. Думка, 2009. Т. 6. 784 с.
164. Ла Страда – Україна. URL: https://la-strada.org.ua/
165. Лист О. Олеськіва від 14 квітня 1896 року. *Центральний державний історичний архів України* м. *Львів*. Ф. 309. Оп.1. Спр. 2559. арк. 6–7.
166. Ліга українців Канади. URL: http://www.lucorg.com/luc/aboutukr.php
167. Лук'яненко Л. На землі кленового листка: спогади і роздуми посла . Вид. друге, поновл. і доповн. К.: Гарт, 2002. 560 с.
168. Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля. К.: МАУП, 2003. 288 с.
169. Лук'яненко Л. Не дам згинуть Україні. К.: Софія, 1994. 512 с.

170. Лук'яненко Л. Шлях до відродження. На землі кленового листка. Спогади й роздуми посла. К.: ТОВ «Юрка Любченка», 2014. Т. 3. 592 с.
171. Лупул Т. Політизація етнічності як інституційний фактор сучасного процесу канадського націєтворення: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. 456 с.
172. Лущ У. І. Мультикультуралізм в контексті проблеми ідентичності та постнекласичної науки. *Гілея : науковий вісник*. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО УАН, Вид-во Гілея. 2018. Вип. 131. № 4. С. 279–283.
173. Майборода О. Консолідація українського суспільства в умовах російської агресії: проблема пошуку оптимальних політичних рішень. *Наукові записки.* Київ : Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 5-6 (91-92). С. 138–157.
174. Макар В. Імміграційна політика Канади після Другої світової війни (1945–1952). *Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини.* Чернівці: Вид-во Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 2014. Вип. 702–703. С. 154–158.
175. Макар В. Канада: держава, люди, політика. *Історико-політичні проблеми сучасного світу.* Зб. наук. ст. Чернівці: Рута, 2007. Т. 15–16. С. 9-16.
176. Макар В. Президентські перегони в Україні: позиція офіційної Канади. *Форум: Свобода: український вибір.* 2005. № 1. С. 46.
177. Макар В. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади. Чернівці: Прут, 2006. 284 с.
178. Макар В. Українське біженство з Закерзоння на Захід внаслідок акції «Вісла». *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини.* Збірник наук. праць. Чернівці: Рута, 2002. Вип. 123–124. С. 78–80.
179. Макар В. Українсько-польські взаємини в канадському багатокультурному суспільстві. *Політологічні та соціологічні студії.* Збірник наукових праць. Чернівці: Букрек; Вільнюс: ЄГУ, 2010. Т. VIII. С. 296–304.
180. Макар О., Білаш Р. Міграційні рухи з Західної України до Західної Канади. *Матеріали спільних конференцій*. Едмонтон. 2002. С. 371–374.
181. Макар Ю. «Розвиток Канадознавства в Чернівецькому університеті», *Матеріали Першої міжнародної конференції з Канадознавства 26-28 лютого 2010 року.* Чернівці: Чернівецький національний університет. 2011. С. 12-13.

182. Макар Ю. Канадознавство в Чернівецькому університеті. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: Збірник наукових статей. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2020. Т. 41. С. 19–28.
183. Макар Ю. Університети мого життя. Спогади. Чернівці: Технодрук. 2019. 608 с.
184. Макогін З. Я., Фальковська І. Р. Динаміка та оцінка ефективності зовнішньоторговельних відносини України та Канади. *Економіка і організація управління.* 2020. № 1 (37). С. 69–78.
185. Макух-Федоркова І. І. Роль іммігрaції в економіці Канади. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: зб. наук. ст.* Чернівці : Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2014. Т. 27-28. С. 60–65.
186. Макух-Федоркова І. Становлення та утвердження соціальної держави в Канаді (30-і – 60-і рр. XX ст.). *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2005. 22 с.
187. Малиновська О. Кілька слів до Дня Біженця. *Форум націй. Газета Конгресу національних громад України.* 2006. №9/49. URL: http://forumn.kiev.ua/49-06-06/49-07-biz.html.
188. Манжола В. А. Європейська безпека і Україна. К. : Знання, 2010. 85 с.
189. Манжола В. А. та ін. Україна в європейському безпековому просторі: монографія ; за заг. ред. В. В. Копійки]; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К. : Київський університет, 2012. 319 с.
190. Манжола В. А. та ін. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин: аналіт. доп. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. Кафедра міжнародних відносин та зовнішньоекономічної політики. К.: [б.в.], 2006. 66 с.
191. Мануйлов Є. М. Інформаційно-культурна безпека України в умовах гібридної війни. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*: зб. наук. пр. Харків: Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". 2017. № 1 (32). С. 26-36.
192. Маркусь В. Українська західна діаспора на порозі XXI-го століття. *Українська діаспора*. 1993. Ч. 3. С. 24–32.
193. Мартинюк Ю. Українська західна діаспора: основні напрями суспільно-політичної діяльності (на прикладі США і Канади). *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2011. 19 с.
194. Марунчак М. Біографічний довідник до історії українців Канади. Вінніпег, 1986. 735 с.

195. Марунчак М. Г. Студії до історії українців Канади: у 5 т. Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1973–1980. Т. 5: Розвідки та документи міжвоєнної доби. 215 с.
196. Марунчак М. Історія українців Канади. Вінніпег, 1991. Т. 1 464 с.
197. Марунчак М.Г. Історія українців Канади: у 2-х т. Вінніпег: накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. Т. 2. 464 с.
198. Матвієнко В., Головченко В. Подвійна анексія Криму Росією: ретроспективний аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 1. С. 19–26
199. Меморандум про взаємовигідне співробітництво між Урядом України та Урядом Канади у напрямку ліквідації запасів протипіхотних наземних мін, що знаходяться на зберіганні в Збройних Силах України. Дата підписання: 28.01.1999. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/117-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju
200. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків. Дата підписання: 24.11.1994. Дата набуття чинності для України: 24.11.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_041/conv#Text
201. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Канади стосовно канадської програми співробітництва. Підписано 24 жовтня 1994 р. Оттава. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_033/conv#Text
202. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Канади щодо проекту реформування управління персоналом у системі державної служби України. Дата підписання: 26.05.2008 р. Дата набрання чинності для України: 26.05.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_046#Text
203. Меморандум про взаєморозуміння щодо консультацій між Урядом України і Урядом Канади. Дата підписання: 23.09.1992. Дата набуття чинності: 23.09.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_007#Text
204. Меморандум про створення міжурядової українсько-канадської Комісії з питань економічного співробітництва. Дата підписання: 24.10.1996. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/117-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju
205. Меморандум про умови надання і використання цільової без поверненої фінансової допомоги (гранту). Дата підписання:

27.11.1997. Дата набрання чинності для України: 27.11.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_049#Text
206. Міграційні рухи з західної України до Західної Канади. Матеріали спільних конференцій. Едмонтон: Канадський центр української культури та етнографії, Альбертський університет, 2002. 392 с.
207. Міжнародний благодійний фонд «Український жіночий фонд». URL: https://www.uwf.org.ua/
208. Міжнародний фонд «Відродження». URL: https://www.irf.ua/
209. Міністерство оборони України. Канада стоїть пліч-о-пліч з Україною у проведенні реформ та захисті своєї територіальної цілісності» – зустріч Президента та Прем'єр-міністра Канади. 11 липня 2016 р. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2016/07/11/kanada-stoit-plich-o-plich-z-ukrainoyu-u-provedenni-reform-ta-zahisti-svoei-teritorialnoi-czilisnosti-zustrich-prezidenta-ta-premer-ministra-kanadi--/
210. Міністерство оборони України. Представниця DRAB від Канади Джилл Сінклер дала позитивну оцінку діяльності оборонного відомства України. 30 червня 2020 р. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2020/06/30/predstavniczya-drab-vid-kanadi-dzhill-sinkler-dala-pozitivnu-oczinku-diyalnosti-oboronnogo-vidomstva-ukraini/
211. Міністр закордонних справ Канади здійснила візит в Україну. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/72445-ministr-zakordonnih-sprav-kanadi-zdijsnila-vizit-v-ukrajinu
212. Місія спостереження за парламентськими виборами в Україні: Попередній звіт Конгресу українців Канади. Звіт представили: П. Грод, М. Швець. Вінніпег, 2006. 24 с.
213. На скрижалях історії. З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки. Київ, 2003. С. 453–460.
214. Най-младший Дж. После Ирака: мощь и стратегия США. *Россия в глобальной политике.* 2003. № 3. С. 86–101.
215. Нарис історії Конгресу українців Канади в Торонті: У Тисячоліття Християнства в Україні, Століття поселення українців в Канаді, П'ятдесятиріччя відділу КУК в Торонті / ред. В. Дідюк. Торонто: КУК в Торонті,1991. 589 с.
216. Наукове Товариство Шевченка в Канаді. URL: http://www.ntsh.ca/ntsh-u-kanadi/pro-ntsh/
217. Наукові праці, захищені під керівництвом професора Юрія Макара. *Історико- політичні проблеми сучасного світу.* Збірник наукових праць. 2015. Т. 29-30. Чернівці. С. 81–84.

218. Національний музей історії України. Фонди. Колекційний опис № 528/1а. *Матеріали Левка Лук'яненка*. ЛД – 6319; Л – 6032; Л-6031.
219. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Зустріч з Послом Канади в Україні (9 липня 2013). URL: https://kpi.ua/ru/14-07-09
220. Ноголь А. Основні напрямки сучасної зовнішньої політики Канади. *Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. ст.* Чернівці : Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2014. Т. 27–28. С. 244–247.
221. Ноголь А. Участь Канади в миротворчій діяльності ООН. *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці.2017. 19 с.
222. *Обіжник Конгресу українців Канади.* 2007. Вип. 2. № 2. Лютий-березень.
223. Олексюк М. Підтримуємо Івана Бейкера, нашого кандидата в депутати до парламенту Онтаріо – допомагаємо Україні у важкий для неї час. *Новий шлях.* 2019. 6 червня. URL: https://www.newpathway.ca/pidtrymuemo-ivana-beikera/
224. Олеськів О. О еміграції. Львів, 1895. 70 с.
225. Пам'ятники жертвам Голодомору в Україні. URL: https://www.holodomor-monuments.org/
226. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України : аналіт. доп. ; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2014. 41 с.
227. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища : аналіт. доп. ; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2015. 97 с.
228. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія ; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2019. 558 с.
229. Парахонський Б. О., Яворська Г. М., Резнікова О. О. Міжнародне безпекове середовище: виклики та загрози національній безпеці України : аналіт. доп. / ; за заг. ред. Кононенка К. А.] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. К. : НІСД, 2013. 53 с.
230. Партнерство для розвитку міст (Проект ПРОМІС). URL: http://pleddg.org.ua/ua/
231. Партнерство заради миру. Рамковий документ. Дата підписання: 10.01.1994. Дата підписання Україною: 08.02.1994. Дата набрання чинності для України: 08.02.1994. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU94354

232. Пархомчук О. С. Мілітаризм та проблема конверсії в глобальному світі : монографія. К.: Київський університет, 2004. 247 с.
233. Пархомчук О. С., Коппель О. А. Альтернативні концепції нового міжнародного порядку. *Політикус.* 2016. Вип. 3. С. 149–153.
234. Пархомчук О. С., Коппель О. А. Релігійний фактор у міжнародних системах. *Політикус.* 2017. Вип. 6. С. 137–141
235. Патарак І. Суспільно-церковні відносини в українській громаді Канади. *Автореф. дис... канд. політ. наук.* Чернівці. 2010. 20 с.
236. Перепелиця Г. Воєнні аспекти російсько-українського конфлікту: Дорошко, М., Балюк, В. Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності. Київ, 2018. С. 109–127.
237. Перепелиця Г. М. Воєнна безпека України на межі тисячоліть; Національний ін-т стратегічних досліджень при Адміністрації Президента України. К. : Стилос, 2002. 394 с.
238. Перепелиця Г. М., Потєхін О. В. Зовнішня політика України – 2014: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. К.: ВД «Стилос», 2015. 326 с.
239. Перепелиця Г. Україна – Канада: Становлення та розвиток особливого партнерства. *Міжнародні Відносини*. 2019. Вип. 2 (50). С. 25–30.
240. Перспективи співробітництва Україна – Канада. Огляд ринку Канада. URL: http://www.cci.neocm.com/uaca.pdf
241. Перший заступник Голови Верховної Ради України А. В. Парубій перебував з робочим візитом у Канаді з 21 по 23 лютого ц. р. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/33807-pershij-zastupnik-golovi-verkhovnoji-radi-ukrajini-avparubij-perebuvav-z-robochim-vizitom-u-kanadi-z-21-po-23-lyutogo-cr
242. Підсумки візиту до Канади урядової делегації на чолі зі С. Кубівим. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/68063-pidsumi-vizitu-do-kanadi-uryadovoji-delegaciji-na-choli-zi-s-kubivim
243. Підсумки візиту Міністра закордонних справ Канади Христі Фріланд в Україну. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/62171-pidsumki-vizitu-ministra-zakordonnih-sprav-kanadi-khristi-friland-v-ukrajinu
244. Підсумки візиту Президента України П. Порошенка в Канаду. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/60063-pidsumki-vizitu-prezidenta-ukrajini-pporoshenka-v-kanadu
245. Підсумки візиту Прем'єр-міністра України В. Гройсмана до Канади. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/60850-pidsumki-vizitu-premjer-ministra-ukrajini-vgrojsmana-do-kanadi

246. Підтримка судової реформи. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/pokazniki-diyalnosti/234/iujdf
247. Піляєв І. Особливості взаємодії демократичної держави і громадянського суспільства у сфері захисту національних меншин: досвід країн Вишеградської групи та Балтії. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 4. С. 34-45.
248. Платт К. Гегемония без господства / диаспора без эмиграции: русская культура в ближнем зарубежье. URL: http://www.intelros.ru/tags/%CF%EB%E0%F2%F2+%CA%E5%E2%E8%ED/
249. Поїздка Прем'єр-міністра Трудо до СРСР і справа України. Десятий Конгрес українців Канади, Вінніпеґ (Манітоба) 8, 9, 10 і 11 жовтня 1971. Вінніпеґ, 1972. 85 с.
250. Положення «Про депутатські групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв'язків з іноземними державами». Розпорядження Голови Верховної Ради України №322 від 29.02.2008 року, в редакції, затвердженій Розпорядженням Голови ВРУ №1780 від 24.12.2014 року зі змінами, затвердженими розпорядженнями Голови ВРУ №541 від 23.12.2016, №409 від 10.10.2017 та №223 від 22.06.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780/14-%D1%80%D0%B3#Text
251. Попик С. Українці в Канаді (спроба узагальнень та проміжних висновків). *Форум.* 2008. № 1 (6). С. 19. С. 17–22.
252. Посол Канади в Україні Роман Ващук: «У Канаді нікому не потрібно пояснювати, що таке Україна». URL: http://gazeta.dt.ua/international/posol kanadi v ukrayini roman vaschuk u kanadi nikomu ne potribno poyasnyu vati scho take ukrayina _.html.
253. Посол Канади в Україні Трой Лулашник: Свобода слова – це пріоритет у Канаді, який ми сповідуємо вже багато років (23 травня 2013). URL: https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/4012/2013-05-23-posol-kanady-v-ukraini-troy-lulashnyk-svoboda-slova-tse-priorytet-u-kanadi-yakyy-my-spoviduiemo-vzhe-bagato-rokiv/
254. Посол України в Канаді Андрій Шевченко: «Ми маємо підтримку Канади, незважаючи на те, хто при владі» (5 березня. 2020 р.). URL: http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=92886
255. Посольство України в Канаді. URL: https://canada.mfa.gov.ua/
256. Поступ суспільства неможливий без доброї системи освіти, – посол Канади в Україні (17 лютого 2013). URL: https://ucu.edu.ua/news/postup-suspilstva-nemozhlyvyj-bez-dobroji-systemy-osvity-posol-kanady-v-ukrajini/

257. Практичний посібник з експорту до Канади для українських малих та середніх підприємств. URL: http://www.consumer.gov.ua/Pictures/Files/Editor/document/%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD/%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%20%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0/I-CAN-Export-guide-CUTIS-final.pdf
258. Президент України Петро Порошенко зустрівся в Києві з Прем'єр-міністром Канади Джастіном Трюдо. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/49158-prezident-ukrajini-petro-poroshenko-zustrivsya-v-kijevi-z-premjer-ministrom-kanadi-dzhastinom-tryudo
259. Президент України Петро Порошенко провів телефонну розмову з Прем'єр-міністром Канади Джастіном Трюдо. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/57537-prezident-ukrajini-petro-poroshenko-proviv-telefonnu-rozmovu-z-premjer-ministrom-kanadi-dzhastinom-tryudo
260. Прем'єр-міністр-України Арсеній Яценюк провів зустріч із Міністром оборони і з питань багатокультурності Канади Джейсоном Кенні. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/37745-premjer-ministr-ukrajini-arsenij-jacenyuk-proviv-zustrich-iz-ministrom-oboroni-i-z-pitany-bagatokulyturnosti-kanadi-dzhejsonom-kenni
261. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. М., 2003. 240 с.
262. Приймак В. Інформаційна безпека України в умовах Російської військової агресії. *Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. пр.* Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. 2018. Вип. 39. С. 153–159.
263. Пріоритети українсько-канадських відносин (Дорожня карта). URL : https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=ukr
264. Про виділення Українському фонду культури на 1992 рік 1 млн. крб. для будівництва комплексу «Дзвони світу» Меморіалу «Голодомор-33» у м. Лубни Полтавської області. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 серпня 1992 р. N 542- р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542-92-%D1%80#Text
265. Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус закордонних українців». Закон України від 9 лютого 2012 р. № 4381-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 39. Ст. 473.

266. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році. Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2017/09/07/poslannya-prezidenta-ukraini-do-verhovnoi-radi-ukraini-pro-vnutrishne-ta-zovnishne-stanovishhe-ukraini-v-2017-roczi/
267. Про встановлення Дня пам'яті жертв голодоморів. Указ Президента України від 26 листопада 1998 р. № 1310/98. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1310/98#Text
268. Про вшанування пам'яті жертв голодомору в Україні у 1932 - 1933 роках. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 1993 р. № 718. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/718-93-%D0%BF#Text
269. Про Голодомор 1932-1933 років в Україні. Закон України від 28 листопада 2006 р. № 376-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text
270. Про Державну комісію з проведення в Україні адміністративної реформи. Указ Президента України від 7 липня 1997 р. № 620/97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620/97#Text
271. Про державну службу. Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text
272. Про закордонних українців. Закон України від 4 березня 2004 року № 1582-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text
273. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text
274. Про затвердження Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року. Постанова Кабінету міністрів України від 10 травня 2018 р. № 344. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344-2018-%D0%BF#Text
275. Про затвердження Положення про Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою. Наказ Міністерства освіти України від 13 грудня 1999 р. № 417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0417281-99#Text
276. Про затвердження Порядку оформлення і видачі посвідчення закордонного українця. Постанова Кабінкету Міністрів України. від 17 листопада 2004 р. № 1531. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2004-%D0%BF/sp:max100#Text
277. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/249935442
278. Про затвердження Типового положення про кадрову службу органу виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 1996 р. № 912. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-96-%D0%BF#Text
279. Про заходи у зв'язку з 60-ми роковинами голодомору в Україні. Указ Президента України від 19 лютого 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/38/93#Text
280. Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні. Указ Президента України від 28 березня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250/2007#Text
281. Про нагородження Б. Малруні орденом князя Ярослава Мудрого. Указ Президента України від 4 грудня 2006 р. № 1027/2006. URL: https://www.president.gov.ua/documents/10272006-5147
282. Про нагородження Є. Чолія орденом «За заслуги». Указ Президента України від 4 грудня 2006 р. № 1028/2006. URL: https://www.president.gov.ua/documents/10282006-5145
283. Про Основні напрями зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. № 3360-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text
284. Про Положення про Державний комітет України у справах національностей та міграції. Указ Президента України від 19 березня 2002 року N 269/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269/2002/sp:max100#Text
285. Про правовий статус закордонних українців. Закон України від 04.03.2004 № 1582–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 343.
286. Про Президентський кадровий резерв «Нова еліта нації». Указ Президента України від 5 квітня 2012 р. № 246/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246/2012#Text
287. Про призначення А. Шевченка Надзвичайним і Повноважним Послом України в Канаді. Указ Президента України від 22 вересня 2015 року №552/2015. URL: https://www.president.gov.ua/documents/5522015-19441
288. Про призначення Надзвичайного і Повноважного Посла України в Канаді. Указ Президент України від 14 травня 1992 р. № 294. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294/92#Text

289. Про призначення Пинзеника В.М. Головою Української частини Українсько-Канадської Міжурядової комісії з питань економічного співробітництва. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 1996 р. N 1163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-96-%D0%BF#Text
290. Про ратифікацію Угоди про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою. Закон України від 15 лютого 1995 р. № 66/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1995. № 7. Ст. 48.
291. Про Рекомендації парламентських слухань щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років. Постанова Верховної Ради України від 6 березня 2003 р. № 607-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-15#Text
292. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України». Указ президента України. від 6 червня 2016 року № 240/2016. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137
293. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки. Указ Президента України від 1 лютого 2012 р. № 45/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/45/2012#Text
294. Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 № 1017-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80#Text
295. Про схвалення Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року. Розпорядження Кабінету міністрів України від 22 червня 2011 р. N 572-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2011-%D1%80#Text
296. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку державної служби на період до 2016 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 2012 р. № 411-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2012-%D1%80#Text
297. Про схвалення Концепції формування та розвитку вищого корпусу державної служби. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2010 р. № 2113-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/243824414
298. Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань співробітництва з українською діаспорою. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 1996 р. № 1160. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-96-%D0%BF#Text

299. Про утворення Національної комісії з питань закордонних українців. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. № 1024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2004-%D0%BF/sp:max100#Text
300. Про утворення Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 р. № 1100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-99-%D0%BF#Text
301. Програма розвитку лідерства 2011. Школа вищого корпусу державної служби. URL: http://www.ucs-hrm.org.ua/download-document/291-programa-rozvitku-liderstva-2011-ukr.html
302. Проект «Доступна та якісна правова допомога в Україні». URL: http://qala.org.ua/uk/about-project/
303. Проектний офіс реформ. Міністерство оборони України. Міжнародна співпраця. URL: https://defense-reforms.in.ua/partnership
304. Промова прем'єр-міністра П. Е. Трудо. *Ми і світ*. Ніагара-Фолз, 1971. Ч. 162. С. 81–83.
305. Пропам'ятна книга Українського народного дому у Вінніпегу. Матеріяли до цієї книги зібрав і написав Семен Ковбель; зредагував проф. Д. Дорошенко. Вінніпег: видано заходами і коштом Українського народного дому у Вінніпегу, Trident press limited, 1949. 863 с.
306. Просування прав людини та ґендерної рівності за допомогою мобілізації громад задля розширення можливостей. URL: https://www.uwf.org.ua/project_activities/cme2
307. Протокол між Кабінетом Міністрів України та Корпорацією розвитку експорту, урядовою установою Канади, про фінансове співробітництво. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 грудня 1998 р. № 983. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=124_010#Text
308. Протокол намірів між Головдержслужбою України та міжнародним відділом департаменту підготовки та розвитку Комісії державної служби Канади. Дата підписання: 02.03.1998. Дата набуття чинності: 02.03.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_035#Text
309. Публічна лекція проф. Чарльза Тейлора «Розмаїття значень секуляризації на Заході» та презентація його книги «Секулярна доба». URL: https://www.ukma.edu.ua/index.php/news/870-publichna-lektsiia-prof-charlza-teilora-rozmaittia-znachen-sekuliaryzatsii-na-zakhodi-ta-prezentatsiia-ioho-knyhy-sekuliarna-doba

310. Пуля І. М., Лук'янов О. І. Документально-речові матеріали виставки «Левко Лук'яненко. З вірою в незалежність» у національному музеї історії України. *Науковий вісник Національного музею історії України*. Число 6. С. 295-303.
311. Пучков О. О. Національна безпека: концептуальні підходи до розуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Юридичні науки. Херсон : Херсон. держ. ун-т, Юрид. ф-т. 2017. Вип. 5. т. 1. С. 41–45.
312. Рахман М.С., Кравченко А.Г. Аналіз міжнародних торгових відносин між Україною та Кана-дою*, Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2018. Вип. 23. С. 17–20.
313. Резолюції XX Конґресу українців Канадців. Вінніпеґ. 2001. 47 с.
314. Реформа управління персоналом на державній службі в Україні. URL: http://www.ucs-hrm.org.ua/
315. Реформа управління персоналом на державній службі України. Діяльність Проекту. URL: http://www.ucs-hrm.org.ua/proekt/diyalnist-proektu/diyalnist-proektu.html
316. Ржевська Н. Ф. Геоінформаційний чинник як механізм трансформації міжнародних конфліктів. *Вісник Донецького національного університету. Серія : Політичні науки*. 2016. № 1. С. 43–47.
317. Рибалкін А. О. Державна безпека як гарантія існування державництва: порівняльний аналіз практик розуміння державної (національної) безпеки. *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції* : матеріали доп., виступів і повідомл. учасників IV-го Всеукр. круглого столу. Львів, 2018. С. 132–136.
318. Рибачок О. Мультикультурні цифрові ресурси США, Канади та Австралії. *Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. 2017. Вип. 46. С. 274–291.
319. Рижков М. М., Зайцева М. В. Взаємодія країн БРІКС у постбіполярному світі: монографія; Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Київ : Центр вільної преси, 2017. 234 с.
320. Річний звіт Конґресу українців Канади. *Бюлетень Конґресу українців Канади*. 2003. Вип. 49. № 3. Жовтень. С. 5.
321. Розпочався офіційний робочий візит Міністра оборони України до Канади. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2017/04/03/rozpochavsya-oficzijnij-robochij-vizit-ministra-oboroni-ukraini-do-kanadi/
322. Рудик С. Процес переселення українських біженців і переміщених осіб до США і Канади після другої світової війни (1945-1953 рр.). *Автореф. дис... канд. іст. наук.* Київ. 2003. 20 с.

323. Руснак І. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX – XX століття). Чернівці, 2000. 363 с.
324. Саварин П. Спогади про багатокультурність, політику, КІУС. *Західньоканадський збірник.* Едмонтон, 1998. Ч. 3. С. 317-383.
325. Савицький В. Т. Інформаційна безпека в системі національної безпеки України. Університетські наукові записки : часопис Хмельниц. ун-ту упр. та права.Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права [та ін.]. 2017. № 2 (62). С. 195-207.
326. Сакун О.Ф. Дипломатическое ремесло. М.: Междунар. отношения, 2008. 440 с.
327. Санкції проти Росії : Нинішній стан, перспективи, успіхи та прогалини багатостороннього міжнародного санкційного режиму проти Російської Федерації. К.: МЦПД, 2019. 48 с.
328. Світовий Конгрес Українців. Збірник звітів. 2020. URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2020/12/zbirnik-zvitiv_2020-24.11.2020.pdf
329. Сердюк Н. Стратегічне партнерство Канади в реформуванні політичних інститутів України. *Політикус.* 2017. Вип 1. С. 206–210.
330. Середюк Н. П. Безпека України: чинники нестабільності в контексті міжнародного гуманітарного співробітництва. *Гілея: науковий вісник.* Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО УАН. 2016. Вип. 114. № 11. С. 392–399.
331. Серкіз Я. Львівське товариство опіки над українськими емігрантами (1925– 1939 рр.). *Українська еміграція. Історія і сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади*. Упоряд. Ю.Ю. Сливка. Львів: Каменяр, 1992. С. 334–335.
332. Сидоров М. В. Зовнішньоекономічні зв'язки Канади: сучасний стан і тренди розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки.* Херсон: Херсон. держ. ун-т, Ф-т економіки і менеджменту. 2016. Вип. 17. ч. 3. С. 36–40.
333. Силіна Т. Посол Канади в Україні Роман Ващук: «У Канаді нікому не потрібно пояснювати, що таке Україна». URL: https://zn.ua/ukr/international/posol-kanadi-v-ukrayini-roman-vaschuk-u-kanadi-nikomu-ne-potribno-poyasnyuvati-scho-take-ukrayina-_.html
334. Ситник-Палагнюк Н., Русак І. Українсько-канадські освітні зв'язки (XX – XX століття). Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2018. 300 с.
335. Сідоров М. В. Методичні підходи до оцінювання торговельно-економічних відносин між Україною та Канадою. *Вісник*

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Харків : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна 2017. Вип. 6. С. 71–76.
336. Сіромський Р. ”Мій приїзд є виявом вдячності Канади”: до історії відвідин Києва канадським прем’єр-міністром П. Трюдо у травні 1971 р. *Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки : міжвідом. зб. наук. пр.* Київ : Ін-т історії України НАН України. 2015. Вип. 24. С. 126–140.
337. Сіромський Р. Питання ув’язнення українських дисидентів у громадській думці Канади після візиту П. Трюдо до СРСР 1971 року. *Дрогобицький краєзнавчий збірник.* 2014. Вип. 17–18. С. 376–383.
338. Сіромський Р. Позиція Канади щодо порушення прав людини в УРСР на Бєлградській конференції країн-учасниць НБСЕ 1977-1978 рр. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: зб. наук. пр.* Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. 2016. Вип. 17. С. 341–349.
339. Сковронська І. Ю. Українська еміграційна преса США і Канади як чинник утвердження української державності. *Вісник Національного університету ”Львівська політехніка”: зб. наук. пр.* Львів: Нац. ун-т ”Львів. політехніка”. 2016. № 850. С. 361–366.
340. Снигєрьов Д. Український план «Б», або Чи дійдуть миротворці до Донбасу? URL: https://galinfo.com.ua/news/ukrainskyy_plan_b_abo_chy_diydut_myrotvortsi_do_donbasu_355733.html
341. Солонська Н. Усна історія українських переселенців до Канади: перша хвиля імміграції. *Українська діаспора: проблеми дослідження*: тези доповідей Міжнародної наукової конференції, 27–28 вересня 2016 р., м. Острог. Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Острозька академія», Українське історичне товариство. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. С. 45-46.
342. Співробітництво Україна – Канада. URL: https://ucci.org.ua/press-center/ucci-news/spivrobitnitstvo-ukrayina-kanada
343. Спільна Декларація про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою. 27 січня 1992 р. Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_005#Text
344. Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною та Канадою. Дата підписання: 31.03.1994. Дата набуття чинності: 31.03.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_002/conv#Text

345. Спільна Декларація про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Канадою. м. Київ, 5 грудня 2001 р. URL: http://www.infoukes.com/ukremb/jointdeclar-u.shtml.
346. Спільна заява країн Великої сімки із Гааги. 24 березня 2014 р. URL: https://www.gov.uk/government/news/joint-g7-statement-from-the-hague.uk
347. Ставлення Конгресу українців Канади щодо політичної ситуації в Україні не змінилося. *РБК-Україна.* 2006. 14 серпня. URL: http://www.rbc.ua/ukr/newsline/2006/08/14/116098.shtml
348. Стан та перспективи українсько-канадських відносин. URL: http://www.ukrexport. gov.ua/ukr/torg_econ_vidn/can/1368.html
349. Стецюк Н. В. Особливості формування новітньої української діаспори (конституційно-правові аспекти). *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції* : матеріали доп., виступів і повідомл. учасників IV-го Всеукр. круглого столу. Львів, 2018. С. 155–158.
350. Стівен Гарпер відвідав Україну. Міст. Тижневик для українців всього світу. URL: http://meest-online.com/world/canada/stiven-harper-vidvidav-ukrajinu-2/
351. Судак І. І. Оборонна політика Канади та шляхи її модернізації. *Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр.* Київ : Київ. міжнар. ун-т [та ін.]. 2019. Вип. 10–15. С. 38–68.
352. Таємниці нашої незалежності. Наш день. 2018. 24 серпня. URL: https://nday.te.ua/tajemnytsi-nashoji-nezalezhnosti/
353. Тейлор Ч. Пересечение целей: спор между либералами и коммунитаристами. *Современный либерализм: Ролз, Дворкин, Берлин, Кимлика, Сэндел, Уолдрон, Тейлор*. Перевод с англ. Л.Б. Макеевой. М.: Дом интеллектуальной книги, Прогресс-Традиция, 1998. 248 с.
354. Тейлор Ч. Секулярна доба. К.: Дух і літера, 2013. Т. 1. 664 с.
355. Телегуз І. О. Українці в роки Першої світової війни та Української революції на сторінках діаспорної періодичної преси Канади та США. *Гілея : науковий вісник.* Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО УАН. 2018. Вип. 132 (№ 5). С. 37–41.
356. Технічна Угода між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством національної оборони Канади і Канадськими Збройними Силами про проведення заходів військової підготовки, нарощування потенціалу та надання підтримки державі, що приймає. Дата підписання: 18.05.2018. Дата набрання чинності для України: 18.05.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001-18#Text

357. Тощенко Ж., Чаптыкова Т. Диаспора как объект социологического исследования. *Социс.* 1996. № 12. С. 33-42.
358. Третя міжнародна конференція з питань реформ в Україні. 14.05.2019. URL: https://rdo.in.ua/announce/tretya-mizhnarodna-konferenciya-z-pytan-reform-v-ukrayini
359. У Львові презентували книгу про українців Бразилії (23 лютого 2012). URL: https://pressclub.lviv.ua/u-l-vovi-prezentuvaly-knyhu-pro-ukrai/
360. Угода між Урядом України і Урядом Канади про військові відносини Дата підписання: 24.10.1994. Дата набуття чинності: 24.10.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_040/conv#Text
361. Угода між Урядом України і Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини. Дата підписання: 31.03.1994. Дата ратифікації: 20.06.1995. Дата набрання чинності: 08.08.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_004#Text
362. Угода між Урядом України та Урядом Канади про сприяння та захист інвестицій. Дата підписання: 24.10.1994. Дата ратифікації: 02.06.1995. Дата набрання чинності: 24.07.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_008#Text
363. Угода між Урядом України та Урядом Канади про економічне співробітництво. Дата підписання: 24.10.1994. Дата ратифікації: 20.06.1995. Дата набрання чинності: 08.08.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_009/conv#Text
364. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/94-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju/ugoda-pro-vilnu-torgivlyu-mizh-ukrayinoyu-ta-kanadoyu
365. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. Укладено 11 липня 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16#Text
366. Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою. Підписано 24 жовтня 1994 р. Оттава. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001/conv#Text
367. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. URL: https://www.zakon.rada.gov. ua/go/998_012.
368. Узун Ю. В. Сучасні трансформації стратегій міжкультурної взаємодії: щодо проблеми ефективності політичного втілення концепції мультикультуралізму. *Вісник Одеського національного університету.* Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. 2013. Т. 18. Вип. 2 (18). Ч. 3. С. 41–52.

369. Україна – жертва нових репресивних законів – кажуть українські канадці. Заклик до введення санкцій та візових обмежень. 18 січня 2014. URL: https://www.ucc.ca/2014/01/18/ukraine-a-victim-of-repressive-laws/
370. Україна – Канада: сучасні наукові студії: кол. моногр.: у 3-х кн. Кн. 1 = Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies: Collective Monograph: in three books. Book 1. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 132 с.
371. Україна та G7 уперше спільно обговорили російську агресію. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/64433-ukrajina-ta-g7-upershe-spilyno-obgovorili-rosijsyku-agresiju
372. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001). Київ: Видавничий дім „Альтернативи", 2001. 704 с.
373. Українська асоціація представниць правоохоронних органів: Поодинці ми сильні, разом ми могутні. URL: https://mvs.gov.ua/ua/news/21380_Ukrainska_asociaciya_predstavnic_pravoohoronnih_organiv_Poodinci_mi_silni_razom_mi_mogutni.htm
374. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
375. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
376. Українська еміграція: від минувшини до сьогодення. Тернопіль: Чарівниця, 1999. 512 с.
377. Українська призма: Зовнішня політика 2015. Аналітичне дослідження. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2016/03/A5-prizma-finish.pdf
378. Українська призма: Зовнішня політика 2016. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2017. 174 с.
379. Українська призма: Зовнішня політика 2017. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2018. 234 с.
380. Українська призма: Зовнішня політика 2018. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2019. 258 с.
381. Урочисте засідання Верховної Ради України, присвячене складанню присяги новообраним Президентом України Петром Порошенком. *Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України*. Опубліковано 07 червня 2014. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/94013.html

382. Федуняк С. Релігійні конфесії і громадсько-політичні організації українців Канади (1891-1914). *Автореф. дис... канд. іст. наук.* Чернівці. 1994. 20 с.
383. Форум «Незалежні суди та вільні ЗМІ: висвітлення кримінальних процесів». URL: http://www.vru.gov.ua/mass_media/1192
384. Фурсова Л.Н. Иммиграция и национальное развитие Канады 1946–1970 гг. М.: Наука, 1975. 436 с.
385. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору. Дата підписання: 09.07.1997. Дата набрання чинності для України: 09.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text
386. Хома Н. Політико-правові проблеми українсько-канадської співпраці щодо екологізації енергетики. *International Relations Review*. 2020. № 9. Р. 17–26.
387. Хома Н. Проблеми та перспективи українсько-канадської співпраці у сфері безпеки та оборони. *Global Studies Review*. 2020. № 4. Р. 8–17.
388. Христя Фріланд: Україна за останні 5 років досягла більшого прогресу у реформах, ніж за попередні 20. 02.07.2019. URL: https://rdo.in.ua/news/hrystya-friland-ukrayina-za-ostanni-5-rokiv-dosyagla-bilshogo-progresu-u-reformah-nizh-za
389. Цимбал Т. Українська еміграція в західній Канаді: досвід філософської рефлексії. *Американська історія та політика*. 2016. № 2. С. 220–227.
390. Чекаленко Л. Д. Концепції безпеки: сучасне прочитання. *Науковий вісник Дипломатичної академії України.* 2017. Вип. 24(2). С. 12–17.
391. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України. Київ.: Либідь, 2006. 355 с.
392. Чепурда І. М. Військовий компонент м'якої сили в зовнішній політиці Канади. *Держава і право : зб. наук. пр.* Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2019. Вип. 83. С. 197–208.
393. Черник П. Україна-Канада: стан та перспективи сучасних міждержавних взаємин. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 82. С. 453–458.
394. ЧНУ з робочим візитом відвідав Посол Канади в Україні Трой Лулашник. (8 жовтня 2013). URL: http://www.chnu.cv.ua/index.php/index.php?page=ua/news/archive&data[5013][news_id]=3059
395. Чорновіл В. Лихо з розуму. Львів: Меморіал, 1991. 344 с.

396. Шваб А. Еміграційна політика Польщі (1918–1939). Луцьк: Волинська мистецька агенція «Терен»б 2005. 492 с.
397. Шевченко М. І. Мультикультуралізм і практики толерантності у сучасних міжнародних відносинах. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2016. Вип. 30. С. 137–141.
398. Шергін С. О. Реалізм і модернізм в американській політології міжнародних відносин: еволюція «реалістичної» парадигми. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 107. Ч. І. С. 13–21.
399. Шеффер Г. Диаспоры в мировой политике. *Диаспоры*. 2003. № 1. С. 162–185.
400. Шістнадцятий Конґрес Українців Канади. Вінніпег: Накладом КУК, 1989. 351 с.
401. Шолота Х. В. Боротьба українських жіночих організацій Канади за права людини та незалежність України (50-80-ті рр. XX ст. *Гілея : науковий вісник.* Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО УАН. 2017. Вип. 120. № 5. С. 72–78.
402. Що було не так із західною підтримкою реформ в Україні – експосол Канади Роман Ващук. 20.09.2020. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3139771-so-bulo-ne-tak-iz-zahidnou-pidtrimkou-reform-v-ukraini-eksposol-kanadi-roman-vasuk.html
403. Щодо четвертого засідання Міжурядової комісії з питань економічного співробітництва (МЕК). 4 жовтня 2001 року. № 40. URL: http://www.infoukes.com/ukremb/pr011004-40u.shtml
404. 14 липня ц. р. відбувся робочий візит Прем'єр-міністра України А. Яценюка до Канади. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/38196-14-lipnya-cr-vidbuvsya-robochij-vizit-premer-ministra-ukrajini-ajacenyuka-do-kanadi
405. 27 лютого – 2 березня Міністр культури України Є. Нищук відвідав Канаду. URL: https://canada.mfa.gov.ua/news/55249-27-lyutogo-2-bereznyaministr-kulyutri-ukrajini-jenishhuk-vidvidav-kanadu
406. 70-річчя українського Голодомору/Геноциду 1932–33 рр. *Бюлетень Конгресу Українців Канади*. 2004. Вип. 50. № 2. С. 2.
407. A Role of Pride and Influence in the World Canada's. International Policy Statement 2005. Department of Foreign Affairs and International Trade. Canada – Ottawa. 2005. URL: http://aix1.uottawa.ca/~rparis/IPS_2005.pdf
408. A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada: 1891–1976. Ottawa, 1980. P. 501–502.

409. Abrahamson R. The Power of Partnerships in Global Governance. *Third World Quarterly*. 2005. 26. No. 7. P. 1453–1467.
410. Addis A. Individualism, Communitarianism and the Rights of Ethnic Minorities. *Notre Dame Law Review*. 1992. Vol. 67. Is. 3. P. 615–676.
411. Adler E. Communitarian International Relations: The Epistemic foundations of International Relations. London: Routledge, 2005. 336 p.
412. Alexander C. Speaking Notes for Chris Alexander, Minister of Citizenship and Immigration at the Skilled Migration National Employer Conference (October 18, 2013). URL: http://www.cic.gc.ca/english/department/media/speeches/2013/2013-10-18a.asp.
413. Ambassador of Ukraine to Canada Vadym Prystaiko met with the Conservative Member of Parliament, newly elected Chair of Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group Ted Opitz. 21 March 2013 . URL: https://canada.mfa.gov.ua/en/news/11107-posol-ukrajini-v-kanadi-vadim-pristajko-proviv-zustrich-z-deputatom-konservativnoji-partiji-novoobranim-kerivnikom-kanadsyko-ukrajinsykoji-grupi-druzhbi-u-parlamenti-kanadi-tedom-opicem
414. An Act Respecting Immigration and Immigrants, 1906. Ottawa: SC 6 Edward VII, Chapter 19. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-1906
415. An Act Respecting Immigration to Canada, 1976. Ottawa: SC 25-26 Elizabeth II, Chapter 52. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-1976
416. An Act Respecting Immigration, 1952. Ottawa: SC 1 Elizabeth II, Chapter 42. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-1952
417. An Act Respecting Immigration. Assented to 4th May, 1910. Ottawa: SC 9-10 Edward VII, Chapter 27. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-1910
418. An Act to Amend the Immigration Act, 1919. Ottawa: SC 9-10 George V, Chapter 25. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-act-amendment-1919
419. Anglo-American Perspectives on the Ukrainian Question 1938–1951. A Documentary Collection. Kingston: The Limestone Press, 1987. 242 p.
420. Annexation of Crimea breaches international law : Statement. July 28. 2018. Ottawa, Ontario. Global Affairs Canada. URL: https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2018/07/annexation-of-crimea-breaches-international-law.html

421. Annual Report on the Operation of the Canadian Multiculturalism Act Respecting Diversity and Improving Responsiveness / Her Majesty the Queen in Right of Canada, (2019). URL: https://www.canada.ca/content/dam/pch/documents/corporate/publications/plans-reports/annual-report-canadian-multiculturalism-act-2018-2019/annual-report-canadian-multiculturalism-2018-19.pdf
422. Antonov's AN 132 Makes Maiden Flight. *Jane's 360*. 3 April 2017. URL: https://www.janes.com/defence-news/
423. Armstrong J. Mobilized and proletarian diasporas. *American Political Science Review.* 1976. Vol. 76. No 2. P. 393–408.
424. Aron R. Peace and War: A Theory of International Relations. New York: Doubleday, 1966. 846 p.
425. Ashley R. K. The poverty of neorealism. Neorealism and its Critics, ed. R. O. Keohane. New York: Columbia University Press, 1986. P. 255–300.
426. Ashley R. The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Theory of International Relations. *Alternatives.* 1987. Vol. 12. No 4. P. 403–434.
427. Automatic Firearms Country Control List. SOR/91-575. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-91-575.pdf
428. Avery D. Divided loyalties: the Ukrainian left and the Canadian state. Canada`s Ukrainians negotiating an identity. Ed. by Lubomyr L., Hryniuk S. Toronto, Buffalo, London: Published in association with the Ukrainian Canadian Centennial committee by University of Toronto press, 1991. P. 271–287.
429. Axelrod R., Keohane R. O. Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions. *Neo-realism and neo-liberalism*, Baldwin D. A., ed. New York, 1993. P. 88–91.
430. Balan J. Salt and Braided Bread. Ukrainian Life in Canada. Toronto: Oxford University Press, 1984. 152 p.
431. Baldwin D. Interdependence and power: a conceptual analysis. *International Organization.* 1980. № 4. P. 471–596.
432. Baluk W. Ukraine as a Country of Focus for the Government of Canada in the Context of Russia's Aggression: *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей.* Чернівці: Чернівецький національний університет, 2020. Т. 42. С.11–26.
433. Bardos A. Public Diplomacy: An Old Art, A new Profession. *Virginia Quarterly Review.* 2001. Summer. URL: http://www.vgranline.org/articles/2001/summer/lardos_public?diplomacy
434. Barkin J. S. Realist Constructivism. *International Studies Review*. 2003. No. 5. P. 325–342.

435. Barnett M. Empire of Humanity. A History of Humanitarianism. Ithaca: Cornell University Press, 2011. 296 p.
436. Barnett M. Evolution without Progress? Humanitarianism in a World of Hurt. *International Organization*. 2009. Vol. 63. No .4. P. 21–64.
437. Barry B. Second Thoughts, Some First Thoughts Revived. *Multiculturalism reconsidered*. Ed. P. Kelly. Cambridge: Polity, 2002. P. 204 - 238.
438. Barry B. Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism. Cambridge MA, 2001. 399 p.
439. Basch L., Schiller N. G., Blanc C. Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States. Basel: Gordon and Breach, 1994. 356 p.
440. Baubock R. Transnational Citizenship: Members and Rights in Transnational Migration. Aldershot: Edward Elgar, 1994. 360 p.
441. Beeson M. Can Australia Save the World? The Limits and Possibilities of Middle Power Diplomacy. *Australian Journal of International Affairs.* 2011. Vol. 65. No. 5. P. 563–577.
442. Berlin I. Four Essays on Liberty. London: Oxford Univ. Press, 1969. 213 p.
443. Berman P. Power and the Idealists. NY: W.W.Norton & Company, 2007. 352 p.
444. Berthomiere W. Diaspora: An Overview of a Concept at the Crossroad of Nation-State and Transnationalism. *Comparative European Research in Migration, Diversity and identitie*s / ed. by W. Bosswick, C. Husband. Bilbao: Univ. of Deusto, 2005. P. 25–34.
445. Best G. Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflicts. L.: Methuen, 1983. 416 p.
446. Bezan J. Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group April 14, 2016. URL: https://jamesbezan.com/canada-ukraine-parliamentary-friendship-group/
447. Bezan J. Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group April 14. 2016. URL: https://jamesbezan.com/canada-ukraine-parliamentary-friendship-group/
448. Bilgin P., Eliş B. Hard Power, Soft Power: Towards a More Realistic Power Analysis. *Insight Turkey.* 2008. No. 20 (2). P. 5–20.
449. Black D.R., Smith H.A. Notable exceptions? New and arrested directions in Canadian foreign policy literature. *Canadian Journal of Political Science.* 1993. № 4. P. 745–774.
450. Book Review: Michael Nicholson. International Relations: A Concise Introduction. London: Macmillan. 1998. 212 p.

451. Borys Wrzesnewskyj on Canada-Ukraine Friendship Group. In the House of Commons on June 11th, 2018. URL: https://openparliament.ca/debates/2018/6/11/borys-wrzesnewskyj-1/only/
452. Brauman R. From Philanthropy to Humanitarianism: Remarks and an Interview. *South Atlantic Quarterly*. Vol.103. nos.2/3. Spring/Summer. 2004. P. 397–417.
453. Brewster M. The Strange Voyage: Stephen Harper on Defence. *The Harper Factor*. Eds. Jennifer Ditchburn, Graham Fox. Montreal – Kingston – London – Chicago: McGill-Queen's University Pressm, 2016. P. 117–133.
454. Bridging the Gap: Towards a Realist-Constructivist Dialogue. Ed. by Patrick Thaddeus Jackson. *International Studies Review*. 2004. Vol. 6. No. 2. P. 337–352.
455. Briefing Note on Canada Ukraine Relations Presented to the Hon. Peter MacKay Minister of Foreign Affairs. *Офіційний сайт КУК*. 2006. 10 November. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2006-11-10/index.htm
456. Brinkerhoff J. M. Diaspora Philanthropy in an At-Risk Society: The Case of Coptic Orphans in Egypt. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 2008. Vol. 37. P. 411–433.
457. Brinkerhoff J. M. Diasporas and Conflict Societies: Conflict Entrepreneurs, Competing Interests or Contributors to Stability and Development? *Ethnopolitics*. 2011. Vol. 11. No. 2. P. 115–143.
458. British Academy. The art of attraction. Soft Power and the UK's role in the world. London. 2014. 57 p. URL: http://www.britac.ac.uk/sites/default/files/The%20Art%20of%20Attraction%20Full%20Report.pdf
459. Brown S. The Instrumentalization of Foreign Aid under the Harper Government. *Studies in Political Economy: A Socialist Review*. 2016. Vol. 97. No. 1. P. 18-36.
460. Brown C., Ainley K. Understanding International Relations. Third Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2005. 321 p.
461. Brown R. Commentary on: A synergistic approach to an accounting educator's primary responsibilities. *Accounting Education*. 2001. Vol. 10. Is. 3. P. 255–256.
462. Brubaker R. The 'Diaspora' Diaspora. *Ethnic and Racial Studies*. 2006. Vol. 28. No. 1. P. 1–19.
463. Bruneau M. Diasporas, transnational spaces and communities. *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Ed. by R. Baubeck, T. Faist. Amsterda: Amsterdam Univ. Press, 2010. P. 35–49.

464. Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. 2nd ed. N.Y.: Columbia University Press, 1995. 368 p.
465. Buzan Barry. The timeless wisdom of realism? *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth, and Marysia Zalewski. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 54–55.
466. C–459. An Act to establish a Ukrainian Famine and Genocide ("Holodomor") Memorial Day and to recognize the Ukrainian Famine of 1932-33 as an act of genocide. URL: https://www.parl.ca/LegisInfo/BillDetails.aspx?Language=E&billId=3073389&View=0
467. Canada Choosing 'the Opposite Approach' on Refugees and Immigration: Hussen. *CBC News.* 2017. URL: http://www.cbc.ca/news/politics/ahmed-hussen-immigration-hussen-1.3966724
468. Canada imposes new sanctions in response to Russia's aggressive actions. News release. Ottawa, Ontario. March 15, 2019. URL: https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2019/03/canada-imposes-new-sanctions-in-response-to-russias-aggressive-actions.html
469. Canada in the World. Government Statement, 1995. *Department of Foreign Affairs and International Trade Canada*. Ottawa. 1995. URL: https://gac.canadiana.ca/view/ooe.b2644952E
470. Canada joins world governments in condemning Ukraine election results. *CBC News.* 2004. 25 November. URL: http://www.cbc.ca/world/story/2004/11/24/Ukrainereax_041124.html
471. Canada Ukraine Chamber of Commerce. URL: http://ukraine-trade-and-investment-portal.com/
472. Canada Ukraine Foundation. URL: http://www.cufoundation.ca/
473. Canada. Canadian Human Rights Act. R.S.C., 1985, c. H-6. URL: https://laws.justice.gc.ca/PDF/H-6.pdf
474. Canada. Canadian Multiculturalism Act. R.S.C. 1985, c. 24 (4th Supp.). Current to December 2, 2020. Last amended on April 1, 2014 / Minister of Justice. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-18.7.pdf
475. Canada. Citizenship Act. R.S.C., 1985, c. C-29. Current to December 2, 2020. Last amended on July 12, 2019. URL: https://laws.justice.gc.ca/PDF/C-29.pdf
476. Canada. Official Languages Act. Codification. R.S.C. 1985, c. 31 (4th Supp.). Note [1988, c. 38, assented to 28th July, 1988]. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/O-3.01.pdf
477. Canada. Report of The Special Joint Co.Mmrrte of The Senate And the House of Commons on the Constitution of Canada: Final Report, 28th

Parliament, 4th Sess. (Ottawa, 1972). URL: https://primarydocuments.ca/sjc-1970-1972-final-report/
478. Canada-Ukraine Chamber of Commerce. URL: https://www.cucc.ca/?lang=uk
479. Canada-Ukraine Friendship Group renews its activities in Canadian Parliament. 31.03.2005. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/publish/article?art_id=14708972
480. Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group elects new executive. *Press release.* Mar 25. 2005. URL: http://www.brama.com/news/press/2005/03/050325canada-ukraine.html
481. Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group elects new executive. Press release. Mar 25, 2005. URL: http://www.brama.com/news/press/2005/03/050325canada-ukraine.html
482. Canada-Ukraine Trade and Investment Gateway. URL: http://ukraine-trade-and-investment-portal.com/cgi-sys/suspendedpage.cgi
483. CANADEM's Deployments to the OSCE Special Monitoring Mission in Ukraine. URL: https://www.canadem.ca/osce-ukraine
484. Canadian Friends of Ukraine. URL: http://www.canadianfriendsofukraine.com/
485. Canadian Institute of Ukrainian Studies. Encyclopedia of Ukraine. URL: http://www.encyclopediaofukraine.com/
486. Canadian Museum of Genocide. *Ukrainian Canadian Congress: Position Paper*. 1999. 2 November. URL: http://www.ucc.ca/Section_5/museum_of_genocide/
487. Canadian-Ukrainian Project "Support to Judicial Reform (SJRP)". URL: https://vkksu.gov.ua/en/international-cooperation/canadian-ukrainian-project-support-to-judicial-reform-sjrp/
488. Carens J. Culture, Citizenship, and Community. A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness. New York: Oxford University Press Inc., 2000. 284 p.
489. Carr A. Is Australia a Middle Power? A Systemic Impact Approach. *Australian Journal of International Affairs.* 2014. Vol. 68. No. 1. P. 70-84.
490. Carr E. H. The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to Study International Relations. New York: Palgrave, 2001. 244 p.
491. Cassese A. The Human Dimension of International Law. Oxford: Oxford University Press, 2008. 700 p.
492. Chambers A. Ukrainian National Federation in Canada. Cultural icon marks 70th anniversary Edmonton reunion to honour influence. *The Edmonton Journal, Edmonton*. October. 2002. URL: http://www.artukraine.com/historical/unf_can.htm

493. Chandler D. G. The Road to Military Humanitarianism: How the Human Rights NGOs Shaped a New Humanitarian Agenda. *Human Rights Quarterly*. Vol. 23. No. 3. 2001. P. 678–700.
494. Chapnick A. The Middle Power. *Canadian Foreign Policy Journal.* 1999. Winter. Vol. 7. No. 2. P. 7–82.
495. Chapnick A. The Canadian Middle Power Myth. *International Journal.* 2000. Vol. 55. No. 2. P. 188–820.
496. Cheap Labour Charge is Denied by Canada // Ottawa Citizen. Aug 14, 1947. URL: https://news.google.com/newspapers?nid=2194&dat=19470814&id=dQIvAAAAIBAJ&sjid=LtwFAAAAIBAJ&pg=6324,2891359&hl=ru
497. Checlel J. Constructivism and Foreign Policy. *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases.* Ed. by Steve Smith, Amekia Hadfield and Tim Dunne. Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 70–86.
498. Chouliaraki L. Post-humanitarianism: humanitarian communication beyond a politics of pity. *International journal of cultural studies.* 2010. Vol.13. No.2. P. 107–126.
499. Clifford J. Diasporas. *Cultural Anthropology.* 1994. Vol. 9. No 3. P. 302-338.
500. Cohen A. While Canada Slept How We Lost Our Place in the World. McClelland & Steward Ltd. 2003, 220 p.
501. Cohen R. Global Diasporas. An introduction. Second ed. Routledge: Taylor & Francis Group, 2008. 219 p.
502. Conference Board of Canada. A Long-Term View of Canada's Demographics: Is Higher Migration Part of the Response to Canada's Aging Population?, 2016. URL: http://www.conferenceboard.ca/press/newsrelease/16-1006/immigration_will_help_alleviate_canada_s_aging_population_challenges_but_not_solve_them.aspx.
503. Congresses of the Ukrainian Canadian Congress. URL: https://www.ucc.ca/about-ucc/leadership-backup__trashed/history/
504. Consolidation. Immigration and Refugee Protection Act. S.C. 2001, c. 27. Last amended on June 21, 2019. URL : https://laws.justice.gc.ca/PDF/I-2.5.pdf
505. Constitution Act, 1867 30 & 31 Victoria, c. 3 (U.K.) An Act for the Union of Canada, Nova Scotia, and New Brunswick, and the Government thereof; and for Purposes connected therewith (29th March 1867). *A Consolidation of the Constitution Acts 1867 to 1982 Department of Justice Canada*. Consolidated as of January 1, 2013. URL : https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/CONST_E.pdf#page=69

506. Constitution Act, 1982. *A Consolidation of the Constitution Acts 1867 to 1982. Department of Justice Canada*. Consolidated as of January 1, 2013. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/CONST_E.pdf#page=69
507. Contemporary States of Emergency: The Politics of Military and Humanitarian Interventions. Cambridge: MA: Zone Books, 2010. 408 p.
508. Cooper A. F. Beyond the middle power model: Canada in a reshaping global order. *South African Journal of International Affairs*. 2015. Vol. 22. Is. 2: Alliances beyond BRICS: South Africa's role in global economic governance. P. 185–201.
509. Cooper A., Higgott R., Nossal K.R. Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order. Vancouver: UBC Press, 2004. 240 p.
510. Cox R.W. Middlepowermanship, Japan, and Future World Order. *International Journal.* 1989. Vol. 44. No. 4. P. 823–862.
511. Crawford N. Argument and Change in World Politics: Ethics, Decolonization, and Humanitarian Intervention. NY: Cambridge University Press, 2002. 490 p.
512. Creighton D. Canada's First Century, 1867–1967. Toronto,1982. 384 p.
513. Cristol J. Morgenthau vs. Morgenthau? «The Six Principles of Political Realism» in Context. *American Foreign Policy Interests*. 2009. Vol. 31. Is. 4. P. 238–244.
514. Curtis D. Politics and Humanitarian Aid: Debates, Dilemmas and Dissension. *HPG Report 10.* London: Overseas Development Institute. April 2001. 30 p.
515. CYMK – Ukrainian Orthodox Youth of Canada. URL: http://www.cymk.ca/index.html
516. Data tables, 1996 Census. Total Population by Immigrant Status (4A), for Canada, Provinces and Territories, 1911-1996 Censuses (20% Sample Data). URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census96/data/tables/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=1188&PRID=0&PTYPE=89103&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=2006&THEME=5&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF
517. Debates of the Senate. Official Report (Hansard). Volume II. (April 20, 1971 to February, 1972).
518. Department of National Defence. Canada's Operation UNIFIER," briefing note distributed to the House of Commons Standing Committee on National Defence for its trip to Belgium, Latvia and Ukraine. September 2017. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2017/09/canada-ukraine_relationshipministertellsukrainiancanadiancongres.html

519. Department of National Defence. Canada-Ukraine Relationship: Minister Tells Ukrainian Canadian Congress Canada's Support is Unwavering. *News release*. 21 June 2017. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2017/06/canada-ukraine_relationshipministertellsukrainiancanadiancongres.html
520. Department of National Defence. Canadian Appointed to Serve on Ukrainian Defence Reform Advisory Board. News release, 31 January 2017. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2017/01/canadian-appointed-serve-ukrainian-defence-reform-advisory-board.html?=undefined&wbdisable=true
521. Department of National Defence. Operation UNIFIER. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-unifier.html
522. Department of National Defence. Operation UNIFIER. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-unifier.html
523. Department of National Defence. Operation UNIFIER: JTF-U Brief to Standing Committee on National Defence. Document Distributed to NDDN members for their Visit of Joint Task Force-Ukraine (JTF-U), Yavoriv, Ukraine, 23 September 2017. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-unifier.html
524. Development Finance Institute (FinDev Canada). URL: https://www.findevcanada.ca/en
525. Dirks E. Controversy and Complexity. Canadian Immigration Policy during 1980 s. Montreal, 1995. 188 p.
526. Distribution (in percentage) of immigrants living in Canada, by admission category and year of immigration, 2016. URL: https://www.statcan.gc.ca/eng/dai/btd/othervisuals/other007
527. Dworkin R. Liberalism. *Public and Private Morality*. Ed. Hampshire S. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1978. P. 113–143.
528. Dworkin R. What Liberalism Isn't. *The New York Review of Books*.1983. Vol. 20. P. 47–50.
529. EDC. Evaluating the market in Ukraine. URL: https://www.edc.ca/en/country-info/country/ukraine.html
530. Ehteshami A. Middle East Middle Powers: Regional Role, International Impact. *Uluslararasi Iliskiler*. 2014. August Vol. 11. No. 42. P. 29–49.

531. Eisenberg A. Equality, trust and multuculturalism. *Trust for social diversity*. 2007. May. P. 67–94.
532. Elliott J. K. Nearly 50% of Canadians think racist thoughts are normal: Ipsos poll. Posted May 21, 2019. URL: https://globalnews.ca/news/5262461/canadian-racism-ipsos-poll/
533. Elman C. Horses for courses: why not neorealist theories of foreign policy? *Security Studies*. 1996. Vol. 6. P. 7–53.
534. Environics Institute. Focus Canada — Spring 2015: Canadian Public Opinion about Immigration and Multiculturalism. 2015. URL: http://www.environicsinstitute.org/institute-projects/completed-projects/focus-canada-2015-immigration-and-multiculturalism.
535. Environics Institute. Focus Canada-2010, 2010. URL: www.queensu.ca/cora/_files/fc2010report.pdf.
536. Esman M. J. Diasporas in the contemporary world. Cambridge, MA: Polity Press. 210 p.
537. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions
538. Evaluation of Canadian International Assistance Programming in Ukraine, 2009/2010 to 2017/2018. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/evaluation/2019/evaluation-ukraine.aspx?lang=eng#a1
539. Evans G. Middle power diplomacy: Lecture. Santiago: Chile Pacific Foundation, 2011. URL: http://www.gevans.org/speeches/speech441.html
540. Export Development Canada (EDC). URL: https://www.edc.ca/
541. Export and Import Permits Act. Registration. R.S.C. 1985. P. E-19. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/E-19.pdf
542. Facts and Figures 2007. Immigration Overview Permanent and Temporary Residents. *Citizenship and Immigration Canada*. Electronic data. 2008. P. 4-5. URL: http://www.cic.gc.ca/english/pdf/pub/facts2007.pdf.
543. Fan Y. Soft power: power of attraction or confusion? *Place Branding and Public Diplomacy*. 2008. Vol. 4. No. 2. P. 147–158.
544. Faraday F. Canada's Choice: Decent Work or Entrenched Exploitation for Canada's Migrant Workers? 2016. URL: http://metcalffoundation.com/wp-content/uploads/2016/06/Canadas-Choice-2.pdf.
545. Fassin D. Humanitarian Reason: A Moral History of the Present. Berkeley. CA: University of California Press, 2011. 352 p.

546. Father of Multiculturalism. Senator Paul Yuzyk (1913–1986). Ottawa, 2017. 48 p.
547. Ferguson N. Power. *Foreign Policy*. 2003. No. 134. P. 16–30.
548. Ferguson Y. H., Mansbach R. W. The Elusive Quest: Theory and International Politics. Columbia: University of South Carolina Press, 1988. 312 p.
549. «Fourth Wave» International Organization of Ukrainian Communities. URL: https://ucctoronto.ca/profiles/fourth-wave-international-organization-of-ukrainian-communities
550. Fox A. B. The Politics of Attraction: Four Middle Powers and the United States. Columbia University Press, 1977. 371 p.
551. Francis R., Smith D. Readings in Canadian History: Post-Confederation. Canada,1982. 631 p.
552. Frankel B. Realism. Restatements and Renewal. 1992. 427 p.
553. Freezing Assets of Corrupt Foreign Officials (Ukraine) Regulations. SCHEDULE. (Section 1). Politically Exposed Foreign Persons (Ukraine). URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2014-44/section-sched810745-20140305.html
554. Freezing Assets of Corrupt Foreign Officials Act. Assented to 2011-03-23. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/F-31.6.pdf
555. Freyberg-Inan A., Harrison E., James P. What Way Forward for Contemporary Realism. *Rethinking Realism in International Relations*, ed. A. Freyberg-Inan, E. Harrison, P. James. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009. P. 1-18.
556. Friendship Groups. URL: https://www.parl.ca/diplomacy/en/friendship-groups
557. Gabriel Ch. Citizens and Citizenship. C*ritical Concepts: An introduction to politics*. Ed. by J. Brodie and S.. Toronto: Pearson Prentice Hall, 2009. P. 122–134.
558. Gamlen Al. Why Engage Diasporas? *Working Paper 08-63, COMPAS.* University of Oxford, 2008. 17 p.
559. Garnett J. C. Commonsense and the Theory of International Politics. London: Macmillan, 1984. P. 110.
560. Gilboa E. Searching for a Theory of Public Diplomacy. *Annals of the American Academy of Political and Social Science.* 2008. Vol. 616. Public Diplomacy in a Changing World. P. 55–77.
561. Gilpin R. G. The richness of the tradition of political realism. *International Organization*. 1984. Vol. 38. Is. 2. Spring 1984. P. 287–304.
562. Glazerbrook G.D. The Middle Powers in the United Nations System. *International Organization.* 1947. June. Vol. 1. No. 2. P. 307–318.

563. Global Affairs Canada. Export Control List. SOR/89-202. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-89-202.pdf
564. Global Affairs Canada. Backgrounder – Canada announces up to $24 million to support elections, democracy and inclusive governance in Ukraine. URL: https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2018/12/backgrounder--canada-announces-up-to-24-million-to-support-elections-democracy-and-inclusive-governance-in-ukraine.html
565. Government of Canada. Announcement of new diplomatic appointments. URL: https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2019/11/announcement-of-new-diplomatic-appointments.html
566. Government of Canada. Asian Heritage Month. URL: https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/campaigns/asian-heritage-month.html
567. Government of Canada. Black History Month. URL: https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/campaigns/black-history-month.html
568. Government of Canada. Canada and the North Atlantic Treaty Organization. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/nato-otan/index.aspx?lang=eng
569. Government of Canada. Canada's engagement in Ukraine. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/country-pays/ukraine/relations.aspx?lang=eng
570. Government of Canada. Canada's Ambassadors since Ukraine's Independence. URL: https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/offices-bureaux/ambassadors-ambassadeurs.aspx?lang=ukr
571. Government of Canada. Canadian Multiculturalism. Prepared by: Marc Leman Political and Social Affairs Division. Revised 15 February 1999. URL: http://www.publications.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/CIR/936-e.htm#B.%20Multiculturalism
572. Government of Canada. Canadian Sanctions Related to Ukraine. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/international_relations-relations_internationales/sanctions/ukraine.aspx?lang=eng#a1
573. Government of Canada. Community Support, Multiculturalism, and Anti-Racism Initiatives Program. URL: https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/funding/community-multiculturalism-anti-racism.html

574. Government of Canada. Freezing Assets of Corrupt Foreign Officials (Ukraine) Regulations (SOR/2014-44). Regulations are current to 2021-01-28 and last amended on 2019-03-04. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-44.pdf
575. Government of Canada. Special Economic Measures (Russia) Regulations (SOR/2014-58). URL: https://laws.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-58.pdf
576. Government of Canada. Special Economic Measures (Ukraine) Regulations. SOR/2014-60. Registration 2014-03-17. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-60.pdf
577. Government of Canada. Special Economic Measures (Ukraine) Regulations. SOR/2014-44. Registration 2014-03-05. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-44.pdf
578. Government of Canada. Special Economic Measures (Ukraine) Regulations. SOR/2014-60. Registration 2014-03-17. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2014-60.pdf
579. Graham Benjamin A. T. Political Risk and Diaspora Direct Investment. *Presented* at the *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Washington, DC. 2010.
580. Green A. G. Beyond Harmonization: How US Immigration Rules Would Have Worked in Canada. *Policy Matters*. 2004. Vol. 5. No. 4. P. 2–30.
581. Guzzini S. Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold. London: Routledge. 1998. 272 p.
582. Haglund D. G., Onea T. Sympathy for the Devil: Myths of Neoclassical Realism in Canadian Foreign Policy. *Canadian Foreign Policy Journal. 2008.* Vol. 14. No. 2. P. 53–66.
583. Halbraad C. Middle Powers in International Politics. London: Macmillan Press, 1984. 248 p.
584. Hall T. An Unclear Attraction: A Critical Examination of Soft Power as an Analytical Category. *The Chinese Journal of International Politics.* 2010. No. 3. P. 189–211.
585. Harris Decima. Public Opinion on Multiculturalism 2013–2014. URL: www.caut.ca/docs/…/caut-harris-decima-public-opinion-poll-november-2013.pdf?…2.
586. Hart M. From Pride to Influence Towards a New Canadian Foreign Policy. UBC Press the University of British Columbia. 2008, 436 p.
587. Hawkins F. Canada and Immigration: Public Policy and Public Concern. McGill - Queen's University Press, 1972. 444 p.
588. Herber R. Francophone Perspectives on Multiculturalism. *20 years of Multiculturalism: Successes and Failures*. Winnipeg, 1992. P. 59-72

589. Hill D. The Opening of the Canadian West. London, 1967. 291 p.
590. Hodgson G. Politics, democracy and social affairs. Book review. *International Affairs.* 2004. Vol. 80. No. 5. P. 999–1000.
591. Hoffman-Novotny H. J. Soziologicsh Aspekte der Multikulturalitaet. *Migration. Ethizitaet. Konflikt.* Osnabrueck, 1996. 183 p.
592. Holbraad C. Middle Powers in International Politics. London: Macmillan Press, 1984. 234 p.
593. Holbraad C. The Role of Middle Powers. *Cooperation and Conflict.* 1971. Vol. 6. No. 1. P. 77–90.
594. Hollihan K. T. A brake upon the wheel': Frank Oliver and the Creation of the Immigration Act of 1906. *Past Imperfect*. 1992. Vol. 1. P. 93–112.
595. Holmes J. W. Most Safely in the Middle. *International Journal.* 1984. Spring.Vol. 39. No. 2. P. 366–388.
596. Holmes J. W. Most Safely in the Middle. *Readings in Canadian Foreign Policy: Classic Debates and New Ideas.* Ed. by D. Bratt, Ch. Kukucha. Canada: Oxford University Press, 2007. P. 337–357.
597. Holmes J. W. The Better Part of Valour: Essays on Canadian Diplomacy. Toronto, 1970. P. 82–86.
598. Holodomor Monuments in Canada / The Holodomor Research and Education Consortium. URL: https://education.holodomor.ca/introduction/holodomor-monuments/
599. Hopf T. Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Politics. Ithaca: Cornell University Press, 2002. 320 p.
600. House of Commons Of Canada. An Act Respecting National Security Matters. BILL C–59. First reading, June 20, 2017. URL: https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/42-1/bill/C-59/first-reading
601. House of Commons Standing Committee on National Defence, Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 16 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9158000/NDDNEV61-E.PDF
602. House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 25 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9191403/NDDNEV65-E.PDF
603. House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 23 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9191403/NDDNEV65-E.PDF

604. House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence. 1st Session, 42nd Parliament, 24 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9187252/NDDNEV64-E.PDF
605. House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 18 October 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9170501/NDDNEV62-E.PDF
606. HREC. Grants & Opportunities. URL: https://holodomor.ca/grants-opportunities/research-grants/2020-year/
607. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon and Schuster, 2007. 368 p.
608. Hurd J. Constructivism. *The Oxford Handbook of International Relations*. Ed. by Chrisitian ReusSmit and Duncan Snidal. Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 303.
609. Immigration Act, Immigration Regulations, Part 1, Amended" RG2-A-1-a, volume 2380, PC1967-1616, August 16 1967. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-regulations-order-in-council-pc-1967-1616-1967
610. Immigration Act, Immigration Regulations, Part I, Amended. RG2-A-1-a, volume 2269, PC 1962-86, 18 January 1962. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-regulations-order-in-council-pc-1962-86-1962
611. Immigration Act, Immigration Regulations, Part II, Amended. RG2-A-1-a, volume 2269, PC 1962-86, 1 February 1962. URL: https://pier21.ca/research/immigration-history/immigration-regulations-order-in-council-pc-1962-86-1962
612. In Toronto, Ukrainian delegation to present investment projects within the framework of the first Canadian-Ukrainian investment forum CUTIS Investment Roadshow. Government portal. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/u-toronto-ukrayinska-delegaciya-predstavit-investicijni-proekti-u-ramkah-pershogo-kanadsko-ukrayinskogo-investicijnogo-forumu-cutis-investment-roadshow
613. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. Adopted and opened for signature and ratification by General Assembly resolution 2106 (XX) of 21 December 1965 entry into force 4 January 1969, in accordance with Article 19. URL: https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx
614. International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly

resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976, in accordance with Article 49. URL: https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx
615. Ipsos Reid. Majority (72%) of Canadians Disagree That Canada Should Admit More Immigrants Than Current Levels. 2012. URL: http://www.ipsos-na.com/news-polls/pressrelease.aspx?id=5686.
616. Ipsos Reid. Global Views on Immigration: Tracking 2011–2015. URL: www.ipsos-na.com/download/pr.aspx?id=14710.
617. IRCC. Facts and Figures, 2014. URL: http://www.cic.gc.ca/english/resources/statistics/facts2014/permanent/01.asp
618. IRCC. Supplementary Information to the 2015 Immigration Levels Plan. 2014. URL: http://www.cic.gc.ca/english/department/media/notices/2014-11-06.asp?ct=t%28Newsletter+11_20_2014%29.
619. Jackson P., Nexon D. Constructivist realism or realist□constructivism? *International Studies Review.* 2004. Vol. 6. P. 337–341.
620. Jenson J. Citizenship Claims: Routes to Representation in a Federal System. R*ethinking Federalism: Citizens, Markets and Governments in a Changing World.* Ed. by K. Knop, R. Simeon and K. Swinton. Vancouver: UBC Press, 1995. P. 99–118.
621. Johnston D. First Nations and Canadian Citizenship. *Belonging: The Meaning and Future of Canadian Citizenship.* Ed. by William Kaplan. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press, 1993. P. 349–367.
622. Jordaan E. C. The Concept of a Middle Power in International Relations: Distinguishing Between Emerging and Traditional Middle Powers. *Politikon.* 2003. November. Vol. 30. No. 2. P. 165–181.
623. Judge C. Hegemony of the Heart. *Policy Review.* 2002. No. 110. P. 1-19.
624. Kallen E. Multiculturalism: Ideology, Policy and Reality. *Journal of Canadian Studies*. 1982. Vol. 17. No. 1. P. 51–63.
625. Karmis D. Cultures autochtones et liberalisme au Canada: les vertus mediatrices du communitarisme liberal de Charles Taylor. *Canadian Journal of Political Science.*1993. № 26 (1). P. 69–96.
626. Kaye V., Swyripa F. Settlement and Colonization. *A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada*. Ed. by Lupul M. Toronto,1982. P. 52–53.
627. Keating T. Canada and World Order. The Multilateralist Tradition in Canadian Foreign Policy. Toronto: McClelland and Stewart Inc, 1993. 213 p.

628. Keck M. E., Sikkink K. Activist Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics. Cornell University Press, 1998. 229 p.
629. Kelley N., Trebilcock M. The Making of the Mosaic: A History of Canadian Immigration Policy. Toronto: University of Toronto Press, 1998. P. 325–326.
630. Kennedy P., Roudometof V. Communities across borders under globalizing conditions: New immigrants and transnational cultures. *Working Paper from Transnational Communities*. 2001. No.WPTC-01-17. 46 p.
631. Kenney J. Speaking Notes for the Honourable Jason Kenney, P. C., M. P. Minister of Citizenship, Immigration and Multiculturalism Address to the Empire Club. May 25, 2012. URL: http://www.cic.gc.ca/english/department/media/speeches/2012/2012-05-25.asp.
632. Kenney J. Speaking Notes for the Honourable Jason Kenney, PC., M. P. Minister of Citizenship, Immigration and Multiculturalism at a News Conference to Announce Proposed Changes to the Parent and Grandparent Program" May 10, 2013. URL: http://www.cic.gc.ca/english/department/media/speeches/2013/2013-05-10.asp.
633. Kent R.C. International Humanitarian Crises: Two Decades Before and Two Decades Beyond. *International Affairs.* 2004. Vol. 80. No. 5. P. 851–869.
634. Keohane R. O. Neorealism and Its Critics. New York: Columbia University Press, 1986. 378 p.
635. Keohane R. O., Nye J. S. Transnational Relations and World Politics. Cambridge, Ma : Harvard University Press, 1972. 428 p.
636. Keohane R. Power and Governance in a Partially Globalized World. London: Routledge, 2002. 312 p.
637. Keohane R., Joseph S. Nye Jr. Power and Interdependence: World Politics in Transition. Boston: Little, Brown, 1977. 300 p.
638. Khoma N. Політико-правові проблеми українсько-канадської співпраці щодо екологізації енергетики. *International Relations Review*. 2020. Vol. 3, Iss. 3. P. 17-26.
639. Khoma N., Vdovychyn I. Deconstruction of the Welfare State: The Impact of Globalization and Technological Factors. *Revija za socijalnu politiku*. 2020. Vol. 27, No. 3. P. 269–285.
640. Kirieieva E. A., Pryshliak N. V., Shamanska O. I., Salkova I. Yu., Kucher A. V. Strategic priorities and financial support of Ukrainian agricultural sector development. *International Journal of Ecological Economics & Statistics.* 2019. Vol. 40. No. 2. P. 25–37.

641. Knowles V. Strangers at Our Gates: Canadian Immigration and Immigration Policy, 1540–1997. Toronto: Dundurn Press, 1997. 226 p.
642. Kohut Z. E. Two Decades of Scholarship and Service: Report on the Canadian Institute of Ukrainian Studies (1992–2012). *East/West: Journal of Ukrainian Studies.* 2018. Vol 5. No 1. P. 9–37.
643. Koinova M. Autonomy and Positionality in Diaspora Politics. *International Political Sociology.* 2012. Vol. 6. No. 1. P. 99–103.
644. Kondra P.A. Ukrainian Canadian Committee. Ukrainian Canadian Congress: A Review of Half a Century of Community Leadership. Winnipeg: UCC, 1993. 102 p.
645. Kopiyka V. NATO And EU Enlargement to the East In the Context of Interests of Ukraine In Formation of a New European Security System. *The Security Quadrangle for the XXI Century: NATO, NATO Partners, Russia and Ukraine.* 2000. P. 64–83.
646. Kopiyka V., Doroshko M., Kondratenko O. K. Association as a New Format of Ukraine's Relations with the European Union: Political, Legal, Economic and Informational Aspects. Monograph. : Kyiv University Publishing Centre, 2018. 389 p.
647. Kordan B. Strategic Friends. Canada – Ukraine Relations from Independence to the Euromaidan. McGill-Queen's University Press, 2018. 152 p.
648. Kordan B., Dowie M. Canada and the Ukrainian Crisis. McGill-Queen's University Press, 2020. 136 p.
649. Kratochwil F. Rules, Norms and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning. *International Relations and Domestic Affairs.* Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 328 p.
650. Kravchenko V. The Canadian Institute of Ukrainian Studies: Foundations. *East/West: Journal of Ukrainian Studies.* 2019. Vol 6. No. 1. P. 9–49.
651. Kunz R. The Discovery of the Diaspora. *International Political Sociology*. 2012. Vol. 6. No. 1. P. 103–107.
652. Kyiv Security Forum. BEZAN J. Parliamentary Secretary to the Minister of National Defence, Canada. URL: https://ksf.openukraine.org/en/ksf/2015/speakers/105-speaker
653. Kymlicka W. Cultural Responsive Policies. *United Nations Development Programme. Human development report office.* 2004. № 5. P. 21.
654. Kymlicka W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. New York: Oxford University Press, 1995. 280 p.
655. Kymlicka W. Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity. New York: Oxford University Press, 2009.374 p.

656. Kymlicka W., Banting K. Immigration, multiculturalism and the welfare state. *Ethics and international affairs.* 2006. Vol. 20. No. 3. P. 281–304.
657. Kymlicka W., Wayne N. Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory. *Ethics.* 1994. Vol. 104. P. 352–381.
658. Lake D.A. Theory is dead, long live theory: The end of Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations. *European Journal of International Relations.* 2013. Vol. 19. No. 3. P. 567–587.
659. Lehr J., Moodie D. The Polemics of Pioneer Settelment: Perspective on Ukrainian Immigration from the Winnipeg Press, 1896-1905. *Canadian Ethnic Studies.* 1980. Vol. XII. No 2. P. 88–101.
660. Leonard M. British Public Diplomacy in the Age of Schisms. London: Foreign Policy Centre, 2005. 99 p.
661. Levytsky M. Looking Back at 2019. *New Pathway*. 2020. 10 January. URL: https://www.newpathway.ca/looking-back-2019/
662. Library and Archives Canada. Canada. Parliament. House of Commons. Debates, 28th Parliament, 3rd Session, Volume 8 (8 October 1971): 8545-8548, Appendix, 8580-8585.
663. Liew J., Galloway D. Immigration Law. Toronto: Irwin Law, 2015. 768 p.
664. Lock E. Soft Power and Strategy: Developing a 'Strategic' Concept of Power. *Soft Power and US Foreign Policy Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*. London: Routledge. 2010. P. 32–50.
665. Luciuk L. Searching for Place. Ukrainian Displaced Persons, Canada, and the Migration of Memory. Toronto: University of Toronto Press, 2000. 576 p.
666. Luciuk L. Ukrainians in the Making: their Kingston Story. Kingston: The Limestone Press, 1980. 161 p.
667. Luciuk L. Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada. *International Migration Review.* 1986. Vol. 20. P. 467–482.
668. Lupul M.R. The Politics of Multiculturalism a Ukrainian-Canadian Memoir. Edmonton, Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2005. 508 p.
669. Lyons T., Mandaville P. Politics From Afar. Transnational Diasporas and Networks. Columbia: Hurst, 2012. 256 p.
670. Macrae J., Leader N. Shifting Sands: the Search for 'Coherence' between Political and Humanitarian Responses to Complex Political Emergencies. *HPG Report.* London: Overseas Development Institute, 2000. No. 8. 81 p.

671. Macrae J., Leader N. The Politics of Coherence: Humanitarianism and Foreign Policy in the Post-Cold War Era. HPG Briefing. No. 1. July 2000. 6 p.
672. Magocsi P. R. Community Life, Culture, and Religion. *The Encyclopedia of Canada's Peoples*. Carpatho-rusyns. URL: http://www.multiculturalcanada.ca/Encyclopedia/A-Z/c7/3
673. Manitoba to recognize Ukrainian Famine: Bill would set aside November Saturday. *CBC News*. 2007. 23 November. URL: http://www.cbc.ca/canada/manitoba/story/2007/11/23/ukrainian-famine.html
674. March 11, 2020. OTTAWA. On March 9, the Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group (CUPFG) held its Annual General Meeting. URL: https://www.ucc.ca/2020/03/10/canada-ukraine-parliamentary-friendship-group-holds-agm-elects-new-leadership/
675. Martin Auger, Katherine Simonds, Natalie Mychajlyszyn, Erin Shaw and Alexandra Smith. Background Paper on the Ukraine Crisis, General Distribution Paper, Parliamentary Information and Research Service. *Library of Parliament*. Ottawa. 19 October 2017. P. 1–8.
676. Martynowych O. T. Social Structure, Religious Institutions, and Mass Organizations. Edmonton, Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2016. Book 1. 650 p.
677. Martynowych O.T., Kazymyra N. Political activity in Western Canada, 1896–1923. *A heritage in transition: essays in the history of Ukrainians in Canada*. Ed. by M. Lupul. Toronto: published by McClelland and Stewart, Ltd., 1982. P. 85–107.
678. Mattern J. B. Why Soft Power Isn't So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics. *Millennium – Journal of International Studies*. 2005. Vol. 33. No. 1. P. 583–612.
679. McCallum J. Speaking Notes for John McCallum, Minister of Immigration, Refugees and Citizenship at a Luncheon Hosted by the Halifax Chamber of Commerce. March 15, 2016. URL: http://news.gc.ca/web/article-en.do?nid=1046249.
680. McCallum J. Speaking Notes for the Honourable John McCallum, P.C., M.P., Minister of Immigration, Refugees and Citizenship at a Media Availability on the 2016 Immigration Levels Plan. March 8, 2016. 4 p.
681. McCallum J. Speech to Humanity First Donor Conference on Resettling Syrian Refugees. November 20, 2015. URL: https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/news/2015/11/speech-to-humanity-first-donor-conference-on-resettling-syrian-refugees.html

682. McDonald M. Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations.* 2008. Vol. 14. No. 4. P. 563–587.
683. McDonald M. Should Communities Have Rights? Reflections on Liberal Individualism. *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*. 1991. Vol. 2. No. 1. P. 217–237.
684. McKercher A., Sarson L. Dollars and Sense? The Harper Government, Economic Diplomacy, and Canadian Foreign Policy. *International Journal.* 2016. Vol. 71. No. 3. P. 351–370.
685. Mearsheimer J. J. Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War. *International Security.* 1990. P. 5–49.
686. Mearsheimer J. J. The Tragedy of Great Power Politics. New York: Norton, 2001. 555 p.
687. Meer N., Modood T. How does Interculturalism Contrast with Multiculturalism? *Journal of Intercultural Studies*. 2012. No. 33 (2). P. 175–196.
688. Members of Parliament. James Bezan. URL: https://www.ourcommons.ca/Members/en/james-bezan(25475)#roles
689. Mitnick E. Rights, Groups, and Self-Invention: Group-Differentiated Rights in Liberal Theory. Aldershot UK: Ashgate Publishing Ltd., 2006. 226 p.
690. Modood T. Multiculturalism. A Civic Idea. Cambridge: Polity Press, 2007. 193 p.
691. Mokrushyna H. Ukrainian Sentiments and Canadian Sustenance. *Remembrance of the 1932-1933 Great Famine (the Holodomor)*. Ottawa: MA Thesis, University of Ottawa, 2010. 153 p.
692. Momryk M. Ukrainian DP Immigration and Government Policy in Canada, 1946-52. *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II.* Eds. Isajiw W., Boshyk Y., Senkus R. Edmonton: CIUS, 1992. P. 413–434.
693. Morelli V. L. Ukraine: Current Issues and U.S. Policy. *U.S. Congressional Research Service.* 3 January 2017. p. 25. URL: https://fas.org/sgp/crs/row/RL33460.pdf
694. Morgenthau H. J. Alliances in Theory and Practice. *Alliance Policy in the Cold War*. A. Wolfers, ed. Baltimore: Johns Hopkins Press. 1959. P. 185–213.
695. Morgenthau H. J. Another Great Debate: The National Interest of the United States. *American Political Science Review*. Vol. XLVI. 1952. P. 961-988.
696. Morgenthau H. J. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace, 2nd ed. New York: Knopf, 1954. P. 6. xxi, 600 p.

697. Morgenthau H. J. The Intellectual and Political Functions of a Theory of International Relations, in *Politics in the 20th Century*. Chicago: The University of Chicago Press, 1962. Vol. I. The Decline of Democratic Politics. P. 5–37.
698. Morgenthau H. J. The Restoration of American Politics. Chicago: University of Chicago Press, 1964. 473 p.
699. MP Ted Opitz elected as Chairman of the Canada Ukraine Parliamentary Friendship Group. League of Ukrainian Canadians. *Media Release.* March 6. 2013. URL: https://ukrainianvancouver.com/mp-ted-opitz-elexted-as-chairman-of-the-canada-ukraine-parliamentary-friendship-group/
700. MP Ted Opitz elected as Chairman of the Canada Ukraine Parliamentary Friendship Group. League of Ukrainian Canadians, Media Release March 6, 2013. URL: https://ukrainianvancouver.com/mp-ted-opitz-elexted-as-chairman-of-the-canada-ukraine-parliamentary-friendship-group/
701. MP Yvan Baker elected to chair Canada-Ukraine Parliamentary Friendship Group. *The Ukrainian Weekly.* March 13. 2020. URL: http://www.ukrweekly.com/uwwp/mp-yvan-baker-elected-to-chair-canada-ukraine-parliamentary-friendship-group/
702. Multiculturalism and Ukrainian Canadians: Identity, Homeland Ties, and the Community's Future. S. Hryniuk, L. Luciuk eds. Ontario: University of Toronto Press Incorporated, 1993. 89 p.
703. National Defence. Canadian Armed Forces. Government of Canada Signs Defence Cooperation Arrangement With Ukraine. April 3. 2017. Ottawa. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/news/2017/04/government_of_canadasignsdefencecooperationarrangementwithukrain.html
704. NDDN. The Readiness of Canada's Naval Forces. Report of the Standing Committee on National Defence. June 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Reports/RP9031883/nddnrp06/nddnrp06-e.pdf
705. Nikolko M. Political Narratives of Victimisation in the Ukrainian-Canadian Diaspora. *Migration, Diasporas and Citizenship. Global and Local Perspectives*. Eds. D. Carment, A. Sadjed. Palgrave Macmillan. 2017. P. 131–147.
706. Nossal K. Canada Fading Power or Future Power. *Behind the Headlines*. 2002. Vol 59. No. 3. P. 9–16.
707. Number and proportion of foreign-born population in Canada, 1871 to 2036. URL: https://www.statcan.gc.ca/eng/dai/btd/othervisuals/other006

708. Nye J. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. New York: Basic Books, 1990. 336 p.
709. Nye J. Culture, Soft Power, and 'Americanization'. *Cultural Politics in a Global Age: Uncertainly, Solidarity and Innovation*. Held D., Moore H. eds. London: Oneworld Publications. 2007. P. 168–176.
710. Nye J. Notes for a Soft Power Research Agenda.*Power in World Politics*. eds. Berenskoetter F., Williams M. J. London: Routledge, 2007. P. 162–172.
711. Nye J. Public Diplomacy and Soft Power. *Annals of the American Academy of Political and Social Science.* 2008. Vol. 616. Public Diplomacy in a Changing World. P. 94–109.
712. Nye J. Smart Power and the 'War on Terror'. *Asia-Pacific Review.* Vol. 15. No. 1. P. 1–8.
713. Nye J. Smart Power: in Search of the Balance between Hard and Soft Power. *Democracy: A Journal of Ideas*. Fall 2006. Is. 2. P. 102–107.
714. Nye J. Soft Power and American Foreign Policy. *Political Science Quarterly.* 2004. V. 119. No 2. P. 255–270.
715. Nye J. Soft Power. *Foreign Policy.* 1990. Autumn. No. 80. P. 153–171.
716. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs Group, 2004. 191 p.
717. Nye J. Soft power: the origins and political progress of a concept. *Palgrave Communications.* URL: https://www.nature.com/articles/palcomms20178
718. Nye J. The Future of Power. New York: Public Affairs, 2010. 320 p.
719. Nye J. The Information Revolution and American Soft Power. *Asia Pacific Review.* Spring. 2002. P. 60–76.
720. Nye J. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone. New York: Oxford University Press, 2002. 240 p.
721. Nye J. Think again: soft power. *Foreign policy* 23.02.2006. URL: http://foreignpolicy.com/2006/02/23/think-again-soft-power.
722. Nye J. When Hard Power Undermines Soft Power. *New Perspectives Quarterly.* 2004. Vol. 21. No. 3. P. 13–15.
723. Öniş Z., Kutlay M. The Dynamics of Emerging Middle-power Influence in Regional and Global Governance: the Paradoxical Case of Turkey. *Australian Journal of International Affairs.* 2017. Vol. 71. No. 2. P. 164–183.
724. Onuf N. World of Our Making. Carolina: University of South Carolina Press, 1989. 341 p.

725. Orange ribbon campaign. *Canadian Friends of Ukraine*. 2004. URL:http://www.canadianfriendsofukraine.com/election_projects/orange_ribbon_campaign/
726. Order Extending the Application of the Freezing Assets of Corrupt Foreign Officials (Ukraine) Regulations. SOR/2019-69. URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/SOR-2019-69.pdf
727. Ostergaard-Nielsen E. The Politics of Migrants' Transnational Political Practices. *International Migration Review*. 2003. Vol. 37. No. 3. P. 760–786.
728. Ottawa Conference to Review Canadian Assistance to Ukraine. *Media Releases*. 2007. 26 September. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2007-09-26-1/index.htm
729. Parekh B. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory. New York: Palgrave Macmillan, 2006. 424 p.
730. Parliament of Canada. Members of Parliament. Yvan Baker. URL: https://www.ourcommons.ca/Members/en/yvan-baker(105121)
731. Parliament of Canada. Parlinfo. The Hon. Chrystia Freeland, P.C., M.P. URL: https://lop.parl.ca/sites/ParlInfo/default/en_CA/People/Profile?personId=18214
732. Parliament of Canada. The Hon. Raynell Andreychuk, Senator. URL: https://lop.parl.ca/sites/ParlInfo/default/en_CA/People/Profile?personId=300
733. Patience A. Imagining Middle Powers. *Australian Journal of International Affairs*. 2014. Vol. 68. No. 2. P. 210–224.
734. Patrick J. Mark J. K. Canadian studies in the new millennium. University of Toronto Press, 2008. 265 p.
735. Peace and stabilization – police reform. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/response_conflict-reponse_conflits/psop.aspx?lang=eng
736. Peace and Stabilization Operations Program. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/response_conflict-reponse_conflits/psop_news-nouvelles.aspx?lang=eng
737. Persuasion and Power in the Modern World: House of Lords Paper 150 Session 2013–2014. S. l: Stationery Office, 2014. 105 p.
738. Petition. e-968 (Ukraine). Initiated by Yuri Shymko from Toronto, Ontario. URL: https://petitions.ourcommons.ca/en/Petition/Details?Petition=e-968

739. Pham J. P. What Is in the National Interest? Hans Morgenthau's Realist Vision and American Foreign Policy. *American Foreign Policy Interests*. 2015. Vol. 37. Is. 4. P. 187–193.
740. Pham P. What is the National Interest? Hans Morgenthau's Realist Vision and American Foreign Policy. *American Foreign Policy Interests*. 2008. Vol. 36. Is. 5. P. 256–265.
741. Pickersgill J.W., Foster D.F. The MacKenzie King Record. Vol.4. 1947-1948. University of Toronto Press, 1970. 472 p.
742. Porter J. The Vertical Mosaic. An Analysis of Social Class and Power in Canada. University of Toronto Press, 1965. 626 p.
743. Potrebenko H. No Streets of Gold. A social history of Ukrainians in Alberta. Vancouver: New Stars Books, 1977. 311 p.
744. Prime Minister Harper Commemorates Ukrainian Famine. Media Releases. 2007. 28 November. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2007-11-28-2/index.htm
745. Project profile — Canada-Ukraine Trade and Investment Support. Financials. URL: https://w05.international.gc.ca/projectbrowser-banqueprojets/project-projet/details/d002636001
746. Quebec Immigration. *Canadian Immigration. Immigration Lawyers*. URL: https://www.canadianimmigration.com/immigration-to-canada/quebec-immigration
747. Radecki H. A Member of a Distinguished Family. The Polish Group in Canada. Toronto, 1976. 240 p.
748. Ragab N., McGregor E., Siegel M. Diaspora Engagement in Development: An Analysis of the Engagement of the Tunisian Diaspora in Germany and the Potentials for Cooperation. Maastricht, Germany: Maastricht Graduate School of Governance, 2013. 53 p.
749. Ragazzi F. Diaspora: The Politics of Its Meanings. *International Political Sociology*. 2012. Vol. 6. No. 1. P. 107–111.
750. Ragazzi F. Governing Diasporas. *International Political Sociology*. 2009. Vol. 4. No. 4. P. 378–397.
751. Ralph Goodale. Published on Jan 27, 2014. URL: https://www.youtube.com/user/RalphGoodale?feature=watch
752. Ranking the World By Economic Freedom. URL: https://www.heritage.org/index/visualize
753. Ravenhill J. Cycles of middle power activism: Constraint and choice in Australian and Canadian foreign policies. *Australian Journal of International Affairs*. 1998. Vol. 52. No 3. P. 309–327.

754. Raz J. Multiculturalism: A Liberal Perspective. *Dissent.*1994. No. 4. P. 67–79.
755. Recognition of the Ukrainian Famine/Genocide of 1932–33. *Ukrainian Canadian Congress. Briefing Note*. 2004. September. URL: http://www.ucc.ca/genocide/recognition.htm
756. Report of the Department of Citizenship and Immigration for the Fiscal Year Ended March 31, 1952. Ottawa, P. 52.
757. Resolution № 96 (I) the Crime of Genocide. *Resolutions Adopted by the General Assembly during its First Session.* 1946. 1 December. URL: http://www.un.org/documents/ga/res/1/ares1.htm
758. Reus-Smit C. Liberal Hierarchy and the License to Use Force. *Review of International Studies*. 2005. December. No. 31. Suppl. S1. P. 71–92.
759. Richmond A. Immigration and Ethnic Conflict. St. Marin's Press,1988. P. 133.
760. Riddle L., Brinkerhoff J. M. Diaspora Entrepreneurs as Institutional Change Agents: The Case of Thamel.com. International Business Review. 2011. Vol. 20. No 6. P. 670–680.
761. Roberts B. Whence they Came: Deportation from Canada 1900–1935. Ottawa: University of Ottawa Press, 1998. 246 p.
762. Rocher F., Labelle M., Field A. M., Icart J. C. Le Concept d'interculturalisme en contexte Québécois: Généalogie d'un néologisme. *Rapport de recherche Commission Bouchard-Taylor*. 2007. 63 p.
763. Rotar N. Wymiar bezpeczenstwa w dyskursie oeuropejskiej tozsamosci Ukrainy. *Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne.* 2017. No 2. S. 81–102.
764. Ruggie J. G. Multilateralism: The Anatomy of an Institution. *International Organization.* 1992. Vol. 46. No. 3. P. 561-598.
765. Safran W. Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora.* 1991. Vol. 1. No. 1. P. 143–159.
766. Sarvarian A. Humanitarian Intervention after Syria. *Legal Studies.* 2016. Vol. 36. No. 1. P. 20–47.
767. Saskatchewan Archives Board. Film 2.621 Vol. 98. File 12681 – B. Part 4.
768. Schweller R. L. Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing. *International Security*. 2004. Vol. 29. No. 2. P. 159–201.

769. Senate of Canada adopts motion calling on government of Canada to recognize the 1932-33 Ukrainian Famine/Genocide. The Honourable Senator David Tkachuk. URL: http://sen.parl.gc.ca/dtkachuk/Ukrainian.html
770. Senate of Canada. Proceedings of the Standing Senate Committee on Foreign Affairs and International Trade. Issue No 25. Evidence. Meeting of May 17, 2017. URL: https://sencanada.ca/en/Content/SEN/Committee/421/AEFA/25ev-53338-e
771. Shain Y. Marketing the American Creed Abroad: Diasporas in the UN and Their Homelands. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999. 314 p.
772. Shain Y., Barth A. Diasporas and International Relations Theory. *International Organization.* 2003. Vol. 57. No. 3. P. 449–479.
773. Sheffer G. Diaspora Politics: At Home Abroad. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 290 p.
774. Shevchenko Andriy. Ambassador. Biography**.** URL: https://canada.mfa.gov.ua/en/governance/andriy-shevchenko
775. Shevchenko Scientific Society. URL: http://www.shevchenko.org/
776. Sinatti G., Horst C. Migrants as Agents of Development: Diaspora Engagement Discourse and Practice in Europe. *Ethnicities*. 2014. Vol. 15. No 1. P. 1–19.
777. Smith S. The discipline of International Relations: Still an American Social Science? *British Journal of Politics and International Relations.* 2000. No. 3. P. 374–402.
778. Smith S., Booth K., Zalewski M. International Theory: Positivism and Beyond. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 362 p.
779. Soward F.H. On Becoming and being a Middle Power: The Canadian Experience. *Pacific Historical Review.* 1963. May. Vol. 32. No. 2. P. 111–136.
780. Spinner J. The Boundaries of Citizenship: Race, Ethnicity and Nationality in the Liberal State. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994. 230 p.
781. Stairs D Trends in Canadian Foreign Policy Past, Present, and Future. *Behind the Headlines.* 2002. Vol. 59. No. 3. P. 2–7.
782. Standing Committee on Citizenship and Immigration. Evidence of Meeting #3 For Citizenship And Immigration. In The 43rd Parliament,

2nd Session. Tuesday, October 27, 2020. URL: https://www.ourcommons.ca/DocumentViewer/en/43-2/CIMM/meeting-3/evidence
783. Standing Committee on National Defence. Number 070. 1st Session. 42nd Parliament. Monday, November 20, 2017. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9257929/NDDNEV70-E.PDF
784. Statement by the Prime Minister of Canada announcing additional sanctions. Ottawa, Ontario – 12 May 2014. URL: https://www.canada.ca/en/news/archive/2014/05/statement-prime-minister-canada-announcing-additional-sanctions.html
785. Statement by the Prime Minister of Canada on Holodomor Memorial Day. November 23. 2019. Ottawa, Ontario. URL: https://pm.gc.ca/en/news/statements/2019/11/23/statement-prime-minister-canada-holodomor-memorial-day
786. Statistical Report on International Assistance 2016-2017. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/sria-rsai-2016-17.aspx?lang=eng
787. Statistical Report on International Assistance 2017–2018. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/sria-rsai-2017-18.aspx?lang=eng
788. Statistical Reports on International Assistance. 2009/10 to 2017/18.2009. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/odaaa-lrmado/sria-rsai.aspx?lang=eng
789. *Statistics Canada.* 2001 Census. Topic-based tabulations. Ethnic Origin (232), Sex (3) and Single and Multiple Responses (3) for Population, for Canada, Provinces, Territories, Census Metropolitan Areas and Census Agglomerations, 2001 Census – 20% Sample Data. URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census01/products/standard/themes/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=62911&PRID=0&PTYPE=55440&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=2006&THEME=44&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=
790. *Statistics Canada.* 2006 Census Area Profiles. Profile of Ethnic Origin and Visible Minorities for Canada, Provinces, Territories and Forward Sortation Areas, 2006 Census. URL: https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2006/dp-

pd/prof/rel/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=92629&PRID=0&PTYPE=89103&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=2006&THEME=80&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=

791. *Statistics Canada.* 2011 Census of Canada: Topic-based tabulations. Topic-based tabulation: Selected Demographic and Language Characteristics (375), First Official Language Spoken (4A), Mother Tongue (4A), Age Groups (8B) and Sex (3) for the population excluding institutional residents of Canada, Provinces, Territories, Census Metropolitan Areas and Census Agglomerations, 2011 Census. URL: https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/dp-pd/tbt-tt/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=0&DIM=0&FL=A&FREE=0&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=107988&PRID=10&PTYPE=101955&S=0&SHOWALL=0&SUB=0&Temporal=2011&THEME=90&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=

792. *Statistics Canada.* Analytical products, 2016 Census. Census in Brief. Ethnic and cultural origins of Canadians: Portrait of a rich heritage. URL: https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/as-sa/98-200-x/2016016/98-200-x2016016-eng.cfm

793. *Statistics Canada.* Census Datasets. 1991. Census of Population – Ethnic origin. URL: https://www12.statcan.gc.ca/datasets/Index-eng.cfm?Temporal=1991&Theme=104&VNAMEE=&GA=-1&S=0

794. *Statistics Canada.* Data tables, 1981 Census. Census Profile for Canada, Provinces and Territories, Census Divisions and Census Subdivisions, 1981 Census – Part A. URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census81/data/tables/Rp-eng.cfm?TABID=2&LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GK=0&GRP=1&PID=113751&PRID=0&PTYPE=113743&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=1986&THEME=134&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=

795. *Statistics Canada.* Data tables, 1981 Census. Census Profile for Canada, Provinces and Territories, Census Divisions and Census Subdivisions, 1981 Census – Part B. URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census81/data/tables/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=113752&PRID=0&PTYPE=

113743&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=1986&THEME=134&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=;

796. *Statistics Canada.* Data tables, 1986 Census. Census Profile for Canada, Provinces and Territories, Census Divisions and Census Subdivisions, 1986 Census – Part B. URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census86/data/tables/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=113685&PRID=0&PTYPE=113679&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=1986&THEME=133&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=

797. *Statistics Canada.* Data tables, 1991 Census. J9101 – Population by Ethnic Origin (25), Showing Age Groups (13b). URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census91/data/tables/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=60&PRID=0&PTYPE=4&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=1991&THEME=104&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=

798. *Statistics Canada.* Data tables, 1996 Census. Immigrant Population by Place of Birth (260A) and Sex (3), Showing Period of Immigration (6), for Canada, Provinces, Territories and Census Metropolitan Areas, 1996 Census (20 % Sample Data). URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census96/data/tables/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=1191&PRID=0&PTYPE=89103&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=2006&THEME=5&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=

799. *Statistics Canada.* Data tables, 1996 Census. Population by Detailed Mother Tongue (156) and Sex (3), Showing Age Groups (15A), for Canada, Provinces, Territories and Census Metropolitan Areas, 1991 and 1996 Censuses (20% Sample Data). URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census96/data/tables/Rp-eng.cfm?TABID=2&LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GK=0&GRP=1&PID=1199&PRID=0&PTYPE=89103&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=2006&THEME=6&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=

800. *Statistics Canada.* Data tables, 1996 Census. Population by Ethnic Origin (188) and Sex (3), Showing Single and Multiple Responses (3),

for Canada, Provinces, Territories and Census Metropolitan Areas, 1996 Census (20% Sample Data). URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census96/data/tables/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=5216&PRID=0&PTYPE=89103&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=2006&THEME=9&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=

801. *Statistics Canada.* Data tables, 2016 Census. Ethnic Origin (101), Age (15A), Sex (3) and Selected Demographic, Cultural, Labour Force, Educational and Income Characteristics (651) for the Population in Private Households of Canada, Provinces and Territories, Census Metropolitan Areas and Census Agglomerations, 2016 Census - 25% Sample Data. URL: https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/dp-pd/dt-td/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=0&DIM=0&FL=A&FREE=0&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=112450&PRID=10&PTYPE=109445&S=0&SHOWALL=0&SUB=0&Temporal=2017&THEME=120&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=
802. *Statistics Canada.* Data tables, 2016 Census. Selected Demographic, Cultural, Educational, Labour Force and Income Characteristics (981), Mother Tongue (4), Immigrant Status and Period of Immigration (10), Age (8B) and Sex (3) for the Population in Private Households of Canada, Provinces and Territories, Census Metropolitan Areas and Census Agglomerations, 2016 Census - 25% Sample Data. URL: https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/dp-pd/dt-td/Rp-eng.cfm?TABID=2&Lang=E&APATH=3&DETAIL=0&DIM=0&FL=A&FREE=0&GC=0&GID=1341724&GK=0&GRP=1&PID=112255&PRID=10&PTYPE=109445&S=0&SHOWALL=0&SUB=0&Temporal=2017&THEME=132&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=&D1=0&D2=0&D3=0&D4=0&D5=0&D6=0
803. Statistics Canada: Canada's national statistical agency. URL: http://www.statcan.gc.ca/start-debut-eng.html
804. Stokke O. Western Middle Powers and Global Poverty. Uppsala: The Scandinavian Institute for African Studies (in cooperation with The Norwegian Institute of International Affairs), 1989. 355 p.
805. Strong, Secure, Engaged: Canada's Defence Policy. URL: https://www.canada.ca/content/dam/dnd-mdn/documents/reports/2018/strong-secure-engaged/canada-defence-policy-report.pdf
806. Stuart S., Roberton S. A Literature Review of Public Opinion Research

on Canadian Attitudes Towards Multiculturalism and Immigration, 2006–2009, 2010. URL: http://www.cic.gc.ca/english/resources/research/por-multi-imm/summary.asp.
807. Submission to the House of Commons Standing Committee on National Defence: Canada and the Ukraine Crisis. URL: https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Brief/BR10597194/br-external/LuciukLubomyr-e.pdf
808. Summerville T. Riding the Wave of Available Policy Options: Gordon Campbell and the Rhetoric of Neoliberalism. *The Campbell Revolution? Power, Politics, and Policy in British Columbia*, edited by J.R. Lacharite and Tracy Summerville. Montréal Québec; Kingston Ontario: McGill-Queen's University Press, 2017. P. 88–107.
809. Supporting Democratic Freedom in Ukraine: Ukrainian Canadian Congress Observer Mission for the Ukrainian Presidential Elections 2004 / Delivered by Paul Grod; Prepared by Brent Bezo and Larissa Lozowchuk. Winnipeg, 2005. 176 p.
810. Svensson, F. Liberal Democracy and Group Rights: The Legacy of Individualism and its Impact on Indian Tribes. *Political Studies*. 1979. Vol. 27. Is. 3. P. 421–439.
811. Tamir Y. Liberal Nationalism. Princeton: Princeton University Press, 1993. 167 p.
812. Taylor C. Multiculturalism and the Politics of Recognition. Princeton: Princeton University Press, 1992. 132 p.
813. Temelini M. Multicultural Rights, Multicultural Virtues: A History Of Multiculturalism. *Canada* Multiculturalism and the Canadian Constitution. Ed S. Tierney. Vancouver: University of British Columbia Press, 2007. P. 43–60.
814. Terry F. Condemned to Repeat? The Paradox of Humanitarian Action. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002. 282 p.
815. The Atlas of Economic Complexity. Country & Product Complexity Rankings. URL: https://atlas.cid.harvard.edu/rankings
816. The Coast News. Halfmoon Bay. July 4, 1947. URL: https://open.library.ubc.ca/collections/bcnewspapers/xcoastnews/items/1.0172873
817. The Expert Deployment for Governance and Economic Growth (EDGE). URL: https://edge.in.ua/plan.html
818. The Global Alliance for Trade Facilitation.The Global Enabling Trade Report 2016. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2016_report.pdf

819. *The Globe and Mail.* 1971. June 9.
820. *The Globe and Mail*. Toronto. 1971. June 1
821. The Holodomor Research and Education Consortium. URL: https://holodomor.ca/
822. *The Montreal Gazette.* Montreal. 1971. May, 29.
823. The Perennial Relevance of Morgenthau's Political Realism. *American Foreign Policy Interests*. 2009. Vol. 31. Issue 4. P. 272–274.
824. The Quality and Accessible Legal Aid UR : https://cbie.ca/what-we-do/current-programs/legal-aid-ukraine/
825. *The Toronto Star. Toronto*. 1971. July 7.
826. The Ukrainian Catholic Women's League of Canada. URL: http://www.ucwlc.ca/?x=about.php
827. Tölölyan K. Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*. 1996. Vol. 5. No. 1. P. 3–36.
828. Torbisco Casals N. Group Rights as Human Rights. A Liberal Approach to Multiculturalism. Series: Law and Philosophy Library. Vol. 7. XVI. Dordrecht: Springer, 2006. 268 p.
829. Troper H. The Canadian Government and DPs, 1945-8. *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II.* Eds. Isajiw W., Boshyk Y., Senkus R. Edmonton: CIUS, 1992. P. 398–417.
830. Tully J. Political Philosophy as a Critical Activity. *Political Theory.* 2002. Vol. 30 No. 4. P. 533–555.
831. Tully J. The Illiberal Liberal. *Multiculturalism reconsidered*. Ed. P. Kelly. Cambridge: Polity, 2002. P. 102–113.
832. UCAMA. *Ukrainian Canadian Archives and Museum of Alberta.* The Michael Luchkovich Collection. Vol. 2
833. UCC Briefing Note House of Commons Standing Committee on National Defence. October 23, 2017. URL: https://ucc.ca/wp-content/uploads/2017/10/October23.2017-UCC-Brief-to-Standing-Committee-on-National-Defence-.pdf
834. UCC congratulates Larisa Galadza on appointment as Canada's Ambassador to Ukraine. November 4, 2019. URL: https://www.ucc.ca/2019/11/04/ucc-congratulates-larisa-galadza-on-appointment-as-canadas-ambassador-to-ukraine/
835. UCC. 15 March, 2019. OTTAWA. The Ukrainian Canadian Congress (UCC) applauds today's announcement by Canada's Department of Global Affairs. URL: https://www.ucc.ca/2019/03/15/ucc-applauds-new-canadian-sanctions-on-russia/

836. UCC. 29 November, 2016. OTTAWA. The Ukrainian Canadian Congress (UCC) applauds yesterday's announcement by Canada's Department of Global Affairs. URL: https://www.ucc.ca/2016/11/29/ucc-applauds-additional-canadian-sanctions-for-russias-illegal-occupation-of-crimea/
837. UCC. Canada's Defence Policy Review Public Consultation 2016. Position Paper, June 2016. URL: https://www.ucc.ca/wp-content/uploads/2016/06/UCC-Submission-Canadas-Defence-Policy-Review-JUNE-2016.pdf
838. UCC. Policy Recommendations on Security Relations. Policy Brief. URL: https://www.ucc.ca/wp-content/uploads/2020/07/Defence-policy-FINAL-DONE-JUNE-2019.pdf
839. Ukraine Asks Canada for Access to Satellite Images to Monitor Russian, Rebel Troop Movements. *CBC News*. 25 September 2017. URL: https://www.cbc.ca/news/politics/ukraine-canada-satellite-access-1.4306406
840. Ukraine at the Crossroads. URL: https://www.ucc.ca/2012/03/21/ukraine-at-the-crossroads-a-conference-overview/
841. Ukraine-Canada Parliamentary Friendship Group Visits Ottawa Jul 4. 2018. URL: https://www.newpathway.ca/ukraine-canada-parliamentary-friendship-group-visits-ottawa/
842. UKRAINIAN CANADIAN CONGRESS 2013 3 YEAR REPORT. URL: https://www.ucc.ca/wp-content/uploads/2020/03/Annual-Report-2013-min.pdf
843. Ukrainian Canadian Congress Constitution. URL: http://www.ucc.ca/Section_1/Constitution.html
844. Ukrainian Canadian Congress meets with Foreign Minister. *Media Releases.* 2006. 14 November. URL: http://www.ucc.ca/media_releases/2006-11-14/UCC-Meets-with-Min-MacKay.pdf
845. Ukrainian Canadian Congress. Membership. URL: https://www.ucc.ca/about-ucc/membership/
846. Ukrainian Canadian Congress. Ottawa – Selkirk-Interlake MP James Bezan rose in the House of Commons yesterday and with the support of all parties successfully moved that his Private Members Bill. May 27, 2008. URL: https://www.ucc.ca/2008/05/27/historic-holodomor-bill-fast-tracked/

847. Ukrainian Canadian Congress. Who We Are. About Ukrainian Canadian Congress. URL: https://www.ucc.ca/about-ucc/
848. Ukrainian Canadian Congress: Policy Positions. Winnipeg: UCC, 2006. 64 p.
849. Ukrainian Canadian Foundation of Taras Shevchenko. URL: http://www.shevchenkofoundation.com/
850. Ukrainian Canadian Professional and Business Federation. URL: http://www.infoukes.com/ucpbf/
851. Ukrainian Canadian Social Services Inc. URL: http://www.ucss.info/about.htm
852. Ukrainian Canadian Students' Union. URL: http://susk.ca/
853. Ukrainian Canadians mark tragic anniversary. *Ukrainian Canadian Congress Bulletin*. 2003. Vol. 49. № 3. P. 2.
854. Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism: An Assessment. Edmonton: CIUS, 1978. 177 p.
855. Ukrainian Catholic Brotherhood of Canada. URL: http://www.ucbcedmonton.org/
856. Ukrainian Famine and Genocide ("Holodomor") Memorial Day Act. S.C. 2008. c. 19. URL: Assented to 2008-05-29. https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/U-0.4.pdf
857. Ukrainian Fraternal Society of Canada Major. Ukrainian Collections in the National Archives of Canada. URL: http://www.archives.gov.ua/Eng/ukrainian-collections.php
858. Ukrainian Mutual Benefit Association of St. Nicholas. URL: http://ukranianmutual.com/about.html
859. Ukrainian National Association. URL: http://www.unamember.com/601.html
860. Ukrainian Self-Reliance League of Canada. URL: http://www.usrl-cyc.org/page1.htm#5
861. Ukrainian Women's Association of Canada. URL: http://www.infoukes.com/uwac/
862. Ukrainian Youth Association. URL: http://www.cym.org/ua/
863. Ukrainians in Alberta. Vol.2. Eds. Goresky I., Hannochko F., Holubitsky N. Edmonton-Winnipeg: Trident Press, 1981. 282 p.
864. Van Dyke V. Collective Rights and Moral Rights: Problems in Liberal-Democratic Thought. *Journal of Politics*. 1982. No. 44. P. 21–40.
865. Varadarajan L. The Domestic Abroad: Diasporas in International Relations. New York: Oxford University Press, 2010. 256 p.

866. Vasquez J. A. The Power of Power Politics: A Critique. New Brunswick: Rutgers University Press. 1983. 303 p.
867. Vasquez J. A. The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism. *Cambridge Studies in International Relations.* Cambridge University Press, 1999. 470 p.
868. Vasquez J. A. The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition. *The American Political Science Review.* 1997. Vol. 91. No. 4. P. 899–912.
869. Vasquez J. A., Elman C. Realism and the balancing of power: A new debate. 2003. 330 p.
870. Vertovec S. The Political Importance of Diasporas. University of Oxford. Centre on Migration, Policy and Society. *Working Paper.* 2005. No. 5. 13 p.
871. VIII Світовий Конґрес Українців. Звіти 1998–2003. Київ, 2003. 252 с.
872. Vineberg R. Federal-Provincial Relations in Canadian Immigration. *Canadian Public Administration*. 1987. No. 30. P. 299–317.
873. Walt S. Alliance Formation and the the Balance of World Power. *International Security.* 1985. Spring. Vol. 9. No. 2. P. 43–46.
874. Waltz K. Theory of International Politics. Boston, MA: McGraw-Hill, 1979. 256 p.
875. Wayland S. V. Immigration, Multiculturalism and National Identity in Canada. *International Journal of Group Rights.* 1997. Vol. 5. No. 1. P. 35-58.
876. Wayman F. W., Diehl P. F. Reconstructing Realpolitik. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994. 293 p.
877. Wendt A. Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 447 p.
878. Wendt A. The Agent – Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization.* 1987. Summer Vol. 41. No. 3. P. 335–370.
879. Whitaker R. Canadian Immigration Policy since Confederation. Ottawa,1991. 27 p.
880. White Paper on Immigration. 1966. URL: https://biblio.uottawa.ca/omeka2/jmccutcheon/items/show/24
881. Wight M. Power Politics. London: Continuum, 2002. 317 p.

882. Williams M. C. The Realist Tradition and the Limit of International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 254 p.
883. Womack B. Dancing Alone: A Hard Look at Soft Power. *The Asia-Pacific Journal. Japan Focus.* 2005. Vol. 3 No 11. P. 3. URL: http://japanfocus.org/-Brantly-Womack/1975/article.pdf.
884. WTO Trade Policy Review of Canada. 2015. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s314_e.pdf
885. WTO. Trade Policy Review: Canada. 17 April 2019. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s389_e.pdf
886. Wydkzynski C. Canadian Immigration Law and Procedure. Ontario,1983. 511 p.
887. Ying F. Soft Power: Power of Attraction or Confusion? *Place Branding and Public Diplomacy.* 2008. Vol. 4. No. 2. P. 147-158.
888. Yoshihide S. Middle Power Diplomacy. *East Asia Forum. Economics, Politics and Public Policy in East Asia and the Pacific.* 2012. November 12. URL: https://www.eastasiaforum.org/2012/11/22/japanese-middle-power-diplomacy/
889. Yuzyk P. Canada: a Multicultural Nation. *For a Better Canada.* Toronto: Ukrainian National Association, Inc., 1973. P. 21–48.
890. Yuzyk P. For a Better Canada. Toronto: Ukrainian Echo, 1973. 352 p.
891. Yuzyk P. The Ukrainian Greek Orthodox Church of Canada. 1918-1951. Toronto, 1981. 210 p.
892. Yuzyk P. The Ukrainians in Manitoba: A Social History. Toronto, 232 p.
893. Yuzyk P. Ukrainian Canadians: Their Place and Role in Canadian Life. Toronto, 1967. 104 p.
894. 2009: The Year in Review. *The Ukrainian Weekly*. 2010. Vol. LXXVIII. No.3. January 17. P. 5–35.
895. 39th Parliament, 2nd Session. Edited Hansard. Number 084. Contents. Tuesday. April 29. 2008. URL: https://www.ourcommons.ca/DocumentViewer/en/39-2/house/sitting-84/hansard#2441350

ДОДАТОК А

СТАТИСТИКА ІММІГРАЦІЇ ДО КАНАДИ

Таблиця 1

Розподіл іммігрантів, які проживають у Канаді, за категоріями (1980–2016 рр.), %

Рік	Економічні іммігранти	Іммігранти, яких фінансує сім'я	Біженці	Інші
1980	38,1	33,2	28,4	0,2
1981	49,9	33,0	16,7	0,4
1982	45,6	36,4	17,7	0,4
1983	32,8	45,0	21,3	0,8
1984	35,2	40,9	23,0	0,9
1985	35,9	40,9	22,4	0,9
1986	37,6	37,5	24,3	0,6
1987	43,8	34,3	21,2	0,8
1988	48,3	29,5	21,4	0,8
1989	45,2	30,4	23,6	0,8
1990	41,4	34,5	23,2	0,9
1991	35,8	39,1	24,0	1,1
1992	36,2	42,2	20,3	1,4
1993	38,8	44,4	15,0	1,8
1994	41,5	42,2	14,6	1,7
1995	46,2	37,4	15,7	0,6
1996	51,5	32,5	14,6	1,4
1997	55,8	29,5	13,4	1,3

1998	51,4	31,3	15,9	1,4
1999	53,1	29,7	16,6	0,6
2000	56,5	29,1	14,2	0,2
2001	58,8	27,8	13,3	0,1
2002	57,3	28,9	12,9	0,8
2003	53,0	32,2	13,8	1,0
2004	54,2	29,1	14,9	1,8
2005	57,2	27,9	13,1	1,7
2006	53,4	31,7	12,8	2,2
2007	53,9	31,0	12,8	2,3
2008	57,7	29,0	11,4	1,8
2009	59,0	28,7	11,0	1,4
2010	65,2	23,9	9,7	1,2
2011	62,2	25,1	11,3	1,3
2012	62,8	27,0	8,8	1,4
2013	58,8	30,8	9,2	1,2
2014	62,0	27,1	9,6	1,3
2015	60,5	25,5	12,6	1,4
2016	50,6	24,1	24,1	1,2

Складено за: Distribution (in percentage) of immigrants living in Canada, by admission category and year of immigration, 2016. URL: https://www.statcan.gc.ca/eng/dai/btd/othervisuals/other007

Таблиця 2

Чисельність населення Канади, за імміграційним статусом (1911–1996), осіб

Рік перепису населення	Імміграційний статус			
	Всього - статус іммігранта	Неіммігранти*	Переселенці**	Непостійні мешканці***
1911	7 206 643	5619682	1,586,961	-
1921	8 788 483	6832747	1 955 736	-
1931	10 376 786	8 069 261	2 307 525	-
1941	11 506 655	9 487 808	2 018 847	-
1951	14 009 429	11 949 518	2 059 911	-
1961	18 238 247	15 393 984	2844263	-
1971	21 568 310	18 272 780	3 295 530	-
1981	24 083 500	20 240 165	3 843 335	-
1986	25 022 005	21 113 855	3 908 150	-
1991	26994455	22 427 745	4 342 890	223 410
1996	28 528 125	23 390 340	4 971 070	166 715

Примітки:

*Статус «неіммігранти» стосується людей, народжених у Канаді під час переписів населення до 1981 р. Під час перепису населення 1981 р. та наступних переписів, статус «не іммігранти» стосується людей, які є громадянами Канади за народженням. Хоча більшість з них народилися в Канаді, невелика кількість народилася за межами Канади від батьків, які є громадянами Канади.

**До перепису 1981 р. статус «іммігрант» стосувався усіх осіб, які народились за межами Канади. У переписах 1981 та 1986 рр. іммігрантське населення визначалося як особи, які за народженням не були громадянами Канади. Пряме запитання щодо статусу іммігрантів було введено під час перепису населення 1991 р. з метою розрізнення між іммігрантами, які працюють на землі, та непостійними резидентами. Під час переписів 1991 та 1996 рр. населення іммігрантів визначалося як особи, які є або були на той час висадженими іммігрантами в Канаді. Ці зміни до визначення іммігрантського населення з 1981 р. не мають значного впливу на порівнянність даних перепису про іммігрантів.

***Непостійні мешканці – особи, які на момент перепису мали дозвіл на навчання або працевлаштування, які претендували на статус біженців, а також члени родин, які проживають з ними.

Складено за: Data tables, 1996 Census. Total Population by Immigrant Status (4A), for Canada, Provinces and Territories, 1911-1996 Censuses (20% Sample Data). URL: https://www12.statcan.gc.ca/English/census96/data/tables/Rp-eng.cfm?LANG=E&APATH=3&DETAIL=1&DIM=0&FL=A&FREE=1&GC=0&GID=0&GK=0&GRP=1&PID=1188&PRID=0&PTYPE=89103&S=0&SHOWALL=No&SUB=0&Temporal=2006&THEME=5&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF

Таблиця 3

Кількість та частка іноземців в структурі населення, які народилися в Канаді, (1871–2016 рр. та прогноз до 2036 р.)

Рік	Кількість	%
1871	594 207	16,1
1881	602 984	13,9
1891	643887	13,3
1901	699 500	13,0
1911	1,586,961	22,0
1921	1 955 736	22,3
1931	2 307 525	22,2
1941	2 018 847	17,5
1951	2 059 911	14,7
1961	2844263	15,6
1971	3 295 530	15,3
1981	3 843 335	16,0
1986	3 908 150	15,6
1991	4 342 890	16,1
1996	4 971 070	17,4
2001	5448480	18,4
2006	6 186 950	19,8
2011	6775770	20,6
2016	7540830	21,9

Прогнозується		
2021	9036000	23,7
2026	10 120 000	25,2
2031	11 234 000	26,7
2036	12 363 000	28,2

Складено за: Number and proportion of foreign-born population in Canada, 1871 to 2036. URL: https://www.statcan.gc.ca/eng/dai/btd/othervisuals/other006

ДОДАТОК Б

Конгреси українців Канади

Конгрес	Дата	Місце проведення	Президент	Примітки
I Конгрес	22–24 червня 1943 р.	Вінніпег	Преподобний д-р В. Кушнір	Гасло «Перемога і свобода» Понад 600 делегатів
II Конгрес	1946 р.	Торонто	Преподобний д-р В. Кушнір	Призначений виконавчим директором М. В. Кочан
III Конгрес	1950 р.	Вінніпег	Преподобний д-р В. Кушнір	-
IV Конгрес	8–10 липня 1953 р.	Вінніпег	А. І. Яремович	Президент у 1953-1957 рр.
V Конгрес	5–7 липня 1956 р.	Вінніпег	А. І. Яремович	-
VI Конгрес	9–12 липня 1959 р.	Вінніпег	Преподобний д-р В. Кушнір	-
VII Конгрес	5–7 липня 1962 р.	Вінніпег	Преподобний д-р В. Кушнір	-
VIII Конгрес	9–11 жовтня 1965 р.	Вінніпег	Преподобний д-р В. Кушнір	Виконавчий директор, В. Кочан (Придбання будинку на 456 Main Street у Вінніпезі)
IX Конгрес	11–14 жовтня 1968 р.	Вінніпег	Преподобний д-р В. Кушнір	Виконавчий директор д-р С. Дж. Калба
X Конгрес	8–11 жовтня 1971 р.	Вінніпег	Преподобний д-р В. Кушнір	Затверджена ротаційна система
XI Конгрес	11–14 жовтня 1974 р.	Вінніпег	Доктор П.А. Кондра	Перший президент КУК за ротаційною системою, затвердженою на попередньому конгресі

XII Конґрес	7–10 жовтня 1977 р	Вінніпег	Доктор С. Радчук	-
XIII Конґрес	10–13 жовтня 1980 р.	Вінніпег	Доктор С. Радчук	Обраний президентом на другий термін
XIV Конґрес	7–10 жовтня 1983 р.	Вінніпег	Дж. Новосад	
XV Конґрес	7–10 жовтня 1986 р.	Вінніпег	Дж. Новосад (обраний президентом на другий термін)	За рекомендацією XIV Конґресу Оттавське відділення КУК тимчасово взяло на себе відповідальність як Оттавське бюро КУК (його очолив Б. Сірський)
XVI Конґрес	6–9 жовтня 1989 р.	Вінніпег	Доктор Д. Ципивник	Конґрес схвалив зміну назви з Українсько-канадського комітету на Українсько-канадський конґрес
XVII Конґрес	8–11 жовтня 1992 р.	Вінніпег	Доктор Д. Ципивник	Обраний президентом на другий термін
XVIII Конґрес	6–9 жовтня 1995 р.	Вінніпег	О. Романів	
XIX Конґрес	9–12 жовтня 1998 р.	Вінніпег	О. Романів	Обраний президентом на другий термін
XX Конґрес	5–7 жовтня 2001 р.	Вінніпег	Є. Чолій	Виконавчий директор Лідія Гавришків Виконуючий обов'язки виконавчого директора Леся Швалук (1999-2000)

XXI Конґрес	1–3 жовтня 2004 р.	Вінніпег	Є. Чолій (обраний президентом на другий термін)	У 2005 р. Місце головного офісу змінено з 456 Main St. на 167 Lombard Ave. Winnipeg, MB
XXII Конґрес	19–21 жовтня 2007 р.	Вінніпег	О. Сушко	Виконавчий директор О. Скрипник
XXIII Конґрес	5–7 листопада 2010 р.	Едмонтон	Президент П. Ґрод	Виконавчий директор Т. Залуський
XXIV Конґреси	8–10 листопада 2013 р.	Торонто	Президент П. Ґрод (обраний президентом на другий термін)	Виконавчий директор Т. Залуський
XXV Конґрес	29 вересня – 2 жовтня 2016 р.	Реджина	П. Ґрод (обраний президентом на третій термін)	Виконуюча обов'язки виконавчого директора О. Ґрод (березень – серпень 2016) Виконавчий директор І. Міхалчишин (вересень 2016)
XXVI Конґрес	1–3 листопада 2019 р.	Оттава	Президент О. Хичій	Виконавчий директор І. Міхалчишин

Складено за: Congresses of the Ukrainian Canadian Congress. URL: https://www.ucc.ca/about-ucc/leadership-backup__trashed/history/

ДОДАТОК В

Таблиця 1

Перелік чинних двосторонніх договорів

№	Дата підписання	Назва угоди
1	22 вересня 1991 року	Декларація про відносини між Україною і Канадою
2	27 січня 1992 року	Спільна Декларація про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою
3	7 липня 1992 року	Декларація про економічне співробітництво між Україною і Канадою
4	23 вересня 1992 року	Меморандум про взаєморозуміння щодо консультацій між Урядом України і Урядом Канади
5	25 вересня 1992 року	Меморандум взаємопорозуміння між Генеральною прокуратурою України та Міністерством юстиції Канади
6	01 січня 1993 року	Угода про співробітництво в галузі поштового зв'язку
7	03 липня 1993 року	Ветеринарна угода між Міністерством сільського господарства і продовольства України та Міністерством сільського господарства Канади щодо імпорту в Україну ембріонів великої рогатої худоби
8	31 березня 1994 року	Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною і Канадою

9	31 березня 1994 року	Декларація про співробітництво між Урядом України та Урядом Канади в реалізації програми організації системи управління навколишнім середовищем у басейні річки Дніпро
10	31 березня 1994 року	Угода між Урядом України та Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини
11	24 жовтня 1994 року	Угода між Урядом України і Урядом Канади про військові відносини
12	24 жовтня 1994 року	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Канади стосовно Канадської програми співробітництва
13	24 жовтня 1994 року	Угода між Урядом України і Урядом Канади про сприяння та захист інвестицій
14	24 жовтня 1994 року	Угода між Урядом України і Урядом Канади про економічне співробітництво
15	24 жовтня 1994 року	Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою
16	24 листопада 1994 року	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків
17	29 серпня 1995 року	Протокол між Міністерством оборони України та Міністерством закордонних справ та міжнародної торгівлі Канади

		про наміри щодо подальшої реалізації Проекту з оцінки екологічного стану та рекультивації місць колишнього розташування міжконтинентальних балістичних ракет
18	2 жовтня 1995 року	Меморандум про співробітництво між Україною та провінцією Саскачеван (Канада)
19	3 листопада 1995 року	Меморандум про взаєморозуміння між Канадським космічним агентством та Національним космічним агентством України
20	20 грудня 1995 року	Адміністративна домовленість між Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України і Контрольною радою з атомною енергії Канади згідно з Угодою між Урядом України і Урядом Канади про співробітництво в мирному використанні ядерної енергії
21	20 грудня 1995 року	Угода між Урядом України і Урядом Канади про співробітництво в мирному використанні ядерної енергії
22	06 лютого 1996 року	Меморандум про співробітництво Міністерством оборони України та Міністерством навколишнього природного середовища Канади щодо проєкту з оцінки екологічного стану та рекультивації місць колишнього розташування міжконтинентальних балістичних ракет
23	04 березня 1996 року	Конвенція між Україною і Канадою про уникнення подвійного оподаткування та

		попередження ухилень від сплати податків стосовно доходів і майна
24	23 вересня 1996 року	Договір між Урядом України і Урядом Канади про взаємодопомогу в кримінальних справах
25	23 вересня 1996 року	Принципова домовленість між Міністерством юстиції України і Міністерством юстиції Канади щодо співробітництва в галузі юстиції
26	24 жовтня 1996 року	Меморандум про створення міжурядової українсько-канадської Комісії з питань економічного співробітництва
27	09 грудня 1996 року	Меморандум між Міністерством охорони здоров'я України та Департаментом охорони здоров'я Канади про співробітництво в галузі охорони здоров'я
28	06 березня 1997 року	Декларація щодо миротворчої діяльності між Урядом України та Урядом Канади
29	06 березня 1997 року	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством закордонних справ України і Департаментом закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади про співробітництво в галузі інформації
30	27 листопада 1997 року	Меморандум про умови надання і використання цільової без поверненої фінансової допомоги (гранту)

31	02 березня 1998 року	Протокол про наміри між Головним управлінням державної служби при Кабінеті Міністрів України і Комісією державної служби Канади
32	07 квітня 1998 року	між Кабінетом Міністрів України та Корпорацією розвитку експорту, установою Канади, про фінансове співробітництво
33	30 липня 1998 року	Меморандум про співробітництво між Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством розвитку людських ресурсів Канади у сфері праці та соціального захисту
34	28 січня 1999 року	Меморандум про взаємовигідне співробітництво між Урядом України та Урядом Канади у напрямку ліквідації запасів протипіхотних наземних мін, що знаходяться на зберіганні в Збройних Силах України
35	28 січня 1999 року	Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між урядом України та Урядом Канади в галузі освіти
36	28 січня 1999 року	Меморандум між урядом України та Урядом Канади про співробітництво з питань зміни клімату, включаючи заходи, що проводяться спільно
37	28 січня 1999 року	Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Міністерством природних ресурсів Канади

38	28 січня 1999 року	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством агропромислового комплексу України та Канадським агентством з інспекції харчових продуктів про співробітництво в галузі карантину рослин
39	28 січня 1999 року	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством України у справах науки і технологій та Канадським агентством інспекції харчових продуктів про співробітництво у галузі генетично змінених рослинних продуктів
40	28 січня 1999 року	Угода між Урядом України та Урядом Канади про повітряний транспорт
41	23 червня 2000 року	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом будівництва, архітектури та житлової політики України та Міністерством суспільних робіт та урядових послуг Канади стосовно співробітництва у питаннях житлового будівництва
42	26 березня 2001 року	Рамкова домовленість між Кабінетом Міністрів України і Урядом Канади про ліквідацію протипіхотних мін в Україні
43	30 жовтня 2001 року	Угода про співпрацю у галузі доброчесності між Міністерством юстиції України і Міністерством юстиції Канади і Центром правової реформи і законопроектних робіт
44	05 грудня 2001 року	Спільна Декларація про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Канадою

45	08 грудня 2005 року	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Канади щодо співробітництва з питань зміни клімату, включаючи проекти, що впроваджуються на виконання статті 6 Кіотського протоколу
46	24 лютого 2006 року	Меморандум про взаєморозуміння між Державним Департаментом фінансового моніторингу України та Центром аналізу фінансових трансакцій і доповідей Канади (FINTRAC) щодо співробітництва у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму
47	9 листопада 2006 року	Протокол про взаєморозуміння між Верховним Судом України, Радою суддів України і Державною судовою адміністрацією України та Офісом Уповноваженого з федеральних судових справ Канади
48	26 травня 2008 року	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Канади щодо проекту реформування управління персоналом у системі державної служби України
49	24 вересня 2009 року	Дорожня карта українсько-канадських відносин
50	25 жовтня 2010 року	Меморандум про взаєморозуміння щодо молодіжних обмінів між Урядом України і Урядом Канади
51	20 липня 2015 року	Технічна угода між Міністерством оборони України та Департаментом

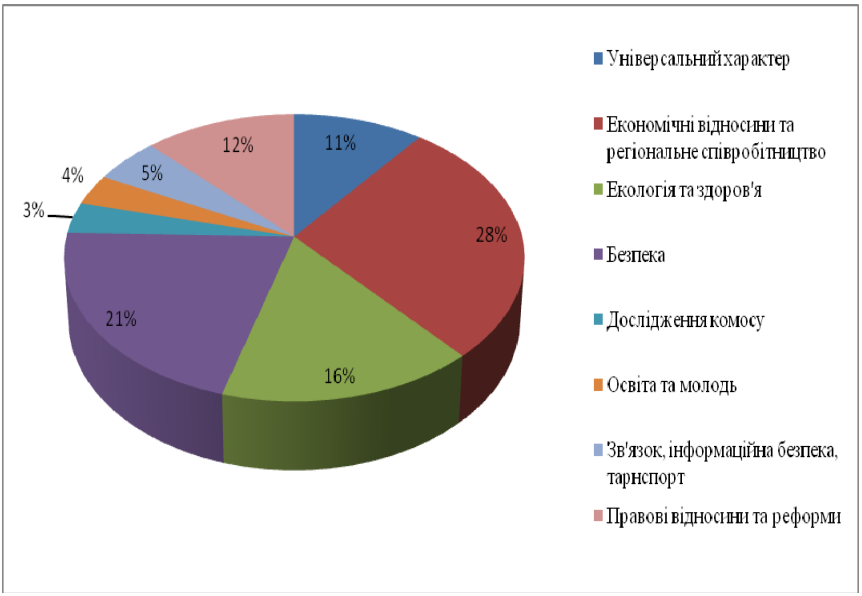
		національної оборони і Збройних сил Канади щодо проведення заходів військової підготовки в Україні
52	11 липня 2016 року	Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою
53	03 квітня 2017 року	Домовленість про оборонне співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади і Збройними Силами Канади
55	1 листопада 2017 року	Меморандум про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Канадським космічним агентством у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях
56	18 травня 2018 року	Технічна Угода між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством національної оборони Канади і Канадськими Збройними Силами про проведення заходів військової підготовки, нарощування потенціалу та надання підтримки державі, що приймає
57	12 липня 2019 року	Угода про спільне виробництво аудіовізуальних творів між Кабінетом Міністрів України та Урядом Канади

Джерело:
Посольство України в Канаді. Перелік чинних двосторонніх договорів. URL: https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/117-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju; Веховна Рада України. Всі документи бази даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/find/a?text=%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4&textl=1&bool=and

ДОДАТОК В

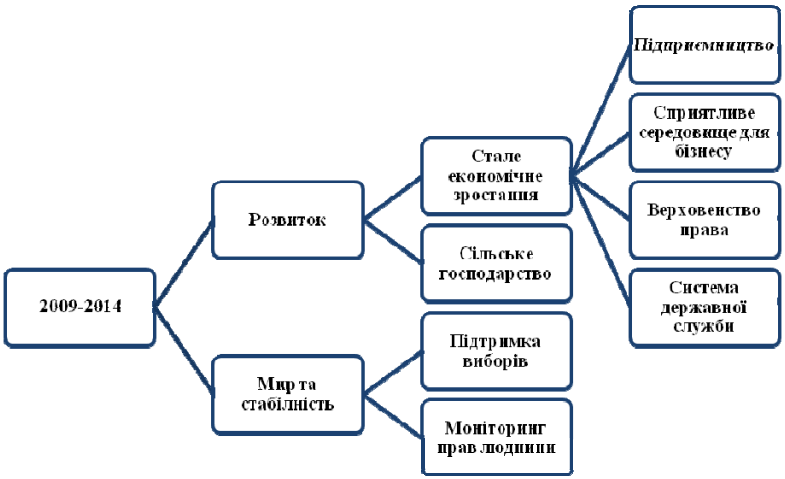
Малюнок 1

Предметна структура нормативно-правової бази двосторонніх відносин України та Канади

Малюнок 2

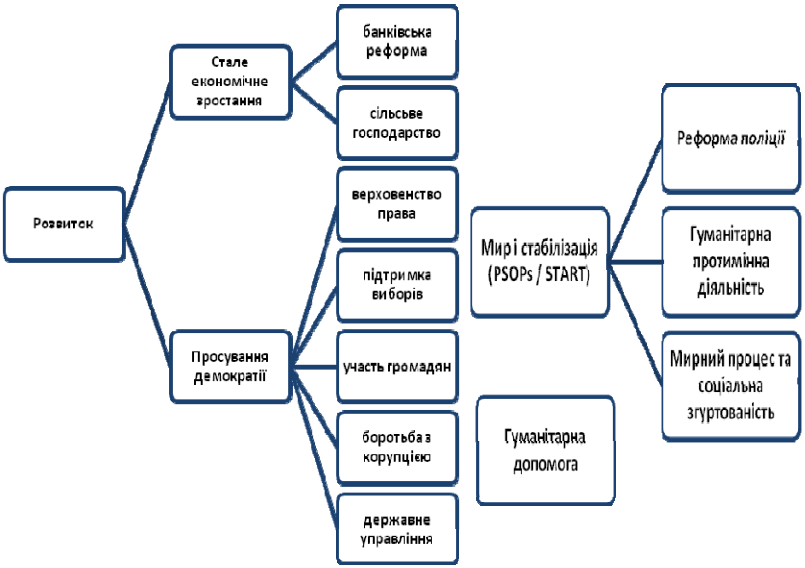
Сектори міжнародної допомоги Канади Україні, 2009 – 2014 рр.

Складено за: Evaluation of Canadian International Assistance Programming in Ukraine, 2009/2010 to 2017/2018. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/evaluation/2019/evaluation-ukraine.aspx?lang=eng#a1

Малюнок 3

Сектори міжнародної допомоги Канади Україні, 2004 – 2018 рр.

Складено за: Evaluation of Canadian International Assistance Programming in Ukraine, 2009/2010 to 2017/2018. URL: https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/evaluation/2019/evaluation-ukraine.aspx?lang=eng#a1

Додаток Г

КАНАДСЬКА ДОПОМОГА UNIFIER

Графік ключових подій UNIFIER

Дата	Опис
14 квітня 2015 р.	Уряд Канади оголосив, що Канада направить в Україну близько 200 осіб ВПС. Місія діяла до 31 березня 2017 року.
14 вересня 2015 р.	В Україні проводились подвійні церемонії. Вони ознаменували початок військово-навчальної місії ЗСУ. Один пройшов у Старичах. Інший у Кам'янці-Подільському.
23 листопада 2015 р.	Канада, Литва, Україна, Велика Британія та США провели парад. Це ознаменувало створення Спільної багатонаціональної навчальної групи – штаб-квартира в Україні. Штаб знаходиться у Старичах.
6 квітня 2017 р.	Уряд Канади оголосив, що продовжує операцію UNIFIER до кінця березня 2019 року.
18 травня 2018 р.	Департамент національної оборони / збройних сил Канади підписав Технічну угоду з Міністерством внутрішніх справ України.
18 квітня 2019 р.	Уряд Канади оголосив, що продовжує операцію UNIFIER до кінця березня 2022 року.
Вересень 2020 р.	Персонал Канадського командування Сил спеціальних операцій (CANSOFCOM) приєднався до Об'єднаної оперативної групи в Україні на підтримку існуючих зусиль щодо розвитку підготовки кадрів та розвитку потенціалу.

Джерело: Department of National Defence. Operation UNIFIER. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/operations/military-operations/current-operations/operation-unifier.html

Наукове видання

Віталій **Макар**

ДВОСТОРОННІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА КАНАДИ: ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТОК, ПЕРСПЕКТИВИ ДИНАМІКИ

Монографія

Літературний редактор ***Ряднова В.П.***

Технічний редактор ***Чораєва Г.К.***

Дизайн обкладинки ***Цибуляк В.Д.***

Підписано до друку 29.10.2020. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк різографічний. Умов.-друк. арк. 27,1.
Обл.-вид. арк. 29,2. Тираж 200. Зам. 1002п.
Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету.
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002.